Historica

Gheorghe Iacob

ROMÂNIA ÎN EPOCA MODERNIZĂRII (1859-1939)

TOWARDS A MODERN ROMANIA (1859-1939)

Colecţia HISTORICA este coordonată de prof. univ. dr. Alexandru-Florin Platon.

Traducerea textelor în limba engleză (Argument, Introducere, Capitolele I, III, IV, V) de asist.univ.dr. Oana-Maria Petrovici

Redactor: Iulian MOGA
Coperta: Manuela OBOROCEANU
Tehnoredactor: Remus URSACHE

ISBN: 978-973-703-864-7

700109 – Iaşi, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947
http:// www.editura.uaic.ro e-mail: editura@uaic.ro

Gheorghe Iacob

ROMÂNIA ÎN EPOCA MODERNIZĂRII (1859-1939)

TOWARDS A MODERN ROMANIA (1859-1939)

EDITURA UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA”, IAŞI

2013

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
IACOB, GHEORGHE
România în epoca modernizării (1859-1939)=Towards a Modern Romania (1859-1939)/ Gheorghe Iacob. - Iaşi: Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2013
ISBN 978-973-703-864-7

33(498)"1859/1939"

SUMAR

TOWARDS A MODERN ROMANIA (1859-1939)

ARGUMENT

Despre modernizarea României s-a scris enorm; de către istorici, economişti, sociologi, politologi ş.a. Cu toate acestea, nu putem oferi o definiție, în general acceptată. Ne limităm la enumerarea câtorva trăsături: - industrializarea; - birocratizarea; - etatizarea; - urbanizarea; - difuzarea cunoaşterii; - accentuarea individualismului ş.a. Asupra acestei problematici, găsim referiri începând cu secolul al XVIII-lea şi, tot mai numeroase, din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Toți, sau aproape toți autorii, sunt de acord că Principatele Române – apoi România – au făcut eforturi deosebite pentru a prelua modelul occidental, de a se moderniza, de a reduce distanța față de țările dezvoltate. Indiferent în ce moment facem „măsurătorile", după ce metode etc., opiniile diferă. După unii autori decalajul față de Occident s-a accentuat, după alții s-a redus. Noi, o spunem de la început, ne includem în a doua categorie.

Am scris despre acest subiect câteva cărți, capitole, articole. Încercăm acum o sinteză, proiectată în două volume. Cel de față, care reconstituie coordonatele, principalele etape şi reperele modernizării României. Un alt volum, tipărit deja, (*Modernizarea României (1859-1939). Legislație şi strategie economică,* Iaşi, 2012) reprezintă un suport „ideologic" al celui prezent.

Limitele cronologice sunt lesne de explicat. Deşi modernizarea societății româneşti a început în ultima parte a Epocii medievale, România se constituie ca stat abia la l859. În consecință, putem vorbi de o modernizare instituțională, în care statul joaca un rol decisiv, abia după acest moment. Apoi, declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial, în anul l939, a întrerupt acest proces, care a fost apoi reluat, într-un alt cadru, cel al statului comunist.

Subliniem, din capul locului, că, deşi titlul este generos şi cuprinzător, obiectivul principal a fost procesul de modernizare. Ca urmare, unele „segmente" ale procesului istoric au fost prea puțin sau deloc tratate.

Mai precizăm că majoritatea textelor au mai fost – într-o formă sau alta – publicate. Spre exemplu, capitolul în limba engleză, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, a fost publicat în volumul coordonat de către istoricii clujeni I.A. Pop şi I. Bolovan (*History of Romania. Compendium*, Romanian Cultural Institute, Cluj-Napoca, 2006).

Sperăm, de altfel, că prin incuderea textelor în limba engleză – alese şi din perspectiva cititorilor din afara ţării – lucrarea va avea o circulaţie mai largă.

În finalul acestor rânduri introductive, aducem mulţumiri tuturor celor implicaţi în editarea cărţii şi, în mod deosebit, colegului lector univ. dr. Ovidiu Buruiană, primul cititor şi, mai ales, critic.

Autorul

INTRODUCERE

Modernizarea României între 1830 şi 1939 reprezintă una dintre temele centrale ale ştiinţelor sociale de la noi, în ultimele decenii. Descrierea şi interpretarea evoluţiei de un secol a societăţii româneşti a motivat demersurile a numeroşi istorici (dintre care îi amintim pe Gheorghe Platon, Ion Bulei sau Ioan Scurtu), sociologi, psihologi, literaţi ş.a., dornici să înţeleagă anumite structuri şi limite ale prezentului prin stabilirea unui tipar al trecutului. Abordările au fost diverse ca metodă şi interpretare, unele motivate ideologic, altele empirice sau asumând anumite mode şi idealizând (deşi mai curând tacit, acceptând modernizarea ca pe un succes) sau, dimpotrivă, recuzând în bloc acest fenomen istoric. Direcţia interpretativă a modernizării ce pare să se impună în ultimii ani este cea a eşecului, prin lectura în cheie negativă a transformărilor economice, sociale, culturale sau psihologice care au avut loc în societatea românească după 1829. Victor Axenciuc, Liviu Antonesei şi, mai ales, Bogdan Murgescu sunt purtătorii de cuvânt cei mai vizibili ai acestui curent. După studii vaste şi consistente privind istoria economică a spaţiului românesc, care arătau dinamismul schimbărilor din Principate şi ulterior din statul român, precum şi acumulările rapide pe toate planurile, în tratatul *Istoria României*, Victor Axenciuc conchidea că „în toată perioada modernă România a evoluat pe un mod de creştere complementar cu ţările industriale, ca toate statele agrare, cu foarte slabe şanse de apropiere de nivelul lor; era un mod de creştere dependentă şi periferică, cu posibilităţi reduse de schimbare structurală chiar pe termen secular (…). În consecinţă, cu toate progresele incontestabile de dezvoltare şi modernizare obţinute, de recuperare a unei părţi importante din retardarea sa seculară, economia românească, în perioada interbelică, se plasa încă pe ultimele locuri pe scara dezvoltării continentului nostru, pe aceleaşi pe care le ocupa la sfârşitul secolului XIX şi pe care se va situa şi la sfârşitul secolului XX”[1]. Într-o altă abordare, de factură mai curând eseistică, Liviu Antonesei reia un studiu mai vechi, vorbind despre modernizările ratate de la începutul secolului al XIX-lea şi până în perioada postcomunistă[2].

---

[1] I. Scurtu (coord.), *Istoria Românilor*, VIII, *România întregită (1918-1940)*, Bucureşti, 2003, p. 122, respectiv 124.

[2] L. Antonesei, *Modernizările româneşti, populismul şi demagogia*, în S. Antohi (coord.),

Lucrarea cea mai recentă scrisă în acest registru interpretativ aparţine lui Bogdan Murgescu, *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*[3], iar aserţiunile istoricului bucureştean au determinat oarecum lucrarea de faţă. Pe zeci de pagini, autorul îşi propune să arate eşecul modernizării româneşti, accentuând ideea decalajelor economice. El afirmă concluziv că „atât Vechiul Regat, cât şi teritoriile româneşti aflate sub administraţie rusă sau austro-ungară realizaseră unele progrese modernizatoare, dar nu deveniseră cu adevărat societăţi moderne, nu se angajaseră pe calea unei dezvoltări economice susţinute şi pierduseră teren în raport cu rata medie de creştere economică a Europei”[4]. Iar pentru perioada interbelică, este sugestiv titlul capitolului III.2, *România Mare şi eşecul ei economic*[5].

După opinia noastră, abordarea modernizării trebuie realizată într-o manieră şi o metodologie echilibrate. În fapt, au mare importanţă contextele la care raportăm procesul modernizării României. O serie de interogaţii apar ca fiind necesare din acest unghi de analiză, structurând şi demersul de faţă; iar răspunsurile sunt de natură, credem, să ofere o rezolvare şi problemei ridicate în titlu. Prin urmare, în momentul în care vorbim despre decalaje ne comparăm cu noi înşine, cu etapele evoluţiei societăţii româneşti în *epoca modernizării*? Ne raportăm la statele din acelaşi spaţiu geo-economic? Doar la statele de mărime comparabilă? Sau realizăm comparaţiile cu statele dezvoltate din Occident? Realizăm doar o analiză cantitativă sau/şi calitativă? La ce modernizare ne raportăm, în ultimă instanţă, doar la cea economică, la cea birocratică, politică etc.? Evidenţiem împlinirile sau doar limitele acestor modernizări? Şi întrebările ar putea continua, având ca fundal încercarea de a elimina orice „presiune” ideologică, moştenită sau contemporană. Pe această bază, cred că se poate construi o *abordare echilibrată* asupra modernizării României în perioada 1859-1939.

ISTORICUL ŞI PROBLEMATICA MODERNIZĂRII ROMÂNIEI DE LA 1800 LA 1939

Conceptul de modernitate este greu de definit. El trimite la realităţi diverse (modernitate politică, economică, culturală, estetică, socială etc.) şi îmbracă o multitudine de sensuri. În general, conceptul este utilizat de istorici pentru a

---

Modernism şi antimodernism. Noi perspective interdisciplinare, Bucureşti, 2008.

[3] B. Murgescu, *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, Iaşi, 2010.

[4] *Ibidem*, p. 150-151.

[5] *Ibidem*, p. 212.

descrie transformările pe care le-a cunoscut societatea europeană între secolele al XV-lea şi al XX-lea. Sub raport istoric, semnificaţiile fenomenului de modernizare pot fi înţelese cu referire la o perioadă anume pentru fiecare ţară sau societate şi printr-o analiză pe mai multe paliere, găsind în fapt mai multe modernităţi concomitente sau succesive.

Progresul tehnic, dezvoltarea mijloacelor de comunicaţie, sporirea numărului de oraşe, difuziunea cunoaşterii de carte etc., care reprezintă indici măsurabili ai modernităţii, au generat şi au fost totodată rezultatul transformărilor pe mai multe planuri; efect al urbanizării şi al declinului societăţilor agrare, putem vorbi despre o modernizare socială; lumea modernă este una a individualismului, chiar dacă individul autonom a căutat forme de integrare noi, de tipul solidarităţii naţionale; urmare a mutaţiilor de reprezentare, modernizarea este regăsibilă, în acelaşi timp, în registrul politic: statul impersonal şi nu monarhul desemnează din acest punct de vedere comunitatea naţională. Noul stat presupunea instituţii reprezentative şi atribuţii extinse, fapt care a presupus birocratizarea crescândă şi influenţarea tuturor sectoarelor vieţii sociale. Există, evident, o modernitate economică, bazată pe capitalism, pe randamente, eficienţă, profit etc., în toate aspectele. Fiecare domeniu a avut propriul parcurs, evoluţiile fiind uneori spectaculoase (cazul ştiinţei). Însă, ceea ce defineşte modenizarea după Shmuel Noah Eisenstadt este modul în care toate aceste fenomene s-au coagulat, antrenând noi transformări. Nu schimbarea în sine defineşte modernitatea, după sociologul israelian, ci faptul că schimbarea a atras după sine alte schimbări, într-un proces ale cărui elemente sunt cumulative, dar câştigurile ireversibile[6]. Aceste schimbări în lanţ, produse cu un ritm alert pe diferitele paliere ale societăţii, determină imaginea unei mari transformări sociale, astfel încât societatea conştientizează „ruptura" faţă de trecut.

Dinspre ştiinţele sociale, mai ales dintre sociologie şi politologie, există o sumă de teorii cu privire la fenomenul modernităţii, la modul în care s-a realizat procesul modernizării[7]. Acestea au în mod necesar ca punct de plecare experienţa Europei Occidentale, întrucât transformările economice sociale, culturale au luat naştere în această zonă. Din perspectivă istorică, teoriile modernizării, pe care nu le rezumăm aici, ridică mai multe întrebări cu valenţe metodologice: *raportul dintre modernitate şi tradiţie*, *problema statului-naţiune*

---

[6] S.N. Eisenstadt, *Tradition, Change and Modernity*, 2nd edition, Robert E. Kriegel Publishing Company, Malabar, 1983, p. 15-18.

[7] S.N. Eisenstadt, *Modernization: Protest and Change*, Prentince-Hall Inc., 1966; C.E. Black, *The Dynamics of Modernization. A Study in Comparative History*, Harper & Row Publishers, 1966; A. Nous, *Modernitatea*, traducere din limba franceză de Viorica Popescu şi Gheorghe Crăciun, Piteşti-Braşov-Cluj-Napoca, 2000; A. Roth, *Modernitate şi modernizare socială*, Iaşi, 2000.

ca element esențial în abordarea modernizării, întrucât el introduce itemii discuției, cum ar fi raționalitatea, industrializarea, nivelul științei de carte, urbanizarea şi existența unui sistem democratic electiv; relația *elite-majoritatea populației* (aceasta din urmă mai curând reticentă în termeni de schimbare); *raportul dintre dezvoltare şi subdezvoltare* în cadrul sistemului-lume capitalist, în care schimbul inegal bloca potențialul de dezvoltare al țărilor subdezvoltate[8] etc.

În contextul noilor probleme abordate şi al criticilor venite din spații diverse (de la necesitatea de a evita încărcătura ideologică a conceptului la filosofie[9] etc.), sensul pozitiv al modernității s-a erodat semnificativ; termenul rămâne însă unul operațional din perspectiva istoricilor, întrucât el permite, chiar prin caracterul imprecis şi larg, analiza într-o manieră globală, comparatistă şi integratoare a unor realități foarte diferite din ultimele două secole, pe care le putem desemna precis ca fiind secularizare, industrializare, raționalizare etc. Evoluția ansamblului social, cu complexitatea, interdependența şi dinamica lui, presupune însă trimiterea metodologică la procesul de modernizare.

În cercetarea evoluțiilor pe care le-au cunoscut țările din centrul şi estul Europei după anul 1800, acest concept de modernitate este unul esențial. El induce, pentru cercetătorii acestui fenomen, nevoia de a analiza cauzele rămânerii în urmă a acestei zone în raport cu un modelul occidental al societății moderne, care se structurează atunci, la începutul secolului al XIX-lea, sub dubla influență a revoluției industriale din Anglia şi alte spații ale Europei de Vest şi a revoluției franceze[10]. Lumea occidentală devine reperul absolut, deşi imprecis, pentru elitele din aceste societăți „înapoiate", „periferice". Văzută drept proces al schimbării, mai mult sau mai puțin rapide, după modelul social, economic, politic şi cultural al țărilor din vestul Europei, modernitatea a fost asumată de aceste elite, în dorința de a depăşi înapoierea materială şi de recunoaştere a

---

[8] Structurile social-economice şi politice ale „economiei lume" au fost analizate încă de la sfârşitul anilor '60 (*apud* D. Harrison, *The Sociology and Modernization and Development*, Routledge, London and New York, 1988).

[9] Care face apel la o judecată de valoare între vechi şi nou, tradițional şi modern, cu tendința de a introduce un sens obligatoriu pozitiv în aprecierea victoriei modernității asupra lumii tradiționale. La nivel filosofic, vezi cazul filosofului francez Michel Foucault, pentru care modernitatea este mai puțin guvernată de ideea de progres sau de rațiune, nu înseamnă emancipare, eliberare, autonomie, ci este legată de control şi de pedeapsă.

[10] D. Chirot (coord.), *Originile înapoierii în Europa de Est. Economie şi politică din Evul Mediu până la începutul secolului al XX-lea*, cu o prefață în limba română de Daniel Chirot, traducere Victor Rizescu, Bucureşti, 2004; vezi şi D. Chirot, *Schimbarea socială într-o societate periferică. Formara unei colonii balcanice*, cu o prefață a autorului în limba română, traducere de Victor Rizescu, Bucureşti, 2002; I.T. Berend, *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II*, University of California Press, 1998; I.T. Berend, *History Derailed. Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century*, University of California Press, 2003.

propriului lor statut politic. Impulsul pentru modernizare este astfel de natură externă în Europa Centrală şi de Est. Specificul tranziției spre modernitate în societățile respective, cu un ritm rapid şi neuniform, este dat de punctul de plecare diferit şi de caracteristicile specifice, tradiționale, ale fiecărui spațiu. Pentru spațiul românesc această tradiție politică şi economică se structurase până în secolul al XVIII-lea în relație cu Imperiul Otoman, fapt care explică parțial deficitul de modernitate şi reprezintă, de asemenea relativ, rădăcinile istorice ale rămânerii în urmă. Insuficiența condițiilor inițiale a avut un rol major în transformarea statului ca agent determinant al procesului de transformare socială, fapt care a generat, cel mai adesea, o modernizare „de sus", prin politici intervenționiste, inclusiv în domeniul agrar. Pe de altă parte, elitele politice din țările Europei central-estice, imitatoare ale Occidentului, au manifestat rezerve față de acest tipar al modernității. Ion Bulei consideră, într-o lucrare recentă, că modelul occidental al modernizării a fost preluat cu o anumită contribuție a factorului local, cu etape comprimate sau anulate; însă lipsa sedimentărilor şi a anumitor maturizări, specifice succesiunii unor generații, a creat sentimentul de fractură, de ruptură violentă şi a condus la receptarea modernității ca o sumă de „forme fără fond", ca pe o modernizare simbolică, pentru a menționa sintagma economistului John Kenneth Galbraith; însă nu putem vorbi, afirmă istoricul bucureştean, despre un transfer pur şi simplu de la civilizat la „barbar"[11].

---

[11] I. Bulei, *Românii în secolele XIX-XX. Europenizarea*, Bucureşti, 2011, p. 37.

I.

ROMÂNII ŞI EUROPA. POZIȚIA GEOPOLITICĂ A ROMÂNIEI

De la cronicari până în prezent, poziția geopolitică a spațiului locuit de români a fost abordată în variate moduri, cu concluzii asemănătoare, dar şi contradictorii.

O primă problemă care a suscitat şi suscită dezbateri şi controverse este cea privind aria geografică în care trebuie inclusă România; se întâlnesc diverse formulări: „balcanică”, „sud-estul” sau „estul Europei”, „Europa Centrală”, „spațiul carpatic”, „spațiul carpato-danubiano-pontic” şi altele. Uneori s-a ajuns la situații (absurde) ca România să apară în atlase pe planşe diferite: partea de nord în Europa Centrală, iar partea de sud în Peninsula Balcanică[1].

Fireşte, o opțiune sau alta a fost de multe ori influențată – când n-a fost vorba de ignoranță – de factori de natură politică şi mai puțin de natură geografică. Nu ne propunem să detaliem problema; ar fi nevoie de o cercetare aparte. Oferim, totuşi, câteva puncte de vedere. Astfel, Ion Simionescu scria în 1937:

> „Limita orientală a Europei Centrale se socoate cam linia dusă de la vărsarea fluviului Niemen în Marea Baltică la gurile Dunării. *România se află în cuprinsul acestui ținut*, strâns legată de Carpați, şira de munți care străbate Europa Centrală. Prin adânci linii de fractură, ca şi prin cel mai de seamă fluviu al Europei, România este despărțită de Peninsula Balcanică, în care adesea, dar pe nedrept, este reprezentată în atlasele străine (subl.ns., Gh.I.). Țara noastră nu e legată de Europa Centrală numai prin arhitectura pământului, ori prin condițiile climaterice, ci şi prin mare parte din evoluția ei istorică. Se află însă la limita extremă a Europei Centrale, ca şi Polonia, ori o parte din Germania. Nu poate fi deci lipsită de influența climei răsăritene, după cum nu a rămas neatinsă de valurile popoarelor mereu agitate, venite din inima Asiei. În toate privințele, fizice, biologice şi istorice *se află la o răscruce de drumuri*”[2] (subl.ns., Gh.I.).

---

[1] *Goode's World Atlas*, Chicago, 1966, planşele 121 şi 127, *apud* C.C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Bucureşti, 1977, p. 17.

[2] I. Simionescu, *Țara noastră*, Bucureşti, 1937, p. 17.

Un an mai târziu, N.Al. Rădulescu, concluziona în urma unei analize a literaturii de specialitate din Europa:

„... putem trage concluzia că majoritatea lucrărilor geografice recente, consideră România Mare ca un fragment al Europei Centrale – părăsind astfel pentru totdeauna ideea de a plasa țara noastră în cadrul Peninsulei Balcanice. E un drept care ni s-a refuzat prea mult timp şi privim cu toată recunoştința pe cercetătorii apuseni care ni l-au anunțat”[3].

În contextul celui de-la Doilea Război Mondial, atât de nefavorabil României, Gh. Brătianu afirma:

„Noi trăim aici la o răspântie de drumuri, la o răspântie de culturi şi, din nefericire, la o răspântie de năvăliri şi imperialisme. Noi nu putem fi despărțiți de întregul complex geografic care, cum veți vedea, ne mărgineşte şi ne hotărăşte destinul, între cele două elemente care îl stăpânesc, muntele şi marea. Ceea ce aş vrea să apară lămurit este că pentru a ne înțelege trecutul, trebuie să înțelegem mai întâi întregul complex geografic, istoric, geopolitic, din care acesta face parte”[4].

După aproape 40 de ani, C.C. Giurescu opina:

„Din punct de vedere geografic, răspunsul la cele două întrebări [...] este limpede: România aparține spațiului carpatic sau carpato-danubian, care şi-a luat numele de la lanțul Carpaților – lanț mai lung decât cel al Balcanilor –, în timp ce statele de la sud de Dunăre şi Drava îşi iau numele de la munții respectivi. Adăugăm că numele Balcan (Balkan) vine, după toate probabilitățile, de la turcii osmanlâi ai secolului XVI, care au dat un nume nou, turcesc, vechiului Hæmus. Aşadar, România face parte, geografic, din spațiul carpatic, aşa cum face şi Ungaria, şi Slovacia. [...] *România aparține, prin urmare spațiului carpatic sau carpato-danubian, iar nu Peninsulei Balcanice* (subl.ns., Gh.I.). Ea a avut şi are însă legături strânse cu peninsula, legături politice, economice şi culturale. De aceea şi nordul Dunării şi sudul ei pot fi înglobate într-o unitate mai mare, care este sud-estul european. [...] Sub acest nume cuprinzător, sud-estul european, urmează a fi înglobat, deci, atât sudul cât şi nordul Dunării, Peninsula Balcanică şi regiunea carpatică sau carpato-danubiană”[5].

În perioada tranziției, dezbaterile privind poziția geopolitică a României, raportarea la Europa sunt, fireşte, marcate de noul context politic intern şi internațional.

---

[3] N.Al. Rădulescu, *Poziția geopolitică a României*, I, în *Geopolitica*, I (ed. Emil I. Emandi, Gh. Buzatu, Vasile S. Cucu), Iaşi, 1994, p. 96.

[4] Gh.I. Brătianu, *Chestiunea Mării Negre*, curs 1941-1942, p. 11-12, *apud* P. Dobrescu, A. Bârgăoanu, *Geopolitica*, Bucureşti, 2001, p. 61.

[5] C.C. Giurescu, *op.cit.*, p. 77.

De pe poziţia geografului, Vasile S. Cucu scria în anul 1994:

„Regional, în cadrul fizico-geografic şi geopolitic al Europei, spaţiul României corespunde regiunii de tranziţie – atât către răsărit, apus cât şi spre miazăzi, la interferenţa dintre Europa peninsulară şi cea continentală”[6].

Preocupat de definirea procesului de integrare europeană, Andrei Marga subliniază că:

„Geografia şi istoria sunt condiţii indispensabile, dar unificarea europeană fiind un proces în primă linie instituţional şi cultural, apartenenţa europeană se judecă considerând instituţiile şi cultura. Situarea în geografia şi istoria europeană nu generează automat o europenitate culturală, după cum o europenitate culturală poate fi găsită şi în ţări care nu aparţin geografic şi istoric, în sens strict, Europei...”[7].

Pe o poziţie apropiată se situează şi Octavian Paler:

„... e clar că Europa nu poate să însemne, deocamdată, pentru noi ceea ce înseamnă pentru un occidental sau ceea ce ar fi putut să însemne, în mod normal, şi în reprezentările noastre, dacă n-ar fi existat istoria silnică de după Yalta. Şi e la fel de clar, reintrarea noastră în Europa e o problemă mai complicată decât pare la prima vedere. Ea depăşeşte cu mult aranjamentele diplomatice”[8].

Deosebit de interesantă este şi opinia exprimată de Alina Mungiu-Pippidi:

„La această oră (1995 – n.ns., Gh.I.) putem spune că există trei Europe şi soarta noastră depinde în care dintre ele vom rămâne. Prima este Europa propriu-zisă, care nu are nimic de a face cu cea din cărţile de istorie româneşti sau din discursurile demagogilor noştri. În Occident, când se spune: şi ce facem cu Europa?, întrebarea se referă în exclusivitate la statele Uniunii Europene. [...] A doua Europă este ceea ce se numeşte «Europa Centrală». [...] După Geremek (consilier al lui Lech Wałesa), Europa Centrală se poate extinde oricât spre est, poate include la o adică ţările baltice şi chiar Ucraina, dar nu şi spre sud, oricât de ciudat ar părea. [...] Dincolo de Europa Centrală de succes şi de cea lărgită (plus Slovenia, Balticele), începe cea de-a treia regiune a Europei”[9].

---

[6] V.S. Cucu, *România – Consideraţii geopolitice* (I), în *Geopolitica*, I, p. 361.

[7] A. Marga, *Europa şi specificul european. Filosofia unificării europene*, Cluj, 1995, *apud Revenirea în Europa. Idei şi controverse româneşti. 1900-1995*, antologie şi prefaţă de Adrian Marino, Craiova, 1996, p. 24.

[8] O. Paler, *Noi şi Europa*, în *România liberă*, 6 martie 1992, *apud Revenirea în Europa...*, p. 226.

[9] A. Mungiu-Pippidi, *Vom alunga „Fantomele Balcanilor”?*, în *România liberă*, 11 mai 1995, *apud Revenirea în Europa...*, p. 229-231.

Al. Duțu acordă importanță factorului religios:

„Europa nu se împarte geografic, ci după cum şi-a construit existența politică: de o parte *o societate permisivă*, care îngăduie cetățeanului inițiative şi-i impune răspundere; de cealaltă parte *o societate a constrângerii* care cere cetățeanului să participe la «fericirea patriei», a «poporului», a «țării» şi-i impune ascultare. [...] Pe cât este de greşit să folosim termeni religioşi pentru realități politice, vorbind despre state ortodoxe cu o politică ortodoxă (şi aceasta după decenii lungi de ateism), pe atâta este de nefiresc să ignorăm elementul religios în construcția politică”[10].

Într-un studiu intitulat *Europele provinciale*, Sorin Alexandrescu oferă o „şansă” şi „marginilor” Europei:

„Noua Europă este una a nesfârşitelor diferențe, nu a blocurilor închise, omogene în interior şi opuse unul altuia, precum Vestul, Estul şi Mitteleuropa par a sugera.

În acest context, «culturile provinciale» îşi pot redobândi interesul, demnitatea, şi chiar dreptul la existență. Marginile devin la fel de interesante ca centrele. [...]. Da, sunt multe aceste Europe ale marginilor – nu ale minorităților, deşi ale lor de asemenea – şi ale culturilor provinciale şi regionale, constituind în subteranele marilor centre culturale viața culturală locală adevărată, pulsând în tempoul ei modest, dar tenace, persistând în ciuda istoriei făcute şi mai ales desfăcute, distruse de cei mari, luptându-se să devină ele însele, dar nereuşind niciodată. Europele uitate, neglijate, disprețuite ale Europei. Europele care, odată studiate, ne-ar vindeca de propriile noastre spaime pentru că le-am regăsi, aceste spaime, la foarte mulți alții, şi am înceta să ne mai identificăm cu ele”[11].

La rândul lui, Adrian Marino concluziona:

„Ar trebui mai întâi să recunoaştem o evidență elementară: percepția românească a «Europei» a fost şi în trecut şi, mai ales, în epoca actuală foarte diferențiată. Pentru români, «Europa» rămâne o noțiune-simbol. Dar dacă o privim cu tot mai mare atenție, observăm imediat mai multe zone de percepție, chiar dacă unele foarte joase. Există, de fapt, în conştiința publică şi spirituală românească, mai multe «Europe». La limită, ele sunt, nu o dată, străine unele de altele. Uneori chiar contradictorii”[12].

Se observă că preocupările şi opiniile privind geopolitica sunt extrem de variate. În continuare, vom prezenta câteva aspecte semnificative pentru poziția

---

[10] Al. Duțu, *Ideea de Europa şi evoluția conştiinței europene*, Bucureşti, 1999, p. 52.

[11] S. Alexandrescu, *Europele provinciale*, în *Secolul 20*: *Europele din Europa*, nr. 10-12 / 1999, 1-3/ 2000, p. 38-39.

[12] A. Marino, *Pentru Europa*, Polirom, Iaşi, 1995, p. 11.

României pe parcursul a peste 80 de ani, de la 1859 la 1939 (*teritoriul*; *vecinii*; *populaţia*; *nivelul economic*; *obiectivul strategic*), grupate pe trei etape: *– România la 1859*; *– România la 1914; – România interbelică.*

ROMÂNIA LA 1859

Teritoriul

România avea o suprafaţă de 123.355 km^2 (inclusiv cele 3 judeţe din sudul Basarabiei, retrocedate după Congresul de Pace de la Paris din anul 1856)[13]. O ţară mică în raport cu puterile occidentale şi foarte mică în comparaţie cu marile imperii vecine.

Vecinii

Situaţia este prea bine cunoscută. Trebuie, totuşi, reamintit că cele trei imperii vecine (Otoman, Habsburgic, Rus), urmăreau menţinerea sau impunerea dominaţiei – sub diverse forme – (de la suzeranitate la dominaţie economică, ocupaţie militară sau chiar anexarea). În acest context, misiunea Domnitorului Al.I. Cuza părea imposibilă.

Populaţia

Era de aproximativ 4 milioane de locuitori, mai precis 3.917.541[14], cu o densitate de 33 locuitori/ km^2 (în anul 1866)[15].

Principalele oraşe erau: Bucureşti – 121.734 locuitori; Brăila – 15.767 locuitori; Botoşani – 27.147 locuitori; Buzău – 9.027 locuitori; Bacău – 8.972 locuitori; Craiova – 21.521 locuitori; Focşani – 13.164 locuitori; Galaţi – 26.050 locuitori; Iaşi – 65.745 locuitori; Ploieşti – 7.299 locuitori; Turnu-Severin – 8.925 locuitori. Este interesantă o comparaţie cu statistica din anul 1930. Spre exemplu, oraşul Bucureşti avea 639.040 locuitori, iar oraşul Iaşi 102.872 locuitori[16].

---

[13] *Bréviaire Statistique*, Institutul Central de Statistică, Bucureşti, 1940, p.10; Leonida Colescu indică 123.000 km^2 (L. Colescu, *Progresele economice ale României îndeplinite sub Domnia M.S. Regelui Carol I (1866-1906). Tablouri figurative şi notiţe explicative* de Dr. L. Colescu, Şeful Serviciului Statisticei Generale, Bucureşti, 1907, p. 6).

[14] *Bréviaire Statistique...*, p. 9.

[15] L. Colescu, *op.cit.*, p. 48.

[16] *Bréviaire Statistique...*, p. 18-20.

Nivelul economic

Principala ramură a economiei era agricultura, care asigura peste 90% din exportul ţării şi, prin urmare, era unica resursă a procesului de modernizare[17]. Industria se afla în „faza" manufacturilor. În anul 1863 existau doar 173 de maşini cu abur în „industria" din România[18].

Un „reper" semnificativ se referea la comunicaţii. În lumea modernă se construiau căi ferate, canale, poduri etc., iar în România abia se „şoseluiau" drumurile principale. Domnitorul Al.I. Cuza făcea cu caleaşca 59 de ore de la Iaşi la Bucureşti[19]. Iar transportul de la Iaşi la Galaţi era mai scump decât cel de la Paris la Galaţi[20].

Obiectivul strategic

Imediat după Unire, Al.I. Cuza urmărea trei direcţii: consolidarea Unirii, modernizarea ţării, cucerirea Independenţei. Într-o domnie de 7 ani a reuşit să consolideze şi afirme noul stat în plan european, a demarat spectaculos modernizarea prin reformele realizate şi a creat condiţiile interne şi externe pentru obţinerea independenţei de stat.

ROMÂNIA LA 1914

Teritoriul

În anul 1914, România[21], cu o suprafaţă de 137.903 km^2, ocupa 1,3% din suprafaţa Europei. Deşi un stat mic, România avea o suprafaţă mai mare decât statele sud-dunărene: Serbia – 48.382 km^2; Bulgaria – 95.704 km^2; Grecia – 64.688 km^2.

---

[17] *Istoria Românilor*, VII.1, *Constituirea României Moderne (1821-1878)*, coord. Acad. Dan Berindei, Bucureşti, 2003, p. 604 şi urm.

[18] *Ibidem*, p. 607.

[19] I. Simionescu, *op.cit.*, p. 393.

[20] *Istoria Românilor…*, p. 614.

[21] *Bréviaire Statistique...*, p. 10; Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iaşi, 1992, p. 145.

Vecinii

La vest şi la nord România se învecina cu Imperiul austro-ungar, la est cu Imperiul rus, la sud-vest cu Serbia, iar la sud cu Bulgaria. Începând cu anul 1878, ţara are ieşire la Marea Neagră.

Populaţia

România, cu o populaţie de 7.160.682 de locuitori (1912)[22] era situată, între ţările mici, având o populaţie mai mică decât Austria (26.150.599 – 1900), Ungaria [cu provinciile subjugate, n.ns. – Gh.I.] (19.254.559 – 1900), Germania (56.367.178 – 1900), Franţa (38.961.945 – 1901), Anglia (41.458.721 – 1901) ş.a. Totuşi, pentru poziţia ţării în sud-estul continentului trebuie menţionat că avea populaţia cu mult mai mare decât statele sud-dunărene[23]: Bulgaria (3.733.189 – 1900), Serbia (2.493.770 – 1900), Grecia (2.430.807 – 1896).

Nivelul economic

Un reper semnificativ priveşte structura populaţiei după ocupaţii. Aproximativ 80% dintre locuitori lucrau în agricultură, care asigura, de altfel, un procent asemănător din exportul ţării. Trebuie subliniat însă că după adoptarea Legii de încurajare a industriei din anul 1887 (completată cu legea din anul 1912) s-au creat condiţii pentru dezvoltarea unei industrii mecanizate. Legea minelor din anul 1895 a favorizat exploatarea petrolului, România devenind un important exportator în preajma declanşării Primului Război Mondial. Totuşi, la 1914 economia României era dominant agrară, fiind dependentă de importul produselor şi al tehnologiilor industriale.

Obiectivul strategic

După cucerirea independenţei de stat, idealul românilor din Regat şi din provinciile subjugate – crearea unui stat unitar – este afirmat cu tot mai multă tărie, convingere şi speranţă. Alianţa cu Puterile Centrale, impusă de conjunctura politică din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, a asigurat un climat de

[22] *Bréviaire Statistique...* , p. 9.
[23] L. Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populaţiei României de la 1899*, Bucureşti, 1944, p. 40.

securitate necesar consolidării statului, inclusiv prin atragerea de capital străin. Treptat, diplomaţia românească s-a apropiat de Antantă, care putea sprijini desăvârşirea unităţii naţional-statale.

*
* *

La 1914, România era considerată o ţară europeană care redusese mult din distanţa care o separa faţă de Occident la 1859. Situarea geografică prezenta deosebită importanţă din punct de vedere *strategic*: aproximativ 900 km graniţă cu Imperiul ţarist, aproximativ 1.300 graniţă cu Imperiul austro-ungar, poziţia la Dunăre, deschiderea la mare confereau României atuuri importante în timp de pace sau de război. *Resursele economice* ale ţării (grâu, lemn, petrol ş.a.), importante pentru propria dezvoltare economică, pentru comerţul exterior, reprezentând un important potenţial în eventualitatea unui conflict, contribuiau la asigurarea poziţiei dominante în sud-estul Europei.

De asemenea, *sistemul de comunicaţii şi telecomunicaţii* prezenta o reală valoare strategică. Din aceeaşi perspectivă – eventualitatea unui conflict european – trebuie menţionată *valoarea armatei*, nu numai pentru mărime şi dotare, cât şi pentru prestigiul câştigat în războiul din 1877-1878.

În acelaşi timp, *ritmul modernizării ţării* a fost sesizat în epocă, unii istorici, oameni politici sau ziarişti supranumind România „Belgia Orientului" sau „Japonia europeană".

Pe de altă parte, stadiul dezvoltării economice situa România în partea a II-a a „tabloului" european, aflându-se în continuare în sfera de interese politico-economice a marilor puteri.

ROMÂNIA INTERBELICĂ

Teritoriul

După Marea Unire, România, cu o suprafaţă de 295.049 km^2, reprezenta 2,52% din suprafaţa Europei, ocupând locul 10 între ţările continentului[24]. România era mai mică decât Germania (470.714 km^2), Franţa (550.986 km^2), Polonia (388.635 km^2), dar mai mare decât Cehoslovacia (140.499 km^2),

[24] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populaţia României*, Bucureşti, 1937, p. 9.

Ungaria (93.061 km^2), Bulgaria (103.146 km^2), Iugoslavia (249.468 km^2), Grecia (130.199 km^2)[25].

Prin urmare, România Întregită îşi consolida poziţia în sud-estul Europei, beneficiind de o suprafaţă semnificativ mai mare decât a celorlalte state, fiind depăşită doar de Polonia şi, evident, de URSS.

Vecinii

România Întregită are vecini noi: la est Rusia sovietică (apoi URSS), la nord Polonia şi Cehoslovacia, la vest Ungaria, la sud-vest Iugoslavia, la sud Bulgaria. De asemenea, îşi consolidează poziţia la Marea Neagră, prin lungirea semnificativă a litoralului, care se întinde din Cadrilater la gurile Nistrului. Dispariţia Austro-Ungariei, ca şi vecinătatea cu Polonia şi Cehoslovacia mărea sentimentul de securitate în această parte a Europei.

Populaţia

Marea Unire de la 1918 a avut ca urmare aproape o dublare a populaţiei: de la 7.771.341 locuitori în 1914 la 14.669.841 locuitori în 1919[26]. Astfel, România devine o ţară mijlocie, fiind a opta din Europa, după mărimea populaţiei[27].

În anul 1930[28], cu peste 18.000.000 locuitori, România era întrecută doar de: URSS (inclusiv teritoriile asiatice) – 160.000.000 locuitori; Germania – 65.092.000 locuitori; Franţa – 41.610.000 locuitori; Italia – 41.069.000 locuitori; Marea Britanie – 39.952.377 locuitori; Polonia – 31.685.000 locuitori; Spania – 23.563.867 locuitori. Avea populaţia mai numeroase decât: Ungaria – 8.688.319 locuitori; Iugoslavia – 13.822.505 locuitori; Cehoslovacia – 14.735.711 locuitori; Grecia – 6.398.000 locuitori; Bulgaria – 5.776.400 locuitori ş.a.

O problemă importantă este cea a românilor rămaşi după Marea Unire în alte state[29]: în Rusia – 249.711; în Iugoslavia – 229.398; în Bulgaria – 60.080; în Ungaria – 23.760; în Cehoslovacia – 13.610; în Albania – 40.000; în Grecia – 19.703.

---

[25] *Bréviaire Statistique...*, p. 10.
[26] *Ibidem*, p. 9.
[27] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 9.
[28] *Bréviaire Statistique...*, p. 8.
[29] D. Şandru, *Populaţia rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iaşi, 1980, p. 49.

Nivelul economic

Direcţia principală a procesului de modernizare în perioada interbelică a fost industrializarea. Legislaţia adoptată de guvernele liberale între anii 1922-1926 şi 1934-1937 a favorizat consolidarea industriei şi a capitalului autohton. În anul 1938, industria contribuia cu peste 30% la crearea venitului naţional şi asigura aproximativ 80% din produsele necesare consumului intern. Progrese însemnate au fost înregistrate în transporturi; locomotivele şi automotoarele româneşti erau competitive pe plan european; la fel, aviaţia civilă se putea compara cu ale altor ţări europene, care aveau un nivel superior de dezvoltare economică.

Totuşi, România era în continuare dependentă la importul de maşini unelte, de produse industriale de înaltă tehnicitate etc. Iar în privinţa procentului populaţiei care lucra în agricultură, era depăşită doar de URSS şi Bulgaria. De asemenea, în privinţa productivităţii în agricultură, a venitului naţional/cap de locuitor, România se situa în ultima parte a unui posibil „clasament” european.

Obiectivul strategic

Este bine ştiut că politica externă a României interbelice a urmărit menţinerea *statu-quo*-ului, aplicarea şi apărarea prevederilor tratatelor de pace semnate la Conferinţa de pace de la Paris. România s-a bazat pe sprijinul Franţei şi al Angliei, pe alianţele regionale – Mica Înţelegere şi Antanta –, pe buna vecinătate cu Polonia; de asemenea, a crezut – mai ales prin N. Titulescu – în rolul Ligii Naţiunilor în apărarea păcii.

*
* *

După 80 de ani de la instituţionalizarea procesului de modernizare – în timpul domniei lui Al.I. Cuza –, România era o ţară din zona „medie” a Europei: locul 8 ca populaţie (cu aproximativ 20 milioane locuitori în 1940); locul 10 ca suprafaţă; performanţe economice comparabile cu cele din ţările dezvoltate. La unele repere însă (venit naţional/cap de locuitor; productivitate; natalitate şi mortalitate ş.a.), se afla între ţările slab dezvoltate ale continentului.

Era considerată – la nivelul cancelariilor, dar şi al opiniei publice – ca o ţară a familiei europene. Al Doilea Război Mondial a întrerupt un proces, care în câteva decenii putea să-i îmbunătăţească semnificativ poziţia în „clasamentul” european.

II.

MODERNIZAREA ROMÂNIEI

ASPECTE METODOLOGICE. TRĂSĂTURI ALE MODERNIZĂRII

Abordarea perioadei cuprinsă între mijlocul secolului al XIX-lea şi debutul celui de-al Doilea Război Mondial este dominată de problematica modernizării. Modernizarea devine o „grilă” de interpretare din perspectiva istoricului pentru a analiza transformările spectaculoase pe care le-a cunoscut spaţiul românesc în evoluţiile sale sociale, politice, economice, culturale etc. dintre 1859 – şi mai ales după 1878 – şi până spre 1939.

Înainte de a discuta trăsăturile majore ale modernizării României din aceste decenii (chiar dacă analiza de mai jos se concentrează asupra perioadei de până la Primul Război Mondial), sunt necesare unele lămuriri preliminare privind natura acestui proces în raport cu observaţiile din *Introducere*: problema periodizării; chestiunea elitelor care au girat acest proces de apropiere de tipul occidental de societate; competiţia politică pentru definirea procesului de modernizare, ca formă de impunere publică; în subsidiar, trebuie discutată *deviza modernizării*; critica modernităţii de factură liberală; trebuie discutate, apoi, care au fost costurile modernizării, pierdanţii şi beneficiarii acestui proces.

Din perspectiva metodologiei cercetării, acceptând influenţa precumpănitoare a factorului extern asupra fenomenului transformărilor sociale, putem accepta anumite periodizări ale procesului de modernizare din societatea românească; cea stabilită de istoricul german Lothar Maier, cu cinci mari etape, 1829-1853; 1856-1875; 1878-1907; 1918-1938, acordă acordă o mare importanţă unor evenimente preponderent politice, şi anume: pacea de la Adrianopol din 1929, războiul Crimeii, dintre 1953 şi 1856, războiul de independenţă, răscoala de la 1907, Primul Război Mondial. O explicaţie suplimentară se impune pentru răscoala de la 1907, considerată de autor ca momentul decisiv pentru radicalizarea programului liberal de reforme[1]. Această schemă explicativă, chiar având

[1] L. Maier, *Studii de modernizare a României. Între pacea de la Adrianopole şi urcarea pe tron a lui Carol II (1829-1930)*, în *România în obiectiv. Limbă şi politică. Identitate şi ideologie în transformare*, editat de Krista Zach, München, 1998, p. 16 şi urm.

un caracter integrator sub raportul explicaţiei, se suprapune şi pe o abordare economică a procesului de modernizare.

O altă problemă esenţială din este cea legată de modul în care elita politică din România a perceput şi dirijat procesul de modernizare, de integrare a ţării în Europa vremii.

Constituirea statului român modern şi apoi cucerirea independenţei de stat au obligat elita politică să analizeze contextul integrării în concertul statelor europene; modernizarea impunea adaptarea la cerinţele şi ritmul Europei dezvoltate.

Şi trebuie subliniat că cei care făceau parte din elita politică studiaseră în mare proporţie – peste 75% – în vestul Europei, fiind, prin urmare, în contact direct cu „civilizaţia europeană". Cei „responsabili" de modernizarea ţării au înţeles, încă din perioada studiilor, că singura cale pentru români era dezvoltarea „în pas cu Europa". O confirmă, între altele, declaraţia lui I.C. Brătianu, la 10 ianuarie 1861, în Adunarea Deputaţilor[2]: „Eu, Domnilor, am fost în străinătate, am vorbit cu capitaliştii, am tratat chiar cu dânşii şi mi-au zis că până nu vom avea instituţii care să le dea garanţii tranzacţiunilor, ei nu vor veni să-şi verse capitalurile aici...". Ideea o regăsim formulată şi în Raportul asupra *Legii de încurajare a industriei din anul 1887*: „... nimeni nu va veni din străinătate spre a ne ajuta să înfiinţăm industrii, dacă nu va fi atras de sistema de stat adoptată în acest scop în ţara noastră"[3]. Şi liderul conservator P.P. Carp recunoştea această realitate – cu prilejul dezbaterilor asupra *Legii minelor*, în Adunarea Deputaţilor, la 14 aprilie 1895: „Cerinţele moderne se impun; degeaba voim noi să menţinem un trecut, oricât de glorios ar fi el. Trecutul s-a dus. Degeaba voim să închidem uşile aspiraţiunilor moderne, căci viitorul se impune de la sine şi devine prezent"[4].

Surprinzând interdependenţa naţional-modernizare, Eugen Lovinescu scria în anul 1925: „Venind, aşadar, pe albia ideii naţionale, răspândirea civilizaţiei apusene s-a făcut fără acele reacţiuni înverşunate, pe care le întâlnesc de obicei influenţele străine revoluţionare în corpurile sociale organizate"[5].

Ştefan Zeletin se află între autorii care vorbesc despre „arderea etapelor" în procesul adaptării civilizaţiei occidentale[6]. Dintre numeroasele aprecieri formulate

---

[2] *Naţionalismul economic şi doctrina partidelor în România. Rezultatele politicii de la 1859 până la 1939*, Bucureşti, 1930, p. 34.

[3] *Apud* A. Iordache, *Primele măsuri legislative pentru protejarea şi încurajarea industriei naţionale. Legea din 1887*, în *Studii. Revistă de Istorie*, nr. 1/1972, p. 194.

[4] C. Gane, *P.P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, II, Bucureşti, 1936, p. 136.

[5] E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, III, Bucureşti, 1992, p. 143.

[6] Ş. Zeletin, *Neoliberalismul*, Bucureşti, 1992, p. 47.

de Nae Ionescu asupra raportării românilor la Europa, o reținem pe cea din anul 1931: „Europa nu există. Nu există unitate spirituală. Ceea ce numim noi astăzi spirit european este o atitudine precumpănitor anglo-saxonă care nu izbuteşte a încadra decât nord-vestul Europei, lăsând în afara acestei structuri spirituale într-o bună măsură sudul şi întru totul sud-estul şi estul continentului. De altfel această structură nici nu defineşte spiritul european ca atare; ci însemnează, pur şi simplu, o preponderență istorică, pe o anumită perioadă, cea care începe cu Renaşterea. Dacă mâine cu spirit european se va înțelege acelaşi lucru, e cu totul îndoielnic. Căci astăzi spiritul european se defineşte prin structura anglo-saxonă cam în acelaşi fel în care acum două mii cinci sute de ani el se definea prin cea greacă, acum două mii prin cea romană şi aşa mai departe. [...] Cam de la 1840 până astăzi noi nu am făcut decât să ne întrebăm ce zice «Europa» şi ne-am forțat să ne potrivim «pasul» după «ea». Aproape un veac, în care un popor tânăr şi sănătos face politica eroilor lui Caragiale. Fără să se întrebe un singur moment ce este această Europă şi dacă în adevăr ea există”[7].

Mircea Eliade surprindea, în aceeaşi epocă, raportarea unei părți a intelectualității din România la spiritualitatea europeană: „A apărut, acum de curând, o nouă modă printre tinerii intelectuali şi scriitori: a nu mai fi români, a regreta că sunt români, a pune la îndoială existența unui specific național şi chiar posibilitatea inteligenței creatoare a elementului românesc. [...] Nu cred că se află țară europeană în care să existe atâția intelectuali cărora să le fie ruşine de neamul lor, să-i caute cu atâta frenezie defectele, să-şi bată joc de trecutul lui şi să mărturisească, în gura mare, că ar prefera să aparțină, prin naştere, altei țări. [...] Alimentați de lecturi europene, mimând drame europene, voind cu orice preț o spiritualitate care să semneze chiar numai exterior cu spiritualitatea occidentală sau rusă, tinerii n-au înțeles nimic din geniul acestui popor românesc, bântuit de atâtea păcate, având nenumărate lipsuri, dar strălucind totuşi cu o inteligență şi o simțire proprie”[8].

Dintre autorii secolului al XX-lea, care susțin ideea „imitației” îl citām doar pe Emil Cioran: „Dacă secolul trecut nu era dominat de o sete oarbă de imitație, de superstiția modei, a arderii etapelor, a «ajungerii» celorlalte neamuri, am fi rămas poporul obscur şi lamentabil, care a înțeles universul prin doină şi chiuituri. Voința, însă, de a avea totul deodată, de a te pune în rând cu lumea, exprimă o sete de istorie la un popor care n-a trăit o dorință arzătoare de a-şi umple golurile cu o iuțeală maximă, a se împlini prin salt”[9].

---

[7] N. Ionescu, *Între realitățile noastre*, în volumul *Roza vânturilor*, Bucureşti, 1990, p. 91-94.
[8] M. Eliade, *A nu mai fi român*, în volumul *Oceanografie*, Bucureşti, 1934, p. 137-139, 141-142.
[9] E. Cioran, *Schimbarea la față a României*, Bucureşti, 1990, p. 77.

În acelaşi context, o problemă esenţială este dacă partidele politice de guvernământ au avut o strategie pentru modernizarea ţării.

Opiniile cercetătorilor – istorici, economişti, sociologi, politologi ş.a., nu întotdeauna exprimate explicit – pot fi grupate în două categorii. O primă categorie de autori apreciază că este exagerat a se vorbi de o construcţie conştientă, de o viziune articulată, urmărind obiective precise în viaţa social-economică şi politică. Este acceptată mai mult ideea unei dezvoltări „din aproape în aproape", în funcţie şi de „jocul politic" al partidelor de guvernământ. Între argumentele oferite se află lipsa unor doctrine politice şi economice, ca şi „compromisul" dintre liberali şi conservatori, concretizat în „rotativa guvernamentală".

Alţi autori – în special istorici – consideră că se poate accepta ideea că în deceniile cuprinse între 1878 şi 1914 procesul de modernizare a României s-a realizat conform unei strategii. Delimitarea celor două curente de idei – liberalismul şi conservatorismul – cunoaşte în aceşti ani o nouă etapă, şi anume cristalizarea unor doctrine, liberală, respectiv conservatoare. Chiar dacă nu avem lucrări teoretice, poziţia celor două partide privind direcţiile, căile şi ritmul modernizării o găsim limpede şi profund argumentată în discursurile parlamentare, discursurile politice – rostite cu diferite prilejuri –, legislaţia adoptată, diverse broşuri sau articole în presa de partid etc.

Nu a existat un compromis politic, o înţelegere concretizată în „rotativa guvernamentală". Confruntarea dintre cele două partide politice – determinată de diferenţa de optică politică, de doctrină – a fost permanentă, variind în intensitate, în funcţie de o serie de factori interni şi externi.

Ambele partide de guvernământ erau de acord cu modernizarea. Diferea, însă optica asupra căilor şi mai ales a ritmului. Se poate aprecia că prin coparticiparea Partidului Conservator la acţiunea de modernizare s-a încercat adaptarea partidului la noile necesităţi ale societăţii din România, aflată în plin proces de dezvoltare.

Construcţia în sens modern s-a realizat, deci, într-o stare de *permanentă confruntare*; a existat continuitate doar în privinţa activităţii de administrare a ţării; menţinerea unor legi votate de liberali de către conservatori semnifică imposibilitatea de a le schimba, întrucât corespundeau unor necesităţi de dezvoltare a ţării.

Alternarea la guvern în condiţiile confruntării a celor două partide a reprezentat o formă de manifestare a mecanismului politic, rezultat al unui întreg complex de factori social-economici şi politici şi *nicidecum expresia unei identităţi de opţiuni* asupra direcţiilor, căilor şi ritmului modernizării.

Încă din epocă, dar şi în perioadele care au urmat, s-au făcut aprecieri asupra a ceea ce am putea numi „cheia" sau „deviza" modernizării. De

asemenea, a existat şi există o „critică" a procesului de modernizare a României la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea.

Deviza liberalilor, „prin noi înşine", simboliza programul unei burghezii în plin proces de afirmare, conştientă că întărirea forţei sale politice depindea de consolidarea întregii economii, obiectiv realizabil, în primul rând, prin eforturi proprii. „Prin noi înşine" s-a concretizat într-o politică vamală protecţionistă – aplicată începând cu anul 1886 –, prin încurajarea industriei naţionale – acţiune în care rolul decisiv revine legii din 1887 –, prin stabilirea unor condiţii restrictive pentru capitalurile străine, prin înfiinţare Băncii Naţionale şi a altor bănci, organizarea Casei Rurale, răscumpărarea căilor ferate şi a unor monopoluri aparţinând capitaliştilor străini ş.a. I.G. Duca[10] definea deviza „prin noi înşine" ca o politică economică naţională, „care nu este o politică de exclusivism şi de şovinism, care nu este o politică care să îndepărteze participarea capitalurilor străine, dar care este o politică ce vrea, în primul rând, să dezvolte forţele economice ale ţării prin propriile noastre mijloace". Deviza „prin noi înşine" a fost exprimată şi înainte de 1877. După cucerirea independenţei de stat, ea devine leit-motivul doctrinei liberale şi o armă politică împotriva conservatorilor.

În procesul de cristalizare a doctrinei conservatoare, fondul tradiţional de idei al conservatorilor a fost susţinut şi completat de către junimişti. Evoluţia în plan organizatoric a raporturilor dintre aripa tradiţională a partidului şi gruparea junimistă a fost sinuoasă, cunoscând apropieri, fuziuni, disensiuni. În plan doctrinar, însă fondul este comun, junimiştii având un rol important în definirea unor principii şi concepte asupra problematicii social-economice şi politice, în funcţie de noile necesităţi ale dezvoltării ţării.

Adepţi ai căii evolutive, conservatorii au susţinut o dezvoltare lentă a structurilor economice şi social-politice, evitându-se zguduirile sociale. Pentru Al. Marghiloman[11], conservarea societăţii însemna „nici o atingere" a Constituţiei, „nici o lăţire de drept de vot", „respectarea proprietăţii", iar pentru N. Filipescu [12], „înţeleaptă şi înceată evoluţie". S-ar putea spune că esenţa doctrinei conservatoare se regăsea în lozinca lui Lascăr Catargiu[13]: „Dacă se poate, da, dar numai dacă se poate".

---

[10] I.G. Duca, *Consecinţele războiului şi dezvoltarea internă în urma lui*, în *Războiul neatârnării. 1877-1878*, Bucureşti, 1927, p. 150.

[11] Al. Marghiloman, *Doctrine conservatoare*, Discurs rostit în şedinţa Camerei, 12 decembrie 1908, Bucureşti, 1909, p. 115.

[12] N. Filipescu, *Discurs rostit la Craiova*, 21 octombrie 1901, în *Discursuri politice*, II, Bucureşti, 1915, p. 29.

[13] I. Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul conservator*, Bucureşti, 1987 p. 495.

În această confruntare raportul de forțe a evoluat lent, dar consecvent în favoarea Partidului Național Liberal, care, o dată cu întărirea pozițiilor economice şi politice ale burgheziei, o dată cu evoluția raportului de forțe din cadrul partidului – în favoarea tinerilor liberali, în frunte cu I.I.C. Brătianu – va forța noile reforme. Anunțarea acestora în toamna anului 1914 şi convocarea Constituantei semnificau victoria liberalilor.

Totuşi, „cheia” modernizării nu poate fi considerată doar apanajul liberalilor. Spre exemplu, implicarea statului în instituționalizarea, dirijarea şi susținerea financiară a modernizării reprezintă într-o măsură considerabilă meritul ambelor partide de guvernământ. La fel, deviza „prin noi înşine” n-a putut fi aplicată în practică (în privința investițiilor), din cauza disputei inegale cu capitalul străin.

Prin urmare, dacă dorim să sintetizăm procesul de modernizare a României de la Independență la Primul Război Mondial, formula ar putea fi: „Prin intervenția statului şi ritm accelerat”. Mai multe argumente în acest sens va oferi prezentarea trăsăturilor modernizării.

După cum este ştiut, procesul de modernizare, după tiparul gândit de liberali, a cunoscut o bogată şi intensă „critică”. Primii implicați – cronologic – au fost junimiştii şi, evident, Partidul Conservator; adepți ai căii lente de dezvoltare, a unui ritm moderat, conservatorii acuzau pe liberali că au îndreptat țara pe o cale greşită, revoluționară, de a fi adoptat reforme şi măsuri care nu corespundeau realității. Ei au forțat procesul de modernizare, imitând Apusul, preluând „forme” ale civilizației occidentale, pe care le-au altoit pe un „fond” subdezvoltat, rezultând o societate de tip hibrid, care putea fi adusă pe calea cea bună, tradițională, doar de către conservatori.

Această cunoscută teorie a „formelor fără fond” reprezenta pentru Partidul Conservator o armă politică în disputa cu liberalii asupra direcțiilor, căilor şi ritmului dezvoltării României. P.P. Carp o sintetiza astfel – în Adunarea Deputaților, la 28 septembrie 1879 –, cu prilejul discutării articolului 7 din Constituție: „Când România, cam virgină de orice cultură, s-a găsit deodată în față cu civilizațiunea occidentală, era firesc să nu înțeleagă întregul mecanism şi întregul mers al acestei civilizațiuni; era firesc, ca de multe ori să confunde cauza cu efectul şi să crează că imitarea în mod superficial, luând pur şi simplu formele pe care le-a luat civilizația occidentului, noi avem să ajungem la acelaşi rezultat la care a ajuns Europa...”[14].

După cum observă L. Maier, teoria „formelor fără fond” corespunde exact formulei lui John Kenneth Galbraith, a „modernizării simbolice”[15].

---

[14] P.P. Carp, *Era nouă. Discursuri parlamentare*, Bucureşti, 1888, p. 21.
[15] L. Maier, *op.cit.*, p. 24.

În dezvoltarea României moderne au apărut, evident, datorită ritmului impus de necesităţi, contradicţii, discrepanţe. Acestea nu reprezentau însă o incompatibilitate între „forme" şi „fond", ci o manifestare firească pentru o societate aflată în plin proces de modernizare, care păstra încă destule componente ale vechiului regim, care nu avea o burghezie puternică şi trebuia să înfrunte presiunile economice şi politice ale marilor puteri; era o societate în care nu se putea realiza un echilibru permanent între cerinţe şi posibilităţi.

Dinspre stânga venea „critica" lui C. Dobrogeanu-Gherea. El considera că România, situată în zona subdezvoltată a Europei, intrase sub influenţa ţărilor avansate economic, cursul ei istoric fiind determinat decisiv de această „conectare" la capitalismul occidental. Ca urmare, relaţiile social-economice erau transformate o dată cu impunerea sistemului capitalist de tip occidental. Într-o anumită măsură, el se apropie de teoria junimistă. Crede că evoluţia social-economică va duce inevitabil la dezvoltarea „fondului", inclusiv în sfera industriei, contribuind, treptat, la o „armonizare" între „formele" civilizaţiei occidentale – reprezentate mai ales de instituţii – şi „fondul" vieţii economice. Pentru C. Dobrogeanu-Gherea modernizarea însemna industrializare, privită în termeni de „a fi sau a nu fi" pentru existenţa României.

Dintre „criticii" modernizării României, care au scris în perioada interbelică, trebuie menţionaţi Ştefan Zeletin şi Eugen Lovinescu.

În lucrarea sa, *Burghezia română. Originea şi rolul ei istoric* (Bucureşti, 1925), şi, într-o anumită măsură în *Neoliberalismul* (Bucureşti, 1927), Ştefan Zeletin încearcă să demonstreze că economia românească a refăcut etapele parcurse de economia statelor din Occident. Diferenţa este de ordin cronologic, existând un decalaj de un secol, un secol şi jumătate între vestul şi estul Europei. După Tratatul de la Adrianopol (1829), economia Principatelor Române a fost conectată la cea occidentală, ceea ce a declanşat procesul de modernizare; deşi factorul extern este esenţial, autorul consideră că un rol important a revenit burgheziei române, aflată în plin proces de consolidare.

Pentru Eugen Lovinescu factorul fundamental al procesului de modernizare îl reprezintă influenţa ideilor din Apus. „Grila" de interpretare trebuie deci să privească modernizarea ca o „revoluţie de sus în jos".

O altă problemă priveşte „metodologia" prezentării şi interpretării datelor privind procesul de modernizare. Este necesară o viziune echilibrată, nuanţată, care să nu exagereze împlinirile, dar nici limitele. Spre exemplu, despre perioada 1878-1914 s-ar putea evidenţia „performanţele": – peste 3 000 km cale ferată; – crearea unei industrii naţionale, în frunte cu cea a extracţiei petrolului; – organizarea Băncii Naţionale şi a sistemului de credit; – înfiinţarea Serviciului Maritim şi a celui Fluvial; – construirea a numeroase edificii publice în

principalele oraşe ale ţării ş.a. În acelaşi timp, însă, la capitolul „limite" regăsim: – situaţia extrem de gravă din lumea satelor, unde peste 300 000 de ţărani nu aveau pământ; – analfabetismul; – natalitatea şi mortalitatea, cea din urmă situându-ne pe primele locuri din Europa; – asistenţa sanitară deficitară de la sate ş.a.

Pe lângă evitarea supralicitării – într-o direcţie sau alta –, sunt necesare comparaţii cu alte state europene, inclusiv din aceeaşi zonă geografică. Numai astfel putem oferi o imagine credibilă asupra modernizării României în aceste decenii de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

Din aceeaşi perspectivă – a metodei – se impune clarificarea problemei costurilor, beneficiarilor şi a sacrificaţilor (pierdanţilor) modernizării. Chiar dacă datele – cu valoare de argumente – se regăsesc în alte subcapitole, putem propune unele consideraţii de ordin general.

În privinţa costurilor modernizării, este ştiut că acestea erau susţinute din exporturi. Pentru a evidenţia „de unde veneau banii" vom oferi doar două exemple. În anul 1890[16] structura valorică a exportului era: – total = 276 mil. lei, din care, animale vii – 2,7, cereale, seminţe şi derivate; – 226,1, produse animale alimentare; – 3,8, produse animale nealimentare; – 2,2, produse vegetale alimentare; – 29,1, lemn şi produse derivate; – 2,9, petroliere; – 1,2, diverse; – 8,0. În aceeaşi structură, situaţia se prezenta astfel în anul 1912[17]: total = 642,1, din care, pe domenii: – 4,0; – 486,5; – 13,8; – 6,7; – 29,3; – 24,4; – 66,2; – 11,2. Rezultă că agricultura a contribuit la exportul ţării cu un procent care a evoluat între 95 şi 85%. Ca urmare, în privinţa costurilor este limpede că modernizarea a fost susţinută de agricultură.

Deşi ţăranii au contribuit la susţinerea costurilor modernizării, principalii beneficiari au fost locuitorii oraşelor, mai ales cei din clasa conducătoare – şi apoi cei din clasa de mijloc. Lumea satului s-a schimbat nesemnificativ în secolul al XIX-lea. Deşi s-au construit căi ferate, gări, depozite şi antrepozite, şosele etc., viaţa ţăranilor de la 1914 nu diferea radical de cea a strămoşilor din perioada domniilor regulamentare. Pentru ţărani modernizarea a însemnat o viaţă mai bună „pentru domnii de la oraş" şi pentru cei puţini de la sate care puteau „emigra" la oraş.

Maniera de percepere şi de asimilare a efectelor modernizării a fost diferită pentru clase şi pături sociale, pentru grupuri şi chiar pentru indivizi. În ultimă instanţă, trebuie răspuns la întrebarea dacă *mentalitatea* de grup sau individuală

---

[16] V. Axenciuc, *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, III, *Monedă-Credit-Comerţ-Finanţe Publice*, Bucureşti, 2000, p. 364.

[17] *Ibidem*.

a reprezentat un stimulent sau o frână pentru procesul de modernizare, în toate laturile sale din sfera politicului, economicului, socialului, culturalului etc.

Referindu-se la societatea europeană la început de secol, N. Filipescu afirma: „Ceea ce caracterizează epoca noastră este o încredere nemărginită în progres. Până acum o sută de ani lumea vedea fericirea înapoi, într-un paradis biblic, ori într-un veac de aur... De un secol încoace însă, lumea vede progresul înainte şi toate popoarele caută să-şi însuşească acel progres şi să se ridice la o treaptă mai înaltă de civilizaţie”[18]. În ce măsură această apreciere este valabilă pentru poporul român este destul de greu de stabilit. În ţările occidentale transformările social-economice specifice epocii moderne – desfăşurate de-a lungul câtorva secole – au fost însoţite de schimbarea treptată a mentalităţilor, care, uneori, au anunţat şi pregătit adevărate „revoluţii” în sfera tehnicii şi ştiinţei.

În estul Europei – şi în alte zone slab dezvoltate ale lumii – mentalităţile vor „ţine greu pasul” cu procesul înnoitor. Ritmul preluării realizărilor civilizaţiei occidentale a crescut permanent, făcând imposibilă o adaptare la acelaşi nivel, mai ales dacă avem în vedere întreaga societate. Pentru că – subliniază V. Axenciuc – „între exigenţele muncii, tipul de comportament, de mentalitate, de viaţă economică modernă industrializată, pe de o parte, şi munca agricolă şi mentalităţile sale corespunzătoare, pe de altă parte, există nu numai diferenţe esenţiale, dar şi constitutive, chiar incompatibile”[19].

Deşi pare exagerată, chiar dură, aprecierea este, în bună măsură, valabilă pentru situaţia din România la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Pentru că, în afara trăsăturilor specifice „societăţilor agrare”, trebuie adăugate „tarele” moştenite de la vecinătatea şi coabitarea cu lumea orientală; „balcanismele” se regăseau în toate straturile societăţii, făcând şi mai dificilă adaptarea la „exigenţele” civilizaţiei occidentale. O influenţă deloc neglijabilă asupra mentalităţilor a avut politicianismul. Spre deosebire de ţări din Occident – Marea Britanie, Germania, SUA – unde guvernanţii au adoptat o legislaţie rigidă, pe care au şi aplicat-o, pentru a impune adaptarea – uneori, de nevoie – la cerinţele modernităţii a fiecărui cetăţean, în România erau la „mare preţ” specula, improvizaţia, protecţia politică, posturile bugetare etc., multe din „iniţiativă” şi „protecţie” guvernamentală. Acestea existau şi în ţările occidentale, dar afectau mult mai puţin mecanism economic şi comportamentul social.

Şi totuşi, au existat „segmente” ale societăţii care s-au adaptat mai repede. Este vorba de elita economică şi politică – cu excepţia „nostalgicilor” şi a

---

18 N. Filipescu, *Discursuri politice*, II, Bucureşti, 1915, p. 45.

19 V. Axenciuc, *Introducere în Istoria economică a României. Epoca Modernă*, Bucureşti, 1997, p. 75.

„perdanților" –, ca şi de o parte a „clasei de mijloc", care se situa între „beneficiarii" modernizării şi, în consecință, dorea şi acționa pentru intensificarea acestui proces.

Se poate aprecia, în concluzie, că, la nivelul întregii societăți din România acestor decenii, mentalitatea claselor şi a păturilor sociale, a indivizilor, în general, a reprezentat mai mult o „frână" decât un „stimulent" în procesul de modernizare, de apropiere de lumea civilizată a Europei occidentale. Abia în perioada interbelică, când şi nivelul cultural al populației va înregistra o creştere semnificativă, se va echilibra raportul dintre mentalități şi realizările modernizării. O dată cu înfăptuirea reformelor agrară şi electorală, în noul cadru al statului național unitar român, vor deveni mai active în procesul modernizării şi acele forțe „regeneratoare, înzestrate cu toate însuşirile morale ce pot da stabilitate şi impulsuri de energie vieții unui popor şi încredere într-un viitor construit pe temelii trainice"[20].

Din punct de vedere *economic*, România de la 1914 diferea esențial de România anului 1866, ca şi de cea de la 1878. Un „reper" cuprinzător, care confirmă această apreciere, este cel privind avuția națională (conform statisticii, aceasta cuprinde bunurile materiale acumulate, produse de activitatea umană şi cele naturale supuse valorificării)[21], care a evoluat astfel în perioada menționată[22]:

milioane lei

Sectoare	1860-1864	1880-1884	1900-1904	1912-1914	1912-14/1860-64
Agricultura, silvicultura, stocul de hrană şi sământă	1.848,0	3.681,9	6.585,0	10.522,9	569%
Clădirile, locuințele şi bunurile de consum durabile	235,4	388,6	1.471,9	2.386,8	1.014%
Transporturile şi comunicațiile	20,6	525,2	1.417,0	2.543,4	12.347%
Industria	60,9	68,9	415,2	1.171,2	1.923%
Comerțul	192,0	582,4	659,8	1.075,3	560%
Sectorul edilitar	xxx	xxx	xxx	250,4	xxx
Stocul de metal monetar	37,0	85,3	177,0	381,0	1.030%
Activ brut	*2.393,9*	*5.332,3*	*10.725,9*	*18.331,0*	*766%*

[20] N. Iorga, *O viață de Om aşa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu şi Sanda Râpeanu, Bucureşti, 1972, p. XL.
[21] V. Axenciuc, *Avuția națională a României. Cercetări istorice comparate. 1860-1939*, Bucureşti, 2000, p. 12.
[22] *Ibidem*, p. 159.

Sectoare	1860-1864	1880-1884	1900-1904	1912-1914	1912-14/ 1860-64
Obligaţiile financiare externe	50,1	547,0	1.577,3	3.065,6	6.119%
Activ net	*2.343,8*	*4.785,3*	*9.148,6*	*15.265,4*	*651%*

Chiar dacă realizăm comparaţia cu anii 1880-1884, constatăm creşteri semnificative pentru transporturi şi comunicaţii, industrie, stocul de metal monetar, obligaţiile financiare externe, care exprimă ritmul intens de modernizare.

Sugestii interesante ne oferă evoluţia ponderii diferitelor sectoare în avuţia naţională[23]:

%

Sectoare	1860-1864	1880-1884	1900-1904	1912-1914
Agricultura, silvicultura, stocul de hrană şi sământă	77,2	69,0	61,4	57,4
Clădirile, locuinţele şi bunurile de consum durabile	9,8	7,3	13,7	13,0
Transporturile şi comunicaţiile	0,9	9,8	13,2	13,9
Industria	2,5	1,3	3,9	6,4
Comerţul	8,0	10,9	6,2	5,9
Sectorul edilitar	xxx	xxx	xxx	1,4
Stocul de metal monetar	1,5	1,6	1,7	2,1
Activ brut	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*
Obligaţiile financiare externe	2,1	10,3	14,7	16,7

După jumătate de veac, ponderea sectorului agricol a scăzut cu aproximativ 20%, procente ce se regăsesc la celelalte sectoare, în special transporturile şi industria. Obligaţiile financiare externe au crescut de 8 ori, regăsindu-se în investiţiile din transporturi, industrie, sectorul edilitar etc.

În privinţa repartiţiei avuţiei naţionale, date interesante găsim în lucrarea lui N. Xenopol, publicată în anul 1916[24]. În mediul rural, 2.228 de proprietari, dispunând de un venit mai mare de 10.000 lei, aveau împreună 102.131.897 lei, pe când 1.240.376 de ţărani, cu venituri de până la 600 lei, aveau doar 117.490.169 lei[25]. La oraşe, 528 de proprietari, cu venituri peste 10.000 lei, dispuneau de un venit de 13.229.800 lei, în timp ce 103.305 de persoane, cu

---

[23] *Ibidem*, p. 161.
[24] N. Xenopol, *La Richesse de la Roumanie*, Bucureşti, 1916.
[25] *Ibidem*, p. 106.

venituri sub 600 lei, aveau 18.396.047 lei[26]. Societatea românească – apreciază autorul pe baza acestor informații – se prezintă „din punctul de vedere al distribuției bogăției şi veniturilor – într-o lumină puțin favorabilă: o clasă destul de restrânsă bogată, oameni foarte bogați, posedând imense întinderi de pământ sau păduri, mari bănci şi mari societăți comerciale sau industriale, realizând beneficii foarte mari şi o clasă mijlocie puțin numeroasă; la țară, lângă o clasă de țărani înstăriți – a cărui număr, din fericire, creşte an de an – o mare masă de țărani şi muncitori agricoli, având o situație materială precară; în sfârşit, în toată țara, o clasă funcționărească numeroasă, dar puțin retribuită”[27].

Prin comparație cu alte țări, avuția națională a României – apreciată pentru media anilor 1912-1914 la 3.351 dolari, revenind 476 dolari pe locuitor – era mai mare decât a Norvegiei şi a Rusiei, şi de 2,2 ori mai mare decât a Japoniei[28].

Venitul național pe locuitor la începutul secolului al XX-lea era de aproximativ 68 dolari, mult mai mic decât în țările dezvoltate (SUA – 228, Marea Britanie – 181, Franța – 160, Germania – 125), dar mai mare decât în Portugalia (61,5), Serbia (62), Grecia (60), Bulgaria (57), Rusia (50)[29].

TRĂSĂTURI ALE MODERNIZĂRII

Stabilirea unor trăsături ale modernizării este, evident, o problemă dificilă şi riscantă. Se impun comparații cu perioadele istorice dinainte şi după, cu alte state, găsirea unor elemente specifice. Din această perspectivă, considerăm că între trăsăturile modernizării României se află: – *interdependența național / modernizare*; – *intervenția statului*; – *evoluția raportului industrie / agricultură – „cheie” a direcției modernizării*; – *ritmul accelerat*; – *confruntarea cu presiunile străine*.

Interdependența național / modernizare

Aşa cum observa N. Mărgineanu, „Neamul nostru nu a visat nicicând numai Unirea, ci şi progresul, intrarea în veac. Ele au constituit țelurile sale supreme, care s-au întregit reciproc”[30]. Pentru epoca modernă, această trăsătură a

---

[26] *Ibidem*, p. 107.
[27] *Ibidem*, p. 111.
[28] V. Axenciuc, *Avuția națională a României...*, p. 297.
[29] *Ibidem*, p. 294.
[30] N. Mărgineanu, *Sub semnul omeniei. Particularitate şi universalitate în cultura românească*,

procesului de modernizare a României îşi găseşte cea mai înaltă expresie în programul revoluţiei române de la 1848. Obiectivele stabilite în timpul revoluţiei de la 1848 au călăuzit mersul naţiunii române până la Marea Unire.

Astfel, în anii luptei pentru Unirea Principatelor, ideea legăturii organice dintre realizarea obiectivelor naţionale şi modernizarea societăţii este formulată cu numeroase prilejuri. În cadrul Adunării ad-hoc de la Iaşi, Mihail Kogălniceanu declara că „numai organizându-se ca stat european, ca societate europeană", ne putem asigura „intrarea în Europa"; ca urmare, era necesar: „... să lăsăm utopiile, să arătăm Europei că noi nu avem a fi nici China, nici republică, însă voim a fi o societate europeană; voim şi ţinem la toate condiţiile unei societăţi în cale de progres"[31]. „Partida Unirii fiind totodată şi partida progresului" (Actul de întrunire al Comitetului central al Unirii, Iaşi, februarie 1857), aprecierea apare mai mult decât firească. Ideea era reafirmată de către Mihail Kogălniceanu în Adunarea electivă a Ţării Româneşti, la 14/26 ianuarie 1859: „Unirea ne este atât de necesară, încât fără dânsa nu este cu putinţă a deslega nici chiar chestiile sociale, la soluţia cărora suntem îndatoraţi prin convenţie a proceda"[32].

Constituirea statului român modern, cucerirea independenţei de stat a României, intensificarea luptei naţionale a românilor din provinciile aflate sub dominaţia străină marchează *o nouă etapă în manifestarea interdependenţei naţional / modernizare*. Politica de reforme a domnitorului Al.I. Cuza a creat cadrul necesar modernizării – care a fost completat prin adoptarea Constituţiei de la 1866 –, iar cucerirea independenţei de stat a asigura condiţii pentru consolidarea sistemului politico-instituţional, pentru promovarea unei politici interne şi externe favorabile accelerării procesului de modernizare.

Modernizarea statului român se face, aşadar, sub semnul naţionalului, al imperativului integrării în Europa şi în lumea dezvoltată, al asigurării, în final, a premiselor desăvârşirii unităţii de stat. Acest proces complex impunea adaptarea la cerinţele şi la ritmul Europei dezvoltate. Adaptarea la exigenţele societăţii moderne, necesitatea reducerii decalajului faţă de ţările dezvoltate cereau eforturi sporite pentru impunerea unui înalt ritm de dezvoltare. „România, ca să poată să-şi îndeplinească menirea ei – declara I.C. Grădişteanu în Adunarea Deputaţilor, în şedinţa din 27 noiembrie 1899, referindu-se la efortul de modernizare a statului român după cucerirea independenţei – trebuie să lucreze mai cu hărnicie şi mai cu repeziciune decât celelalte ţări, pentru ca să poată să

Bucureşti, 1969, p. 212.

[31] *Acte şi documente relative la istoria renascerei României* (publicate de D.A. Sturdza ş.a.), VI_1, p. 97.

[32] *Ibidem*, VIII, p. 1005.

câştige timpul pierdut din pricina vitregiei vremurilor trecute...”[33]. Gândind în acelaşi sens, Vasile Lascăr, important om politic al Partidului Naţional Liberal, atrăgea atenţia, în şedinţa Senatului din 15 februarie 1906: „Nu trebuie să ne facem iluzii; trebuie să îndoim această energie ca să ajungem lumea civilizată. Trebuie cu orice preţ să ne punem pe picior de egalitate cu celelalte ţări europene”[34].

Asigurarea unui ritm alert procesului de modernizare întâmpina, pe lângă dificultăţile interne – lipsa capitalurilor, a resurselor, a forţei de muncă specializate etc. –, şi importante obstacole externe. Căci, deşi Unirea de la 1859 şi cucerirea independenţei de stat au însemnat o schimbare fundamentală pentru poziţia statului român în Europa şi în lume, modernizarea ţării depindea în mare măsură de raporturile cu exteriorul; puterile europene nu renunţaseră la politica lor de satisfacere a propriilor interese economice şi politice, de asigurare a sferelor de influenţă economică sau politică.

Cercurile politice din România erau preocupate ca modernizarea ţării să se realizeze, limitând cât mai mult posibil presiunile şi ingerinţele străine. „Românii – afirma I.C. Brătianu – sunt deja pătrunşi că unei naţiuni cucerite de tăişul sabiei îi rămâne dreptul de revendicare şi mijloace de decotropire, pe când, din contră, o naţiune cucerită prin mijloace economice este nimicită pentru totdeauna în drept şi în fapt”[35].

Grija de a proteja interesele naţionale era împărtăşită atât de liberali, cât şi de conservatori. Deşi între cele două partide de guvernământ se desfăşura o aprigă confruntare asupra direcţiilor, căilor şi ritmului modernizării, în privinţa împlinirii obiectivelor naţionale se manifestă o deplină solidaritate. Evident, existau deosebiri de păreri privind unele probleme ale acţiunii imediate; s-au întâlnit şi manifestări politicianiste, dat toate acestea nu au afectat unitatea de vederi asupra necesităţii împlinirii obiectivelor naţionale.

Poate cel mai bun exemplu îl constituie gestul lui P.P. Carp, care a acceptat să fie reprezentantul ţării la Viena în timpul unei guvernări liberale. Consecvent în această atitudine, el declara în Adunarea Deputaţilor, la 26 noiembrie 1899: „trebuie date dovezi că conservatorii şi liberalii urmăresc aceeaşi ţintă, neatârnat de luptele interne. O politică externă nu poate fi naţională, decât dacă şi unii şi alţii o admit”[36]. Liderul conservator reia această idee zece ani mai târziu, în discuţia la Mesaj, la 4 decembrie 1909: „Domnii mei, am fost întotdeauna de

[33] *DAD*, 1899/1900, p. 67.

[34] V. Lascăr, *Discurs în Senat*, 15 februarie 1906, în *Discursuri politice*, II, Bucureşti, 1912, p. 1073.

[35] I.I.C. Brătianu, *Discursurile...*, I, Bucureşti, 1933, p. 250.

[36] P.P. Carp, *Discurs în Adunarea Deputaţilor*, 26 noiembrie 1899, în *DAD*, 1899/1900, p. 45.

părere că o politică externă serioasă, bine gândită, bine cugetată, nu poate fi apanajul partidelor, nu poate fi un câmp de război pe care partidele pot să se dedea la o luptă de idei contrare. Aceasta nu poate fi şi nu trebuie să fie, pentru că o politică externă serioasă nu este bună decât atunci când gândul conducătorilor este egal cu gândul naţiunii întregi”[37]. O declaraţie asemănătoare făcea şi Ion I.C. Brătianu, la 28 octombrie 1912, într-un discurs la o adunare politică din Bucureşti.

În anii care au precedat izbucnirea Primului Război Mondial, interdependenţa naţional / modernizare cunoaşte cote maxime de manifestare, oamenii politici români fiind tot mai intens preocupaţi de finalizarea condiţiilor pentru împlinirea idealului naţional. „După campania din 1913 – declara Ion I.C. Brătianu la 21 iunie 1917 – cea mai de seamă preocupare a guvernului era dubla preparare, morală şi materială, în vederea unui mare conflict european, a cărui dată nu părea aşa de apropiată şi pentru că cea mai mare pregătire morală era întocmirea reformelor, de aceea am fost unul din aceia care am convins pe bătrânul rege Carol că trebuiesc grăbite reformele. Aceasta era tocmai pregătirea morală necesară unui război mondial, în care putea a rezolva marile problem naţional al nostru”[38]. În susţinerea reformelor, Ion I.C. Brătianu aducea ca argumente şi necesitatea alinierii statului român la Europa dominată de votul universal, mai ales că, şi peste Carpaţi, lupta ţărănimii era orientată spre „sufragiul universal”.

Cu viziunea istoricului, N. Iorga înţelegea interdependenţa naţional / modernizare ca necesitate pentru un „nou început”, pentru crearea unui nou cadru de afirmare a întregii naţiuni române, „pentru a reforma în sens democratic întreaga noastră viaţă naţională”. Şi, continua marele cărturar, era nevoie de a aduce „în mijlocul poporului nostru liber acele milioane, care trăind alături de noi, ne pot transforma în câţiva ani de zile aşa cum cere vremea”[39]. Problema „intrării în veac” era din nou actuală şi imperativă.

Manifestarea interdependenţei naţional / modernizare în aceşti ani – ca de altfel în întreaga perioadă aflată în atenţia noastră – este confirmată şi de preocuparea românilor de dincolo de Carpaţi pentru modernizarea României, pentru integrarea statului român în Europa şi împlinirea idealului naţional. Românii din Transilvania, se arăta în ziarul *Românul*, erau „mai îngrijaţi de sortea şi de viitorulu Principateloru Românesci Unite de câtu viitorulu loru”[40],

---

[37] C. Gane, *op.cit.*, II, p. 384.

[38] *DAD*, 1916/1917, p. 284.

[39] N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unităţii politice a românilor*, în N. Iorga, *Conferinţe. Ideea unităţii româneşti*, ediţie îngrijită de Şt. Lemny şi Rodica Rotaru, Bucureşti, 1987, p. 127-128.

[40] *Românul*, 17 iunie 1867, p. 501, apud V. Russu, *Din lupta naţională a Românilor din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar (1866-1868)* în AŞUI, S. III-a, Istorie, tom XVI,

văzând în împlinirile din România paşi importanţi pentru asigurarea temeliei unui stat unitar şi independent al tuturor românilor. Acest interes privea şi activitatea factorilor politici, subliniindu-se în dese rânduri că lupta politică nu trebuie să pună în pericol obiectivul comun al tuturor românilor. Astfel, în *Memorandul* prezentat de Alesandru Papiu Ilarian domnitorului Al.I. Cuza, în anul 1860, se spunea: „Întărindu-se autoritatea guvernului în aceste chipuri (arătate mai sus – n.ns. G.I.) să se pună odată capăt intrigilor perpetue, care strică partea cea mai vitală a naţiunii” [41]. Oamenii politici de la Bucureşti aveau misiunea să acţioneze în interesul întregii naţiuni.

Accentuând acest aspect, o corespondenţă de la Alba Iulia, publicată în ziarul *Românul*, făcea un apel clar la guvernanţii de la Bucureşti: „Purtaţi răspunderea României întregi. De inteliginţa şi buna voastră politică atârnă viitorul a zece milioane de Români”[42]. În acelaşi sens se pronunţa şi ziarul *Albina*, care apărea la Viena, cu sprijinul material al familiei Mocioni. În articolul *Misiunea României* se arăta: „A schimba un guvern după altul – a dizolva o cameră după alta, pentru a influenţa alegerile prin bătăi şi ucideri, cum face guvernul de acum la Ploieşti şi Piteşti – asta nu poate să fie calea prosperităţii naţionale! Partidele României gonească dintre sine certele şi ambiţiunile personale pentru a nu avea decât ambiţiunea lucrului pozitiv ce-l făcu întru interesul naţional. Au abuzat deja prea lung timp de paciinţa naţiunei...”; „... aşteptăm ca România – se scria într-un alt număr al ziarului – să devină un soare ale cărui raze să încălzească şi să lumineze pe toţi românii de prin ţările vecine. Cu acest chip politica României în venitoriu să se înalţe spre a ajunge identificarea cu o politică a românismului”[43].

Luptând pentru autonomie şi independenţă legislativă, transilvănenii luptau pentru apărarea fiinţei naţionale, pregătindu-se pentru momentul istoric, care trebuiau să vină. Evenimentele care au precedat declanşarea Primului Război Mondial anunţau acest moment, mărind încrederea şi speranţa milioanelor de români aflaţi sub asuprire străină. Aceste sentimente erau exprimate cu toată tăria de I. Agârbiceanu, la 23 ianuarie / 5 februarie 1914: „... zodia vremii, a veacului e de aşa că noi de aici încolo nu vom pierde, ci vom câştiga. Când roata grea şi neîndurată a timpului începe să se învârtă într-o direcţiune, nimic pe lume

1970, p. 32.

[41] Al. Papiu Ilarian, *Antologie*, ediţie îngrijită, prefaţă, note şi comentarii de Corneliu Albu, Bucureşti, 1981, p. 219.

[42] V. Russu, *Din lupta opiniei publice româneşti împotriva constituirii dualismului austro-ungar (1866-1868)*, în *ASUI*, s. III, Istorie, tom XIV, 1968, p. 63.

[43] I. Lupaş, *Începuturile şi Epocile istorice ale ziaristicii Româneşti Transilvane*, în *Din istoria Transilvaniei*, ediţie îngrijtă, note şi comentarii de Marina Vlasiu, Bucureşti, 1988, p. 217-218.

n-o mai poate opri, şi, pe oricine i se pune în cale, îl striveşte"[44]. Înfăptuirea Marii Uniri din anul 1918 a confirmat speranţele şi prevestirile, a răsplătit jertfa a sute de mii de români.

Intervenţia statului

Reprezintă o trăsătură a ţărilor care au păşit mai târziu pe calea modernizării; statul era obligat să substituie incoerenţa şi lipsurile economiei de schimb, slaba forţă economică a întreprinzătorilor, să corijeze neajunsurile unei economii în plin proces de transformare. Rolul statului s-a manifestat în trei direcţii: – *secularizarea* (etatizarea); – *crearea instituţiilor moderne* (birocratizarea); – *implicarea în viaţa economică*.

Pentru *secularizare*, cea mai importantă măsură a fost legea din decembrie 1863, prin care 25,26% din teritoriul ţării reintra în proprietatea statului. În afara semnificaţiilor sale politice, de afirmare a voinţei de independenţă naţională, legea crea condiţii pentru urgentarea reformei agrare.

Procesul de *organizare a instituţiilor moderne* este declanşat în timpul domniei lui Al.I. Cuza prin legislaţia privind contabilitatea, consiliile judeţene, comunele, pensiile, justiţia, armata, instrucţiunea publică ş.a. *Legea rurală* din 1864 stabileşte noul statut juridic al proprietăţii şi al forţei de muncă. Art. 1 din *Legea rurală* prevedea că „Sătenii clăcaşi (pontaşi) sunt şi rămân deplin proprietari pe locurile supuse posesiunii (stăpânirii) lor, în întinderea ce se hotărăşte prin legile în fiinţă". De asemenea, *Statutul lui Cuza* şi *Constituţia din 1866*, prin art. 19, proclamau „proprietate sacră şi inviolabilă". *Codul civil* şi *Codul comercial* (1875) statuau dreptul de proprietate modern sub orice formă, imobiliară şi mobiliară. Tot *Legea rurală* stabilea libertatea persoanei şi a muncii, creând condiţii pentru vânzarea liberă a forţei de muncă salariate. Totodată, desfiinţarea monopolurilor marilor proprietari – prevăzută în *Legea rurală* ca şi în *Constituţia de la 1866* – contribuia decisiv la înlăturarea piedicilor din calea producţiei şi a schimbului.

În perioada următoare este adoptată o serie de măsuri în scopul modernizării instituţionale, măsuri din care desprindem: – crearea *sistemului monetar naţional* (1867); – introducerea *sistemului zecimal metric* (din 1864 şi aplicată de la 1 ianuarie 1866), urmată de aderarea la Convenţia internaţională a metrului (1881); – *Legea asupra mărcilor de fabrică şi comerţ* (1879); – *Codul de comerţ* (1886); – *Legea brevetelor de invenţiune* (1906) ş.a. Au fost, în acelaşi context

---

[44] *Românul*, nr. 18 din 23 ianuarie/5 februarie 1914, în *Ziarul „Românul" şi Marea Unire*, volum realizat de I. Negrilă, Bucureşti, 1988, p. 278.

al modernizării instituţionale, înfiinţate şi reorganizate instituţii centrale şi locale.

Organizarea *ministerelor* – ca instituţii moderne – a fost iniţiată în timpul domniei lui Al.I. Cuza, fiind completată printr-o serie de legi şi modificări până la Primul Război Mondial. Principalele momente în evoluţia legislativă au fost următoarele[45]:

• *Ministerul de Interne* (legea organică din 1892);

• *Ministerul Afacerilor Străine* (legea din 1873, cu modificările din 1879, 1885 şi legea de reorganizare din 1894);

• *Ministerul de Finanţe* (legea din 1866, modificată în 1882);

• *Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor* (legea din 1864; legea clerului mirean şi a seminariilor – 1893; legea învăţământului primar şi primar normal – 1896; legea învăţământului secundar şi superior – 1898; legea învăţământului profesional – 1899; legile referitoare la Casa Şcoalelor – 1896 şi Casa Bisericii Autocefale Ortodoxe Române – 1902);

• *Ministerul de Război* (legea din 1868, care completează legea adoptată în timpul domniei lui Al.I. Cuza; legea asupra administraţiei armatei din 1883; legea asupra administraţiei armatei şi organizării Ministerului de Război – 1900);

• *Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerţului şi Domeniilor* (organizat prin legea din 1883, care modifica legea din 1866, referitoare la Ministerul Agriculturii, Comerţului şi Lucrărilor Publice). Din aprilie 1908, funcţionează două ministere, organizate prin legea din martie 1909, şi anume *Ministerul Agriculturii şi Domeniilor*, respectiv *Ministerul Industriei şi Comerţului*, rezultat direct al noilor necesităţi impuse de structura şi nivelul economiei;

• *Ministerul Lucrărilor Publice*, organizat de sine stătător după reorganizarea Ministerului Agriculturii, Comerţului şi Lucrărilor Publice, prin legea din 1883.

O atenţie specială s-a acordat *Bisericii Ortodoxe*. Prin secularizarea averilor mănăstireşti şi atitudinea fermă faţă de Patriarhia din Constantinopol, Al.I. Cuza a deschis calea spre *autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*.

De altfel, Constituţia de la 1866 prevedea la art. 21 că „Biserica Ortodoxă Română este şi rămâne neatârnată de orice chiriarchie străină, păstrându-şi însă unitatea cu Biserica ecumenică a Răsăritului în privinţa dogmelor". Apoi, Parlamentul a votat în decembrie 1872 *Legea organică pentru alegerea mitropoliţilor şi episcopilor eparhioţi, cum şi a constituirii Sfântului Sinod al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Române*, care exprima limpede independenţa faţă de Patriarhia din Constantinopol.

---

[45] I. Mamina, *Monarhia Constituţională în România. Enciclopedie Politică. 1866-1938*, Bucureşti, 2000, p. 132-178.

Totuşi, abia în aprilie 1885 – în noile condiţii create de cucerirea şi recunoaşterea independenţei de stat – tratativele cu Patriarhia din Constantinopol vor fi încununate de succes. *Tomosul de autocefalie*, semnat de patriarh şi 10 mitropoliţi, a fost trimis la Bucureşti, concomitent cu informarea celorlalte Patriarhii şi Biserici autocefale[46]. După proclamarea Regatului, în martie 1881, era un nou act politic care contribuia la consolidarea independenţei şi a poziţiei ţării în Europa.

Implicarea statului în viaţa economică a fost una dintre problemele esenţiale ale confruntării dintre liberali şi conservatori asupra direcţiilor, căilor şi ritmului modernizării societăţii. De acord cu necesitatea intervenţiei statului, liberalii şi conservatorii aveau opinii diferite asupra modului şi limitelor acestei intervenţii.

Liberalii considerau că pentru rezolvarea marilor probleme ale ţării – cum era cea agrară –, ca şi pentru asigurarea „armoniei sociale”, statul trebuia să intervină ca „moderator şi un arbitru imparţial al luptelor de clasă, care să prevină din timp conflictele sociale...”.

Conservatorii considerau că prin politica liberală se ajungea la „un îndrăzneţ amestec [...] în mersul firesc al dezvoltării capitalismului [...] la o brutală răvăşire a ordinei normale dintre factorii de producţiune [...] la ingerinţe în afacerile particulare”. P.P. Carp – numit „satrap socialist”, tocmai pentru că susţinuse rolul statului în viaţa social-economică – protesta – în Adunarea Deputaţilor, la 16 iunie 1914 – împotriva reformelor propuse de liberali, în numele intervenţionismului de stat[47]:

> „Domnii mei, ştiţi bine că eu sunt intervenţionist de stat şi intervenţionist de stat convins, nu de azi [...] dar intervenţia statului are şi ea limitele ei şi limitele ei nu pot fi decât două, adică: resursele materiale, pe care le are la dispoziţie şi al doilea, că orice va face el pentru clasele de jos, să nu fie cu dărâmarea claselor de sus, şi în contra teoriei socialiste, reforma, dacă se face, trebuie să se facă întărindu-se în mod paralel clasele de sus cu cele de jos...”.

Statul s-a implicat în viaţa economică prin întreaga legislaţie adoptată în aceste decenii – în primul rând prin legea de încurajare a industriei din 1887 –, prin construirea căilor ferate, a gărilor, a porturilor, prin înfiinţarea monopolurilor ş.a. O semnificaţie aparte – în privinţa continuităţii în activitatea de administrare a ţării şi de implicare în viaţa social-economică – o prezintă *Legea pentru înfiinţarea de edificii şi construcţiuni publice* (1882), pusă în

[46] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, III, Bucureşti, 1981, p. 133-134.
[47] C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, III, Bucureşti, 1932, p. 155.

practică, cu unele modificări, până la Primul Război Mondial. Principalele edificii din țară – civile, economice, militare –, dintre care multe există şi în prezent, au fost construite în baza acestei legi. Modernizarea țării impunea, pe lângă dezvoltarea infrastructurii, şi un amplu proces de urbanizare. În aceşti ani s-au creat premisele ca Bucureştiul – cel puțin în zona centrală – să semene cu oraşe occidentale, fiind supranumit în perioada interbelică – prin comparație cu alte oraşe din sud-estul Europei – „Micul Paris”.

Acest ultim exemplu demonstrează că deşi între liberali şi conservatori au existat diferențe de esență asupra direcțiilor, căilor şi mai ales a ritmului modernizării, contribuția asupra implicării instituțiilor statului în procesul de realizare a infrastructurii şi edificiilor publice este sensibil egală.

Evoluția raportului industrie / agricultură – „cheie” a modernizării

Modernizarea a însemnat – în principal – industrializarea țării, proces deosebit de complex care impunea existența capitalurilor, a forței de muncă specializate, a unei politici de protecție şi de încurajare, a unei politici vamale adecvate etc.

În jurul problemei industrializării şi, de aici, a raportului industrie / agricultură, s-a desfăşurat o amplă confruntare de idei, antrenând nu doar principalele partide politice, ci şi un mare număr de intelectuali, încadrați sau nu politic; s-ar putea aprecia că întreaga confruntare asupra modernizării României avea în centrul său problema raportului industrie / agricultură.

În conformitate cu deviza partidului, „prin noi înşine”, liberalii considerau necesare protecția şi încurajare industriei, dezvoltarea tuturor ramurilor sale, un tarif vamal protecționist etc. I.C. Brătianu recunoştea, cu prilejul discutării măsurilor de încurajare a industriei – din 1887 – că dezvoltarea industriei a determinat în toate țările sacrificii din partea altor domenii de activitate, dar că, în timp, efectele pozitive au depăşit sacrificiile inițiale. Or, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, se consuma o astfel de etapă, de început, de sacrificii pentru agricultură, pentru consumatorii interni.

În condițiile în care s-a realizat industrializarea – resurse financiare limitate; insuficiența forței de muncă de înaltă calificare; interesul posesorilor de capital pentru ramuri cu profit imediat; concurența străină ş.a. – a fost necesară intervenția statului, s-au impus încurajarea şi protecția, care au avut repercusiuni asupra agriculturii, a nivelului de trai al țărănimii.

Liberalii apreciau că între industrie şi agricultură nu trebuie să fie antagonism, ci sprijin reciproc; industria trebuia să folosească produsele

agricole, iar agricultura „care plăteşte o mare parte din taxele vamale impuse pentru protecția industriei", trebuie să aibă „primul său client" în industrie. Şi Vintilă I. Brătianu[48] aprecia cu prilejul discutării tarifului vamal din 1904 că „industriile care interesează mai mult țara noastră sunt acelea care se bazează pe întrebuințarea produselor agricole..."; era de preferat industria mică, întrucât consumul intern era mic, o industrie prea mare nefiind justificată de solicitările agriculturii; în acelaşi timp însă, era necesară şi dezvoltarea acelor ramuri care se bazau pe importul de materii prime (industria metalurgică, textilă ş.a.), căci „unele industrii, prin natura lor, sunt astfel că nu se pot înființa pe picior de mică industrie"[49].

Problema dezvoltării unei industrii mari era sintetizată de I.I.C. Brătianu – cu prilejul discursului ținut în Adunarea Deputaților, la 18 martie 1905, asupra Convenției Comerciale cu Germania – care declara că nu se poate vorbi încă de o industrie mare, de export, însă nu trebuie să se renunțe la o astfel de industrie, căci „până când nu vom fi o țară agricolă, industrială şi comercială, nu va fi dezvoltarea noastră completă şi desăvârşită".

Pentru moşierime şi Partidul Conservator, problema industrializării a reprezentat un adevărat test de adaptabilitate la necesitățile dezvoltării şi modernizării. Optica conservatoare conferea rolul principal agriculturii în raport cu industria. Deşi nu era exclusă ideea creării unei industrii mari, în perspectiva viitorului, concepția generală era aceea că trebuiau să se dezvolte în primul rând ramurile prelucrătoare ale materiilor prime interne şi, mai ales, acelea care foloseau produsele oferite de agricultură.

Acceptând principiul şi necesitatea industrializării, conservatorii îşi vor exprima însă dezacordul cu sacrificiile determinate de procesul industrializării, sacrificii resimțite în calitate de proprietari de moşii – având în vedere politica protecționistă, care provoca contramăsuri ale țărilor capitaliste dezvoltate pentru exportul de cereale şi vite din România – şi, într-o anumită măsură, în calitate de consumatori ai produselor industriei naționale, obținute de multe ori la prețuri mai mari decât cele din import.

Erau preocupați, totodată, de efectele sociale ale industrializării, de „pericolele" ce puteau apărea odată cu creşterea numărului de muncitori de la oraşe.

Faptul că în preajma Primului Război Mondial România avea deja o industrie – la nivelul cunoscut – şi Parlamentul urma a dezbate o nouă reformă agrară,

---

[48] V.I.C. Brătianu, *Discurs în Adunarea Deputaților*, 16 martie 1904, în *Scrieri şi cuvântări*, I, Bucureşti, 1937, p. 155.
[49] *Ibidem*.

însoțită de una electorală, demonstrează pașii importanți parcurși de societatea românească pe drumul modernizării; direcția susținută de către liberali se dovedise mai apropiată de necesitățile social-economice ale țării.

Ritmul accelerat

Cum am mai subliniat, unii observatori străini numeau România – la începutul secolului al XX-lea – „Belgia Orientului” sau „Japonia europeană”. Faptul nu era întâmplător. Ritmul modernizării detașase România de celelalte țări din sud-estul Europei, pe care de altfel le depășea ca suprafață și populație. Pentru comparație, un exemplu este edificator: volumul și valoarea comerțului exterior al României era mai mare – în anul 1913 – decât volumul și valoarea comerțului exterior al Serbiei, Bulgariei și Greciei la un loc. De asemenea, rețeaua de transport – în special feroviar – se realizase cu peste un deceniu mai devreme.

Și alți parametri economici confirmă „ritmul accelerat”. Dacă la 1862 existau doar 45 de întreprinderi industriale cu forță motrice, în anul 1901 numărul acestora se apropia de 2.000. Producția de petrol de la 1866 la 1906 cu 8.400%, iar cea de zahăr cu peste 4.500%. Din domeniul transporturilor și telecomunicațiilor alegem un singur exemplu: dacă la 1894 existau 177 posturi telefonice, la 1913 numărul acestora se apropia de 18.000. La fel de concludente sunt datele privind bugetul țării. Între 1864 și 1914 veniturile au crescut de la 60,1 milioane lei la 608,5 milioane, iar cheltuielile de la 62,3 milioane lei la 512,2 milioane.

Întreaga statistică economico-socială demonstrează că România a înregistrat în perioada 1878-1914 un ritm accelerat de dezvoltare. România de la 1914 diferea radical de țara pe care o găsise Carol I la 1866. Dacă la venirea pe tron prințul trebuia să parcurgă distanța București-Iași în aproximativ 60 de ore, la sfârșitul domniei exista legătură feroviară directă, automobil, telefon etc. Ritmul accelerat al modernizării a contribuit la reducerea distanței față de țările occidentale, contribuind la integrarea țării în Europa vremii.

Confruntarea cu presiunile străine

Analiza raportului dintre factorii interni și cei externi este necesară pentru studierea istoriei oricărui popor și, cu atât mai mult – din motive lesne de înțeles –, pentru popoarele mici și mijlocii, cu deosebire pentru acele țări situate în zone geopolitice disputate. Este și situația statului român în aceste decenii (și nu numai).

După realizarea şi consolidarea Unirii, dar şi după cucerirea independenţei de stat, în efortul de modernizare, de integrare în Europa, România se va confrunta, în continuare, cu mari presiuni economice şi politice, chiar cu pericolul unor agresiuni militare. Unele dintre cele mai periculoase veneau din partea Austro-Ungariei, care urmărea în aceşti ani satisfacerea propriilor interese în problema Dunării şi garanţii pentru temporizarea mişcării naţionale a românilor din imperiu. Reprezentantul Austro-Ungariei la Bucureşti, Hoyos, „sfătuia" pe I.C. Brătianu să amâne proclamarea Regatului până la clarificarea problemei Dunării şi încerca să obţină promisiuni că această schimbare de statut a României nu va stimula lupta naţională a românilor din Austro-Ungaria[50]. Fără a mai aştepta acordul Austro-Ungariei – dorit pentru a evita previzibilele complicaţii diplomatice – guvernul de la Bucureşti a proclamat Regatul la 14 martie 1881 (stil vechi), dovedind, încă o dată, fermitatea factorilor politici din România de a înfăptuit obiectivele politice naţionale.

Şi în deceniile următoare au continuat să se manifeste presiuni politice din partea marilor puteri, dar în special a imperiilor vecine. Ameninţările Budapestei prilejuite de discursul lui I.C. Grădişteanu, rostit la Iaşi, în iunie 1883 – la manifestaţiile organizate cu prilejul dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare –, ofertele de ajutor militar ale Rusiei şi Austro-Ungariei în timpul răscoalei de la 1907, atitudinea Austro-Ungariei în timpul crizei balcanice, presiunile concertate pentru acordarea de drepturi cetăţeneşti tuturor evreilor, reprezintă exemple edificatoare.

Subliniem, încă o dată, că factorii politici de la Bucureşti au acţionat pentru prevenirea şi limitarea acestor presiuni, urmărind cu perseverenţă menţinerea României pe drumul deschis de Unire şi Independenţă, în vederea împlinirii idealului naţional. Acest obiectiv suprem putea fi realizat doar prin dovezi de energie, voinţă şi fermitate politică. „Să arătăm Europei – declara I.C. Brătianu, în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 1 iunie 1883 – că noi, deşi o naţiune tânără, nu suntem tineri pe tărâmul civilizaţiunii şi pe tărâmul libertăţilor politice, ci suntem mai vechi decât alte naţiuni...". „Atunci – continua liderul Partidului Naţional Liberal – poate că nu se vor mai aduna congrese care să ne impună lucruri care nu convin"[51].

Periculoase şi păgubitoare continuă să fie presiunile şi ingerinţele de natură economică; având în vedere stadiul de dezvoltare a economiei României, confruntarea era, evident, inegală. Şi nu se puţine ori, pentru satisfacerea unor

---

[50] T. Pavel, *Mişcarea Românilor pentru Unitate Naţională şi Diplomaţia Puterilor Centrale (1878-1895)*, I, Timişoara, 1979, p. 62.

[51] I.C. Brătianu, *Acte şi cuvântări*, VIII, Bucureşti, 1939, p. 200.

interese economice, erau folosite „armele” politice. Afacerea Strousberg reprezintă un exemplu concludent. Pe aceeaşi linie se înscrie şi războiul vamal dintre România şi Austro-Ungaria. Presiunile economice se accentuează în momentele de criză, când dificultăţile României ating cote maxime. Astfel, în timpul crizei din anul 1899-1900, Germania încerca să se amestece în treburile interne, Kiderlen-Wachter, ministrul Germaniei la Bucureşti, a trimis regelui o notă, în care arăta: „dacă demisia cabinetului Carp e definitivă, trebuie să se renunţe la orice speranţă de a se mai vedea finanţele româneşti însănătoşite”[52]. La fel, pentru a forţa guvernul român la concesionarea unor terenuri petrolifere, reprezentantul *Standard Oil* ameninţa de pe poziţia marii puteri: „România are interese să ne aibă prieteni şi nicidecum duşmani, pentru că noi suntem cei mai puternici şi fiindcă, dacă e vorba să ne luptăm, noi vom cumpăra întreaga voastră producţie de petrol la Giurgiu sau la Constanţa şi vă vom concura pe toate pieţele din lume până vă vom distruge”[53].

Şi în faţa unor astfel de presiuni, oamenii politici români încercau să menţină ţara pe calea aleasă pentru modernizare, pentru integrare în Europa, să blocheze sau să limiteze efectele ingerinţelor străine. De pe o astfel de poziţie, P.P. Carp – în calitate de prim-ministru – explica în Senat, la 4 decembrie 1900, că în încercarea de a scoate ţara din criză a făcut eforturi pentru obţinerea unor mari împrumuturi financiare. A fost însă obligat să refuze oferta „unor puteri financiare forte” şi din motivul că a văzut „în dosul acestor propuneri tendinţa aproape neascunsă de a pune România prin mijlocul raporturilor economice în poziţia de a nu mai fi pe deplin liberă în orientarea politicii sale”[54]. La fel, referindu-se la încercările marilor puteri de a impune interesele unor companii industriale, Vintilă I. Brătianu declara în Adunarea Deputaţilor, la 30 martie 1913: „Noi suntem mai corecţi faţă de aceste capitaluri, fiindcă le spunem că nu pot trăi cu folos în ţara aceasta sub regim ca acel din Turcia. Ele ca să propăşească trebuie să găsească un regim european, nu un regim de colonii africane şi asiatice, ci acelaşi regim sub care ele trăiesc în ţările lor”[55].

Aşadar, o perspectivă necesară pentru înţelegerea modului în care s-a desfăşurat modernizarea ţării este cea a evoluţiei dintre factorii interni şi cei externi; presiunile externe nu trebuie exagerate, prezentate ca explicaţii şi motivaţii ale neîmplinirilor din viaţa socială, economică, dar nici diminuate,

---

[52] I. Bulei, *Lumea românească la 1900*, Bucureşti, 1984, p. 283.

[53] T. Georgescu, *Argumente ale istoriei pentru o nouă ordine internaţională*, Bucureşti, 1977, p. 140.

[54] C. Gane, *op.cit.*, II, p. 255.

[55] V.I.C. Brătianu, *Scrieri şi cuvântări...*, III, p. 177.

pentru că, aşa cum s-a putut constata, ele au influenţat şi în această perioadă istoria românilor.

*
* *

Coordonatele dezvoltării României de până la 1914 s-au regăsit – într-un nou context social-economic şi politic – în perioada interbelică. Între cele două perioade există o continuitate organică. Doar percepţia în istoriografie este, uneori, eronată, prin insuficienta evidenţiere a împlinirilor din deceniile cuprinse între Independenţă şi Marea Unire.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, „organismul economico-social al României, luat în general, prin conţinutul său parţial, prin tendinţele şi perspectivele dezvoltării, în mediul extern capitalist european, se afirma a fi *de tip capitalist*, ireversibil în evoluţia sa, cu tot ansamblul de factori şi mecanisme de funcţionare ale economiei de piaţă, cu structurile sociale specifice, cu avantajele şi dezavantajele sale, cu problemele şi contradicţiile sale”[56]. Într-o carte despre aceste decenii, I. Bulei afirma că „Modernizarea, dureroasă dar necesară, a devenit treptat o stare de fapt”[57]. Într-adevăr, statisticile ca şi mărturiile observatorilor, români sau străini, demonstrează că România de la 1914 realizase transformări semnificative, uneori spectaculoase, în toate domeniile de activitate. Procesul de *sincronizare* cu civilizaţia europeană – început cu aproape un secol în urmă – cunoaşte în aceste decenii un ritm accelerat şi cuprinde toate laturile vieţii social-economice şi politice. România devenise o ţară europeană conexată prin toate „canalele” de comunicare la lumea civilizată.

[56] Idem, *Introducere în Istoria economică...*, p. 214.
[57] I. Bulei, *Lumea românească la 1900*, Bucureşti, 1984, p. 48.

III.

ROLUL ELITEI POLITICE ÎN MODERNIZAREA ROMÂNIEI

Modernizarea României a devenit obiectiv al politicii de stat în timpul domniei lui Al.I. Cuza. De atunci şi până la al Doilea Război Mondial, poate fi urmărit drumul urmat pentru integrarea ţării între statele civilizate ale Europei. Se pot stabili etape, împliniri, limite, merite, răspunderi etc.

O problemă de un interes aparte se referă la cei „responsabili" de modernizarea ţării, la elita politică. Evident, este greu şi riscant de a veni cu abordări globale, având în vedere că până la anul 1918 era „Vechiul Regat", cu vot cenzitar, iar apoi România Mare, cu vot universal.

Prin urmare, şi structura elitei politice este diferită. Credem, de altfel, că trebuie făcută o diferenţiere între clasa politică şi elita politică. În prima ar intra cei implicaţi direct în viaţa politică, dintre care mulţi au ajuns parlamentari. În elită ar trebui să menţinem doar pe cei care au avut funcţii executive, adică şefi de partide, prim-miniştri şi miniştri. Este o interpretare amendabilă – mai ales de către politologi – dar care poate oferi posibilităţi de interpretare interesante asupra vieţii politice din România în această perioadă istorică.

Din această perspectivă, putem compara structura Camerei Deputaţilor de la începutul secolului al XX-lea cu cea din perioada interbelică.

În anul 1911[1] în Camera Deputaţilor se aflau: 46,1% – mari proprietari agricoli; 26,6% – avocaţi; 8,2% – profesori; 6,1% – rentieri pensionari; 5,5% – medici; 2,7% – comercianţi, industriaşi; 1,7% – ingineri; 3,1% – alte profesiuni.

După 1918, în urma introducerii votului universal, au loc importante schimbări în structura pe profesii a Parlamentului; scade numărul marilor proprietari agricoli şi creşte cel al avocaţilor şi a altor reprezentanţi.

Conform statisticii întocmite de I. Scurtu[2], structura Camerei Deputaţilor în intervalul 1922-1937 a fost următoarea: 41,8% – avocaţi; 6,3% – agricultori; 6,3% – profesori secundari; 6,1% – cadre universitare; 5,5% – institutori; 5,1% – proprietari; 3,6% – medici; 3,6% – preoţi; 3,5% – publicişti, artişti; 3,2% –

[1] L. Colescu, *Statistica electorală. Alegerile generale pentru Corpurile legiuitoare în 1907 şi 1911*, Bucureşti, 1913, p. 66.

[2] I. Scurtu, I. Bulei, *Democraţia la români. 1866-1938*, Bucureşti, 1990, p. 125.

ingineri, agronomi, arhitecți; 1,1% – directori de bancă; 1,1% – comercianți; 1,0% – industriaşi; 0,5% – ofițeri în rezervă etc.

Există, fireşte, ca în orice statistică, un anumit grad de relativitate a acestor date, determinat de maniera în care s-au stabilit profesiile parlamentarilor; spre exemplu, unii au declarat funcția şi nu profesia etc. Ele ne oferă totuşi o imagine revelatoare asupra structurii socio-profesionale a Parlamentului României în „epoca modernizării".

Despre elita politică a României – în perioada cuprinsă între Independență şi cel de-al Doilea Război Mondial – s-ar putea face un studiu special, având în vedere etapa când s-a scris, locul – în țară sau străinătate – „culoarea" politică a autorului etc. Opiniile sunt variate, evoluând de la entuziasm la detractare.

Este adevărat că, în numeroase cazuri, se interferează trăsăturile sistemului politic cu cele privind calitatea prestației elitei politice. Spre exemplu, S.A. Madievschi[3] reuşeşte să contabilizeze toate relele clasei şi ale elitei politice din Vechiul Regat.

Referindu-se la aceeaşi perioadă, A. Tibal[4] minimaliza la maxim rolul Parlamentului:

> „Cât despre Parlament, rolul său era nul. Regele avea propria sa autoritate, asupra căreia nu putea interveni nici un vot parlamentar; însărcina un om politic să formeze un nou cabinet, iar prima grijă a acestuia era de a dizolva Parlamentul şi de a proceda la noi alegeri, care, neapărat, îi dădeau majoritate zdrobitoare".

În ultimul deceniu se bucură de o atenție aparte perioada interbelică, cu care se realizează comparații, în dorința de a stabili direcțiile evoluției actuale a țării. Au fost scrise numeroase cărți, studii, articole etc.

Analizând „democrația" anilor '20 – ghilimelele aparțin autorului – Ştefan Fischer-Galați[5] apreciază că:

> „Opțiunea cu care se confrunta Bucureştiul era fie aceea a integrării «străinilor» în viața țării, cu pierderea implicită a puterii politice oligarhice, fie aceea a unui mariaj de conveniență, de sorginte românească, numai cu liderii politici din Transilvania. Adoptarea celei de-a doua alternative, considerată drept răul cel mai mic, a avut repercursiuni mult mai profunde şi dezastroase"[6].

---

[3] S.A. Madievschi, *Elita politică a României (1866-1918)*, Chişinău, 1993.
[4] A. Tibal, *Problèmes politiques contemporaines d'Europe orientale*, Paris, 1930, p. 5.
[5] S. Fischer-Galați, *România în secolul al XX-lea*, Iaşi, 1998.
[6] *Ibidem*, p. 46.

Florin Constantiniu, în a sa *O istorie sinceră a poporului român*[7], are un subcapitol privind perioada interbelică intitulat *Adevărata față a democrației*, în care găsim şi următoarea apreciere concluzivă:

> „Ceea ce trebuie însă relevat este că, în Europa Central-Răsăriteană şi de Sud-Est, lăsând la o parte Cehoslovacia, țară de adevărată democrație, toate celelalte state cunoşteau regimuri semidictatoriale sau autoritare şi că, în această lume de orbi în ale democrației, România apărea ca acel chior din proverb, devenit împărat”[8].

Din zona aparținând politologilor, filosofilor, jurnaliştilor ş.a. menționăm doar două exemple. Este vorba despre cartea lui Sorin Alexandrescu[9] şi revista *Dosarele Istoriei*, nr. 12/1998.

Într-un articol intitulat *O posibilă explicație pentru dezastrul României Mari. Lunga tradiție a democrației găunoase*, I. Cristoiu scrie, între altele:

> „Adevărul e însă altul. Anii dintre cele două războaie au fost cei ai unor grave maladii ale politicii româneşti. Democrația n-a fost una autentică. A fost o democrație atinsă atât de balcanism, cât şi de infantilism [...]. România trebuie să pună capăt nu numai mentalității comuniste, dar şi mustăriei balcanice, tipice istoriei moderne a țării. Putem realiza o adevărată democrație, putem intra în Europa cu fruntea sus, nu numai prin înlăturarea sechelelor comuniste, dar şi prin întreruperea lungii tradiții orientale în politica autohtonă. Europenizarea vieții noastre politice nu înseamnă altceva decât crearea unei democrații adevărate. În nici un caz a unei democrații de tip interbelic. Pentru că această democrație nu atingea standardele europene de azi”[10].

Înainte de a ne prezenta propria poziție, ne oprim şi asupra opiniei exprimate de I. Agrigoroaiei, într-o sinteză privind modernizarea României:

> „În vreme ce în unele țări ale Europei se instaurau regimuri dictatoriale, fasciste sau profasciste, care au îngrădit serios ori chiar au lichidat drepturile cetățeneşti, la noi s-a adoptat o Constituție care a înscris principii democratice, menite să favorizeze evoluția societății româneşti. Analiza comparativă a regimurilor politice din statele Europei subliniază constatarea că România a urmat un curs ascendent după Marea Unire din 1918, democrația – departe de a fi fără cusur – s-a dezvoltat, viața politicâ a devenit mai plină şi bogată în conținut [...]. Cu toate slăbiciunile, imperfecțiunile sale, regimul democrației parlamentare a rezistat

---

[7] F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Bucureşti, 1997.
[8] *Ibidem*, p. 334.
[9] S. Alexandrescu, *Paradoxul român*, Bucureşti, 1998.
[10] *Dosarele Istoriei*, 12, 1998, p. 1, 5.

în România până în februarie 1938, când – într-un context internaţional şi intern foarte complex – s-a instaurat regimul monarhiei autoritare”[11].

Revenind la problema pusă în discuţie, la cei „responsabili” de modernizarea României, credem că, în afara delimitării dintre „clasa politică” şi „elita politică”, trebuie evitată interferenţa, accentuată până la suprapunere uneori, între caracterul sistemului politic (cu toate trăsăturile sale, de la democraţie la dictatură) şi „prestaţia” elitei politice. Acest amestec al planurilor poate şi duce la aprecieri prea puţin nuanţate asupra vieţii politice din România în „epoca modernizării” şi mai ales în perioada interbelică.

Dacă acceptăm că cei aleşi în Parlament fac parte din „clasa politică”, constatăm că în România interbelică au ajuns deputaţi şi senatori 4.353 persoane, în urma celor 11 alegeri parlamentare[12].

Este mai dificil a stabili ce înseamnă „elita politică”. După cum menţionam mai sus, am inclus aici doar pe cei care au avut funcţii executive, adică miniştri, şefi de partid, prim-miniştri. Pentru o analiză privind întreaga perioadă a modernizării (1859-1939), lista ar cuprinde câteva sute de personalităţi politice. Riscând o critică a sociologilor – şi nu numai – ne-am permis să stabilim un „eşantion” al personalităţilor aflate la conducerea vieţii politice din România la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în perioada interbelică. Ne-am oprit la cei care au trăit şi după anul 1900 şi s-au încadrat în cele trei categorii menţionate (prim-miniştri, şefi de partide, miniştri). Pentru uşurarea calculelor statistice, am limitat lista la numărul de 100. Sunt deci personalităţi care au pregătit Marea Unire şi au fost implicate direct în viaţa politică a României interbelice. Dintre acestea, 24 au fost şefi de partide, 27 – prim-miniştri, iar 71 – miniştri.

O primă observaţie se referă la studiile celor 100 de personalităţi. Analiza arată că 81 au studiat în străinătate şi 19 în ţară. Este interesantă şi lista ţărilor în care au studiat politicienii români; din cei 81: 50 au făcut studii în Franţa şi Belgia, 17 în Germania, 10 la Viena şi Budapesta, 2 în Italia şi 2 în Rusia (este, evident, vorba despre basarabeni).

Între specializări întâlnim: 47 – Drept; 14 – Litere, Filosofie, Ştiinţe politice; 13 – Medicină, Agronomie, Ştiinţe naturale; 7 – Ştiinţe economice; 5 – Studii militare, ş.a.

Anexarea unui tabel ar fi încărcat intervenţia noastră. În acelaşi timp, pentru a face credibilă „demonstraţia” vom enumera pe cei care au studiat în Franţa şi

[11] Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iaşi, 1993, p. 319.

[12] I. Scurtu, *România Mare: „Paradisul” (deocamdată pierdut)* în *Dosarele Istoriei*, 12, 1998, p. 22.

Belgia, având în vedere faptul că reprezintă 50% din „eşantionul" ales[13]: C. Angelescu, V. Antonescu, C. Argetoianu, C. Arion, P.S. Aurelian, A. Bădărău, I.I.C. Brătianu, C.I.C. Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, Gh.I. Brătianu, Gh.Gr. Cantacuzino, I. Cantacuzino, M.Gr. Cantacuzino, A. Carp, C. Coandă, M. Constantinescu, T. Constantinescu., I. Costinescu, A.C. Cuza, C.C. Dissescu, A.G. Djuvara, M. Djuvara, I.G. Duca, N. Filipescu, Gr. Gafencu, C. Garoflid, M. Ghelmegeanu, I. Grădişteanu, D.A. Greceanu, Spiru Haret, Take lonescu, N. lorga, Iacob Lahovari, I.N. Lahovari, V. Lascăr, Al. Marghiloman, Gh.Gh. Mironescu, V.Gh. Morţun (în Belgia), C. Olănescu, M.G. Orleanu, P. Pherekyde, V. Pogor, P. Poni, E. Stătescu, T. Stelian, B. Ştirbey, Gh. Tătărescu, N. Titulescu, G.D. Vernescu, C. Zelea-Codreanu.

Proporţia mare a celor care au studiat în străinătate – de fapt în vestul şi centrul Europei – demonstrează că elita noastră politică a fost în contact direct cu „civilizaţia europeană". Ca urmare, personalităţile politice au înţeles, încă din perioada studiilor, că singura cale era dezvoltarea „în pas cu Europa".

Raportarea la Europa – deci la civilizatia occidentală[14] – de pe poziţiile unei ţări europene – o regăsim şi mai intensă în perioada interbelică, atât în mediul politic, cât şi în cel intelectual. Amintim pe Eugen Lovinescu[15], Ştefan Zeletin[16], Nae lonescu[17], Mircea Eliade[18], Emil Cioran[19], Vintilă I.C. Brătianu[20], Virgil Madgearu[21], M. Manoilescu[22] şi alţii.

Alegem, spre exemplificare, una dintre concluziile lui Ştefan Zeletin, şi pentru că se referă la întreaga „epocă a modernizării":

> „Desigur – scria el în *Neoliberalismul*, publicat în anul 1927 – că toate neamurile europene au trebuit să săvârşească această trecere de la viaţa pastorală agricolă la viaţa capitalistă. Dar naţiunile europene au săvârşit această tranziţie în vreo şapte veacuri, pe când românii au îndeplinit-o în patru decenii. Trebuie să fie

---

[13] Informaţii din: I. Mamina, I. Bulei, *Guverne şi guvernanţi (1866-1914)*, Bucureşti, 1994; I. Mamina, I. Scurtu, *Guverne şi guvernanţi (1916-1938)*, Bucureşti, 1996, ş.a.

[14] Vezi pe larg Gh. lacob, *România şi Europa. Consideraţii privind metodologia cercetării,* în M. Timofte (coordonator), *Concepte şi metodologii în studiul relaţiilor internaţionale*, Iaşi, 1997.

[15] E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, III, Bucureşti, 1992.

[16] Ş. Zeletin, *Neoliberalismul*, Bucureşti, 1992.

[17] N. Ionescu, *Între realităţile noastre*, în volumul *Roza vânturilor*, Bucureşti, 1990.

[18] M. Eliade, *A nu mai fi român,* în volumul *Oceanografie*, Bucureşti, 1934.

[19] E. Cioran, *Schimbarea la faţă a României*, Bucureşti, 1990.

[20] V.I.C. Brătianu, *Memoriu adresat Comitetului Central al Partidului Naţional-Liberal*, 23 septembrie 1930, Bucureşti, 1930.

[21] V. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti, 1940.

[22] M. Manoilescu, *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, Bucureşti, 1942; idem, *Forţele productive şi comerţul exterior. Teoria protecţionismului şi a schimbului internaţional*, Bucureşti, 1986.

cineva destul de ros la şcoala istoriei spre a-şi putea da bine seama ce înseamnă asemenea bruscă adaptare la un mod diametral opus de viaţă. În adevăr, puterea noastră de adaptare la nevoile regimului capitalist este unică în dezvoltarea statelor moderne: ea are toate proporţiile unui miracol psihologic”[23].

Încercând o caracterizare a „elitei politice” din România, credem că prin pregătire, ca şi prin calitatea actului politic, aceasta era comparabilă cu elita politică din ţările occidentale. I.C. Brătianu, M. Kogălniceanu sau P.P. Carp pot sta oricând alături de personalităţile politice ale Europei. La fel, I.I.C. Brătianu, I. Maniu, Al. Vaida-Voevod sau Gh.I. Brătianu şi lista este mai lungă. Faptul că au reprezentat o ţară mică până la Război, apoi una de mărime mijlocie, nu le scade cu nimic din meritele politice. Ba, poate dimpotrivă, întrucât au avut de înfruntat situaţii politice mai dificile decât liderii din ţările mai mari.

Fireşte, astfel de aprecieri, fără o strânsă argumentaţie, pot părea hazardate. Spaţiul afectat acestei intervenţii nu permite o demonstraţie pe etape, ani, momente, acţiuni etc. În acelaşi timp, însă, credem că şi o simplă perspectivă asupra calităţii activităţii liderilor partidelor politice dovedeşte responsabilitatea acestora. Cu alte cuvinte, în raportul dintre interesul personal – interesul de partid – interesul naţional, pentru marii lideri, ponderea a fost pentru interesul ţării.

Cel mai bun exemplu îl reprezintă solidaritatea elitei politice – indiferent de partid – în politica externă a ţării[24]. Astfel, P.P. Carp a acceptat să fie reprezentantul ţării la Viena în timpul guvernării liberale. Interesele ţării o cereau şi el a renunţat la ambiţiile personale şi interesele imediate ale partidului. De altfel, a fost consecvent în această atitudine. El declara în şedinţa Adunării Deputaţilor din 26 noiembrie 1899:

„... trebuie date dovezi că conservatorii şi liberalii urmăresc aceeaşi ţintă, neatârnat de luptele inteme. O politică externă nu poate fi naţională, decât dacă şi unii şi alţii o admit”[25].

În perioada interbelică, N. Titulescu a fost ministru de Externe sub guverne diferite, iar obiectivele politicii externe ale ţării nu s-au schimbat timp de două decenii, indiferent de cine a fost la guvernare.

Acţiunea guvernului condus de Al. Marghiloman trebuie reinterpretată din această perspectivă, şi nu a „reabilitării” acestui lider al elitei politice.

Un „profil” al elitei politice nu trebuie să omită manifestările politicianiste. Acestea au existat şi sunt bine cunoscute. Până la Primul Război Mondial, având

---

[23] Ş. Zeletin, *Neoliberalismul*, p. 47.

[24] Vezi pe larg Gh. Platon ş.a., *Cum s-a înfăptuit România modernă*, p. 213 şi urm.

[25] *Ibidem*, p. 215.

în vedere votul cenzitar, participarea la viața politică era aproape simbolică. Pentru Adunarea Deputaților votau direct 93.250 cetățeni, adică 1,3% din populația țării, iar pentru Senat, 27.260 cetățeni, ceea ce reprezintă 0,34% din populația țării. Totodată, implicarea administrației în politică decurgea atât din numirile realizate de către guvernul care lua puterea, cât şi din maniera în care se recrutau funcționarii; mulți dintre ei se înscriau într-un partid sau altul numai pentru a primi funcții o dată cu schimbarea guvernului. Existau chiar situații când primarii – probabil şi alți funcționari – treceau în partidul care forma guvemul, pentru a-şi păstra funcția[26].

În perioada interbelică astfel de fenomene continuă să se manifeste, chiar în forme mai variate, având în vedere noua configurație a sistemului politic. Un observator din epocă nota:

> „Trebuie [...] să recunoaştem că în orice democrație este un decalaj între teorie şi realitate. Putem totuşi spune că nicăieri acest decalaj nu a fost mai profund ca în România, țară care n-a cunoscut o democrație reală. Suveranitatea populară nu a fost decât cu numele şi dreptul electoral nu avea nimic dintr-un regim reprezentativ [...]. S-a luptat prea puțin pentru libertăți, pentru a putea fi înțelese [...]. Educația politică lipsea. Existau multe principii, dar nu se realiza un progres. Abuzuri şi rea credință a guvernanților, indolență şi neputință a guvernaților, poporul român nu înțelese valoarea principiilor înscrise în constituție şi nu-şi integră cu adevărat sensul virtuților democratice...”[27].

Considerăm că problema politicianismului trebuie abordată în mod echilibrat, pentru că astfel de tare nu se întâlneau doar în România sau în țări care erau la începutul „exercițiului democrației”, cum rezultă dintr-o serie de lucrări[28]. Politicianismul – în forme diferite – se manifestă în toate țările, indiferent de vechimea regimului constituțional[29].

Referindu-se la politicianismul din Anglia, I.G. Duca nota:

> „De altminteri aceasta nu a fost singura ocazie în care pe vremea neutralității şi a războiului mi-a fost dat să constat că ne place să ne calomniem, pe când de fapt în

---

[26] M. Iosa, *Încercări de modificare a Legii electorale în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea*, în *Revista de Istorie*, 30, 1977, 8, p. 1419.

[27] Vezi Gh. lacob, *Modernizare-Europenism. România de la Cuza-Vodă la Carol al II-lea*, I, Iaşi, 1995, p. 260 şi urm.

[28] C. Axente, *Essai sur le représentatif en Roumanie*, Paris, 1937, p. 111, *apud* M. Dogan, *Analiza statistică a democrației parlamentare din România*, Bucureşti, 1946, p. 110.

[29] Vezi Gh. lacob, Cătălin Turliuc, *Viața politică din România modernă. Opinii în istoriografia străină*, în *Românii în Istoria Universală* (coordonatori: I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian), III.1, Iaşi, 1988.

celelalte state se petrec netulburate lucruri cu mult mai grave, mult mai certate cu morala decât în România”;

dar, îndeamnă autorul,

„Să continuăm totuşi a fi severi față de noi înşine este condiția esențială a îndreptării, este marele imbold spre progres”[30].

Aprecierea lui I.G. Duca referitoare la perioada anterioară declanşării Primului Război Mondial este valabilă şi pentru deceniile interbelice. Pentru că trebuie avut în vedere că România, spre deosebire de multe state ale Europei, în care s-au instaurat imediat după Război regimuri dictatoriale, şi-a menținut monarhia constituțională până în preajma izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial. Politicianismul a existat în toate statele. Este dificil de făcut o comparație între formele de manifestare într-un stat cu regim autoritar, dictatorial, totalitar şi un stat în care instituțiile democrației parlamentare continuau – în diverse limite – să funcționeze. Oricum, orice analiză, pentru a fi credibilă, trebuie realizată prin comparație între state. Altfel, etichetările prezente într-o serie de lucrări şi articole recente nu fac decât să mute accentul dintr-o extremă în alta, folosind prea puțin la reconstituirea unui tablou veridic privind România interbelică.

În acelaşi context, al stabilirii rolului elitei politice în modernizarea țării, o problemă esențială este aceea dacă partidele politice au avut o strategie pentru construcția României moderne.

După părerea noastră, delimitarea celor două curente de idei – liberalismul şi conservatorismul – a fost urmată de cristalizarea unor doctrine, liberală, respectiv conservatoare, care au reprezentat suportul ideologic pentru partidul liberal şi cel conservator.

Confruntarea dintre cele două partide politice – detenninată de diferența de optică politică, de doctrină – a fost permanentă, variind în intensitate, în funcție de o serie de factori interni şi externi.

Prin urmare, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, dezvoltarea social-economică şi politică a României urma coordonatele pe care se înscrisese după Unirea de la 1859 şi după cucerirea independenței de stat, dezvoltare aflată în cadrul unei strategii, stabilită printr-un complex de factori politico-economici.

Pentru perioada interbelică există un acord aproape general în rândul cercetătorilor cu privire la existența unei strategii a modernizării, chiar dacă nu

[30] I.G. Duca, *Amintiri politice*, I, München, 1981, p. 204.

întotdeauna se foloseşte această terminologie. Preocuparea explicită pentru definirea doctrinelor politice[31], afirmarea neoliberalismului şi a ţărănismului, activitatea teoretică, concretizată în numeroase volume şi studii aparţinând unor personalităţi precum Ştefan Zeletin, Virgil Madgearu, Mihail Manoilescu, Gh. Taşcă, I.N. Angelescu, Victor Slăvescu, Mitiţă Constantinescu ş.a. reprezintă manifestări ale preocupărilor privind strategia modernizării României.

După 1918, atât oamenii politici, cât şi numeroşi intelectuali – înregimentaţi sau nu politic – s-au implicat direct în dezbaterile politice şi teoretice asupra direcţiilor, căilor şi ritmului dezvoltării României Întregite[32].

*

* *

În final, se poate aprecia:

– în încercarea de „rescriere”, de „demitizare” a istoriei noastre, este necesară o abordare echilibrată, care să evite etichetările, „remistificarea”, înlocuirea unor şabloane cu altele etc.;
– o astfel de manieră se impune, poate, cel mai mult în discutarea raportului dintre meritele elitei politice şi limitele activităţii acesteia, concretizate în manifestările politicianiste;
– este dăunătoare confuzia care se face uneori între trăsăturile sistemului politic şi eficienţa acţiunii elitei politice pentm modernizarea ţării. Cel mai bun exemplu este maniera de prezentare a guvernării Gh. Tătărescu;
– România a avut în „epoca modernizării” o elită politică de nivel european. Liderii politici au gândit în spirit european şi au acţionat pentru a apropia România de grupul ţărilor civilizate ale continentului;
– în ambele etape ale acestei „epoci” – 1859-1914 şi 1918-1939 (având în vedere, fireşte, specificul domniei lui Al.I. Cuza) – elita politică a fost dominată de câte două partide politice, PNL şi Partidul Conservator, respectiv PNL şi PNŢ. Deşi aveau opţiuni diferite privind problemele fundamentale ale dezvoltării ţării, aceste partide – din ambele etape – au fost de acord cu modernizarea societăţii şi integrarea ţării în Europa. Difereau căile, mijloacele şi, ca urmare, ritmul;
– elita politică a condus procesul de modernizare a României în conformitate cu o strategie. O dovedesc programele partidelor politice, discursurile liderilor politici, legislaţia adoptată, lucrările teoretice etc.;

[31] Sultana Sută-Selejan, *Doctrine şi curente în gândirea economică modernă şi contemporană*, Bucureşti, 1992, p. 359-391.

[32] I. Saizu, *Modernizarea României contemporane (perioada interbelică)*, Bucureşti, 1991.

– împlinirile şi limitele modernizării pentru fiecare dintre cele două etape, ca şi pentru întreaga perioadă, în general, trebuie judecate nu doar prin prisma „prestației" elitei politice. Se impune o abordare globală, care să aibă în vedere şi factorii politico-economici interni, cei externi etc.

IV.

SUB SEMNUL „POLITICII FAPTULUI ÎMPLINIT”.

DE LA UNIREA PRINCIPATELOR LA PROCLAMAREA REGATULUI (1859-1881)

„Dezamăgiți în speranțele și așteptările lor îndreptățite, românii au adoptat principiul «ajută-te singur și Dumnezeu te va ajuta»...”[1]

În numeroase lucrări privind istoria modernă a românilor, şi în special în cele care se referă la perioada dintre Unire şi Independenţă, importante acte politice sunt înregistrate în categoria „faptului împlinit”[2]. Şi istoria altor popoare, care au parcurs evenimente asemănătoare, poate oferi exemple similare. Referindu-ne însă la Europa, în secolul naționalităților, credem că Nicolae Iorga avea dreptate când aprecia „sistemul faptului împlinit” ca „un element de originalitate creat de români...”[3].

Semnificative sunt, în acelaşi sens, cuvintele lui Cavour: „Unirea Principatelor şi consultarea votului poporului este începutul unei ere noi în sistemul politic al Europei”[4].

Există însă şi opinii care consideră politica „faptului împlinit” o exagerare, o speculație a istoriografiei. Referindu-se la momentul instaurării dinastiei străine pe tronul României, C. Rădulescu-Motru aprecia că „Adevărul adevărat este cu totul altul. Autoritatea faptului îndeplinit în anul 1866 vine de la împrejurarea, că acei care ar fi putut împiedica faptul n-au voit-o sau n-au putut-o face. Aşa este

[1] D. Mitrany, *Rumania: Her History and Politics*, în A.J. Toynbee, D. Mitrany, D.G. Hogarth, *The Balkans. A History of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*, Oxford, 1915, *apud Românii la 1859*, II, Bucureşti, 1984, p. 419.

[2] Vezi L. Boicu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române (1856-1859)*, Iași, 1978; D. Berindei, *Epoca Unirii*, Bucureşti, 1979; Gh. Cliveti, *România şi Puterile Garante. 1856-1878*, Iaşi, 1988; Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Bucureşti, 1985 ş.a.

[3] N. Iorga, *Locul Românilor în Istoria Universală*, ediție îngrijită de Radu Constantinescu, Bucureşti, 1985, p. 404.

[4] D. Berindei, *Epoca Unirii*, Bucureşti, 1979, p. 95.

totdeauna cazul faptului împlinit în istorie, ca şi în viaţa omenească în general. Aceea ce se voieşte şi nu se împiedică, se împlineşte”[5].

Seria „faptelor împlinite”, prezentate în istoriografie, include: – dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza; – opera de consolidare a Unirii; – secularizarea averilor mănăstireşti; – lovitura de stat din 2 mai 1864; – 11 februarie 1866; – aducerea prinţului străin; – adoptarea Constituţiei de la 1866; – proclamarea Independenţei de stat a României. Subscriem acelor opinii care acordă o mare importanţă semnificaţiilor interne şi externe ale dorinţelor Adunărilor ad-hoc de la Iaşi şi Bucureşti. Referindu-se la acest moment, Dan Berindei vorbeşte de un prim fapt împlinit de care Europa a trebuit să ia cunoştinţă[6], iar Gh. Cliveti apreciază că „prin adoptarea moţiunilor unioniste încă din primăvara anului 1857, ca şi prin proclamarea de Adunările ad-hoc a „dorinţelor fundamentale”, românii anunţau deja politica faptului împlinit”[7].

În fapt, Adunările ad-hoc au stabilit un adevărat program de afirmare naţională, depăşind cu mult obiectivul stabilit de Congresul de la Paris. Forurile de la Iaşi şi de la Bucureşti – a căror maturitate politică poate fi comparată cu a oricărui for reprezentativ european[8] – realizau o deschidere către politica faptului împlinit.

Aceste acte politice prezintă o trăsătură comună: manifestarea voinţei românilor din cele două Principate, apoi din România, de a-şi decide singuri soarta, în confruntarea cu politica restrictivă a unor puteri europene, în special a puterilor vecine. Politica „faptului împlinit” reprezintă reacţia factorilor politici din România la hotărârile – de cele mai multe ori nefavorabile pentru cauza românilor – puterilor garante (exprimate în congrese şi conferinţe internaţionale). Oamenii politici români dovedeau astfel Europei că România nu este un produs al diplomaţiei marilor puteri – cum se afirma de către unele

---

[5] C. Rădulescu-Motru, *Regele Carol I şi Destinul României (Discurs ţinut la Academia Română, 26 mai 1939)*, în *Din viaţa Regelui Carol I. Mărturii*, Bucureşti, 1939, p. 273. Trebuie menţionat că autorul discursului combătea ideea „faptului împlinit” şi pentru a pune mai mult în lumină meritele lui Carol I: „Autoritatea faptului împlinit nu venea, aşadar, din repezeala cu care s-au împlinit formele instaurării pe tron a Prinţului, ci din însuşirile înnăscute ale acestuia. Faptul s-a împlinit, fiindcă Prinţul Carol I a fost bărbatul potrivit împrejurărilor prin care trecea neamul românesc la 1866” (*ibidem*, p. 275).

[6] Autorul notează: „«Faptele împlinite» au marcat, începînd din 1857, istoria modernă a românilor. Marile puteri au fost puse în faţa unor rezolvări de situaţii şi au trebuit să le accepte. Drumul nu a fost uşor, au existat şi riscuri, dar destoinica îmbinare a curajului şi îndrăznelii cu simţul posibilului a asigurat succesiv şi ireversibil drumul ascendent al naţiunii moderne române” (D. Berindei, *Societatea românească...*, p. 186).

[7] Gh. Cliveti, *op.cit.*, p.50.

[8] L. Boicu, *op.cit.*, p.116-117.

cancelarii europene – care pot, deci, interveni oricând în acest spaţiu, şi că naţiunile mici pot să-şi croiască şi singure drumul în istorie[9].

1. DUBLA ALEGERE A DOMNITORULUI AL.I. CUZA (5-24 IANUARIE 1859)

În conformitate cu prevederile Convenţiei de la Paris, în Principate au fost constituite câte o comisie provizorie (căimăcămie), formate din câte trei membri, având sarcina de a asigura alegerile adunărilor elective, care urmau să desemneze cei doi domnitori. Adunarea electivă a Moldovei era dominată de către reprezentanţii *partidei naţionale*, iar cea a Ţării Româneşti de către conservatori, care sprijineau Unirea, dar sub sceptrul fostului domn regulamentar, Gh. Bibescu.

La Iaşi, capitala Moldovei, a fost ales domnitor Al.I. Cuza, cu unanimitatea deputaţilor prezenţi. A fost singurul candidat votat de către toţi membrii *partidei naţionale* şi acceptat de conservatori, după invalidarea lui Gr. Sturdza, fiul fostului domnitor regulamentar, Mihail Sturdza. Colonelul Cuza, comandant al armatei ţării, era cunoscut ca fruntaş al revoluţiei de la 1848 şi pentru răsunătoarea demisie din funcţia de pârcălab de Galaţi, provocată de falsificarea alegerilor din Moldova. Era considerat o garanţie pentru punerea în practică a dorinţelor exprimate de Adunările ad-hoc.

La Bucureşti, alegerea lui Al.I. Cuza a mărit speranţele reprezentanţilor *partidei naţionale*. Ideea alegerii aceluiaşi domnitor – şi ca urmare a lipsei de precizie a Convenţiei de la Paris, care nu interzicea explicit alegerea aceleiaşi persoane ca domnitor în cele două Principate – capătă susţinere, iar conservatorii sunt tot mai intimidaţi de manifestările de stradă, orchestrate de membri ai *partidei naţionale*. Urmarea a fost alegerea lui Al.I. Cuza cu unanimitate de voturi.

Alegerea lui Cuza ca domn în ambele Principate a reprezentat o soluţie inteligentă şi curajoasă a românilor, pentru situaţia creată prin hotărârile Conferinţei de la Paris. „Faptul împlinit” de români „a surprins şi a derutat complet diplomaţia, care nu se aştepta deloc la acest rezultat”, după cum sesiza J. Jooris, diplomat belgian la Constantinopol[10].

---

[9] O posibilă definiţie găsim la Gh. Cliveti: „... Politica «faptului împlinit» ni s-a dezvăluit aproape de la sine drept principala modalitate de raportare a românilor faţă de regimul de garanţie colectivă, izbânzile de la 1859 sau 1866 însemnând tot atâtea momente de violare a «ordinei garantate» şi de «sfidare» a atitudinii în colectiv a «înaltelor curţi»” (Gh. Cliveti, *op.cit.*, p. 14).

[10] Gh. Platon, *Ecoul internaţional al Unirii*, în volumul *Cuza-Vodă. In memoriam*, Iaşi, 1973, p. 176.

Alte mărturii ale vremii completează această imagine asupra evenimentului istoric: „Soluția atât de extraordinară”; – „abila şi îndrăzneața acțiune politică”; – „o victorie rar întâlnită în istorie”[11]; – „norocita inspirare”[12].

Această trăsătură de originalitate este întărită de natura şi nota comună a sentimentelor care au însoțit vestea evenimentelor de la Iaşi şi Bucureşti[13]: – la Viena, „surpriză” şi „cea mai mare uimire”; – la Constantinopol, „stupefacție şi uimire, accelerând deruta”; – la Paris, „surpriză şi admirație”; – la Petersburg, „o destul de mare surpriză”[14].

Invocând acest moment istoric, ca exemplu de maturitate politică ce trebuia urmat de Parlamentul României – I.C. Brătianu declara în Adunarea Deputaților, la 1 iunie 1883, cu prilejul dezbaterii modificărilor Constituției:

> „Mi-aduc aminte când am ales pe Cuza Domn, că nu numai națiunile cele mai tinere dar chiar Englitera a rămas înmărmurită de abilitatea noastră politică, că am putut să înlăturăm un tratat impus de Europa întreagă. Şi de atunci, tot cam aşa am urmat şi de aceea am ajuns aici”[15].

Alegerea unui singur domnitor al celor două Principate reprezenta *actul de naştere al României moderne*.

La peste un secol distanță de aceste evenimente, istoricul Keneth Johnstone aprecia că „românii au dat dovadă de... îndrăzneală, răbdare şi coordonare înțeleaptă”, astfel că „Tânărul stat şi-a demonstrat în mod convingător atât spiritul independent, cât şi abilitatea politică de a trage foloase de pe urma deosebirilor de vederi şi a rivalităților dintre puteri”[16].

Constituirea statului român modern şi opera reformatoare din timpul domniei lui Al.I. Cuza au creat bazele modernizării societății, afirmând România ca stat european; la aceasta a contribuit şi politica externă activă şi curajoasă a domnitorului Unirii. Au fost astfel pregătite condițiile pentru cucerirea independenței statului român.

---

[11] Revista maghiară *Koloszvári Kösölony* din 27 februarie 1859, în *Magazin Istoric*, 1, 1984, p. 25.

[12] C. Bolliac, *Prinț străin*, în volumul *Gândirea social-politică despre Unire (1859)*, Bucureşti, 1966, p. 263; *Magazin Istoric*, 1, 1984, p. 25, 26, 28.

[13] Gh. Platon, *O problemă de interes şi de onoare pentru Europa*, în *Magazin Istoric*, 1, 1984, p. 36.

[14] *Ibidem*.

[15] I.C. Brătianu, *Acte şi cuvântări*, VIII, Bucureşti, 1939, p. 199.

[16] K. Johnstone, *Locul Românilor în istoria europeană*, în *Lupta românilor pentru făurirea statului național unitar în istoriografia contemporană*, Bucureşti, 1983, p. 280.

2. CONSOLIDAREA UNIRII. POLITICA DE REFORME

Printr-o intensă, abilă şi curajoasă activitate diplomatică – profitând şi de contextul internaţional, marcat de războiul dintre Franţa (aliată cu Sardinia) şi Austria – Al.I. Cuza obţine recunoaşterea dublei alegeri din partea celor şapte mari puteri. Este adevărat, doar pe timpul domniei sale. Misiunea sa continua să fie însă dificilă, întrucât era nevoit să colaboreze cu două guverne, două adunări etc., aflate la Bucureşti şi Iaşi, situate la 400 km distanţă, apreciabilă pentru acea vreme, putând fi parcursă în aproximativ 60 de ore. Domnitorul începe imediat opera de centralizare administrativă a celor două Principate; sunt unificate armata, administraţia telegrafului, cursul monedei. Erau paşi importanţi spre *unirea deplină*. Utilizând o gamă variată de mijloace diplomatice – de la solicitarea bunăvoinţei la ameninţarea cu *faptul împlinit* – Al.I. Cuza obţine acordul puterilor garante şi al sultanului pentru unificarea Principatelor. În Proclamaţia adresată ţării, la 11/23 decembrie 1861, domnitorul declara:

> „Unirea este îndeplinită, naţionalitatea română este întemeiată... În zilele de 5 şi 24 ianuarie aţi depus toată a voastră încredere într-un singur domn; alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie”[17].

Capitala se stabileşte la Bucureşti, unde funcţiona un singur guvern şi un singur parlament, care şi-a deschis lucrările în istoria zi de 24 ianuarie 1862. În actele oficiale se înscrie numele de *România*, chiar dacă puterea suzerană a refuzat să recunoască noua denumire oficială a statului român.

În noul context politic, domnitorul Unirii putea continua şi lărgi *programul de reforme*, conceput împreună cu principalul său sfetnic, Mihail Kogălniceanu.

O primă reformă de mare importanţă a fost *secularizarea averilor mănăstireşti* (legea din decembrie 1863), prin care aproximativ 25% din teritoriul ţării intra în patrimoniul statului. De menţionat că cea mai mare parte a acestor averi aparţineau mănăstirilor închinate unor patriarhii sau mănăstiri din Grecia şi din Orientul Apropiat. Secularizarea acestora – împreună cu averile mănăstirilor fără legătură cu exteriorul ţării – dovedeşte, încă o dată, capacitatea domnitorului şi a sfetnicilor săi de a învinge rezistenţa Porţii, ca şi a celorlalte mari puteri, faţă de tendinţele de independenţă ale tânărului stat român.

Drumul către *reforma agrară* – o adevărată „cheie” a procesului de modernizare – a fost mult mai dificil, deoarece la rezistenţa externă – imperiile vecine nu priveau cu ochi buni măsurile „revoluţionare”, care consolidau noul

---

[17] C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Bucureşti, 1971, p. 553.

stat de la gurile Dunării – s-a adăugat opoziţia înverşunată a marilor boieri, care dominau, de altfel, Camera. După mai multe încercări eşuate, singura soluţie a fost *lovitura de stat*, de la 2 mai 1864. Domnitorul a dizolvat Adunarea şi a promulgat o nouă Constituţie, numită *Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris*. Deşi, prin denumire, erau prevenite nemulţumirile puterilor garante, în fapt Convenţia era înlocuită printr-o constituţie concepută în interior şi aprobată printr-un *plebiscit*. Se instaura un *regim de autoritate*. Legislativul era subordonat domnitorului, care avea dreptul unic de a iniţia o lege şi dreptul de veto asupra proiectelor adoptate de Adunare. Reprezentanţii puterilor garante la Constantinopol recunosc – printr-un „Act adiţional" – *Statutul*, ca şi dreptul puterii de la Bucureşti de a legifera fără a le mai solicita avizul. Era încă un pas spre independenţa deplină a ţării.

În noul context politic, la 14/26 august 1864 a fost promulgată *legea rurală*. Articolul I prevedea: „Sătenii clăcaşi (pontaşi) sunt şi rămân deplin proprietari pe locurile supuse posesiunii (stăpânirii) lor, în întinderea ce se hotărăşte prin legile în fiinţă"[18]. Întinderea lotului depindea de numărul vitelor pe care le poseda ţăranul. Articolul X stabilea că „se desfiinţează odată pentru totdeauna şi în toată întinderea României, claca (boierescul), dijma..."[19] şi alte dări şi obligaţii în muncă, pe care ţăranii le aveau încă din Evul Mediu. Pentru răscumpărarea acestor obligaţii, ţăranii urmau să plătească o sumă – repartizată pe 15 ani – care era aproximativ egală cu valoarea pământului primit. În baza *legii rurale* din august 1864 au fost împroprietărite peste 500.000 de familii, cu aproximativ 2 milioane hectare. Deşi se limita suprafaţa disponibilă pentru ţărani la 2/3 dintr-o moşie, iar pădurile nu au fost cuprinse în reformă, *legea rurală* a avut un mare ecou în rândul ţăranilor, care au văzut în domnitorul Cuza omul providenţial, care le-a adus libertatea economică şi calitatea de cetăţean al ţării. Reforma agrară de la 1864 a pus bazele economiei capitaliste în agricultura României, ramură economică în care lucra peste 80% din populaţia ţării.

Programul de reforme al domnitorului Unirii a cuprins şi reorganizarea *învăţământului*, a *justiţiei* şi a *armatei*.

În decembrie 1864 era promulgată *legea asupra instrucţiunii publice*, prin care învăţământul devine unitar în întreaga ţară, stabilindu-se durata studiilor: primar de patru ani, obligatoriu şi gratuit; secundar de şapte ani şi universitar de trei ani. În octombrie 1860 fusese înfiinţată Universitatea din Iaşi – cea mai veche universitate modernă din România –, iar în iulie 1864, Universitatea din Bucureşti. De asemenea, în aceşti ani au fost înfiinţate Conservatoarele din Iaşi

---

[18] C. Hamangiu, *Codul general al României*, II, *(1856-1900)*, ediţia a II-a, Bucureşti, f.a., p. 78.
[19] *Ibidem*, p. 79.

şi Bucureşti, şcoli de belle-arte, şcoli normale şi mai multe gimnazii în principalele oraşe ale ţării.

Tot în luna decembrie 1864 erau promulgate *codul penal* (alcătuit după modelul codului penal francez şi al celui prusian) şi *codul civil* (având ca model codul napoleonian şi pe cel italian). Ambele coduri preluaseră şi prevederi ale legislaţiei autohtone în vigoare.

Având în vedere că era domeniul pe care îl cunoştea, poate, cel mai bine, dar şi necesitatea urgentă de a întări capacitatea de apărare a ţării, domnitorul Unirii a acordat o atenţie specială *armatei*, atenţie concretizată într-un complex de măsuri: – unificarea celor două armate; – reorganizarea întregului sistem de instruire; – lărgirea bazei de recrutare; – aducerea unor misiuni militare din Franţa; – trimiterea la studii în Franţa a unor ofiţeri români; – dotarea cu armament modern a infanteriei şi artileriei; – înfiinţarea unor manufacturi pentru producerea armamentului şi a muniţiei ş.a. Spre sfârşitul domniei, Al.I. Cuza scria împăratului Napoleon al III-lea că are o armată de 40.000 de oameni (o armată regulată de 20.000 de militari, 12.000 de grăniceri şi 8.000 de dorobanţi) dotată cu puşti şi tunuri moderne, fabricate în Franţa. Aceste forţe au reprezentat nucleul armatei cu care România şi-a câştigat independenţa în războiul din anii 1877-1878.

Din *complexul de reforme* înfăptuit în timpul domniei lui Al.I. Cuza mai trebuie menţionate: – *legea comunală*; – *legea consiliilor judeţene*; – *legea contabilităţii publice*; – *legea Curţii de Conturi*; – *legea Consiliului de Stat*; – *legea Camerelor de Comerţ*; – *legea introducerii sistemului de măsuri şi greutăţi metrice*; – *legile bisericeşti* (privind numirea mitropoliţilor şi episcopilor, ca şi autocefalia Bisericii române, care rămâne legată de Patriarhia de la Constantinopol doar în privinţa dogmei); – *legea privind exproprierea pentru cauze de utilitate publică*; – *legea pensiilor* şi altele.

*
*   *

Într-o domnie de doar şapte ani, Al.I. Cuza a reuşit, printr-o extraordinară voinţă politică, însoţită de o deosebită clarviziune asupra necesităţilor ţării, să pună bazele constituţionale şi economice ale României moderne. Rămâne în conştiinţa urmaşilor săi ca întemeietor al României moderne. La scară europeană, numele său poate şi trebuie alăturat celor ale lui Cavour şi Bismarck, care, în alt context istoric, au pus bazele statelor italian, respectiv, german.

3. INSTAURAREA DINASTIEI STRĂINE (10 MAI 1866)

După o domnie apreciată peste timp ca „glorioasă”, după ce a reuşit într-un timp relativ scurt să pună în aplicare un vast, complex şi – în unele domenii – radical program de reforme, Al.I. Cuza era obligat să abdice, pentru a face loc unui principe străin pe tronul României. Actul de la 11 februarie 1866 a fost caracterizat în termeni diverşi, aflaţi la extremă: de la „revoluţie” la „trădare naţională”. Disputele – în istoriografie – nu au încetat nici după aproape un secol şi jumătate.

Între factorii care au determinat şi care explică detronarea lui Al.I. Cuza se află:

– În contextul istoric în care a fost ales domn, problema prinţului străin a rămas deschisă, domnia sa fiind considerată o etapă provizorie până la satisfacerea dorinţelor Adunărilor ad-hoc; majoritatea oamenilor politici aprecia necesară retragerea lui Cuza după desăvârşirea Unirii şi pregătirea condiţiilor în vederea aducerii prinţului străin. Deşi poate părea paradoxal, succesele interne şi externe ale domnitorului au grăbit pregătirile pentru impunerea abdicării.

– Liderii politici care au pregătit acţiunea din 11 februarie erau convinşi de necesitatea unei abdicări surpriză – însoţită de aducerea unui prinţ străin –, pentru evitarea readucerii problemei româneşti în atenţia puterilor europene, situaţie care putea pune în pericol chiar Unirea, atât de greu înfăptuită şi consolidată.

– Impunerea abdicării a fost posibilă numai după constituirea „monstruoasei coaliţii” – dintre liberalii radicali şi conservatori, având motivaţii proprii pentru înlăturarea lui Cuza – care a avut un singur scop: detronarea lui Cuza şi aducerea prinţului străin; ulterior, coaliţia s-a destrămat.

– Contextul social-economic şi politic a favorizat pregătirea şi executarea acţiunii complotiste. Modul în care Al.I. Cuza şi-a exercitat rolul politic – mai ales maniera în care s-a raportat la liberalii radicali şi conservatori – introducerea regimului de autoritate personală, efectele imediate ale reformelor, greutăţile economice ale ţării, acţiunile camarilei, unele greşeli politice – precum îndepărtarea lui M. Kogălniceanu –, şi altele din viaţa personală, vulnerabilă la criticile presei, au creat în ţară un climat de nemulţumire.

– Acţiunile „monstruoasei coaliţii” au fost mult încurajate de schimbarea de atitudine a Franţei faţă de Al.I. Cuza.

– Un ultim factor – şi nu cel mai puţin important – a fost crezul politic al domnitorului Unirii. Încă de la alegerea sa ca domn al celor două Principate, el arăta în nota adresată puterilor garante:

„Țara a cerut unirea cu un prinț străin. Cât pentru mine personal – continua el – am lucrat totdeauna la succesul acestei combinări şi alegerea mea nu a putut slăbi nicicum convingerile mele de mai înainte. Lipsit de ambiție personală şi nedorind alta decât binele țării mele, aşa precum ea îl înțelege şi îl cere, nu am trebuință de a declara că voi fi totdeauna gata de a mă întoarce la viața privată şi că nu voi considera retragerea mea ca un sacrificiu...”[20].

Şi spre sfârşitul domniei, având sentimentul datoriei împlinite, Al.I. Cuza declara în Mesajul de deschidere a Camerei, din 5/17 decembrie 1865:

„Împrejurarea aducând a vorbi despre persoana mea, eu vă declar în această ocasiune solemnă că singura mea ambițiune este de a păstra dragostea poporului român, este în adevăr de a fi folositor patriei mele, de a menține drepturile ei neatinse. Fiți convinşi că eu n-aş vrea o putere care nu s-ar întemeia decât pe forță. Fie în capul țării, fie alăturea cu D-voastră, eu voi fi totdeauna cu țara, pentru țară, fără altă țintă decât voința națională şi marile interese ale României. Eu voiesc să fie bine ştiut că niciodată persoana mea nu va fi o împiedicare la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic la a cărui aşezare am fost fericit a contribui”[21].

De altfel, Al.I. Cuza n-a încercat şi nici n-a acceptat vreo inițiativă de a recăpăta tronul. A fost, însă, foarte afectat că armata, pentru care făcuse mari eforturi organizatorice, a participat la actul din 11 februarie 1866.

*

*   *

În ziua de 11 februarie 1866, Locotenența domnească a convocat Corpurile legiuitoare. Conducerea guvernului a fost acordată lui Ion Ghica, important lider al „monstruoasei coaliții”, având strânse legături la Poartă. Acesta a propus ca domn al României pe contele Filip de Flandra, fratele regelui Leopold al II-lea al Belgiei. Era un „semnal” al elitei politice de la Bucureşti că doreşte să îndrume țara spre independență şi un regim politic modern, aşa cum reuşise Belgia, țară mică, aflată la întretăierea intereselor mai multor mari puteri. De altfel, statutul „delicat” al Belgiei nu a permis candidatului desemnat să accepte oferta, întrucât Napoleon al III-lea nu agrea familia regală a Belgiei, care făcea parte din Casa de Orléans, pretendentă la tronul Franței.

Într-o conjunctură politică complicată – şi, de ce nu, norocoasă – Ion C. Brătianu, – având acordul guvernului – a convins pe Carol-Ludovic de

---

[20] Gr. Chiriță, *Preludiile şi cauzele detronării lui Cuza Vodă*, în *Revista de istorie*, 3, 1976, p. 371.

[21] *Ibidem*, p. 366.

Hohenzollern-Sigmaringen – fiul principelui Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen –, guvernatorul Renaniei, să accepte tronul României, sub numele de Carol I. De această dată, sprijinul împăratului Napoleon al III-lea era de aşteptat, având în vedere legătura de rudenie cu tânărul principe. S-au adăugat şi încurajările venite din partea cancelarului Bismarck, care, cu luciditatea cunoscută, vedea în domnitorul României un „pivot” important al influenţei germane pe harta Europei de Sud-Est.

Continuând politica „faptului împlinit”, Locotenenţa domnească a organizat un plebiscit – între 2/14 – 8/20 aprilie 1866 –, prin care cetăţenii cu drept de vot şi-au exprimat – cu o mare majoritate – acordul pentru instaurarea unei dinastii străine în România, având ca prim reprezentant pe Carol I.

La 10/22 mai domnitorul a depus jurământul în faţa reprezentanţilor naţiunii, declarând că devenise român o dată cu păşirea pe pământul noii sale patrii.

Deşi Poarta era nemulţumită de evoluţia evenimentelor, a trebuit să cedeze în faţa atitudinii marilor puteri, care au acceptat tacit noua situaţie, la care s-au adăugat fermitatea şi rezistenţa liderilor politici de la Bucureşti, conduşi acum de ruda regelui Prusiei, Wilhelm I şi a împăratului Franţei, Napoleon al III-lea. Prin acest nou „fapt împlinit”, România, tot mai mult cunoscută şi recunoscută în Europa sub acest nume, deschidea un nou capitol în istoria sa modernă, finalizat la 1918.

4. CUCERIREA INDEPENDENŢEI DE STAT (1877-1878)

Seria „faptelor împlinite” realizate de Al.I. Cuza şi apoi de Carol I – mai ales adoptarea Constituţiei – preveniseră şi obişnuiseră marile puteri cu ideea unei largi autonomii a României, care tindea, evident, spre independenţa deplină. Guvernul de la Bucureşti încheiase o serie de convenţii cu puterile europene, inclusiv cea comercială cu Austro-Ungaria, care recunoşteau indirect independenţa faţă de Imperiul Otoman. Totuşi, Poarta continua să considere „Principatele Unite” – cum persista să le denumească – o „provincie privilegiată”.

Redeschiderea crizei orientale în anul 1875, care anunţa un nou război ruso-turc, constituia prilejul pentru lichidarea „legăturii seculare” cu Poarta. Condiţiile internaţionale erau nefavorabile României. La acţiunea diplomatică a Ministerului de Externe, din ianuarie 1876, prin care se sonda opinia puterilor garante asupra proclamării independenţei şi a asigurării neutralităţii, acestea nu au promis sprijinul politic solicitat. Mai mult, reacţia a fost uneori chiar ostilă.

În acest sens, Novicov, ambasadorul Rusiei la Viena, declara deschis lui Gh. Costaforu, agentul României în această capitală:

> „Ştim că nu primiţi poziţiunea ce vi s-a făcut prin tratatul de la Paris şi că vreţi independenţa [...] însă niciodată puterile nu vor consimţi să strice opera lor [...] pentru plăcerea d-voastră şi azi mai puţin decât oricând”[22].

Aceeaşi atitudine din partea Austro-Ungariei şi a Angliei[23]; agentul diplomatic al României la Viena, Ion Bălăceanu, informa Ministerul de Externe că, referindu-se la independenţa proclamată de Parlamentul României, contele Gyula A. Andrássy, ministrul de Externe austriac, a declarat:

> „Atât timp cât nu va fi un drept nou, vechiul drept subzistă pentru el, dar că în fapt Austria nu se va pronunţa decât după război şi că a recomandat celorlalte puteri, inclusiv Rusiei, să-şi rezerve opinia lor până atunci”; iar agentul diplomatic al României la Paris, Calimachi-Catargi, informa că l-a anunţat pe ambasadorul Angliei de la Paris despre proclamarea Independenţei de stat a României, şi acesta „s-a abţinut de la orice apreciere”.

Atitudinea factorilor politici de la Bucureşti a fost promptă şi hotărâtă. O probează, între altele, declaraţia lui I.C. Brătianu în faţa Parlamentului: „... dacă toate puterile din Europa [...] ar zice că România să fie provincie turcească, noi să nu suferim una ca asta”[24]; a fost înaintată puterilor o vehementă notă de protest, iar în întreaga ţară s-au desfăşurat ample manifestaţii antiotomane, în care se cerea rezistenţa armată.

Ca semn al noului statut al României, I.C. Brătianu (prim-ministru) şi Mihail Kogălniceanu (ministru de Externe) solicită ţarului Alexandru al II-lea şi cancelarului A.M. Gorceakov – la întâlnirea din Crimeea (sept.-oct, 1876) – încheierea unei Convenţii care să prevadă condiţiile trecerii armatei ruse spre Balcani. Aceasta s-a semnat la Bucureşti, la 4/16 aprilie 1877. A fost semnalul pentru Poartă de a considera România ca inamic şi trecerea la represalii (incursiuni armate, jafuri, bombardamente cu artileria a localităţilor de pe malul Dunării ş.a.).

Opinia publică, presa, armata au reacţionat, cerând guvernului să acţioneze la înălţimea momentului istoric. În ziua de 26 aprilie/8 mai 1877 bateria „Ştefan cel Mare” de la Calafat răspundea turcilor prin bombardarea Vidinului şi a navelor turceşti din port. Se instaurase – în fapt – starea de război. La 29

---

[22] N. Adăniloaie, *Independenţa naţională a României*, Bucureşti, 1986, p. 114.

[23] *Cronica participării armatei române la războiul pentru independenţă. 1877-1878*, Bucureşti, 1977, p. 122.

[24] N. Adăniloaie, *op.cit.*, p. 139.

aprilie/11 mai, respectiv 30 aprilie/12 mai, Adunarea Deputaţilor şi Senatul au adoptat moţiuni prin care se declara oficial starea de război cu Turcia.

În acest context, în ziua de 9/21 mai 1877, Camera şi Senatul votau moţiuni prin care se proclama independenţa naţională a României. Mihail Kogălniceanu afirma în Cameră: „Aşadar, domnilor deputaţi, nu am cea mai mică îndoială şi frică de a declara... că noi suntem o naţiune liberă şi independentă”[25]. Între primele măsuri, care afirmau noul statut al României, au fost înfiinţarea ordinului „Steaua României” şi anularea tributului către Poartă, suma fiind destinată armatei. A doua zi, 10/22 mai, cu prilejul aniversării urcării pe tron a domnitorului Carol I, acesta a fost felicitat de către membrii guvernului, senatori şi deputaţi. Discursurile oficiale au insistat asupra uriaşei semnificaţii a proclamării independenţei ţării. Momentul a fost marcat prin numeroase manifestaţii în capitală şi în judeţe.

Deşi Guvernul României şi-a exprimat intenţia de a participa la războiul ruso-turc, pentru a impune cu armele recunoaşterea independenţei, Rusia s-a opus. Mai întâi nu accepta condiţia pusă de Carol I, în privinţa recunoaşterii individualităţii armatei române. Apoi, subapreciind valoarea armatei otomane, diplomaţii şi militarii ruşi sperau într-un război de scurtă durată, cu o victorie uşoară, ai cărei lauri nu voiau să-i împartă cu nici un aliat. Desfăşurarea evenimentelor – rezistenţa îndârjită a turcilor şi chiar pericolul respingerii ruşilor peste Dunăre – a oferit o şansă României, care şi-a adus o contribuţie decisivă la victorie.

În sinteză, rolul românilor s-a concretizat în: – sprijinirea armatei ruse la trecerea Dunării şi cucerirea cetăţii Nicopole; – intervenţia în luptă, la cererea disperată a Marelui Duce Nicolae, într-un moment extrem de critic al războiului; – mobilizarea unei armate de aproximativ 100.000 de oameni, din care aproape 60.000 reprezentau trupele de operaţii; în faţa Plevnei se aflau circa 40.000 de militari români (din totalul de aproximativ 100.000), care dispuneau de 108 tunuri (din totalul de 190); – comanda supremă a trupelor româno-ruse de la Plevna – unde are loc principala bătălie a războiului – a fost oferită, după dificile negocieri, domnitorului Carol I; – contribuţia decisivă la ocuparea redutei Griviţa I, capitularea Plevnei, ocuparea Vidinului ş.a.; – vitejia ostaşilor români apreciată de opinia publică şi presa din întreaga Europă.

Trebuie subliniat că pentru a suporta costurile campaniei, Guvernul a făcut apel la popor. Într-un entuziasm mai greu de înţeles în secolele XX-XXI, o mare parte a populaţiei a contribuit cu bani şi bunuri la dotarea şi întreţinerea armatei.

---

[25] *Istoria Românilor*, VII.1, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, coordonator D. Berindei, Bucureşti, 2003, p. 659.

Contribuţii importante au oferit şi românii din teritoriile ocupate de Imperiul austro-ungar. De asemenea, zeci de voluntari din Transilvania, Banat şi Bucovina s-au înrolat în armata română.

Dacă în timpul desfăşurării ostilităţilor, colaborarea ruso-română a fost dificilă, încheierea armistiţiului – la 19/31 ianuarie 1878 – şi apoi a păcii de la San Stefano – la 19 februarie/3 martie – a adus cele două armate în pragul unui conflict deschis. Motivând că independenţa României nu fusese recunoscută pe plan internaţional, iar garanţiile oferite în Convenţia din aprilie 1876 erau îndreptate împotriva Turciei, Rusia nu a acceptat România la tratative. Deşi la San Stefano se recunoştea independenţa ţării şi alipirea Dobrogei, a Insulei Şerpilor şi a Deltei Dunării, armata rusă ocupa cele trei judeţe din sudul Basarabiei (Cahul, Bolgrad şi Ismail), revenite la Moldova după Congresul de pace de la Paris (1856).

La presiunea celorlalte mari puteri – în special a Austro-Ungariei, Angliei şi Germaniei –, nemulţumite de creşterea influenţei Rusiei în Balcani, a fost convocat Congresul de la Berlin (1/13 iunie – 1/13 iulie 1878). Reprezentanţii României – I.C. Brătianu şi M. Kogălniceanu – nu au fost acceptaţi oficial. Ei şi-au putut exprima poziţia – într-o scurtă alocuţiune – dar „au fost *auziţi*, nu şi *ascultaţi*”. Independenţa României a fost recunoscută, alături de cea a Serbiei şi Muntenegrului. De asemenea, era recunoscută alipirea Dobrogei, Insulei Şerpilor şi a Deltei Dunării. Se impunea însă cedarea sudului Basarabiei către Rusia. De asemenea, recunoaşterea *de jure* de către unele mari puteri a independenţei era amânată până la îndeplinirea a două condiţii: – modificarea Constituţiei, pentru a se acorda dreptul de cetăţenie evreilor; – lichidarea consecinţelor afacerii Strousberg (falimentul companiei germane cu acest nume, care avusese un important contract de construire a căilor ferate în România). După îndeplinirea acestor condiţii (prima, în mod parţial, prin acordarea condiţionată şi restrictivă a cetăţeniei evreilor), Anglia, Germania şi Franţa au recunoscut independenţa României, în februarie 1880.

*
* *

Cucerirea independenţei de stat a însemnat o schimbare fundamentală pentru poziţia statului român în concertul statelor Europei. Au fost create acum condiţiile pentru consolidarea sistemului politico-instituţional – al cărui rol a sporit în mod evident în procesul dezvoltării social-economice –, pentru promovarea unei politici corespunzătoare intereselor ţării, pentru accelerarea procesului de modernizare a societăţii, de realizare a premiselor desăvârşirii statului naţional unitar român.

Înlăturarea suzeranităţii otomane şi a regimului de garanţie colectivă, impus de marile puteri, au îngăduit realizarea unui salt calitativ, care aducea după sine o schimbare de esenţă în ceea ce priveşte poziţia statului român, prin trecerea de la starea de autonomie la condiţia superioară a independenţei, factor decisiv în stimularea energiilor şi dezvoltarea ţării. Procesul de integrare a României în Europa vremii se intensifică, cuprinde noi laturi şi aspecte ale vieţii social-economice şi culturale.

5. PROCLAMAREA REGATULUI (MARTIE 1881)

O consecinţă importantă a cuceririi independenţei de stat, a consolidării statului român, a fost proclamarea Regatului, în martie 1881, act politic ce poate fi inclus în categoria „faptului împlinit". Pentru că România, deşi independentă, suporta încă urmările Congresului de la Berlin, iar ca stat mic, situat într-o zonă geo-politică deosebit de complexă, se confrunta cu noi presiuni economice şi politice.

Dintre acestea, cele mai intense şi periculoase veneau din partea Austro-Ungariei, care avea ca obiective imediate satisfacerea intereselor în problema Dunării şi garanţii pentru temporizarea mişcării naţionale din Transilvania şi din Bucovina. Reprezentantul Austro-Ungariei la Bucureşti, Hoyos, îl „sfătuia" pe I.C. Brătianu să amâne proclamarea Regatului până la clarificarea problemei Dunării şi încerca să impună garanţii că această schimbare de statut a României nu va stimula lupta naţională a românilor din Austro-Ungaria.

Fără a mai aştepta acordul Austro-Ungariei – dorit pentru a evita previzibile complicaţii diplomatice –, guvernul de la Bucureşti a proclamat Regatul la 14 martie 1881 (stil vechi), dovedind încă o dată voinţa şi fermitatea factorilor politici din România de a înfăptui obiectivele politicii naţionale. Deşi problema proclamării Regatului fusese discutată în sferele politice interne şi externe, momentul şi maniera în care s-a realizat a surprins, cel puţin pe cei mai interesaţi şi îngrijoraţi: oamenii politici din Austro-Ungaria. Acelaşi Hoyos, care presimţise încă din februarie – în urma unei convorbiri cu primul-ministru român – că guvernul de la Bucureşti intenţiona să pună Europa în faţa unui fapt împlinit, scria la Viena că proclamarea Regatului a venit pe neaşteptate.

Gândit la Bucureşti şi perceput în afară, în primul rând în Austro-Ungaria, ca un „fapt împlinit", evenimentul din martie 1881 poate fi socotit ca un act politic situat în *prelungirea politicii „faptului împlinit"*.

*

*   *

Desfăşurarea evenimentelor înscrise în seria politicii „faptului împlinit", modalităţile de acţiune alese de factorii politici din Principate, apoi din România, pentru a asigura afirmarea ţării în Europa, consolidarea poziţiei în cadrul relaţiilor internaţionale, permit a se vorbi de un „exemplu românesc" în „secolul naţionalităţilor".

Românii au fost originali pentru că, în limitele rigide ale „ordinii" impuse de marile puteri, au reuşit, în urma unor analize lucide a situaţiilor politice – manifestând, totodată, o anumită îndrăzneală, dată de credinţa în legitimitatea cauzei – să împlinească obiectivele luptei naţionale.

Factorii politici nu au speculat şi nu au profitat de diverse conjuncturi politice europene, ci au urmărit cu credinţă şi perseverenţă obiectivele lor politice, forţând uneori „ritmul istoriei", acţionând cu energie şi realism politic, într-un context internaţional de cele mai multe ori nefavorabil.

Actele politice înscrise în seria „faptului împlinit" s-au bucurat – cu excepţia celui din 11 februarie 1866 – de un larg sprijin popular, întărind originalitatea conferită de către români acestui gen de acţiune politică.

V.
SOLIDARITATE POLITICĂ PENTRU FĂURIREA ROMÂNIEI MARI

1. IMPERATIVUL SOLIDARITĂȚII POLITICE

Cucerirea independenței de stat, alipirea Dobrogei şi proclamarea Regatului au deschis o nouă etapă – şi ultima – a înfăptuirii programului Revoluției române de la 1848, de construcție a statului unitar şi independent, care să cuprindă întreaga națiune română.

Într-un context internațional în care agresivitatea imperiilor vecine şi a marilor puteri cunoaşte noi cote de manifestare, pentru români unitatea era singura şansă de a-şi menține existența şi a-şi asigura viitorul. Sunt sugestive, în acest sens, cuvintele lui N. Iorga, scrise la 17 august 1914: „Acest imperialism, care de la Londra stăpâneşte cinci continente, de la Petersburg cere şi Balcanii şi Manciuria, de la Viena urmăreşte şi Serbia şi Ucraina, de la Berlin visează Asia Mică şi drumul Bagdadului, peste noi toți, meniți a fi vasali batjocoriți, şi despoiați, acest product bastard al ambițiilor nelegiuite din veacul trecut, acest monstru brutal care sfarmă națiunile şi drepturile ca un Luxemburg, ca o Belgie oarecare, acesta e duşmanul cel mare al nostru, care suntem tot ce suntem şi putem fi tot ceea ce suntem chemați a fi, prin ideea națională, numai prin ideea națională”[1].

Deşi – în contextul politic de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea – diplomația românească părea angajată într-o direcție potrivnică intereselor naționale, adevăratul obiectiv al României nu a scăpat observatorilor străini, avizați, dar şi interesați direct. Astfel, în scrisoarea şefului Marelui Stat Major al Austro-Ungariei, Franz Conrad von Hoetzendorf, către ministrul Afacerilor Externe austro-ungar, din 21 oct./3 nov. 1913, se arăta că „Ideea *României Mari* a câştigat în aşa măsură teren solid, încât Transilvania şi Basarabia reprezintă obiectivele cele mai apropiate spre care tinde România, privirile fiind deocamdată îndreptate mult mai intens asupra Transilvaniei decât a Basarabiei”[2]. Acelaşi personaj, în cadrul unei convorbiri avute în luna mai

[1] N. Iorga, *Voința obştii româneşti*, Bucureşti, 1983, p. 15.
[2] *1918 la Români. Desăvârşirea unității național-statale a poporului român. Documente*

1914 cu generalul german Moltke, spunea: „România este pierdută pentru noi şi se pretinde că din vina noastră relaţiile cu ea s-au deteriorat. În realitate, atitudinea noastră a servit numai de pretext pentru a ascunde adevăratele sentimente şi adevăratele motive. Problema României Mari se pune de treizeci de ani. Un timp oarecare ea a trecut în umbră. Criza balcanică a repus-o la ordinea zilei”[3].

Solidaritatea politică a forţelor politice şi sociale din Vechiul Regat, ca şi din provinciile aflate sub ocupaţie străină, devine la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secoului al XX-lea un adevărat *imperativ*. Numai o acţiune comună şi concertată putea asigura premisele împlinirii idealului naţional. Sentimentul unităţii, conştiinţa naţională, acel „instinct naţional” – cum îl numea Take Ionescu – se manifesta în aceste decenii cu deosebită vigoare.

Legăturile permanente între românii din Regat şi cei din provinciile asuprite, participarea românilor aflaţi sub dominaţie străină la manifestările politice şi culturale din „ţară”, contactele dintre fruntaşii politici ai acestor provincii şi liderii partidelor politice din România, acţiunile de protest ale românilor din Regat faţă de opresiunea la care erau supuşi fraţii de dincolo de graniţele arbitrare sunt doar câteva aspecte ale manifestării solidarităţii naţionale.

Este dificil de ales exemplele; ne oprim doar la câteva. Dintre marile şi importantele manifestaţii la care au participat sute şi mii de români din provinciile surori sunt bine cunoscute cele din anii 1904 – serbările de la Putna, ocazionate de comemorarea a patru secole de la moartea lui Ştefan cel Mare, 1906 – prilejuite de expoziţia jubiliară de la Bucureşti, 1909 – aniversarea semicentenarului Unirii Principatelor, 1911 – aniversare printr-o mare adunare populară la Blaj, a semicentenarului *Astrei* şi altele. Referindu-se la sosirea ardelenilor la festivităţile de la Bucureşti, din toamna anului 1906, Raportul reprezentantului diplomatic al Austro-Ungariei în capitala României consemna: „În sunetele a trei fanfare militare, românii transilvăneni cu corurile lor, sosiţi în cinci trenuri succesive au fost primiţi cu entuziasm de numeroase asociaţii române din Bucureşti şi de o enormă mulţime de oameni... Apoi corul din Lugoj a intonat «Deşteaptă-te, române!» şi s-a format o coloană uriaşă de oameni, aşa cum nu s-a mai văzut niciodată până acum la Bucureşti. Pe străzi, oaspeţii sunt salutaţi cu o însufleţire fără margini; urări de bun-venit şi buchete de flori au însoţit impozanta coloană”[4]. În organizarea acţiunilor de solidaritate, un rol de mare însemnătate l-a avut „Liga culturală”, care şi-a început activitatea în mod

---

externe. 1879-1916, I, Bucureşti, 1985, p. 351.

[3] P. Oprescu, *Problema naţională în politica externă a României din preajma primului război mondial*, în *Revista de Istorie*, 36, 1983, 11, p. 1095.

[4] *1918 la Români...*, I, p. 286.

oficial la 24 ianuarie 1891; se realiza astfel o coordonare a eforturilor tuturor forțelor, în primul rând a oamenilor de cultură de pe întreg teritoriul locuit de români, în activitatea de potențare continuă a conştiinței naționale, de luptă împotriva asupririi naționale, de suplinire a ceea ce nu puteau realiza deschis oamenii politici din Regat.

O latură esențială a manifestării solidarității naționale este cea strict politică. Continuând tradiția paşoptistă, pe cea din timpul domniei lui Al.I. Cuza, în această perioadă contactele dintre oamenii politici din România şi cei din provinciile subjugate au fost permanente, urmărind găsirea celor mai bune soluții pentru orientarea luptei pentru împlinirea idealului național. Fireşte, nu întotdeauna s-a manifestat o unitate perfectă de vederi, privind tactica imediată, căile de urmat. Dar cu toții erau de acord în privința obiectivului final. A existat, se ştie, şi un sprijin financiar – oficial, dar şi neoficial – al guvernului român acordat românilor din provinciile subjugate, pentru sporirea forței lor de luptă. Această unitate de simțire şi de acțiune a tuturor românilor pentru împlinirea idealului național era subliniată de D. Onciul, vicepreşedinte al Ligii culturale, în discursul de deschidere a festivităților organizate în toamna anului 1911: „Ecoul pe care apelul Ligii l-a găsit la toți românii, în toate cercurile sociale ale românimii, este o înălțătoare manifestare a conştiinței unității culturale a întregii națiuni. Acest ecou este o fericire pentru toți cei care-şi consacră munca şi viața lor marilor probleme ale culturii naționale şi ale unității naționale, căci pământul pe care cade sămânța semănată de ei este rodnic şi va aduce roade înzecite când va veni ceasul cel mare”[5]. O astfel de stare de spirit mobilizatoare era exprimată de soldații români, care în momentul când treceau Dunărea – în 1913 – scandau „În Ardeal”. Semnificau aceste cuvinte voința întregii națiuni pentru împlinirea idealului național.

Factorii politici, partidele politice din România acționau în această direcție. Din acest punct de vedere, al obiectivului suprem, se manifesta un acord deplin între liberali şi conservatori. Ne-o spun observatorii politici, o declară liderii acestor partide. Astfel, contele Pallavicini, diplomat al Austro-Ungariei declara, în urma unei misiuni în România, că oamenii politici români „într-un singur punct sunt de acord şi anume că mai devreme sau mai târziu va veni momentul când România îşi va asuma adevăratele sale aspirații naționale, care în primul rând sunt îndreptate împotriva monarhiei (austro-ungare – n.n., Gh.I.)”[6]. Observația diplomatului vienez era justă, exprimând o caracteristică a politicii

---

[5] *Ibidem*, p. 322.

[6] T. Pavel, *Mişcarea românilor pentru unitate națională şi diplomația Puterilor Centrale*, II, Timişoara, 1983, p. 107.

româneşti. România, stat mic, în plin efort de modernizare, consolidare, urmărind realizarea idealului naţional, nu-şi putea permite să aibă o diplomaţie slabă şi nici o divizare a forţelor politice interne faţă de politica externă. Disensiuni, deosebiri de păreri în privinţa tacticii, a mijloacelor, laude exagerate sau acuzaţii izvorând din practicile politicianiste au existat. Dar ele nu afectau unitatea în privinţa necesităţii împlinirii idealului naţional, a unei politici externe dusă în conformitate cu interesele naţionale. Necesitatea unităţii partidelor de guvernământ în politica externă era afirmată atât de liberali, cât şi de conservatori. „... cred că în politica externă e un fel de *solidaritate* (s.n., Gh.I.) – declara în Adunarea Deputaţilor, la 30 martie 1899, N. Lahovari – adevărată între toţi Românii, căci nici un guvern care va sta pe această bancă (vorbea în calitate de ministru – n.n., Gh.I.) nu va fi nici trădător, nici inept şi nu va urma decât o politică naţională şi folositoare intereselor ţării”[7], idee accentuată cu un alt prilej: „Divizaţi înăuntru între noi, afară în faţa străinilor nu trebuie, nu putem fi decât uniţi...”[8]. Susţinând ideea că politica externă nu trebuie să fie o politică de partid, P.P. Carp – care, de altfel, a acceptat să fie reprezentantul ţării la Viena în timpul unei guvernări liberale – aprecia că „trebuie o continuitate absolută şi trebuie date dovezi că, conservatorii şi liberalii urmăresc aceeaşi ţintă, neatârnat de luptele interne; o politică externă – continua el – nu poate fi naţională decât dacă şi unii şi alţii o admit”[9].

Manifestarea solidarităţii partidelor politice de guvernământ la sfârşitul secolului al XX-lea şi începutul secolului al XX-lea a reprezentat un bun „exerciţiu” pentru momentele de criză care au urmat: – războaiele balcanice; – declanşarea primei conflagraţii mondiale; – intrarea României în război; – semnarea armistiţiului şi a păcii separate.

2. DE LA ALIANŢA CU PUTERILE CENTRALE LA APROPIEREA DE ANTANTĂ

Raporturile cu Rusia din timpul războiului şi apoi la San Stefano şi Berlin au umbrit satisfacţia generală provocată de cucerirea independenţei. Liderii politici de la Bucureşti au constatat – mai repede decât se aşteptau – că marile puteri – şi mai ales cele două imperii vecine – nu erau dispuse să respecte noul

[7] N. Lahovari, *Discursuri parlamentare*, II, Bucureşti, 1915, p. 140-141.
[8] *Ibidem*, p. 214.
[9] P.P. Carp, *Discurs în Adunarea Deputaţilor*, în *Dezbaterile Adunării Deputaţilor*, 1899/1900, 26 noiembrie 1899, p. 45.

statut al unor țări din sud-estul continentului, inclusiv al României, fără a obține o serie de concesii politico-economice. Recunoașterea și apărarea independenței politice devenea o misiune la fel de dificilă ca și cea a cuceririi acesteia. În noul context geopolitic de pe continent – marcat de ascensiunea Germaniei și slăbiciunea Franței – România avea nevoie de aliați care să-i asigure garanții și sprijin pentru consolidarea independenței și intensificarea procesului de modernizare.

Opțiunile pentru o alianță erau limitate. Rusia era exclusă din motivele menționate. Franța nu mai avea poziția și influența din perioada lui Napoleon al III-lea; la Berlin a avut o atitudine reținută, chiar potrivnică, alăturându-se Germaniei și Angliei, care vor recunoaște independența României abia în februarie 1880. Relațiile cu Austro-Ungaria prezentau un mare grad de sensibilitate – pe o „scală" largă – întreținut de problema națională și „dosarul" economic. Impunerea dualismului acutizase lupta națională a românilor din provinciile ocupate de Austro-Ungaria, iar Convenția comercială din 1875 avusese urmări dezastruoase pentru economia României – mai ales pentru industrie și meșteșuguri –, greu de acceptat în noul context creat de cucerirea independenței, mai ales că la Guvern veniseră liberalii, adepți ai protecționismului.

Puterea care prezenta cele mai mari – posibile – avantaje și cele mai mici dezavantaje era Germania. După războiul franco-prusac din 1870-1871 și Congresul de la Berlin devenise prima putere de pe continentul european. Noua poziție era susținută de potențialul militar, dar și de evoluția spectaculoasă a economiei, mai ales a industriei. De altfel, Germania continua să fie principalul partener economic, în privința relațiilor comerciale – atât la import, cât și la export –, ca și a creditelor primite de statul român. Prezența unei dinastii germane la București nu trebuie supralicitată în explicarea apropierii de Berlin, dar nici ignorată. Rolul lui Carol I în politica externă a țării a fost extrem de activ, chiar dacă deciziile majore nu s-au luat decât la inițiativa și cu acordul principalilor lideri politici. Și, nu în ultimul rând, trebuie avut în vedere că cele două țări nu aveau graniță comună, ceea ce excludea un posibil conflict de interese teritorial.

Opțiunea României a fost grăbită de constituirea *Triplei Alianțe* (Germania – Austro-Ungaria – Italia) în anul 1882. Apropierea de Berlin – „miezul tare" al alianței – depindea însă de relațiile cu Viena și Budapesta. Misiunea diplomaților români a fost extrem de dificilă, cu atât mai mult cu cât diplomații Austro-Ungariei urmăreau să obțină un profit maxim, încercând să oblige România să accepte menținerea Convenției comerciale din 1875 și să se angajeze a nu sprijini lupta națională a românilor din Transilvania. Cu o mare abilitate – ce continua tradiția din „epoca politicii faptului împlinit" –, beneficiind și de sprijinul Cancelariei de la Berlin, care a mai temperat tendințele

agresive ale Vienei şi Budapestei, liderii de la Bucureşti – în frunte cu I.C. Brătianu – au netezit calea spre aderarea la *alianţă*.

Trebuie subliniat că acţiunea diplomaţiei berlineze – şi, în primul rând, a lui Bismarck – nu era una de caritate; din contra, urmărea precise interese politice. Tripla Alianţă dorea să controleze flancul de sud-est, să aibă un aliat într-o previzibilă confruntare cu Rusia. România prezenta o serie de avantaje, evidente pentru orice observator şi actor politic: – situată între Austro-Ungaria şi Rusia, domina strategic această zonă, prin Munţii Carpaţi, Dunărea şi ieşirea la mare; – era cel mai mare stat din sud-estul Europei, depăşind ca teritoriu şi populaţie statele sud-dunărene; – avea o serie de resurse de importanţă majoră într-un război, între care grâul şi petrolul (capătă importanţă la începutul secolului); – mărimea, dotarea şi gradul de combativitate al armatei, dovedit în războiul din anii 1877-1878 ş.a.

Prin urmare, se poate aprecia că încheierea tratatului a fost rezultatul unei acţiuni comune a diplomaţiei germane, austro-ungare şi româneşti, cu un plus de „presiune" din partea Berlinului şi a Bucureştiului.

În timpul tratativelor, I.C. Brătianu a reuşit să blocheze intenţia lui Kálnoky – ministrul de Externe al monarhiei dualiste – de a introduce un articol prin care guvernul român se obliga să nu tolereze pe teritoriul ţării acţiuni politice îndreptate împotriva Austro-Ungariei. Se evita, astfel, crearea unei baze juridice – deşi secrete – pentru imixtiunile Vienei şi Budapestei în treburile interne ale României; totodată, un asemenea angajament ar fi blocat orice ajutor oficial pentru românii din teritoriile ocupate de Austro-Ungaria.

Tratatul de alianţă dintre România şi Austro-Ungaria a fost semnat la Viena în ziua de 18/30 octombrie 1883. Germania a aderat în aceeaşi zi. Italia a aderat peste cinci ani, la 3/15 mai 1888.

Tratatul avea un preambul şi şapte articole. După menţionarea caracterului defensiv al alianţei, cele două părţi îşi promiteau sprijin reciproc, în cazul unei agresiuni externe, fiind prevăzute condiţiile colaborării politice şi militare. Tratatul era valabil 5 ani, prelungindu-se automat cu încă 3 ani dacă nu era denunţat sau una dintre părţi nu cere revizuinea cu un an înainte de expirarea termenului. Tratatul era secret. În România, textul a fost cunoscut până la declanşarea Primului Război Mondial doar de către Carol I şi principalii săi sfetnici. În epocă era ceva obişnuit. Şi alte tratate – spre exemplu, cel dintre Marea Britanie şi Franţa (1904) – nu au fost cunoscute de parlamente şi, cu atât mai puţin, de opinia publică.

Tratatul s-a dovedit util tuturor părţilor, dar mai ales României. Austro-Ungaria îşi vedea asigurat flancul de sud-est. Germania se liniştea asupra capacităţii Austro-Ungariei de a rezista în faţa unei eventuale ofensive ruseşti, conferindu-i

libertate de mişcare în Vest. România, stat mic, cu independenţa abia câştigată, îşi asigura climatul de securitate necesar pentru intensificarea modernizării, în vederea apropierii de nivelul ţărilor civilizate. Era, evident, un succes al diplomaţiei româneşti, condusă de Carol I şi I.C. Brătianu.

Reînnoirea tratatului a reprezentat un adevărat „test" pentru diplomaţii părţilor implicate şi un fin „barometru" al relaţiilor internaţionale din Estul Europei. Dificultăţile proveneau din mai multe surse: – intensificarea luptei naţionale a românilor din Transilvania, care acutiza „dosarul" naţional dintre Austro-Ungaria şi România; – războiul vamal dintre cele două ţări; – înlăturarea cancelarului Bismarck, important „artizan" al tratatului; – menţinerea caracterului secret, chiar şi pentru mulţi dintre liderii politici de la Bucureşti; – încercările diplomaţiei austro-ungare de a obţine noi avantaje cu prilejul rediscutării tratatului; – schimbările majore de pe scena internaţională, marcate de apropierea franco-rusă şi anglo-rusă, după încheierea „Antantei cordiale" dintre Anglia şi Franţa; – interesul crescut al României pentru soarta românilor balcanici ş.a.

După îndelungi şi dificile negocieri, la 13/25 iulie 1892 era semnat la Sinaia tratatul dintre România şi Austro-Ungaria. Deşi era aproape identic cu cel din 1883, el apare ca un tratat nou. La 11/23 noiembrie şi 16/28 noiembrie, acelaşi an, erau semnate actele de aderare de către Germania şi Italia. Tratatul era valabil patru ani, urmând a se prelungi automat cu trei ani, dacă nu era denunţat sau nu se cerea revizuirea cu un an mai devreme.

Un moment important în evoluţia tratatului a fost prelungirea de la Bucureşti, din 4/17 aprilie 1912; în iulie, adera Germania, iar în noiembrie, Italia. Tratatul era încheiat pe 5 ani şi includea prevederea prelungirii automate, dacă nici o parte nu-l denunţa.

Treptat, la începutul secolului al XX-lea, prelungirea automată a tratatului prezenta tot mai puţine garanţii în privinţa aplicării sale în cazul unei crize. Schimbările de pe scena internaţională vor afecta relaţiile dintre parteneri, mai ales între Austro-Ungaria şi România. Dubla monarhie devine – mai ales după anexarea Bosniei şi Herţegovinei (1908) – tot mai agresivă în Balcani, văzând în Bulgaria un aliat interesat şi fidel. Noua orientare a politicii externe austro-ungare va grăbi „înstrăinarea" României şi apropierea de Antantă.

Războaiele balcanice au oferit ultima „probă" de rezistenţă pentru tratatul semnat în 1883, prelungit apoi timp de trei decenii. Statele balcanice considerau că venise momentul eliberării teritoriilor naţionale aflate de secole sub ocupaţie turcă, mai ales că Imperiul Otoman ieşise slăbit din războiul cu Italia (1911). Declanşarea ostilităţilor dintre Muntenegru şi Turcia în 26 sept./9 oct. 1912 a fost urmată de un atac general al Greciei, Bulgariei şi Serbiei – la 17/30

octombrie – care se aliaseră în urmărirea obiectivului comun. Armatele otomane sunt învinse pe toate fronturile. Poarta a solicitat armistițiu. După o reluare a ostilităților, marile puteri intervin – de teama pierderii situației de sub control – şi impun semnarea preliminariilor de pace la Londra (mai 1913).

Diplomația română a fost intens solicitată în aceste luni. România se declarase adepta menținerii statu-quo-ului în Balcani; în condițiile în care se efectuau însă modificări teritoriale, guvernul de la Bucureşti îşi rezerva dreptul de a-şi preciza poziția. Pentru a preveni intențiile tot mai agresive ale Bulgariei – întărită după proclamarea Regatului în 1908 şi intens susținută de Austro-Ungaria, care o vedea ca o contrapondere pentru Serbia –, diplomații români sugeraseră necesitatea unei rectificări a graniței de sud a Dobrogei. În afara interesului de ordin strategic, nesatisfăcut la 1878, cererea era motivată de necesitatea unor compensații pentru înglobarea aromânilor în alte state balcanice.

Nemulțumită de împărțirea teritoriului eliberat, instigată de diplomația austro-ungară, Bulgaria îşi atacă – fără declarație de război – foştii aliați, la 17/30 iunie 1913. În noul context, guvernul român decide trimiterea armatei la sud de Dunăre. În urma unui marş fără lupte, Bulgaria solicită încetarea ostilităților. Ca semn al rolului avut de România, tratatul de pace s-a negociat şi semnat la Bucureşti (20 iulie/10 august 1913). Lucrările congresului de pace au fost conduse de primul ministru român, Titu Maiorescu. Era primul congres de pace din Epoca modernă la care participau doar state mici. Austro-Ungaria a susținut necesitatea unui congres al marilor puteri – după precedentul San Stefano – care să rediscute hotărârile luate, mai ales că Bulgaria era „marele pierdant” (cedase teritorii – unele abia eliberate – către Grecia, Turcia, Serbia şi România).

Franța şi Rusia au susținut însă – din motive diferite – poziția României. „Desprinderea” de Tripla Alianță şi apropierea de Antantă intrau în faza finală. Instalarea la putere a guvernului liberal, condus de I.I.C. Brătianu, avea să accelereze acest proces. În noul context internațional, marcat considerabil de războaiele balcanice, România era obligată să aleagă o strategie în politica externă, care să-i asigure „dezlegarea” problemei naționale şi, în primul rând, eliberarea românilor din teritoriile ocupate de Austro-Ungaria. Un semnal semnificativ al „noii direcții” l-a reprezentat vizita țarului Rusiei, Nicolae al II-lea – şi a familiei sale – la Constanța, la 1/14 iunie 1914. Deşi I.I.C. Brătianu nu a luat nici un angajament față de Antantă – dorind să nu tensioneze relațiile cu Austro-Ungaria şi Germania –, devenea tot mai clar că România se simțea tot mai puțin legată de angajamentele față de Tripla Alianță – având în vedere mai ales atitudinea Austro-Ungariei în timpul războaielor balcanice –, rezervându-şi dreptul de a acționa în funcție de propriile sale interese.

VI.
ROMÂNIA ÎN MARELE RĂZBOI. MAREA UNIRE DIN ANUL 1918. LOCUL ROMÂNIEI ÎNTREGITE ÎN NOUA EUROPĂ

În anul 1914, procesul accelerat de modernizare de după 1850 transformase societatea romanească din punct de vedere politic, economic, social sau cultural. România de la 1914 nu mai semăna cu Principatele Române de la mijlocul secolului al XIX-lea. Mulți observatori o considerau o „Belgie” a Orientului, iar românilor înşişi această comparație era de natură să le arate progresele. Însă pentru elita politică, liberali şi conservatori deopotrivă, dezvoltarea durabilă a societății se întrepătrundea cu o importantă problemă a identității politice: realizarea deplină a statului-națiune, prin unirea tuturor românilor în cadrul aceluiaşi stat. Dezvoltată în spațiul cultural, literar cu precădere (vezi tradiția Eminescu – Octavian Goga), problema Transilvaniei şi a Bucovinei a răzbătut adeseori în mediul politic, fiind descrisă ca o problemă a modernității înseşi[1].

Declanşarea războiului mondial după atentatul de la Sarajevo (din 28 iunie 1914) şi în urma „săptămânii tragice” a mobilizării marilor puteri (sfârşitul lunii iulie-începutul lunii august 1914) găsea statul român într-o situație extrem de complexă. Situată strategic între cele două tabere, România avea puține şanse să-şi afirme şi să-şi păstreze neutralitatea**.** La tradiția istorică nefavorabilă din secolul XVIII şi prima jumătate a secolului următor, faptul că teritoriul românesc constituise „câmpul de bătaie” pentru armatele puterilor vecine, se adăugau resursele cerealiere şi petrolifere foarte importante mai ales pentru Puterile Centrale. În luarea unei decizii liderii de la Bucureşti trebuiau să țină seama şi de apartenența la Tripla Alianță. Pe de altă parte, trebuia avut în vedere că nivelul economiei țării şi dotarea armatei erau departe de a satisface necesitățile unui război modern. În condițiile în care armatele marilor puteri erau dotate cu blindate, avioane, mitraliere etc., România avea doar trei întreprinderi care produceau armament uşor şi muniție. Poziția guvernului de la Bucureşti trebuia să ia în considerație şi opinia publică – care era alături de frații din Austro-Ungaria şi de Franța – şi să obțină garanții solide din partea marilor

[1] Vezi cazul disputelor privind Transilvania în L. Boia, *Germanofilii. Elita intelectuală românească în anii primului război mondial*, Bucureşti, 2009.

puteri, pentru a se evita situaţia din 1878, când Rusia s-a purtat mai mult ca inamic decât ca aliat la încheierea ostilităţilor. Prin urmare, deşi pentru politicienii români era limpede că desăvârşirea unităţii naţionale nu era posibilă fără participarea la un război, fără un important „tribut" de sânge, declanşarea primei conflagraţii mondiale, oarecum previzibilă după războaiele balcanice, a găsit Bucureştiul nepregătit. Entuziasmul provocat de pacea din august 1913 a fost repede înlocuit de un sentiment de îngrijorare, chiar de teamă, legat de marile probleme privind implicarea ţării în marele război. O şansă a fost prezenţa în fruntea guvernului a lui I.I.C. Brătianu, care a dat măsura calităţilor sale de mare om politic.

Neutralitatea (1914-1916)[2]

Pentru adoptarea unei decizii cu privirea la începutul războiului dintre Austro-Ungaria şi Serbia a fost convocat Consiliul de Coroană, la Sinaia, în ziua de 21 iulie/3 august 1914. Această instituţie politică nu era prevăzută în Constituţie; era convocată de către monarh, la cererea guvernului, având un rol consultativ, decizia politică revenind Executivului. Participau liderii elitei politice a ţării: primul-ministru, membri ai Guvernului, foşti premieri, şefi ai partidelor politice şi alţii. Primul Consiliu de Coroană avusese loc la 2 aprilie 1877, determinat de criza orientală în care România era implicată. La Consiliul de Coroană de la Sinaia au participat: regele Carol I şi principele moştenitor Ferdinand; I.I.C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri, şi membrii Guvernului; Mihail Pherekyde, preşedintele Adunării Deputaţilor; Th. Rosetti şi P.P. Carp, foşti premieri; Al. Marghiloman (preşedinte), I. Lahovari, I.C. Grădişteanu – din partea Partidului Conservator; Take Ionescu (preşedinte), C.C. Dissescu, C. Cantacuzino-Paşcanu – din partea Partidului Conservator-Democrat. Deşi între I.I.C. Brătianu şi şefii partidelor de opoziţie – Al. Marghiloman şi Take Ionescu – exista o înţelegere de principiu asupra declarării neutralităţii, lucrările Consiliului de Coroană au fost deosebit de tensionate. Faptul a fost determinat de discursul regelui Carol I, care, punând tratatele cu Tripla Alianţă pe masă (de notat că mulţi dintre participanţi le vedeau pentru prima dată), a susţinut cu rigoare şi patetism intrarea ţării în război alături de Puterile Centrale. Spre surpriza sa, toţi vorbitorii – cu excepţia lui P.P. Carp, care i s-a alăturat, invocând pericolul rusesc pentru existenţa statului român – s-

[2] C. Nuţu, *România în anii neutralităţii 1914-1916*, Bucureşti, 1972; I. Bulei, *Arcul aşteptării. 1914-1915-1916*, Bucureşti, 1981. Vezi şi P. Şeicaru, *România în Marele Război*, Bucureşti, 1994, p. 70 şi urm.

au opus intrării în război alături de Puterile Centrale, susţinând – cu diverse nuanţe – *neutralitatea*. Un argument convingător a fost că tratatul nu prevedea obligaţia României de a sprijini Austro-Ungaria şi Germania, care atacaseră şi nu fuseseră atacate; mai mult, nu informaseră România asupra declanşării războiului. Impresionant a fost discursul lui I.I.C. Brătianu, care a făcut o lucidă analiză a situaţiei României după declanşarea Războiului Mondial. În finalul dezbaterilor s-a adoptat formula *neutralităţii provizorii*, a *expectativei armate*. Consiliul de Miniştri a remis presei un comunicat în care se făcea cunoscută hotărârea ca „România să ia toate măsurile, spre a păzi fruntariile sale”[3].

În judecarea hotărârii Consiliului de Coroană trebuie avut în vedere şi faptul că atitudinea liderilor politici din România – stabilită înaintea şedinţei – primise o justificare în plus din partea Italiei, care îşi declarase neutralitatea, cu puţin timp înaintea întrunirii de la Sinaia. Prin Convenţia din 18 septembrie/1 octombrie 1914, semnată la Petersburg, Rusia a garantat integritatea teritorială a României şi a recunoscut drepturile acesteia asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români, în schimbul neutralităţii binevoitoare.

În cei doi ani de neutralitate, viaţa politică a fost dominată de problematica războiului: cum trebuia interpretată şi aplicată neutralitatea, alegerea taberei, momentul intrării în luptă ş.a. Liberalii, partid mai omogen şi disciplinat, conduşi cu autoritate de I.I.C. Brătianu, – care excela prin prudenţă şi… „tăcere” –, s-au manifestat pentru respectarea neutralităţii şi pregătirea intervenţiei într-un momentul cât mai favorabil. Scindarea conservatorilor s-a accentuat în jurul temei războiului. Aripa condusă de Al. Marghiloman acţiona pentru menţinerea unei neutralităţi stricte şi a unor bune relaţii cu Puterile Centrale; gruparea condusă de N. Filipescu dorea intrarea grabnică în luptă alături de Antanta. Ruptura s-a produs la congresul partidului din mai 1915, fiind urmată de apropierea şi apoi „fuziunea” cu Partidul Conservator-Democrat, condus de Take Ionescu[4]. Regele Ferdinand, regina Maria – aprigă „antantistă” (era nepoata reginei Victoria şi vara primară a ţarului Nicolae al II-lea) – şi I.I.C. Brătianu au acţionat pentru intrarea în război alături de Antanta.

Un rol important în luarea unei decizii şi în grăbirea acesteia a avut intensificarea luptei naţionale atât în Vechiul Regat, cât şi în provinciile aflate sub ocupaţie străină, mai ales în Transilvania. Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor (organizată din anul 1891) îşi schimbă denumirea la congresul din decembrie 1914 în Liga pentru unitatea politică a tuturor

---

[3] I. Mamina, *Consiliile de Coroană*, Bucureşti, 1997, p. 27-52.

[4] I. Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, Bucureşti, 1987, p. 381-386.

românilor, având un Comitet format din V. Lucaciu (preşedinte), Barbu-Ştefănescu Delavrancea (vicepreşedinte), N. Iorga (secretar), S. Mândrescu, T. Ionescu, N. Filipescu, O. Goga. Acţiunile ligii – de la campanii de presă la mitinguri şi manifestaţii populare – au mobilizat mase largi de oameni, convingând opinia publică de necesitatea războiului de întregire.

Răgazul oferit de neutralitate a fost folosit de guvernul I.I.C. Brătianu pentru pregătirea condiţiilor economice, militare şi diplomatice ale intrării în război. Situarea României între fronturi – finalizată o dată cu intrarea în război a Bulgariei şi a Turciei de partea Puterilor Centrale – a afectat grav comerţul exterior al ţării, în special exportul cerealelor. De asemenea, importul – inclusiv al armamentului şi muniţiei – era aproape blocat, trebuind să se apeleze la o rută ocolitoare, prin nordul Europei şi apoi pe căile ferate ruseşti. Pentru dotarea armatei s-au obţinut credite din partea ţărilor Antantei – în sumă de aproximativ 2 miliarde de lei aur, urmând a se realiza importul de armament şi muniţie, în special din Franţa. S-a înfiinţat Direcţia Generală a Muniţiilor, condusă de ing. Anghel Saligny.

Campania diplomatică pentru stabilirea condiţiilor şi a momentului intrării României în război s-a dovedit a fi extrem de dificilă. Puterile Centrale nu au renunţat să facă presiuni la Bucureşti, folosindu-se şi de susţinerea unor lideri politici, între care P.P. Carp, Al. Marghiloman, C. Stere ş.a. Ele promiteau un regim mai liberal pentru românii din Austro-Ungaria, cedarea unei părţi din Bucovina şi alipirea Basarabiei. Ţările Antantei au avut o atitudine inegală şi inconstantă; faptul era determinat de interesele diferite ale marilor puteri, dar şi de evoluţia războiului. Într-un singur punct erau de acord: intrarea României în război cât mai repede şi cu cât mai puţine garanţii. Aici a intervenit personalitatea lui I.I.C. Brătianu, care şi-a asumat riscul de a fi criticat de aliaţi şi de duşmani – riscând rămânerea ţării în afara conflictului, ce se putea încheia printr-o victorie decisivă a unei tabere, pierzând prilejul eliberării provinciilor asuprite – pentru a obţine garanţiile politice şi militare ale marilor puteri. Principala rezistenţă a venit din partea Rusiei, căreia îi venea greu să accepte pretenţiile României asupra Bucovinei, unde se aflau armatele ţarului, şi care nu dorea să-şi asume obligaţiile militare care decurgeau din prelungirea frontului de est. Contextul politic şi mai ales militar din vara anului 1916 a dus la creşterea presiunilor Franţei, care devin ultimative. Rusia face concesii, sperând că acestea vor fi renegociate la sfârşitul conflagraţiei. La începutul lunii august 1916 tratativele erau finalizate[5].

---

[5] I. Agrigoroaiei, *1914-1918*, în L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, *România în relaţiile internaţionale. 1699-1939*, Iaşi, 1980, p. 382-384 şi 393-398.

Convențiile politică şi militară dintre România şi Antanta (4/17 august 1916)

Convenția politică a fost semnată de către I.I.C. Brătianu, din partea României, şi de către şefii misiunilor diplomatice ale Franței, Marii Britanii, Italiei şi Rusiei la Bucureşti, respectiv Saint-Aulaire, Barclay, Fascioti şi Poklevsky. Convenția militară a fost semnată de către I.I.C. Brătianu – care era şi ministru de război – şi de către ataşații militari ai celor patru state din Antanta. Prin Convenția politică[6] – numită în istoriografie şi tratat, având în vedere conținutul şi importanța sa – se prevedea că puterile semnatare garantau integritatea teritorială a României şi îi recunoşteau drepturile asupra teritoriilor locuite de români din Austro-Ungaria. Articolul 4 delimita aceste teritorii, fixând frontiera pe Tisa (în Transilvania), Dunăre (în Banat) şi Prut (în Bucovina). Articolul I din Convenția militară[7] prevedea că România va intra în război de partea Antantei, atacând Austro-Ungaria, cel mai târziu la 15/28 august 1916, opt zile după ofensiva de la Salonic. Se mai prevedeau: acțiuni ofensive ale armatei ruse în Bucovina, concomitent cu declanşarea atacului românesc în Transilvania, flota rusă să garanteze securitatea portului Constanța, iar trupele de uscat, împreună cu cele române, să apere Dobrogea de un posibil atac din partea bulgarilor, țările Antantei să asigure aprovizionarea României cu armament şi muniție – conform contractelor încheiate deja – într-un ritm de 300 tone pe zi şi altele. Semnarea Tratatului cu Antanta reprezenta, fără îndoială, un succes al diplomației româneşti şi în special al lui I.I.C. Brătianu. Patru mari puteri recunoşteau drepturile României asupra teritoriilor româneşti din Austro-Ungaria, drepturi pe care se angajau să le confirme la conferința de pace.

Campania militară din anul 1916[8]

Pentru ratificarea Tratatului cu Antanta a fost convocat Consiliul de Coroană, desfăşurat la 14/27 august la Cotroceni. Regele Ferdinand, în mai multe intervenții, a susținut cu tărie decizia guvernului. Din nou, P.P. Carp a fost singurul vorbitor care, invocând pericolul rusesc, a cerut intrarea în război de partea Puterilor Centrale. Într-un impresionant discurs, I.I.C. Brătianu şi-a

---

[6] *1918 la români. Desăvârşirea unității național-statale a poporului român*, I, Bucureşti, 1983, p. 765-767.

[7] *Ibidem*, p. 771-774.

[8] Asupra campaniei vezi C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, II, Bucureşti, 1989; V. Atanasiu, A. Iordache, M. Iosa, I. M. Oprea, P. Oprescu, *România în primul război mondial*, Bucureşti, 1979.

susţinut poziţia, asumându-şi întreaga răspundere şi subliniind semnificaţia majoră a momentului: „Faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre şi au consfinţit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpaţi, cauza românismului va face un pas înainte, mai mare şi mai însemnat ca oricând”[9]. În aceeaşi seară, ministrul României la Viena, Edgar Mavrocordat, prezenta declaraţia de război la Ministerul de Externe al Austro-Ungariei, iar în ţară se publica decretul de mobilizare şi proclamaţia regelui Ferdinand I către toţi românii. Trebuie subliniat că într-o ţară în care nu existau secrete, semnarea alianţei cu Antanta a fost cunoscută doar de câţiva oameni, astfel încât declaraţia de război a României a luat prin surprindere atât liderii de la Berlin şi de la Viena, cât şi opinia publică din ţară şi din Europa. Era şi acesta un merit al lui I.I.C. Brătianu, care a păstrat tăcerea până şi faţă de cei mai apropiaţi colaboratori[10].

În noaptea de 14/27 – 15/28 august 1916, armata română a pătruns în Transilvania. În câteva zile, trupele au intrat în oraşele Braşov, Făgăraş, Miercurea-Ciuc, Odorhei, apropiindu-se de Sibiu şi de Sighişoara. Moralul trupei era ridicat, fiind susţinut şi de entuziasmul cu care ostaşii românii erau primiţi de fraţii de dincolo de munţi. La scurt timp însă, soarta războiului pentru România s-a schimbat radical. Deruta provocată de surpriza atacului a fost urmată de o reacţie rapidă, bine organizată şi susţinută cu trupe numeroase. În Transilvania au fost aduse forţe de pe frontul de vest, – cu experienţă şi bine dotate cu artilerie şi mitraliere –, iar din sud au atacat armatele germane şi bulgare. Înfrângerea de la Turtucaia (24 august/6 septembrie) a dezechilibrat definitiv frontul românesc. Deşi s-au făcut eforturi disperate de a rezista în trecătorile Carpaţilor, în Dobrogea şi la Dunăre – inclusiv printr-o operaţiune curajoasă la sudul fluviului – inamicul (superior numeric şi ca dotare) a pătruns pe la Jiu la sud de Carpaţi, a ocupat Craiova, ameninţând Bucureştiul. Bătălia pe Neajlov şi Argeş a fost pierdută, capitala fiind ocupată la 23 noiembrie/6 decembrie 1916. Lupte grele s-au desfăşurat şi în Carpaţii Orientali, în special la Oituz, trupele austro-germane fiind oprite cu grele sacrificii. După alte bătălii încheiate cu ocuparea oraşelor Focşani şi Brăila, la începutul lunii ianuarie 1917, frontul s-a stabilizat pe linia Carpaţilor Orientali şi a Siretului, în sudul Moldovei. Familia regală, guvernul, parlamentul s-au stabilit la Iaşi, care devine capitala ţării. De asemenea armata, rezerviştii, recruţii şi o bună parte a populaţiei civile s-au retras în Moldova. După o campanie de aproape cinci luni,

[9] I.G. Duca, *Memorii*, I, Bucureşti, 1992, p. 282. Vezi şi I. Mamina, *op.cit.*, p. 53-87.
[10] I.G. Duca, *Portrete şi amintiri*, ediţia a V-a, Bucureşti, 1990, p. 53.

Oltenia, Muntenia şi Dobrogea se aflau sub ocupaţia inamicului, existând pericolul dispariţiei statului român.

Explicaţiile acestui dezastru militar pot fi grupate în două categorii, de ordin *extern* şi *intern*. În prima categorie putem include următoarele: momentul intrării României în luptă s-a dovedit nefavorabil (stoparea sau/şi ineficienţa operaţiunilor pe frontul de vest, a campaniei ruseşti din Galiţia şi a ofensivei aliate de la Salonic, care au permis aducerea de trupe germane în Transilvania şi de trupe germane şi bulgare la Dunăre); superioritatea numerică şi mai ales în dotare a trupelor germane şi austro-ungare (o divizie românească dispunea de 3-4 piese de artilerie de câmp şi 1-2 mitraliere grele la un batalion, în timp ce o divizie germană sau austro-ungară avea 6-7 piese de artilerie de câmp, 6-8 mitraliere grele şi 12 mitraliere uşoare); „defecţiunea rusă" (trupele ruseşti nu şi-au respectat obligaţiile din convenţia militară de a asigura frontul de sud şi mai ales Dobrogea, intervenind în luptă abia când frontul a ajuns în sudul Moldovei); aliaţii nu au asigurat – conform convenţiei – aprovizionarea ritmică cu armament şi muniţie a trupelor române. Între cauzele interne se află: insuficienta pregătire logistică a campaniei, armata română neavând planuri adecvate pentru un front atât de larg şi nici pentru situaţia – care s-a creat la scurt timp după atac – de a lupta pe mai multe fronturi; dotarea slabă a armatei, rezultat obiectiv al nivelului economic al ţării, dar şi urmarea proastei administraţii de la Ministerul de Război; insuficienţa numărului de ofiţeri şi slaba instruire a celor aproximativ 800.000 de soldaţi, dintre care mulţi fuseseră chemaţi sub arme cu puţin timp înaintea atacului; unele greşeli de comandă – provocate de lipsa de profesionalism, ezitări, frică etc. – care au dus la pierderea unor bătălii, precum cea de la Turtucaia.

Deşi campania din anul 1916 s-a încheiat cu un dezastru, intrarea României în război nu a fost zadarnică. Armata română (deşi suferise grele pierderi, depăşea încă jumătate de milion de oameni) s-a retras în Moldova, reprezentând încă un important potenţial militar. De asemenea, luptele grele din lunile august-decembrie au provocat mari pierderi inamicului. Germania şi Austro-Ungaria au fost obligate să deplaseze importante forţe de pe fronturile din vestul şi centrul Europei, uşurând sarcina aliaţilor, în special a Franţei. Şi după stabilizarea frontului, Puterile Centrale au menţinut în România peste 500.000 militari, fapt cu consecinţe importante în „ecuaţia" războiului. De altfel, intrarea Italiei şi României în război – care primiseră garanţii asupra unor teritorii italiene, respectiv româneşti – a contribuit la destrămarea Austro-Ungariei.

Campania militară din vara anului 1917[11]

Iarna anului 1917 a reprezentat un moment de cumpănă în istoria românilor. Iaşiul – un oraş suprapopulat, lovit de frig şi de boli – a devenit capitala „rezistenței până la capăt”, cum spunea N. Iorga într-un discurs rostit la 14/27 decembrie 1916 în parlamentul convocat în sala Teatrului Național. Pentru a depăşi situația critică, a fost constituit un nou guvern, condus de I.I.C. Brătianu, în care, alături de liberali, intrau patru conservatori-democrați, în frunte cu Take Ionescu, numit vicepreşedinte în iulie 1917. Principalul obiectiv al guvernului a fost reorganizarea şi dotarea armatei, singura speranță pentru apărarea ființei statale. Prin noi recrutări, s-a ajuns la un efectiv de peste 700.000 de militari, dintre care aproximativ 450.000 reprezentau forțe combatante. Un rol deosebit de important în reorganizarea şi instruirea trupelor a avut misiunea militară franceză, formată din aproximativ 1.500 de persoane, din care 300 de ofițeri, condusă de generalul Henri Berthelot. În condițiile în care aprovizionarea cu armament şi muniție – în special din Franța – a funcționat în condiții mai bune, armata a fost dotată şi cu artilerie, mitraliere, grenade etc., reducându-se decalajul față de trupele inamice[12].

Pentru ridicarea moralului şi creşterea motivării soldaților – în marea majoritate țărani – este reluat procesul legislativ de realizare a reformelor agrară şi electorală. Guvernul propune modificarea Constituției, pentru a crea condițiile necesare înfăptuirii reformelor, proiect votat de Parlament, iar regele Ferdinand a adresat două proclamații către soldații țărani, în care le promitea pământ şi drept de vot la sfârşitul războiului.

Noua confruntare din vara anului 1917 găsea armata română mult mai bine instruită şi dotată decât în vara anului 1916. Se adăuga un moral bun, întărit de promisiunea reformelor, dar şi disperarea „ultimei şanse” de a păstra statul român. Cele mai grele lupte s-au desfăşurat în ultima decadă a lunii iulie şi în primele trei săptămâni ale lunii august. Armata a II-a română, condusă de generalul Al. Averescu, a repurtat o importantă victorie la Mărăşti, eliberând un teritoriu de aproximativ 500 km^2, cu 30 de sate, capturând aproape 3.000 de prizonieri şi un bogat material de război. Contraofensiva generalului german Mackensen – urmărind să scoată România din război – s-a lovit de o rezistență îndârjită. Apogeul luptei a fost la Mărăşeşti, în ziua de 6/19 august 1917. Deviza românilor – conduşi de generalii C. Cristescu şi Eremia Grigorescu – „Pe aici nu se trece” a făcut din Mărăşeşti una dintre marile bătălii ale neamului românesc.

---

[11] C. Kirițescu, *op.cit.*, II, p. 40-190.
[12] H. Berthelot, *Jurnal şi corespondență*, Iaşi, 1997.

Încercările inamicului de a pătrunde pe la Oituz – pentru a slăbi rezistența forțelor de la Mărăşeşti – a fost, de asemenea, oprită.

Eroismul dovedit în bătăliile din vara anului 1917 a salvat România şi onoarea armatei române în prima conflagrație mondială. Vitejia soldatului român a fost recunoscută şi pe plan internațional. Lloyd George, primul-ministru al Marii Britanii, scria guvernului român, la 21 august 1917[13]: „Reconstrucția armatei române şi rezistența îndârjită – rezistență atât de prețioasă pentru cauza comună – pe care această armată o opune duşmanului în acest moment, în condiții de o greutate excepțională, prezintă un exemplu măreț de tărie, pe care libertatea o inspiră unui popor liber". *Bătălia Moldovei* a avut o mare importanță în „balanța" generală a frontului oriental. Trupele Puterilor Centrale au fost oprite în încercarea de a înainta spre est. De altfel, având în vedere evoluția politică din Rusia, acestea au fost ultimele confruntări majore din această parte a Europei.

Armistițiul. Pacea separată. Reintrarea în luptă.

Revoluția din Rusia a provocat haos pe frontul de est, unde unități ruseşti dezertau în masă sau refuzau să lupte. Situația s-a agravat după 7 noiembrie 1917, când guvernul bolşevic şi-a exprimat intenția de a încheia o pace separată; la 20 noiembrie/3 decembrie 1917, la Brest-Litovsk au început tratativele între Rusia şi Germania. România se afla din nou într-o situație extrem de grea; legată de Antanta prin convențiile din august 1916, rămăsese în estul Europei în fața presiunile militare şi politice ale Germaniei şi ale Austro-Ungariei. Deşi Consiliul de Coroană din 19 noiembrie/2 decembrie 1917 – la care a participat şi generalul H. Berthelot – a hotărât continuarea rezistenței, poziția generalului rus Şcerbacev în favoarea armistițiului şi apoi încheierea armistițiului dintre Rusia şi Germania – la Brest-Litovsk, în ziua de 22 noiembrie/5 decembrie – au obligat România să încheie armistițiul cu Puterile Centrale, la Focşani, în ziua de 26 noiembrie/9 decembrie 1917[14].

Deşi guvernul I.I.C. Brătianu a fost înlocuit cu un guvern condus de generalul Al. Averescu, presiunile Puterilor Centrale pentru o pace separată s-au intensificat. După încheierea păcii separate de la Brest-Litovsk dintre Rusia şi Puterile Centrale – 18 februarie/3 martie 1918 – România era complet izolată, fără nici o şansă de a rezista în fața unei ofensive din toate direcțiile a inamicului. La Iaşi s-a format un guvern conservator, condus de Al.

[13] *Apud* C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria românilor. Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Bucureşti, 1971, p. 598.

[14] Ion Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 429-431.

Marghiloman, cu speranța amânării deznodământului sau a obținerii unor condiții mai puțin înrobitoare. Speranțele au fost zadarnice. Puterile Centrale au impus României o pace extrem de dură, semnată la Bucureşti, în ziua de 24 aprilie/7 mai 1918. Acest tratat exprima dorința de răzbunare a Puterilor Centrale şi intențiile imperialiste ale celor două mari puteri. Tratatul a început să fie aplicat în teritoriul ocupat prin intensificarea jafului economic şi izolarea Moldovei, în care funcționau instituțiile statului român.

Victoriile Antantei pe frontul de vest şi cele din Balcani, din toamna anului 1918, au creat un nou raport de forțe, care a permis României decretarea mobilizării şi reintrarea în luptă la 28 octombrie/10 noiembrie 1918. Deşi Primul Război Mondial s-a încheiat prin armistițiul de la Compiègne (29 oct./11 noiembrie 1918), armata română a fost obligată să continue războiul aproape un an, pentru a apăra granița de vest în fața agresiunii Ungariei, care nu accepta hotărârea de la Alba-Iulia, din 1 decembrie 1918, prin care Transilvania se unea cu România.

Participarea României la Primul Război Mondial a reprezentat un uriaş efort uman şi economic. Pierderile armatei s-au ridicat la 220.000 de morți, ceea ce însemna 3% din populația țării (față de 3,6% Franța, 1,25% Marea Britanie, 1,24% Italia, 0,96% Belgia, 0,12% SUA), la care se adaugă aproximativ 80.000 de civili, cei răniți, prizonierii, dispăruții. După unele calcule, care se referă şi la provinciile unite cu țara, tributul de sânge al națiunii române în războiul de întregire este de aproximativ 800.000 de oameni[15].

Din punct de vedere economic, despăgubirile prezentate Comisiei de Reparații se ridicau la 31 de miliarde lei-aur, la care trebuie adăugate: emisiunea Băncii Generale în teritoriul ocupat de inamic, de peste 2 miliarde de lei, tezaurul României confiscat de către guvernul bolşevic la Moscova (apreciat la aproximativ 1 miliard de lei-aur), distrugerea industriei petroliere în retragere, plățile efectuate în contul tratatului de pace separat, creditele față cu Franța, Anglia, SUA, Italia şi Belgia (de unde se contractase armament în valoare de peste 2 miliarde de lei-aur) ş.a.

MAREA UNIRE DIN 1918

România a intrat în Primul Război Mondial pentru a elibera teritoriile româneşti aflate sub ocupația Austro-Ungariei. Tratatul din 4 august 1916, dintre Guvernul român şi cele patru mari puteri ale Antantei, recunoscuse dreptul

[15] C. Kirițescu, *op.cit.*, II, Bucureşti, 1989, p. 496-501.

istoric al României asupra acestora. Transilvania (în care, în afara spațiului intracarpatic, se subînțelegeau Banatul, Crişana şi Maramureşul) se aflase – începând cu secolele XI-XIII, când fusese cucerită – sub dominația sau ocupația succesivă a Ungariei, a Imperiului otoman, a Imperiului habsburgic, a Imperiului austro-ungar. Bucovina fusese ocupată de Imperiul habsburgic la 1775, în urma unui „târg" cu Imperiul otoman, la care participaseră Rusia şi Prusia. Deşi în august 1916, România – aliată cu Rusia – nu putea spera la eliberarea Basarabiei – ocupată de Imperiul țarist la 1812 –, guvernul român nu renunțase la acest obiectiv, mai ales că Puterile Centrale oferiseră sprijin în acest scop.

La dreptul istoric, conferit de faptul că în acest spațiu a avut loc etnogeneza românească şi au ființat secole de-a rândul formațiuni statele medievale româneşti – trebuie adăugat faptul că, la începutul secolului al XX-lea, românii – deşi fuseseră supuşi unei intense deznaționalizări – reprezentau majoritatea[16].

În condițiile situației dramatice din anii 1917-1918, Guvernul de la Iaşi a continuat acțiunile diplomatice pentru susținerea cauzei româneşti. În mai multe capitale aliate au fost trimise delegații formate din politicieni, oameni de cultură, personalități din teritoriile ocupate de Austro-Ungaria. Un rol important în propaganda pentru întregirea României l-au avut: dr. C. Angelescu, Take Ionescu, C.I. Istrati, D. Hurmuzescu, Tr. Lalescu, S. Mândrescu, O. Tafrali, I. Ursu, D. Voinov, L. Lucaciu, V. Stoica, O. Goga şi alții[17].

Ca urmarea a slăbirii forței militare a Austro-Ungariei, s-au intensificat şi acțiunile românilor din Transilvania şi Bucovina. O semnificație aparte a avut-o constituirea în Rusia a unor batalioane de voluntari ardeleni şi bucovineni, proveniți din prizonierii armatei austro-ungare. Primele batalioane au sosit la Iaşi la începutul lunii iunie 1917. Festivitățile prilejuite de depunerea jurământului față de Regele Ferdinand şi Regatul României au constituit un moment de intensă „trăire românească". În numele voluntarilor, locotenentul Victor Deleu afirma: „Azi am devenit cetățeni ai României, dar ai unei Românii Mari".

Pe plan internațional, acțiunea pentru Unire a basarabenilor a fost favorizată de *Declarația drepturilor popoarelor din Rusia* (care prevedea dreptul popoarelor la autodeterminare), iar cea a ardelenilor şi bucovinenilor de *Declarația în 14 puncte* a preşedintelui SUA, W. Wilson, în care se susținea „necesitatea unei dezvoltări autonome a popoarelor asuprite din Austro-Ungaria".

---

[16] Datele statistice oficiale confirmă acest fapt. Vezi I. Bolovan, *Românii din afara granițelor*, în I.-A. Pop, I. Bolovan, *Istoria României. Compendiu*, Cluj-Napoca, 2004, p. 571-579.

[17] Despre propaganda românească în țările occidentale, vezi Fl. Constantiniu, I. Stanciu, *Sprijinul şi lupta românilor din străinătate pentru cauza unității româneşti (1914-1918)*, în *Revista de istorie*, 12, 1986, p. 1880.

Constituirea României Mari este integrată într-un proces istoric mai larg, care a cuprins centrul şi estul Europei, prin care s-au întregit sau au apărut ţări pe harta Europei, ca urmare a destrămării Austro-Ungariei şi schimbării sistemului politic în Rusia. Calea aleasă de români pentru Unirea provinciilor cu Ţara a fost rezultatul unor intense şi lungi consultări între liderii mişcării naţionale din Basarabia, Bucovina, Transilvania cu guvernul de la Iaşi.

Unirea Basarabiei[18]

Evenimentele din Rusia au contribuit la intensificarea luptei naţionale a popoarelor subjugate de ţarism, inclusiv a românilor care locuiau teritoriul dintre Prut şi Nistru. Acţiunile românilor basarabeni au fost influenţate de etapele revoluţiei ruse, de evoluţia războiului pe frontul de est – armistiţiul, pacea separată –, ca şi de atitudinea guvernului de la Iaşi. Interdependenţa acestor factori a condus la evenimentele finalizate cu Unirea de la 27 martie / 9 aprilie 1918.

Un prim moment, cu consecinţe importante în desfăşurarea procesului de Unire, l-a reprezentat constituirea – la 3/16 aprilie 1917 – la Chişinău, a *Partidului Naţional Moldovenesc*, care prevedea în program o largă autonomie pentru Basarabia, obiectiv afirmat în următoarele luni, inclusiv la Congresul popoarelor din Rusia, desfăşurat în septembrie la Kiev.

La 20 octombrie / 2 noiembrie 1917, s-a desfăşurat la Chişinău *Congresul soldaţilor moldoveni*, la care au participat 800 de delegaţi, reprezentând 250.000 de militari basarabeni de pe toate fronturile. Congresul a hotărât ca Basarabia să se bucure de autonomie teritorială şi politică, adoptă un program de reforme democratice şi decide constituirea *Sfatului Ţării*, care trebuia să preia conducerea administraţiei provinciei. Acesta era format din 150 de reprezentanţi ai tuturor naţionalităţilor, confesiunilor, orientărilor politice, zemstvelor, asociaţiilor profesionale şi culturale ş.a. Structura naţională era următoarea: 105 români, 15 ucraineni, 14 evrei, 7 ruşi, 2 germani, 2 bulgari, 2 găgăuzi, 1 polonez, 1 armean, 1 grec. Preşedinte a fost ales I. Inculeţ.

La 2/15 decembrie 1917, *Sfatul Ţării* adoptă *Declaraţia* prin care se proclamă *Republica Democratică Moldovenească Autonomă*. Puterea executivă era încredinţată unui Consiliu al Directorilor Generali, condus de Pantelimon V. Erhan.

În următoarele săptămâni, situaţia din Basarabia s-a agravat. Anarhia generală – provocată de grupările bolşevice, bandele de soldaţi ruşi care

[18] A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 1992; V. Harea, *Basarabia pe drumul Unirii*, Iaşi, 1995; I. Agrigoroaiei, *Unirea Basarabiei cu România în presa vremii 1918*, Iaşi, 1999; idem, *România interbelică*, I, Iaşi, 2001, p. 12-16.

dezertaseră, formațiuni militare ucrainene – punea în pericol căile de comunicații, depozitele armatei române – organizate în timpul războiului, cu acordul guvernului țarist – siguranța cetățenilor, indiferent de etnie. La solicitările repetate ale oficialităților de la Chişinău, în primul rând ale Consiliului Directorilor, la 10/23 ianuarie 1918, armata română intră în Basarabia, cu scopul declarat de a restabili şi apăra ordinea. Ca urmare, la 10/23 ianuarie 1918, guvernul sovietic rupe relațiile diplomatice cu România şi confiscă tezaurul românesc, aflat la Moscova.

În continuare, ritmul evenimentelor s-a accelerat. În condițiile în care presiunile Rusiei şi ale Ucrainei se intensifică, iar Guvernul de la Iaşi îşi consolidează sprijinul, dezbaterile politice de la Chişinău converg spre ideea independenței. La 24 ianuarie / 6 februarie 1918, Sfatul Țării adoptă cu unanimitate de voturi *Declarația* prin care se proclama independența Republicii Moldoveneşti. Era ultimul pas înainte de Unirea cu România. Legăturile politice dintre Iaşi şi Chişinău se intensifică, un rol deosebit de important având C. Stere, basarabean refugiat la Iaşi, la sfârşitul secolului al XIX-lea. Decizia de Unire a fost grăbită de pretențiile Ucrainei asupra unor părți din Basarabia. Trebuie subliniat şi rolul Germaniei, care promisese sprijin pentru eliberarea Basarabiei încă de la începutul războiului, iar în noul context se opunea pretențiilor ucrainene, sprijinind poziția României.

La 27 martie / 9 aprilie, Sfatul Țării, întrunit în şedință solemnă, a votat *Hotărârea prin care se proclama Unirea Republicii Democratice Moldoveneşti (Basarabia), în hotarele sale dintre Prut, Nistru, Marea Neagră şi vechile granițe cu Austria, cu România*. Rezultatul votului (86 voturi pentru, 3 contra şi 36 de abțineri), ca şi programul radical de reforme adoptat – depăşind mult poziția Guvernului român – demonstrează că Sfatul Țării a acționat liber de orice presiune a armatei române, care nu şi-a depăşit misiunea de a apăra ordinea şi granița Basarabiei cu Ucraina. Primul-ministru român, Al. Marghiloman, invitat în sala de şedințe a Sfatului Țării – după votarea Hotărârii – a rostit o scurtă cuvântare, în care declara că primeşte Unirea în numele Guvernului român, încheind cu cuvintele: „Trăiască România, una şi nedespărțită”.

Sfatul Țării a ales ca preşedinte pe C. Stere, iar pe I. Inculeț şi D. Ciugureanu ca miniştri fără portofoliu în Guvernul român. La 9/22 aprilie, printr-un Decret-lege, Regele şi Guvernul ratifică actul Unirii Basarabiei cu România. La Iaşi s-au desfăşurat în aceste zile ample manifestații – la care au participat şi delegații basarabeni –, exprimând acordul şi entuziasmul pentru Unirea Basarabiei cu România.

În decembrie 1918, în noul context istoric creat de Unirea Bucovinei şi Transilvaniei cu România, Sfatul Țării renunța la condițiile formulate la 27

martie / 9 aprilie pentru Unirea cu România (referitoare la aplicarea reformei agrare, administrarea Basarabiei, reprezentarea în Parlament ş.a.).

Unirea Bucovinei[19]

Procesul de unire a cunoscut în această provincie o serie de trăsături specifice. Mai întâi, structura etnică era defavorabilă românilor. Ca urmare a unei politici dure de deznaţionalizare a românilor, a încurajării şi organizării imigrării, în preajma declanşării războiului mondial, românii reprezentau aproape 300.000 dintr-o populaţia de aproximativ 800.000 de oameni, fiind depăşiţi cu puţin de ruteni; se adăugau aproximativ 200.000 de germani, polonezi, maghiari, armeni etc. Apoi, Bucovina a fost teatru de război, fiind ocupată de trei ori de trupele ţariste şi recucerită de tot atâtea ori de cele austro-ungare. Atitudinea rezervată sau, uneori, binevoitoare a rutenilor faţă de trupele ţarului, a provocat măsuri represive ale armatei cezaro-crăieşti, care au mers până la execuţii. Se adaugă divizarea elitei politice româneşti, între adepţii unirii cu România şi cei – foarte puţini – conduşi de Aurel Onciul, care propuneau o înţelegere cu ucrainenii, în vederea împărţirii provinciei între România şi Ucraina.

Revoluţia din Rusia, tratativele pentru pacea separată, evoluţia războiului în vestul şi centrul Europei au intensificat iniţiativele şi proiectele de reorganizare a Imperiului austro-ungar. Delegaţii Radei ucrainene au cerut la Brest-Litovsk ca Galiţia, Bucovina şi Carpatorusia să fie unite în Ucraina de Vest. Puterile Centrale au făcut o serie de concesii teritoriale Ucrainei, în schimbul unei mari cantităţi de grâu, fapt care a alimentat zvonul că Bucovina a fost „vândută pe mâncare”. Manifestul împăratului Carol I, *Către popoarele mele credincioase* (3/16 octombrie 1918), proclama federalizarea Imperiului austro-ungar, prin crearea a 6 state: austriac, maghiar, ceh, iugoslav, polonez, ucrainean. Nu se pomenea despre românii din Transilvania şi Bucovina.

Lupta românilor bucovineni s-a intensificat în noul context istoric din vara şi toamna anului 1918. Exemplul basarabenilor, al transilvănenilor, al celorlalte popoare din Dubla Monarhie a stimulat acţiunea românilor din Bucovina. Organizarea ucrainenilor în formaţiuni paramilitare – întărite de militari ucraineni din fosta armată austro-ungară –, dezorganizarea instituţiilor statului au grăbit şi au închegat lupta pentru unirea cu România.

La Iaşi se desfăşoară în ziua de 6/19 octombrie 1918 o Adunare a românilor emigraţi din Austro-Ungaria, care adoptă o *Declaraţie*, prin care se resping

---

[19] I.I. Nistor, *Unirea Bucovinei. 28 noiembrie 1918. Studii şi documente*, Bucureşti, 1928; R. Economu, *Unirea Bucovinei – 1918*, Bucureşti, 1994.

încercările de federalizare a Imperiului, apreciate ca „gesturi disperate ale unei împărăţii osândite să se descompună”. Peste câteva zile, apărea primul număr din ziarul *Glasul Bucovinei*, cu editorialul *Ce vrem*, semnat de către Sextil Puşcariu, adevărat program pentru lupta românilor din Bucovina şi Transilvania.

La 14/27 octombrie 1918, s-a desfăşurat la Cernăuți o Adunare națională a românilor din Bucovina. S-a adoptat o *Moțiune* prin care adunarea se declara *Constituantă*, hotărând alegerea unui Consiliu Național alcătuit din 50 de membri, cu un Comitet Executiv condus de Iancu Flondor.

În replică, la 3/16 noiembrie 1918, Adunarea ucrainenilor de la Cernăuți hotăra încorporarea celei mai mari părți a Bucovinei în Ucraina. Formațiunile paramilitare ucrainene devin tot mai violente, atentând şi la securitatea Consiliului Național Român.

În noul context creat în Bucovina, *Consiliul Național Român* solicită guvernului României sprijin militar. La 11/24 noiembrie, Divizia a 8-a, sub comanda g-ral Iacob Zadic, intra în Cernăuți şi restabilea ordinea. Astfel, a fost posibilă desfăşurarea, la 15/28 noiembrie, la Palatul Mitropolitan, a Congresului General al Bucovinei, la care au participat 74 delegați ai Consiliului Național Român, 13 delegați ai comunelor ucrainene, 7 ai populației germane şi 6 ai populației poloneze. Basarabia era reprezentată de către Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Ion Buzdugan, Grigore Cazacliu, iar Transilvania de către Gh. Crişan, Victor Deleu, Vasile Osvadă.

Congresul a votat în unanimitate *Declarația de Unire cu România*, prezentată de către Iancu Flondor, prin care se hotăra „Unirea necondiționată şi pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuş, Colacin şi Nistru, cu Regatul României”. Au fost adresate telegrame guvernelor Antantei, prin care se făcea cunoscută hotărârea de unire cu România.

O delegație condusă de Iancu Flondor s-a deplasat la Iaşi, pentru a prezenta Regelui Ferdinand *Actul de Unire*. În audiența festivă, Iancu Flondor declara:

> „Aducem Majestății Voastre, Rege al tuturor Românilor, Unirea unei țări întregi, a Țării Bucovina. [...] Nu e o cucerire a armelor, ci întoarcerea la vatră a fraților despărțiți, care în Majestatea Voastră regăsesc pe părintele demult pierdut şi mult dorit”.

La 19 decembrie 1918 / 1 ianuarie 1919 a fost publicat Decretul-lege, semnat de Regele Ferdinand şi primul-ministru I.I.C. Brătianu, privind recunoaşterea Unirii Bucovinei cu România. Un alt decret stabilea intrarea în guvern a doi miniştri fără portofoliu pentru Bucovina: unul delegat la Cernăuți, iar celălalt la Bucureşti. Primii numiți au fost Iancu Flondor şi Ion Nistor.

Unirea Banatului, Crişanei, Maramureşului şi Transilvaniei[20]

După realizarea dualismului austro-ungar (1867) şi includerea Transilvaniei în Ungaria, lupta românilor pentru autonomie şi, apoi, pentru unire cu România, s-a intensificat. *Memorandumul* adresat împăratului în anul 1892, procesul memorandiştilor, detenția fruntaşilor luptei naționale au adus problema Transilvaniei în atenția opiniei politice şi publice europene. România, de la Regele Carol I la studenții care au manifestat în stradă, au sprijinit pe frații de peste munți. Inflexibilitatea guvernului de la Budapesta față de revendicările românilor a radicalizat programul Partidului Național Român din Transilvania, care a exprimat cu hotărârea obiectivul unirii cu Țara.

În contextul istoric din toamna anului 1918, Unirea de la 1 Decembrie 1918 are o serie de trăsături specifice: armata română nu a fost prezentă la Alba Iulia şi, ca urmare, Hotărârea de unire nu poate fi suspectată de o presiune externă; solidaritatea națională a funcționat la cel mai înalt nivel, prin înțelegerea între liderii Partidului Național Român şi Partidului Social Democrat; alegerea celor 1.228 delegați printr-o procedură democratică, credenționalele depuse la Alba Iulia, conferă Actului Istoric de la 1 Decembrie un caracter plebiscitar; – prevederile *Rezoluției* de Unire demonstrează maturitatea şi europenismul elitei politice româneşti, care a hotărât Unirea cu România, cu gândul unei conviețuiri paşnice cu minoritățile, care până în clipa Unirii, aparținuseră prin etnie opresorului de la Viena sau Budapesta.

Cronologia faptelor dovedeşte profunda dorință de unire a românilor, de la elite până la locuitorii munților, moți, oşeni, bănățeni şi mulți alții.

În condițiile războiului, se desfăşoară numeroase acțiuni pentru Unire ale românilor aflați în „lumea liberă". În aprilie 1918 s-a constituit la Paris „Comitetul național al românilor din Transilvania şi Bucovina", sub preşedinția lui Traian Vuia. În iunie, se organiza în Italia „Comitetul de acțiune al românilor din Transilvania, Banat şi Bucovina", condus de Simion Mândrescu. În aceeaşi lună, la Washington, se înființa „Liga națională română", condusă de V. Stoica.

Desfăşurarea accelerată a evenimentelor de pe fronturi, acțiunile popoarelor din Imperiul austro-ungar s-au răsfrânt şi asupra românilor. Conferința Comitetului Executiv al Partidului Național Român adoptă la Oradea (la 29 septembrie / 12 octombrie) o *Declarație* prin care se exprima dorința națiunii române din Ungaria şi din Ardeal de a-şi hotărî soarta în urma unei adunări

[20] *Unirea Transilvaniei cu România – 1 decembrie 1918*, Bucureşti 1972; I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 20-25.

naționale. Ideea era reluată în Discursul lui Al. Vaida-Voevod din Parlamentul de la Budapesta, în ziua de 5/18 octombrie 1918.

La 18/31 octombrie s-a format la Budapesta Consiliul Național Român Central (numit apoi şi Sfatul Național), compus din 6 reprezentanți ai Partidului Național Român şi şase ai Partidului Socialist, condus de Ştefan Cicio-Pop. La începutul lunii noiembrie, Consiliul şi-a mutat sediul la Arad. A avut loc un amplu proces de înființare a consiliilor (sfaturilor) naționale române pe întreg teritoriul Transilvaniei. La 7/20 noiembrie, Marele Sfat Național a lansat *Convocarea* pentru Adunarea Națională de la Alba Iulia, în ziua de duminică, 18 noiembrie / 1 Decembrie 1918.

Alegerea delegaților s-a realizat în adunări populare, fiind aleşi reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale – învățători, preoți, țărani, avocați, studenți, militari şi alții –, care urmau să prezinte adeziunea locuitorilor a mii de localități, a unor organizații politice, societăți şi instituții bisericeşti, culturale, profesionale etc.

La Alba Iulia, în ziua de 18 noiembrie / 1 Decembrie 1918, cei 1.228 de delegați/deputați, de drept sau aleşi, au hotărât Unirea cu România. *Rezoluția de Unire*, prezentată de Vasile Goldiş, a fost votată în unanimitate. Hotărârea de Unire cu România a fost primită cu un mare entuziasm de cei peste 100.00 de români prezenți la Alba Iulia. Momentul 1 Decembrie la Alba Iulia, maniera democratică în care s-a hotărât Unirea, participarea masivă a populației de pe întregul teritoriu unit cu Țara, conferă o notă de specificitate istoriei românilor în anul 1918, care nu trebuie exagerată, dar nici ignorată.

De altfel, *Rezoluția de Unire* este o sinteză între programul național şi cel social, ca şi între unirea necondiționată şi cea condiționată. Menționăm câteva prevederi[21]:

„I. Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat şi Țara Ungurească adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie – 1 decembrie 1918, decretează unirea acestor români şi a tuturor teritoriilor locuite de dânşii cu România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureş, Tisa şi Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus-indicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

1. Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul

---

[21] *1918 la români. Desăvârşirea unității național-statale a poporului român. Documente externe. 1916-1918*, II, Bucureşti, 1983, p. 1246-1247.

său şi fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare şi la guvernarea ţării în proporţie cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.
2. Egală îndreptăţire şi deplină libertate confesională, pentru toate confesiunile din stat.
3. Înfăptuirea desăvârşită a unui regim curat democratic pe toate tărâmurile vieţii publice. Votul obştesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporţional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, judeţe ori parlament.
4. Desăvârşită libertate de presă, asociere şi întrunire, libera propagandă a tuturor gândurilor omeneşti.
5. Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăţilor, în special a proprietăţilor mari. În baza acestei conscrieri, desfiinţând fideicomisele şi în temeiul dreptului de a micşora după trebuinţă latifundiile, i se va face posibil ţăranului şi-şi creeze o proprietate (arător, păşune, pădure) cel puţin atât, cât o să poată munci el şi familia lui. Principiul conducător la acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte, potenţarea producţiunii.
6. Muncitorimei industriale i se asigură aceleaşi drepturi şi avantagii, care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.

IV. Adunarea Naţională dă expresie dorinţei sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comuniunea naţiunilor libere în aşa chip, ca dreptatea şi libertatea să fie asigurate pentru toate naţiunile mari şi mici, deopotrivă, iar în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaţionale [...]".

O delegaţie, în frunte cu Vasile Goldiş, Al. Vaida-Voevod, Miron Cristea, Iuliu Hosu s-a deplasat la Bucureşti, pentru a prezenta Regelui Ferdinand şi guvernului Actul Unirii.

Printr-un Decret-lege, publicat în *Monitorul Oficial* din 13/26 decembrie 1918, se consfinţea *actul istoric* de la Alba Iulia: „Ţinuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naţionale de la Alba Iulia, de la 18 noiembrie / 1 Decembrie 1918, sunt şi rămân de-a pururea unite cu Regatul României".

Recunoaşterea internaţională[22]

România a participat la Conferinţa de pace de la Paris (1919-1920), fiind inclusă în categoria statelor cu interese limitate. Delegaţia română, condusă de

[22] Vezi C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România şi Conferinţa de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naţionalităţilor*, Cluj-Napoca, 1983. S.D. Spector, *Romania at the Paris Peace Conference. A Study of Diplomacy of Ioan I.C. Bratianu*, Bookman Associate, Inc., New York, 1962 (pentru ediţia românească *România la Conferinţa de pace de la Paris*, Iaşi, 1995).

primul ministru I.I.C. Brătianu, apoi de Al. Vaida-Voevod, s-a confruntat cu mari dificultăţi în apărarea independenţei şi a suveranităţii ţării, recunoaşterea contribuţiei la război, a uriaşelor pierderi umane şi materiale, aplicarea prevederilor Tratatului cu Antanta din august 1916 ş.a.

După îndelungi tratative, la 10 decembrie 1919, Al. Vaida-Voevod semna la Saint-Germain-en-Laye Tratatul cu Austria, prin care se recunoştea Unirea Bucovinei cu România.

La fel de dificile au fost tratativele pentru Tratatul cu Ungaria, care nu accepta Hotărârea de la Alba Iulia şi nici concluziile experţilor internaţionali privind fixarea graniţei. România a fost obligată să facă o serie de concesii importante, graniţa româno-ungară fiind mult mai la est faţă de cea prevăzută în Tratatul cu Antanta. La 4 iunie 1920, delegaţii României, dr. I. Cantacuzino şi N. Titulescu, semnau la Trianon Tratatul cu Ungaria, prin care era recunoscută Unirea de la Alba Iulia.

Reglementarea graniţei cu Serbia s-a realizat prin „Tratatul frontierelor" (4 august 1920), România acceptând împărţirea Banatului.

Soarta Basarabiei a fost, şi de această dată, vitregă. Lipsa unei delegaţii a Rusiei la Conferinţă a amânat – *sine die* – acordul Rusiei pentru noua realitate istorică. La 28 octombrie 1920 s-a semnat la Paris un Tratat de către Franţa, Marea Britanie, Italia, Japonia şi România, prin care cele patru mari puteri recunoşteau Unirea Basarabiei cu România. Japonia – la presiunile Rusiei – nu l-a ratificat.

Tratatele de pace din anii 1919-1920 au o uriaşă importanţă pentru români. Marile puteri recunoşteau Hotărârile de Unire de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia, ca şi contribuţia României la victoria Antantei în Primul Război Mondial.

Concluzii

Realizarea României Întregite, prin actele cu caracter democratic şi plebiscitar din 1918, încheie o etapă a modernizării. Este, mai curând, împlinirea proiectului de secol XIX al elitei politice româneşti, a „programului paşoptist" aşa cum a fost el denumit în eseistică şi în istoriografie, de crearea a unui stat-naţiune românesc, care să-i reunească pe majoritatea celor de etnie română şi care, sub raport civilizaţional să fie orientat către lumea occidentală. Noua Românie de la finalul anului 1918 era mult diferită faţă de Vechiul Regat de până atunci şi părea să aibă un alt destin în Europa naţiunilor rezultată ca urmare a Marelui Război şi a Conferinţei Păcii de la Paris.

LOCUL ROMÂNIEI ÎNTREGITE ÎN NOUA EUROPĂ DUPĂ 1918

Desăvârşirea unităţii naţional-statale în anul 1918 a avut consecinţe multiple în plan teritorial, demografic, social-economic, politic, dar şi al mentalităţilor[23]. Cele mai cunoscute privesc creşterea semnificativă a teritoriului, a populaţiei şi a potenţialului economic: – suprafaţa ţării de la 137.000 kmp la 295.049 kmp; – populaţia, de la 7,5 milioane locuitori la peste 18 milioane locuitori în anul 1930; – suprafaţa arabilă, de la 6,6 milioane ha la 14,6 milioane ha; – forţa motrice a industriei cu peste 235%; – suprafaţa împădurită, de la 2,5 milioane ha la 7,3 milioane ha ş.a. Discuţia asupra noilor realităţi ridică însă mai multe probleme, de metodă sau de abordare.

O primă problemă se referă la terminologia istorică în raport cu noua realitate geopolitică şi civilizaţională. Optăm pentru România Mare sau pentru România Întregită? Termenul de „Mare" a avut şi are în continuare o conotaţie preponderent politică, mergând până la sensuri vecine cu „expansionismul". În istoriografie întâlnim expresii asemănătoare: „Ungaria Mare", „Serbia Mare", „Grecia Mare", „Bulgaria Mare", „Albania Mare", „Polonia Istorică" = „Polonia Mare" ş.a. Prin urmare, credem că este mai apropiat de realitatea istorică, de sensul Marii Uniri, termenul de „România Întregită". Nu întâmplător, Regele Ferdinand a fost supranumit „Întregitorul".

O altă problemă, metodologică şi etică totodată, pe care unii cercetători au încercat şi încearcă să o aducă în prim-plan este cea a „beneficiarului". Vechiul Regat a obţinut prin Unire ce dorea?; – a obţinut mai mult sau mai puţin?; – provinciile unite şi-au atins visul?; – care da?; – care nu?; – etc. În fapt, liderii politici din România şi cei din provinciile unite cu Ţara nu au acţionat din meschine calcule politice. Idealul Marii Uniri fusese slujit de generaţiile secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, fiind încununat prin jertfa a sute de mii de români în Primul Război Mondial. Pentru „tehnicişti", facem totuşi o precizare. Transilvania, Banatul, Maramureşul, Bucovina au venit cu bogăţiile subsolului, cu multe întreprinderi industriale etc. Nu trebuie însă uitat că Vechiul Regat avea petrolul şi Bărăganul. Iar structura exportului din România interbelică – prin care se asigurau costurile modernizării – era dominată de petrol (aproximativ 40%) şi produse ale agriculturii (aproximativ 40%)[24].

---

[23] Vezi pe larg Gh. Iacob, *Modernizare–Europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea*, I, Iaşi, 1995; idem, *Economia României (1859-1939). Fapte, Legi, Idei*, Iaşi, 1996.

[24] *Ibidem*, p. 124-125.

Noua Europă[25] era rezultatul primei conflagrații mondiale, a destrămării Imperiului austro-ungar, a căderii țarismului, a înfrângerii Germaniei imperiale. Conferința de pace de la Paris, *Sistemul de la Versailles* au consacrat noua hartă politică a continentului european, în care statele mici şi mijlocii din centrul şi estul Europei devin *voci* active în viața internațională. Capătă un nou conținut ideea de ordine teritorială, câştigă teren diplomația *nouă*, deschisă, în fața celei *vechi*, a tratatelor secrete.

Având un rol important – prin participarea la Marele Război şi realizarea, prin forțe proprii, a Marii Uniri – la crearea Noii Europe, România şi-a asumat din primii ani postbelici un rol activ în relațiile internaționale.

Percepția României Întregite, prezentarea în diferite lucrări diferă foarte mult. Contribuie la aceasta momentul în care se face aprecierea, formația autorului, opțiunea politică ş.a.

K. Hitchins considera că „Între cele două războaie mondiale, România a prezentat contrastul izbitor dintre o înapoiere adânc înrădăcinată, pe de o parte, şi înflorirea, chiar dacă inegală, a industrializării şi urbanizării, pe de altă parte”[26].

Concluzia Irinei Livezeanu este că „Unirea din 1918 a însemnat apariția unui stat profund scindat, efectele neaşteptate ale secolelor de separare politică ridicând mari dificultăți în fața lui şi în fața sentimentului identității naționale din rândul populației sale. Caracterul fragil, segmentat al acestui stat unificat a fost surprinzător pentru naționaliştii români, nepregătiți în perioada antebelică, a naționalismului iredentist, să facă față caracterului multinațional şi divizat în regiuni al țării lor”[27].

După cercetări personale sau coordonate, de aproape jumătate de secol, V. Axenciuc scrie în 2003[28]: „În consecință, cu toate progresele incontestabile de dezvoltare şi modernizare obținute, de recuperare a unei părți importante din retardarea sa seculară, economia românească, în perioada interbelică, se plasa încă pe ultimele locuri pe scara dezvoltării continentului nostru, pe aceleaşi pe care le ocupa la sfârşitul secolului XIX şi pe care se va situa şi la sfârşitul secolului XX. Deşi anul 1938 constituie anul de vârf al dezvoltării economice în sistemul social capitalist din secolul XX, din argumentele de mai sus reiese că

---

[25] I. Scurtu, *Rolul şi locul României în relațiile internaționale din perioada interbelică*, în *Românii în Istoria Universală*, I, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1986, p. 496-497.

[26] K. Hitchins, *România. 1866-1947*, Bucureşti, 1996, p. 359.

[27] I. Livezeanu, *Cultură şi naționalism în România Mare. 1918-1930*, Bucureşti, 1998, p. 347.

[28] *Istoria Românilor*, VIII, *România Întregită (1918-1940)*, coordonator I. Scurtu, Bucureşti, 2003, p. 124.

supraestimarea acestei dezvoltări şi fetişizarea nivelului său ne depărtează de realitatea istorică”.

Referindu-se tot la economie, I. Scurtu are o viziune sensibil diferită[29]:

> „În perioada interbelică, economia României a cunoscut o puternică dezvoltare, ca urmare a aplicării politicii «prin noi înşine», a sprijinului acordat de stat prin credite, o politică vamală protecţionistă, lansarea unor comenzi de mărfuri către întreprinderile particulare. [...] Ca urmare a evoluţiilor din economie, România s-a transformat, de la mijlocul anilor ’30, dintr-o ţară agrară într-una agrar-industrială”.

Compararea naţiunilor, stabilirea locului unei ţări într-un posibil „clasament” european sau mondial pot părea „desuete”, aparţinând de „modele” romantice. Considerăm, totuşi, utilă o astfel de abordare, pentru stabilirea – mai precisă şi nuanţată – a coordonatelor istoriei românilor în perioada interbelică. Fireşte, există multiple dificultăţi; ce factori (domenii) comparăm? care ţări – cele dezvoltate? vecinii? – le includem în „clasament”; – cum stabilim o viziune echilibrată, fără a exagera „performanţele”, dar nici „limitele”? ş.a. Conştienţi de aceste riscuri, am ales următoarele domenii: – *teritoriul*; – *populaţia*; – *nivelul şi structura economiei*; – *regimul politic*; – *relaţiile internaţionale*.

Teritoriul

După Marea Unire, România avea o suprafaţă de 295.049 kmp, ceea ce reprezenta 2,52% din suprafaţa Europei, ocupând locul 10 între ţările continentului[30]. România era mai mică decât Germania (470.714 kmp), Franţa (550.986 kmp), Polonia (388.635 kmp), dar mai mare decât Cehoslovacia (140.499 kmp), Ungaria (93.061 kmp), Bulgaria (103.146 kmp), Iugoslavia (249.468 kmp), Grecia (130.199 kmp) [31].

Prin urmare, România Întregită îşi consolida poziţia în sud-estul Europei, beneficiind de o suprafaţă semnificativ mai mare decât a celorlalte state, fiind depăşită doar de Polonia şi, evident, de URSS.

Populaţia

Mărimea şi densitatea. Marea Unire de la 1918 a avut ca urmare aproape o dublare a populaţiei: de la 7.771.341 locuitori în 1914 la 14.669.841 locuitori în

---

[29] I. Scurtu, *România în Europa secolului XX*, în *Dosarele Istoriei*, V, 2000, 12, p. 24.
[30] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populaţia României*, Bucureşti, 1937, p. 9.
[31] *Bréviaire Statistique*, Institutul Central de Statistică, Bucureşti, 1940, p. 10.

1919[32]. Astfel, devine o țară mijlocie, fiind a opta din Europa, după mărimea populației[33].

În anul 1930, cu o populație de peste 18.000.000 locuitori, România era întrecută doar de: URSS (inclusiv teritoriile asiatice) – 160.000.000 locuitori; Germania – 65.092.000 locuitori; Franța – 41.610.000 locuitori; Italia – 41.069.000 locuitori; Marea Britanie – 39.952.377 locuitori; Polonia – 31.685.000 locuitori; Spania – 23.563.867 locuitori. Avea populația mai numeroasă decât: Ungaria – 8.688.319 locuitori; Iugoslavia – 13.822.505 locuitori; Cehoslovacia – 14.735.711 locuitori; Grecia – 6.398.000 locuitori; Bulgaria – 5.776.400 locuitori ş.a.[34].

O problemă importantă este cea a românilor rămaşi după Marea Unire în alte state: în Rusia – 249.711; în Iugoslavia – 229.398; în Bulgaria – 60.080; în Ungaria – 23.760; în Cehoslovacia – 13.711; în Albania – 40.000; în Grecia – 19.703[35].

În anul 1930, densitatea populației României, de 61,2 locuitori pe kmp, era mai mare decât media europeană[36] de 44,3 locuitori pe kmp. Pentru comparație, oferim câteva exemple[37]: Marea Britanie – 265 loc./kmp; Germania – 138,3 loc./kmp; Ungaria – 93,4 loc./kmp; Franța – 75,5 loc./kmp; Cehoslovacia – 104,9 loc./kmp; Bulgaria – 56 loc./kmp; Iugoslavia – 55,6 loc./kmp; Grecia – 49,1 loc./kmp.

Natalitatea. În perioada 1931-1934, natalitatea la mia de locuitori era: România – 33,4; Iugoslavia – 32,4; Portugalia – 29,8; Polonia – 27,4; Lituania – 25,8; Italia – 23,7; Ungaria – 22,5; Olanda – 21,4; Cehoslovacia – 20,1; Danemarca – 17,7; Franța – 16,8; Elveția – 16,5; Germania – 15,9; Anglia – 15,5; Austria – 14,7; Suedia – 14,4 etc.[38].

Mortalitatea. În aceeaşi perioadă, mortalitatea prezenta următoarele medii la mia de locuitori: România – 20,5; Iugoslavia – 18,5; Portugalia – 17,2; Polonia – 14,5; Lituania – 14,6; Italia – 14; Ungaria – 15,8; Olanda – 8,9; Cehoslovacia – 13,8; Danemarca – 10,8; Franța – 15,7; Elveția – 11,7; Germania – 11; Anglia – 12,2; Austria – 13,5; Suedia – 11,8 etc.[39].

---

[32] *Ibidem*, p. 9.
[33] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 9.
[34] *Bréviaire Statistique*, p. 8.
[35] D. Şandru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iaşi, 1980, p. 49.
[36] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 9.
[37] *Bréviaire Statistique*, p. 8.
[38] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 86.
[39] *Ibidem*, p. 86-87.

Speranța de viață (populație de 60 de ani şi peste 60 de ani) era următoarea: România (1930) – 6,6; Bulgaria (1926) – 8,1; Iugoslavia (1931) – 8,2; Grecia (1928) – 8,9; Italia (1931) – 10,8; Olanda (1930) – 9,4; Ungaria (1930) – 9,7; Cehoslovacia (1930) – 10,2; Franța (1931) – 14; Germania (1933) – 11,1; Suedia (1930) – 12,8; Anglia (1931) – 11,3; Austria (1934) – 12,2; Norvegia (1930) – 11,6; Elveția (1930) – 10,7. Şi la acest „reper" România se situa între ultimele țări ale continentului[40].

Ştiința de carte evoluase astfel (în procente): Belgia (1920) – 92,5; Bulgaria (1926) – 60,3; Estonia (1922) – 89,2; Franța (1926) – 94,1; Grecia (1928) – 56,7; Italia (1921) – 73,2; Letonia (1930) – 81,2; Lituania (1923) – 67,3; Polonia (1921) – 67,3; Portugalia (1920) – 34,8; România (1930) – 57; Rusia (1926) – 51,3; Spania (1920) – 57; Ungaria (1920) – 84,8. Creşterea procentului ştiutorilor de carte – aproape triplarea față de 1912 – are între explicații: – Transilvania, Banatul şi Bucovina aveau un procent de alfabetizare superior Vechiului Regat, datorat în bună măsură prezenței minorităților; – statul român a inițiat o politică ofensivă de dezvoltare a şcolii – inclusiv în provinciile unite cu Țara – care şi-a dat roadele încă din primul deceniu după 1918. Un merit incontestabil a avut în această luptă cu analfabetismul ministrul liberal al învățământului, C. Angelescu[41].

Nivelul şi structura economiei

Am selectat câteva „repere" privind economia României în perioada interbelică, care pot contribui la stabilirea poziției țării în Noua Europă.

Structura populației după ocupație (%)[42]:

Țara	Anul	Exploatarea solului	Industrie	Comerț, credit	Transport	Diverse
Germania	1933	28,9	40,4	13,6	4,8	12,3
Austria	1934	31,7	33,4	12,4	4,2	18,3
Bulgaria	1926	80,0	9,0	2,7	1,3	7,0
Statele Unite	1930	22,0	31,8	18,2	9,0	19,0
Franța	1934	35,7	33,7	12,5	5,0	13,1
Grecia	1928	53,7	15,9	7,6	3,9	18,9

[40] *Ibidem*, p. 27.
[41] *Ibidem*, p. 48.
[42] *Bréviaire Statistique*, p. 89.

Țara	Anul	Exploatarea solului	Industrie	Comerț, credit	Transport	Diverse
Ungaria	1930	50,8	23,0	5,7	2,8	17,7
Italia	1931	47,3	29,5	8,3	4,6	10,3
Japonia	1930	50,3	19,5	17,0	3,2	10,0
Norvegia	1930	35,3	26,5	12,5	9,3	16,4
Țările de Jos	1930	20,6	38,1	15,8	7,6	17,9
ROMÂNIA	**1930**	**78,2**	**7,2**	**3,2**	**1,7**	**9,7**
Elveția	1930	21,3	45,0	14,6	4,4	14,7
Cehoslovacia	1930	28,3	42,2	8,7	4,9	15,9
Uniunea Sovietică	1926	84,9	5,9	1,4	1,5	6,3

Dintre țările aflate în tabel, România era depăşită doar de URSS şi de Bulgaria în privința procentului de populație care lucra în agricultură; şi trebuie observat că țări vecine, ca Cehoslovacia, Ungaria, Grecia aveau un procent semnificativ mai mare de populație care lucra în industrie.

Evoluția raportului dintre industrie şi agricultură, după valoarea producției, în totalul producției celor două sectoare[43]

Anii	Producția agricolă	Producția industrială
1925	68,2	31,8
1929	63,2	36,8
1934	53,4	46,6
1938	51,4	48,4

Prin urmare, în preajma declanşării celui de-al Doilea Război Mondial, se înregistrează o apropiere a valorii producției industriale de cea agricolă. Este, şi acesta, un reper care contribuie la stabilirea caracterului agrar-industrial al economiei României.

Dinamica producției industriale, pe sectoare[44]

Anii	Total industrie	Industria extractivă	Industria prelucrătoare	Industria electrică
1925	74,5	60,6	78,4	61,4
1929	100,0	100,0	100,0	100,0

[43] *Istoria Românilor*, VIII, p. 95.
[44] *Ibidem*, p. 90.

Anii	Total industrie	Industria extractivă	Industria prelucrătoare	Industria electrică
1934	123,3	148,0	118,1	131,7
1936	133,4	156,9	125,6	167,9
1938	141,2	131,5	136,3	201,4

Dinamica producției industriei prelucrătoare din România și alte țări, în perioada 1913-1938[45]

Anul	baza 1913 = 100						
	Mondial	România	Franța	Germania	Cehoslovacia	Ungaria	Polonia
1913	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1920	93,2	–	70,4	59,0	69,8	–	35,1
1921	81,1	47,2	61,4	74,7	100,0	64,0	46,8
1922	99,5	73,2	87,8	81,8	91,8	80,0	73,9
1923	104,5	73,2	95,2	55,4	96,7	56,6	71,2
1924	111,0	89,0	117,9	91,8	129,0	66,6	56,8
1925	120,7	92,2	114,3	94,9	136,4	76,7	63,1
1926	126,5	103,7	129,8	90,9	130,4	83,4	58,9
1927	134,5	118,8	115,6	122,1	153,8	98,7	76,1
1928	141,8	131,8	134,4	118,3	166,0	108,0	86,1
1929	153,3	136,9	142,7	117,3	171,8	113,9	85,9
1930	137,5	132,5	139,9	101,6	155,5	108,1	75,8
1931	122,5	140,6	122,6	85,1	138,5	98,6	64,4
1932	108,4	111,9	105,4	70,2	107,6	91,3	52,7
1933	121,7	136,2	119,8	79,4	101,4	101,1	59,4
1934	136,4	167,8	111,4	101,8	113,4	114,4	68,2
1935	154,5	165,2	109,1	116,7	120,1	123,1	74,2
1936	178,1	175,0	116,3	127,5	138,3	136,6	83,3
1937	195,8	182,9	123,8	138,1	164,8	150,0	97,6
1938	182,7	177,9	114,6	149,3	145,5	143,3	105,2

Producția mondială de petrol între anii 1931-1937 (mii tone)[46]:

Continentul/Țara	1931	1937
Producția mondială	189.299	279.663
AFRICA	290	173
AMERICA DE NORD	116.877	173.233
AMERICA CENTRALĂ	6.305	9.068
AMERICA DE SUD	23.016	35.545

[45] V. Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, I, *Industria*, București, 1992, p. 589.

[46] *Bréviaire Statistique*, p. 151.

Continentul/Țara	1931	1937
ASIA (fără URSS)	12.694	25.472
EUROPA (fără URSS)	7.725	8.331
URSS	22.392	27.821
Germania	229	451
Polonia	630	501
ROMÂNIA	**6.756**	**7.153**

Datele statistice justifică aprecierea[47] că în perioada interbelică industria „a înregistrat dezvoltarea cea mai însemnată dintre toate sectoarele economiei naționale. Ea a realizat, după înfăptuirea refacerii, un ritm mediu anual de creştere de 5,2%, şi-a dublat patrimoniul de investiții, şi-a modificat structura spre ramurile producătoare de mijloace de producție; s-a diversificat producția bunurilor, îndeosebi de consum; a sporit semnificativ capacitatea de acoperire a pieții interne cu produse manufacturate (de la 40% din necesarul consumului intern în 1924 la 82% în anul 1938). [...] Deşi se dezvoltau ramurile siderurgică, metalurgică, electrotehnică, necesitățile de instalații şi maşini ale țării se acopereau doar în proporție de 15-20%; industria națională era încă departe de a putea produce maşini industriale, agricole, unelte de tehnicitate ridicată pentru înzestrarea proprie şi a celorlalte domenii”.

Pentru *agricultură*, un „reper” deosebit de concludent se referă la productivitate. Pentru anii 1933-1937, situația se prezenta astfel[48]:

a) la g r â u am obținut media de 9,3 q/ha, pe când media mondială este de 9,4 q/ha, iar cea europeană de 13,6 q/ha;

b) la s e c a r ă am obținut media de 9,4 q/ha, pe când media mondială este de 10,4 q/ha, iar cea europeană de 13,6 q/ha;

c) la o r z am obținut media de 7,5 q/ha, pe când mondială este de 10,9 q/ha, iar cea europeană de 14 q/ha;

d) la o v ă z am obținut media de 8,2 q/ha, pe când media mondială este de 11,2 q/ha, iar cea europeană de 15,1 q/ha;

e) la p o r u m b am obținut media de 9,6 q/ha, pe când media mondială este de 12,8 q/ha, iar cea europeană de 13,9 q/ha.

Între factorii care explică această situație se aflau: – nivelul tehnic scăzut al agriculturii; – sistemul de cultivare a pământului; – nefolosirea îngrăşămintelor chimice şi insuficienta utilizare a celor organice; – lipsa investițiilor. Spre

[47] *Istoria Românilor*, VIII, p. 96.

[48] *Producția agricolă. 1848-1945. Texte de gândire economică*, coordonator V. Axenciuc, Bucureşti, 1989, p. 111.

exemplu, în anul 1938, ponderea investițiilor din agricultură era de doar 10,6% din totalul investițiilor pe întreaga economie[49].

Au existat, firește, și rezultate care înscriu România în partea superioară a unui posibil „clasament” european sau mondial. Suprafața cultivată cu porumb[50] o situa pe primul loc în Europa, iar producția pe al treilea din lume, după Statele Unite ale Americii și Argentina. Era cea mai mare producătoare de rapiță din Europa, ocupa poziția a șaptea la inul de sămânță și al doilea la cânepa de sămânță[51]. Prin suprafața cultivată cu viță de vie[52] era a cincea țară din lume. În privința cabalinelor[53] – repartizate pe cap de locuitor – România ocupa locul III în Europa, după Danemarca și Polonia. Iar la ovine[54] – după numărul total – ocupa locul IV în Europa, după Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Spania.

Regimul politic

În primii ani după încheierea Primului Război Mondial, Europa era dominată de *regimuri democratice*. Doar în Rusia se instaurase încă din 1917 un regim totalitar, iar în Ungaria (1920) o dictatură.

După două decenii, numărul țărilor cu regimuri autoritare (dictatoriale) crescuse semnificativ: Albania, Austria, Bulgaria, Estonia, Germania, Grecia, Italia, Iugoslavia, Letonia, Lituania, Polonia, Portugalia, România, Spania.

Din această perspectivă, trebuie subliniat că România a fost unul dintre ultimele state ale Europei în care s-a instaurat un regim de autoritate, cel al lui Carol al II-lea, în februarie 1938.

Rolul în relațiile internaționale

Este bine știut că, după Conferința de pace de la Paris, statele Europei s-au grupat în două mari „tabere”; în prima se aflau statele care au acționat pentru aplicarea tratatelor, pentru menținerea granițelor și apărarea păcii; a doua cuprindea statele care au urmărit încălcarea și revizuirea tratatelor, revanșa, războiul. De asemenea, sunt bine cunoscute acțiunile României în cadrul Micii Înțelegeri, Antantei Balcanice, Ligii Națiunilor, în cadrul unor conferințe

---

[49] Gh. Dobre, *Producția și consumul de cereale în România interbelică (1920-1939)*, București, 1987, p. 46.
[50] *Enciclopedia României*, III, București, 1939, p. 350.
[51] *Ibidem*, p. 310.
[52] *Ibidem*, p. 311 și 314.
[53] *Ibidem*, p. 477 și urm.
[54] *Ibidem*, p. 507 și urm.

internaționale, acțiunile ferme față de pericolul de război, față de încălcările tratatelor etc. În final, după prăbuşirea Sistemului de la Versailles, după actele de forță ale Germaniei, Rusiei Sobietice, Italiei, Ungariei şi Bulgariei, România a fost una dintre victimele declanşării războiului, pierzând în vara anului 1940 o treime din teritoriu şi populație. Sub amenințarea vecinilor, a Germaniei şi Italiei, România Întregită s-a prăbuşit. Evoluția istorică după iunie 1940 trebuie înțeleasă în contextul războiului mondial. Ar fi şi este o mare nedreptate ca România să fie judecată – cum se întâmplă în unele lucrări – numai din perspectiva campaniei din Est, uitându-se politica consecventă de apărare a păcii din perioada interbelică, ca şi campania din Vest, declanşată la 23 august 1944.

VII.
REGIMUL CONSTITUȚIONAL

Într-un decalaj evident față de aspectele lumii moderne, românii au ajuns mai târziu, abia în secolul al XIX-lea, la formele moderne de reglementare juridică a raporturilor din societate. Inițial, sub inspirația conceptelor şi principiilor venite din Franța, ideea de constituție însemna mai mult o convenție care să reglementeze raporturile dintre boieri şi domnie, chiar dacă în subsidiar găsim principii de factură liberală (respectarea proprietății, libertatea personală, egalitatea în fața legii sau o anumită separație a puterilor în stat). Codul Callimachi (1817) în Moldova, Legiuirea Caragea (1818) în Muntenia şi mai ales *Constituția cărvunarilor*, tot din 1822 din Moldova, datorată se pare unui reprezentant al micii boierimi (Ionică Tăutu).

La mijlocul secolului al XIX-lea, ideea de constituție, ca pact fundamental al cetățenilor, a fost vehiculată de elitele politice ca modalitate de a ne apropia formal de lumea occidentală şi ca formă de civilizare a unui spațiu periferic. Deşi formale, în mare măsură, ele au avut rolul de a structura totuşi o viață constituțională, sub raport politic, social sau economic şi de a impune astfel modernizarea.

Din perspectiva evoluției istorice, spațiul românesc a cunoscut două acte fundamentale, *Constituția de la* 1866 şi cea de *1923*, fiecare încercând legitimeze o realitate socială dată. Din acest motiv, analiza următoare se referă la două regimuri constituționale: 1866-1918 şi 1923-1938.

1. REGIMUL CONSTITUȚIONAL AL ROMÂNIEI PÂNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Constituția de la 1866

Sistemul politic al României moderne are la bază Constituția votată de Adunarea Constituantă la 30 iunie 1866 şi promulgată de Carol I la 1 iulie 1866.

O primă problemă ce se impune a fi discutată este cea privind izvoarele Constituției. Concluzia cercetărilor mai vechi[1], ca şi a celor mai noi[2], este că legea fundamentală adoptată la 1866 îşi are originile în tradiția legislativă a perioadei deschise de Revoluția lui Tudor Vladimirescu şi în mod deosebit în programele de la 1848, ale căror idei au fost incluse în proiectul de Constituție al Comisiei Centrale de la Focşani. Constituția de la 1866 a incorporat şi realizările constituționale aparținând domniei lui Al.I. Cuza, fapt ce dovedeşte, o dată în plus, că această lege fundamentală corespundea necesităților de dezvoltare a României, necesități asemănătoare cu ale oricărui stat care păşea pe calea modernizării.

Raportarea la constituțiile liberale ale Europei, inclusiv la cea belgiană, – una dintre cele mai avansate în principii – nu putea fi decât firească; faptul nu justifică aprecierile privind „copierea modelului belgian”. De asemenea, cei care au susținut că noua lege fundamentală nu corespundea stadiului de dezvoltare a țării au făcut-o din necunoaşterea situației reale (este vorba de autori străini)[3] sau din precise interese politice.

Constituția de la 1866 a fost elaborată şi votată în condiții interne deosebit de complexe. Dezbaterile asupra principiilor şi prevederilor sale au fost aprinse, întrucât liberalii şi conservatorii încercau să-şi impună propriile concepții asupra organizării regimului constituțional. Înțelegerea realizată între cele două grupări politice, cu scopul detronării lui Al.I. Cuza, îşi consumase valabilitatea. Confruntarea asupra direcțiilor, căilor şi mai ales asupra ritmului dezvoltării țării continuă şi cu mai mare intensitate, având, pentru început, ca principală temă Constituția[4].

Fără a insista asupra conținutului dezbaterilor – prezentate pe larg în istoriografie –, menționăm că cele mai aprinse discuții s-au purtat, şi nu întâmplător, asupra sistemului parlamentar, a sistemului electoral, a procedurii de votare a bugetului ş.a.

---

[1] I.C. Filitti, *Izvoarele Constituției de la 1866 (Originile democrației române)*, Bucureşti, 1934.

[2] A. Banciu, *Rolul Constituției de la 1923 în consolidarea unității naționale (Evoluția problemei constituționale în România interbelică)*, Bucureşti, 1988.

[3] Spre exemplu, A. Tibal scria: „Constituția românească din 1866, care a rămas în vigoare mai mult de o jumătate de secol, era, ca şi modelul său belgian, foarte liberală şi, de asemenea, foarte democratică... Impregnată de ideile occidentale, dar ea nu exista decât pe hârtie, vreau să spun că nu se întâlneau în țară nici unele din condițiile sociale, politice şi morale necesare pentru ca ea să funcționeze cu adevărat în practică” (André Tibal, *Problèmes politiques contemporaines d'Europe orientale*, Paris, 1930, p. 3); vezi pe larg Gh. Iacob, C. Turliuc, *Viața politică din România modernă. Opinii în istoriografia străină*, în *Românii în Istoria Universală*, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, III.1, Iaşi, 1988.

[4] Vezi, pe larg, Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iaşi, 1993, p. 101-133.

Constituția avea 8 titluri[5]:
• Despre teritoriul român (României – din 1884);
• Despre drepturile românilor;
• Despre puterile Statului;
• Despre Finanțe;
• Despre puterea armată;
• Dispozițiuni generale;
• Despre revizuirea Constituțiunii;
• Dispozițiuni tranzitorii şi suplimentare.

Prin Constituție erau consacrate principiul suveranității naționale, principiul monarhiei ereditare, principiul inviolabilității şi neresponsabilității monarhului, principiul guvernării reprezentative, principiul separației puterilor în stat, cel al responsabilității miniştrilor[6] ş.a.

De asemenea, erau garantate: egalitatea înaintea legilor, deplina libertate a conştiinței, a presei, a învățământului, a întrunirilor, inviolabilitatea domiciliului şi a persoanei, dreptul de asociere; se interzicea reintroducerea pedepsei cu moartea, a cenzurii, a privilegiilor şi monopolurilor de clasă[7].

În baza principiului separației puterilor în stat, puterea legislativă era exercitată colectiv de către Parlament (format din Adunarea Deputaților şi Senat) şi de Domn, puterea executivă era exercitată de Domn şi de miniştrii numiți şi revocați de el, iar cea judecătorească de către curți şi tribunale.

Proprietatea de orice natură era decretată „sacră şi inviolabilă". Pentru a preveni pericolul unei noi reforme agrare, moşierimea impune principiul că „nimeni nu poate fi expropriat decât pentru cauză de utilitate publică, legalmente constatată şi după o dreaptă şi prealabilă despăgubire" (art. 19). Se prevedea, totodată, că „Proprietatea dată țăranilor prin legea rurală şi despăgubirea garantată proprietarilor prin acea lege nu vor putea fi niciodată atinse"[8].

Normele sistemului electoral[9] prevăzute în titlul III poartă pecetea concepției conservatorilor asupra regimului constituțional. Astfel, pentru alegerea deputaților, corpul electoral era împărțit în patru categorii, după avere şi, implicit, origine socială. Colegiul I aparținea marilor proprietari, cu un venit mai mare de 300 galbeni; Colegiul II revenea proprietarilor rurali cu venituri

[5] *Constituția României din 1866* (cu modificările adoptate în 1879 şi 1884), în Documentarul lucrării: C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată (1878-1884)*, ediție îngrijită de Aristiția şi Tiberiu Avramescu, Bucureşti, 1993, p. 247-265.
[6] *Constituția României din 1866...*, p. 251 şi urm.
[7] *Ibidem*, p. 248-251.
[8] *Ibidem*, p. 249.
[9] *Ibidem*, p. 252-257.

între 100 şi 300 galbeni; din Colegiul III făceau parte comercianţii şi industriaşii cu patentă, liberii profesionişti, ofiţerii în retragere, profesorii şi pensionarii statului. În aceste trei colegii votul era direct; în Colegiul IV, în care vota marea masă a ţărănimii, votul era indirect; 50 de alegători desemnau un delegat şi toţi delegaţii dintr-un judeţ alegeau un deputat.

La alegerile pentru Senat, corpul electoral era împărţit în două colegii. Colegiul I era format din proprietari de fonduri rurale din judeţ, cu un venit funciar de cel puţin 300 de galbeni; Colegiul II era format din proprietarii de imobile din oraşe şi judeţ cu un venit până la 300 de galbeni.

Deputaţii se alegeau pentru 4 ani, iar senatorii pentru 8 ani; jumătate dintre senatori se reînnoiau la 4 ani prin tragere la sorţi. Senatorii ieşiţi puteau fi realeşi. Puteau fi aleşi deputaţi cetăţenii de peste 25 de ani, iar senatori cei de peste 40 de ani, cu un venit de minimum 800 de galbeni[10]. Erau exceptaţi de la acest cens[11]: preşedinţii sau vicepreşedinţii vreunei adunări legislative; deputaţii care au făcut parte din 3 sesiuni; generalii; coloneii cu o vechime de 3 ani; foşti miniştri sau agenţi diplomatici; cei ce au ocupat timp de un an funcţiile de Preşedinte de Curte, Procuror General, Consilier la Curtea de Casaţie; cei cu diplomă de doctor sau licenţă, de orice specialitate, care şi-au exercitat profesiunea timp de 6 ani. Erau membri de drept ai Senatului Moştenitorul tronului de la vârsta de 18 ani (cu vot deliberativ după 25 de ani), mitropoliţii şi episcopii. Membrii Senatului nu primeau „nici o dotaţiune, nici indemnitate”[12].

Constituţia de la 1866 are, totodată, multiple implicaţii şi semnificaţii internaţionale. Marile puteri, prevalându-se de regimul de garanţie colectivă, au încercat să-şi impună poziţia în faţa factorilor politici, care preluaseră conducerea după abdicarea domnitorului Al.I. Cuza. A fost convocată o Conferinţă a reprezentanţilor puterilor garante la Paris; consulii acestora la Bucureşti au fost însărcinaţi să recomande guvernului provizoriu renunţarea la orice iniţiativă de politică internă şi externă[13]. Mai mult decât atât, imperiile vecine au făcut pregătiri pentru o intervenţie armată.

Guvernul provizoriu a rezistat presiunilor externe, acţionând în conformitate cu interesele statului român; a trecut la pregătirea alegerilor pentru Constituantă, a întreprins demersuri pentru aducerea Prinţului străin, a luat măsuri pentru apărarea securităţii statului[14].

---

[10] *Ibidem*, p. 256-257.

[11] *Ibidem*, p. 257.

[12] *Ibidem*.

[13] V. Russu, *Constituţia de la 1866 şi ideea de independenţă*, în *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al.I. Cuza” Iaşi*, *Istorie*, T. XXII, S.III a, 1976, p. 13-14.

[14] *Istoria României*, IV, Bucureşti, 1964, p. 525-528.

Votarea Constituţiei a reprezentat un act politic care semnifica o schimbare esenţială în evoluţia raportului dintre factorii interni şi cei externi, pas decisiv către înlăturarea regimului de garanţie colectivă şi a suzeranităţii otomane. Dorinţa de independenţă era exprimată cu claritate; în textul Constituţiei nu apare nici o referire la suzeranitatea Porţii sau la regimul de garanţie colectivă. De asemenea, primul articol adoptă în mod oficial denumirea de România. Domnitorul are prerogative similare cu conducătorii statelor independente.

Aceeaşi semnificaţie au prevederile referitoare la inviolabilitatea statului, respectarea integrităţii sale teritoriale, interzicerea trecerii oricărei armate străine pe teritoriul României, fără încheierea unei convenţii[15].

Prin maniera în care a fost adoptată, prin prevederile sale, Constituţia de la 1866 a asigurat un nou cadru pentru lupta forţelor naţionale în vederea cuceririi independenţei depline.

Concluzia generală care se impune este aceea că legea fundamentală votată la 1866 are un caracter esenţialmente burghez, reprezentând un important factor de progres; cu toate lipsurile provenind din maniera în care a fost concepută, dar mai cu seamă din neaplicarea şi încălcarea prevederilor sale, ea a stabilit un nou cadru de dezvoltare a ţării, favorizând procesul de modernizare, de integrare a României în Europa capitalistă a vremii.

Constituţia de la 1866 a fost modificată în două rânduri până la 1914. Prima dată, în octombrie 1879, când s-a modificat articolul 7, pentru a răspunde condiţiilor impuse prin Tratatul de la Berlin. Prevederea conform căreia „Numai străinii de rituri creştine pot dobândi împământenirea” a fost înlocuită cu o nouă formulare, conform căreia „Străinul, fără deosebire de religie, supus sau nesupus unei protecţiuni străine, poate dobândi împământenirea...”; naturalizarea se făcea prin lege, individual[16].

A doua modificare are loc în anul 1884, cuprinzând articole referitoare la Şeful statului – Rege din anul 1881 –, la teritoriul ţării, la regimul presei, sistemul electoral, pământurile rurale.

Partidele politice de guvernământ

Secolul al XIX-lea se caracterizează printr-o permanentă şi intensă confruntare de idei privind organizarea României moderne; în cadrul acestei confruntări s-au manifestat două curente de idei, liberalismul şi conservatorismul, care vor domina frontul ideologic până la Primul Război Mondial.

---

[15] V. Russu, *op.cit.*, p.17-18.

[16] *Constituţia României din 1866...*, p. 248.

O dată cu instaurarea regimului constituţional, confruntarea dintre grupările liberale şi cele conservatoare se desfăşoară asupra direcţiilor, căilor şi ritmului dezvoltării ţării, deci asupra strategiei construcţiei societăţii moderne. Lupta pentru dominaţie politică, pentru impunerea propriilor opţiuni în evoluţia ţării[17], ca şi necesitatea coordonării luptei politice la nivelul întregii ţări vor determina treptata unificare a grupărilor politice liberale, respectiv conservatoare şi constituirea celor două partide politice de guvernământ. Totodată, vor fi adoptate programe politice, ca rezultat al procesului de clarificare doctrinară, de apropiere pe terenul metodelor şi mijloacelor luptei politice.

Istoriografia consideră, aproape în unanimitate, că naşterea Partidului Naţional Liberal s-a consumat în iunie 1875, iar cea a Partidului Conservator în februarie 1880, când un mare număr de fruntaşi ai grupărilor liberale şi conservatoare au semnat programele politice ale PNL, respectiv ale Partidului Conservator.

Între oamenii politici care au contribuit la constituirea PNL s-au aflat: I.C. Brătianu, D. Brătianu, M. Kogălniceanu, I. Câmpineanu, Ion Ghica, D. Giani, C.A. Rosetti, M.C. Epureanu, E. Stătescu, A.G. Golescu, C. Grădişteanu, D.A. Sturdza, George Vernescu, N. Fleva ş.a.

Iar printre fondatorii Partidului Conservator, se regăseau: L. Catargiu, T. Maiorescu, P. Mavrogheni, V. Pogor, T. Rosetti, M.C. Epureanu (revenit de la liberali), general I.Em. Florescu, A., I. şi N. Lahovari ş.a.

Din momentul constituirii şi până la Primul Război Mondial evoluţia celor două partide a urmat traiectorii diferite. Partidul Naţional Liberal îşi va consolida continuu structurile organizatorice, devenind cel mai puternic partid politic al ţării. A cunoscut şi disidenţe[18]: Partidul Liberal Moderat, având ca membri marcanţi pe V. Conta, Gr. Cobălcescu, Gr. Buicliu; Fracţiunea liberă şi independentă; Liberalii sinceri – conduşi de G. Vernescu; Partidul Radical, creat de Gh. Panu; Gruparea drapelistă – în frunte cu P.S. Aurelian, care a atras în jurul său pe Barbu Ştefănescu-Delavrancea, A.D. Xenopol, E. Costinescu, V. Lascăr, G. Mârzescu ş.a.

Manifestarea acestor disidenţe nu a afectat însă unitatea şi forţa PNL. Sunt mai multe explicaţii: pe de o parte, doctrina şi acţiunea politică a PNL răspundea dorinţelor marii majorităţi a membrilor partidului; pe de alta, unele grupări disidente reprezentau interese provinciale sau opţiuni apropiate de programul liberal. Unele interese politice de moment, care au stat la originea disidenţelor, au fost depăşite, liderii acestora revenind la „matca" partidului; alţii însă au trecut la conservatori.

---

[17] Vezi pe larg V. Russu, *Viaţa politică în România (1866-1871)*, Teză de doctorat, Iaşi, 1975.
[18] Gh. Platon, *Istoria modernă a României...*, p. 302-305.

În evoluția Partidului Conservator se constată o continuă frământare organizatorică, o înlănțuire de disensiuni, determinate atât de interese politico-economice, dar nu mai puțin de interese şi orgolii personale ale liderilor. Raporturile dintre „vechii" conservatori şi junimişti reflectă cel mai bine această realitate.

Totodată, trebuie subliniat că la criza internă a partidului a contribuit într-o mare măsură şi inadaptabilitatea la noile necesități ale societății. Organizarea Partidului Conservator Democrat, în anul 1908, sub conducerea lui Take Ionescu, care a avut o largă adeziune în rândul intelectualilor, dar şi a alegătorilor, în general, exprima necesitatea obiectivă a înnoirii, a adaptării registrului tactic şi a arsenalului doctrinar conservator.

De-a lungul acestei perioade istorice, atât liberalii, cât şi conservatorii au adoptat mai multe programe politice sau documente cu valoare programatică.

Pentru liberali, cele mai semnificative programe şi documente programatice, care marchează linia politică urmată de partid, sunt următoarele:

• Programul adoptat de Congresul presei liberale de la Iaşi, în 8/20 noiembrie 1871[19];

• Programul publicat în iunie 1875[20];

• Manifestul către alegători, din 11 septembrie 1888[21];

• Programul Partidului Național-Liberal – dat la Iaşi la 8/20 noiembrie 1892[22];

• Manifestul adresat țării în decembrie 1906[23];

• Manifestul-Program al partidului din 1911[24];

• Scrisoare către Partidul Național-Liberal – semnată de I.I.C. Brătianu, în septembrie 1913[25].

Dintre programele şi documentele cu valoare programatică ale conservatorilor, menționăm:

• Programul Partidului Conservator din 1880[26];

• Era Nouă din 1881[27];

---

[19] A. Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independență (1859-1877)*, Bucureşti, 1979, p. 403.

[20] *Ibidem*, p. 411; vezi şi A. Iordache, *Sub zodia Strousberg. Viața politică din România între 1871-1878*, Bucureşti, 1991, p. 143-144.

[21] D.A. Sturdza, *Partidul Național-Liberal de la 1876 la 1888*, Bucureşti, 1888, p. 77.

[22] *Programul Partidului Național-Liberal*, Bucureşti, 1892.

[23] *Istoricul PNL de la 1848 până azi, Bucureşti*, 1923, p. 180-185.

[24] *Partidul Național-Liberal, Manifestul-Program al Partidului*, Bucureşti, 1911.

[25] I.I.C. Brătianu, *Discursurile lui Ion I.C. Brătianu publicate de George Fotino*, I-IV, Bucureşti, 1933, 1939, 1940; IV, p. 47-48.

[26] *Programul Partidului Conservator*, Bucureşti, 1880.

• Apelul către alegători din toamna anului 1888[28];

• Programul Partidului Conservator – expus de către Gh.Gr. Cantacuzino, la 14 mai 1899 la Iaşi[29];

• Programul publicat la începutul anului 1905[30];

• Programul prezentat de Petre P. Carp, înaintea deschiderii sesiunii parlamentare din 1911[31];

• Programul Partidului Conservator, aprobat în şedinţa Comitetului Executiv al Partidului, în zilele de 11-14 decembrie 1913[32].

După părerea noastră[33], delimitarea celor două curente de idei, liberalismul şi conservatorismul, a fost urmată de cristalizarea unor doctrine, liberală, respectiv conservatoare, care au reprezentat suportul ideologic al celor două partide politice de guvernământ. A nega existenţa unor doctrine în frontul ideologic al României moderne – mai ales după 1878 – înseamnă a nega o dezbatere conştientă, în funcţie de interesele claselor conducătoare, asupra direcţiilor, căilor şi ritmului dezvoltării României moderne, a explica, în ultimă instanţă, întregul proces de dezvoltare doar pe baza unor lupte strict politicianiste pentru putere a unor grupuri politice – care îşi ziceau partide – urmărind, în primul rând, puterea şi apoi impunerea unei anumite direcţii politice.

Apreciem că formularea în programe politice, în discursurile parlamentare, în discursuri politice – rostite cu diverse prilejuri – în numeroase broşuri şi articole din presa de partid etc., a concepţiilor exprimate de cele două partide privind dezvoltarea ţării, privind marile probleme social-economice şi politice, preocuparea liderilor pentru definirea unei doctrine, pentru delimitarea de cea a adversarului, reprezintă suficiente dovezi de existenţă a unor doctrine politice pe deplin constituite.

Este adevărat, nu avem pentru aceşti ani lucrări doctrinare. Faptul ne apare ca firesc; perioada este relativ scurtă, iar problematica societăţii deosebit de complexă; liderii politici şi-au utilizat timpul şi energia mai ales pentru activitatea practică şi mai puţin pentru cea teoretică.

---

[27] P.P. Carp, *Era nouă. Discursuri parlamentare*, Bucureşti, 1888.

[28] C. Gane, *P.P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, I, Bucureşti, 1936, p. 281.

[29] *Voinţa naţională*, XVI, nr. 4293, 21 mai/2 iunie 1889.

[30] M. Iosa, Tr. Lungu, *Viaţa politică în România. 1899-1910*, Bucureşti, 1977, p. 128.

[31] C. Gane, *op.cit.*, II, p. 411-412.

[32] *Programul Partidului Conservator*, Bucureşti, 1913.

[33] Gh. Iacob, *Observaţii asupra vieţii politice din România după cucerirea independenţei de stat. Aspecte privind terminologia*, în *Istorie şi Civilizaţie*, coordonatori I. Toderaşcu, I. Agrigoroaiei, Iaşi, 1988.

Cu toate acestea, atât liberalii, cât şi conservatorii s-au preocupat de problema suportului ideologic al partidelor, au încercat să afirme şi să definească propria doctrină politică, marcând, totodată, elementele de diferențiere față de doctrina adversă.

Oprindu-ne asupra liberalilor, notăm mai întâi opinia lui I.I.C. Brătianu, conform căreia un partid politic, pentru a-şi îndeplini misiunea în stat, are nevoie (în afară de un trecut istoric şi un conducător cu autoritate), de un program care „să-i asigure viitorul”[34]. Programul, sintetizând doctrina, trebuia să includă, pe lângă unele reforme şi măsuri imediate, şi prevederi de perspectivă asupra chestiunilor celor mai importante ale vieții social-economice, asigurându-se astfel condiții pentru pregătirea din timp a celor mai adecvate soluții.

O doctrină liberală s-a cristalizat o dată cu consolidarea pozițiilor PNL în viața politică, fiind impusă şi de noile necesități ale dezvoltării societății, de ritmul rapid al transformărilor, de confruntarea cu forțele conservatoare. Între direcțiile programatice dominante ale doctrinei liberale se aflau: consolidarea politico-economică a țării; asigurarea independenței politice prin crearea condițiilor unei reale independențe economice; întărirea continuă a pozițiilor economice şi politice ale burgheziei, ceea ce presupunea intensificarea procesului de modernizare în toate domeniile vieții social-economice; afirmarea elementului național. Trebuie remarcată coloratura națională a gândirii politice liberale, trăsătură definitorie a liberalismului românesc în epoca modernă.

Realizarea acestor obiective impunea o politică economică, caracterizată, în primul rând, prin protecția şi încurajarea industriei, dezvoltarea tuturor ramurilor sale, o participare condiționată a capitalurilor străine, un tarif vamal protecționist, o politică financiară echilibrată şi prudentă ş.a.

Doctrina liberală a fost sintetizată în cunoscuta lozincă „prin noi înşine”; exprimată şi înainte de 1877, aceasta devine după cucerirea independenței de stat deviza partidului, într-un cuvânt leit-motivul doctrinei liberale, o armă de luptă împotriva conservatorilor. Mai târziu, I.Gh. Duca definea deviza „prin noi înşine” ca o politică economică națională, „care nu este o politică de exclusivism şi de şovinism, care nu este o politică care să îndepărteze participarea capitalurilor străine, dar care este o politică care vrea, în primul rând, să dezvolte forțele economice ale țării prin propriile noastre mijloace”[35].

„Prin noi înşine” simboliza programul unei burghezii în plin proces de afirmare, conştientă că întărirea forței sale politice depindea de consolidarea

---

[34] I.I.C. Brătianu, *Discursurile...*, II, p. 4.

[35] I.Gh. Duca, *Consecințele războiului şi dezvoltarea internă în urma lui*, în *Războiul neatârnării. 1877-1878*, Bucureşti, 1927, p. 150.

întregii economii, obiectiv realizabil, în primul rând, prin eforturi proprii. „Prin noi înşine" s-a concretizat printr-o politică vamală protecţionistă, aplicată începând cu anul 1886, prin încurajarea industriei naţionale – acţiune în care un rol deosebit revine legii din 1887 – prin stabilirea unor condiţii restrictive pentru capitalurile străine, prin înfiinţarea Băncii Naţionale şi a altor bănci, organizarea Casei Rurale, răscumpărarea căilor ferate şi a unor monopoluri aparţinând capitaliştilor străini ş.a.

Consolidarea şi dezvoltarea social-economică şi politică a ţării impuneau soluţionarea problemei agrare, care devenise cronică, afectând soarta a peste 80% din populaţie şi, prin aceasta, influenţând direct procesul de modernizare urmărit de liberali.

Aceştia recunoşteau existenţa unei probleme agrare[36], dar, în acelaşi timp, s-au declarat permanent apărători ai proprietăţii[37] şi, ca urmare, până la 1907, principala soluţie formulată este cea a vânzării de pământuri din domeniile statului[38], ţăranii urmând a fi susţinuţi mai ales prin credite[39]. De altfel, nici după 1907, până la 1913, nu se înregistrează modificări prea mari în privinţa soluţiilor pentru problema agrară. Propunerea unei noi reforme agrare şi a unei reforme electorale, în septembrie 1913, trebuie înţeleasă într-o viziune complexă, având în vedere totalitatea factorilor care au determinat-o. Propunerea noilor reforme, care presupunea convocarea Constituantei, semnifica o schimbare esenţială în raportul de forţe politico-economice în favoarea burgheziei, a Partidului Naţional Liberal. Totodată, trebuie avut în vedere şi contextul istoric dat: eficienţa slabă a legislaţiei adoptate după 1907, agravarea situaţiei ţărănimii şi, de aici, intensificarea luptei pentru pământ şi teama claselor conducătoare de o nouă răscoală; agravarea situaţiei internaţionale, care impunea luarea de măsuri urgente pentru a găsi ţara pregătită în vederea evenimentelor ce se anunţau[40] ş.a.

---

[36] V.I. Brătianu, *Menirea Partidului Naţional-Liberal*, Bucureşti, 1906, p. 32; V. Lascăr, Discurs în Senat, 1 martie 1904, în *Discursuri politice*, II, Bucureşti, 1912, p. 806-816; M.G. Orleanu, *Discurs în Senat, 14 dec. 1905*, în Supliment la *Voinţa Naţională*, XXIII, nr. 6204, 13/26 ian. 1906; *Voinţa Naţională*, XXIV, nr. 6489, 10/23 ianuarie 1907, ş.a.

[37] V. Lascăr, *Discurs în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 25 februarie 1898*, în *Discursuri politice*, I, Bucureşti, 1912, p. 298; I.I.C. Brătianu, *Discurs în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 18 martie 1905*, în *Discursurile...*, II, p. 137; Vintilă I. Brătianu, *Scrieri şi cuvântări*, I-III, Bucureşti, 1937-1940, vol. I, p. 212.

[38] *Istoricul PNL de la 1848 până azi...*, p. 163.

[39] G.D. Creangă, *Proprietatea rurală şi chestiunea ţărănească*, Bucureşti, 1905, p. 49-51; I.I.C. Brătianu, *Discurs în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 4 martie 1905*, în idem, *Discursurile...*, II, p. 124; idem, *Discurs la o întrunire liberală, 26 ianuarie 1905*, în *Discursurile...*, II, p. 86.

[40] V.I. Brătianu, *Crize de stat. 1901-1907-1913*, Bucureşti, 1913, p. 20-21; I.G. Duca, *Amintiri politice*, III, München 1982, p. 141; idem, *Politica noastră externă*, Bucureşti, 1913, p. 32;

În concepţia liberalilor, democratizarea societăţii cuprinde o sferă largă de fenomene, între care lărgirea cadrului de participare la viaţa politică, respectarea legalităţii – „domnia legilor" –, lupta împotriva practicilor politicianiste ş.a.

Cea mai importantă direcţie a democratizării o reprezenta lărgirea dreptului de vot. Preocupare permanentă a PNL – cu scopul de a-şi întări poziţia în viaţa politică şi ca instrument de luptă împotriva conservatorilor – democratizarea a fost impusă şi de noile realităţi ale vremii. Cu toate acestea, liberalii au imprimat un ritm lent procesului de democratizare; faptul se explică prin interesele oligarhiei liberale – de menţionat caracterul limitat al reformei sistemului electoral din anul 1884, poziţia conducerii partidului în privinţa libertăţii presei – de a monopoliza puterea politică şi economică, prin opoziţia conservatorilor, prin reţinerile manifestate faţă de participarea unor clase şi pături sociale la viaţa politică.

Fideli acestei atitudini moderate, deşi au luat în discuţie cu mai multe prilejuri – inclusiv în programul adoptat în 1892 şi apoi la sfârşitul anului 1895, în cadrul unei comisii special constituite în acest sens[41] – problema lărgirii dreptului de vot, liberalii apreciau că nu sosise încă momentul unei reforme, întrucât masele nu erau pregătite să o primească. Din acest punct de vedere, chiar dacă motivaţia liberalilor este mai puţin rigidă decât cea a conservatorilor, poziţiile sunt apropiate. Abia în anul 1913, liberalii au înscris în program o nouă reformă electorală.

Preocuparea liderilor liberali pentru definirea doctrinei partidului s-a manifestat şi prin sublinierea elementelor de demarcaţie faţă de doctrina conservatoare.

Analizând politica economică şi financiară a celor două partide, G.D. Creangă concluziona că divergenţele zilnice se datorau unei mari deosebiri „de principii şi de proceduri practice"[42], iar D.A. Sturdza aprecia că deosebirea „consta mai ales şi mai principal în chestiunile interne"[43]. Politicienii liberali atrăgeau atenţia asupra necesităţii ca fiecare partid să fie fidel doctrinei sale, atât în afirmarea ideilor, cât şi în aplicarea lor, explicându-şi dezacordul faţă de cei

---

E. Negruzzi, *Războaiele balcanice şi problema agrară în România*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie din Iaşi*, tom XVII, 1980; Al. Marghiloman, *Note politice*, I, Bucureşti, 1927, p. 62, 147; Al.I. Teodorescu, *I.C. Brătianu şi fiii săi, Ionel şi Vintilă*, Bucureşti, 1938, p. 46; C. Stere, *Cauzele mişcărilor agrare*, în *Scrieri*, Bucureşti, 1979, p. 435.

[41] M. Iosa, *Încercări de modificare a Legii electorale în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea*, în *Revista de Istorie*, XXX, 1977, 8, p. 1422.

[42] G.D. Creangă, *Politica economică şi financiară a partidelor noastre de guvernământ*, Bucureşti, 1912, p. 4 şi urm.

[43] D.A. Sturdza, *Răspunsurile... la întrebările din Cameră şi Senat, aprilie şi mai 1898*, Bucureşti, 1898, p. 26.

care negau deosebirile de principii între partide[44]. Combătând o astfel de manifestare, pe care o imputa mai ales junimiştilor, acuzaţi de a fi liberali în vorbe, dar conservatori în fapte, Eugen Stătescu susţinea, în anul 1886, că trebuie „să vorbim limbajul care este în acord cu ideile şi scopurile noastre şi să căutăm ca faptele să răspundă vorbelor şi făgăduielilor. Să restabilim astfel ordinea psihologică a partidelor şi să facem să înceteze această anarhie şi confuziune de idei care zăpăcesc lumea şi o fac să nu mai ştie ce să mai creadă şi în cine să mai creadă”[45].

Astfel de luări de poziţie semnifică dorinţa liderilor liberali de a evidenţia diferenţele de opţiune între cele două partide asupra dezvoltării societăţii şi, totodată, din interese politicianiste, de a argumenta critica adversarilor politici.

Şi conservatorii erau preocupaţi de necesitatea definirii unei doctrine, de raportare la cea liberală. Asupra acestui subiect, dezbateri interesante au loc în anul 1881. Faptul nu este întâmplător. Conservatorii apreciau că după proclamarea Regatului, întrucât se împlinise programul stabilit la 1857 de Adunările ad-hoc, era necesară stabilirea unor noi obiective programatice. Acuzând pe liberali de lipsa unui program, în luna martie 1881, Titu Maiorescu punea problema –, într-un articol din ziarul *Timpul* – asupra deosebirilor de principii dintre liberali şi conservatori[46].

A urmat discursul lui P.P. Carp, cu ocazia discutării bugetului, care indica direcţiile principale pe care trebuiau să le urmeze conservatorii în procesul de dezvoltare a ţării. Cu acest prilej – şi apoi cu numeroase altele – P.P. Carp va stărui asupra necesităţii ca partidele politice să se bazeze pe doctrine clar stabilite şi, totodată, deschise înnoirilor societăţii. În viziunea liderului conservator era necesară afirmarea unor noi formaţiuni politice, care „să se producă pe baze de legi pozitive, de idei nu doctrinare... de idei practice şi bine codificate...”[47], căci „legea progresului cere ca, conform cu mersul timpului, să nască noi idei şi noi aspiraţiuni, în sânul chiar a partidelor”[48]. Se poate vorbi de un partid doar atunci „când oamenii se încheagă în jurul unor idei, mai presus de apetituri, mai presus de interesele individuale ale fiecăruia”[49].

---

[44] *Tăria noastră*, în *Voinţa Naţională*, XVI, 428, 6/18 mai 1899.

[45] E. Stătescu, *Discurs în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 1 dec. 1886*, în *DAD*, 1886/1887, p. 23.

[46] E. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 1972, p. 346.

[47] P.P. Carp, *Discurs în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 28 martie 1888*, în *DAD*, 1887/1888, p. 319.

[48] Idem, *Discurs în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 26 noiembrie 1889*, în *DAD*, 1899/1900, p. 44.

[49] C. Gane, *op.cit.*, II, p. 461.

În acelaşi sens, N. Filipescu, aprecia că „mai presus de un program de reforme practice, un partid trebuie să aibe o filosofie, o doctrină, câteva tendinţe generale, care alimentează ca un izvor nesecat programele de ocazie şi alcătuiesc cheagul cel mai puternic al partidelor politice”[50].

Referitor la cristalizarea doctrinei conservatoare, trebuie să menţionăm faptul că fondul de idei tradiţional al conservatorilor a fost susţinut şi completat de junimişti. Evoluţia în plan organizatoric a raporturilor dintre aripa tradiţională a partidului şi gruparea junimistă a fost sinuoasă – cunoscând apropieri, fuziuni, disensiuni – dar, în plan doctrinar, fondul este comun, junimiştilor revenindu-le chiar un rol important în definirea unor principii şi concepte asupra problematicii social-economice şi politice, în funcţie de noile necesităţi ale dezvoltării ţării.

Principalul obiectiv programatic al doctrinei conservatoare priveşte asigurarea dezvoltării ţării în conformitate cu interesele moşierimii. Conştienţi de noile necesităţi ale ţării, de imperativul adaptării[51], ei vedeau modernizarea în spirit conservator, adică într-un ritm temporizat, care să nu pericliteze poziţiile economice şi politice ale moşierimii. Fiind adepţii căii evolutive, urmăreau asigurarea unei dezvoltări lente a structurilor economice şi social-politice, evitându-se zguduirile sociale. P.P. Carp, criticând libertăţile introduse de liberali, declara în Adunarea Deputaţilor, la 4 decembrie 1884: „Cu sistemul acesta mergem din zguduire în zguduire şi ca rezultat final ajungem la ura dintre clase...”[52]. Iar Al. Marghiloman susţinea o astfel de idee şi în anul 1921: „doctrina conservatoare este aceea care ţine drept un adevăr istoric că progresul real, durabil, nu se poate face prin salturi; că el nu poate fi deci decât rezultatul unei legături armonioase a trecutului cu prezentul...”[53].

Pentru conservatori deviza era apărarea cadrului social-economic şi politic existent; ideea era formulată răspicat în ziarul *Timpul*: „Nu ne-a fost nicicând ruşine de a ne intitula conservatori, de vreme ce voim a păstra şi ţara şi libertăţile şi avutul şi aptitudinile poporului românesc; voim să le păstrăm şi să le întindem, preservându-le de primejdiile despotismului pe de o parte, ale demagogiei pe de alta”[54].

---

[50] N. Filipescu, *Discurs la Cercul de Studii al Partidului Conservator, 23 martie 1897*, în *Către un nou ideal*, Bucureşti, 1898, p. 143.

[51] P.P. Carp, în şedinţa din 14 aprilie 1895 a Adunării Deputaţilor – cu prilejul discutării Legii minelor – declara: „Cerinţele moderne se impun; degeaba voim noi să menţinem un trecut, oricât de glorios ar fi el. Trecutul s-a dus. Degeaba voim să închidem uşile aspiraţiunilor moderne, căci viitorul se impune de la sine şi devine prezent” (C. Gane, *op.cit.*, II, p. 136).

[52] *Ibidem*, I, p. 329.

[53] Z. Ornea, *Confluenţe*, Bucureşti, 1976, p. 13.

[54] *Timpul*, nr. 9/14 ianuarie 1882, *apud* I. Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, Bucureşti, 1987, p. 50.

Pentru acelaşi Al. Marghiloman, conservarea societății însemna „nici o atingere" a Constituției „nici o lățire de drept de vot", „respectarea proprietății"[55], iar pentru N. Filipescu, „înțeleaptă şi înceată evoluție, care ne va permite să facem totodată educația țării"[56]. Deci, o viziune în conformitate cu lozinca lui Lascăr Catargiu: „Dacă se poate da, dar numai dacă se poate"[57]. Conservatorilor, ca reprezentanți ai moşierimii, continuatorii vechilor tradiții boiereşti, li se părea firesc ca sarcina dezvoltării pe noi trepte a societății – în cadrul menționat – să le revină lor, care trebuiau să aibă „o mare preponderență asupra afacerilor publice"[58].

Din această perspectivă, pentru moşierime şi partidul conservator, problema industrializării a reprezentat un adevărat test de adaptabilitate la necesitățile dezvoltării şi modernizării. În optica conservatoare, rolul principal revine agriculturii în raport cu industria. Deşi nu era exclusă ideea creării unei industrii mari, concepția generală era aceea că trebuiau să se dezvolte, în primul rând, ramurile prelucrătoare a materiilor prime interne şi, mai ales, acelea care foloseau produsele oferite de agricultură. Acceptând principiul şi necesitatea industrializării, conservatorii îşi vor exprima însă dezacordul cu sacrificiile determinate de procesul industrializării, sacrificii resimțite în calitate de proprietari de moşii – având în vedere politica protecționistă, care provoca contramăsuri ale țărilor capitaliste dezvoltate pentru exportul de cereale româneşti –, şi, într-o anumită măsură, în calitate de consumatori ai produselor industriei naționale, obținute uneori la prețuri mai mari decât cele de import. Erau preocupați, totodată, de efectele sociale ale industrializării, de „pericolele" ce puteau apărea o dată cu creşterea numărului de muncitori la oraşe[59].

În acelaşi context, trebuie înțeleasă şi politica conservatorilor în privința capitalurilor străine; neavând investiții prea mari în industrie, beneficiind însă de efectele prezenței capitalurilor străine în economia românească, conservatorii

---

[55] Al. Marghiloman, *Doctrina conservatoare, Discurs rostit în şedința Camerei, 12 decembrie 1908*, Bucureşti, 1909, p. 115.

[56] N. Filipescu, *Discurs rostit la Craiova, 21 octombrie 1901*, în *Discursuri politice*, II, Bucureşti, 1915, p. 29.

[57] I. Bulei, *op.cit.*, p. 495.

[58] N. Filipescu, *Albii şi Roşii. Discurs rostit la întrunirea de la 28 august 1894*, Bucureşti, 1894, p. 26; după cum declara P. Carp, la 9 mai 1891, cu prilejul inaugurării clubului constituțional, „După munca glorioasă a creării, vine însă munca mai modestă a consolidării. Aceasta ne aparține nouă" (C. Gane, *op.cit.*, II, p. 14).

[59] Vezi I.N. Lahovari, *Discurs în Senat, şedința din 15 aprilie 1904*, p. 4-5; Gr.M. Sturdza, *Discurs în Adunarea Deputaților, şedința din 12 februarie 1900*, în *DAD*, 1899/1900, p. 636; N. Filipescu, *Discurs în Adunarea Deputaților, şedința din 30 noiembrie 1900*, în *Discursuri politice*, I, Bucureşti, 1912, p. 423.

manifestau o atitudine diferită de cea a liberalilor în această problemă. Inițiativa, spune P.P. Carp, trebuie lăsată capitalurilor străine, „căci nu ne-am arătat destoinici de a o lua”, punând doar două condiții: de a nu se acorda străinilor drepturi politice şi de proprietate, dictate, în primul rând, din interese de clasă[60]. Nu întâmplător cele mai mari împrumuturi din străinătate au fost contractate în perioadele când la putere se afla Partidul Conservator. În consecință, în privința politicii vamale, conservatorii au criticat vehement protecția industriei.

Referitor la agricultură, trebuie menționat de la început că Partidul Conservator nu recunoştea existența unei probleme agrare[61]. În acest sens, Virgil Arion, raportorul proiectului de buget pe anul bugetar 1906-1907, declara că:

> „... nu se poate zice că există la noi o chestiune țărănească. O chestiune țărănească presupune o situațiune excepțională a țăranului, care ar fi exclus de la unele drepturi de stat, cum era înainte de 1864. O astfel de stare nu există în România”[62].

Prin prisma intereselor marilor proprietari, cauzele răscoalelor țărăneşti, ale sărăciei țărănimii, erau circumscrise în sfera efectelor, a fenomenelor secundare sau se nega, pur şi simplu – chiar după 1907 – existența unor probleme social – economice acute la sate; situația din lumea satelor era explicată prin lipsurile administrației, instigații şi agitații ale liberalilor, ale socialiştilor sau ale agenților străini, slăbiciunile morale ale țăranilor, inalienabilitatea loturilor[63] etc. Se putea deci vorbi cel mult de o „problemă țărănească” şi nu de o problemă agrară. Ca urmare, „soluțiile” se limitau la paleative, precum: vânzarea de pământ din domeniile statului, îmbunătățirea administrației ş.a.

Definitorie pentru doctrina conservatoare este şi concepția asupra democratizării societății; astfel, în privința forțelor care aveau menirea să participe la viața politică, conservatorii sunt adepții „teoriei elitelor”. Fiind păstrători ai tradiției (boiereşti, cum fusese statuată în perioada Regulamentelor organice – n.ns., Gh.I.), având venituri sigure – se presupunea deci că erau mai puțin coruptibili decât liberalii –, considerau că aveau dreptul dat de istorie de a fi singurii participanți la viața publică. O lărgire a drepturilor politice nu era necesară şi ar fi putut deveni primejdioasă; ca urmare, s-au opus modificării Constituției la 1884. Fiind de acord, totuşi, cu necesitatea perfecționării sistemului politic, ei cereau depolitizarea administrației; o făceau mai ales când

---

[60] P.P. Carp, *Discursul rostit asupra Legii minelor*, Bucureşti, 1895, p. 13 şi urm.

[61] Vezi, spre exemplu, opinia lui Al. Lahovari, în *Discursuri parlamentare*, II, Bucureşti, 1915, p. 26.

[62] *Apud* M. Iosa, Tr. Lungu, *op.cit.*, p. 156.

[63] P.P. Carp, *Era nouă...*, p. 74; vezi şi C. Gane, *op.cit.*, II, p. 301.

erau în opoziție[64], dar foloseau din plin mijloacele înfierate când veneau la putere; din acest punct de vedere, nu difereau cu nimic de liberali. Ideea introducerii votului universal era respinsă ca fiind nepotrivită şi nefolositoare[65].

O astfel de atitudine demonstra, încă o dată, că posibilitățile conservatorilor de a face concesii se încheiaseră; ritmul impus de liberali – sub presiunea necesităților societății – nu mai permitea Partidului Conservator adaptarea; rezistența îndârjită a grăbit eliminarea lui de pe scena politică.

Ca şi liberalii, conservatorii subliniau elementele de demarcație față de doctrina adversarului politic, ale cărei principii le combăteau cu vehemență. Demarcația se datora – după cum aprecia C. Dissescu, într-o conferință susținută la 8 ianuarie 1884 – ideilor diferite asupra organizării sociale[66]. Şi Titu Maiorescu localiza opoziția între cele două doctrine în „deosebirea mijloacelor generale ce vor să le întrebuințeze pentru realizarea acelui progres în toată puterea lui"[67].

N. Filipescu şi P.P. Carp s-au preocupat îndeaproape de această problemă. Primul considera că, deşi partidele politice au o optică diferită asupra evoluției societății, care decurgea din poziția pe care o luaseră față de influența occidentală[68], datorită stadiului de dezvoltare a țării, ele trebuiau să colaboreze la opera de consolidare, realizată prin conservarea instituțiilor tradiționale. Disputa se reducea la „reformele practice de amănunt, care în general exclud ideile generale, ce prin ele singure pot diferenția partidele..."[69]. Încă din primul său discurs parlamentar – susținut la 1 februarie 1868 – P.P. Carp diferenția pe liberali de conservatori prin raportarea lor la Constituție, primii urmărind lărgirea ei, ceilalți restrângerea sau cel mult menținerea în cadrul legiferat[70]. Aşa cum am subliniat, la 1881 P.P. Carp considera că „era veche", a luptelor constituționale între „vechea dreaptă" şi „vechea stângă" era depăşită, lupta de principii transferându-se pe tărâmul „organizațiunii sociale", al legiferării şi aplicării reformelor[71]; asta nu însemna că nu se menținea acea „deosebire radicală (subl.ns., Gh.I.), eternă ca natura umană, care consta în repeziciunea mai grăbită sau mai cumpătată a transformărilor"[72].

---

[64] C. Gane, *op.cit.*, II, p. 411.
[65] Al. Lahovari, *Discursuri parlamentare...*, II, p. 413.
[66] C. Dissescu, *Partidele într-un stat constituțional*, Bucureşti, 1884, p. 281.
[67] T. Maiorescu, *Precedente constituționale şi partide politice*, Bucureşti, 1886, p. 28.
[68] N. Filipescu, *Opinii de răspândit. Culegere de articole în „Epoca"*, Bucureşti, 1898, p. 62.
[69] Idem, *Partidele politice. 5 articole apărute în „Timpul"*, Bucureşti, 1890, p. 9.
[70] C. Gane, *op.cit.*, I, p. 143.
[71] *Ibidem*, I, p. 25; II, p. 7-11; 25-31; 193-197; P.P. Carp, *Era nouă...*, p. 86-87; 113-118.
[72] P.P. Carp, *Discurs în Adunarea Deputaților, şedința din 2 decembrie 1888*, în *DAD*, 1888/1889, p. 214.

Adepţi ai căii lente de dezvoltare a ţării, ai unui ritm moderat, care să evite tulburările şi zguduirile sociale, conservatorii îi acuzau pe liberali de a fi îndreptat ţara pe o cale greşită, revoluţionară, de a fi adoptat reforme şi măsuri care nu corespundeau realităţii. Liberalii au forţat procesul de modernizare, imitând Apusul dezvoltat, preluând „forme” de civilizaţie occidentală pe care le-au altoit pe un „fond” subdezvoltat, rezultând o societate de tip hibrid, care putea fi readusă pe calea cea bună, tradiţională, doar de către conservatori. Această cunoscută teorie a „formelor fără fond” reprezenta pentru Partidul Conservator o armă politică în disputa cu liberalii asupra direcţiilor, căilor şi ritmului dezvoltării României moderne. P.P. Carp sintetiza situaţia astfel:

„Când România, cam virgină de orice cultură – declara liderul conservator în Adunarea Deputaţilor, la 28 septembrie 1879, cu prilejul discutării articolului 7 din Constituţie – s-a găsit deodată faţă cu civilizaţiunea occidentală, era firesc să nu înţeleagă întregul mecanism şi întregul mers al acestei civilizaţiuni; era firesc, ca de multe ori să confunde cauza cu efectul şi să creadă că imitarea în mod superficial, luând pur şi simplu formele care le-a luat civilizaţiunea occidentului, noi avem să ajungem la acelaşi rezultat la care a ajuns Europa...”[73].

Dezacordul dintre „forme” şi „fond” avusese ca efect o ruptură între trecut şi prezent, care reprezenta – aprecia C. Argetoianu – „marca fundamentală a vieţii noastre sociale şi politice”[74]. În acest context – conservatorii aveau misiunea de a temporiza ritmul impus de liberali, de a reduce decalajul dintre „forme” şi „fond”, prin exercitarea unui control asupra transpunerii în practică a reformelor[75].

Denaturarea realităţii, exagerările determinate de interesele de partid sunt evidente. În dezvoltarea României moderne, datorită ritmului impus de necesităţi, au apărut în mod firesc contradicţii, discrepanţe; acestea nu reprezentau însă o incompatibilitate între „forme” şi „fond”, ci o manifestare normală pentru o societate aflată în plin proces de modernizare, care păstra încă destule componente ale vechiului, care nu avea o burghezie puternică, care trebuia să înfrunte presiunile economice şi politice ale marilor puteri; era o societate în care nu se putea realiza un echilibru între cerinţe şi posibilităţi. Nu este vorba, deci, de o imitare, de o preluare a unor „forme”, care nu corespundeau unor necesităţi interne; de fapt, ce se putea imita? Anglia, Franţa, Germania, care se aflau în alt stadiu de dezvoltare, sau Rusia, care avea probleme mai grave decât noi?

---

[73] Idem, *Era nouă...*, p. 21; vezi şi C. Gane, *op.cit.*, II, p. 43.

[74] C. Argetoianu, *1907-1912-1914. Conferinţă ţinută la Cercul de Studii al Partidului Conservator, 27 noiembrie 1914*, Bucureşti, 1915, p. 6.

[75] N. Filipescu, *Discursuri politice...*, II, p. 29; idem, *Către un nou ideal...*, p. 2, 161.

În mod firesc, țara parcurgea etape pe care le cunoscuseră toate țările capitaliste; după cucerirea independenței de stat, necesitatea consolidării economice şi politice a impus un ritm rapid de dezvoltare; numai astfel era posibilă consolidarea şi apărarea independenței politice, crearea premiselor pentru împlinirea idealului național, desăvârşirea unității de stat, obiectivul suprem al dezvoltării României în această perioadă istorică.

Din prezentarea elementelor definitorii ale celor două doctrine, din punerea lor „față în față”, a ieşit în evidență că Partidul Național Liberal era mult mai aproape de necesitățile reale ale societății şi, prin urmare, a avut un rol important, determinant, în stabilirea strategiei dezvoltării țării. Conservatorii, deşi de acord cu modernizarea, urmăreau realizarea acesteia în conformitate cu propria concepție asupra evoluției societății, care presupunea un ritm lent, fără a fi schimbat deci echilibrul de forțe politico-economice din stat. Obligați mereu să facă concesii, conservatorii vor rezista până în momentul în care ritmul dezvoltării societății va depăşi posibilitățile lor de adaptare.

„Mecanismul guvernării”

O primă problemă asupra căreia au avut loc dezbateri a fost aceea a numărului de partide necesar în cadrul sistemului politic al României moderne.

Liderii Partidului Național-Liberal se pronunțau pentru susținerea sistemului bipartid. Astfel, pentru D.A. Sturdza, argumentul îl reprezenta asigurarea unei alternări la putere a celor două partide[76], alternare susținută şi de I.I.C. Brătianu[77], cu condiția existenței a două partide bine organizate, capabile să realizeze satisfacerea cât mai optimă a necesităților statului. Se desprinde ideea că sistemul bipartid putea asigura stabilitate în viața politică, fiind un sistem care corespundea necesităților societății în aceste decenii. Pe de altă parte, o dată cu schimbarea raportului de forțe politico-economice dintre burghezie şi moşierime, dintre cele două partide, criticile la adresa Partidului Conservator şi, deci, la adresa sistemului politic, se vor înteți. Astfel, la începutul anului 1914 – într-o etapă de intensă confruntare dintre liberali şi conservatori, pe fondul anunțării celor două reforme de către PNL – Vintilă I. Brătianu aprecia că slăbiciunea sistemului politic consta tocmai în faptul că alternarea la putere nu se mai baza

---

[76] D.A. Sturdza, G.D. Palade, *Discursurile rostite la Senat şi Cameră, în noiembrie şi decembrie 1901*, Bucureşti, 1901, p. 18.

[77] I.I.C. Brătianu, *Discurs în Adunarea Deputaților, şedința din 29 noiembrie 1910*, în *Discursurile...*, III, Bucureşti, 1939, p. 323; *Discurs în Senat, şedința din 9 decembrie 1910*, în *Ibidem*, III, p. 336-338.

pe un raport real de forţe, ci „pe drepturi de stăpânitori... căutate în trecutul îndepărtat"[78].

Şi conservatorii susţineau sistemul politic bipartid, iar motivaţiile nu difereau prea mult de cele ale liberalilor. Astfel, pentru N. Filipescu, existenţa a două partide însemna stabilitate, „garanţie de moderaţiune relativă în luptele politice"[79], sprijin pentru Coroană în depăşirea momentelor de criză; ca urmare, atât Partidul Naţional-Liberal, cât şi Partidul Conservator trebuiau să admită necesitatea coexistenţei reciproce. Pentru Gh. Gr. Cantacuzino, sistemul bipartid contribuia la asigurarea unei evoluţii normale a vieţii politice, căci un număr mai mare de partide ar fi dus la anarhie, periclitând stabilitatea – şi chiar existenţa statului[80].

Şi Take Ionescu a fost preocupat de teoretizarea sistemului bipartid până la crearea propriului său partid. Pentru el, partidele trebuiau întărite întrucât reprezentau „temelia sistemului constituţional" şi nu „creaţii guvernamentale"[81], căci – aşa cum afirma cu alt prilej: „în lipsa unei aristocraţii puternice, în lipsa unei burghezii solide, în lipsa unei biserici bine organizate...", „partidele politice (cele două – n.ns., Gh.I.) au făcut de 50 de ani încoace toate progresele din această ţară"[82]; exagerarea este evidentă, fiind motivată şi de intenţia de a susţine meritele egale ale celor două partide în realizarea progresului ţării.

Explicaţia oferită de P.P. Carp, pentru a susţine superioritatea sistemului bipartid faţă de cel monopartid sau multipartid, semnifică optica sa asupra ritmului de dezvoltare, care trebuia să fie lent, temporizat; cele două partide reprezentau o „contra-cumpănă" reciprocă prin care se asigura echilibrul de forţe şi temporizarea „tendinţelor absolutiste – spre stânga sau spre dreapta – a fiecăruia dintre ele"[83].

În aceste decenii s-au manifestat mai multe încercări de organizare a unui al treilea partid politic, cu pretenţii de formare a guvernului; doar partidul lui Take Ionescu a reuşit să fie acceptat într-o coaliţie guvernamentală. Este interesant de menţionat poziţia celor două partide guvernamentale – devenite „istorice" – faţă de apariţia unui al treilea partid politic al claselor dominante. Atât Partidul Naţional-Liberal, cât şi Partidul Conservator au manifestat nu doar rezerve, ci chiar au combătut o astfel de evoluţie în viaţa politică; motivele însă difereau.

---

[78] V.I. Brătianu, *Anul 1913*, în *Democraţia*, I, nr.19/1 ianuarie 1914.
[79] N. Filipescu, *Partidele politice...*, p. 29.
[80] I. Găvănescul, *Caracterizarea partidelor politice prin ele însăşi*, Iaşi, 1905, p. 15.
[81] *Conservatorul*, nr. 244, 18 octombrie 1901, *apud* I. Bulei, *op.cit.*, p. 236.
[82] T. Ionescu, *Discurs în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 9 decembrie 1903*, în I.I.C. Brătianu, *Discursurile...*, II, p. 2.
[83] P.P. Carp, *Era Nouă...*, p. 201.

Pentru liberali, organizarea unui nou partid, cu orientări care se apropiau de cele liberale, însemna un factor de concurență, un pericol pentru propriul electorat. Aşa se explică eforturile – şi unele succese – în atragerea colaborării sau chiar în rândurile partidului a forțelor care puteau prezenta pericol pentru liberali; junimiştii şi apoi „generoşii" sunt, în acest sens, cele mai semnificative dovezi. Se adaugă ideea – împărtăşită şi de conservatori – privind pericolul pentru stabilitatea vieții politice. În acest sens, C. Stere aprecia că al treilea partid de guvernământ nu era necesar, „deoarece, față de lipsa de rezistență a corpului electoral, colaborarea între Coroană şi opinia publică organizată – esența regimului parlamentar – nu se poate asigura decât prin perindarea la cârma statului a două partide"[84].

Pentru Partidul Conservator, organizarea noului partid reprezenta un pericol şi mai mare, căci Take Ionescu afirmase, de la întemeierea partidului, şi reluase cu numeroase prilejuri, ideea necesității modernizării Partidului Conservator; modernizarea – în sensul revederii doctrinei şi a programului – nefiind acceptată de vechii conservatori, urma ca Partidul Conservator Democrat să joace rolul de adevărat partid conservator, înlocuindu-l pe cel vechi. „Ținta mea – declara Take Ionescu – este a moderniza Partidul Conservator, cum au făcut englezii, a-l adapta necesităților actuale ale societății româneşti şi a-l transforma ca compunere trebuinței acesteia"[85]. Lupta vechilor lideri ai Partidului Conservator, în frunte cu P.P. Carp, nu reprezintă deci doar o luptă „de persoane" pentru putere, ci o dispută între două orientări în cadrul aceluiaşi partid; apărarea sistemului bipartid însemna pentru Partidul Conservator apărarea pozițiilor sale în viața social-economică şi politică a țării.

Preocupările oamenilor politici liberali şi conservatori s-au îndreptat şi către raporturile dintre cele două partide în cadrul sistemului politic; se poate încerca chiar o reconstituire a imaginii pe care o aveau unii despre ceilalți, despre poziția în cadrul sistemului politic.

Astfel, pentru liberali, conservatorii reprezentau un partid „de control", pregătit doar „la nevoie" să guverneze țara, atunci când „transformarea liberală ar cunoaşte un ritm prea rapid sau cu prea mari jertfe"[86]; Partidul Conservator era văzut ca un „rău necesar", căci orice motor era prevăzut cu frână şi, evident, în evoluția societății motorul (deci, PNL – n.ns., Gh.I.) avea rolul fundamental[87], Partidul Conservator fiind un „intermezzo", atât timp cât liberalii îşi depăşeau

[84] I. Bulei, *op.cit.*, p. 316.
[85] *Ibidem*, p. 236.
[86] *Număr şi număr*, în *Voința Națională*, XXIII, nr. 6211 din 21 ianuarie/3 februarie 1906.
[87] I.I.C. Brătianu, *Discurs în Senat, şedința din 9 decembrie 1910*, în *Discursurile...*, III, p. 335.

uzura politică[88]. Cu atât mai mare apare meritul PNL în raport cu conservatorii, care au fost obligaţi să „mimeze” programul şi reformele liberale[89]. Aşa cum remarca V. Lascăr, conservatorii au avut şi merite în modernizarea societăţii, dar acesteau au fost de multe ori rezultatul procesului istoric, ireversibil: „Nu tăgăduiesc – spunea el – partea de merit, care revine şi conservatorilor în opera de regenerare a ţării; istoria însă va dovedi că ei uneori s-au asociat de bună voie, mai adesea însă au fost nevoiţi să urmeze mişcările întreprinse de liberali”[90].

Faptul devine mai evident, o dată cu accentuarea disensiunilor determinate – după marea răscoală de la 1907 şi schimbarea conducerii PNL – de tendinţa mai hotărâtă a Partidului Naţional-Liberal de a impune noi reforme, tendinţă ce se lovea de opoziţia tot mai îndârjită a conservatorilor, conduşi acum de P.P. Carp. Într-o scrisoare deschisă către alegători se spunea: „De când cu şefia domnului Carp, cele două partide istorice îşi merită mai binele numele, căci îşi schiţează mai desluşit programul şi năzuinţele: unii vrem să mergem înainte, alţii voim să stăm locului sau să ne reîntoarcem”[91].

În acest context, referindu-se la dezbaterea reformelor ce avea loc în primăvara anului 1914, I.G. Duca remarca faptul că pentru conservatori scopul „a fost să împiedice votarea reformelor fără să-şi atragă (însă) faţă de opinia publică odiosul unei atari atitudini”[92].

În condiţiile unei atmosfere de dispută, de luptă pentru impunerea propriei opţiuni asupra direcţiilor de dezvoltare a ţării, nu se poate vorbi, din perspectiva liderilor PNL, de o alianţă între cele două partide în planul politicii interne. Numeroase luări de poziţie demonstrează că liberalii nu acceptau ideea unei alianţe, a unei înţelegeri cu Partidul Conservator în privinţa stabilirii în comun a unei acţiuni de continuitate în opera de construire a societăţii moderne, pentru că Partidul Conservator era privit – şi nu doar din motive politicianiste – ca o frână, ca fiind neputincios faţă de noile necesităţi de dezvoltare a ţării[93].

Pentru conservatori, stabilirea locului celor două partide în cadrul sistemului politic, a raportului dintre ele, decurgea din deosebirea principiilor după care acţionau în viaţa politică[94].

---

[88] D. Drăghicescu, *Evoluţia ideilor liberale*, Bucureşti, 1921, p. 5.

[89] *Ibidem*, p. 106.

[90] V. Lascăr, *Discurs în Adunarea Deputaţilor, şedinţa din 4 martie 1898*, în Vasile Lascăr, *Discursuri...*, I, p. 343.

[91] *Voinţa Naţională*, XXIV, nr. 6593, 17/30 mai 1907.

[92] I.G. Duca, *Amintiri politice*..., I, p. 42.

[93] Vezi, pe larg, Gh. Iacob, *Raporturile dintre liberali şi conservatori în viaţa politică a României la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX*, I şi II, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie din Iaşi*, XXV/I, 1988 şi XXVI/I, 1989.

[94] Vezi N. Filipescu, *Discursuri politice...*, II, p. 141-142.

Astfel, Take Ionescu aprecia că „între cele două partide politice este o diferență de sistemă”[95], pe care P.P. Carp o considera „... deosebire radicală, eternă...”[96]. Liderul conservator teoretiza necesitatea luptei politice, a disputei de principii între partidele politice, singura cale de a asigura existența regimului parlamentar, a unei evoluții firești a procesului istoric[97].

Şi N. Filipescu sesiza cu multă precizie natura raporturilor dintre cele două partide: „... trebuie să spun, că vorbind de un punct de contact între liberali şi conservatori, repudiem negreşit orice conlucrare, în orice timp şi sub orice formă a acestor partide”[98]. Pentru Gr. Păucescu, deosebirea dintre cele două partide nu se afla doar în diferența opticii asupra chestiunilor economice şi sociale, ci era şi una de temperament, de metodă, de concepție generală; o atitudine similară regăsim şi la Titu Maiorescu[99]. Şi aceasta pentru că, aşa cum observa C. Bacalbaşa, între liberali şi conservatori „nu era împăcare cu putință, nu era cu putință nici măcar o apropiere; erau două capitole istorice, depărtate printr-o prăpastie”. Şi autorul continua: „Afară de puține excepțiuni, fruntaşii conservatori şi fruntaşii liberali erau oamenii aceleiaşi epoci. Deosebirea o făcea nu ceea ce erau, dar ce reprezentau”[100].

Prin urmare, o alianță între cele două partide nu era recomandabilă, nu era posibilă[101].

Fiind adepți ai sistemului bipartid, atât liberalii, cât şi conservatorii susțineau şi explicau alternarea la putere a celor două partide ca fiind calea ce putea asigura stabilitatea vieții politice. V. Lascăr aprecia că o alternare normală ar fi fost posibilă atunci când partidul politic la putere ar fi cedat „de bună voie conducerea, în momentul în care pierdea încrederea țării şi a regelui sau ar fi realizat programul de guvernare anunțat”[102]. Din motive lesne de înțeles, o astfel de situație era greu de realizat în viața politică a României din aceste decenii; ca urmare, plecarea de la guvern era, în general, motivată cu argumente de natură politicianistă. Astfel, după căderea guvernului liberal din 1910, I.I.C. Brătianu o motiva prin necesitatea ca partidul să-şi refacă forțele, să pregătească un nou

[95] T. Ionescu, *Discursuri politice*, II.2, Bucureşti, 1902, p. 518.

[96] P.P. Carp, *Discurs în Adunarea Deputaților, şedința din 2 decembrie 1888*, în *DAD*, 1888/1889, p. 214.

[97] Idem, *Exproprierea marii proprietăți*, Bucureşti, 1914, p. 20.

[98] N. Filipescu, *Partidele politice...*, p. 30-31.

[99] I. Bulei, *op.cit.*, p. 111.

[100] C. Bacalbaşa, *op.cit.*, II, Bucureşti, 1928, p. 84.

[101] C. Dissescu, *Partidele într-un stat constituțional*, conferință din 8 ianuarie 1884, Bucureşti, 1884, p. 311.

[102] V. Lascăr, *Discurs în Adunarea Deputaților, şedința din 6 decembrie 1896*, în *Discursuri...*, I, p. 229.

program din mijlocul națiunii[103]. Mai mult chiar, vorbea de sprijinirea – prin acest act – a Partidului Conservator, (care trecea prin „adevărate spasmuri mortale”) pentru a-şi reface forțele la guvern[104]; dar şi de interesul de a demonstra țării neputința conservatorilor de schimbare a reformelor realizate de liberali[105].

În realitate, după cum demonstrează evoluția vieții politice, plecarea de la guvern a fost determinată de slăbiciuni ale guvernelor liberale, de uzura puterii, de contextul intern – ne referim la ofensiva Partidului Conservator, atitudinea factorului executiv – sau extern – presiuni ale unor puteri conservatoare sau probleme care au contribuit, ca aceea națională, la 1899, la schimbarea guvernului. Elocvent este faptul că, în anumite conjuncturi, chiar liderii liberali recunoşteau această situație. Astfel, la 5 martie 1898, D.A. Sturdza atrăgea atenția că dizidențele au determinat slăbirea partidului, ceea ce va avea ca efect venirea la putere a conservatorilor[106], aşa cum s-a şi întâmplat; şi pentru retragerea PNL de la guvern în anul 1910 se aduceau ca explicație disensiunile interne, după cum recunoştea mai târziu I.I.C. Brătianu[107].

Argumentând rolul Partidului Conservator în sistemul politic, liderii partidului apreciau că alternarea la putere a celor două partide îşi avea originea în sistemul politic instituit prin Constituția de la 1866[108]; ei considerau că această practică oferea o serie de avantaje între care: existența unui regim parlamentar sănătos[109]; menținerea unor partide politice bine închegate[110]; eliminarea riscului unei excesive continuități a unui singur partid[111] (era evidentă teama de PNL, care ar fi putut prelua singur conducerea vieții politice româneşti); crearea de condiții pentru partidele de guvernământ de a studia, în opoziție, necesitățile impuse de dezvoltarea societății[112].

---

[103] I.I.C. Brătianu, *Discurs la întrunirea de la Clubul Național din capitală, 14 ianuarie 1911*, în *Discursurile...*, III, p. 373.

[104] Idem, *Discurs în Senat, şedința din 2 aprilie 1911*, în *ibidem*, p. 407-408.

[105] Idem, *Discurs la întrunirea liberală din Bucureşti*, în *Viitorul*, VI, nr. 1107, 26 ianuarie 1911.

[106] D.A. Sturdza, *Discurs în Adunarea Deputaților, şedința din 5 martie 1898*, în D.A. Sturdza, S.C. Cantacuzino, C. Cociaş, *PNL 1895-1898. Discursuri rostite în Adunarea Deputaților*, Bucureşti, 1898, p. 130.

[107] I.I.C. Brătianu, *Discurs la întrunirea PNL de la Brăila, 3 aprilie 1911*, în *Discursurile...*, III, p. 442.

[108] T. Maiorescu, *Introducere* la *Discursuri parlamentare...*, IV, Bucureşti, 1904, p. 110.

[109] I.N. Lahovari, *Discurs în Senat, şedința din 8 martie*, 1914, p. 29.

[110] N. Filipescu, *Discurs în Adunarea Deputaților, şedința din 20 iunie 1899*, în *Discursuri politice...*, I, p. 333.

[111] T. Maiorescu, *op.cit.*, p. 109 şi urm.

[112] N. Filipescu, *Partidele politice...*, p. 16.

*
* *

Din cele prezentate se desprind câteva concluzii. De reținut, mai întâi, că între trăsăturile definitorii ale vieții social-economice şi politice, un loc aparte ocupă raportul specific dintre cele două clase conducătoare – burghezia şi moşierimea –, între doctrina liberală şi cea conservatoare, între Partidul Național-Liberal şi Partidul Conservator.

Ambele partide politice de guvernământ erau de acord cu dezvoltarea țării, cu modernizarea.

Partidul Național-Liberal concepea acest proces în conformitate cu interesele sale, care din punct de vedere economic erau apropiate de necesitățile reale ale țării; PNL a acționat pentru dezvoltarea industriei, pentru afirmarea elementului național, pentru consolidarea independenței economice a țării – condiție a unei adevărate independențe politice. Doctrina liberală, ca şi opera legislativă a partidului stau mărturie în acest sens.

De cealaltă parte, conservatorii, reprezentând un partid în defensivă, concepeau modernizarea ca un proces lent, care să nu afecteze structurile de bază, să nu le pericliteze pozițiile economice şi politice. Ori de câte ori s-a pus problema unor transformări care amenințau echilibrul de forțe politico-economice interne, Partidul Conservator s-a opus cu înverşunare; poziția lui P.P. Carp în istorica şedință a Parlamentului, din martie 1907, opoziția cu prilejul anunțării şi dezbaterii reformelor în anii 1913-1914 o demonstrează cu prisosință. Se poate aprecia că această coparticipare la acțiunea de modernizare – în limitele în care s-a realizat – a fost impusă, fiind o încercare de adaptare la noile necesități ale unei societăți în plin efort de dezvoltare. Şi activitatea legislativă a Partidului Conservator demonstrează urmărirea cu maximă atenție a intereselor de clasă ale moşierimii; măsurile luate în lumea satelor (cele privind învoielile agricole, mărirea impozitelor, a jandarmeriei ş.a.), atitudinea față de capitalul străin, politica vamală sunt exemple edificatoare.

Construcția în sens modern s-a realizat deci într-o stare permanentă de confruntare; se poate vorbi de continuitate doar în privința activității de administrație a țării; menținerea unor legi votate de liberali, după venirea la guvern a conservatorilor, semnifică nu atât acordul cu prevederile acestora, cât mai ales imposibilitatea de a le schimba, având în vedere că acestea corespundeau unor necesități de dezvoltare a societății.

Raportul dintre cele două partide a evoluat lent, dar consecvent în favoarea Partidului Național-Liberal care, o dată cu întărirea pozițiilor sale economice şi politice, o dată cu evoluția raportului de forțe din cadrul său, în favoarea tinerilor

liberali, va forţa realizarea unor măsuri şi reforme. Anunţarea reformelor, în septembrie 1913, finaliza o confruntare care se desfăşura de peste trei decenii, asupra necesităţii unei noi reforme agrare, însoţită de o reformă electorală; faptul că în anul 1914 s-a convocat Constituanta, pentru a dezbate aceste noi reforme, semnifica o victorie a liberalilor.

Acest raport specific de forţe între Partidul Naţional-Liberal şi Partidul Conservator a generat un mecanism politic de exercitare a puterii, caracterizat prin alternarea la guvern în condiţiile confruntării. Şi, trebuie menţionat că, în afara factorilor social-economici şi politici amintiţi, în instituţionalizarea şi apoi perpetuarea acestui mecanism, un rol important l-a jucat şi factorul executiv, căci acest mecanism asigura, o dată cu stabilitatea internă, şi pe cea a instituţiei monarhice.

Prin urmare, alternarea la guvern în condiţiile confruntării a celor două partide reprezenta o formă de manifestare a mecanismului politic – consecinţă a unui întreg complex de factori social-economici şi politici – şi nicidecum expresia unei identităţi de opţiuni, a unui pact, a unei înţelegeri între ele. Nu se poate, deci, accepta formula de „rotativă guvernamentală”, înţeleasă – aşa cum reiese dintr-o serie de lucrări – ca rezultat al unui compromis între cele două partide politice. După cum s-a văzut, oamenii politici liberali şi conservatori nu concepeau o astfel de înţelegere, iar întreaga viaţă politică demonstrează (practic, toate schimbările de guvern s-au realizat în condiţii de confruntare; unele înţelegeri de moment – precum cea de la 1907 –, dictate de conjuncturi politice interne sau externe nu justifică desprinderea unei aprecieri generale privind „compromisul între cele două partide”) că o astfel de „rotativă”, în sensul arătat mai sus, nu a funcţionat.

Eliminarea termenului de „rotativă guvernamentală”[113] ni se pare, de aceea, necesară, întrucât este legat de ideea de alianţă a burgheziei şi moşierimii, a Partidului Naţional-Liberal şi Partidului Conservator, viziune care afectează înţelegerea corectă a coordonatelor şi strategiei evoluţiei istorice a României moderne.

Monarhia în arhitectura sistemului constituţional

La 10 mai 1866 urca pe tronul României Carol I, inaugurând cea mai lungă domnie din istoria ţării: 48 de ani, 4 luni şi 17 zile; se deschidea, totodată, perioada dinastiei străine, încheiată la 30 decembrie 1947.

---

[113] Necesitatea unui astfel de „apel” este actuală. În Manualul de clasa a XII-a, ediţia 1993, se scrie: „În 1895 s-a inaugurat rotativa guvernamentală, ea fiind o modalitate originală de a menţine regimul democratic constituţional într-un context istoric determinat” (Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *Istoria Românilor – Epoca modernă şi contemporană*, Bucureşti, 1993, p. 134).

Ideea aducerii prințului străin a fost exprimată – în memorii, broşuri etc. – încă din perioada cuprinsă între Revoluțiile de la 1821 şi 1848, fiind cu intensitate reluată, inclusiv în rapoartele diplomatice, în anii Războiului Crimeii.

Acest deziderat este exprimat şi de Adunările ad-hoc:

> „Prinț străin, cu moştenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare de ale Europei şi ai cărui moştenitori să fie crescuți în religia țării”[114].

Mai multe rațiuni se aflau la baza acestei opțiuni. Liderii politici din Principatele Române sperau că, prin aducerea unui prinț străin dintr-o dinastie occidentală – erau excluse explicit Austria, Rusia şi Turcia –, vor putea fi stăvilite presiunile şi pericolele ce veneau din partea imperiilor vecine, câştigându-se, totodată, sprijin din partea puterilor din vestul Europei. Erau date ca exemple Grecia şi Belgia, care apelaseră la aceeaşi soluție.

Referindu-se la acest moment, I.C. Brătianu declara în Adunarea Deputaților, la 31 martie 1884, că, la 1857, împreună cu C.A. Rosetti, erau republicani, dar au acționat ca monarhişti, fiind convinşi că era singura soluție viabilă pentru statul român[115].

Faptul era confirmat un an mai târziu de C.A. Rosetti, într-un interviu acordat unui ziarist francez:

> „România e încă prea tânără şi prea mică spre a nu ține seama de vecinii săi cei puternici. Austria şi Rusia având monarhia, ar fi fost foarte imprudent de a ridica o republică lângă dânsele. Dorințele familiilor princiare de a ajunge la domnie ar fi putut da naştere, mai târziu sau mai devreme, prilejului unor intervenții externe. Trebuia dar ca principele României să fie într-o situațiune astfel încât Împăratul Austriei şi Țarul să nu se poate atinge de dânsul fără să atace chiar principiul pe care se reazămă propria lor autoritate. De aceea am făcut rege pe principele Carol de Hohenzollern”[116].

Aducerea unui prinț străin avea şi menirea de a pune capăt disputelor dintre numeroasele familii boiereşti cu pretenție la tron. Nu întâmplător, lui Carol I şi urmaşilor săi li s-a pus condiția de a nu se înrudi cu familii autohtone.

Aceste motivații erau prezentate şi opiniei publice internaționale. Într-o scrisoase aparținând lui Ioan Lahovari şi Eugen Stătescu – studenți la Paris – tipărită în martie 1866 într-o publicație franceză, reluată în ziarul *Românul*, se arăta:

---

[114] *Documente ale Unirii (1600-1918)*, Bucureşti, 1984, p. 208.

[115] I.C. Brătianu, *Acte şi cuvântări...*, IX, p. 214.

[116] Gr. Chiriță, *Preludiile şi cauzele detronării lui Cuza Vodă*, în *Revista de Istorie*, 3, 1976, p. 352-353.

„Dacă românii cer un prinț străin, nu o fac pentru plăcerea de a plăti o listă civilă, nu o fac pentru că se simt incapabili de a se guverna ei înşişi; o fac pentru a pune capăt tuturor pretențiunilor, pentru a depărta toate ambițiunile, pentru a nu lăsa nici un pretext intervențiunii străine”[117].

Evident, în afara rațiunilor politice, de stat, pentru aducerea prințului străin existau şi motivații proprii grupărilor liberale, respectiv conservatoare. Faptul avea legătură directă cu contextul detronării lui Alexandru Ioan Cuza.

Problematica privind actul istoric de la 11 februarie 1866 a fost amplu dezbătută în istoriografia noastră, mai veche sau mai nouă. Menționăm în mod special lucrările semnate de V. Russu[118] şi Gr. Chiriță[119].

Din perspectiva acestor cercetări[120], factorii care au determinat şi care explică contextul detronării lui Vodă-Cuza pot fi grupați astfel[121]:

În contextul istoric în care a fost ales domn Al.I. Cuza, problema prințului străin a rămas deschisă, domnia lui Cuza fiind considerată o etapă provizorie până la satisfacerea dorințelor Adunărilor ad-hoc; majoritatea oamenilor politici apreciau necesară retragerea lui Cuza, după desăvârşirea Unirii şi pregătirea condițiilor în vederea aducerii prințului străin.

Ca urmare, obținerea de către Al.I. Cuza – după intense eforturi politico-diplomatice – a recunoaşterii Unirii depline şi apoi „desființarea Convenției de la Paris, în urma loviturii de stat de la 2 mai 1864, au grăbit căderea domnitorului”[122].

Liderii politici de la Bucureşti, care au pregătit acțiunea din 10/11 februarie 1866, erau convinşi de necesitatea unei abdicări surpriză, pentru evitarea

---

[117] *Ibidem*, p. 353.

[118] V. Russu, *„Monstruoasa coaliție” şi detronarea lui Al.I. Cuza*, în *Cuza Vodă. In memoriam*, Iaşi, 1973.

[119] Gr. Chiriță, *op.cit.*

[120] Semnalăm şi un interesant studiu, realizat de D. Vitcu. Menționăm una dintre concluziile autorului: „Judecat, aşadar, din dublă perspectivă, internă şi externă, cu determinările de ordin obiectiv, dar şi subiectiv ce i s-au circumscris, cu suma împlinirilor raportate proiectelor formulate sau urmărite de protagonişti şi, în sfârşit, cu structura şi dimensiunea forțelor combatante, actul politic de la 11 februarie 1866 rămâne pentru noi ceea ce a fost în realitate, lovitură de stat, nicidecum o revoluție, cu atât mai puțin națională. A-l eticheta astfel şi a-i supradimensiona caracterul înseamnă a diminua în aceeaşi măsură semnificația binecunoscutelor fapte împlinite, înscrise în calendarul istoriei românilor, începând cu 24 ianuarie 1859, dintre care cel puțin unele rezistă oricărei comparații – în planul afirmării demnității naționale – cu actul politic ce a însemnat materializarea ultimului obiectiv din programul Adunărilor ad-hoc, întronarea prințului străin” (D. Vitcu, *11 Februarie 1866: Hermeneutica unei pretinse revoluții*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie din Iaşi*, XXIX, Iaşi, 1992).

[121] V. Russu, *op.cit.*, *passim*; Gr. Chiriță, *op.cit.*, *passim*.

[122] V. Russu, *op.cit.*, p. 507.

readucerii problemei româneşti în atenţia puterilor europene. Fiind cunoscută opoziţia puterilor garante şi mai ales a imperiilor vecine, Europa trebuia pusă, din nou, în faţa unui fapt împlinit.

Înfăptuirea actului de la 11 februarie 1866 a fost posibilă numai după constituirea „monstruoasei coaliţii" – dintre liberalii radicali şi conservatori, având motivaţii proprii pentru înlăturarea lui Cuza – care a avut un singur scop: detronarea lui Cuza şi aducerea prinţului străin; ulterior, coaliţia s-a destrămat.

Contextul social-economic şi politic a favorizat pregătirea şi executarea acţiunii complotiste. Modul în care Al.I. Cuza şi-a exercitat rolul politic – mai ales maniera în care s-a raportat la liberalii radicali şi la conservatori – introducerea regimului de autoritate personală, efectele imediate ale reformelor, greutăţile economice ale ţării, acţiunile camarilei, unele greşeli politice – precum îndepărtarea lui M. Kogălniceanu –, şi altele din viaţa personală, vulnerabilă la acţiunile presei, au creat în ţară un climat de nemulţumire.

Acţiunile „monstruoasei coaliţii" au fost mult încurajate de schimbarea de atitudine a Franţei faţă de Al.I. Cuza.

Un ultim factor – şi nu cel mai puţin important – a fost crezul politic al domnitorului Unirii. Încă de la alegerea sa ca domn al celor două Principate, el arăta în nota adresată Puterilor garante:

> „Ţara a cerut unirea cu un prinţ străin. Cât pentru mine personal – continua el – am lucrat totdeauna la succesul acestei combinări şi alegerea mea nu a putut slăbi nici cum convingerile mele de mai înainte. Lipsit de ambiţie personală şi nedorind alta decât binele ţării mele, aşa precum ea îl înţelege şi îl cere, nu am trebuinţă de a declara că voi fi totdeauna gata de a mă întoarce la viaţa privată şi că nu voi considera retragerea mea ca un sacrificiu..."[123].

Şi spre sfârşitul domniei, având sentimentul datoriei împlinite, Al.I. Cuza declara în Mesajul de deschidere a Camerei, din 5/17 decembrie 1865:

> „Împrejurarea aducând a vorbi despre persoana mea, eu vă declar în această ocasiune solemnă că singura mea ambiţiune este de a păstra dragostea poporului român, este în adevăr de a fi folositor patriei mele, de a menţine drepturile ei neatinse. Fiţi convinşi că eu n-aş vrea o putere care nu s-ar întemeia decât pe forţă. Fie în capul ţării, fie alăturea cu D-voastră, eu voi fi totdeauna cu ţara, pentru ţară, fără altă ţintă decât voinţa naţională şi marile interese ale României. Eu voiesc să fie bine ştiut că niciodată persoana mea nu va fi o împiedicare la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic la a cărui aşezare am fost fericit a contribui"[124].

[123] Gr. Chiriţă, *op.cit.*, p. 351.
[124] *Ibidem*, p. 366.

De altfel, Al.I. Cuza n-a încercat şi nici n-a acceptat vreo iniţiativă de a recăpăta tronul.

> „El nu i-a condamnat pe complotişti pentru că l-au detronat, ci doar pentru faptul că au bruscat lucrurile şi nu au aşteptat rezultatul tratativelor”[125].

De asemenea, a fost foarte afectat că armata, pentru care făcuse mari eforturi organizatorice, a participat la actul din 11 februarie 1866.

*
* *

La 10/22 mai 1866 Carol I de Hohenzollern depune jurământul în faţa Parlamentului României:

> „Jur a fi credincios legilor ţării, a păzi religiunea românilor, precum şi integritatea teritoriului ei, şi a domni ca domn constituţional”.

Stabilirea rolului lui Carol I în viaţa politică a României moderne reprezintă o problemă dificilă, din mai multe motive: – deşi despre această perioadă s-a scris relativ mult, referirile sau intervenţiile speciale asupra monarhiei sunt, deocamdată, puţine; – Carol I a domnit aproape o jumătate de secol în care s-au petrecut procese şi evenimente istorice majore – în care a fost implicat – greu de judecat într-un spaţiu limitat; – Carol I este o personalitate complexă, cu merite şi scăderi, care nu poate fi uşor surprinsă într-un „portret politic”; de aici şi destule exagerări.

Mărturii ale vremii confirmă această ultimă subliniere.

> „Nu cred că se poate găsi în istorie – scria N.D. Germani, diplomat român – un alt exemplu unde o ţară ar fi fost în aşa măsură creaţiunea personală a unui singur om”[126].

Iar Jean Sentupery, referindu-se la proclamarea Regatului, în 1881, afirma că:

> „Începând cu această zi, România, deja puternică în Orient, a început să conteze între statele europene. Ea datorează această renaştere politică înţelepciunii, clarviziunii şi energiei regelui Carol I şi este de înţeles popularitatea de care se bucură”[127].

---

[125] V. Russu, *op.cit.*, p. 549.

[126] *Din viaţa Regelui Carol I...*, Bucureşti, 1939, p. 93.

[127] J. Sentupery, *L'Europe politique. Governement-Parlament-Presse*, fasc. septième, Paris, 1895, p. 543.

Pe de altă parte, I.G. Duca aprecia concluziv:

> „Iar când aproape 50 de ani ai lăsat ca nici una din problemele mari interne să nu primească o serioasă deslegare, afară poate de chestia financiară (care nu era deloc puțin importantă – n.ns., Gh.I.) şi de unele lucrări publice, chestia administrativă să se mărginească la diferite încercări nereuşite de organizare, chestia şcolară să ne poată ridica mai sus de ultima treaptă pe scara analfabetismului european, chestia agrară – cea mai însemnată – să rămână nerezolvată sub un regim de răscoale periodice şi în mijlocul multor avertismente sângeroase, când, în fine, ai stat pururea împotriva mişcării democraticeşti, abia în ultimul an al domniei tale ți s-a putut smulge consimțământul pentru o lărgire a dreptului de vot, nu se poate spune că au fost un om superior şi un rege Mare”[128].

Şi Constantin Argetoianu, cu fraza sa sarcastică, notează că hotărârea Consiliului de Coroană de la Sinaia, din august 1914, „a dat lovitura de grație Regelui întemeietor, care, în treacăt fie zis, n-a întemeiat nimic, căci găsise în floare, între Dunăre, Prut şi Carpați, până şi lichelismul...”[129].

Perioada istorică cuprinsă între anii 1866-1914 se caracterizează prin împliniri deosebite, dar şi grave limite. Evident, pentru împliniri, ca şi pentru limite, răspunderea revine puterii politice, inclusiv factorului executiv. Şi din această perspectivă trebuie înțeles rolul lui Carol I în viața politică. Constituția de la 1866 rezerva domnitorului o poziție puternică în cadrul sistemului politic; acestuia i se asigurau inviolabilitatea, titulatura puterii executive, inițiativa legislativă, alături de Parlament, comanda supremă a armatei etc. Deşi Constituția consacra sistemul de guvernare reprezentativ, ea favoriza în practica politică o poziție forte pentru puterea executivă prin dreptul – deşi limitat – pe care îl avea domnitorul de a dizolva corpurile legiuitoare şi pe cel de a numi şi revoca miniştrii.

Încă din primii ani ai domniei – ne referim la evenimentele din anii 1870-1871 –, în contextul instabilității guvernamentale şi al intensificării luptei dintre liberali şi conservatori, pentru obținerea dominației în cadrul sistemului politic, Carol I, nemulțumit de prevederile Constituției, pe care le aprecia ca prea democratice în raport cu stadiul de dezvoltare a țării, dorind lărgirea prerogativelor sale, va încerca să modifice Constituția, pentru a impune un regim autoritar, o domnie personală. În această acțiune va căuta sprijin la puterile garante, iar pe plan intern, la conservatori. Deşi nu şi-a atins obiectivul urmărit – modificarea Constituției, impunerea unui regim de autoritate personală – el şi-a consolidat substanțial poziția politică.

---

[128] I.G. Duca, *op.cit.*, I, p. 96.

[129] C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine; amintiri din vremea celor de ieri*, II, partea a IV-a, *1913-1916*, ediție şi indice adnotat de Stelian Neagoe, Bucureşti, 1991, p. 103-104.

Profitând de natura raporturilor burghezie / moşierime, Partidul Național-Liberal / Partidul Conservator, profitând şi de tarele sistemului politic, Carol I se va implica direct în viața internă a partidelor politice, în special a Partidului Conservator. A întreținut sau chiar a provocat disensiuni, uneori şi-a propus să le aplaneze, totul cu scopul de a-şi asigura o poziție dominantă, de adevărat „manevrier" în viața politică[130].

În acelaşi context, Carol I a sprijinit instituirea şi apoi a protejat sistemul bipartid şi a unui „mecanism" de guvernare bazat pe alternarea la putere, în condițiile confruntării, a Partidului Național-Liberal şi a Partidului Conservator. S-a opus încercărilor de constituire a celui de-al treilea partid politic; a declarat de numeroase ori liderilor politici că trebuie menținute doar două partide puternice[131]. O dovedeşte şi atitudinea față de inițiativele lui Gh. Panu, apoi ale lui Take Ionescu. Deşi ultimul a reuşit să organizeze şi să consolideze propriul partid, Partidul Conservator-Democrat, regele nu l-a acceptat la guvern decât într-o coaliție a conservatorilor.

Dacă încercăm o privire de sinteză asupra acestei perioade, constatăm că, „deşi puterea personală a suveranului... era foarte mare..."[132], domnitorul şi apoi regele Carol I a fost obligat să-şi desfăşoare activitatea în limitele stabilite de Constituție, fiind, în fapt, „un rege constituțional". Impunerea unui guvern de către corpurile legiuitoare, în decembrie 1870 – pe care Nicolae Iorga l-a numit „ministeriu al lichidării dinastice" – unele schimbări de guvern sub presiunea forțelor politice (spre exemplu cele din 1876 şi 1888), imposibilitatea de a realiza şi menține unitatea Partidului Conservator constituie câteva argumente în acest sens.

O altă latură a activității lui Carol I, care poate completa imaginea asupra locului său în viața politică, este cea privind raporturile cu partidele politice. Adept al sistemului bipartid, Carol I a avut atitudini diferite față de cele două partide de guvernământ. Încă din prima parte a domniei a blocat zelul radicalilor pentru reforme; şi în continuare va tempera orientarea spre reforme a liberalilor, chiar până în ultimii ani ai vieții, când Partidul Național-Liberal era decis să legifereze o nouă reformă agrară şi o reformă electorală. A conlucrat, totuşi, la guvern mai mult cu liberalii, pentru că se afla în fruntea unui stat „în construcție", ale cărui structuri nu puteau fi realizate decât printr-o operă reformatoare – operă pentru care liberalii, având lideri competenți, un partid

---

[130] I.G. Duca, *op.cit.*, I, p. 11, 93, 99, 100, 103.

[131] Vezi în acest sens discuțiile lui Carol I cu Titu Maiorescu, Gh.Gr. Cantacuzino, Al Marghiloman, în I. Bulei, *op.cit.*, p. 185 şi 335.

[132] A. Tibal, *op.cit.*, p. 7.

disciplinat şi o doctrină care răspundea necesităţilor ţării, erau mai bine pregătiţi să o realizeze.

În privinţa raporturilor cu Partidul Conservator, trebuie menţionat că, încă de la venirea în ţară, Carol I a exprimat concepţii apropiate de cele ale conservatorilor; de altfel, a depăşit criza din anii 1870-1871 cu ajutorul acestora, pe care i-a sprijinit şi s-a sprijinit până la sfârşitul domniei. Situarea constantă a factorului executiv pe poziţii conservatoare este dovedită de numeroase exemple din viaţa politică; cele mai concludente privesc atitudinea faţă de eventualitatea unor noi reforme, agrară şi electorală, inclusiv faţă de proiectele de după marea răscoală de la 1907.

Chiar şi în contextul intern şi extern, în care Partidul Naţional-Liberal a propus reformele, în toamna anului 1913, Carol I acceptă cu greutate şi condiţionat declanşarea procesului de modificare a Constituţiei. Referindu-se la acest moment, I.G. Duca consemnează:

> „În privinţa reformelor, bătrânul suveran a consimţit la înfăptuirea lor, dar cerea să se facă cu moderaţiune, să se tempereze avântul prea democratic al unei părţi a partidului şi, în orice caz, ca ele să se înscrie în constituţie printr-un fel de înţelegere cu conservatorii. Regele Carol era preocupat veşnic de gândul ca aceste reforme să nu stârnească lupte violente şi să nu zdruncine întocmirile politice”[133].

I.G. Duca explică sprijinul consecvent dat de Carol I conservatorilor şi prin grija deosebită pentru soarta dinastiei, pe care o vedea în deplină securitate, dacă se baza pe clasa marilor proprietari, clasă cu „fire dinastică”[134].

Au existat însă şi stări conflictuale între Carol I şi conservatori, determinate de problema readucerii acestora la guvern, de atitudinea partidului faţă de constituirea domeniului Coroanei, de disputele personale dintre liderii politici etc.

Un capitol important din activitatea politică a lui Carol I priveşte politica externă. Adus pe tronul României cu scopul de a consolida poziţia ţării în concertul european şi mai ales în raport cu puterile vecine, Carol I şi-a asigurat de la început priorităţi în desfăşurarea relaţiilor externe. Referindu-se la vizita sa la Constantinopol, în anul 1866, Nicolae Iorga scria:

> „... semnele de onoare ce i se arătară, într-un grad mai mare decât premergătorului său, Cuza, aveau în vedere nu atât pe stăpânitorul român, cât mai ales pe vărul regelui învingător al Prusiei”[135].

---

[133] I.G. Duca, *op.cit.*, I, p. 14.
[134] *Ibidem*, p. 103.
[135] N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, ediţie îngrijită de Georgeta Penelea, Bucureşti, 1985, p. 651.

Prestigiul şi poziţia sa în relaţiile internaţionale s-au consolidat după cucerirea independenţei de stat a României, proclamarea Regatului, aderarea la Tripla Alianţă. Carol I se va implica în acţiunea de reînnoire a Tratatului de la 1883 şi apoi în cadrul evenimentelor din perioada războaielor balcanice. Titu Maiorescu aprecia că regele Carol I „duce singur politica noastră externă”, fiind, totodată, „omul cel mai bine informat din Europa”[136]. O apreciere similară face şi N.D. Germani:

> „Politica externă însă a rămas domeniul lui exclusiv. El a condus-o personal şi a condus-o perfect, nu numai în vederea ţelurilor atinse în cei 48 de ani ai glorioasei sale domnii, ci şi în vederea marilor evenimente, care au urmat curând după dispariţia sa...”[137].

În judecarea acestei probleme trebuie avut în vedere şi faptul că la conducerea guvernului s-au aflat mari personalităţi politice, precum I.C. Brătianu, D.A. Sturdza, P.P. Carp, Lascăr Catargi, Titu Maiorescu, I.I.C. Brătianu, iar la Ministerul de externe oameni politici de mare valoare, dintre care amintim doar pe Mihail Kogălniceanu şi Take Ionescu. De altfel, în această perioadă istorică, cele două partide de guvernământ – dincolo de confruntarea internă asupra modernizării ţării, dincolo de unele deosebiri de păreri privind tactica sau soluţiile imediate în politica externă – promovau aceeaşi politică în relaţiile internaţionale ale României.

Viaţa politică demonstrează că factorul executiv putea adopta doar poziţia decisă de partidele politice. Această situaţie este cel mai convingător demonstrată de evenimentele petrecute după declanşarea Primului Război Mondial. La sfârşitul unei lungi domnii, în care îşi asumase largi prerogative în politica externă – în limitele menţionate deja –, Carol I s-a văzut obligat să cedeze în faţa atitudinii liderilor politici din ambele partide de guvernământ, care au susţinut în Consiliul de Coroană de la Sinaia – cu o singură excepţie, P.P. Carp – necesitatea neutralităţii României.

Regele Carol I a suportat foarte greu situaţia creată prin declararea neutral-lităţii României. Ottokar Czernin, ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti, nota:

---

[136] C. Argetoianu, *op.cit.*, II, partea a IV-a, p. 9.

[137] *Din viaţa Regelui Carol I...*, p. 96; iar M. Vlădescu, ministru conservator, foloseşte numai superlative: „... El (Carol – n.ns., Gh.I.), a condus singur politica externă a ţării... Inteligenţa şi abilitatea sa diplomatică s-a impus şi la Berlin, unde era cancelar vestitul diplomat, fondator al Imperiului german, Bismarck. Nimic nu se făcea de Germania în orientul european, fără sfatul şi aprobarea regelui României. El se impusese în toate cancelariile europene şi peste sfatul lui nu se trecea” (*ibidem*, p. 305).

„Regele Carol a murit de război. Ultimele săptămâni au fost o tortură pentru bătrânul domnitor...”[138].

Această stare de spirit este surprinsă şi de Al. Tzigara-Samurcaş:

„La mese aproape nu mânca şi nici nu mai vorbea, fiind veşnic dus pe gânduri. Nu o dată mi-a spus Regina ce greu i-a fost să scrie celor doi Împăraţi, că nu poate fi alături de ei, ci de poporul său”[139].

În concluzie, este limpede că aducerea unui prinţ străin pe tronul ţării – conform dorinţelor exprimate de Adunările ad-hoc – a favorizat consolidarea statului român şi o integrare mai rapidă în Europa vremii. La fel, este incontestabil că domnitorul, apoi regele Carol I avea calităţi deosebite: un om realist, metodic, cu multă răbdare şi un înalt spirit civic.

Aceste trăsături sunt surprinse într-un portret realizat de Titu Maiorescu:

„... Tenacitatea principelui în urmărirea ţelului, răbdarea şi indulgenţa sa, înălţarea peste orice simţământ de răzbunare, neobosita regularitate în îndeplinirea zilnicelor datorii, lipsa de orice intrigi, de orice camarilă, de orice amestec în relaţiile private, exemplara viaţă casnică – toate aceste semne de caracter, în aşa contrast cu unele domnii precedente, erau prea intime prin natura lor pentru a produce un efect imediat în publicul cel mare”[140].

Şi I.G. Duca aprecia:

„De altminteri, în genere vorbind, Regele Carol era o adevărată personalitate... Cu o răbdare neobişnuită, ştia să urmărească ani de-a rândul gândurile sale, la toate voinţele într-adevăr stăruitoare nu-şi manifesta niciodată pe faţă intenţiile. Când furtuna sufla peste capul său, ştia să-l aplece, ca să-l ridice însă mai semeţ deîndată ce cerul se însenina iarăşi. Un om care are aceste daruri, nu este orişicine, sau nu e o personalitate obişnuită. Dacă adăugăm la acestea o mare mândrie, un simţ al datoriei cum rar se întâlneşte şi o nobilă concepţie, nobil în cel mai înalt înţeles al cuvântului, a ceea ce datorează acestui Stat şi acestui popor, vom avea sinteza însuşirilor caracteristice ale Regelui Carol”[141].

A demonstrat reale calităţi de om politic. A înţeles treptat – mai ales după criza din anii 1870-1871 – situaţia din ţară, poziţia şi interesele României în sud-estul continentului şi în Europa.

---

[138] I. Scurtu, *Monarhia în România. 1866-1947*, Bucureşti, 1991, p. 52.

[139] *Din viaţa Regelui Carol I...*, p. 360.

[140] T. Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ediţie, postfaţă şi indice de Stelian Neagoe, Bucureşti, 1994, p. 113.

[141] I.G. Duca, *op.cit.*, I, p. 94.

Se considera român şi primul funcționar al țării. Este interesant, pentru completarea imaginii, portretul făcut de prințul Bülow:

> „Regele Carol era unul din cei mai buni oameni şi din cei mai înțelepți domnitori pe care i-am întâlnit, şi eu am avut a face în viață cu mulți suverani...”.
>
> „Tăria lui se întemeia pe răbdare, pe tenacitate, pe simțul datoriei ce dovedea chiar în amănunte, pe înalta concepție [...] ce o avea despre menirea sa de Domnitor”[142].

Încercând să răspundem la problema pusă de I.G. Duca – a fost sau nu Carol I un rege Mare? – credem că se poate aprecia că a fost Mare pentru întreaga sa activitate, care a contribuit la stabilitatea politică a țării, atât de necesară într-o perioadă de adânci transformări social-economice şi politice. Cu alte cuvinte, domnia sa a răspuns obiectivelor inițiale: stabilitate politică şi creşterea prestigiului european al țării.

Viața parlamentară. Regimul politic. Politicianismul.

Viața parlamentară desfăşurată în condițiile create de Constituția de la 1866 s-a situat la un nivel comparabil cu cel din state cu o îndelungată tradiție parlamentară. Dezbaterile din Adunarea Deputaților şi din Senat, organizate în sesiuni de-a lungul a 4-5 luni – în care legile erau discutate în general, cât şi pe articole –, se caracterizează printr-o intensă confruntare de idei asupra destinului țării. Mari personalități ale vieții culturale şi politice ne-au lăsat ample şi valoroase discursuri asupra unor probleme fundamentale privind căile, mijloacele şi ritmul dezvoltării societății. Este suficient să amintim pe Mihail Kogălniceanu, Ion Brătianu, Titu Maiorescu, D.A. Sturdza, P.P. Carp, N. Iorga, Take Ionescu, I.G. Duca, I.I.C. Brătianu, V. Lascăr, P.S. Aurelian, Spiru Haret ş.a.

Parlamentul a avut, de asemenea, un rol deosebit de important în viața politică prin exercitarea dreptului de control asupra puterii executive şi prin urmărirea modului în care se aplicau legile țării. O dovedesc sutele de interpelări ale deputaților şi senatorilor în urma cărora unii miniştri au fost obligați să demisioneze, periclitând uneori soarta întregului Guvern.

Din această perspectivă se poate aprecia că activitatea Parlamentului – cu toate limitele, abuzurile şi slăbiciunile manifestate – a contribuit la democratizarea societății şi totodată la afirmarea țării ca un factor de progres şi stabilitate în Europa vremii, îndeosebi în sud-estul continentului. De asemenea,

---

[142] *Din viața Regelui Carol I...*, p. 320.

trebuie subliniat că evoluţia ţării pe o linie burghezo-democratică[143] – în care viaţa parlamentară a jucat un rol deosebit de important – a stimulat lupta pentru desăvârşirea unităţii naţional-statale.

Alegerile parlamentare în perioada 1866-1911 s-au desfăşurat astfel[144]:

Camera Deputaţilor		Senatul	
Anul	**Luna**	**Anul**	**Luna**
1867	Decembrie	1866	Noiembrie
1868	Iulie	1868	Iulie
1869	Martie	1869	Martie
1870	Mai	1869	August
1871	Mai	1870	Mai
1876	Iunie	1871	Mai
1879*	Mai	1876	Martie
1883*	Aprilie	1877	Aprilie
1884	Noiembrie	1879*	Mai
1888	Ianuarie	1883*	Aprilie
1888	Octombrie	1884	Noiembrie
1891	Aprilie	1888	Octombrie
1892	Februarie	1892	Februarie
1895	Noiembrie	1895	Noiembrie
1899	Mai	1899	Mai
1901	Martie	1901	Martie
1905	Ianuarie	1905	Ianuarie
1907	Mai	1907	Mai
1911	Februarie	1911	Februarie

* Constituantă.

Participarea la vot în anii 1901-1907-1911 a fost următoarea[145]:

Colegiile	primul scrutin								
	1901			1907			1911		
	Înscrişi	Votanţi	%	Înscrişi	Votanţi	%	Înscrişi	Votanţi	%
I Cameră	15.951	11.249	70,52	15.953	12.257	76,83	15.301	11.962	78,19
II Cameră	31.874	21.045	66,02	34.888	24.590	70,48	33.270	24.558	74,00
III Cameră	41.376	25.050	60,54	49.611	34.308	69,15	52.768	37.113	70,33
I Senat	10.427	7.040	67,52	11.064	8.283	74,86	11.164	8.132	72,70
II Senat	13.205	8.494	64,32	14.466	10.090	69,75	13.757	9.871	71,50

[143] Vezi observaţii interesante în A. Banciu, *op.cit.*, p. 25.
[144] L. Colescu, *Statistica electorală. Alegerile generale pentru Corpurile legiuitoare în 1907 şi 1911*, Bucureşti, 1913, p. 40.
[145] *Ibidem*, p. 52.

Informaţii interesante ne oferă şi repartizarea Senatorilor şi Deputaţilor aleşi în 1911 după profesiunea sau starea lor socială de căpetenie[146]:

Categoriile de profesiuni	Senatori				Deputaţi					Total general	%
	Col. I	Col. II	Total	%	Col. I	Col. II	Col. III	Total	%		
Rentieri pensionari	4	7	11	10,0	2	5	—	7	3,8	**18**	**6,1**
Proprietari, mari agricultori	34	19	53	48,2	42	18	22	82	44,8	**135**	**46,1**
Medici	1	6	7	6,4	2	5	2	9	4,9	**16**	**5,5**
Profesori	4	3	7	6,4	5	4	8	17	9,3	**24**	**8,2**
Ingineri	2	2	4	3,6	1	—	—	1	0,5	**5**	**1,7**
Avocaţi	14	12	26	23,6	17	30	5	52	28,5	**78**	**26,6**
Comercianţi, industriaşi	—	1	1	0,9	2	4	1	7	3,8	**8**	**2,7**
Altele	1	—	1	0,9	4	4	—	8	4,4	**9**	**3,1**
TOTAL	**60**	**50**	**110**	**100,0**	**75**	**70**	**38**	**183**	**100,0**	**293**	**100,0**

Se poate constata: – Participarea la vot a crescut constant, depăşind 70% dintre alegători; – atât în Cameră, cât şi în Senat, predominau proprietarii şi marii agricultori (aproape de 50%), urmaţi de avocaţi (aproximativ 25%) şi profesori (7-8%); – comercianţii şi industriaşii reprezentau abia 2,7% în Cameră şi doar 0,9% în Senat.

*

* *

Regimul politic din România în perioada 1866-1914 a fost analizat doar tangenţial în diferite lucrări privind viaţa politică. Se întâlnesc mai multe formulări, unele enunţate, altele argumentate: „Regim burghezo-moşieresc”[147], „regim al burgheziei şi moşierimii”[148], „regim burghez”[149] sau „burghezo-democratic”[150].

---

[146] *Ibidem*, p. 66.

[147] Termenul este întâlnit într-un foarte mare număr de lucrări privind istoria noastră modernă; de aceea, nu credem necesară exemplificarea.

[148] Este punctul de vedere exprimat de Tr. Lungu în dezbaterea organizată de revista *Anale de Istorie*, 4, 1969, p. 168; vezi şi V. Russu, *Instituirea şi organizarea regimului politic al burgheziei şi moşierimii (februarie-iunie 1866)*, în *Analele Ştiinţifice ale Universităţii din Iaşi*, XVI, 1970.

[149] În dezbaterea citată, Gh. Zaharia vorbeşte de un „regim burghez în curs de consolidare” (*loc.cit.*, p. 172).

[150] I. Scurtu, *Contribuţii privind viaţa politică din România. Evoluţia formei de guvernământ* în *Istoria Modernă şi Contemporană*, Bucureşti, 1988, p. 130-131.

Apreciem că un prim factor, care trebuie avut în vedere în stabilirea caracterului regimului politic, priveşte Constituţia de la 1866. Subliniem din nou faptul că deşi moşierimea şi-a impus punctul de vedere într-o serie de probleme, deşi principiile Constituţiei au fost deseori încălcate – ne referim mai ales la participarea cetăţenilor la viaţa politică – această Constituţie, raportată la perioada anterioară ca şi la Constituţia de la 1923, raportată la Europa vremii (de reţinut că România este primul stat constituţional din sud-estul Europei), era esenţialmente burgheză.

Totodată, trebuie avut în vedere că, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, România realizează un ritm de dezvoltare accelerat, procesul de integrare în Europa capitalistă se intensifică. Creşterile semnificative înregistrate de industrie, constituirea şi consolidarea unui sistem de credit, creşterea volumului bugetului ţării, asigurarea pentru o lungă perioadă de timp a unei balanţe excedentare, realizările din transporturi, unele progrese din agricultură, volumul şi structura comerţului exterior etc. confirmă ideea că în România capitalismul se dezvolta în toate laturile vieţii social-economice. Deşi existau numeroase şi grave probleme, precum cele din lumea satelor, cele decurgând din raporturile economice inechitabile cu statele capitaliste dezvoltate, din poziţia capitalului străin în economia ţării – având în vedere totalitatea factorilor şi trăsăturilor vieţii social-economice şi politice, concluzia care se desprinde este aceea că sistemul economic capitalist devine treptat dominant.

Un rol important pentru explicarea caracterului regimului politic revine mecanismului de exercitare a puterii. Or, după cum am încercat să demonstrăm, raportul de forţe între cele două partide a evoluat în favoarea PNL, care-şi impune treptat poziţia. Deosebirile doctrinare, abordarea diferită a procesului de modernizare – atât în stabilirea, cât şi în transpunerea în practică a strategiei dezvoltării ţării –, forţa organizatorică inegală (PNL în continuă consolidare, Partidul Conservator într-o permanentă dezbinare), au generat, o subliniem încă o dată, alternarea la putere în condiţiile confruntării, confruntare finalizată prin impunerea puterii politice a burgheziei şi dispariţia partidului politic al moşierimii.

În aprecierea caracterului regimului politic nu trebuie evitată luarea în consideraţie a politicianismului, mai ales pentru că acest aspect a influenţat mulţi autori, care au interpretat tarele politicianiste ca efecte ale stadiului de dezvoltare a ţării, a compromisului dintre burghezie şi moşierime. Noi credem că trebuie pornit de la realitatea că practicile politicianiste caracterizează orice regim politic, indiferent de nivelul de dezvoltare social-economică a ţării. Politicianismul s-a manifestat şi în viaţa politică a României din aceste decenii, liberalii şi conservatorii aducându-şi acuzaţii reciproce; în această direcţie este

greu de găsit diferenţe între cele două partide. Nu trebuie deci să fim derutaţi de manifestările politicianiste în explicarea caracterului regimului politic.

Având în vedere toţi aceşti factori, apreciem că formularea de tipul „regim burghezo-moşieresc" (legată de ideea compromisului dintre burghezie şi moşierime, a alianţei dintre cele două partide politice), ca şi cea de „regim al bugheziei şi moşierimii" (care sugerează un rol politic pentru moşierime mult mai mare decât cel manifestat în fapt) nu corespund cu realitatea istorică.

Pe baza celor prezentate până aici, considerăm că în România modernă, după 1866, prin Constituţie, şi mai ales după 1877, prin întreaga evoluţie social-economică şi politică, s-au creat condiţiile pentru manifestarea unui regim politic burghez, mai întâi în principii şi tendinţă, devenind treptat o realitate politică.

Ne putem, astfel, explica mai firesc şi mai convingător trăsăturile regimului burghezo-democratic din România Întregită, care-şi are rădăcinile în trăsăturile regimului politic din perioada anterioară.

Politicianismul. Pentru a completa imaginea evoluţiei regimului constituţional din România în aceste decenii, este necesară şi luarea în discuţie a politicianismului. Apreciem că în definirea acestui fenomen nu trebuie să ne limităm la corupţia politicienilor; trebuie să avem în vedere şi trăsăturile regimului constituţional, ale vieţii politice în care se manifestă tarele politicianiste.

Astfel, trebuie reţinut mai întâi că, deşi regimul constituţional se baza pe principiul reprezentativităţii, participarea reală la viaţa politică a masei de alegători era mult limitată. Statisticile[151] alegerilor din această perioadă sunt edificatoare:

Colegiul	1899			1901		
	I	II	III	I	II	III
Cameră						
Înscrişi	15.848	32.852	39.735	15.823	31.782	41.375
Votanţi	12.590	22.412	28.231	11.259	21.045	25.053
Senat						
Înscrişi	10.557	13.180	—	10.351	15.390	—
Votanţi	7.435	9.044	—	7.050	9.945	—

Deci, la o populaţie de peste 6 milioane locuitori, în anul 1901, votau 74.332 cetăţeni. După calculele făcute de Mircea Iosa[152], din întreaga populaţie a ţării (autorul a luat în calcul cifra de 6,5 milioane locuitori – n.ns., Gh.I.)

[151] G.D. Nicolescu, *Parlamentul român. 1866-1901. Biografii şi portrete*, I-II, Bucureşti, 1903, p. 33.

[152] M. Iosa, *Încercări de modificare a Legii electorale în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea*, în *Revista de Istorie*, 30, 1977, 8, p. 1419.

participau direct la vot pentru Adunarea Deputaţilor 93.250 cetăţeni, adică 1,3% din totalul populaţiei ţării, iar pentru Senat doar 27.260 cetăţeni, adică 0,34% din totalul populaţiei ţării. Un adevărat simulacru de manifestare a voinţei naţionale, pe baza căruia partidele politice îşi asumau răspunderea şi beneficiile reprezentării intereselor generale ale statului.

Date interesante ne oferă şi L. Colescu pentru alegerile din anii 1901, 1905, 1907, 1911[153]:

Anul	Camera Deputaţilor				Senatul			Populaţia (mii)		Votanţi	
	Col. I	Col. II	Col. III	Total	Col. I	Col. II	Total	Total peste 21 ani	Bărbaţi peste 21 ani	Pentru Cameră la 100 bărbaţi	Pentru Senat la 100 bărbaţi
1901	15.951	31.874	41.376	89.201	10.427	13.205	23.632	2.623,82	1.359,14	**6,5**	**1,7**
1905	15.973	34.742	42.907	93.622	10.659	13.912	24.571	2.774,98	1.437,44	**6,5**	**1,7**
1907	15.953	34.888	49.611	100.452	11.064	14.466	25.530	2.859,76	1.481,26	**6,8**	**1,7**
1911	15.301	33.270	52.768	101.339	11.164	12.757	24.921	3.024,92	1.644,30	**6,1**	**1,5**

O altă trăsătură a vieţii politice, care exprimă manifestări politicianiste, este dată de încălcarea principiilor de funcţionare a regimului constituţional; este cazul depăşirii de către factorul executiv a prerogativelor sale, ca şi maniera de desfăşurare a alegerilor, în care partidul de la putere îşi asigura constant majoritatea parlamentară. Faptul era facilitat şi de nivelul politic scăzut al corpului electoral.

Politicianismul caracteriza atât pe liberali, cât şi pe conservatori. După cum nota C. Bacalbaşa:

> „... regimul conservator, în ceea ce priveşte libertatea alegerilor, nu s-a deosebit de regimul liberal; alegerile s-au făcut după acelaşi model, tot de către administraţie, tot cu tendinţa de a da guvernului nu numai majorităţi, ci unanimităţi. Fără să fi degenerat în orgii electorale, este cert că şi sub conservatori alegerile au fost tot atât de puţin libere ca şi sub liberali”[154].

Implicarea administraţiei în politică decurgea atât din numirile realizate de către guvernul care lua puterea, cât şi din felul în care se recrutau funcţionarii; mulţi dintre ei se înscriau într-un partid sau altul numai pentru a primi funcţii o dată cu schimbarea guvernului. Deputatul G.C. Dobrescu afirma în şedinţa Adunării Deputaţilor, din 12 februarie 1900:

---

[153] L. Colescu, *op.cit.*, p. 7.
[154] C. Bacalbaşa, *op.cit.*, II, Bucureşti, 1928, p. 183.

„Aceşti oameni se înscriu în cutare sau cutare grupare politică, numai ca o dată cu schimbarea regimului să ceară schimbarea funcționarilor, pentru a li se da lor acele slujbe”[155].

Existau însă şi situații când primarii – probabil şi alți funcționari – treceau în partidul care forma guvernul, pentru a-şi păstra funcția.

Uneori, tarele politicianiste erau recunoscute deschis şi chiar justificate. Astfel, în şedința Senatului din 13 decembrie 1894, răspunzând unor acuzații formulate de către D.A. Sturdza, P.P. Carp – cu cinismul recunoscut, şi în spiritul viziunii sale elitiste – îşi exprima părerea că în România, „guvernele sunt datoare mai mult decât în alte țări” să influențeze alegerile, declarându-se totuşi (!) pentru respectarea unor limite[156]. P.P. Carp, deşi disprețuia sprijinul „străzii”, va fi nevoit să admită şi astfel de mijloace pentru venirea la putere[157].

Pe de altă parte, liberalii şi conservatorii îşi aduceau acuzații reciproce – mai ales atunci când se aflau pe băncile opoziției – în privința practicilor politicianiste. Ele reprezentau expresia contradicțiilor dintre cele două partide asupra problemelor fundamentale ale societății, dar, în acelaşi timp, şi a disputei cotidiene în vederea pregătirii revenirii la putere, a satisfacerii diferitelor interese de partid.

Liberalii acuzau pe conservatori[158] de lipsa principiilor politice sau de abandonarea lor, de slăbiciune politică, de amestec grosolan în alegeri şi corupție, transformarea administrației într-un organ subordonat partidului, de satisfacerea intereselor personale ale adepților politici, realizată de multe ori prin persecutarea membrilor PNL, de elitism etc.

Conservatorii imputau liberalilor[159] lipsa sau nerespectarea principiilor politice anunțate, neconcordanța între promisiuni şi fapte, lipsa de cultură, folosirea activității politice în scopul strângerii de avere, amestecul administrației în viața politică etc.

După cum subliniam mai sus, la discutarea politicianismului în România modernă trebuie avute în vedere trăsăturile regimului constituțional, ale vieții politice. Aceasta nu înseamnă, însă, că tarele politicianiste se întâlnesc doar în țările în care regimul constituțional parcurge primele etape.

În fapt, politicianismul însoțeşte sistemul politic modern de la apariția sa până în prezent. Dintre sursele referitoare la perioada aflată în atenția noastră,

---

[155] *DAD*, 1899/1900, p. 631.

[156] C. Gane, *op.cit.*, II, p. 107.

[157] Al. Marghiloman, *Note politice...*, p. 45-46.

[158] Vezi, pe larg, Gh. Iacob, *On The Constitutional Regime in Romania (1866-1914)*, în *ASUI*, XXXVI, 1990.

[159] *Ibidem*.

prezentăm două exemple. Astfel, lucrarea lui Georges Lachapelle care abordează funcționarea sistemului parlamentar în Franța şi Anglia, se referă pe larg la practicile politicianiste din aceste țări cu tradiție parlamentară de sute de ani[160]. Notăm şi un comentariu semnificativ a lui I.G. Duca, care se referă la manifestări politicianiste în Anglia – în raport cu unele contracte economice în România:

„De altminteri aceasta nu a fost singura ocazie în care pe vremea neutralității şi a războiului mi-a fost dat să constat că ne place să ne calomniem, pe când de fapt în celelalte state se petrec netulburate lucruri cu mult mai grave, mult mai certate cu morala decât în România"; dar, îndeamnă autorul, „Să continuăm totuşi a fi severi față de noi înşine, este condiția esențială a îndreptării, este marele imbold spre progres"[161].

O situație asemănătoare – poate chiar mai gravă – era în SUA, în aceeaşi perioadă istorică[162].

2. REGIMUL CONSTITUȚIONAL DUPĂ MAREA UNIRE

Votul universal şi sistemul pluripartid

În preajma declanşării Primului Război Mondial, regimul constituțional din România se consolidase, funcționând la un nivel comparativ cu cel al unor state având veche tradiție constituțională. Limitele sale cele mai grave proveneau din sistemul cenzitar şi manifestările politicianiste, care măreau mult distanța între principii şi realitatea politică.

În acelaşi timp, sistemul bipartid, care funcționase aproape jumătate de veac, era contestat tot mai mult prin apariția unor noi partide politice cu pretenție de guvernare; de altfel, Partidul Conservator Democrat a fost acceptat la guvern, este drept, într-o coaliție cu Partidul Conservator.

Problema cea mai importantă, vizând perfecționarea regimului constituțional, era în aceşti ani modificarea sistemului electoral. După cum am notat mai sus, PNL introdusese, încă în programul de la Iaşi, din 1892, principiul votului universal, tergiversând însă, – din numeroase motive, între care opoziția chiar a numeroşi lideri şi membri ai partidului –, luarea problemei în discuție.

---

[160] G. Lachapelle, *L'œuvre de demain*, Paris, 1917, p. II-III, V, 75, 78-79, 82-83.

[161] I.G. Duca, *op.cit.*, I, p. 204.

[162] Vezi *Înainte de Watergate. Probleme ale corupției în societatea americană*, Bucureşti, 1989, p. 161-185.

Abia prin scrisoarea lui I.I.C. Brătianu din septembrie 1913, se anunţa, alături de reforma agrară, şi o nouă reformă electorală.

După venirea la guvern a PNL, în ianuarie 1914, şi desfăşurarea de alegeri parlamentare, la 24 februarie 1914, M. Orleanu, preşedintele Camerei Deputaţilor, propunea revizuirea Constituţiei în vederea realizării reformelor agrară şi electorală[163]. Deşi corpurile legiuitoare aprobă în lunile martie-aprilie revizuirea Constituţiei şi au loc alegeri pentru Constituantă, declanşarea Primului Război Mondial amână luarea în dezbatere a noilor reforme.

Procesul de revizuire a Constituţiei a fost reluat abia în Parlamentul de la Iaşi; în urma dezbaterilor, în iulie 1917, au fost modificate, în afara art. 19 privind proprietatea, şi articolele 57 şi 67, privind sistemul electoral, care prevedeau[164]: „Adunarea Deputaţilor se compune din deputaţi aleşi de cetăţenii români majori, prin vot universal, egal, direct şi obligatoriu şi cu scrutin secret pe baza reprezentării proporţionale" (art. 57) şi: „Senatul se compune din senatori aleşi şi senatori de drept. Legea electorală va fixa compunerea Senatului" (art. 67). A urmat *decretul-lege publicat în 16/29 noiembrie 1918*, care prevedea că: „Toţi cetăţenii români majori vor alege prin vot obştesc, obligatoriu, egal, direct şi secret, pe baza reprezentării proporţionale, un număr de deputaţi proporţional cu populaţia"[165].

Dreptul la vot se exercita de la 21 de ani pentru Adunarea Deputaţilor şi de la 40 de ani pentru Senat. Vârsta minimă pentru a fi ales deputat era de 25 de ani, iar senator de 40 de ani. Nu aveau drept de vot femeile, tinerii sub 21 de ani, militarii şi magistraţii[166].

Introducerea votului universal în România venea în întâmpinarea dorinţelor exprimate în *hotărârile de Unire* ale Basarabiei şi apoi ale Transilvaniei cu România. Astfel, în *Declaraţia privind Unirea Basarabiei cu România* se prevedea:

> „Basarabia va trimite în Parlamentul român un număr de reprezentanţi proporţional cu populaţia, aleşi pe baza votului universal, egal, direct şi secret. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste şi sate, oraşe, zemstve şi Parlament, se vor face pe baza votului universal, egal, secret şi direct"[167].

La fel, *Rezoluţia privind Unirea Transilvaniei cu România*, adoptată la 1 decembrie 1918, de Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, stipula la art. 3:

---

[163] E. Focşeneanu, *Istoria constituţională a României. 1859-1991*, Bucureşti, 1992, p. 48.
[164] I. Scurtu, *Viaţa politică din România. 1918-1944*, Bucureşti, 1982, p. 40.
[165] *Ibidem*.
[166] *Ibidem*.
[167] I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 1991, p. 283.

„Înfăptuirea desăvârşită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Votul obştesc, direct, egal, secret, pe comune în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județ ori Parlament"[168].

Congresul general al Bucovinei a votat „*Unirea necondiționată*" cu România. Prevederile decretului-lege din noiembrie 1918 au fost confirmate de Constituția adoptată în martie 1923. Articolul 6 prevedea:

„Constituțiunea de față şi celelalte legi relative la drepturile politice determină care sunt, osebit de calitatea de român, condițiunile necesare pentru exercitarea acestor drepturi. Legi speciale, votate cu majoritatea de două treimi, vor determina condițiunile sub care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice. Drepturile civile ale femeilor se vor stabili pe baza deplinei egalități a celor două sexe"[169].

Cu excepția alegerilor administrative din 1929, femeile nu vor beneficia de dreptul de vot[170].

În martie 1926 s-a adoptat o nouă *Lege electorală*, care stabilea un sistem nou de centralizare a rezultatelor alegerilor şi repartizare a mandatelor; gruparea politică care obținea cel mai mare procent în alegeri, dar nu mai mic de 40%, beneficia de aşa-numita „primă electorală", care consolida sensibil poziția în Parlament.

Această măsură a provocat opinii diferite în rândul oamenilor politici, dar şi între istorici, jurişti ş.a. Înclinăm a crede că Eleodor Focşeneanu se apropie de adevăr atunci când concluzionează[171]:

„Această lege a fost dictată de împrejurări obiective. Prin unirea celorlalte provincii româneşti cu Vechiul Regat, sistemul de două partide puternice, conservator şi liberal, care se succedau la putere, se destrămase, deoarece la partidele tradiționale din Vechiul Regat s-au adăugat partidele existente în noile provincii. Acestea, cu timpul, vor fuziona cu partide din Vechiul Regat (cu excepția Partidului Conservator care avea să dispară de pe scena politică), dar până atunci, în acea perioadă de confruntări cu situații dificile de după război şi de adaptări la aceste situații, distribuirea pur proporțională a mandatelor ar fi creat dificultăți enorme în obținerea majorității în adunările legiuitoare şi deci în formarea guvernelor, obligând la coaliții guvernamentale, improprii în acea perioadă: putere instabilă în împrejurări puțin stabile".

---

[168] I. Scurtu (coordonator), Gh.Z. Ionescu, E. Popescu, D. Smârcea, *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, Bucureşti, 1982, p. 26.

[169] *Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, Bucureşti, 1990, p. 611-612.

[170] I. Scurtu, *Viața politică din România...*, p. 37.

[171] E. Focşeneanu, *op. cit.*, p. 69.

Noul sistem electoral a determinat creşterea spectaculoasă a *numărului de partide politice*, care în deceniul al 4-lea au depăşit 30; cele mai importante erau[172]:

Denumirea partidului	Data creării	Preşedinţi în deceniul IV
Partidul Naţional Liberal	1875	I.G. Duca, C.I.C. Brătianu
Partidul Naţional Liberal	1930	Gh. Brătianu
Partidul Liberal Democrat	1931	Jean Th. Florescu
Partidul Naţional Ţărănesc	1926	Al. Vaida-Voievod, Iuliu Maniu, I. Mihalache
Frontul Românesc	1935	Al. Vaida-Voievod
Partidul Ţărănesc Radical	1933	Grigore Iunian
Partidul Naţional Creştin	1935	O. Goga, A.C. Cuza
Partidul Naţionalist-Democrat	1910	Nicolae Iorga
Partidul Poporului	1920	Alexandru Averescu
Liga Agrară	1929	Constantin Garoflid
Partidul Agrar	1932	Constantin Argetoianu
Liga Naţional Corporatistă	1933	Mihail Manoilescu
Partidul Conservator	1932	Grigore N. Filipescu
Blocul Cetăţenesc pentru Salvarea Ţării	1930	Grigore Forţu
Partidul „Totul pentru Ţară” (Garda de Fier)	1934	Gh. Cantacuzino-Grănicerul, Gh. Clime
Cruciada Românismului	1935	Mihail Stelescu
Partidul Maghiar	1922	György Bethlen
Partidul Ţărănesc Maghiar (Partidul Micilor Agrarieni Maghiari)	1933	Dr. Imre Réthy
Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ)	1934	Szepesi Sándor, Gyárfás Kurkö
Partidul German din România	1919	Hans Otto Roth, Fritz Fabricius
Partidul Poporului German	1935	Alfred Bonfert
Uniunea Evreilor Pământeni	1909	Dr. Wilhelm Filderman
Partidul Evreiesc din România	1931	Th. Fischer
Consiliul Central al Evreilor din România	1936	Dr. Wilhelm Filderman
Partidul Naţional Ucrainean din România	1919	Zaloziecki Wladimir
Partidul Ţărănesc Ucrainean din Bucovina	1931	Constantin Cracalia
Frontul Renaşterii Naţionale	1938	Al. Vaida-Voievod
Partidul Naţiunii	1940	Ernest Urdăreanu
Partidul Comunist Român	1921	Alexandr Danieluk-Stefanski (Gorn), Eugen Iacobovici, Boris Ştefanov, Ştefan Foriş

[172] Informaţii din M. Muşat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, partea a II-a, p. 107-108.

Denumirea partidului	Data creării	Preşedinţi în deceniul IV
Partidul Social-Democrat din România	1927	I. Moscovici, George Grigorovici
Partidul Socialist Unitar din România	1928	Dr. L. Ghelerter
Partidul Socialist din România	1933	C. Popovici
Frontul Plugarilor	1933	Dr. Petru Groza

Se constată o evidentă schimbare faţă de tabloul politic dinaintea Primului Război Mondial. În acelaşi timp, trebuie subliniat că sistemul politic a fost dominat tot de două partide (de această dată PNL şi PNŢ). Cu excepţiile cunoscute (alegerile din 1919 şi 1937), masa de alegători, cu mult mai numeroasă în aceste decenii, s-a orientat, în principal, spre PNL sau PNŢ.

Lărgirea masei electorale a reprezentat, fără îndoială, un pas deosebit de important în procesul de democratizare a vieţii politice. Un tabel[173] cu *rezultatele alegerilor parlamentare între anii 1919-1928* ne oferă date edificatoare privind nivelul votării:

Anul	Populaţia României	Alegători Înscrişi	% alegători din pop. României	Voturi exprimate	% din liste	Voturi neexprimate	% din liste
1919	15.287.528	1.916.225	12,53	1.480.270	77,25	435.955	22,75
1920	15.541.424	2.924.527	18,82	1.937.561	66,25	986.966	33,75
1922	15.970.836	2.908.015	18,21	2.210.370	76,01	693.645	23,85
1926	16.926.647	3.496.814	20,66	2.622.565	75,00	874.249	25,00
1927	17.149.321	3.586.086	20,91	2.762.779	77,04	823.307	22,96
1928	17.390.605	3.671.325	21,11	2.840.680	77,37	830.672	22,63

Constituţia de la 1923

Noua Constituţie a României a fost adoptată la 26 martie 1923 în Cameră, la 27 martie în Senat, fiind promulgată de Regele Ferdinand la 28 martie, cu decretul regal nr. 1360 şi publicată în *Monitorul Oficial* nr. 282 din 28 martie acelaşi an. Cercetările asupra „problemei constituţionale” din România au evidenţiat elementele de continuitate şi noutate în raport cu Constituţia de la 1866. Ne oprim asupra celor mai semnificative.

---

173 A.-C. Soare, *Regimul politic din România în deceniul al III-lea al secolului al XX-lea. Studiu comparativ cu statele din centrul şi sud-estul Europei*, Teză de doctorat, Bucureşti, 1994, p. 191.

Principiul suveranităţii naţionale era limpede exprimat încă din primele articole[174]:

„Art. 1: Regatul României este un stat naţional unitar şi indivizibil.
Art. 2: Teritoriul României este nealienabil. Hotarele statului nu pot fi schimbate sau rectificate decât în virtutea unei legi.
Art. 3: Teritoriul României nu se poate coloniza cu populaţiuni de gintă străină".
Art. 33: Toate puterile statului emană de la naţiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegaţiune şi după principiile şi regulile aşezate în Constituţiunea de faţă".

Principiul legalităţii şi supremaţiei Constituţiei era „mai bine exprimat decât în cea de la 1866"[175]:

„Numai Curtea de Casaţie în secţiuni unite are dreptul de a judeca constituţionalitatea legilor şi a declara inaplicabile pe acelea care sunt contrarii Constituţiunii. Judecata asupra inconstituţionalităţii legilor se mărgineşte numai la cazul judecat. Curtea de Casaţie se va rosti ca şi în trecut asupra conflictelor de atribuţiuni. Dreptul de recurs în casare este de ordin constituţional".

De asemenea, *problema modificării Constituţiei* căpătă forme mai rigide. Art. 129 prevedea[176]:

„Constituţiunea poate fi revizuită în total sau în parte din iniţiativa regelui sau oricăreia din Adunările legiuitoare.

În urma acestei iniţiative, ambele adunări, întrunite separat, se vor rosti cu majoritate absolută dacă este locul ca dispoziţiunile constituţionale să fie revizuite.

Îndată ce necesitatea revizuirii a fost admisă, ambele Corpuri legiuitoare aleg din sânul lor o comisiune mixtă, care va propune textele din Constituţiune ce urmează a fi supuse revizuirii.

După ce raportul acestei comisiuni va fi citit în fiecare adunare, de două ori în interval de cincisprezece zile, ambele adunări întrunite la un loc, sub preşedinţia celui mai în vârstă dintre preşedinţi, în prezenţa a cel puţin două treimi din totalitatea membrilor ce le compun, cu majoritate de două treimi, stabilesc în mod definitiv cari anume articole vor fi supuse revizuirii.

În urma acestui vot adunările sunt de drept dizolvate şi se va convoca corpul electoral în termenul prescris de Constituţiune".

Constituţia cuprindea 8 titluri[177] (totalizând 138 articole): – Despre teritoriul României; – Despre drepturile românilor; – Despre puterile statului; – Despre

[174] *Constituţia din 1923...*, p. 611 şi 618.
[175] A. Banciu, *Rolul Constituţiei din 1923...*, p. 78.
[176] *Ibidem*, p. 633.

finanțe; – Despre puterea armată; – Dispozițiuni generale; – Despre revizuirea Constituțiunii; – Dispozițiuni tranzitorii şi suplimentare.

Noua Constituție prelua aproximativ 60% din Constituția de la 1866[178]. Trebuie însă reținut că au fost votate atât articolele revizuite, cât şi cele menținute din vechiul text; iar Constituția a fost publicată ca un text nou. Faptele conduc pe Eleodor Focşeneanu la concluzia că „Formal, era o Constituție nouă; în fond, era Constituția veche amplu revizuită"[179].

Având în vedere semnificația lor majoră, redăm în continuare textul unor articole care stipulau principiile unei adevărate democrații burgheze ce se instaura în România[180]:

> „Art. 5: Românii, fără deosebire de origină etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conştiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație şi de toate drepturile stabilite prin legi.
>
> Art. 6: Constituțiunea de față şi celelalte legi relative la drepturile politice determină cari sunt, osebit de calitatea de român, condițiunile necesare pentru exercitarea acestor drepturi. Legi speciale, votate cu majoritatea de două treimi, vor determina condițiunile sub cari femeile pot avea exercițiul drepturilor politice. Drepturile civile ale femeilor se vor stabili pe baza deplinei egalități a celor două sexe.
>
> Art. 7: Deosebirea de credințe religioase şi confesiuni, de origină etnică şi de limbă nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile şi politice şi a le exercita. Numai naturalizarea aseamănă pe străin cu românul pentru exercitarea drepturilor politice. Naturalizarea se acordă în mod individual de Consiliul de Miniştri, în urma constatării unei comisiuni, compusă din: primul-preşedinte şi preşedinții Curții de apel din Capitala țării, că solicitantul îndeplineşte condițiunile legale. O lege specială va determina condițiunile şi procedura prin care străinii dobândesc naturalizarea. Naturalizarea nu are efect retroactiv. Soția şi copiii minori profită, în condițiunile prevăzute de lege, de naturalizarea soțului sau tatălui.
>
> Art. 8: Nu se admite în stat nici o deosebire de naştere sau de clase sociale. Toți românii, fără deosebire de origină etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii şi datori a contribui fără osebire la dările şi sarcinile publice. Numai ei sunt admisibili în funcțiunile şi demnitățile publice, civile şi militare. Legi speciale vor determina statutul funcționarilor publici. Străinii nu pot fi admişi în funcțiunile publice decât în cazuri excepționale şi anume statornicite de legi".

În acelaşi context se situează art. 24 privind învățământul, art. 25 privind libertățile individuale, art. 27 privind secretul corespondenței, art. 28 privind dreptul de întrunire etc.

---

177 *Ibidem*.

178 E. Cernea, E. Molcuț, *Istoria statului şi dreptului românesc*, Bucureşti, 1992, p. 250.

179 E. Focşeneanu, *op.cit.*, p. 59.

180 *Constituția din 1923...*, p. 611, 612, 615, 616, 617.

Deosebit de importante sunt şi prevederile referitoare *la rolul statului în viața social-economică a țării* (art. 17, 19, 20). Se prevedea, între altele, că „Proprietatea de orice natură, precum şi creanțele asupra statului sunt garantate", iar „Zăcămintele din ele, precum şi bogățiile de orice natură ale subsolului sunt proprietatea statului"[181]. De asemenea, statul putea interveni în relațiile dintre patroni şi muncitori. Art. 21 prevedea[182]: „Toți factorii producțiunii se bucură de o egală ocrotire. Statul poate interveni, prin legi, în raporturile dintre aceşti factori pentru a preveni conflicte economice sau sociale. Libertatea muncii va fi apărată. Legea va regula asigurarea socială a muncitorilor, în caz de boală, accidente şi altele".

În privința *separației puterilor în stat*, trebuie menționat mai întâi că „Cele trei puteri erau *independente* una de alta, fiind prevăzute o serie de prescripții care le dădeau posibilitatea să se limiteze reciproc în atribuții"[183].

Puterea executivă participa la opera de legiferare prin dreptul Regelui de inițiativă, sancționare şi promulgare a legilor, de dizolvare şi prorogare a reprezentanței naționale.

Puterea legislativă putea controla exercitarea atribuțiilor puterii executive în privința votării şi adoptării bugetului, a controlului preventiv de gestiune a veniturilor şi cheltuielilor statului; de asemenea, prin dreptul deputaților şi senatorilor de a adresa interpelări miniştrilor.

Puterea judecătorească limita atribuțiile puterii legislative, controlând constituționalitatea legilor. De asemenea, cenzura legalitatea actelor puterii executive (art. 107).

În acelaşi timp, puterea executivă putea interveni în exercitarea puterii judecătoreşti prin dreptul de grațiere şi amnistie (art. 88).

Se poate aprecia că noua Constituție răspundea necesităților de dezvoltare a societății româneşti de după înfăptuirea României Mari. În principii, Constituția de la 1923 era una dintre cele mai înaintate din Europa vremii. Trebuie subliniat că, deşi nu a fost votată de toate partidele politice, ea a fost „aplicată de toți factorii politici, deoarece contestarea ei nu privea conținutul, ci procedura de adoptare..."[184]; „...şi partidele care s-au declarat împotriva acesteia au acceptat-o, au guvernat pe baza ei, iar în anii când era atacată de forțele de dreapta, au militat pentru apărarea Constituției din martie 1923"[185].

---

[181] *Ibidem*, p. 613-614.
[182] *Ibidem*, p. 614-615.
[183] A. Banciu, *op.cit.*, p. 83.
[184] E. Focşeneanu, *op.cit.*, p. 59.
[185] I. Scurtu, I. Bulei, *Democrația la români...*, p. 27.

Viața parlamentară

După 1918 activitatea parlamentară a fost marcată de introducerea votului universal. Caracterul reprezentativ al Corpurilor legiuitoare devine o realitate politică; dacă în 1914 un deputat era ales de 400 de cetățeni, în 1919 acesta era ales de 30.000 de cetățeni, iar în 1920 de 50.000 de cetățeni[186].

În comparație cu perioada de până la 1914[187], au loc importante schimbări în structura pe profesii a Parlamentului; scade numărul proprietarilor şi al agricultorilor şi creşte numărul avocaților şi al altor reprezentanți ai intelectualității. După datele prezentate de I. Scurtu[188], pentru intervalul 1922-1937 structura Camerei Deputaților era următoarea: avocați – 41,8%; agricultori – 6,3%; profesori secundari – 6,3%; cadre universitare – 6,1%; institutori – 5,5%; proprietari – 5,1%; medici – 3,6%; preoți – 3,6%; publicişti-artişti – 3,5%; ingineri, agronomi, arhitecți – 3,2%; directori de bancă – 1,1%; comercianți – 1,1%; industriaşi – 1,0%; ofițeri în rezervă – 0,5% etc.

În Senat situația era asemănătoare: avocați – 25,3%; înalți prelați – 10,9%; proprietari – 6,7%; agricultori – 7,2%, cadre universitare – 7,1%; profesori secundari – 6,2%; preoți – 6%; institutori – 4,1%; ofițeri în rezervă – 3,8%; medici – 3,7%; pensionari – 3,1%; ingineri, arhitecți, agronomi – 2,7%; industriaşi – 2%; publicişti, artişti – 2%; comercianți – 1,6%; directori de bancă – 1,1% etc.

Există, fireşte, un anume grad de relativitate a acestor date, determinate de maniera în care s-au stabilit meseriile de bază ale parlamentarilor (unii au declarat funcția şi nu profesia etc); ele ne oferă, totuşi, o imagine revelatoare asupra structurii socio-profesionale a Parlamentului României.

Din Parlamentul României Întregite au făcut parte mari personalități ale vieții politice, precum: I.I.C. Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, Take Ionescu, N. Titulescu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Al. Vaida-Voevod, I.G. Duca, Gr. Iunian, Al. Averescu, Dr. N. Lupu şi alții. Se poate constata că mulți lideri politici continuau activitatea începută cu ani sau chiar decenii înaintea Primului Război Mondial. Schimbarea „generațiilor" a început la sfârşitul deceniului trei şi a continuat în deceniul al patrulea al veacului nostru.

De asemenea, în Parlament au intrat şi au avut un rol important în viața politică a țării mari personalități ale vieții cultural-ştiințifice: N. Iorga, C. Stere, I. Borcea, O. Goga, S. Mehedinți, D. Gusti, Şt. Zeletin, M. Manoilescu, V.

---

[186] *Ibidem*, p. 124.
[187] L. Colescu, *Statistica electorală...*, p. 66.
[188] I. Scurtu, I. Bulei, *op.cit*, p. 125.

Madgearu, G. Taşcă, C. Rădulescu-Motru, G. Brătianu, Ioan Lupaş, Silviu Dragomir şi mulți alții.

Împlinirea idealului național, schimbarea regimului constituțional au determinat atragerea spre viața politică a unor largi categorii de intelectuali, de la profesori secundari la academicieni; iar motivațiile nu au fost, în primul rând, de natură politicianistă.

În privința *caracterului regimului politic din România* în perioada interbelică, I. Scurtu ajunge, în urma unor îndelungate cercetări, la concluzia[189]:

> „Departe de a fi fost un «centru al reacțiunii europene» – cum s-a scris o vreme la noi şi cum se mai scrie şi astăzi de unii istorici de peste hotare – România a urmat un curs ascendent după Marea Unire din 1918, democrația burgheză s-a dezvoltat, viața politică a devenit mai plină şi bogată în conținut".

De acord cu această apreciere, nu putem să eludăm *manifestările politicianiste*. Argumentele nu sunt mai puține decât pentru perioada dinaintea Marii Uniri. Un observator al perioadei sesiza:

> „Trebuie [...] să recunoaştem că în orice democrație este un decalaj între teorie şi realitate. Putem totuşi spune că nicăieri acest decalaj nu a fost mai profund ca în România, țara care n-a cunoscut o democrație reală. Suveranitatea populară nu a fost decât cu numele şi dreptul electoral nu avea nimic dintr-un regim reprezentativ... S-a luptat prea puțin pentru libertăți, pentru a putea fi înțelese... Educația politică lipsea. Existau multe principii, dar nu se realiza un progres. Abuzuri şi rea credință a guvernanților, indolență şi neputință a guvernaților, poporul român nu înțelese valoarea principiilor înscrise în Constituție şi nu-şi integră cu adevărat sensul virtuților democratice..."[190].

Deosebit de interesante sunt *comparațiile cu alte state din centrul şi sud-estul Europei*. O recentă cercetare[191] prezintă o serie de tabele privind rezultatele electorale ale partidelor politice din unele țări din centrul şi sud-estul continentului european:

---

[189] I. Scurtu, *Evoluția politică a Europei în perioada 1918-1940. Situația României*, în *Românii în Istoria universală*, coordonatori I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, I, Iaşi, 1986, p. 576.

[190] C. Axente, *Essai sur le régime représentatif en Roumanie*, Paris, 1937, p. 11, *apud* M. Dogan, *Analiza statistică a democrației parlamentare din România*, Bucureşti, 1946, p. 110.

[191] A.-C. Soare, *op.cit.*, p. 187, 188, 204, 218, 233, 239, 251, 263, 277.

Tabel comparativ cu vârsta şi sexul alegătorului pentru Parlament:

Țara	Constituția	Vârsta pentru parlament		Sexul alegătorului	
		Cameră	Senat	Bărbat	Femeie
ROMÂNIA	**1923**	**21**	**40**	**DA**	**NU. Legi speciale (Da)**
Albania	1925	21	40	DA	NU
	1928	18	—	DA	NU
Austria	1920	21 (c. național)	21 (c. federal)	DA	DA
Bulgaria	1879	21	—	DA	NU
Cehoslovacia	1920	21	26	DA	DA
Grecia	1927	21	40	DA	NU
Regatul Sârbo-Croato-Sloven	1921	21	—	DA	NU. Legi speciale (Da)
Polonia	1921	21	30	DA	DA
Turcia	1924	18	—	DA	—
Ungaria	Legea 26/1925	24/30 – B./F.	24/30 – B./F.	DA	DA, după 30 ani

Tabel comparativ cu vârsta şi sexul celui ales în Parlament:

Țara	Constituția	Vârsta pentru parlament		Sexul alegătorului	
		Cameră	Senat	Bărbat	Femeie
ROMÂNIA	**1923**	**25**	**40**	**DA**	**NU**
Albania	1925	30	35	DA	NU
	1928	30	—	DA	NU
Austria	1920	24 (c. național)	24 (c. federal)	DA	DA
Bulgaria	1879	30	—	DA	NU
Cehoslovacia	1920	30	45	DA	DA
Grecia	1927	25	40	DA	NU
Regatul Sârbo-Croato-Sloven	1921	30	—	DA	NU
Polonia	1921	25	30	DA	DA
Turcia	1924	30	—	DA	—
Ungaria	Legea 26/1925	30	35	DA	DA, după 30 ani

Rezultatele alegerilor parlamentare din Austria (24 aprilie 1927):

Partidul	Voturi		Mandate	
	Nr.	%	Nr.	%
Partidul Creştin-social	1.728.175	47,45	73	44,0
Partidul Social-Democrat	1.509.511	41,45	71	43,0

Partidul	Voturi		Mandate	
	Nr.	%	Nr.	%
Partidele Naționale Germane				
Partidele Tradiționaliste	114.973	3,15	12	7,3
Partidul Popular Marea Germanie				
Partidul Agricultorilor Germani				
Liga Agrară	223.691	6,14	9	5,5
Blocul Patriei				
Blocul Economic Agricol	651.176	1,78		

Rezultatele alegerilor parlamentare din Bulgaria (29 mai 1927):

Partidul	Mandate	
	Nr.	%
Partidul Armonia Democratică	168	30,80
Partidul Democrat (Malinov)	12	2,20
Partidul Social-Democrat	10	1,83
Partidul Radical	2	0,37
Partidul Comunist	5	0,92
Partidul Agrarian (Markov)	44	8,06
Partidul Agrarian (Draghiev)		
Partidul Agrarian (Tomov)	3	0,55
Partidul Național Liberal	6	1,10
Partidul Național Liberal (Stambolov)	6	1,10
Partidul Național Liberal (Smilov)	1	0,18
Lista cetățenească (Karangiulov)	11	2,01
Meseriașii	5	0,92
Independenți		
TOTAL	**273**	**100,0**

Rezultatele alegerilor parlamentare din Cehoslovacia (3 noiembrie 1929):

Partidul	Senat	
	Voturi	Mandate
Republicanii (agrarieni) cehi	966.211	22
Social-democrații cehi	833.695	20
Populiștii cehi	550.765	15
Comuniștii	639.515	15
Național-socialiștii cehi	668.995	16

Partidul	Senat	
	Voturi	Mandate
Populiştii slovaci	377.786	9
Național-democrații cehi	325.331	8
Micii artizani	279.539	6
Creştin-socialii germani	314.930	8
Social-democrații germani	457.749	11
Naționaliştii germani	167.549	
Uniunea electorală germană	357.419	9
Social-naționalii germani	176.012	4
Creştin-socialii unguri	233.613	6
Agrarienii unguri	6.691	
Polonii evrei	27.823	
Disidența slovacă Juriga	5.780	
Liga STRBRNY-GAJDA	51.662	1
Liberal-democrații germani	0	

Rezultatele alegerilor parlamentare din Grecia (19 august 1928):

Partidul	Cameră			
	Voturi	%	Mandate	%
Liberalii	477.021	46,94	178	71,20
Naționalii	243.543	23,94	19	7,60
Opinia liberă	53.958	5,30	1	0,40
Republicanii Independenți	18.069	1,78	6	2,40
Agrarienii	17.042	1,68		
Front Unit (Comuniştii)	14.325	1,41		
Uniunea Republicană	68.278	6,71	20	8,00
Regaliştii Independenți	38.556	3,79	4	1,60
Coaliția Conservatorilor Republicanii Naționali	27.603	2,71	9	3,60
Progresiştii	25.729	2,53	3	1,20
Republicanii Conservatori	15.852	1,56	5	2,00
Uniunea Progresistă	13.452	1,32	5	2,00
Uniunea Națională	1.958	0,19		
Independenții	1.414	0,14		
TOTAL			**250**	

Rezultatele alegerilor parlamentare din Regatul Sârbo-Croato-Sloven (11 septembrie 1927):

Partidul	Nr. voturi	%	Nr. mandate	%
Radicalii	742.111	31,90	112	35,60
Democrații	326.656	16,60	61	19,40
Democrații Independenți	204.456	3,30	23	7,30
Radiciştii/Republicanii	368.320	15,30	60	19,00
Populiştii sloveni	139.611	6,01	21	6,67
Mahomedanii	129.676	5,58	18	5,71
Țărăniştii sârbi	147.822	6,36	9	2,86
Neutrii	58.042	2,50	6	1,90
Socialiştii	24.102	1,04	1	0,32
Republicanii sârbi	6.122	0,26		
Federaliştii muntenegreni	13.608	0,67	1	0,32
Comuniştii	43.114	1,05		
Bunjevitii din Backa (sârbi)				
Djamistii (albanezii)				
Trumbici-Drinkovici				
Partidul Sârbesc (Național)	2.143	0,09		0,32
Partidul Național Român				
Radicalii Independenți				
Diverse grupări	6.327	0,28		
Agrarienii sloveni	coal.11		1	
Țărăniştii croați				
Turcii macedoneni				
Solidaritatea Croată	50.470	2,17	2	0,63
Republicanii				
TOTAL	**2.324.676**	**100,0**	**315**	**100,0**

Rezultatele alegerilor parlamentare din Polonia (1928):

Partidul	Seim		Senat	
	mandate		mandate	
	total	%	total	%
Asoc.Naț.Creştină				
Partidul Populist	37	8,33	7	6,3
Partidul Socialist	64	14,40	10	9
Partidul Populist Radical	36	8,11	7	6,3

Partidul	Seim		Senat	
	mandate		mandate	
	total	%	total	%
Partidul Național Muncitoresc	9	2,03	2	1,8
Comuniștii	5	1,13		
Populiștii Catolici				
Grupul SKULSKI				
Gr. țărănist dizident STAPINSKI				
Gr. țărănist al abatelui OKON				
Blocul Minorităților Naționale			24	22,0
Evreii dizidenți				
Evreii democrați	21	4,73		
Sioniștii galițieni				
Agricultorii ruteni				
Uniunea Polonă a Ținuturilor Estice				
Bl. fără partid pt. colab. cu guvernul	135	30,4	49	44,0
Partidul Țărănesc,			3	2,7
Partidul Național Democrat	37	8,33	9	8,1
Ucrainenii	45	10,01		
Bieloruşii	5	1,13		
Germanii	20	4,50		
Partidul Țărănesc	25	5,63		
Partidul Țărănesc Radical	2	0,45		
Uniunea Țărănistă	3	0,68		
TOTAL	**444**	**100,0**	**111**	**100,0**

Rezultatele alegerilor parlamentare din Ungaria (1926):

Partidul	Nr. mandate	%
Partidul Unității	170	69,4
Partidul Creștin-Național	35	14,3
Partidul Social-Democrat	14	5,7
Partidul Național-Democrat	9	3,7
Partidul Legitimist-moderat		
Partidul Legitimist		
Partidul Legitimist-liberal		
Partidul 48-I.A. independent	1	0,4
Partidul Liberal-democrat		
Partidul Agrarian-dizident	3	1,2

Partidul	Nr. mandate	%
Partidul Agrarian-radical		
Partidul Național-Muncitoresc		
Partidul Apărării Nației	3	1,2
Partidul Micilor Întreprinzători	1	3,7
Independenți	9	0,4

Prezentăm în continuare *rezultatele alegerilor parlamentare din România, desfăşurate în iulie 1927 şi în decembrie 1928*[192]:

Partidul	1927		
	% din totalul voturilor	Număr deputați	Număr senatori
Partidul Național-Liberal	61,69	318	92
Partidul Național-Țărănesc	22,09	54	17
Blocul Maghiar-German	6,28	15	1
Partidul Poporului	1,93		
LANC	1,90		
Partidul Social-Democrat	1,81		
Blocul Muncitoresc-Țărănesc	1,14		
Partidul Național	1,02		
Gruparea C.Z. Codreanu	0,39		
etc.			

Partidul	1928		
	% din totalul voturilor	Număr deputați	Număr senatori
Partidul Național-Țărănesc	77,76	348	115
Partidul Național-Liberal	6,55	13	
Partidul Maghiar	6,08	16	3
Partidul Țărănesc (Dr. N. Lupu)	2,48	5	
P. Poporului + P. Național	2,48	5	
Blocul Muncitoresc-Țărănesc	1,35		
LANC	1,14		
etc.			

[192] I. Scurtu, I. Bulei, *op.cit.*, p. 105-106.

Se poate constata: – În privința participării la alegeri, vârsta cea mai scăzută era prevăzută în Albania (18 ani pentru Cameră), Turcia (18 ani pentru Cameră), Cehoslovacia (26 ani pentru Senat) şi Polonia (30 de ani pentru Senat); – femeile aveau drept de vot doar în Austria, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria (după 30 de ani) şi în cazuri prevăzute în legi speciale, în România şi Iugoslavia; – vârsta necesară pentru a fi ales deputat era de 25 sau 30 de ani; iar pentru Senat vârsta candidaților varia între 30 şi 45 de ani; – în cele 8 țări a participat şi obținut un număr de voturi semnificativ la alegerile parlamentare din a doua jumătate a deceniului al treilea un număr mare de partide politice, variind între 7 în România, (alegerile din decembrie 1928), şi 25 în Polonia (alegerile din acelaşi an); – numărul partidelor care reuşeau să trimită reprezentanți în parlamente a variat de la 3 partide în România (alegerile din iulie 1927) şi 14 partide în Polonia (alegerile din 1928). Situația din România se explică prin modificarea legii electorale din 1926, care introdusese „prima electorală”.

*

*   *

În finalul acestor considerații asupra evoluției regimului constituțional din perioada modernă şi interbelică a României, subliniem necesitatea unei abordări echilibrate a problematicii. Nu trebuie exagerate nici principiile prevăzute în Constituție – confundându-le cu realitatea politică –, dar nici tarele politicianiste.

România a tins în perioadă, ca societate, spre regimul constituțional de factură liberală. Cu reuşite şi eşecuri. Spre deosebire de perioada anterioară a anului 1914, atunci când proiectul liberal era triumfător, trebuie neapărat avut în vedere că România spre deosebire de multe state ale Europei, în care s-au instaurat încă din 1920 regimuri dictatoriale, şi-a menținut monarhia constituțională până în preajma izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial. Abia când noul context internațional, dar şi intern, a impus renunțarea la Constituția din 1923, s-a ajuns la instaurarea „Monarhiei autoritare”, apoi a „regimului de război” în frunte cu I. Antonescu.

VIII.
MODERNIZAREA ECONOMICĂ. REPERE

„Reperele” economice contribuie la realizarea unei perspective complexe şi, totodată, mai sugestive asupra procesului de modernizare. Informaţii de mare valoare ne-au oferit volumele de „cercetări statistico-istorice” publicate de V. Axenciuc[1]. Natura problematicii a impus apelul la tabele, grafice etc., determinând reducerea dimensiunii comentariilor. Dar chiar aceste cifre seci sunt de natură să arate o evoluţia produsă în această perioadă, ritmul dinamic al societăţii în ansamblul ei. Din raţiuni metodologice, dar ţinând cont de realităţile geopolitice pe care le-a cunoscut statul român în această perioadă, am împărţit prezentarea faptelor economice în două mari părţi, cu trimitere la evoluţia economică până la 1914 şi, ulterior, cu transformările pe care le-a cunoscut economia României Întregite (între 1918 şi 1939). Trebuie avut în vedere faptul că ne referim la două ţări în mare măsură „distincte” ca realităţi economice, demografice şi politice. Potenţialul economic al Vechiului Regat diferea, de asemenea, semnificativ în raport cu realitatea economică din România de după Marea Unire. În analiza economiei, am luat ca paliere ale interpretării *agricultura*; *industria*; *transporturile, comunicaţiile şi telecomunicaţiile*; *sistemul bancar şi de credit*; *bugetul* şi *comerţul exterior* al României.

PERIOADA 1866-1914

Agricultura

Conform recensământului din anul 1912, aproape 80% din populaţia ţării lucra în agricultură. În acelaşi an, aproximativ 85% din export era reprezentat de produse oferite de aceeaşi ramură economică. Deşi nu s-au petrecut transformări spectaculoase în deceniile cuprinse între reformele lui Al.I. Cuza şi Primul Război Mondial, este exagerată formula „România – ţară eminamente agricolă”.

[1] V. Axenciuc, *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, I-III, Bucureşti, 1992, 1996, 2000.

În preajma declanşării războiului, procesul de transformare se accelerează, liberalii anunţă cele două noi reforme; petrolul capătă o pondere tot mai mare la export[2]; dacă în anul 1912 reprezenta 5,9%, în anul 1913 ajunge la 19,6%. Erau semne clare ale schimbării treptate a raportului industrie / agricultură în economia ţării.

Structura exportului, principala sursă de venituri a ţării, demonstrează – cum am mai subliniat – că modernizarea a fost susţinută de agricultură, „costurile” fiind suportate de ţărănime. Sunt deosebit de sugestive comentariile lui M. Eminescu: „Într-o ţară care nu are export industrial, ţăranul munceşte pentru toţi: sigur şi necontestabil. Dantela de Bruxelles, galonul de pe chipiul generalului, condeiul de fier cu care scriem, chibritul cu care ne aprindem ţigara, toate ne vin în schimbul grâului nostru şi acest grâu îl produce numai ţăranul...”[3].

Ţăranul român continua să lucreze pământul cu „uneltele tradiţionale”, iar recoltele depindeau, în cea mai mare măsură, de factorii naturali. Lascăr Catargiu remarca în Adunarea Deputaţilor această realitate: „Se tot vorbeşte că România este o ţară bogată; vă înşelaţi. România este bogată când plouă şi se întâmplă că uneori nu plouă”[4]. Caracterul sezonier al agriculturii avea influenţe directe asupra comerţului, creditului, meşteşugurilor, transporturilor etc.

Analiza evoluţiei agriculturii la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea trebuie să aibă în vedere atât factorii interni (creşterea suprafeţelor agricole, a producţiei, a volumului exportului, care reprezenta peste jumătate din producţia de cereale), cât şi factorii externi, între care creşterea ponderii pe piaţa europeană a produselor agricole din SUA, Brazilia, Argentina şi alte ţări din afara continentului nostru.

Un prim „reper” se referă la *structura populaţiei active pe clase de profesiuni şi medii* în anul 1912[5]. La rubrica „exploatarea solului” sunt înscrise 3.198.300 persoane, ceea ce reprezenta 79,2% din populaţia activă a ţării, repartizate pe medii astfel: urban – 73.500 persoane (11,3%); rural – 3.124.900 (92,2%); ponderea în total era: urban – 2,3%; rural – 97,7%. Trebuie remarcat că aproape 98% din populaţia satelor trăia din agricultură şi că peste 10% din locuitorii oraşelor se declarau agricultori.

Suprafaţa totală după modul de folosinţă a evoluat astfel, de la 1862-1866 la 1911-1915[6]:

---

[2] *Ibidem*, III, *Monedă-Credit-Comerţ-Finanţe Publice*, Bucureşti, 2000, p. 367.

[3] M. Eminescu, *Opera politică*, I, Ed. I. Creţu, p. 60.

[4] Lascăr Catargiu, *Discurs în Adunarea Deputaţilor*, şedinţa din 19 iunie 1899, *DAD*, 1898/1899, p. 56.

[5] V. Axenciuc, *Evoluţia economică a României...*, II, p. 24.

[6] *Ibidem*, p. 48.

Perioada	Total	Suprafața agricolă			Suprafața neagricolă	
		Arabilă	Fânețe naturale și pășuni	Vii și livezi	Fond forestier	Alte suprafețe
1862-1866	100	27,1	29,7	1,2	24,7	17,3
1911-1915	100	46,0	15,4	1,4	18,4	18,8

Suprafața arabilă a crescut cu aproximativ 70% în defavoarea fânețelor, pășunilor și a fondului forestier. Este cea mai spectaculoasă creștere a suprafeței arabile din perioada modernizării României (1859-1939); doar între anii 1935-1939 se va atinge procentul de 46,5.

Suprafața agricolă după modul de folosință (media anilor)[7]:

Perioada	Total	Suprafața arabilă	Fânețe naturale	Pășuni și goluri de munte	Vii	Livezi
1862-1866	100	46,6	12,8	38,6	1,4	0,6
1867-1871	100	47,8	12,4	37,9	1,3	0,6
1872-1876	100	59,1	9,2	29,3	1,6	0,8
1877-1880	100	64,7	7,4	25,4	1,7	0,8
1881-1885	100	67,4	7,3	22,9	1,6	0,8
1886-1890	100	69,9	6,0	21,2	2,0	0,9
1891-1895	100	70,7	7,2	19,3	1,9	0,9
1896-1900	100	72,1	6,8	18,4	1,8	0,9
1901-1905	100	72,9	6,2	18,4	1,4	1,1
1906-1910	100	73,6	5,4	18,8	1,1	1,1
1911-1915	100	73,2	4,7	19,8	1,1	1,2

În afară de tendința menționată mai sus, se observă dublarea suprafeței ocupate de livezi.

Structura suprafeței arabile cunoaște următoarele mutații (media anilor)[8]:

Perioada	Total	Cereale	Plante industriale	Plante alimentare	Plante de nutreț cultivate	Ogoare
1862-1866	100	66,6	1,0	1,4	0,1	30,9
1867-1871	100	72,5	1,3	1,5	0,1	24,6
1872-1876	100	72,3	1,8	1,4	0,1	24,4
1877-1880	100	72,7	1,9	1,5	0,1	23,8
1881-1885	100	72,9	1,8	1,4	0,2	23,7
1886-1890	100	76,7	2,1	1,3	0,3	19,6

[7] *Ibidem*, p. 50.
[8] *Ibidem*, p. 53.

Perioada	Total	Cereale	Plante industriale	Plante alimentare	Plante de nutreț cultivate	Ogoare
1891-1895	100	78,4	2,6	1,4	0,9	16,7
1896-1900	100	81,4	2,0	1,3	1,4	13,9
1901-1905	100	82,0	3,5	1,3	1,2	12,0
1906-1910	100	84,5	1,4	1,4	2,4	10,3
1911-1915	100	83,8	1,9	1,8	3,0	9,5

Acestea sunt: – creşterea constantă, cu unele fluctuații, a suprafeței cultivate cu cereale, care atinge un maximum între anii 1906-1910, depăşit cu aproximativ un procent abia între anii 1925-1929; dublarea, aproape, a suprafeței cultivate cu plante industriale şi creşterea celei cultivate cu plante alimentare; apariția unui nou „sector", cel al plantelor de nutreț cultivate, care creşte de la 0,1 la 3%; – reducerea de trei ori a suprafețelor necultivate, aşa-numitele „ogoare pârloagă", prin renunțarea la asolamentul trienal.

Prin *comparație cu Europa*, constatăm că România se situa între țările în care s-a petrecut în aceste decenii „cerealizarea agriculturii". O demonstrează procentul ocupat de cereale din total teren arabil[9]: România (1910-1915) – 84%; Bulgaria (1910) – 72,2%; Franța (1910) – 56,9%; Germania (1910) – 56,8%; Serbia (1897) – 92,8%.

Structura pe culturi a suprafețelor cultivate de cereale a evoluat astfel[10]:

Media anilor	Total	Grâu	Porumb	Orz	Ovăz	Secară	Alte cereale
1862-1866	100	31,8	46,5	11,7	2,8	3,2	4,0
1867-1871	100	35,3	43,7	10,4	2,5	4,9	3,2
1872-1876	100	34,1	42,1	13,4	3,3	3,9	3,2
1877-1880	100	30,7	44,7	13,4	4,7	3,7	2,8
1881-1885	100	29,1	45,7	13,4	4,9	3,8	3,1
1886-1890	100	31,0	42,9	13,0	5,0	5,3	2,8
1891-1895	100	33,3	42,2	13,0	5,6	3,6	2,3
1896-1900	100	32,8	41,9	12,7	6,0	4,3	2,3
1901-1905	100	34,3	42,6	10,6	7,4	3,4	1,7
1906-1910	100	36,1	40,0	11,0	8,5	3,1	1,3
1911-1915	100	37,5	40,8	10,5	8,4	1,9	0,9

Se poate constata: – porumbul şi grâul reprezentau aproximativ 75% din total; – pe primul loc s-a situat permanent porumbul, cu un procent care a

[9] *Ibidem*, p. 58.
[10] *Ibidem*, p. 512.

„pendulat” între 40 şi 46,5%, urmat de grâu, care (cu unele oscilaţii) a crescut constant ca pondere, atingând maximul de 37,5% între anii 1911-1915; – este de altfel momentul „de vârf” pentru întreaga perioadă 1862-1939; – prezenţa porumbului pe primul loc se explică prin preferinţa ţăranilor pentru această cultură, recomandabilă pentru suprafeţele mici. Există şi alte explicaţii: – consumul populaţiei; – consumul animalelor; – posibilitatea de a fi cultivat mai mulţi ani pe acelaşi ogor, fără epuizarea solului; – succesul culturilor intercalate (fasole, mazăre, cartofi, dovleci etc.); – eşalonarea semănatului şi a recoltatului; – rezistenţa la insecte, boli, accidente climaterice etc.

În privinţa *structurii proprietăţii*, reluăm informaţiile prezentate la „problema agrară”. Conform lucrării lui G.D. Creangă[11], 4.171 de proprietăţi, depăşind 100 ha, însumau 1.810.351 ha (54,72%), iar 920.739 ţărani – cu proprietăţi până la 10 ha – deţineau 3.153.645 ha (45,28%). Mircea Iosa[12] ajunge la concluzia că ţăranii (99,1% dintre agricultori) posedau mai puţin de jumătate din suprafaţa agricolă a ţării; iar dacă la cele 4 milioane ha, deţinute de marea proprietate, se adaugă pădurile, rezultă că marii proprietari deţineau 6.450.000 ha (60%) din totalul terenului agrosilvic, iar ţăranii 4.150.000 ha (39%).

Proprietatea funciară cultivabilă (fără vii şi livezi de pruni), pe categorii de mărime, după număr de proprietăţi şi suprafaţă, avea următoarea structură în anul 1905[13]:

Categoria de mărime	Proprietăţi		Suprafaţă		Suprafaţa medie – ha
	număr	%	hectare	%	
Total	965.047	100,00	7.826.796	100,00	8,11
până la 10 ha	920.939	95,40	3.153.645	40,29	3,42
între 10- 50 ha	36.318	3,71	695.953	8,89	19,16
între 50-100 ha	2.405	0,25	166.847	2,13	69,38
între 100-500 ha	3.314	0,41	816.385	10,43	246,34
peste 500 ha	2.071	0,23	2.993.966	38,26	1.445,66

În afara observaţiilor care se desprind din tabelul privind structura proprietăţii, trebuie subliniat: – procentul redus, ca suprafaţă şi număr, de proprietăţi situate între 10 şi 100 ha; – polarizarea între segmentele de proprietăţi până la 10 ha şi cele peste 500 ha. Între explicaţii se află[14] exploatarea cămătărească şi arendăşească, prevederile restrictive de vânzarea a pământului împroprietăriţilor ş.a.

[11] G.D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, Bucureşti, 1907, p. XLVI-XLVII.
[12] M. Iosa, *Relaţiile agrare din România în deceniul premergător primului război mondial*, în *Revista de Istorie*, XXV, 1982, 2, p. 207.
[13] V. Axenciuc, *op.cit.*, II, p. 112.
[14] *Ibidem*.

În privința *creşterii animalelor*, am selectat informații din statistica întocmită de V. Axenciuc[15]:

mii

Anii	Cabaline	Asini	Bovine	Buvaline	Ovine	Caprine	Porcine	Păsări
1860	382	8	1.723	36	4.825	374	674	—
1865	413	8	1.800	41	4.847	309	746	7.790
1870	444	8	1.877	48	4.869	244	819	8.090
1880	517	6	2.215	—	4.743	231	882	8.560
1890	658	6	2.521	—	5.067	212	970	10.020
1900	864	8	2.545	—	5.655	233	1.102	11.160
1905	826	5	2.541	—	5.262	203	1.189	11.950
1910	825	6	2.667	—	5.269	187	1.021	12.890
1914	1.071	9	2.520	—	5.426	192	1.066	14.480

Autorul ajunge la următoarele concluzii[16]: – în raport cu sporirea populației şi a suprafețelor arabile, şeptelul cunoaşte o tendință de reducere după 1890; – s-a menținut o structură relativ stabilă a şeptelului, şi anume: 1/5 cabaline, 3/5 bovine, 1/5 ovine şi porcine (în raport de 3:1); – creşterea aproape constantă a numărului cabalinelor, ajungându-se la o triplare până în anul 1916 (1.219.000 capete) față de anul 1860; de altfel, caii vor substitui treptat boii la muncile agricole.

L. Colescu explică o anumită „stagnare” în creşterea vitelor prin limitarea exportului către Austro-Ungaria[17]: „[...] de unde pe la 1866-1867 se exportau 40-60.000 de boi, la 1879 se exportau 31.000 capete, iar la 1882, îndată după închiderea frontierei austro-ungare, exportul a scăzut la 2.000 capete”.

Situația creşterii animalelor în România, în raport cu alte țări, este exprimată în următorul tabel[18]:

Țara	Anul	Cai		Boi		Oi		Porci	
		Mii cap.	La mia loc.	Mii cap.	La mia loc.	Mii cap.	La mia loc.	Mii cap.	La mia loc.
ROMÂNIA	1900	864	144	2.589	431	5.655	942	1.709	285
Ungaria	1895	2.308	126	6.738	367	8.123	443	7.330	400
Bulgaria	1893	344	104	1.768	534	6.868	2.075	462	140
Serbia	1895	170	74	923	399	3.094	1.338	904	391
Franța	1899	2.917	75	13.551	350	21.358	551	6.305	163

[15] *Ibidem*, p. 415-416; după 1873, bivolii sunt incluşi la bovine.

[16] *Ibidem*, p. 413-414.

[17] L. Colescu (ed.), *Progresele economice ale României: îndeplinite sub domnia M.S. Regelui Carol I, 1866-1906: tablouri figurative şi notițe explicative*, Bucureşti, 1907, p. 58; idem, *Statistica animalelor domestice din România*, Bucureşti, 1903, p. XLIX.

[18] *Ibidem*, p. XXVI.

		Cai		Boi		Oi		Porci	
Belgia	1895	272	43	1.421	224	236	37	1.163	183
Germania	1900	4.195	74	18.940	336	9.692	172	16.807	298
Italia	1890	720	23	5.000	158	6.900	219	1.800	57
Anglia	1899	2.028	50	11.345	282	31.680	788	4.004	100
SUA	1899	13.538	182	43.902	590	41.883	563	38.652	520

La creşterea cailor, România se situa – proporţional cu populaţia – în partea superioară a „tabloului"; la numărul de bovine, ocupa o poziţie apropiată de media europeană.

În privinţa *inventarului agricol*, a fost întocmită o statistică în anul 1905. Conform acesteia[19], existau 10.498 maşini agricole cu aburi, dintre care 52,2% aparţineau moşierilor – cu peste 100 ha, 39,8% erau deţinute de marii arendaşi, restul fiind în proprietatea a 629 de antreprenori, care închiriau maşini agricole, şi a 328 agricultori cu mai puţin de 100 ha.

În anul 1913 existau 144 de tractoare (pluguri cu aburi) şi 5.934 maşini de treierat (batoze). Forţa motrice ce revenea la 100 ha teren arabil în acelaşi an era de 2,34 CP[20]. Maşinile asigurau aprox. 25% din lucrările de semănat şi recoltat păioase şi 90% din treierat de pe marile exploataţii[21]; cu excepţia unei părţi din treierat, pe pământul ţăranilor toate lucrările agricole se realizau cu vitele, cu uneltele şi instrumentele tradiţionale, după metode care nu difereau de cele dinaintea reformei agrare.

Şi din această perspectivă, a dotării cu maşini a agriculturii, România se situa încă departe de statele industrializate din Occident. Era un handicap care se resimţea tot mai mult în exportul de cereale pe piaţa europeană.

Pentru *nivelul şi valoarea producţiei*, un prim reper se referă la *raportul dintre valoarea globală a producţiei agricole vegetale şi cea animalieră*[22]:

mii lei aur

Anii	Total	Producţia vegetală		Producţia animalieră		Anii	Total	Producţia vegetală		Producţia animalieră	
	mii lei	mii lei	%	mii lei	%		mii lei	mii lei	%	mii lei	%
1862	880.693	492.247	55,9	388.446	44,1	1889	1.288.306	855.895	66,4	432.411	33,6
1863	977.328	586.749	60,0	390.579	40,0	1890	1.319.326	846.178	64,1	473.147	35,9
1864	1.019.778	617.989	60,6	401.789	39,4	1891	1.276.750	822.206	64,4	454.544	35,6
1865	662.893	299.065	45,1	363.827	54,9	1892	1.515.878	1.051.631	69,4	464.247	30,6
1866	584.690	260.430	44,5	324.260	55,5	1893	1.481.189	1.001.982	67,6	479.207	32,4

[19] *Statistica maşinilor şi instrumentelor agricole întrebuinţate în 1905*, Bucureşti, 1907.
[20] V. Axenciuc, *op.cit.*, II, p. 361, 377.
[21] Idem, *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Bucureşti, 1997, p. 105.
[22] V. Axenciuc, *Evoluţia economică a României...*, II, p. 700.

Anii	Total	Producția vegetală		Producția animalieră		Anii	Total	Producția vegetală		Producția animalieră	
	mii lei	mii lei	%	mii lei	%		mii lei	mii lei	%	mii lei	%
1867	938.626	535.602	57,1	403.024	42,9	1894	1.228.607	807.376	65,7	421.231	34,3
1868	981.127	587.121	59,8	394.007	40,2	1895	1.531.354	1.079.176	70,5	452.178	29,5
1869	985.606	576.976	58,5	408.630	41,5	1896	1.514.168	1.080.301	71,3	433.866	28,7
1870	994.304	592.382	59,6	401.921	40,4	1897	1.279.633	824.179	64,4	455.454	35,6
1871	981.563	579.807	59,1	401.756	40,9	1898	1.599.711	1.115.767	69,7	483.944	30,3
1872	907.896	502.236	55,3	405.660	44,7	1899	877.672	465.241	53,0	412.431	47,0
1873	931.073	548.642	58,9	382.431	41,1	1900	1.572.186	1.070.188	68,1	501.998	31,9
1874	889.270	517.431	58,2	371.840	41,8	1901	1.794.705	1.261.502	70,3	533.203	29,7
1875	1.106.318	684.437	61,9	421.882	38,1	1902	1.656.004	1.129.506	68,2	526.498	31,8
1876	1.074.411	633.068	58,9	441.344	41,1	1903	1.734.460	1.204.127	69,4	530.333	30,6
1877	977.961	546.793	55,9	431.168	44,1	1904	1.029.084	591.211	57,5	437.873	42,5
1878	1.019.324	610.118	59,9	409.205	40,1	1905	1.763.341	1.240.823	70,4	522.518	29,6
1899	962.936	593.235	61,6	369.701	38,4	1906	2.100.096	1.577.304	75,1	522.792	24,9
1880	1.421.034	989.257	69,6	431.777	30,4	1907	1.233.450	759.208	61,6	474.242	38,4
1881	861.037	486.530	56,5	374.506	43,5	1908	1.380.483	925.291	67,0	455.192	33,0
1882	1.406.806	965.661	68,6	441.146	31,4	1909	1.450.783	940.643	64,8	510.140	35,2
1883	1.146.359	707.782	61,7	438.577	38,3	1910	2.041.547	1.485.670	72,8	555.877	27,2
1884	928.806	509.777	54,9	419.029	45,1	1911	1.912.976	1.365.013	71,4	547.963	28,6
1885	1.248.072	802.709	64,3	445.363	35,7	1912	1.785.284	1.266.511	70,9	518.774	29,1
1886	1.452.228	974.502	67,1	477.726	32,9	1913	1.906.760	1.375.637	72,1	531.123	27,9
1887	1.208.540	792.488	65,6	416.052	34,4	1914	1.625.802	1.067.813	65,7	557.988	34,3
1888	1.361.623	921.768	67,7	439.854	32,3	1915	1.817.398	1.269.009	69,8	548.389	30,2

Valoarea producției agricole vegetale a fost – cu excepția anilor 1865 şi 1866 – mai mare decât valoarea producției animaliere; în unii ani, procentul a depăşit 65%, ajungând la maximum de 75,1% în anul 1906. Faptul se explică prin creşterea suprafețelor arabile, concomitent cu reducerea păşunilor şi fânețelor, ce afectau în primul rând țăranii – care nu posedau păşuni şi fânețe – obligați să-şi restrângă activitatea de creştere a animalelor. O altă explicație o reprezintă reducerea exportului, determinată şi de calitatea produselor româneşti, care făceau tot mai greu față concurenței de pe piața europeană.

Producția de cereale, pe principalele culturi, a evoluat astfel[23]:

mii chintale

Media anilor	Total	Grâu	Porumb	Orz	Ovăz	Secară	Alte cereale
1862-1866	16.679	5.321	8.303	1.743	266	497	549
1867-1871	22.084	7.564	10.841	1.843	338	894	604
1872-1876	23.725	7.249	12.177	2.636	559	669	435
1877-1880	31.231	10.022	14.969	3.553	1.026	961	700

[23] *Ibidem*, p. 519.

Media anilor	Total	Grâu	Porumb	Orz	Ovăz	Secară	Alte cereale
1881-1885	32.548	9.338	16.172	3.786	1.294	1.124	834
1886-1890	41.805	14.424	19.230	3.844	1.605	1.977	725
1891-1895	44.173	15.403	19.893	5.115	1.611	1.589	562
1896-1900	41.619	13.636	19.512	4.429	1.712	1.763	567
1901-1905	50.091	21.065	18.690	5.117	3.111	1.699	409
1906-1910	55.025	20.716	23.948	5.117	3.545	1.276	423
1911-1915	61.543	22.079	28.479	5.584	4.127	877	397

Se observă creşterea producţiei, care s-a dublat la grâu şi porumb, de la 1880 până la începutul secolului al XX-lea. De altfel, ca pondere, grâul şi porumbul reprezentau aproximativ 75%, depăşind uneori – ca în perioada 1906-1910 – chiar 80% din producţia de cereale.

Producţia la hectar la principalele cereale era următoarea[24]:

chintale/ha

Media anilor	Grâu	Porumb	Orz	Ovăz	Secară	Mei	Hrişcă
1862-1866	7,5	8,0	6,7	4,3	6,9	6,2	4,8
1867-1871	8,6	10,0	7,1	5,4	7,3	7,7	6,7
1872-1876	6,8	9,3	6,3	5,4	5,5	4,3	6,7
1877-1880	9,4	9,6	7,6	6,2	7,5	8,5	7,3
1881-1885	8,6	9,5	7,6	7,1	7,9	7,7	7,3
1886-1890	11,2	10,8	7,2	7,7	9,0	6,2	5,6
1891-1895	10,8	11,0	9,2	6,7	10,3	5,7	7,3
1896-1900	8,7	9,8	7,3	5,9	8,7	5,1	5,5
1901-1905	12,5	8,9	9,8	8,6	10,1	4,9	3,9
1906-1910	11,3	11,8	9,2	8,2	8,1	6,4	5,3
1911-1915	11,5	13,6	10,4	9,5	8,9	8,5	5,4

Analizând întreaga perioadă 1862-1947, V. Axenciuc subliniază că între anii 1901-1915, „sub influenţa îmbunătăţirii condiţiilor materiale de cultură", s-a obţinut cea mai ridicată producţie la hectar pe care a înregistrat-o agricultura până la 1947[25].

24 *Ibidem*, p. 525.
25 *Ibidem*, p. 505.

Producția la hectar *diferea între marea şi mica proprietate*[26] (1911-1915):

chintale/ha

Cereale	Marea proprietate	Mica proprietate	Diferența %
Grâu	12,1	10,5	13,0
Porumb	15,4	12,7	17,5
Orz	14,2	12,2	13,8
Ovăz	18,1	15,3	19,7

Evident, diferența se explică prin condițiile superioare create pentru cultivarea cerealelor pe marile exploatații.

Pentru producția de grâu la hectar, este interesantă şi o *comparație cu alte țări europene*[27]:

chintale/ha

Media anilor	România	Bulgaria	Serbia	Franța	Germania
1896-1900	8,7	7,9	9,1	11,1	17,6
1901-1905	12,5	11,4	8,4	13,6	19,0
1906-1910	11,3	9,2	8,9	13,6	20,1
1911-1915	11,5	10,1	10,8	13,0	20,4

În aceste două decenii, România depăşea sensibil țările de la sud de Dunăre, dar se situa în urma Franței şi departe de Germania, unde randamentul la hectar era aproape dublu, rezultat firesc al procesului de modernizare a agriculturii.

*

* *

Fireşte că „reperele" alese pot doar schița un „tablou" al agriculturii din aceste decenii. Ca împliniri se pot reține: – creşterea suprafețelor arabile; – creşterea suprafețelor cultivate cu cereale; – creşterea producției de cereale, ca şi a productivității; – asigurarea a aproximativ 85% din export; – sprijinul statului pentru agricultură, prin sporirea importului de maşini şi unelte agricole, dezvoltarea învățământului agricol ş.a.

La limite se regăsesc: – dezechilibrul dintre marea şi mica proprietate, principala cauză a problemei agrare; – „stagnarea" înregistrată la creşterea animalelor; – desfăşurarea lucrărilor agricole pe cea mai mare parte a suprafeței

[26] *Relații de producție în agricultură. Problema agrară în România. 1848-1945. Texte de gândire economică*, coordonator V. Axenciuc, Bucureşti, 1989, p. 184.

[27] Informații din V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, II, p. 536.

arabile cu unelte şi după metode tradiţionale; – decalajul la productivitate faţă de ţările industrializate, în care se realizase modernizarea agriculturii; – creşterea lentă a suprafeţelor cultivate cu plante alimentare şi industriale.

Industria

Prin adoptarea *tarifului vamal protecţionist* în anul 1886 şi apoi prin *Legea de încurajare a industriei* din anul 1887 s-au creat condiţii pentru un real „demaraj industrial”. Cele trei decenii până la sfârşitul Primului Război Mondial trebuie judecate prin prisma efortului statului de a încuraja şi proteja o industrie naţională, dar şi a factorilor interni şi externi prea puţin favorabili: – sărăcia capitalului autohton; – lipsa cadrelor tehnice, ca şi a muncitorilor calificaţi; – concurenţa străină etc.

În anul 1914 România avea o industrie care acoperea, în medie, 25-30% din cerinţele de bunuri de consum necesare pieţei interne; prin comparaţie, acest procent ajunsese la aproximativ 80% în anul 1938. Deşi s-au obţinut rezultate semnificative în cele trei decenii, industria ocupa încă o poziţie secundară în economia ţării; ea deţinea doar aproximativ 20% din venitul naţional[28]; iar unele ramuri, precum siderurgia şi construcţiile de maşini, nu luaseră încă fiinţă, necesităţile de maşini şi unelte fiind acoperite prin importuri, în special din Germania.

Datele statistice privind evoluţia industriei în aceste decenii se regăsesc în mai multe anchete industriale, dintre care cea mai semnificativă – situându-se şi la mijlocul perioadei – este cea din 1901/1902.

Conform acesteia, *industria prelucrătoare, pe categorii*, se prezenta astfel[29]:

Categoria	Unităţi		Forţa motrice		Personal *	
	număr	%	CP	%	număr	%
TOTAL	61.953	100,0	60,745	100,0	162.630	100,0
Industria mare ** (mecanizată)	625	1,0	45.212	74,4	39.746	24,4
Industria mică *** (meşteşugărească)	54.405	87,8	236	0,4	105.031	64,6
Industrii speciale **** (mori, fierăstraie, pive)	6.923	11,2	15.297	25,2	17.853	11,0

*) Cuprinde patronii, personalul administrativ, tehnic, lucrătorii şi ucenicii.

**) Prin „industria mare”, *Ancheta industrială din anii 1901-1902* a stabilit o categorie de întreprinderi care cumulează trei elemente: 1. forţa motrice în funcţionarea maşinilor; 2. capitalul investit în mijloace fixe de minimum 10.000 lei; 3. personalul utilizat, cel puţin 5 persoane.

---

28 *Ibidem*, I, p. 592.

29 *Ibidem*, p. 21.

Uneori, unităţile erau încadrate în industria mare chiar dacă realizau numai două din aceste condiţii, însă în proporţii care să suplinească relativ capacitatea celei de a treia. S-au cuprins toate unităţile particulare, de stat şi ale altor instituţii publice.

***) *Ancheta* a intitulat această categorie „industrie mijlocie şi mică”; în realitate, se justifică doar cea mică; prin ea, s-au înţeles toate unităţile de producţie, de transformare a materiilor prime care nu se încadrează în criteriile „industriei mari”; predomină meseriile, cu ateliere mari şi mai mici – particulare, de stat şi ale altor instituţii publice. Nu sunt cuprinse aici meseriile ambulanţilor – spoitori, tocilari, fierari –, cât şi unele servicii – de frizerie, coafură, băile publice – şi, de asemenea, meseriile cu caracter agricol – lăptării, brânzării etc.

****) Priveşte întreprinderi mici, în special rurale, care nu au putut fi încadrate la „industria mare”, neîndeplinind criteriile, dar nici la grupa „meseriilor”, întrucât le depăşeşte prin funcţie şi mijloace de producţie.

– Industria extractivă a fost înregistrată cu 235 unităţi şi 6.568 persoane.

Prin urmare, industria mecanizată utiliza 75% din întreaga forţă motrice a industriei şi cuprindea 25% din personalul angajat: ca număr însă, reprezenta doar 1% din total.

Din cele 625 de unităţi ale industriei mari existente în 1901/1902, 236 (37,8%) fuseseră înfiinţate înainte de anul 1886, iar 387 (62,2%) reprezentau rezultatul aplicării *Legii de încurajare a industriei* naţionale[30]. Şi după 1902 a continuat deschiderea de întreprinderi în baza acestei legi, ajungându-se în anul 1911 la un total de 769, repartizate pe ani astfel[31]: 1903 – 21; 1904 – 22; 1905 – 42; 1906 – 65; 1907 – 97; 1908 – 86; 1909 – 60; 1910 – 27; 1911 – 46.

Un alt reper oferit de *Ancheta* din 1901/1902 se referă la *structura personalului* din industria mare prelucrătoare, pe ramuri, după categorii şi cetăţenie[32]:

Ramura	**Total**			**Administrativ şi tehnic**			**Lucrători**		
	Români	**Străini** *	**F.p.** **	**Români**	**Străini** *	**F.p.** **	**Români**	**Străini** *	**F.p.** **
TOTAL ***	30.461	7.071	2.214	1.268	633	520	29.193	6.438	1.694
Ceramică	1.033	59	2	44	8	2	989	51	—
Sticlă	217	318	27	8	9	19	209	309	8
Materiale construcţii	700	144	5	14	19	4	686	125	1
Prelucrarea metalelor	5.904	1.384	277	200	96	43	5.704	1.288	234
Prelucrarea lemnului	5.055	1.686	363	121	117	114	4.934	1.569	249
Pielărie	846	267	100	34	20	15	812	247	85
Alimentară	7.979	2.093	492	392	203	159	7.587	1.890	233
Textilă	1.801	298	345	46	26	56	1.755	272	319

[30] *Ibidem*.
[31] *Ibidem*, p. 91-92.
[32] *Ibidem*, p. 24.

Ramura	Total			Administrativ şi tehnic			Lucrători		
	Ro-mâni	Stră-ini *	F.p.**	Ro-mâni	Stră-ini *	F.p.**	Ro-mâni	Stră-ini *	F.p.**
Confecţii	1.290	281	293	33	31	41	1.257	250	252
Chimică	2.583	197	104	200	57	58	2.383	140	46
Hârtie	1.198	168	56	49	14	13	1.149	154	43
Poligrafie	1.500	81	112	93	13	15	1.407	68	97
Diverse	355	95	38	34	20	11	321	75	27

*) Persoane din alte ţări, cu paşaport.
**) Fără protecţie (persoane fără cetăţenie română şi fără paşaport al altei ţări).
***) Numărul personalului este mai mic decât în media unui an, întrucât recenzarea s-a făcut în lunile februarie şi martie 1902, când o mare parte din întreprinderi, în special cele sezoniere, nu lucrau.

Aproximativ o treime din personal lucra în industria alimentară; urmau prelucrarea lemnului şi cea a metalelor, care îşi împart o altă treime, iar a treia parte revenea altor 10 ramuri industriale. După cetăţenie, se constată că 25% din personal erau străini, iar în sectoarele administrativ şi tehnic acest procent atingea 45%. Multe firme, în care predomina capitalul străin, preferau să aducă personal calificat din ţara de origine a capitalului.

Un reper relevant din aceeaşi anchetă priveşte *valoarea producţiei** *industriei mari prelucrătoare***[33]:

Ramura	Valoarea producţiei mii lei	%	Valoarea medie pe întreprindere – mii lei
TOTAL	231.650	100,0	381,6
Ceramică	2.258	0,9	173,7
Sticlă	2.245	0,9	374,2
Materiale de construcţii	1.931	0,8	148,6
Prelucrarea metalelor	17.487	7,6	233,2
Prelucrarea lemnului	18.304	8,0	254,2
Pielărie	9.660	4,2	386,4
Alimentară	131.395	56,7	687,9
Textilă	6.456	2,8	208,3
Confecţii	8.282	3,6	236,6
Chimică	22.998	9,9	219,0
Hârtie	5.057	2,2	389,0
Poligrafie	5.392	2,3	207,4
Diverse***	185	0,1	92,5

*) Calculat pe baza preţurilor cu ridicata loco fabrică; este media anuală a anilor 1899-1901.
**) Sunt cuprinse 607 întreprinderi.

33 *Ibidem*, p. 26.

***) Nu este cuprinsă valoarea energiei vândute de uzinele electrice.

Peste jumătate din valoarea producției era adusă de industria alimentară; urmau industria chimică, prelucrarea lemnului şi cea a metalelor.

Expresia sintetică a dezvoltării industriei mari, încurajate în perioada 1886-1915, o regăsim în următorul tabel[34]:

	1886	1915	Spor mediu anual
Număr de întreprinderi	83	837	25
Capital fix (mil. lei)	cca. 38	361	11
Valoarea producției industriale (mil. lei)	cca. 40	584	18

Numărul întreprinderilor a crescut de 10 ori, capitalul de aproape 10 ori, iar valoarea producției de peste 14 ori. Şi acest reper dovedeşte ritmul rapid de modernizare a economiei româneşti.

Şi *industria extractivă*, în special cea a petrolului, cunoaşte creşteri spectaculoase[35]:

mii tone

Produsul	1886	1913
Petrol	33	1848
Sare	83	126
Cărbuni	cca. 24	230

Datele prezentate susțin întru totul concluzia istoricului K. Hitchins[36]: „Cu toate că, în 1914, industria românească în întregime înregistrase progrese remarcabile, mai rămâneau încă lacune serioase. Elementele-cheie ale unei baze industriale moderne, precum metalurgia şi construcția de maşini, erau încă practic inexistente, iar industria rămânea strâns legată de agricultură, întrucât predomină prelucrarea materiilor prime – alimente, produse lemnoase şi petrol”.

Transporturile, Comunicațiile şi Telecomunicațiile

Evaluarea acestui „reper” surprinde saltul spectaculos realizat în modernizarea României, în legarea țării – la propriu – cu Europa, în apropiere de nivelul civilizației occidentale.

---

34 V. Axenciuc, *Introducere în Istoria economică...*, p. 140.
35 *Ibidem*, p. 141.
36 K. Hitchins, *România. 1866-1947...*, p. 203.

În vremea domniei lui Al.I. Cuza, „Poştalionul era singurul mijloc de transport pentru depărtări [...]. Pentru drumul de la Bucureşti la Iaşi trebuiau 59 de ore, cu 18 stații [...]. Numai trecerea Siretului se săvârşea în trei ore [...]”[37].

După jumătate de veac, în anul 1915, România avea peste 3.500 km cale ferată simplă, cu 404 stații şi 39 halte, 932 locomotive, 1.497 vagoane de călători şi 25.736 vagoane de marfă[38]. De asemenea, țara dispunea de o rețea de drumuri de 46.000 km, din care peste 5.000 km şosea națională, aproximativ 5.000 km şosea județeană, iar restul de 36.000 km drumuri comunale, majoritatea şoseluite[39].

Activitatea de poştă, telegraf şi telefon cunoaşte în aceste decenii o dezvoltare impresionantă, țara stabilind legături nu doar cu Europa, dar şi cu celelalte continente. Spre exemplu, corespondența poştală externă sosită a crescut de la 674 unități în anul 1872 la 15.822 în anul 1913[40].

Aceste realizări au fost posibile prin alocarea unor mari fonduri de la buget pentru construcția de căi ferate, gări, drumuri, poduri, antrepozite etc. De altfel, în anul 1880, statul român răscumpără de la societățile străine aparatul căilor ferate, asigurând în continuare construcția rețelei feroviare în regie proprie. Totodată, transportul pe calea ferată contribuia şi la dezvoltarea unor ramuri industriale; aici se consuma 90% din producția internă de cărbune[41], iar multe întreprinderi au fost înființate pentru realizarea şi întreținerea căilor ferate, a podurilor, a materialului rulant etc. Întreprinderea căilor ferate devenise cea mai mare din țară, folosind un personal de aproximativ 37.000 persoane[42].

Un prim reper se referă la *liniile şi stațiile de cale ferată* între anii 1869-1914[43]:

Anii	Linii (km)	Stații	Halte
1869	172	19	—
1877	921	126	7
1880	921	135	9
1885	1.359	162	12
1890	2.424	239	20
1895	2.534	264	24
1900	3.100	300	26
1905	3.179	339	—

37 I. Simionescu, *Țara noastră*, Bucureşti, 1937, p. 393.
38 V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 55.
39 *Ibidem*, p. 62.
40 Informații din V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, I, p. 371.
41 K. Hitchins, *op.cit.*, p. 221.
42 V. Axenciuc, *Introducere în istoria economică...*, p. 56.
43 Idem, *Evoluția economică a României...*, I, p. 323.

Anii	Linii (km)	Stații	Halte
1910	3.437	369	21
1914	3.588	404	39

Între anii 1880 – momentul preluării de către stat a activității de construcție a căilor ferate – şi 1900 s-au realizat peste 2.000 km cale ferată, cel mai înalt ritm din întreaga perioadă 1869-1939.

Dotarea cu locomotive şi vagoane a evoluat astfel[44]:

Anul	Locomotive	Vagoane	
		de călători	de marfă
1873	83	383	1.376
1878	118	404	2.128
1880	141	274	3.350
1890	302	811	6.343
1900	464	1.038	10.306
1910	691	1.198	15.175
1915	932	1.499	24.138

Deosebit de semnificativă este creşterea, între anii 1878-1915, de peste 11 ori a numărului de vagoane de marfă; consecință a dezvoltării comerțului intern şi exterior, cantitatea de marfă transportată pe calea ferată a crescut de la 1.335.000 tone în anul 1883 la 8.009.000 tone în anul 1914[45].

Progrese însemnate înregistrează *navigația fluvială şi maritimă*. În anul 1890 s-a înființat *Navigația Fluvială Română*, iar în anul 1895, *Serviciul Maritim Român*. De asemenea, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, s-au modernizat porturile Constanța, Brăila, Galați, Giurgiu ş.a., fiind conexate la rețeaua de căi ferate. În anul 1895 s-a inaugurat Podul „Regele Carol I” de la Cernavodă, cel mai mare la acea vreme din Europa continentală; lucrările de construcție au fost conduse de către inginerul român Anghel Saligny.

După informațiile oferite de L. Colescu, flota maritimă a României se compunea, la 1905, din „9 vapoare mari, cu 30.000 CP, dintre care 5 vapoare fac cursa Brăila-Rotterdam, iar 4 fac transporturile de persoane şi mărfuri între Constanța şi Constantinopol, cursă care s-a prelungit de curând până la Smirna şi Alecsandria”[46].

---

44 *Ibidem*, p. 325-326.

45 Idem, *Introducere în istoria economică...*, p. 56.

46 L. Colescu, *Progresele economice...*, p. 70.

În portul Constanța și porturile dunărene s-au construit diguri, magazii, depozite, triaje, instalații de încărcare-descărcare, stații de depozitare și pompare a petrolului, silozuri pentru cereale, cale de reparații și întreținere a navelor ș.a., care asigurau un flux continuu în activitatea de comerț exterior. De altfel, Constanța era considerat al patrulea port din Europa[47].

Pentru evoluția *telegrafului*, reținem mărirea traseelor de la 3.954 km, în anul 1877, la 9.062 km, în anul 1913[48]. Numărul de *posturi telefonice* a crescut de la 177, în anul 1894, la 17.979, în anul 1913[49].

În privința *convorbirilor telefonice*, este interesantă o comparație cu alte țări[50]:

Anul	**Număr de convorbiri la 100 locuitori**			
	ROMÂNIA	**Franța**	**Germania**	**Serbia**
1894	1	115	635	—
1900	25	496	1.220	—
1905	50	602	2.001	89
1910	194	667	2.867	142
1914	335	1.129	—	—

Deşi se menține o distanță apreciabilă față de țările dezvoltate, trebuie subliniată creşterea cu aproape un procent pe an a numărului de convorbiri în perioada 1900-1914.

Şi *corespondența poştală* a contribuit la intensificarea modernizării şi integrării României între țările dezvoltate ale Europei şi ale lumii. Pe plan intern, numărul de unități expediate a crescut de la 8.104, în anul 1877, la 153.626, în anul 1915; în exterior, creşterea a fost de la 1.396 unități, în anul 1880, la 13.632, în anul 1914[51].

*

* *

Datele statistice demonstrează ritmul accelerat de dezvoltare a transporturilor, comunicațiilor şi telecomunicațiilor. Este evident, în acelaşi timp, că România nu putea – în primul rând din cauza lipsei resurselor – să „țină pasul" cu țările dezvoltate din Occident. Totuşi, țara a fost conexată – prin căi ferate, drumuri, transportul fluvial şi maritim, telegraf, telefon, poştă – la Europa şi la lume, factor esențial pentru procesul de modernizare. Şi trebuie subliniat că multe

47 V. Axenciuc, *Introducere în Istoria economică...*, p. 60.
48 Informații din V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, I, p. 366.
49 *Ibidem*, p. 375.
50 *Ibidem*, p. 380.
51 *Ibidem*, p. 368-371.

dintre realizările acelei perioade – căi ferate, poduri, gări, halte, depozite, edificii ş.a. – stau mărturie şi astăzi, fiind în continuare utile vieții social-economice.

Sistemul bancar şi de credit

În privința sistemului monetar, bancar şi de credit s-au putut elabora măsuri legislative abia după instaurarea dinastiei străine şi, mai ales, după cucerirea independenței de stat. Legea din anul 1867 introducea *leul nou*, divizat în 100 de bani; ea se întemeia pe bimetalism, respectiv pe aur şi argint.

Totuşi, până la cucerirea independenței, s-a emis doar simbolic monedă de aur şi argint, circulația monetară fiind dominată de moneda divizionară şi de monedele Uniunii latine (create în 1865). Guvernul român evita, astfel, să satisfacă pretențiile Turciei de a inscripționa monedele cu însemnele puterii suzerane[52].

În aprilie 1877, Ministerul de Finanțe a tipărit bilete ipotecare de 5, 10, 20, 50, 100 şi 500 de lei, în valoare de 26,3 mil. lei, ca împrumut al statului făcut pieței, pentru ducerea războiului[53].

Momentul esențial în crearea sistemului bancar modern l-a reprezentat înființarea Băncii Naționale a României în anul 1880, având menirea de a emite monedă metalică şi bancnote; de altfel, în anul 1882 au fost retrase din circulație biletele ipotecare ale statului, fiind înlocuite cu bilete de bancă emise de BNR sau alte instituții stabilite de stat.

În anul 1889 se adoptă *Legea pentru introducerea sistemului monometalist (etalon-aur)* – aplicată din martie 1890 –, prin care se elimină argintul din funcția de măsură a valorii, prevedere cu efecte pozitive pentru circulația monetară.

Cursul monedelor s-a menținut relativ constant până la Primul Război Mondial[54]: 1 leu = 1 franc francez, belgian, 1 liră italiană etc.; 1 marcă germană = 1,24 lei; 1 dolar SUA = 5,18 lei; 1 liră sterlină = 25,24 lei.

La baza circulației monetare a stat prevederea ca cel puțin 1/3 din emisiune să aibă acoperire în aur sau devize aur; această condiție a fost îndeplinită de către BNR până la 1916, fiind chiar depăşită. Concluzia lui V. Axenciuc este că în aceste decenii circulația monetară „a avut toate atributele de siguranță, stabilitate şi eficiență”, intervalul 1867-1916 fiind cea mai lungă perioadă de stabilitate din istoria bănească a țării[55].

---

52 *Ibidem*, III, p. 15.
53 *Ibidem*.
54 Idem, *Introducere în Istoria economică...*, p. 154.
55 *Ibidem*, p. 155.

Principalele direcții și consecințe ale activității BNR au fost[56]: – introducerea unui climat de ordine în circulația bănească; – a alimentat piața cu monedă națională; – a ieftinit și stabilizat creditul; – a stimulat crearea sistemului bancar modern; – a stabilit legături cu băncile europene; – a sprijinit capitalul autohton; – a limitat marea cămătărie, obligată să se retragă în zona afacerilor mici și mijlocii ș.a.; în ultimă instanță, BNR a asigura un climat de încredere pe piața banilor, factor atât de important într-o economie de schimb.

Sucursale ale BNR funcționau la Brăila, Constanța, Craiova, Giurgiu, Iași, Pitești, Piatra Neamț ș.a.

Până la începutul secolului al XX-lea, au mai fost înființate 27 de bănci, dintre care: – Banca Generală Română (capital german); – Banca Comerțului, din Craiova (capital românesc); – Banca de Scont, din București (capital românesc); – Banca Agricolă. În anii următori, până la Primul Război Mondial, au fost înființate și alte bănci: – Banca de Credit Român (capital austriac); – Banca Marmorosch-Blanck & Co (capital german, francez, maghiar, românesc), Banca Comercială Română (capital austriac, francez, englez), Banca Românească (capital românesc).

Statistic, *dinamica sistemului de credit* la începutul secolului al XX-lea se prezenta astfel[57]:

	1900	**1914**
– societăți bancare	30	215
– capital social	94,3 mil. lei	281,5 mil. lei
– stocul metalic al BNR	49,2 mil. lei	153,0 mil. lei

Se poate aprecia că, la sfârșitul perioadei 1878-1914, sistemul bancar și de credit modern era constituit, având ca ax central BNR. Structura acestuia era următoarea[58]: – *BNR*; – *Creditul agricol* reprezentat de: prima societate de credit funciar rural (1873), societățile de credit funciar urban din București (1874) și Iași (1881), casele de credit agricol (1881-1892), creditul viticol (1906), băncile populare (reorganizate prin Legea din anul 1903), Casa Rurală (1908); – *Creditul pentru urbanizare* (1906); – *Creditul general-comercial*, cuprinzând 192 de bănci în toată țara; – *Instituțiile de asigurare* (în număr de șapte, dominate de capitalul străin); – *Instituțiile bancare de stat* (*Casa de Depuneri și Consemnațiuni* – 1864 și *Casa de Economii și Cecuri Poștale* – 1880).

---

[56] *Ibidem*, p. 159.

[57] *Istorie economică*, sub redacția lui N. Marcu, București, 1979, p. 193-195; Gh.M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate. 1823-1933*, București, 1934, p. 263.

[58] V. Axenciuc, *Introducere în istoria economică...*, p. 159-160.

Organizarea şi activitatea sistemului bancar şi de credit a fost intens sprijinită de către stat, prin participarea de capital sau prin garantarea operaţiunilor financiare.

În aceste decenii s-au creat condiţii pentru asigurarea şi garantarea investiţiilor în principalele domenii de activitate; totuşi, ţărănimea, mica industrie, meseriaşii nu aveau la dispoziţie suficiente mijloace financiare pentru activitatea economică.

Bugetul

Reprezintă, evident, o „cheie de control” pentru dinamica şi dimensiunile evoluţiei social-economice. Un prin „reper” se referă la evoluţia bugetului de la 1878 la 1914[59]:

mii lei

Anii	Venituri		Cheltuieli		Excedent sau deficit
	Prevederi	Încasări	Prevederi	Plăţi	
1878	93.372	117.710	137.767	128.126	-10.416
1879	115.281	104.200	133.429	127.097	-22.897
1880/ 81	147.108	145.045	152.465	149.562	-4.517
1881/ 82	120.766	123.182	135.485	135.974	-12.792
1882/ 83	125.627	141.815	140.915	136.854	+4.961
1883/ 84	123.647	134.695	138.032	135.557	-862
1884/ 85	128.869	115.243	136.016	130.364	-15.121
1885/ 86	130.038	124.478	128.691	128.971	-4.493
1886/ 87	138.237	136.763	138.244	129.418	+7.345
1887/ 88	140.753	139.569	144.093	140.093	-524
1888/ 89	160.666	161.802	162.184	161.173	+629
1889/ 90	159.628	159.849	161.029	158.770	+1.079
1890/ 91	164.869	170.353	164.127	162.116	+8.237
1891/ 92	168.538	180.147	169.046	168.404	+11.743
1892/ 93	175.713	182.095	178.475	178.532	+3.563
1893/ 94	189.676	207.071	188.502	186.734	+20.337
1894/ 95	203.170	192.721	201.395	203.087	-10.366
1895/ 96	209.800	194.750	208.841	211.406	-16.656
1896/ 97	209.928	211.828	208.626	208.610	+3.218
1897/ 98	215.153	210.591	214.709	217.088	-6.497
1898/ 99	222.095	236.339	220.750	224.773	+11.566
1899/ 00	228.805	193.957	227.517	229.362	-35.405
1900/ 01	245.325	209.549	236.790	236.793	-27.244
1901/ 02	218.500	237.242	217.682	216.025	+21.217

[59] Idem, *Evoluţia economică a României...*, III, p. 618-620.

Anii	Venituri		Cheltuieli		Excedent sau deficit
	Prevederi	Încasări	Prevederi	Plăţi	
1902/ 03	218.500	248.469	315.975	216.140	+32.329
1903/ 04	225.117	246.759	217.201	218.090	+28.669
1904/ 05	234.947	231.504	226.215	225.028	+6.476
1905/ 06	232.620	278.727	231.746	233.281	+45.446
1906/ 07	236.989	292.356	235.762	239.435	+53.921
1907/ 08	252.475	307.846	264.237	269.180	+38.666
1908/ 09	411.011	446.317	403.741	394.779	+51.538
1909/ 10	435.685	458.886	425.805	417.966	+40.920
1910/ 11	461.079	506.656	454.231	448.006	+58.650
1911/ 12	478.395	575.056	470.639	464.664	+110.392
1912/ 13	505.646	587.071	500.547	487.591	+99.480
1913/ 14	536.307	608.502	532.442	512.253	+96.249
1914/ 15	600.233	567.798	597.224	539.703	+28.095

Înaintea oricăror comentarii, trebuie menţionat[60] că, începând cu anul bugetar 1888/ 89, în buget este inclusă Direcţia CFR, cu încasările şi cheltuielile brute, spre deosebire de anii anteriori, când se înscriau numai excedentele la venituri. Astfel, volumul bugetar s-a mărit cu aproximativ 20 mil. lei, fără a avea loc o mărire reală, ci doar un transfer contabil. De asemenea, din anul bugetar 1908/ 09, se includ în buget, la venituri şi cheltuieli, şi 35 de bugete speciale ale unor instituţii şi întreprinderi ale statului care până atunci figurau separat. Creşterea bugetară la prevederi venituri a fost de la 252,5 milioane lei la 411 milioane lei, fără a intra bani în plus la buget, fiind doar o operaţiune contabilă.

Bugetul a crescut – atât la venituri, cât şi la cheltuieli – de aproximativ 6 ori în această perioadă; iar dacă facem comparaţia cu anul 1867, creşterea a fost de aproximativ 10 ori, dovedind, cum scria I. Simionescu, „sforţarea enormă de organizare”[61]. Totodată, din cei 37 de ani, în 24 s-au înregistrat excedent şi doar în 13 deficite; din anul bugetar 1901/ 02 până în anul 1914/ 15 s-au înregistrat numai excedente. Cu puţine excepţii – din anii de criză economică – deficitele erau relativ mici, în raport cu excedentele, care sunt semnificative.

Ca exemplu pentru *structura bugetului*, am ales anul bugetar 1899/ 1900[62]:

Venituri	Milioane franci	Cheltuieli	Milioane franci
Impozite directe	34	Datorie public	86,4
Impozite indirecte	70	Război	45,9

[60] *Ibidem*, p. 617, 620.
[61] I. Simionescu, *op.cit.*, p. 399.
[62] G. Benger, *La Roumanie en 1900*, Paris, 1900, p. 128.

Venituri	Milioane franci	Cheltuieli	Milioane franci
Monopoluri	53,9	Finanțe	27,4
Domenii	25	Instrucție publică	30
		Interne	18,5
		Externe	5,6
... şi altele		Justiție	6,6
		... şi altele	
TOTAL	228	TOTAL	228

Pe care l-am completat cu *structura cheltuielilor* pe anul bugetar 1906/ 07[63]:

Domeniul	Suma (lei)	%
Datorie publică	83.350.281	35,4
Dotațiunile	9.788.303	4,1
Ministerul de Război	44.549.399	18,9
Ministerul de Finanțe	27.540.357	11,7
Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice	27.771.108	11,8
Ministerul de Interne	22.272.400	9,4
Ministerul Lucrărilor Publice	7.110.000	3,1
Ministerul Justiției	6.320.720	2,7
Ministerul Domeniilor, Agriculturii, Comerțului şi Industriei	4.977.875	2,1
Ministerul de Externe	1.924.823	0,8
Consiliul de Miniştri	56.750	0,0
TOTAL	235.762.018	100,0

Pentru învățământ şi culte erau cheltuite aproape 12% din buget, iar pentru armată aproape 1/5.

Deosebit de interesantă este o sinteză prezentată în Parlament, privind *cheltuielile bugetare în perioada 1864-1899*[64]:

Natura cheltuielilor	Suma (lei)
Căi ferate	655.461.665
Poduri de fier (peste Dunăre)	69.497.489
Gări, cantoane, ateliere	12.751.340
Material rulant, vagoane etc.	28.219.276
Docuri şi antrepozite	17.156.852
Portul Constanța	8.519.914

[63] L. Colescu, *Progresele economice...*, p. 88.
[64] *DAD*, 1899/1900, şedința din 18 martie 1900, p. 1152-1153.

Natura cheltuielilor	Suma (lei)
Căi de comunicație	28.126.935
Navigație (maritimă şi fluvială)	20.225.398
Construcții şcolare, instituții de cultură	51.391.771
Construcții administrative	44.561.053
Construcții militare, fortificații, armament şi echipament militar	266.315.804
TOTAL	1.605.447.600

Cea mai mare parte a cheltuielilor s-a realizat cu construirea căilor ferate, a podurilor, a gărilor, a edificiilor administrative ş.a., dar şi cu fortificațiile militare, prea puțin utile în timpul războiului.

Datele statistice demonstrează efortul statului de a realiza o infrastructură, absolut necesară pentru modernizarea țării şi integrarea în Europa civilizată.

Comerțul exterior

„Pulsul" vieții economice al unei țări poate fi luat cel mai bine studiind evoluția şi structura comerțului exterior. Perioada aflată în atenția noastră este delimitată de anul 1886, când s-a trecut de la regimul liberului schimb la politica protecționistă. Protecția vamală şi încurajarea industriei naționale, efortul statului de a realiza infrastructura țării vor favoriza importurile de maşini şi utilaje, material rulant etc. Totodată, crearea unor ramuri industriale va mai reduce importurile de bunuri de consum, deşi piața românească va rămâne dependentă până la Primul Război Mondial de produsele finite ale industriei occidentale.

Un „reper" cu un înalt grad de „concentrare" şi semnificație surprinde *evoluția exportului şi importului general, în expresie cantitativă şi valorică*[65]:

Anii	Export		Import		Sold mii lei
	mii tone	mii lei	mii tone	mii lei	
1878	—	217.042	—	306.582	-89.540
1879	—	238.650	—	254.482	-15.832
1880	1.324	218.919	311	255.396	-36.477
1881	1.556	206.518	399	274.758	-68.240
1882	1.810	244.730	408	268.852	-24.122
1883	1.603	220.650	593	359.907	-139.257
1884	1.324	184.116	575	294.986	-110.870
1885	1.797	247.968	571	268.539	-20.571

[65] V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, III, p. 360-361.

Anii	Export		Import		Sold mii lei
	mii tone	mii lei	mii tone	mii lei	
1886	1.705	255.547	572	296.497	-40.950
1887	1.805	265.727	414	304.681	-38.954
1888	1.952	256.789	453	310.378	-53.589
1889	2.237	274.167	485	367.944	-93.777
1890	2.221	275.958	554	262.791	+13.167
1891	2.055	274.663	703	436.683	-162.020
1892	1.959	285.384	653	380.747	-95.363
1893	2.895	370.652	727	430.490	-59.838
1894	2.071	294.198	718	422.142	-127.944
1895	2.041	265.048	617	304.575	-39.527
1896	2.660	324.057	656	337.923	-13.866
1897	2.082	224.180	631	355.783	-131.603
1898	2.644	283.182	883	389.908	-106.726
1899	1.301	149.120	790	333.268	-184.148
1900	2.047	280.000	412	216.986	+63.014
1901	2.985	353.831	484	292.436	+61.395
1902	3.318	374.819	462	283.345	+91.474
1903	3.238	355.630	470	269.924	+85.706
1904	2.269	261.872	525	311.372	-49.500
1905	3.464	457.101	731	337.538	+119.563
1906	4.213	491.360	734	422.114	+69.246
1907	4.200	554.019	935	430.509	+123.510
1908	2.823	379.431	871	414.058	-34.627
1909	3.297	465.057	716	368.300	+96.757
1910	4.489	616.505	772	409.716	+206.789
1911	5.390	691.720	986	569.745	+121.975
1912	4.327	642.104	1.214	637.906	+4.198
1913	4.569	670.705	1.374	590.013	+80.692
1914	3.127	451.891	1.145	504.241	-52.350

Se poate constata: – o creştere atât a exportului, cât şi a importului, dar cu unele fluctuații, mai ales la export, determinate în special de crizele economice sau de secetă; această creştere a fost de aproape două ori de la 1900 la 1913; – din cei 37 de ani, în 13 balanța comercială s-a încheiat cu excedente, dintre care 11 ani înscrişi în perioada 1900-1914; faptul nu se reflectă şi în balanța de plăți, întrucât România avea mari datorii externe, iar capitalul străin scotea în afară însemnate profituri, care afectau, de asemenea, balanța de plăți; – această sporire a volumului valoric al comerțului exterior reflectă, totodată, integrarea rapidă a României în sfera pieței europene şi mondiale.

Structura exportului, după valoare, pe principalele grupe de mărfuri, a evoluat astfel[66]:

Anii	Total	Animale vii	Cereale, semințe și derivate	Produse animale alimentare	Produse animale nealimentare	Produse vegetale alimentare	Lemn și produse derivate	Petroliere	Diverse
1878	100	9,2	73,1	2,2	2,2	5,4	1,8	1,1	5,0
1880	100	5,6	76,7	3,5	2,8	2,3	2,4	1,4	5,3
1881	100	8,0	76,2	2,0	1,3	3,9	2,5	1,0	5,1
1882	100	4,5	80,9	1,6	2,5	3,6	2,1	0,7	5,1
1883	100	5,3	78,2	1,1	3,5	2,5	3,7	0,9	4,8
1884	100	4,1	74,0	1,7	6,5	3,4	3,7	1,3	5,3
1885	100	2,6	72,1	1,6	4,4	6,5	3,1	1,0	8,7
1886	100	2,9	72,1	1,0	2,9	14,5	2,9	0,7	3,0
1887	100	2,2	80,8	1,0	1,4	8,8	1,5	0,6	3,7
1888	100	1,4	80,5	0,9	1,0	10,4	0,9	0,7	4,2
1889	100	0,8	87,3	1,0	0,6	5,3	1,4	0,7	2,9
1890	100	1,0	81,9	1,4	0,8	10,5	1,1	0,4	2,9
1891	100	0,7	81,9	1,4	1,0	9,6	1,3	0,7	3,4
1892	100	0,9	88,3	1,0	0,6	4,1	1,1	0,7	3,3
1893	100	0,5	91,3	1,2	0,8	2,4	0,7	0,5	2,6
1894	100	2,3	87,0	1,3	1,0	2,4	1,6	0,7	3,7
1895	100	3,2	73,5	1,6	1,8	13,4	1,8	0,6	4,1
1896	100	2,0	85,3	1,2	0,8	5,3	2,3	0,6	2,5
1897	100	1,0	80,2	1,8	1,7	8,8	2,9	1,0	2,6
1898	100	1,5	86,7	2,5	0,8	4,3	1,8	1,3	1,1
1899	100	2,9	65,1	4,6	2,7	5,7	5,4	5,5	8,1
1900	100	0,9	61,7	2,6	1,6	17,9	4,4	4,1	6,8
1901	100	1,0	69,5	3,4	0,7	9,0	5,1	1,7	9,6
1902	100	0,9	78,1	3,8	0,7	7,9	5,2	0,9	2,5
1903	100	1,0	77,8	2,7	0,8	6,8	6,5	1,3	3,1
1904	100	1,8	74,8	2,7	1,3	3,3	9,0	2,4	4,7
1905	100	0,5	75,5	1,2	1,2	10,8	5,9	1,9	3,0
1906	100	0,2	82,6	1,0	1,6	4,0	5,7	3,8	1,0
1907	100	0,2	85,4	1,2	0,7	2,5	4,6	4,5	0,9
1908	100	0,7	74,4	1,8	1,1	3,5	7,0	10,2	1,3
1909	100	0,6	76,9	1,2	1,2	4,8	6,3	7,8	1,2
1910	100	1,0	79,4	0,8	1,1	6,1	4,1	6,3	1,2
1911	100	0,9	80,6	1,1	0,8	5,6	3,7	5,9	1,4
1912	100	0,6	75,7	2,1	1,0	4,6	3,8	10,3	1,9
1913	100	0,4	66,9	1,7	1,1	5,4	3,5	19,6	1,4
1914	100	0,8	68,6	2,5	1,3	3,9	2,7	18,2	2,0

[66] *Ibidem*, p. 366-367.

Procentul cerealelor a oscilat între 65,1 în anul 1899 – an de criză – şi 91,3 în 1893, dar media perioadei s-a situat în jurul a 75%; – de altfel, produsele care proveneau din domeniul agricol acopereau aproximativ 90% din total; – petrolul înregistrează creşteri semnificative după 1899, ajungând la aproape 1/5 din export în preajma declanşării războiului. Cu toate realizările din domeniul industrial, România rămânea o sursă de materii prime pentru economiile ţărilor dezvoltate.

Pentru *structura importului*, am ales două statistici, una din anul 1906 (după valoare, pe categorii de produse)[67], cealaltă din anul 1911.

Categoria	lei	Categoria	lei
TOTAL	422.114	18. Hârtie	4.499
1. Animale vii	4.936	19. Celuloid	369
2. Produse animale alimentare	6.810	20. Cauciuc, gutapercă, sucuri veg.	4.762
3. Produse animale nealimentare	1.918	21. Ape minerale şi săruri	1.123
4. Piei, obiecte din piele	15.987	22. Pământuri, pietre şi fabricate	4.348
5. Blănuri	2.293	23. Sticlărie	3.062
6. Lână, păruri, lucrări din ele	37.600	24. Petrol şi bitumuri	1.397
7. Substanţe şi resturi animale	2.257	25. Metale, lucr. de metale şi altele	92.199
8. Mătase şi lucrări de mătase	12.308	26. Maşini	38.926
9. Cereale şi derivatele lor	6.372	27. Vehicule	23.563
10. Legume, flori, seminţe	12.594	28. Vase plutitoare	472
11. Uleiuri vegetale	5.421	29. Ceasornicărie	1.729
12. Băuturi	1.104	30. Instrumente de muzică	783
13. Fructe coloniale	10.855	31. Jucării	1.071
14. Zahăr şi zaharicale	1.166	32. Produse chimice şi medicamente	8.014
15. Lemne şi industrii derivate	9.580	33. Parfumerie	1.121
16. Textile vegetale şi ind. derivate	79.132	34. Culori şi lacuri	2.411
17. Confecţii	17.046	35. Explozivi	4.886

Conform celei de-a doua statistici[68], structura era următoarea: – metale şi obiecte din metal 21,51%; – textile 16,07%; – maşini şi instalaţii 10,38%; – lână, fire 8,97%; – vehicule 6,07%; – confecţii 4,97%; – piele şi obiecte din piele 4,4%; – mătăsuri şi obiecte din mătase 3,61%; – lemn şi derivate 2,64%; – fructe 2,25%; – cereale şi derivate 1,72%; – produse chimice şi farmaceutice 1,66%; – cauciuc, gutapercă 1,61%; – legume, flori 1,55%; – produse animaliere şi alimentare 1,54%; – animale vii 1,13%; – hârtie 1,10%; – piatră şi produse din piatră 1,06% ş.a.

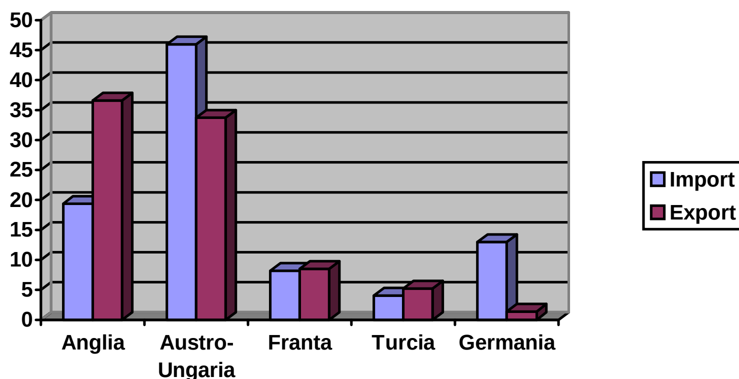
---

[67] *Ibidem*, p. 400.

[68] N.C. Sută (coord.), G. Drăgan, M. Mureşan, S. Sută-Selejan, *Istoria comerţului exterior şi a politicii comerciale româneşti*, Bucureşti, 1998, p. 117-118.

Din ambele statistici rezultă că aproximativ 60% din import a revenit bunurilor industriale şi alimentare de consum individual (din care cca. 50% bunurilor industriale şi 10% celor alimentare), iar 40% bunurilor pentru consum productiv; de asemenea, aproximativ 70% erau produse manufacturate, iar 30% produse neprelucrate[69].

Orientarea geografică între anii 1881-1885 avea la *export*, următoarea structură[70]: Anglia – 36,62%; Austro-Ungaria – 33,74%; Franţa – 8,53%; Turcia – 5,17%; Germania – 1,39% ş.a.

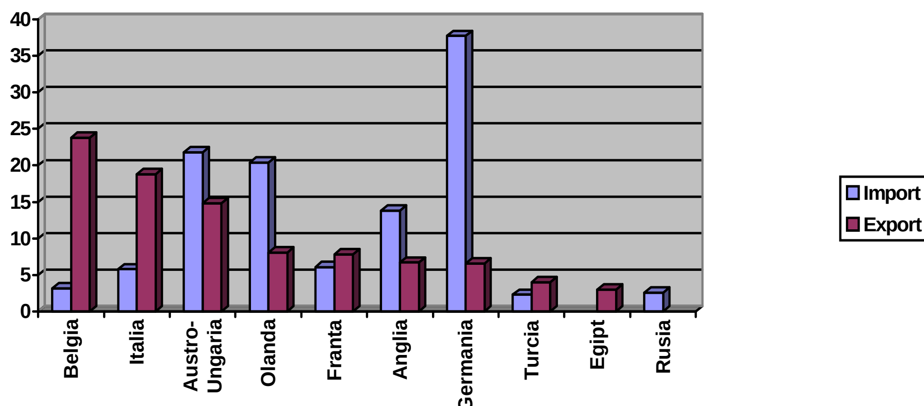

La *import*, situaţia se prezenta astfel[71]: Austro-Ungaria – 45,94%; Anglia – 19,40%; Germania – 13,01%; Franţa – 8,20%; Turcia – 4,06% ş.a.

Principalul partener comercial era Austro-Ungaria. La tradiţie s-a adăugat şi Convenţia comercială din anul 1875, care favoriza imperiul vecin. De asemenea, trebuie avut în vedere că, după realizarea dualismului din 1867, Transilvania este obligată să-şi reorienteze comerţul spre România şi sud-estul Europei. Pentru că „Produsele industriei prelucrătoare din Transilvania nu numai că nu-şi găseau pieţe de desfacere în Apusul imperiului, dar erau concurate pe piaţa locală [...]. Cercurile oficiale ale Imperiului Austro-Ungar au căutat să menţină şi să consolideze această situaţie. Dar Transilvania, pusă în inferioritate în cadrul Imperiului, intensifică schimbul economic pe pieţele româneşti de peste Carpaţi, imprimând, şi mai mult prin aceasta, direcţia de gravitaţie spre vechea Românie"[72].

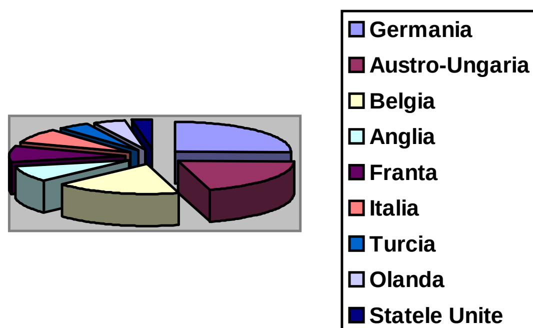
---

[69] *Ibidem*, p. 118.
[70] *Ibidem*, p. 89.
[71] *Ibidem*.
[72] V. Axenciuc, I. Tiberian, *Premise economice ale formării statului naţional unitar român*, Bucureşti, 1979, p. 178.

Spre sfârşitul perioadei, în anul 1912, situaţia la *export* era următoarea[73]: Belgia – 23,8%; Italia – 18,8%; Austro-Ungaria – 14,8%; Olanda – 8,1%; Franţa – 7,8%; Anglia – 6,7%; Germania – 6,6%; Turcia – 4,0%; Egipt – 3,0% ş.a.[74], iar la *import*: Germania – 37,7%; Austro-Ungaria – 21,8%; Anglia – 13,8%; Franţa – 6,1%; Italia – 5,8%; Belgia – 3,2%; Rusia – 2,6%; Turcia – 2,3% ş.a.

Deosebit de interesantă este *structura comerţului exterior al României* (*import* + *export*) din anul 1913[75]: Germania – 23,03%; Austro-Ungaria – 18,56%; Belgia – 15,75%; Anglia – 7,98%; Franţa – 7,75%; Italia – 7,39%; Turcia – 4,13%; Olanda – 3,98%; Statele Unite – 2,55% ş.a.

Deosebit de utilă este şi statistica privind *soldul balanţei comerciale* pe principalele ţări[76]:

---

[73] *Enciclopedia României*, IV, Bucureşti, 1940, p. 466.
[74] *Ibidem*.
[75] N.C. Sută (coord.), *op.cit.*, p. 123.
[76] V. Axenciuc, *Evoluţia economică a României...*, III, p. 597.

Țara	1881-1885	1886-1890	1891-1895	1896-1900	1901-1905	1906-1910	1911-1915
Anglia	+26.131	+54.771	+12.615	-17.590	-19.328	-13.080	-25.319
Austria	-60.302	-40.939	-57.170	-41.371	-33.648	-52.097	+17.530
Belgia	-1.470	+11.606	+38.366	+82.365	+147.334	+135.302	+117.100
Bulgaria	+1.063	+2.286	+981	+607	+1.280	+2.465	+8.863
Franța	-5.238	-8.459	-24.582	-15.871	-5.578	+10.077	+16.767
Germania	-35.095	-83.619	-57.867	-77.429	-59.624	-107.634	-116.633
Italia	+3.145	+11.666	+6.175	+712	+9.487	+34.594	+28.669
Olanda	+3.370	+4.665	+2.041	+2.008	+29.943	+65.846	+36.280
Rusia	-107	-1.869	-4.866	-2.281	-2.100	-5.671	-12.310
SUA	-78	-78	-823	-1.277	-364	-3.371	-14.731
Turcia	-498	-1.137	-1.026	-1.306	-886	+8.826	+8.671

Se impun câteva constatări: – numărul partenerilor comerciali ai României – la export, dar şi la import – a crescut în aceste decenii; – totuşi, ca volum şi valoare, comerțul exterior continuă să fie dominat de un număr mic de puteri economice; – schimbarea ierarhiei mondiale a exportatorilor, prin venirea pe primele poziții a SUA şi a Germaniei, a influențat şi concurența externă pentru acapararea pieței româneşti; – Austro-Ungaria se menține pe primele locuri, iar la import Germania îşi consolidează prima poziție; – oarecum surprinzător, Anglia s-a situat înaintea Franței, atât la import, cât şi la export; – poziția superioară a Belgiei şi prezența Olandei la export se datorează porturilor de la Marea Nordului, unde se desfăşura un intens comerț de tranzit, care includea şi grâul românesc; – soldul balanței comerciale oglindeşte evoluția relațiilor comerciale cu fiecare țară: spre exemplu, cu Germania, deficitul era foarte mare, având în vedere valoarea superioară a utilajelor şi maşinilor importate; de altfel, în general, raportul de schimb era nefavorabil României, deoarece valoarea unei tone importate era de 5-6 ori mai mare decât o tonă exportată.

În *comparație cu alte țări europene*, situația se prezenta astfel[77]:

Anii	România	Bulgaria	Franța	Germania	Serbia
1901	125	30	1.618	2.346	21
1902	127	34	1.669	2.455	23
1903	121	37	1.748	2.623	23
1904	111	56	1.728	2.757	24
1905	153	52	1.862	3.062	25
1906	176	43	2.102	3.424	22
1907	190	48	2.281	3.712	29
1908	153	47	2.063	3.349	30

[77] *Ibidem*, p. 599.

Anii	România	Bulgaria	Franța	Germania	Serbia
1909	161	52	2.310	3.598	43
1910	198	59	2.588	3.905	48
1911	243	74	2.730	4.335	55
1912	247	71	2.885	4.676	57
1913	243	54	2.959	4.967	48

Valoarea comerțului exterior al României era de aproape 20 ori mai mică decât cea a Germaniei, dar de peste două ori mai mare decât cea a Bulgariei şi a Serbiei, luate la un loc. Încă din epocă se sublinia că România are un comerț exterior mai mare ca valoare decât cel însumat al Bulgariei, Serbiei şi Greciei[78].

*
*   *

Volumul şi structura comerțului exterior reflectă, în linii generale, profilul şi capacitatea unei economii. Pentru România, anul 1914 încheie o epocă în care agricultura era ramura dominantă, asigura aproape 90% din produsele de export şi, ca urmare, costurile modernizării. Prin mărimea valorii exportului, România depăşea suma globală a comerțului exterior al țărilor sud-dunărene, dar se situa la o distanță apreciabilă de marile puteri industriale. Relația dintre economia românească şi cea europeană avea un caracter „complementar-dependent", exprimat în exportul de materii prime şi importul de produse fabricate. De altfel, ponderea comerțului exterior al României în comerțul european era de aproximativ 1% în ultimii ani ai perioadei 1878-1914[79].

PERIOADA 1919-1938

Agricultura

Informațiile statistice referitoare la perioada 1918-1938 sunt deosebit de bogate. Am încercat selectarea acelor date cu un mare grad de semnificație.

---

[78] Gh. Platon, V. Cristian, Gh. Iacob, V. Russu, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă. O perspectivă asupra strategiei dezvoltării*, Iaşi, 1993, p. 144.

[79] V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, III, p. 604.

Repartizarea teritoriului României în anul 1937[80]

Categorii de terenuri	Cifre absolute (mii ha)	% din total
Terenuri arabile	13.941	47,30
Fânețe naturale	1.870	6,30
Păşuni	3.293	11,20
Pomi fructiferi	290	1,00
Vii	369	1,20
Teren folosit în mod agricol	19.763	67,00
Păduri	6.584	22,03
Vetrele satelor şi oraşelor, drumuri, diferite terenuri	1.801	6,10
Ape, bălți, inundabile	1.020	3,50
Terenuri nerecenzate	337	1,10
TOTAL	29.505	100,00

Evoluția suprafețelor însămînțate pe categorii de cultură în perioada 1921-1938[81]

Anii	Teren arabil	Cereale		Plante alim.		Plante ind.		Fânețe cultivate		Ogoare	
	mii ha	mii ha	%*	mii ha	%*	mii ha	%*	mii ha	%*	mii ha	%*
1921-1925	11.224	9.778	87,1	375	3,3	246	2,2	468	4,2	357	3,1
1926-1930	12.669	10.823	85,4	422	3,3	390	3,1	642	5,1	392	3,1
1931-1935	13.324	11.175	83,9	480	3,6	379	2,8	727	5,5	563	4,2
1936	13.940	11.609	83,8	532	3,8	493	3,5	783	5,6	523	3,8
1937	13.941	11.488	82,4	516	3,7	503	3,6	721	5,2	712	5,1
1938**	14.785	11.272	—	473	—	481	—	626	—	—	—

*) Procentul considerat din totalul terenurilor arabile.
**) Cifre provizorii.

Repartizarea suprafețelor arabile pe categorii de culturi şi terenuri în anul 1936[82]

Categorii de culturi	Întinderea (mii ha)	% din totalul terenurilor arabile
Totalul terenurilor arabile	**13.940**	**100,00**
Cereale	11.609	83,28

[80] I.C. Vasiliu, *Agricultura*, în *Aspecte ale economiei româneşti*, Bucureşti, 1939, p. 84, *apud Producția agricolă. 1848-1945. Texte de gândire economică*, coordonator V. Axenciuc, Bucureşti, 1989, p. 117.
[81] *Ibidem*, p. 118.
[82] *Ibidem*, p. 123.

Categorii de culturi	Întinderea (mii ha)	% din totalul terenurilor arabile
Ovăz	804	5,77
Grâu	3.432	24,62
Porumb	5.260	37,73
Orz	1.610	11,55
Secară	421	3,02
Altele	82	0,59
Fânețe cultivate şi alte culturi de nutreț	783	5,62
Alte culturi şi ogoare	1.548	1,10
Plante alimentare	532	3,81
Plante industriale	493	3,54
Ogoare sterpe	523	3,75

Şi în această etapă istorică, cerealele ocupă cea mai mare parte din terenul arabil; procentul este aproape identic cu cel dinaintea Primului Război Mondial. În privința culturilor, se constată o schimbare. Dacă la 1906 suprafețele cultivate cu grâu şi porumb erau aproape egale (2.023.000 ha grâu, respectiv 2.082.000 ha porumb)[83], în anul 1936 porumbul ocupa 37,73% din suprafața arabilă, pe când grâul, 24,62%. Factorii care explică răspândirea mai mare a culturii de porumb erau următorii[84]: – consumul populației; – consumul animalelor; – porumbul putea fi cultivat mai mulți ani pe acelaşi ogor, fără epuizarea solului; – succesul culturilor intercalate (fasole, mazăre, cartofi, dovleci etc.); – permitea eşalonarea semănatului şi a recoltatului; – rezistența la insecte, boli, accidente climaterice etc.

Repartizarea terenurilor agricole pe categorii, după întinderea exploatării, în anul 1930[85]

Categorii	Exploatări		Suprafața totală		Suprafața cultivată	
	mii ha	%	mii ha	%	mii ha	%
Total	**3.280,0**	**100,0**	**19.750,0**	**100,0**	**12.850,0**	**100,0**
sub 5 ha	2.460,0	74,9	5.535,0	28,0	4.600,0	35,8
din care:						
sub 1 ha	610,0	18,6	320,0	1,6	275,0	2,1
1-3 ha	1.100,0	33,5	2.200,0	11,1	1.850,0	14,4
3-5 ha	750,0	22,8	3.015,0	15,3	24.750,0	19,3
5-10 ha	560,0	17,1	3.955,0	20,0	3.110,0	24,2
10-20 ha	180,0	5,5	2.360,0	12,0	1.715,0	13,3
20-50 ha	55,0	1,7	1.535,0	7,8	1.015,0	7,9

[83] L. Colescu, *Progresele economice*..., p. 50-52.
[84] *Producția agricolă. 1848-1945*..., p. 124.
[85] Gh. Dobre, *Producția şi consumul de cereale în România interbelică (1920-1939)*, Bucureşti, 1987, p. 16; vezi şi *Bréviaire Statistique*, Institutul Central de Statistică, Bucureşti, 1940, p. 129.

Categorii	Exploatări		Suprafața totală		Suprafața cultivată	
	mii ha	%	mii ha	%	mii ha	%
50-100 ha	12,8	0,4	895,0	4,5	540,0	4,2
100-500 ha	9,5	0,3	2.095,0	10,6	920,0	7,2
peste 500 ha	2,7	0,1	3.375,0	17,1	950,0	7,4

Se constată: – exploatările agricole mai mari de 100 de hectare reprezentau 27,7% din întreaga suprafață, mult mai puțin decât înainte de reforma agrară, dar încă destul de mult; – aceste exploatări dețineau o suprafață de teren agricol egală cu cea deținută de 74,9% din exploatările de până la 5 hectare; – cu cât exploatarea agricolă era mai mică, cu atât se însămânța mai mult din ea şi, invers, cu cât exploatarea agricolă era mai mare, se semăna mai puțin.

Înzestrarea cu unelte şi maşini agricole[86]

Maşini şi unelte (în bucăți)	1927	Supraf. ce revine pe unealtă (ha)	1937	Supraf. ce revine pe unealtă (ha)
pluguri	1.684.439	7,4	2.264.977	6,1
grape	1.098.902	11,3	2.065.542	6,6
căruțe	1.660.787	7,4	2.362.926	5,8
rarițe	319.139	39,0	582.387	24,0
semănători	42.428	293,4	72.533	191,6
vânturători-trioare	130.000	95,5	152.860	90,9
maşini de recoltat	55.470	224,4	86.306	161,5
maşini de treierat	12.779	982,1	14.664	724,3
tractoare	3.257	3.822,0	4.685*	2.959,6

*) În anul 1935.

Tabelul evidențiază progresele apreciabile în dotarea cu maşini şi unelte agricole în raport cu perioada de până la 1914 şi chiar primul deceniu postbelic; în acelaşi timp, raportul maşini-unelte agricole/hectar indică încă un grad de slabă dotare tehnică a agriculturii româneşti.

Producția la unele cereale în perioada 1921-1938[87]

Anul	Totalul în mii chintale – Media în chintale/ha									
	Cereale		Grâu		Porumb		Orz		Secară	
	Total	Media	Total	Media	Total	Media	Total	Media	Total	Media
1921	71.277	7,8	21.381	8,6	28.104	8,1	9.853	6,3	2.307	7,1
1925	90.325	8,6	28.506	8,6	41.591	10,5	10.193	5,9	2.032	7,5

[86] *Istorie economică* (sub redacția prof. univ. N. Marcu), Bucureşti, 1979, p. 344-345.

[87] M. Muşat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, partea a doua, nov. 1933 – sept. 1940, Bucureşti, 1988, p. 33.

Anul	Totalul în mii chintale – Media în chintale/ha									
	Cereale		Grâu		Porumb		Orz		Secară	
	Total	Media	Total	Media	Total	Media	Total	Media	Total	Media
1930	121.642	11,0	35.590	11,6	45.199	10,2	23.713	12,0	4.645	11,9
1933	110.162	10,0	32.406	10,4	45.544	9,4	18.843	10,4	4.459	11,5
1934	86.461	7,8	20.834	6,7	48.462	9,6	8.713	4,9	2.110	5,7
1935	99.058	8,6	26.247	7,6	53.792	10,4	9.238	5,6	3.232	8,3
1936	121.107	10,5	35.031	10,2	56.120	10,7	16.119	10,0	4.532	10,7
1937	104.307	9,1	38.098	10,7	46.560	9,2	9.462	6,3	4.542	9,9
1938	119.758	10,5	47.570	12,5	52.231	9,6	8.232	6,6	5.093	10,6

Recoltele de cereale şi structura lor în perioada 1920-1939[88]

Culturi	1920-1924	1925-1929	1930-1934	1935-1939
Grâu				
în mii q	22.013,2	28.721,1	28.153,8	38.324,3
% în total	26,3	27,4	26,0	33,9
Porumb				
în mii q	36.545,5	45.836,5	51.953,6	53.823,2
% în tot	43,6	43,8	48,0	47,6
Orz				
în mii q	12.988,1	16.435,0	16.016,9	10.203,0
% în total	15,5	15,7	14,8	9,0
Ovăz				
în mii q	9.622,3	10.213,9	7.677,9	5.807,3
% în total	11,5	9,7	7,1	5,1
Secară				
în mii q	2.199,8	2.708,4	3.486,4	4.352,9
% în total	2,6	2,6	3,3	3,9
Altele				
în mii q	433,3	821,6	886,2	603,3
% în total	0,5	0,8	0,8	0,5
TOTAL				
în mii q	**83.802,2**	**104.736,5**	**108.174,8**	**11.114,0**
% în total	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Producţia medie agricolă la cereale a crescut, variind în funcţie, mai ales, de factorii climaterici, dar şi de la o regiune la alta[89]. De asemenea, se constată o creştere a ponderii grâului în totalul recoltelor de cereale.

---

[88] Gh. Dobre, *op.cit.*, p. 31.

[89] Producţia medie agricolă la hectar a variat de la o regiune la alta astfel: în 1938 era de 1.950 kg, în Basarabia; în Muntenia – între 1.600 şi 2.542 kg; în Transilvania – între 1.600-2.000 kg.; în Moldova, 2.000-2.750 kg. (M. Muşat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, II, partea a II-a), p. 33.

Deosebit de interesante sunt informațiile privind *randamentul la hectar* la unele culturi cerealiere şi raportarea acestora la alte țări europene[90]:

Țările	1920-1924		1925-1929		1930-1934		1935-1939	
	q/ha	România 100	q/ha	România 100	q/ha	România 100	q/ha	România 100
Grâu								
ROMÂNIA	**8,68**	**100,0**	**9,2**	**100,0**	**8,5**	**100,0**	**10,4**	**100,0**
Danemarca	28,9	334,9	28,3	307,6	28,8	323,6	27,9	287,5
Anglia	22,1	256,9	22,5	244,5	22,5	252,8	22,7	208,3
Germania	17,6	204,6	21,7	235,8	23,2	260,7	25,0	240,4
Franța	13,8	160,5	14,8	160,9	15,5	174,2	15,3	147,1
Italia	10,1	117,4	12,3	133,7	33,5	151,7	14,8	142,3
Ungaria	11,2	130,2	14,0	152,2	13,0	146,1	14,9	143,3
Polonia	10,7	124,4	12,6	136,5	11,7	131,5	12,1	116,3
Bulgaria	9,6	111,6	10,2	110,9	11,5	129,2	13,7	131,7
Iugoslavia	9,1	105,8	11,9	129,3	10,5	118,0	12,2	117,3
Orz								
ROMÂNIA	**7,9**	**100,0**	**9,2**	**100,0**	**8,6**	**100,0**	**8,0**	**100,0**
Danemarca	23,9	302,5	27,1	294,6	27,8	323,2	29,3	366,2
Anglia	19,7	236,7	30,9	227,2	20,8	232,5	21,1	263,7
Germania	16,9	213,9	21,6	234,5	21,5	254,6	23,9	298,7
Franța	13,3	168,4	15,4	167,4	14,5	166,3	15,0	187,5
Italia	8,4	106,3	10,1	109,8	10,7	124,4	11,3	141,2
Ungaria	10,1	127,8	13,9	151,1	13,5	157,0	13,9	173,7
Polonia	11,7	148,1	11,9	129,3	11,9	138,4	11,8	147,5
Bulgaria	9,3	117,7	11,6	126,1	13,1	152,3	15,2	190,0
Iugoslavia	7,7	97,5	9,9	107,6	9,7	112,8	9,7	121,2
Porumb								
ROMÂNIA	**10,7**	**100,0**	**10,6**	**100,0**	**10,9**	**100,0**	**10,6**	**100,0**
Italia	15,7	146,7	16,4	154,7	18,8	172,5	19,6	184,9
Franța	10,5	98,1	12,5	119,7	15,0	137,6	16,5	155,6
Ungaria	13,9	129,9	16,6	156,6	16,5	151,4	19,9	187,7
Iugoslavia	13,5	126,2	14,6	137,7	16,2	148,6	16,8	158,5
Bulgaria	9,3	86,9	9,9	93,4	12,2	111,9	12,8	115,1

Din acest tabel, ca şi din alte surse, rezultă că România se găsea:

„Într-o vădită inferioritate de producție (deşi ocupă 3,2% din suprafețele mondiale şi 12,7% din cele europene, totuşi producția României nu reprezintă decât 2,7% din cea mondială şi 8,3% din cea europeană); această situație se deduce şi mai clar din randamentele cantitative medii (pe 1933-1937): a) la grâu am obținut media de 9,2 chin-

[90] Gh. Dobre, *op.cit.*, p. 43; vezi şi *Bréviaire Statistique*..., p. 141.

tale pe hectar, pe când media mondială este de 9,4, iar cea europeană de 13,6 chintale; b) la secară am obținut media de 9,4 chintale pe hectar, pe când media mondială este de 10,4, iar cea europeană de 13,4 chintale; c) la orz am obținut media de 7,5 chintale pe hectar, pe când media mondială este de 10,9, iar cea europeană de 14 chintale; d) la ovăz am obținut media de 8,2 chintale pe hectar, pe când media mondială este de 11,2, iar cea europeană de 15,1 chintale; e) la porumb am obținut media de 9,6 chintale pe hectar, pe când media mondială este de 12,8, iar cea europeană de 13,9 chintale"[91].

Între factorii care explică această situație se aflau: – nivelul tehnic scăzut al agriculturii românești; – sistemul de cultivare a pământului practicat în aceste decenii; – nefolosirea îngrășămintelor chimice și insuficienta utilizare a celor organice; – nivelul scăzut al investițiilor din agricultură etc.[92].

Creșterea animalelor* în perioada 1929-1938[93]

Specii	mii capete						
	1929	1931	1932	1935	1936	1937	1938
Cabaline	1.959	1.988	2.034	2.166	2.025	2.065	2.158
Bovine	4.334	4.079	4.189	4.327	4.171	4.184	4.161
Bivoli	187	189	193	193	142	185	175
Ovine	12.406	12.356	12.294	11.838	11.809	12.372	12.768
Caprine	373	425	421	409	398	408	399
Porcine	2.412	3.221	2.964	2.970	3.030	3.170	3.165

*) Nu sunt cuprinse animalele folosite de armată.

Ca și în perioada de până la 1914, se constată o creștere constantă doar la cabaline. Pe plan european, România, cu un procent de 7,3 cabaline/100 ha teren agricol, depășea Albania (2,4), Austria (3,1), Bulgaria (4,7), Iugoslavia (4,9), Cehoslovacia (5); dar era întrecută de Anglia (7,5), Polonia (9,7), Danemarca (12,1). În privința numărului de bovine, România era urmată doar de Albania, Bulgaria și Grecia[94].

Industria

Dintr-un material extrem de bogat, am selectat informații mai ales pentru deceniul al patrulea.

---

[91] M. Popa-Vereș, *Comerțul nostru de cereale sub aspectul vieții economice românești*, București, 1938, p. 233-234, *apud Producția agricolă. 1848-1945*..., p. 111.

[92] În anul 1938 ponderea investițiilor realizate în agricultură era de 10,6% din totalul investițiilor pe întreaga economie. (Gh. Dobre, *op.cit.*, p. 46).

[93] *Bréviaire Statistique*..., p. 147.

[94] *Dezvoltare și modernizare în România interbelică 1919-1939. Culegere de studii*, coordonată de V. Pușcaș și V. Vesa, București, 1988, p. 156.

Industria mare, pe ramuri, după indicatorii principali şi structură, în anul 1930[95]

Ramura / Ponderea	Într.	Capital fix mil. lei	Forța motrice C.P.	Personal	Val. prod. mil. lei
TOTAL	**3.646**	**40.591**	**492.715**	**174.227**	**48.354**
%	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Alimentară	991	11.281	124.875	25.196	14.134
%	**27,2**	**27,8**	**25,3**	**14,4**	**29,3**
Textilă	517	5.798	43.312	34.822	7.506
%	**14,2**	**14,3**	**8,8**	**20,0**	**15,5**
Metalurgie şi prel. metal.	435	6.282	87.190	32.220	7.661
%	**11,9**	**15,4**	**17,7**	**18,5**	**5,8**
Electrotehnică	20	77	2.000	797	156
%	**0,5**	**0,2**	**0,4**	**0,5**	**0,3**
Hârtie	154	2.297	29.934	9.185	2.228
%	**4,2**	**5,7**	**6,1**	**5,2**	**4,6**
Chimică	261	6.542	65.216	17.615	9.004
%	**7,2**	**16,1**	**13,2**	**10,1**	**18,6**
Sticlă	30	516	2.335	3.309	482
%	**0,8**	**1,3**	**0,5**	**1,9**	**1,0**
Ceramică	31	105	491	682	76
%	**0,9**	**0,3**	**0,1**	**0,4**	**0,2**
Materiale de construcții	302	2.967	53.333	12.326	1.310
%	**8,3**	**7,3**	**10,8**	**7,1**	**2,7**
Prelucrarea lemnului	717	3.448	69.645	31.005	3.706
%	**19,6**	**8,5**	**14,2**	**17,8**	**7,7**
Pielărie	188	1.278	14.384	7.070	2.091
%	**5,2**	**3,1**	**2,9**	**4,1**	**4,3**

Industria mare, pe ramuri, după indicatorii principali şi structură, în anul 1938[96]

Ramura / Ponderea	Într.	Capital fix mil. lei	Forța motrice C.P.	Personal	Val. prod. mil. lei
TOTAL	**3.767**	**50.069**	**746.789**	**289.117**	**69.207**
%	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Alimentară	974	10.773	137.018	38.376	15.567
%	**25,9**	**21,5**	**18,3**	**13,2**	**22,4**

[95] Victor Axenciuc, *Evoluţia economică a României...*, I, p. 108.
[96] *Ibidem*, p. 116.

Ramura / Ponderea	Într.	Capital fix mil. lei	Forța motrice C.P.	Personal	Val. prod. mil. lei
Textilă	640	8.230	79.561	74.077	14.692
%	**17,0**	**16,4**	**10,7**	**25,6**	**21,2**
Metalurgie şi prel. metal.	366	8.467	152.147	51.321	11.363
%	**9,8**	**16,9**	**20,4**	**17,8**	**16,4**
Electrotehnică	31	200	2.958	2.684	675
%	**0,8**	**0,4**	**0,4**	**0,9**	**1,0**
Hârtie	157	3.577	53.366	15.222	3.088
%	**4,2**	**7,2**	**7,1**	**5,3**	**4,5**
Chimică	397	12.326	183.393	28.298	14.155
%	**10,5**	**24,6**	**24,6**	**9,8**	**20,5**
Sticlă	39	561	3.216	5.691	527
%	**1,0**	**1,1**	**0,4**	**2,0**	**0,8**
Ceramică	34	143	1.031	1.652	149
%	**0,9**	**0,3**	**0,1**	**0,6**	**0,2**
Materiale de construcții	258	2.493	56.563	15.104	1.960
%	**6,8**	**5,0**	**7,6**	**5,2**	**2,8**
Prelucrarea lemnului	713	2.274	64.129	43.326	3.583
%	**18,9**	**4,6**	**8,6**	**15,0**	**5,2**
Pielărie	158	1.025	13.415	13.366	3.438
%	**4,2**	**2,0**	**1,8**	**4,6**	**5,0**

Forța motrice în industria mare în anii 1932-1938 (C.P.)[97]

Ramura	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
TOTAL	**514.745**	**529.968**	**558.468**	**582.946**	**579.543**	**722.638**	**746.789**
Alimentară	130.570	128.635	125.935	128.991	130.835	127.873	137.018
Chimică	65.659	83.257	89.944	99.368	77.599	182.022	183.393
Metalurgică	103.102	105.364	112.225	112.644	125.828	148.816	152.147
Textilă	42.941	44.678	49.830	51.491	58.170	66.655	79.561
Prel. lemnului	68.526	64.952	67.201	66.687	67.237	64.476	64.121
Pielărie	12.679	12.388	14.006	14.430	16.352	12.573	13.415
Hârtie	33.652	33.855	42.337	49.033	50.898	54.008	53.366
Mat. de constr.	52.720	51.966	52.238	55.124	46.865	59.246	56.563
Sticlă	2.263	2.225	2.306	2.729	2.827	3.832	3.216
Electrotehnică	2.115	2.130	1.823	1.911	1.924	2.261	2.958
Ceramică	518	518	553	538	1.008	876	1.031

[97] *Bréviaire Statistique*..., p. 172.

Numărul salariaților în industria mare, în anii 1932-1938[98]

Ramura	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
TOTAL	**152.198**	**184.777**	**208.240**	**230.797**	**260.934**	**278.919**	**289.117**
Alimentară	20.720	28.254	29.828	31.334	33.146	34.724	38.376
Chimică	13.753	17.179	20.282	22.539	21.685	27.626	28.298
Metalurgică	26.083	31.319	37.796	43.705	55.861	49.529	51.321
Textilă	38.074	47.681	50.562	54.228	61.703	70.450	74.077
Prel. lemnului	24.056	26.375	31.228	36.309	39.974	44.160	43.326
Pielărie	6.647	1.075	9.766	9.853	10.952	11.959	13.366
Hârtie	8.916	9.686	11.585	12.788	13.915	14.780	15.222
Mat. de constr.	9.807	10.690	11.051	13.226	14.910	16.065	15.104
Sticlă	2.866	4.299	4.634	4.800	5.775	6.088	5.691
Electrotehnică	592	509	621	998	1.469	1.950	2.684
Ceramică	684	710	887	1.017	1.544	1.588	1.652

Valoarea producției în marea industrie în anii 1932-1938 (mil. lei)[99]

Ramura	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
TOTAL	**32.475**	**34.941**	**41.835**	**47.288**	**51.333**	**64.567**	**69.207**
Alimentară	8.513	9.329	10.621	11.897	11.205	12.940	15.577
Chimică	7.384	6.597	8.477	9.503	8.935	14.682	14.154
Metalurgică	4.327	5.240	6.461	8.516	9.938	10.495	11.363
Textilă	6.138	7.311	8.372	8.973	11.786	14.228	14.692
Prel. lemnului	1.508	1.481	1.902	2.198	2.499	3.532	3.584
Pielărie	4.492	1.591	1.963	1.766	2.193	2.770	3.438
Hârtie	1.834	1.903	2.283	2.488	2.569	3.163	3.088
Mat. de constr.	862	914	1.102	1.266	1.297	1.639	1.960
Sticlă	278	439	482	459	550	589	527
Electrotehnică	98	87	112	148	278	417	675
Ceramică	41	49	60	74	83	112	149

Evoluția raportului producție/consum pentru industria metalurgică în anii 1924, 1929, 1938[100]

Denumirea produselor	Producția față de consum (%)		
	1924	1929	1938
Fontă	98,30	83,40	93,30
Oțel	99,99	63,90	73,20
Laminate	51,00	70,30	94,00

[98] *Ibidem*, p. 170.
[99] *Ibidem*, p. 172.
[100] *Dezvoltare şi modernizare în România interbelică...*, p. 229.

	Producția față de consum (%)		
Piese forjate	65,0*	63,10	92,20
Piese turnate	62,70	62,80	96,50
Construcții metalice	76,30	83,20	66,80
Sârmă, cuie, articole de sârmă	68,30	79,70	97,60
Articole de menaj, ambalaje metalice	98,60	79,90	92,00
Mobile de metal, lăcătuşerie	57,80	79,20	93,90
Vagoane şi locomotive	66,0*	75,0*	97,70
Autovehicule	20,0*	10,0*	48,90
Unelte şi scule	22,50	33,70	50,50
Tuburi trase	—	0,02	37,80
Produse electrotehnice	—	10,0*	28,40
Aparate şi maşini	3,60	9,00	13,10
Pondere medie	**50,70**	**53,50**	**71,70**

*) Aproximări ale autorului lucrării citate.

Valoarea totală a investițiilor industriale din România în perioada 1924-1939[101]

Anul	Mii lei	GBP	USD
1924	35.033.089	39.060.631	172.474.840
1925	43.093.591	42.718.946	206.753.300
1926	52.775.950	49.526.051	223.248.520
1927	61.592.283	75.216.192	368.418.970
1928	65.071.131	81.565.257	397.405.220
1929	68.382.577	84.050.415	409.035.630
1930	71.375.813	87.334.434	423.872.040
1931	73.870.715	127.653.820*	433.079.380
1932	69.984.360	125.505.470*	416.548.780
1933	69.795.506	124.412.670*	596.542.790**
1934	72.189.912	144.669.160*	684.589.020**
1935	73.749.894	107.742.720	521.384.900
1936	78.966.540	113.817.440	558.857.320
1937	88.856.164	128.627.920	642.488.530
1938	95.105.046	141.420.140	661.738.420
1939	98.937.289	147.063.970	689.458.460

*) Valorile crescute în timpul crizei se explică prin scăderea cursului lirei sterline pe piața monetară.

**) În anii 1933-1934, cursul dolarului a scăzut brusc.

[101] *Ibidem*, p. 235.

Repartizarea numărului de întreprinderi industriale, comerciale şi de transport în municipiile României, în anul 1930[102]

Municipii	Număr locuitori	Întreprinderi
Bucureşti	631.288	18.125
Chişinău	117.016	4.023
Cernăuţi	111.147	3.891
Iaşi	102.595	3.638
Galaţi	101.148	3.453
Cluj	98.569	3.036
Timişoara	91.866	3.249
Oradea	82.355	2.735
Ploieşti	77.325	2.178
Arad	77.225	1.800
Brăila	68.310	2.725
Craiova	63.063	2.132
Braşov	59.234	2.224
Constanţa	58.258	1.901
Satu-Mare	49.917	1.797
Sibiu	48.019	1.836
Târgu-Mureş	38.116	1.839
Cetatea Albă	33.495	1.074
Bacău	31.264	1.400
Bălţi	30.667	1.529

Observaţii: În structura pe ramuri a industriei mari, la număr de întreprinderi pe primul loc se situează, ca şi până la 1918, industria alimentară, urmată de industria lemnului, textilă, metalurgică şi prelucrarea metalelor; – referitor la forţa motrice a industriei mari, este interesant de urmărit evoluţia din deceniul al IV-lea; la 1930, ordinea era: industria alimentară, metalurgie şi prelucrarea metalelor, prelucrarea lemnului, industria chimică şi altele; în anul 1938, ordinea s-a schimbat: industria chimică, metalurgia, industria alimentară, industria textilă, industria lemnului şi altele; şi această schimbare reflecta ritmul procesului de industrializare a ţării. Pentru valoarea producţiei însă, schimbările sunt mai puţin semnificative; la 1930, ordinea era: industria alimentară, industria chimică, metalurgie şi prelucrarea metalelor, industria textilă; iar la 1938, industria alimentară, chimică, textilă, metalurgie ş.a.; – mărimea personalului din industria mare determină următoarea ordine a ramurilor la 1930: industria textilă, metalurgie şi prelucrarea metalelor, prelucrarea lemnului şi abia apoi industria alimentară; – tabelul referitor la raportul producţie / consum pune în

[102] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 20.

evidență ritmul procesului de modernizare a industriei româneşti în perioada interbelică şi prin aceasta reducerea dependenței economice față de străinătate. Dacă în 1924 industria metalurgică asigura doar 50,7% din necesitățile interne, în 1938 acest procent se ridica la 71,7%; iar pentru unele dintre produse (fontă, laminate, piese forjate, piese turnate, locomotive şi vagoane, sârmă, cuie) se apropia de 100%. De asemenea, „pe ansamblul industriei, nevoile interne erau acoperite în proporție de aproape 80%, existând diferențe de la o ramură la alta"[103].

Ritmul dezvoltării industriale în perioada interbelică este evidențiat şi de valoarea totală a investițiilor industriale, calculate în lei sau valută forte: între 1924 şi 1939 aceasta a crescut de aproximativ 3 ori; – ultimul tablou prezentat oferă o imagine asupra forței economice a principalelor oraşe ale țării. Din totalul de 120.627 întreprinderi comerciale, industriale şi de transport, câte existau în oraşele țării la 1930, 63.785 întreprinderi (52,9%) se găseau în cele 20 de municipii, iar 54.411 întreprinderi (47,1%) în celelalte 152 de oraşe[104].

*

*   *

Materialul statistic consultat ne oferă, pentru unii parametri, o serie de date comparative cu alte state ale Europei şi ale lumii.

Dinamica producției industriei prelucrătoare din România şi alte țări în perioada 1913-1938[105]

Anul	baza 1913 = 100						
	Mondial	**România**	**Franța**	**Germania**	**Cehoslovacia**	**Ungaria**	**Polonia**
1913	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1920	93,2	—	70,4	59,0	69,8	—	35,1
1921	81,1	47,2	61,4	74,7	100,0	64,0	46,8
1922	99,5	73,2	87,8	81,8	91,8	80,0	73,9
1923	104,5	73,2	95,2	55,4	96,7	56,6	71,2
1924	111,0	89,0	117,9	81,8	129,0	66,6	56,8
1925	120,7	92,2	114,3	94,9	136,4	76,7	63,1
1926	126,5	103,7	129,8	90,9	130,4	83,4	58,9
1927	134,5	118,8	115,6	122,1	153,8	98,7	76,1
1928	141,8	131,8	134,4	118,3	166,0	108,0	86,1
1929	153,3	136,9	142,7	117,3	171,8	113,9	85,9
1930	137,5	132,5	139,9	101,6	155,5	108,1	75,8
1931	122,5	140,6	122,6	85,1	138,5	98,6	64,4
1932	108,4	111,9	105,4	70,2	107,6	91,3	52,7

[103] I. Puia, J. Tambozi, *Istoria economiei naționale*, Constanța, 1993, p. 207.
[104] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României*, Bucureşti, 1937, p. 19-20.
[105] V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, I, p. 589.

Anul	baza 1913 = 100						
	Mondial	România	Franța	Germania	Cehoslovacia	Ungaria	Polonia
1933	121,7	136,2	119,8	79,4	101,4	101,1	59,4
1934	136,4	167,8	111,4	101,8	113,4	114,4	68,2
1935	154,5	165,2	109,1	116,7	120,1	123,1	74,2
1936	178,1	175,0	116,3	127,5	138,3	136,6	83,3
1937	195,8	182,9	123,8	138,1	164,8	150,0	97,6
1938	182,7	177,9	114,6	149,3	145,5	143,3	105,2

Producția de petrol în România şi alte țări în perioada 1857-1937[106]

Țările	mii tone							
	1857	1859	1880	1900	1913	1923	1929	1937
Total mondial	**0,2**	**4,7**	**3.904**	**20.168**	**53.710**	**136.277**	**192.025**	**280.339**
ROMÂNIA	**0,2**	**0,4**	**16**	**247**	**1.848**	**1.512**	**4.837**	**7.150**
Statele Unite	–	0,3	3.443	8.334	34.030	100.371	138.104	172.866
Rusia	–	4,0	352	10.378	9.193	–	–	–
URSS	–	–	–	–	–	5.276	13.576	27.821
Columbia	–	–	–	–	–	61	2.911	2.831
Irak	–	–	–	–	–	–	121	4.255
Indonezia	–	–	–	426	1.526	2.833	5.239	7.262
Peru	–	–	–	37	276	752	1.855	2.309
Mexic	–	–	–	–	3.838	22.704	6.700	7.159
Iran	–	–	–	–	248	3.361	5.549	10.331
Trinidad	–	–	–	–	70	443	1.213	2.180
Venezuela	–	–	–	–	–	639	20.402	27.734
Argentina	–	–	–	–	–	–	–	2.238
Arabia Saudită	–	–	–	–	–	–	–	8

Producția mondială de petrol între anii 1931-1938[107]

Continente, țări	mii tone							
	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938*
Producția mondială	**189.299**	**180.541**	**197.102**	**208.061**	**226.384**	**246.490**	**279.663**	**272.044**
Africa	290	272	239	221	182	183	173	229
America de Nord	116.877	107.776	122.679	123.105	135.094	149.056	173.233	165.017
America Centrală	6.305	6.267	6.432	7.200	7.615	7.954	9.068	8.149
America de Sud	23.016	22.805	23.084	26.941	28.999	30.375	35.545	35.927

[106] *Ibidem*, p. 291.
[107] *Bréviaire Statistique*..., p. 151.

Continente, țări	mii tone							
	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938*
Asia (fără URSS)	12.694	13.753	14.887	16.935	19.817	21.792	25.472	25.864
URSS	22.392	21.413	21.489	24.218	25.240	27.385	27.821	28.859
Europa (fără URSS)	7.725	8.255	8.294	9.443	9.449	9.819	8.331	7.999
Albania	–	–	2	2	12	48	88	127
Germania	229	230	239	318	427	445	451	552
Austria	–	–	1	4	7	7	33	63
Franța	74	75	79	78	76	71	71	72
Ungaria	–	–	–	–	–	–	2	43
Italia	16	27	27	20	16	16	14	13
Polonia	630	557	551	529	515	511	501	507
ROMÂNIA	**6.756**	**7.348**	**7.377**	**8.466**	**8.376**	**8.676**	7.**153**	**6.603**
Cehoslovacia	20	18	18	26	20	19	18	19

*) Cifre provizorii.

Valoarea netă a producției industriale, agricole și a construcțiilor în anul 1938[108]

„Dacă analizăm un indicator sintetic de mare importanță, cel al valorii nete a producției industriale, agricole și construcțiilor, pentru anul 1938, vom observa că dintr-un total de 18 țări europene, România ocupa locul al 10-lea, cu un nivel al producției evaluat la 915 mil. dolari, ceea ce reprezenta aproximativ 2,2% din total. Primul loc era deținut de Germania, cu o valoare netă totală a producției de 12.958 mil. dolari, urmată de Anglia, cu 8.688 mil. dolari, Franța cu 5.680 mil. dolari, apoi Polonia (2.145 mil. dolari), Cehoslovacia (1.500 mil. dolari), iar în urma României, Austria cu 683 mil. dolari, Elveția (776 mil. dolari), Ungaria (580 mil. dolari), Bulgaria, (266 mil. dolari), care ocupa locul al 18-lea.

În schimb, sub raportul valorii nete a producției industriale și agricole pe locuitor, România ocupa locul 17 cu numai 46 de dolari pe locuitor, în timp ce media celor 18 țări europene era de 124 dolari pe locuitor. După România, urma Bulgaria cu numai 43 dolari pe locuitor...”.

Combustibilul consumat, după surse, în anul 1937, în echivalent kwh[109]

Țara	%				
	Cărbune și similare	Lemn și similare	Petrol și similare	Gaze	Electricitate
Mondial	**4,7**	**10,5**	**15,9**	**7,4**	**11,5**
ROMÂNIA	**11,1**	**30,2**	**32,6**	**17,8**	**8,3**

108 I. Puia, *Permanențe economice românești*, București, 1992, p. 162-163.
109 V. Axenciuc, *Evoluția economică a României*..., I, p. 256.

Țara	%				
	Cărbune și similare	**Lemn și similare**	**Petrol și similare**	**Gaze**	**Electricitate**
Bulgaria	43,9	43,8	6,2	–	6,1
Cehoslovacia	81,3	4,8	2,2	2,8	8,9
Franța	69,6	5,1	10,2	2,8	12,2
Germania	73,2	2,2	3,8	5,5	15,3
Grecia	57,9	4,8	27,5	0,5	9,3
Ungaria	65,3	12,7	6,5	1,2	14,3
Italia	46,3	5,3	12,9	2,6	32,9
Polonia	73,3	14,3	1,9	4,1	6,4
Iugoslavia	42,5	44,3	2,8	0,2	10,2
URSS	49,5	19,9	15,1	4,1	11,4
Europa	66,5	8,3	8,5	4,0	12,7
Statele Unite	46,2	6,1	24,4	14,1	9,2

Observații: – Deşi indicii privind dinamica producției industriale au un grad mare de relativitate, trebuie subliniat că ritmul creşterii producției industriale din România între anii 1933-1938 era comparabil cu cel din alte țări europene; faptul era reflectat şi de mărimea valorii nete a producției industriale, agricole şi a construcțiilor; – la producția de petrol, România s-a aflat între primii trei producători ai lumii până la Primul Război Mondial. În 1937, din datele prezentate rezultă că România se situa pe locurile 5-7 (diferențele sunt minore) în lume şi pe locul al 2-lea în Europa, după URSS; – trebuie, totodată, să avem în vedere şi faptul că în privința valorii nete a producției industriale, agricole şi construcțiilor pe locuitor, România se situa pe locul 17 din 18 țări europene.

La consumul de cărbuni, pe locuitor, situația se prezenta asemănător:

> „În anul 1928, de pildă, consumul de cărbuni pe locuitor era mai mare decât în România, după cum urmează: în Belgia de peste 23 de ori, în SUA de 22 de ori, în Anglia de peste 19 ori, în Germania de peste 13 ori, în Cehoslovacia de peste 11 ori, în Franța de peste 10 ori, în Olanda de 8,4 ori, în Ungaria de 4,7 ori, în Suedia de 4,5 ori, în Polonia de 4,3 ori, în Elveția de 3,2 ori, în Austria de 3,4 ori, în Spania de 1,2 ori şi în Italia cu 60%”[110].

[110] A. Platon, *Producția şi consumul de produse petroliere şi de cărbuni în România interbelică*, Bucureşti, 1987, p. 108.

Capitalul străin

Abordarea problemei privind poziția capitalului străin în economia României prezintă o serie de dificultăți metodologice; nu de puține ori cifrele par sau chiar sunt contradictorii. După cum notează Victor Axenciuc:

> „... calculele şi evaluările asupra capitalului străin în România sunt carențate de faptul că iau în considerare numai capitalul social, care adesea este de 1-2 ori mai redus decât întregul capital în funcțiune; acesta mai cuprinde, pe lângă capitalul sub formă de acțiuni, şi celelalte fonduri proprii şi toate fondurile împrumutate. Ceea ce se cere în determinarea mărimii capitalului străin este tocmai totalitatea fondurilor utilizate care circumscriu adevărata lui putere financiară de participare în România. În acest sens, istoriei economice îi rămâne o sarcină importantă de cercetare”[111].

Pe linia obiectivului lucrării noastre, am selectat o serie de date, care, cu tot gradul de relativitate, ne poate oferi o imagine concludentă asupra rolului capitalului străin în economia românească.

Structura capitalului din industria petrolului, după țara de proveniență, în anii 1913 şi 1938[112]

Naționalitatea capitalului	1913	1938
englez	16,15	20,62
anglo-olandez	15,64	16,21
olandez	7,18	0,56
francez	7,95	15,49
belgian	4,10	6,44
american	6,67	10,10
german	33,33	0,38
italian	1,28	3,47
român	**4,62**	**26,16**
Alte naționalități	3,08	0,57

Capitalul străin în principalele ramuri ale industriei (după capitalul social), în anul 1938[113]

Ramura industrială	%	Ramura industrială	%
Petrol	70	Textilă	46
Cărbuni	71	Zahăr	58

[111] V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, I, p. 453.
[112] C. Bogdan, A. Platon, *Capitalul străin în societățile anonime din România în perioada interbelică*, Bucureşti, 1981, p. 54.
[113] V. Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, I, p. 453.

Ramura industrială	%	Ramura industrială	%
Metalurgică	31	Ciment	67
Chimică	50	Ceramică-sticlă	22
Lemn	40		

Capitalul străin în economia României, între anii 1929-1938[114]

Ramura	Capitalul ramurii		Capitalul străin		Ponderea %	
	Anul					
	1929	1938	1929	1938	1929	1938
Marea industrie	34,1	71,6	23,8	29,0	70,0	40,5
Marile bănci	20,0	21,8	13,0	5,4	65,0	25,0
Marele comerț	13,7	17,0	6,9	6,9	50,9	43,5
TOTAL	**67,8**	**110,4**	**43,7**	**43,7**	**61,6**	**36,3**

Observații: – 80,4% din capitalul investit la 1915 în societățile industriale era străin; ramurile cu ponderea cea mai mare de capital străin erau: electricitatea, gaz şi apă, industria zahărului şi cea a petrolului; de subliniat că din 513.945.000 lei capital străin, 370.921.000 lei erau investiți în industria petrolului; – cercetătorii problemei au ajuns la concluzia că „o delimitare foarte precisă a naționalității capitalului nu se poate face deoarece, alături de societăți deținute în exclusivitate de capitaliştii dintr-o anumită țară, există şi întreprinderi – şi de regulă nu dintre cele mai nesemnificative – în care împletirea capitalului diferitelor naționalități este atât de strânsă încât separarea lor este imposibil de realizat”[115]; – nu e de mirare deci că datele privind naționalitatea capitalului străin diferă de la o sursă la alta. Câteva constante există totuşi: – înainte de Primul Război Mondial, în industria petrolului domina capitalul german, englez şi olandez; în 1938, capitalul german aproape dispăruse, principalele poziții fiind ocupate de capitalul englez, olandez, francez, american; – ceea ce este deosebit de important este creşterea ponderii capitalului românesc din industria petrolului, de la 4,62% în 1913, la 26,16% în 1938; – în structura capitalului din principalele bănci, înainte de criza economică, capitalul străin era aproape de două ori mai mare decât capitalul autohton; în anul 1938 însă ponderea capitalului străin în marile bănci a scăzut la 25%; la fel, în marea industrie, capitalul străin a scăzut de la 70% în 1929, la 40,5% în 1938; – şi în anul 1939,

[114] M. Muşat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, II.2, p. 70.
[115] C. Bogdan, A. Platon, *op.cit.*, p. 54.

ca şi înainte de război, ponderea cea mai mare a capitalului străin era în industria extractivă (68%).

Comerțul exterior

„Pulsul” vieții economice al unei țări, pentru o perioadă istorică, poate fi luat cel mai bine studiind evoluția şi structura comerțului exterior.

Poziția diferitor țări, în cadrul exportului României, în anii 1929, 1934, 1938[116]

Țara	%		
	1929	1934	1938
Anglia	6,4	10,0	11,1
Austria	9,4	9,1	anexată la Germania
Belgia şi Luxemburg	1,6	2,5	2,8
Cehoslovacia	6,2	5,4	9,6
Egipt	5,2	5,1	3,9
Franța	4,5	9,7	4,7
Germania	27,6	16,6	26,5
Grecia	3,5	3,7	6,8
Italia	7,7	7,7	6,2
Polonia	2,0	1,5	1,2
Turcia	1,5	0,9	0,9
Ungaria	11,1	5,5	5,1
Spania	0,6	2,2	2,0

Poziția diferitor țări în cadrul importului României, în anii 1929, 1934, 1938[117]

Țara	%		
	1929	1934	1938
Germania	24,1	15,5	36,8
Cehoslovacia	13,6	9,9	13,1
Austria	12,5	9,9	anexată la Germania
Anglia	7,3	16,3	8,1
Italia	6,9	7,3	5,0
Polonia	5,1	3,2	1,0

[116] M. Muşat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, II.2, p. 84.
[117] *Ibidem*.

Țara	%		
	1929	1934	1938
Statele Unite	6,1	4,2	4,9
Belgia şi Luxemburg	3,1	5,2	5,3
Franța	5,5	11,1	7,7
Ungaria	5,0	4,1	3,6

Structura exportului pentru principalele grupe de produse între anii 1934-1938[118]

Anul	% din total export					
	Produse petroliere	Cereale şi legumi-noase	Lemn	Animale vii	Semințe şi legume	Produse animale şi alimentare
1934	52,8	17,4	10,8	4,6	6,3	2,9
1935	51,7	19,6	8,7	5,7	6,6	2,6
1936	41,3	31,5	7,8	5,0	5,3	3,1
1937	40,5	32,2	9,0	4,2	5,5	2,3
1938	43,3	24,4	11,4	5,7	6,8	3,0

Structura importului pentru principalele grupe de produse între anii 1934-1938[119]

Anul	% din total import			
	Animal	Alimentar	Materii prime şi semifabricate	Produse finite
1934	—	5,3	14,3	80,3
1935	—	6,5	14,1	79,5
1936	0,1	5,1	14,5	80,2
1937	—	4,4	17,5	77,5
1938	—	4,9	20,2	74,4

Observații: – Deşi apar unele diferențe (inerente, având în vedere şi anii sau grupele de ani luate în calcul), se poate constata că în perioada 1866-1905, atât volumul, cât şi valoarea comerțului exterior al României au crescut de aproximativ 4 ori; – principalii parteneri ai României la 1913 erau: • la export: Belgia (mai ales ca țară de tranzit), Austro-Ungaria, Italia, Franța, Germania; • la import: Germania (40,31%), Austro-Ungaria (23,42%), Anglia (9,45%),

[118] *Ibidem*.
[119] *Ibidem*, p. 81.

Franța (5,79%), SUA (5,41%) etc.; – dacă până la 1914 cerealele aveau o mare pondere în totalul exportului, în perioada interbelică fondul de consum intern evoluează între 78,7 şi 85,1 din totalul disponibilităților de cereale; pentru export rămâneau cantități variind între 14,9 şi 21,3%. Între explicațiile acestei evoluții se află[120]:

– după 1918 s-a realizat o redistribuire a totalului de cereale şi pentru provinciile care prezentau deficit la acest capitol; – în aceşti ani a crescut permanent numărul locuitorilor din oraşe, deci a neproductivilor agricoli;

– exportul a fost afectat şi de scăderea, chiar prăbuşirea prețurilor la cereale în anii crizei economice. Există şi părerea că „Reducerea disponibilului exportabil se datorează exclusiv scăderii cantitative a randamentelor în agricultura României interbelice"[121]; – în anul 1938, principalii parteneri ai României erau: • la export: Germania (26,5%), Anglia (11,1%), Cehoslovacia (9,6%), Grecia (6,8%), Italia (6,2%), Franța (4,7%) etc.; • la import: Germania (36,8%), Cehoslovacia (13,1%), Anglia (8,1%), Franța (7,7%), Belgia şi Luxemburg (5,3%) etc.; – în anul 1938, structura exportului României (expresie valorică) era următoarea: produse petroliere (43,3%); cereale şi leguminoase (24,4%); lemn (11,4%); animale vii (5,7%); semințe şi legume (6,8%); produse animale şi alimentare (3,0%) etc.; – în acelaşi an, 1938, structura importului era: produse finite (74,4%), materii prime şi semifabricate (20,2%), produse alimentare (4,9%); – deşi în perioada interbelică are loc o creştere a participării României la comerțul european şi mondial, ponderea sa rămâne destul de mică; pe plan european, cel mai bun an pentru import a fost 1934 (1,14% din importul european), iar la export anul 1937 (1,42% din exportul european); – deci, pentru comparație, în anul 1937 România avea un export de 58,6 milioane franci elvețieni, față de Polonia – 57,9 şi Cehoslovacia – 106,6; în acelaşi an, România realiza un import de 36,6 milioane franci elvețieni, Polonia de 60,8, iar Cehoslovacia de 97,7; – pentru perioada 1862-1938 putem observa că soldul balanței comerciale a fost pozitiv în majoritatea anilor; – în privința partenerilor României în comerțul exterior, dacă vom compara anii 1898 şi 1939, observăm că între primele trei locuri se găseau, în ambele cazuri, Germania şi Anglia. În anul 1938, Cehoslovacia ocupa locurile 2 la import şi 3 la export. În 1898, dar şi în 1938, Franța se situa pe locurile 4-6.

---

[120] Gh. Dobre, *op.cit*., p. 86 şi urm.

[121] I. Tatos, *Tehnica operațiunilor de cereale*, Bucureşti, 1944, p. 74, *apud Producția agricolă. 1848-1945*..., p. 148.

*
*   *

O primă problemă pentru care se impune un răspuns se referă la finalizarea procesului de modernizare economică. Într-o carte despre deceniile de până la Primul Război Mondial, Ion Bulei afirma că „Modernizarea, dureroasă dar necesară, a devenit treptat o stare de fapt”[122]. Într-adevăr, statisticile ca şi mărturiile observatorilor, români sau străini, demonstrează că România de la 1914 realizase transformări semnificative, uneori spectaculoase, în toate domeniile de activitate.

Din punct de vedere *economic*, România din preajma războiului mondial diferea esenţial de România anului 1866, ca şi de cea de la 1878. Un „reper” cuprinzător, care confirmă această apreciere, este cel privind avuţia naţională (conform statisticii, aceasta cuprinde bunurile materiale acumulate, produse de activitatea umană şi cele naturale supuse valorificării)[123], care a evoluat astfel în perioada menţionată[124]:

milioane lei

Sectoare	1860-1864	1880-1884	1900-1904	1912-1914	1912-14/ 1860-64
Agricultura, silvicultura, stocul de hrană şi sămânţă	1.848,0	3.681,9	6.585,0	10.522,9	569%
Clădirile, locuinţele şi bunurile de consum durabile	235,4	388,6	1.471,9	2.386,8	1.014%
Transporturile şi comunicaţiile	20,6	525,2	1.417,0	2.543,4	12.347%
Industria	60,9	68,9	415,2	1.171,2	1.923%
Comerţul	192,0	582,4	659,8	1.075,3	560%
Sectorul edilitar	xxx	xxx	xxx	250,4	xxx
Stocul de metal monetar	37,0	85,3	177,0	381,0	1.030%
Activ brut	*2.393,9*	*5.332,3*	*10.725,9*	*18.331,0*	*766%*
Obligaţiile financiare externe	50,1	547,0	1.577,3	3.065,6	6.119%
Activ net	*2.343,8*	*4.785,3*	*9.148,6*	*15.265,4*	*651%*

Chiar dacă realizăm comparaţia cu anii 1880-1884, constatăm creşteri semnificative pentru transporturi şi comunicaţii, industrie, stocul de metal monetar, obligaţiile financiare externe, care exprimă ritmul intens de modernizare.

---

[122] I. Bulei, *Lumea românească la 1900*, Bucureşti, 2004, p. 48.
[123] V. Axenciuc, *Avuţia naţională a României. Cercetări istorice comparate. 1860-1939*, Bucureşti, 2000, p. 12.
[124] *Ibidem*, p. 159.

Sugestii interesante ne oferă evoluția ponderii diferitelor sectoare în avuția națională[125]:

%

Sectoare	1860-1864	1880-1884	1900-1904	1912-1914
Agricultura, silvicultura, stocul de hrană şi sământă	77,2	69,0	61,4	57,4
Clădirile, locuințele şi bunurile de consum durabile	9,8	7,3	13,7	13,0
Transporturile şi comunicațiile	0,9	9,8	13,2	13,9
Industria	2,5	1,3	3,9	6,4
Comerțul	8,0	10,9	6,2	5,9
Sectorul edilitar	xxx	xxx	xxx	1,4
Stocul de metal monetar	1,5	1,6	1,7	2,1
Activ brut	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*
Obligațiile financiare externe	2,1	10,3	14,7	16,7

După jumătate de veac, ponderea sectorului agricol a scăzut cu aproximativ 20%, procente ce se regăsesc la celelalte sectoare, în special transporturile şi industria. Obligațiile financiare externe au crescut de 8 ori, regăsindu-se în investițiile din transporturi, industrie, sectorul edilitar etc.

În privința repartiției avuției naționale, date interesante găsim în lucrarea lui N. Xenopol, publicată în anul 1916[126]. În mediul rural, 2.228 de proprietari, dispunând de un venit mai mare de 10.000 lei, aveau împreună 102.131.897 lei, pe când 1.240.376 de țărani, cu venituri de până la 600 lei, aveau doar 117.490.169 lei[127]. La oraşe, 528 de proprietari, cu venituri peste 10.000 lei, dispuneau de un venit de 13.229.800 lei, în timp ce 103.305 de persoane, cu venituri sub 600 lei, aveau 18.396.047 lei[128]. Societatea românească – apreciază autorul pe baza acestor informații – se prezintă „din punctul de vedere al distribuției bogăției şi veniturilor – într-o lumină puțin favorabilă: o clasă destul de restrânsă bogată, oameni foarte bogați, posedând imense întinderi de pământ sau păduri, mari bănci şi mari societăți comerciale sau industriale, realizând beneficii foarte mari şi o clasă mijlocie puțin numeroasă; la țară, lângă o clasă de țărani înstăriți – a cărui număr, din fericire, creşte an de an – o mare masă de

[125] *Ibidem*, p. 161.
[126] N. Xenopol, *La Richesse de la Roumanie*, Bucureşti, 1916.
[127] *Ibidem*, p. 106.
[128] *Ibidem*, p. 107.

ţărani şi muncitori agricoli, având o situaţie materială precară; în sfârşit, în toată ţara, o clasă funcţionărească numeroasă, dar puţin retribuită”[129].

Prin comparaţie cu alte ţări, avuţia naţională a României – apreciată pentru media anilor 1912-1914 la 3.351 dolari, revenind 476 dolari pe locuitor – era mai mare decât a Norvegiei şi a Rusiei, şi de 2,2 ori mai mare decât a Japoniei[130].

Venitul naţional pe locuitor la începutul secolului al XX-lea era de aproximativ 68 dolari, mult mai mic decât în ţările dezvoltate (SUA – 228, Marea Britanie – 181, Franţa – 160, Germania – 125), dar mai mare decât în Portugalia (61,5), Serbia (62), Grecia (60), Bulgaria (57), Rusia (50)[131].

„Organismul economico-social al României, luat în general, prin conţinutul său parţial, prin tendinţele şi perspectivele dezvoltării, în mediul extern capitalist european, se afirma a fi *de tip capitalist*, ireversibil în evoluţia sa, cu tot ansamblul de factori şi mecanisme de funcţionare ale economiei de piaţă, cu structurile sociale specifice, cu avantajele şi dezavantajele sale, cu problemele şi contradicţiile sale”[132].

Coordonatele dezvoltării României la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea se vor regăsi – într-un nou context social-economic şi politic – în perioada interbelică. Între cele două perioade există o continuitate organică. Doar percepţia în istoriografie este uneori eronată, prin insuficienta evidenţiere a împlinirilor din deceniile cuprinse între Independenţă şi Marea Unire.

Procesul de *sincronizare* cu civilizaţia europeană – început cu aproape un secol în urmă – cunoaşte în aceste decenii un ritm accelerat şi cuprinde toate laturile vieţii social-economice şi politice. România devenise o ţară europeană conexată prin toate „canalele” de comunicare la lumea civilizată. Acest proces a cunoscut, în noile condiţii de după Marea Unire, un ritm alert, cu referire la întregul spaţiu al României Întregite, chiar dacă transformările economice pozivite din perspectiva modernizării s-au făcut mai ales pe seama industriei. Agricultura a cunoscut în toată această perioadă o evoluţie lentă, legată de anumite condiţii de înapoiere tehnologică, de conservatorismul specific mediului rural, dar şi de viziunea limitată cu privire la lumea agrară a guvernanţilor liberali. După marea criză de la începutul anilor ’30, economia românească a cunoscut o dinamică majoră, datorată şi politicilor stimulative ale guvernelor de după 1933.

---

[129] *Ibidem*, p. 111.
[130] V. Axenciuc, *Avuţia naţională a României*..., p. 297.
[131] *Ibidem*, p. 294.
[132] Idem, *Introducere în istoria economică...*, p. 214.

Astfel, o cuantificare a „costurilor” şi mai ales a sacrificiilor pentru modernizare este dificilă. Deşi întreaga societate a suportat aceste eforturi, greul a revenit, până spre 1900, țărănimii, care reprezenta aproximativ 80% din populația țării şi avea cea mai mare contribuție la realizarea venitului național. Rezultatele modernizării au condus, încă din epocă, la concluzia că sacrificiile, deşi dureroase, au fost necesare pentru țară, fiind singura soluție pentru reducerea decalajului față de Occident. Însă după 1900, în condițiile dezvoltării industriei petrolifere şi a rolului pe care petrolul îl capătă în cadrul comerțului exterior, dar şi a politicilor industriale promovate mai ales de guvernele liberale, repartiția costurilor s-a egalizat. Înspre 1938, industria participa cu 30,8% la venitul național, agricultura acoperind în acest an cca. 41%[133].

Responsabilitatea pentru strategia modernizării economice, pentru împliniri ca şi pentru limite, revine elitei politice. Atât liberalii, cât şi conservatorii, şi mai apoi național-țărăniştii, au dirijat modernizarea; deşi aveau orientări diferite privind căile şi mai ales ritmul, partidele s-au completat în acțiunea de administrare a țării, ceea ce a favorizat realizarea unui ritm accelerat în opera de modernizare. Un rol deosebit de important în perioada anterioară Primului Război Mondial a revenit lui Carol I, care a asigurat stabilitatea şi echilibrul politic necesar, într-o perioadă în care nemulțumirile au culminat cu mişcări sociale de amploare.

Maniera de percepere şi asimilare a efectelor modernizării a fost diferită pentru clase şi pături sociale, pentru grupuri şi chiar pentru indivizi. În ultimă instanță, trebuie răspuns la întrebarea dacă *mentalitatea* de grup sau individuală a reprezentat un stimulent sau o frână pentru procesul de modernizare, în toate laturile sale din sfera politicului, economicului, socialului, culturalului etc.

Referindu-se la societatea europeană la început de secol XX, N. Filipescu afirma: „Ceea ce caracterizează epoca noastră este o încredere nemărginită în progres. Până acum o sută de ani lumea vedea fericirea înapoi, într-un paradis biblic ori într-un veac de aur... De un secol încoace însă, lumea vede progresul înainte şi toate popoarele caută să-şi însuşească acel progres şi să se ridice la o treaptă mai înaltă de civilizație”[134]. În ce măsură această apreciere este valabilă pentru poporul român este destul de greu de stabilit. În țările occidentale transformările social-economice specifice epocii moderne – desfăşurate de-a lungul câtorva secole – au fost însoțite de schimbarea treptată a mentalităților, care, uneori, au anunțat şi pregătit adevărate „revoluții” în sfera tehnicii şi a ştiinței. În estul Europei – şi în alte zone slab dezvoltate ale lumii – mentalitățile vor „ține greu pasul” cu procesul înnoitor. Ritmul preluării realizărilor

[133] N. Arcadian, *Politica industrială*, în *Enciclopedia României*, III, p. 193.
[134] N. Filipescu, *Discursuri politice*, II, Bucureşti, 1915, p. 45.

civilizației occidentale a crescut permanent, făcând imposibilă o adaptare la același nivel, mai ales dacă avem în vedere întreaga societate. Pentru că – subliniază V. Axenciuc – „între exigențele muncii, tipul de comportament, de mentalitate, de viață economică modernă industrializată, pe de o parte, și munca agricolă și mentalitățile sale corespunzătoare, pe de altă parte, există nu numai diferențe esențiale, dar și constitutive, chiar incompatibile”[135].

Deși pare exagerată, chiar dură, aprecierea este, în bună măsură, valabilă pentru situația din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima parte a secolului al XX-lea. Pentru că, în afara trăsăturilor specifice „societăților agrare”, trebuie adăugate „tarele” moștenite de la vecinătatea și coabitarea cu lumea orientală; „balcanismele” se regăseau în toate straturile societății, făcând și mai dificilă adaptarea la „exigențele” civilizației occidentale. O influență deloc neglijabilă asupra mentalităților a avut politicianismul. Spre deosebire de țări din Occident – Marea Britanie, Germania, SUA – unde guvernanții au adoptat o legislație rigidă – pe care au și aplicat-o – pentru a impune adaptarea – uneori, de nevoie – la cerințele modernității a fiecărui cetățean, în România erau la „mare preț” specula, improvizația, protecția politică, posturile bugetare etc., multe din „inițiativă” și „protecție” guvernamentală. Acestea existau și în țările occidentale, dar afectau mult mai puțin mecanisml economic și comportamentul social.

Și totuși, au existat „segmente” ale societății care s-au adaptat mai repede. Este vorba de elita economică și politică – cu excepția „nostalgicilor” și a „perdanților” –, ca și de o parte a „clasei de mijloc”, ca și de anumite categorii de muncitori, care se situau între „beneficiarii” modernizării și, în consecință, dorea și acționa pentru intensificarea acestui proces.

Se poate aprecia, în concluzie, că, la nivelul întregii societăți din România acestor decenii, mentalitatea claselor și păturilor sociale, a indivizilor, în general, a reprezentat mai mult o „frână” decât un „stimulent” în procesul de modernizare, de apropiere de lumea civilizată a Europei occidentale. Abia în perioada interbelică, când și nivelul cultural al populației va înregistra o creștere semnificativă, se va echilibra raportul dintre mentalități și realizările modernizării. O dată cu înfăptuirea reformelor agrară și electorală, în noul cadru al statului național unitar român, vor deveni mai active în procesul modernizării și acele forțe „regeneratoare, înzestrate cu toate însușirile morale ce pot da stabilitate și impulsuri de energie vieții unui popor și încredere într-un viitor construit pe temelii trainice”[136].

---

[135] V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 75.

[136] N. Iorga, *O viață de Om așa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu și Sanda Râpeanu, București, 1972, p. XL.

IX.
POPULAȚIA ROMÂNIEI ÎN EPOCA MODERNIZĂRII

Acest capitol este mai curând descriptiv. El nu se află într-o relație directă cu fenomenul modernizării, deşi anumite elemente – precum mortalitatea şi natalitatea, ca evoluție şi comparație, cel puțin – pot oferi indicii asupra transformărilor sociale dintr-o anumită societate.

1. MĂRIMEA POPULAȚIEI

Deşi vorbim de realități politice diferite, România Întregită avea o suprafață mai mult decât dublă față de Vechiul Regat, simpla enumerare a numărului populației din statul român are darul de a arăta diferențe de la o etapă la alta.

• după 1859: 3.917.541 locuitori (1860)[1]; 4.115.000 locuitori (1866)[2];

• între 1878-1914: 4.479.813 locuitori (1877)[3]; 5.956.690 locuitori (1899)[4]; 7.160.682 locuitori (1912)[5];

• între 1918-1938: 18.057.028 locuitori (1930)[6]; 19.750.004 locuitori (1938)[7].

2. DENSITATEA POPULAȚIEI

• după 1859: 33 locuitori/km^2 (1866)[8];

• între 1878-1914: 45,3 locuitori/ km^2 (1899)[9];

---

[1] *Bréviaire Statistique*, Institutul Central de Statistică, Bucureşti, 1940, p. 9.

[2] L. Colescu (ed.), *Progresele economice ale României: îndeplinite sub domnia M.S. Regelui Carol I, 1866-1906: tablouri figurative şi notițe explicative*, Bucureşti, 1907, p. 6.

[3] *Bréviaire statistique…*, p. 9.

[4] L. Colescu, *Progresele economice...*, p. 48.

[5] *Bréviaire statistique*, p. 9.

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*, p. 10.

[8] L. Colescu, *op.cit.*, p. 48.

[9] Idem, *Analiza rezultatelor. Recensământul general al populației României dela 1899*, Bucureşti, 1944, p. 40.

• între 1918-1938: 61,2 locuitori/ km^2 (1930)[10].

Analizând creşterea populaţiei României de la 1859 la 1899, L. Colescu notează că sporul populaţiei în 40 de ani, în sumă de 2.091.842, a fost produs astfel: „1.762.282 unităţi ce reprezintă excedentul total al născuţilor asupra morţilor, plus 329.560 unităţi care formează diferenţa între emigraţiuni şi imigraţiuni, diferenţă clasată în favoarea intrării străinilor veniţi şi rămaşi în ţară în acest interval"[11].

România era situată între ţările mici ale Europei, având o populaţie mai mică decât Austria (26.150.599 – 1900), Ungaria (cu provinciile subjugate – 19.254.559 – 1900), Germania (56.367.178 – 1900), Franţa (38.961.945 – 1901), Anglia (41.458.721 – 1901) şi altele. Totuşi, pentru poziţia ţării în sud-estul continentului trebuie menţionat că avea populaţia cu mult mai mare decât statele sud-dunărene[12]: Bulgaria (3.733.189 – 1900), Serbia (2.493.770 – 1900), Grecia (2.430.807 – 1896).

Marea Unire de la 1918 a însemnat aproape o dublare a populaţiei: de la 7.771.341 locuitori în 1914 la 14.669.841 locuitori în 1919[13]. Astfel că România devine o ţară mijlocie, fiind a opta din Europa, după mărimea populaţiei[14].

În 1930[15], România era întrecută doar de: URSS (inclusiv teritoriile din Asia) – 160.000.000 locuitori, Germania – 65.092.000 locuitori, Franţa – 41.610.000 locuitori, Italia – 41.069.000 locuitori, Marea Britanie – 39.952.377 locuitori, Polonia – 31.685.000 locuitori, Spania – 23.563.867 locuitori. Şi avea populaţia mai numeroasă decât: Ungaria – 8.688.319 locuitori, Iugoslavia – 13.882.505 locuitori, Cehoslovacia – 14.735.711 locuitori, Grecia – 6.398.000 locuitori, Bulgaria – 5.776.400 locuitori şi altele.

O problemă importantă este cea a românilor rămaşi după Marea Unire în alte state[16]:

Ţara	Populaţie românească
Rusia (fostul Imperiu rus)	249.711 locuitori
Iugoslavia	229.398 locuitori
Bulgaria	60.080 locuitori
Ungaria	23.760 locuitori
Cehoslovacia	13.610 locuitori

[10] *Bréviaire statistique*..., p. 8.
[11] L. Colescu, *op.cit.*, p. 30.
[12] *Ibidem*, p. 40.
[13] *Bréviaire statistique*..., p. 9.
[14] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populaţia României*, Bucureşti, 1937, p. 9.
[15] *Bréviaire statistique*..., p. 8.
[16] D. Şandru, *Populaţia rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iaşi, 1980, p. 49.

Țara	Populație românească
Albania	40.000 locuitori
Grecia	19.703 locuitori

Referitor la densitatea populației se poate constata că în cei 80 de ani s-a realizat aproape o dublare a ei: de la 33 locuitori/ km^2 în 1860, la 65,1 locuitori/ km^2 în 1935[17].

Raportat la Europa, densitatea populației României, de 50 de locuitori/km^2 în 1906, era mai mică decât cea a Europei Occidentale (63 locuitori/ km^2), dar mai mare decât media continentală (41,6 locuitori/ km^2) şi aproape dublă față de cea a Europei Orientale (27,4 locuitori/ km^2)[18].

În anul 1930 densitatea populației României, de 61,2 locuitori/ km^2, era mai mare decât media europeană[19] de 44,3 locuitori/ km^2. Pentru comparație, oferim câteva exemple[20]: Marea Britanie – 265 loc./ km^2, Germania – 138,3 loc./ km^2, Italia – 132,4 loc./ km^2, Franța – 75,5 loc./ km^2, Cehoslovacia – 104,9 loc./ km^2, Ungaria – 93,4 loc./ km^2, Bulgaria – 56 loc./ km^2, Iugoslavia – 55,6 loc./ km^2, Grecia – 49,1 loc./ km^2.

O ultimă problemă priveşte mărimea şi densitatea populației pe provincii; includem şi suprafața pentru o mai facilă raportare a datelor[21]:

Populația, suprafața teritorială şi densitatea populației în România la 1930

Provincii	Populație	Suprafața		Densitate
		km^2	%	
ROMÂNIA	**18.052.896**	**295.049**	**100,0**	**61,2**
Oltenia	1.519.389	24.078	8,2	63,1
Muntenia	4.028.303	52.505	17,8	76,7
Dobrogea	811.332	23.262	7,9	34,9
Moldova	2.427.498	38.058	12,9	67,8
Basarabia	2.863.409	44.422	15,1	64,5
Bucovina	853.524	10.442	3,5	81,7
Transilvania	3.217.677	62.229	21,1	51,7
Banat	941.521	18.715	6,3	50,3
Crişana-Maramureş	1.390.243	21.338	7,2	65,2

[17] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 9.

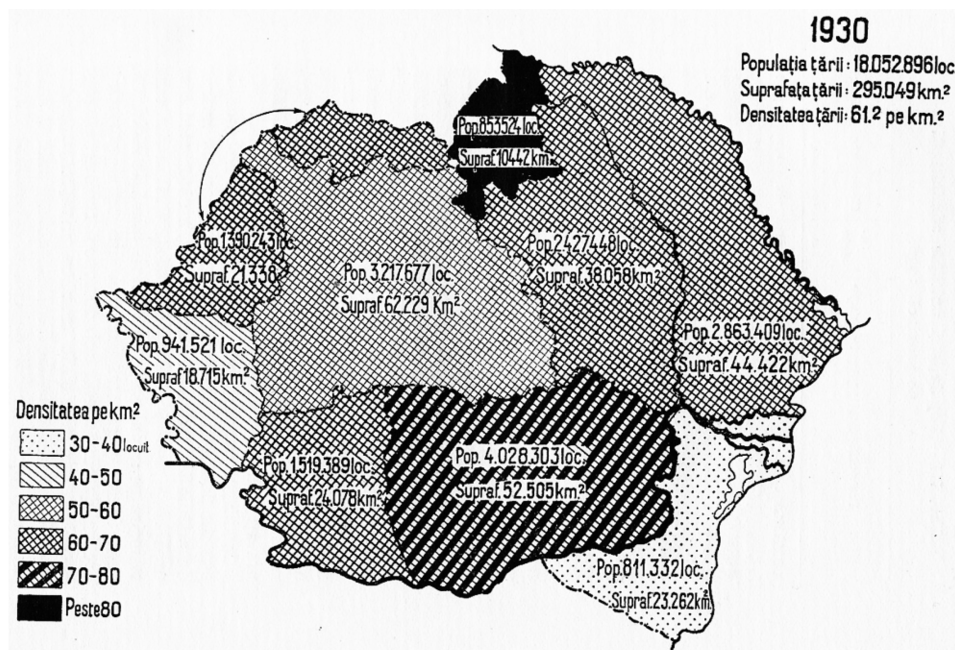
[18] L. Colescu, *Progresele economice...*, p. 48; în alt loc, acelaşi autor arăta că la 1899 România se afla pe locul 12 în Europa, după densitatea populației (idem, *Analiza rezultatelor ...*, p. 39).

[19] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 9.

[20] *Bréviaire statistique*..., p. 8.

[21] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 10.

Densitatea populației pe provincii[22]

Se poate constata că provincia cu cea mai mare suprafață este Transilvania (fără Banat, Crişana, Maramureş), dar cea mai mare populație o are Muntenia; densitatea cea mai mare era în Bucovina – 81,7 loc./ km^2 față de media țării de 61,2 loc./ km^2.

3. STRUCTURA ADMINISTRATIVĂ. ORAŞELE

Populația urbană şi rurală

Conform recensământului din 1912, existau 30 de județe, 2620 de comune rurale şi 72 de oraşe[23].

Județele erau următoarele[24]: Argeş, Bacău, Botoşani, Brăila, Buzău, Covurlui, Dâmbovița, Dolj, Dorohoi, Fălciu, Gorj, Ialomița, Iaşi, Ilfov, Mehedinți, Muscel,

---

[22] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 11.

[23] *** *România în timpul domniei glorioase a lui Carol I*, Bucureşti, f.a., p. 4.

[24] L. Colescu, *Statistica electorală. Alegerile generale pentru Corpurile legiuitoare în 1907 şi 1911*, Bucureşti, 1913, p. 18.

Neamţ, Olt, Prahova, Putna, Râmnicu-Sărat, Roman, Romanaţi, Suceava, Tecuci, Teleorman, Tutova, Vaslui, Vâlcea, Vlaşca. Din anul 1913 se adaugă cele două judeţe din Cadrilater, Durostor şi Caliacra.

După 1918, conform Legii cu privire la organizarea administrativă din iunie 1925, ţara este împărţită în 71 judeţe, 498 plăşi; existau 166 de oraşe, dintre care 17 municipii şi 8.708 comune rurale[25]. Judeţele erau următoarele[26]: Oltenia – Dolj, Gorj, Mehedinţi, Romanaţi, Vâlcea; Muntenia – Argeş, Brăila, Buzău, Dâmboviţa, Ialomiţa, Ilfov, Muscel, Olt, Prahova, Râmnicu-Sărat, Teleorman, Vlaşca; Dobrogea – Caliacra, Durostor, Constanţa, Tulcea; Moldova – Bacău, Baia, Botoşani, Covurlui, Dorohoi, Fălciu, Iaşi, Neamţ, Putna, Roman, Tecuci, Tutova, Vaslui; Basarabia – Bălţi, Cahul, Cetatea Albă, Hotin, Ismail, Lăpuşna, Orhei, Soroca, Tighina; Bucovina – Câmpulung, Cernăuţi, Rădăuţi, Storojineţ, Suceava; Transilvania – Alba, Braşov, Ciuc, Cluj, Făgăraş, Hunedoara, Mureş, Năsăud, Odorhei, Sălaj, Sibiu, Someş, Târnava-Mare, Târnava-Mică, Trei-Scaune, Turda; Banat – Caraş, Severin, Timiş: Crişana-Maramureş – Arad, Bihor, Maramureş, Satu-Mare.

Pentru evoluţia principalelor oraşe, am întocmit următorul tabel[27] (locuitori):

Oraşul	1859	1899	1930
Arad	–	–	77.181
Bucureşti	121.734	276.178	639.040*
Brăila	15.767	56.330	68.347
Botoşani	27.147	32.521	32.355
Buzău	9.027	21.877	35.687
Bacău	8.972	16.378	31.138
Braşov	–	–	59.232
Călăraşi	1.037	11.077	18.053*
Craiova	21.521	45.579	63.215*
Cernăuţi	–	–	112.427
Chişinău	–	–	114.896
Cluj	–	–	100.844
Constanţa	–	–	59.164
Focşani	13.164	23.601	32.481*
Galaţi	26.050	62.545	100.611*
Iaşi	65.745	77.759	102.872
Oradea	–	–	82.687

[25] I. Puia, J. Tambozi, *Istoria economiei naţionale*, Constanţa, 1993, p. 185; la data recensământului din 1930, situaţia era următoarea: 71 judeţe, 322 plăşi, 172 oraşe, 15.201 sate (Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 10).

[26] *Bréviaire statistique*..., p. 38-39.

[27] Informaţiile pentru anii 1859 şi 1899 sunt din L. Colescu, *Analiza rezultatelor*..., p. 33; pentru anul 1930, date din *Bréviaire Statistique*…, p. 18-20.

Oraşul	1859	1899	1930
Ploieşti	26.468	45.107	79.149
Piatra-Neamţ	11.805	17.384	29.827*
Piteşti	7.299	15.669	19.532
Sibiu	–	–	49.345
Suceava	–	–	17.028*
Turnu-Severin	8.925	19.753	21.107
Târgu-Mureş	–	–	38.517
Timişoara	–	–	91.580

*) Sunt incluse şi comunele suburbane.

Pentru comparaţie, raportăm populaţia capitalei Bucureşti la alte oraşe europene în preajma anului 1890[28]:

Oraşul	Populaţia	Oraşul	Populaţia
Atena	68.677	Haga	107.897
Bucureşti	221.000	Lisabona	265.032
Bruxelles	391.393	München	230.000
Copenhaga	235.254	Madrid	367.000
Cristiania (Norvegia)	106.000	Roma	233.663
Dresda	197.295	Stockholm	161.594

O primă constatare este cea privind sporirea constantă a populaţiei urbane în România (vom reveni cu date concrete). Ritmul nu a fost însă acelaşi pentru principalele oraşe ale ţării. Astfel, până la Primul Război Mondial unele oraşe au înregistrat o creştere spectaculoasă: Călăraşi – 968%; Brăila – 257%; Tecuci – 143%; Galaţi – 140%; Buzău – 142%; Bucureşti – 127%; Craiova – 112%; Piteşti – 117%; etc. Explicaţia rezidă în creşterea numărului de întreprinderi economice şi în special al celor comerciale; trebuie remarcat „saltul” realizat de porturile dunărene. Un ritm scăzut au înregistrat oraşele Botoşani – 20%, şi... Iaşi – 18%. Explicaţii: ritmul lent de dezvoltare economică, reducerea treptată a imigrărilor evreieşti şi plecarea multor ieşeni la Bucureşti.

Populaţia după mediu

- 1859/1860[29]: urbană – 17,6 %; rurală – 82,4 %.
- 1899[30]: urbană – 18,8 %; rurală – 81,2 %.

[28] G.I. Lahovari, *Regatul României faţă cu celelalte regate europene. Statistica comparativă*, Bucureşti, 1881, p. 32.

[29] Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, Bucureşti, 1992, p. 74.

• 1930[31]: urbană – 20,1 %; rurală – 79,9 %.

Se observă că în decurs de 70 de ani populația urbană a țării a crescut, dar într-un ritm foarte lent. Pentru perioada 1859-1899 populația urbană a crescut cu aproximativ 90%, iar cea rurală cu aproximativ 46%. De fapt, sporul natural este mai mare la sate. Creşterea populației oraşelor cu aproximativ 500.000 locuitori între 1859 şi 1899 se explică astfel[32]: 65.000 locuitori – excedent natural; 250.000 – imigranți din țări străine; 185.000 – locuitori de la țară care s-au aşezat la oraşe.

După 1918 o explicație a creşterii populației urbane o reprezintă numărul important de oraşe din provinciile care s-au unit cu țara; a continuat, fireşte, şi afluxul de săteni către oraşe, mai ales în anii avântului economic, 1924-1928.

4. NATALITATEA. MORTALITATEA. SPORUL NATURAL. NUPȚIALITATEA

Acest tabel general indică, pentru întreaga perioadă, creşterea natalității, scăderea mortalității şi, ca urmare, o sporire a excedentului de populație.

Natalitatea (la mia de locuitori)

• după 1859: 30-32[33];
• între 1878-1914: 39,7 (1899)[34];
• între 1918-1938: 35 (1930) şi 31,5 (1936)[35].

Mortalitatea (la mia de locuitori)

• după 1859: 26-27[36];
• între 1878-1914: 26,5 (1899)[37];

---

[30] L. Colescu, *Analiza rezultatelor* ..., p. 44-45; pe provincii, situația se prezenta astfel (*Ibidem*): Moldova: 20,2% urbană şi 79,8% rurală; Muntenia: 21,2% şi 78,8%; Oltenia: 9,8% şi 90,2%; Dobrogea: 26,0% şi 74,0%.

[31] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 72.

[32] L. Colescu, *op.cit.*, p. 38.

[33] Idem, *Progresele economice...*, p. 6; citând lucrarea lui M.G. Obedenaru, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris, 1876, Dan Berindei indică pentru perioada 1866-1876 o medie a natalității de 33,1 la mia de locuitori (Dan Berindei, *op.cit.*, p. 79).

[34] L. Colescu, *op.cit.*, p. 26; acelaşi autor indică cifra de 42,1 la mia de locuitori, iar media pentru anii 1896-1900 de 40,2 la mie (idem, *Mişcarea populațiunii României în anii 1904 şi 1905*, *s.a.*, p. XXVII).

[35] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 81.

[36] L. Colescu, *Progresele economice...*, p. 6.

[37] Idem, *Analiza rezultatelor...*, p. 26.

• între 1918-1938: 19,4 (1930) şi 19,8 (1936)[38].

Sporul natural (la mia de locuitori)

• după 1859: 4-5[39];
• între 1878-1914: 13,2[40];
• între 1918-1938: 15,6 (1930) şi 11,7 (1936)[41].

Nupţialitatea (la mia de locuitori)

• după 1859: 12 (1866)[42];
• între 1878-1914: 8,1 (1904)[43];
• între 1918-1938: 9,2 (1931)[44].

În privinţa natalităţii, înfăţişăm mai întâi situaţia din România, în raport cu Europa, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea[45]:

Ţara	Născuţi la 1.000 locuitori	
	Media 1896-1900	Media 1901-1905
ROMÂNIA	**40,2**	**39,4**
Bulgaria	41,2	40,3
Serbia	40,3	38,8
Rusia	49,4	47,5
Ungaria	39,7	37,0
Austria	37,0	35,4
Germania	36,0	34,3
Suedia	26,9	26,0
Norvegia	30,3	28,2
Danemarca	30,0	29,0
Anglia	28,7	27,6
Belgia	28,2	27,7
Olanda	32,2	31,3
Franţa	22,2	21,2

[38] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 81.
[39] Calcul propriu.
[40] *Ibidem*.
[41] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 81.
[42] L. Colescu, *Progresele economice...*, p. 8.
[43] L. Colescu, *Mişcarea populaţiunii României în anii 1904 şi 1905...*, p. V.
[44] *Bréviaire Statistique*..., p. 51.
[45] L. Colescu, *op.cit.*, p. XXVII.

Țara	Născuți la 1.000 locuitori	
	Media 1896-1900	Media 1901-1905
Elveția	28,9	27,5
Italia	33,9	32,6
Spania	34,6	35,0
Portugalia	29,9	31,7

Se constată că în prima parte a „clasamentului” se afla Estul Europei, în ordinea: Rusia, Bulgaria, Serbia, România şi Ungaria, care erau în faza „natalității naive”[46]. Urmează Austria, Germania, Olanda, Italia, Spania, Portugalia, Franța, Belgia, Anglia etc.

Şi în perioada interbelică, natalitatea în România s-a menținut deosebit de ridicată, în raport cu Europa şi alte țări ale lumii[47]:

Țara	Clasificare 1931-1934	Născuți la 1.000 locuitori (1931-1934)
ROMÂNIA	**1**	**33,4**
Iugoslavia	2	32,4
Japonia*	3	32,1
Portugalia	4	29,8
Grecia*	5	29,2
Bulgaria*	6	28,8
Polonia	7	27,4
Spania*	8	27,1
Lituania	9	25,8
Argentina	10	25,4
Italia	11	23,7
Ungaria	12	22,5
Uruguay*	13	22,3
Canada	14	22,1
Olanda	15	21,4
Cehoslovacia	16	20,1
Finlanda*	17	20,0
Irlanda liberă	18	19,2
Letonia*	19	18,8
Danemarca	20	17,7
Belgia*	21	17,5
Australia	22	17,0
Franța	23	16,8

[46] *Ibidem*, p. XXVII.

[47] Informații din: Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 86; vezi şi *Bréviaire Statistique…*, p. 48.

Țara	Clasificare 1931-1934	Născuți la 1.000 locuitori (1931-1934)
Letonia	24	16,7
Statele Unite*	25	16,6
Elveția	26	16,5
Noua Zeelandă	27	16,3
Germania	28	15,9
Anglia	29	15,5
Norvegia	30	15,5
Austria	31	14,7
Suedia	32	14,4

*) Proporții medii în perioada 1931-1933.

În anul 1924, România, cu o natalitate de 37,9 la mie, era depăşită de Iugoslavia, cu 38,6 la mie. De asemenea, în perioada 1926-1930, dintre 24 de țări ale lumii, România a ocupat primul loc, cu o natalitate de 35 la mie, fiind urmată de Japonia, Polonia, Portugalia, Bulgaria şi Argentina[48].

În acelaşi timp, trebuie menționat că, în perioada interbelică, natalitatea în România a manifestat tendințe de scădere[49]: 36,3 la mie în 1925; 34 la mie în 1929; 33,4 la mie în 1931 (dar şi 35,9 la mie în 1932); 32 la mie în 1933; 30,7 la mie în 1935. Faptul s-a datorat natalității scăzute din Transilvania, Crişana şi Banat, care se situa la jumătatea celei din Muntenia şi Moldova[50].

Şi mai trebuie avut în vedere diferența dintre natalitatea de la oraşe şi cea de la sate[51]:

Anul	Natalitatea la 1.000 de locuitori		
	România	urban	rural
1920	34,7	19,7	39,0
1925	36,3	20,7	30,5
1930	35,0	23,6	37,7
1933	32,0	20,8	34,7
1936	31,5	21,5	33,1

În general, cu cât oraşul era mai mare, natalitatea era mai scăzută; şi în mediul rural existau variații: rata maximă se înregistra în Moldova, iar cea minimă în Banat[52].

[48] D. Şandru, *Populația rurală a României...*, p. 15.
[49] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 80-83.
[50] D. Şandru, *op.cit.*, p. 16.
[51] Informații din Dr.S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 80-83.
[52] D. Şandru, *op.cit.*, p. 16.

Referitor la mortalitate, trebuie menționat, de la început, că România se situa în partea superioară a „clasamentului” european. La sfârşitul secolului trecut (între anii 1891-1895), situația se prezenta astfel[53]:

Țara	Morți la 1.000 locuitori	Țara	Morți la 1.000 locuitori
Suedia	16,6	Prusia	22,8
Norvegia	16,8	Würtemberg	25,1
Danemarca	18,5	Saxonia	25,5
Irlanda	18,5	Bavaria	26,6
Anglia şi Wales	18,7	Italia	25,6
Scoția	19,1	Austria	27,9
Olanda	19,6	Bulgaria	28,2
Elveția	20,0	Serbia	29,3
Belgia	20,2	**ROMÂNIA**	**30,6**
Franța	22,3	Ungaria	31,1
Imperiul German	23,3	Rusia europeană (fără Polonia)	36,0

O oarecare îmbunătățire a poziției României se înregistrează la începutul secolului al XX-lea[54]:

Țara	Morți la 1.000 locuitori	
	1901	1905
ROMÂNIA	**26,5**	**25,1**
Bulgaria	23,1	21,9
Serbia	21,0	24,4
Rusia	32,2	31,7
Ungaria	25,4	28,5
Imperiul German	20,6	19,8
Austria	24,1	25,2
Suedia	16,1	15,6
Norvegia	14,9	14,8
Anglia	16,9	15,3
Danemarca	15,8	15,0
Belgia	17,1	16,5
Olanda	17,2	15,3
Elveția	18,0	17,6
Italia	22,0	22,9
Spania	27,7	25,8
Portugalia	21,0	20,2

[53] L. Colescu, *Mişcarea populației României în 1895...*, p. XXI.

[54] Idem, *Mişcarea populației României în anii 1904 şi 1905*, p. XXIX; vezi şi idem, *Analiza rezultatelor...*, p. 25-26.

Un fapt care explică nivelul ridicat de mortalitate în aceste decenii îl reprezintă mortalitatea infantilă. Pentru perioada 1880-1895, din 100 de copii născuți vii, au decedat până la un an între 19 şi 22[55]. Din această perspectivă este interesantă şi o statistică privind mortalitatea infantilă (sub un an) pe județe în anul 1901[56]:

• 23-25%: județele Suceava, Iaşi, Roman, Fălciu, Tecuci, Tutova, Covurlui, Brăila;
• 20-22%: județele Dorohoi, Botoşani, Vaslui, Putna, Râmnicu-Sărat, Tulcea, Constanța, Ialomița, Ilfov, Vlaşca, Dâmbovița;
• 15-19%: județele Neamț, Bacău, Buzău, Prahova, Muscel, Argeş, Dolj, Romanați, Olt, Teleorman;
• 10-14%: județele Mehedinți, Dolj, Vâlcea.

Deşi cercetările efectuate în perioada interbelică „n-au putut determina cu strictețe influența factorilor biologici şi a celor cu caracter social”[57] asupra raportului natalitate-mortalitate, parcurgând lista județelor se observă că cea mai mare mortalitate infantilă era în Moldova, iar cea mai mică, în general, în județele din zona subcarpatică.

Este interesantă şi o statistică privind cauzele mortalității[58] (1895):

Cauza morții	România		rural		urban	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Moarte naturală	152.214	97,7	123.801	97,7	28.413	97,9
Moarte din întâmplare	2.187	1,40	1.771	1,40	416	1,40
Sinucidere	390	0,25	268	0,21	122	0,42
Omucidere	114	0,07	88	0,07	26	0,09
Cauze necunoscute	797	0,51	755	0,59	42	0,15
TOTAL	**155.702**	**100,00**	**126.683**	**100,00**	**29.019**	**100,00**

În perioada interbelică, mortalitatea scade sensibil în raport cu perioada anterioară, dar se menține mare în raport cu celelalte țări europene.

Mortalitatea a evoluat astfel, între anii 1920-1936[59]:

Anul	Mortalitatea la 1.000 locuitori		
	România	urban	rural
1920	26,7	18,3	29,1
1925	21,7	15,7	23,3

[55] L. Colescu, *Mişcarea populației României în 1895...*, p. XXVII.
[56] Idem, *Mişcarea populației României în anii 1904 şi 1905*, Cartograma nr. 2.
[57] D. Şandru, *op.cit.*, p. 17.
[58] L. Colescu, *Mişcarea populației României în 1895...*, p. XXXI.
[59] Date din Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 80-83.

Anul	Mortalitatea la 1.000 locuitori		
	România	urban	rural
1930	19,4	17,7	19,8
1933	18,7	17,2	19,1
1936	19,8	19,4	19,9

În raport cu Europa şi alte țări ale lumii, în perioada 1931-1934 situația se prezenta astfel[60]:

Țara	Clasificare 1931-1934	Morți la 1.000 locuitori 1931-1934
ROMÂNIA	**1**	**20,5**
Iugoslavia	2	18,5
Japonia*	3	18,1
Grecia*	4	17,5
Portugalia	5	17,2
Spania	6	16,3
Ungaria	7	15,8
Franța	8	15,7
Bulgaria	9	15,6
Letonia	10	15,0
Lituania	11	14,6
Polonia	12	14,5
Olanda	31	8,9

*) Proporții medii în perioada 1931-1934.

Şi la mortalitatea infantilă, România se situa pe primul loc[61]:

Țara	Decese sub 1 an la 100 născuți vii
ROMÂNIA	**17,4**
Iugoslavia (1932)	16,7
Bulgaria	14,4
Ungaria	13,6
Grecia (1932)	12,9
Polonia	12,8
Cehoslovacia	12,7
Japonia	12,1
Letonia	12,1
Spania	11,2

[60] *Ibidem*, p. 86; vezi şi *Bréviaire Statistique*..., p. 48.
[61] Informații din Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 88; vezi şi *Bréviaire Statistique*..., p. 50.

Țara	Decese sub 1 an la 100 născuți vii
Italia	9,3
Belgia	8,6
Scoția	8,1
Germania	7,6
Finlanda	7,6
Franța	7,5
Irlanda	6,9
Danemarca	6,8
Anglia	6,4
Suedia	5,0
Elveția	4,8
Norvegia (1932)	4,6
Olanda	4,4
Australia	3,9

Cauzele mortalității infantile erau, în anul 1930[62]:

Cauze ale deceselor	Nr. de copii morți sub un an	La suta de copii născuți vii
Tetanos	1.669	17,6
Convulsii infantile	2.452	
Debilități congenitale	69.786	
Naşteri premature	2.558	
Lipsă de îngrijire	340	
Pruncucidere	72	
Alte cauze	33.078	
TOTAL	**109.955**	

Din cercetările efectuate în perioada interbelică, rezultă că principalele cauze ale mortalității infantile erau de natură social-economică: debilitatea fizică a mamei; lipsa de alimentație şi de îngrijire în timpul sarcinii; munca excesivă a mamelor în timpul sarcinii; lipsa de îngrijire a copilului nou născut etc.[63].

Mortalitatea era mare şi la copiii între 1 şi 4 ani, dar şi la cei de vârstă şcolară, principala cauză fiind subnutriția[64]:

[62] D. Şandru, *op.cit.*, p. 21.
[63] *Ibidem*, p. 22.
[64] *Ibidem*, p. 23.

Grupe de vârstă	Procentul deceselor pe grupe din totalul general al deceselor	rural	urban
0 la un an	29,8	31,9	19,9
1 la 4 ani	12,0	12,9	7,8
5 la 9 ani	3,2	3,4	2,4
10 la 14 ani	1,8	1,8	1,7
15 la 19 ani	1,9	1,8	2,6

Pentru sporul natural, L.Colescu realizează o analiză[65] asupra perioadei 1901-1905, evidențiind următoarele: o slabă vitalitate exista în județele: Iaşi, Roman, Tutova, Putna, Covurlui (70-76 morți la 100 născuți); Botoşani, Suceava, Neamț, Bacău, Fălciu, Tecuci, Gorj, Vâlcea, Argeş, Dolj, Romanați (65-69 morți la 100 născuți); vitalitate mare (termenul este folosit de L. Colescu) exista în județele: Mehedinți, Vlaşca, Ilfov, Ialomița, Tulcea, Constanța (50-59 morți la 100 născuți); pentru unele județe cu vitalitate foarte mare sau mare, trebuie avută în vedere existența oraşelor, în care imigra populația de vârstă matură, cu mortalitate mai mică.

În perioada interbelică, sporul natural a variat între 8 la mie în 1920 şi 15,6 la mie în anul 1930. Exista o mare diferență între sat şi oraş[66]:

Anul	Excedent la mia de locuitori		
	România	urban	rural
1920	8,0	1,4	9,9
1925	14,6	5,0	17,2
1930	15,6	5,9	17,9
1933	13,3	3,6	15,7
1936	11,7	2,0	13,9

După calculul lui D. Şandru[67], mediile pentru perioada 1920-1939 au fost: 12,2 la mie pentru întreaga țară; 3,6 la mie în mediul urban şi 15 la mie în mediul rural.

În raport cu Europa şi alte țări ale lumii, situația se prezenta astfel[68]:

Țara	Clasificare 1931-1934	Excedent 1931-1934
Argentina	1	14,1
Japonia*	2	14,0
Iugoslavia	3	13,9

[65] L. Colescu, *Mişcarea populației României în anii 1904 şi 1905...*, Cartograma nr. 1.
[66] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 80-83.
[67] D. Şandru, *op.cit.*, p. 115.
[68] Informații din Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 86-87.

Țara	Clasificare 1931-1934	Excedent 1931-1934
Bulgaria*	4	13,2
Polonia	5	12,9
ROMÂNIA	**6**	**12,9**
Portugalia	7	12,6
Olanda	8	12,5
Canada*	9	12,3
Grecia*	10	11,8
Uruguay*	11	11,8
Lituania	12	11,2
Spania*	13	10,8
Italia	14	9,8
Noua Zeelandă*	15	8,5
Australia	16	8,1
Danemarca	17	6,9
Ungaria	18	6,7
Cehoslovacia	19	6,3
Statele Unite*	20	6,2
Finlanda*	21	6,1
Irlanda liberă	22	5,3
Letonia*	23	5,1
Norvegia	24	5,1
Germania	25	4,9
Elveția	26	4,8
Belgia*	27	4,3
Anglia	28	3,3
Franța	32	1,1

*) Proporții medii în perioada 1921-1933.

Prin urmare, România se situează după Argentina, Japonia, Iugoslavia, Bulgaria, ocupând locurile 5-6 cu Polonia, deşi avea o natalitate mai mare decât aceste țări. Cauza principală: mortalitatea foarte mare „care se datoreşte exclusiv lipsei de organizare, atât a mijloacelor sanitare de combatere a mortalității, cât şi a condițiilor generale de viață socială şi economică”[69].

Referitor la nupțialitate, notăm mai întâi că numărul căsătoriilor la diferite popoare depinde de numeroşi factori, între care: tradiția rasei, nivelul cultural, legislația privind căsătoria, sau de alți factori, care influențează un an sau altul.

[69] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 88.

Evoluția nupțialității în România a fost sinuoasă, fiind, în general, în jurul cifrelor de 8-9 la mia de locuitori, situându-se între primele 5 țări ale Europei. Astfel, în anii 1904 şi 1905, poziția României în Europa era următoarea[70]:

Țara	Nr. căsătoriilor la 1.000 locuitori	
	1904	1905
ROMÂNIA	**8,1**	**7,9**
Bulgaria	11,3	10,8
Serbia	11,6	9,9
Rusia europeană (fără Polonia, Finlanda)	7,8	7,8
Ungaria	9,1	8,4
Germania	8,0	8,1
Suedia	5,9	5,9
Norvegia	5,9	5,8
Anglia	7,3	7,9
Franța	7,6	7,7
Belgia	8,0	7,9
Olanda	7,4	7,3
Danemarca	7,1	7,1
Elveția	7,3	7,5
Italia	7,6	7,2
Spania	7,7	7,7
Portugalia	6,8	6,7

În perioada interbelică, situația nupțialității, în diferite țări, se prezenta astfel[71]:

Țara	Nr. căsătoriilor la 1.000 locuitori		
	1931	1935	1937
Germania	8,0	9,7	9,1
Austria	7,4	6,8	6,9
Belgia	8,1	7,6	7,6
Bulgaria	9,5	7,9	8,1
Danemarca	8,1	9,3	9,1
Estonia	7,8	8,2	8,5
Finlanda	6,9	8,1	9,6
Franța	7,8	6,8	6,6
Grecia	7,1	6,7	6,6
Ungaria	8,8	8,5	8,9
Irlanda	4,4	4,8	5,0
Italia	6,7	6,7	8,7
Letonia	8,5	8,4	8,1

[70] L. Colescu, *Mişcarea populației României în anii 1904 şi 1905*..., p. V.
[71] *Bréviaire Statistique*..., p. 51.

Țara	Nr. căsătoriilor la 1.000 locuitori		
	1931	1935	1937
Lituania	8,0	7,3	7,4
Luxemburg	8,7	7,4	8,3
Norvegia	6,3	7,1	8,3
Olanda	7,4	7,2	7,7
Polonia	8,6	8,3	8,0
Portugalia	6,5	6,8	6,4
ROMÂNIA	**9,2**	**8,7**	**9,5**
Anglia	7,6	8,5	8,6
Suedia	7,0	8,2	8,7
Elveția	7,9	7,3	7,3
Cehoslovacia	8,8	7,6	8,3
Iugoslavia	9,0	7,4	7,7

5. POPULAȚIA PE SEXE ŞI DUPĂ STAREA CIVILĂ

Populația pe sexe

Structura populației pe sexe a evoluat astfel[72]:

Populația	1859/1860	1899	1930
Masculină	51,6	50,8	49,1
Feminină	48,4	49,2	50,9

Se observă o diferență semnificativă între perioada dinaintea Marii Uniri şi cea interbelică. Până la Primul Război Mondial, în România exista o afluență a naşterilor de băieți (106-107 băieți la 100 fete), la care se adaugă imigrarea, care aduce în țară, în principal, populație masculină matură. După război, raportul dintre sexe se inversează, din cauza următorilor factori[73]: evoluția biologică a populației; războiul; influența unirii noilor provincii, în special a Bucovinei, Banatului, Crişanei, Maramureşului.

În preajma anului 1900, România avea o situație deosebită şi din perspectiva raportului între sexe[74]: la 100 de bărbați corespundeau 97 femei; o situație asemănătoare se mai întâlnea în Bulgaria (100 bărbați – 96 femei), Serbia (100 bărbați – 94,5 femei), Grecia (100 bărbați – 92,1 femei) etc. În alte țări raportul

---

[72] Informații din L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 55 şi Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 25.
[73] *Ibidem*, p. 23.
[74] L. Colescu, *op.cit.*, p. 55.

era sensibil diferit: Germania (100 bărbați – 103,2 femei), Austria (100 bărbați – 103,5 femei), Ungaria (100 bărbați – 101,1 femei), Rusia (100 bărbați – 102,2 femei), Finlanda (100 bărbați – 106,2 femei), Spania (100 bărbați – 109 femei) etc.

În preajma anului 1930, poziția României, din perspectiva acestui raport, era spre mijlocul „clasamentului" european[75]:

Țara	Anul recensământului	Sex masculin (%)
Canada	1931	51,8
Statele Unite	1930	50,6
Japonia	1930	50,3
Bulgaria	1934	50,2
Olanda	1930	49,7
Grecia	1928	49,6
Belgia	1930	49,5
Iugoslavia	1931	49,5
Suedia	1931	49,2
ROMÂNIA	**1930**	**49,1**
Finlanda	1930	49,0
Danemarca	1930	48,9
Italia	1931	48,9
Ungaria	1930	48,9
Norvegia	1930	48,8
Spania	1930	48,8
Cehoslovacia	1930	48,5
Germania	1933	48,5
Franța	1931	48,3
Elveția	1930	48,2
Turcia	1927	48,1
Austria	1934	48,0
Anglia	1931	47,9
Portugalia	1930	47,7
URSS	1927	47,5
Estonia	1934	47,0
Letonia	1930	46,6

Starea civilă

Deşi există o diferență în privința modului de analiză şi prezentare a celor două recensăminte, de la 1899 şi 1930, comparația oferă date interesante.

La 1899 s-au avut în vedere atât sexul, cât şi starea civilă[76]:

---

[75] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 25; vezi şi *Bréviaire Statistique*…, p. 54.

Starea civilă	România		urban		rural	
	bărbați	**femei**	**bărbați**	**femei**	**bărbați**	**femei**
Necăsătoriți	58,0	52,0	62,5	50,6	56,9	52,3
Căsătoriți	38,1	38,9	34,3	35,7	39,0	39,7
Văduvi	3,7	8,7	2,8	12,6	3,9	7,8
Divorțați	0,2	0,4	0,4	1,1	0,2	0,2
TOTAL	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Se constată[77]: – plusul de femei văduve şi divorțate se explică prin faptul că bărbații căsătoriți mor mai repede decât femeile; – în acelaşi timp, bărbații divorțați (sau văduvi) se căsătoresc mai repede decât femeile; – trebuie avut în vedere şi obiceiul femeilor necăsătorite, care, la o anumită vârstă – mai ales când au copii naturali –, se declară văduve.

Această situație se regăsea şi în alte țări. Spre exemplu, în Belgia, existau în aceeaşi etapă 127.014 bărbați văduvi față de 252.202 femei văduve; iar în Germania, 809.238 văduvi şi 2.352.921 văduve[78].

Trebuie remarcat şi un număr mai mare de divorțuri la oraşe față de sate (unde foarte probabil divorțurile nu erau oficializate), mai ales în rândul femeilor.

În urma recensământului din anul 1930, situația se prezenta astfel[79]:

Starea civilă (populația de 13 ani şi peste)	România	urban	rural
Necăsătoriți	30,6	38,5	28,3
Căsătoriți	58,7	50,6	61,1
Văduvi	9,9	9,5	10,0
Divorțați	0,6	1,1	0,5
Nedeclarați	0,2	11,3	0,1

Observații: Numărul necăsătoriților este mult mai mare la oraşe decât la sate; la fel, stabilitatea familiei este mai mică în mediul urban față de cel rural.

6. POPULAȚIA DUPĂ VÂRSTĂ

În preajma anului 1900, structura populației României, în raport cu alte țări europene, SUA şi Japonia, era următoarea[80]:

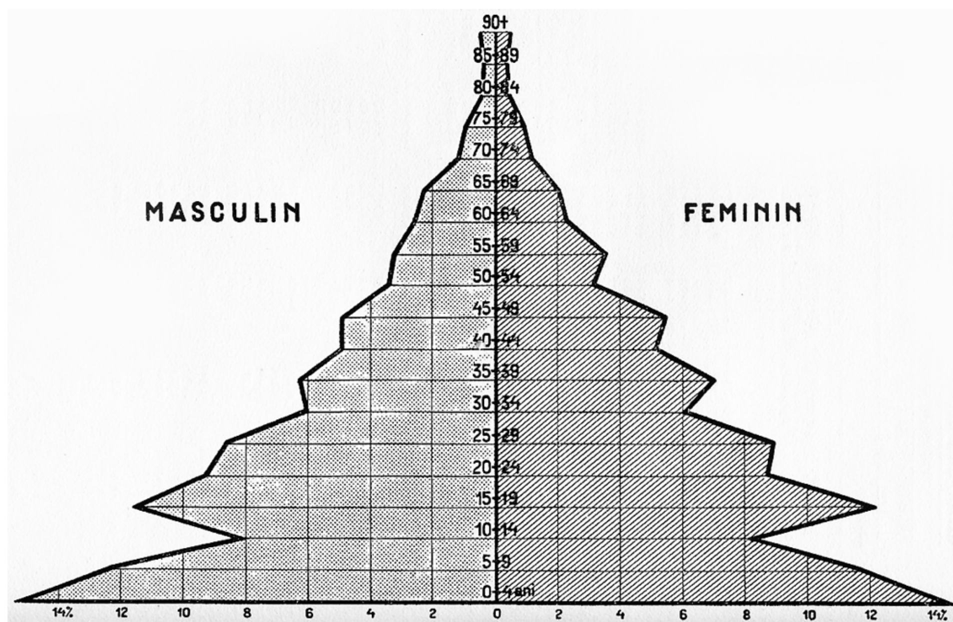
76 Informații din L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 59.
77 *Ibidem*.
78 *Ibidem*.
79 Informații din Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 32-33.

Țara	Anul recensământului	La 1.000 locuitori (ambele sexe) sunt în vârstă de:			
		până la 15 ani	15-40 ani	41-60 ani	peste 60 ani
ROMÂNIA	**1899**	**401**	**386**	**160**	**53**
Ungaria	1900	356	379	189	76
Serbia	1900	419	396	141	77
Bulgaria	1900	402	358	154	86
Germania	1900	348	395	179	78
Austria	1900	370	382	180	68
Franța	1896	260	392	223	125
Belgia	1900	317	413	184	96
Italia	1901	339	365	195	101
Olanda	1899	348	384	175	93
Suedia	1899	325	366	190	119
Norvegia	1900	354	361	175	110
Danemarca	1901	339	376	186	99
Anglia + Wales	1891	352	405	170	74
Scoția	1891	356	398	167	79
Irlanda	1901	304	407	180	109
Elveția	1900	310	419	186	85
Statele Unite	1900	344	421	170	65
Japonia	1898	329	389	201	81

România avea o populație foarte tânără; la grupa de vârstă 0-15 ani, cu 40,1 la sută, era depăşită doar de Serbia cu 41,9%; la grupa de vârstă 15-40 de ani, cu 38,6% era depăşită de SUA, Elveția, Marea Britanie, Belgia, Serbia, Germania, Franța. Dar avea şi cel mai mic procent de locuitori peste 60 de ani: 5,3%.

[80] L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 65.

Piramida vârstelor în România, la 1930, se prezenta astfel[81]:

România continua şi după 1918 să aibă un ritm ferm de creştere a populaţiei. În raport cu alte ţări, situaţia se prezenta astfel[82]:

Ţara	Anul	Populaţia totală (mii)	Grupe de vârstă în %								
			0-4	10-14	15-19	25-29	35-39	45-49	55-59	60 şi >	Nedecl.
ROMÂNIA	**1930**	**18.053**	**14,6**	**8,0**	**11,7**	**8,6**	**6,5**	**5,1**	**3,2**	**6,6**	**0,4**
Bulgaria	1926	5.479	14,3	10,3	11,0	8,1	5,6	4,2	3,3	8,1	–
Japonia	1930	64.067	14,1	10,5	9,8	7,5	5,5	4,8	3,6	7,4	–
Iugoslavia	1931	13.934	14,1	7,9	9,2	8,4	5,5	4,6	3,1	8,2	–
Grecia	1928	6.205	12,3	9,7	11,2	8,4	6,0	5,0	3,4	8,9	0,3
Italia	1931	41.177	11,1	7,7	9,8	7,8	6,1	5,2	4,0	10,8	–
Olanda	1930	7.936	10,5	9,5	9,4	8,2	6,5	5,2	4,0	9,4	–
Canada	1931	10.377	10,4	10,4	10,0	7,6	6,6	5,6	3,5	8,4	–
Ungaria	1930	8.688	10,1	7,1	9,6	8,6	6,7	5,5	3,9	9,7	–

[81] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 30.
[82] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 26-27; vezi şi *Bréviaire Statistique*…, p. 52-53.

Țara	Anul	Populația totală (mii)	Grupe de vârstă în %								
			0-4	10-14	15-19	25-29	35-39	45-49	55-59	60 și >	Nedecl.
Cehoslovacia	1930	14.730	9,6	6,4	9,3	9,2	6,7	5,3	4,3	10,2	0,1
Statele Unite	1930	122.775	9,3	9,8	9,4	8,0	7,5	5,7	3,8	8,5	0,1
Franța	1931	41.229	8,7	5,6	7,4	8,5	6,7	6,2	5,5	14,0	0,2
Norvegia	1930	2.814	8,4	10,1	9,6	8,1	6,6	4,9	3,9	11,6	0,1
Elveția	1930	4.066	8,0	8,0	8,9	8,7	7,0	6,0	4,8	10,7	–
Anglia	1931	44.765	7,6	8,1	8,6	8,4	7,0	6,4	3,2	11,3	–
Suedia	1930	6.142	7,4	8,9	9,1	8,3	6,9	5,7	4,4	12,8	–
Germania	1933	65.362	7,3	8,7	6,2	9,4	7,5	6,1	5,2	11,1	–
Austria	1934	6.760	6,9	8,7	5,8	8,8	7,6	6,4	5,4	12,2	0,2

România se menține pe locul întâi la grupa de populație 0-4 ani (14,6%), ca şi la grupele 0-4 ani adunat cu 5-9 ani (26,7%); speranța de viață rămâne foarte mică în raport cu celelalte țări.

Şi în comparație cu recensământul din 1899, pentru grupele de vârstă ce depăşesc 40 de ani nu se înregistrează schimbări spectaculoase; pentru grupa 40-60 de ani (apare o diferență de un an între cele două moduri de calcul), are loc o creştere de la 16% la 16,5%, iar pentru grupa de peste 60 de ani, o creştere ceva mai mare, de la 5,3% la 6,6%.

7. STRUCTURA ETNICĂ A POPULAȚIEI

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea

Pornind de la datele avute la dispoziție, ne oprim mai întâi la structura populației după cetățenie. La 1899, situația era următoarea: din 100 locuitori 92% erau cetățeni români, 3,2 supuşi străini şi 4,7 străini, de protecție română[83]. Aşa cum scria I. Simionescu, „Înainte de război Regatul României reprezenta un stat etnic aproape omogen”[84].

Structura populației, conform recensământului din 1899[85]:

[83] L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 95.
[84] I. Simionescu, *Țara Noastră*, Bucureşti, 1937, p. 259.
[85] L. Colescu, *op.cit.*, p. 93.

Cetățenia	Moldova	Muntenia	Oltenia	Dobrogea	România
români	1.606.470	2.487.960	1.149.124	245.742	5.489.296
supuşi străini					
austro-ungari	24.529	62.302	14.160	3.117	104.108
germani	1.352	4.975	910	399	7.736
bulgari	1.001	4.618	1.240	1.105	7.964
francezi	330	1.049	65	120	1.564
greci	4.808	9.871	1.159	4.219	20.057
italieni	1.818	4.024	1.396	1.603	8.841
ruşi	1.694	1.131	37	1.339	4.201
sârbi	197	1.117	2.616	59	3.989
turci	2.632	10.843	3.540	5.974	22.989
alte state	309	1.019	78	220	1.626
evrei	2.510	2.383	694	272	5.859
evrei de protecție română	193.282	58.142	4.187	877	256.488
alți străini de protecție română	7.190	10.083	2.037	2.762	22.072
TOTAL	**1.848.122**	**2.659.517**	**1.181.243**	**267.808**	**5.956.690**

De reținut că în cifra „austro-ungarilor au fost cuprinşi şi românii din Transilvania, Bucovina etc., cetățeni ai monarhiei dualiste care s-au aflat locuind în țară. Tot astfel, în numărul turcilor au intrat românii macedoneni, supuşi ai imperiului otoman care s-au găsit stabiliți aici”[86].

După cum reiese din tabel, din categoria „străini de protecție română” făceau parte 256.488 de evrei şi 22.072 străini de altă naționalitate, ceea ce reprezenta 47 la mia de locuitori.

Deosebit de interesant este şi un tabel privind numărul străinilor din diferite state europene, în preajma anului 1900[87]:

Țara (anul)	Nr. străinilor	Străini la 1.000 locuitori
Elveția (1900)	383.419	115,6
ROMÂNIA (1899)*	**467.394**	**79,0**
Danemarca (1901)**	80.018	32,7
Belgia (1900)	206.061	31,0
Norvegia (1900)**	64.689	29,0
Franța (1896)	1.051.907	27,3
Austria (1900)***	517.903	20,2
Germania (1900)	779.536	13,8
Bulgaria (1900)	49.838	13,3

[86] *Ibidem*, p. 94-95.
[87] *Ibidem*, p. 95.

Ţara (anul)	Nr. străinilor	Străini la 1.000 locuitori
Ungaria (1900)****	245.544	12,8
Olanda (1899)	52.989	10,4
Serbia (1900)	24.280	9,7
Anglia (1901)**	385.835	9,3
Portugalia (1900)	41.728	7,5
Suedia (1900)	15.274	3,0
Spania (1900)	55.383	3,0
Italia (1901)	61.606	1,9

*) Din acest număr, 278.560, adică 46,8 la mie sunt fără protecţie străină.
**) Sunt cuprinşi locuitorii născuţi în străinătate, aflaţi în ţară la epoca recensământului.
***) Sunt cuprinşi şi supuşii unguri.
****) Sunt cuprinşi şi supuşii austrieci.

Prin urmare, România avea – cu excepţia Elveţiei – cei mai mulţi străini, în raport cu populaţia autohtonă.

*
*   *

Având în vedere importanţa problemei, menţinonăm şi structura etnică a provinciilor româneşti aflate sub dominaţie străină.

După recensământul maghiar din 1910, situaţia etnică în Transilvania se prezenta astfel[88]:

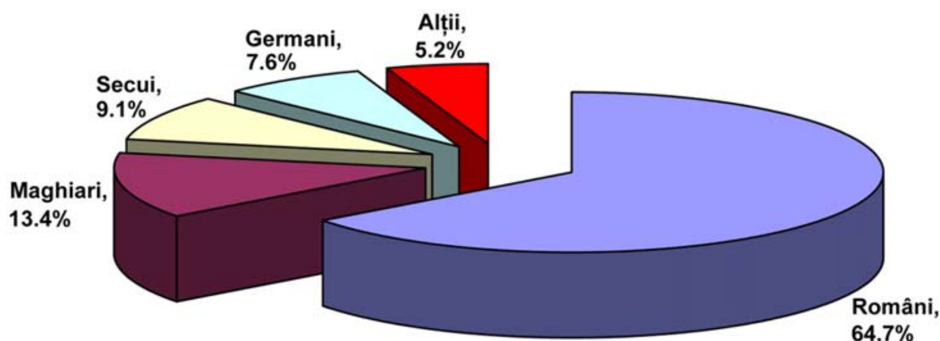
Etnia	Numărul locuitorilor	%
români	**2.909.260**	**46,2**
maghiari	1.617.231	25,7
secui	441.636	7,0
germani	731.964	11,6
sârbi şi croaţi	287.122	4,6
ruteni	164.443	2,6
slovaci	42.674	0,6
alte naţionalităţi	109.842	1,7
TOTAL	**6.304.170**	**100,0**

Este de prisos să insistăm asupra faptului că maniera de realizare a recensământului a defavorizat populaţia românească din Transilvania[89].

[88] Informaţii din M. Muşat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, 1983, p. 384.

[89] Pentru a înţelege viziunea cercurilor conducătoare de la Budapesta asupra situaţiei din

Românii aveau majoritate şi în localtăţile Transilvaniei. În cele 4.597 de comune, situaţia era următoarea[90]:

Transilvania, este extrem de interesantă discuţia de la Buda, din ianuarie 1896, dintre Take Ionescu şi baronul Bánfy, primul-ministru al Ungariei. Reproducem un pasaj:

„– Ce adică, baroane, îi spusei, nu ştiu eu ce înseamnă alegerile în ţările noastre? Ai putea să-mi spui cu toată buna credinţă pe care o ai, că dacă românii s-ar prezenta la alegeri şi dacă n-ai vrea d-ta să fie aleşi, ar putea ieşi măcar unul împotriva voinţei dumitale?

Bánfy îmi răspunse:

– Nici unul, dacă nu vreau eu.

L-am făcut deci să dea la o parte din convorbirea noastră gluma participării la alegeri care nu putea să aibă în realitate vreo raţiune decât dacă românii se înţelegeau cu maghiarii. Am revenit la ideea găsirii unui modus vivendi şi i-am răspuns:

– N-am nici un mandat din partea românilor din Ungaria, nu vorbesc în numele lor; dar n-aţi putea oară să faceţi cu ei o învoială, de pildă, una ca aceea pe care aţi făcut-o cu saşii din Ardeal, şi să le puneţi astfel la adăpost bisericile, şcolile şi câteva circumscripţii electorale?

Bánfy mi-a răspuns cu cea mai brutală sinceritate:

– Asta niciodată! Saşii din Ardeal, stărui el, nu sunt decât 230.000 şi se găsesc la o depărtare de mai bine de 1.000 km de germanii din Germania. Românii din Ungaria sunt 3 milioane şi jumătate şi se găsesc în continuitate geografică cu românii din Regat. Asta, niciodată!

Continuarăm să cercetăm chestiunea. L-am întrebat dacă nu putea da Ardealului censul electoral al Ungariei (în Ardeal censul era mai restrâns) şi votul secret.

– Niciodată! mi-a răspuns din nou Bánfy.

Sună să mi se aducă harta electorală a Regatului Ungariei.

– Vezi harta asta, mi-a zis el; părţile curat maghiare ale Regatului ne trimit deputaţi kossuthişti, adică partizani ai rupturii cu Austria, ruptură care ar fi sfârşitul stăpânirii maghiare. Guvernul meu, ca şi cele care m-au precedat sau mă vor urma, nu trăieşte decât din circumscripţiile naţionalităţilor. Cu votul secret noi am pierde circumscripţiile acelea şi n-am mai putea guverna.

După un ceas de zadarnică discuţie, Bánfy mă întrebă dacă era vreun punct asupra căruia noi să fi căzut de acord.

– Da, i-am răspuns, suntem de acord că nu vom putea ajunge niciodată la un acord” (Take Ionescu, *Amintiri*, Bucureşti, 1923, p. 16-18, *apud* M. Muşat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac…*, p. 327).

[90] P. Balogh, A. Népfajok, *Magyavországon*, Budapesta, 1902, p. 1113, *apud* M. Muşat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac…*, p. 385.

• românii dețineau majoritatea în 2.971 comune – 64,7%
• maghiarii “ ” în 616 “ – 13,4%
• secuii “ ” în 417 “ – 9,1%
• germanii “ ” în 350 “ – 7,6%
• alții “ ” în 243 “ – 5,2%
TOTAL 4.597 “ – 100,0%

Pentru situația etnică din Bucovina, edificator este tabelul întocmit de I. Nistor[91]:

Anul	Populația Bucovinei	Români	Ucraineni	Germani, poloni, maghiari, armeni etc.
1774	71.750	52.750	15.000	4.000
1779	116.926	87.811	21.114	8.000
1786	135.494	91.823	31.671	12.000
1800	192.830	150.000	48.481	
1848	377.571	209.293	108.907	59.381
1851	378.536	184.718	142.682	51.136
1861	456.920	202.655	170.983	83.282
1869	511964	207.000	186.000	118.364
1880	568.453	190.005	239.690	138.758
1890	642.495	208.301	268.367	165.827
1900	730.195	229.018	297.798	203.379
1910	794.942	273.254	305.101	216.474

Evoluția raportului dintre români şi minorități între 1774 şi 1910 reflectă politica dură de deznaționalizare dusă de habsburgi în Bucovina.

O situație asemănătoare întâlnim în Basarabia, cu singura deosebire că aici stăpânirea era cea țaristă[92]:

<table>
<tr><th rowspan="2">Naționalități</th><th colspan="2">1871
N.N. Oberucev</th><th colspan="2">1897
Date oficiale ruse (recensământ)</th><th colspan="2">1930
Date oficiale române (recensământ)</th></tr>
<tr><th>mii</th><th>%</th><th>mii</th><th>%</th><th>mii</th><th>%</th></tr>
<tr><td>Moldoveni</td><td>692,0</td><td>67,4</td><td>920,9</td><td>47,58</td><td>1.610,7
(români)</td><td>56,2</td></tr>
<tr><td>Ruteni</td><td rowspan="3">162,2</td><td rowspan="3">15,8</td><td rowspan="2">382,1</td><td rowspan="2">19,75</td><td rowspan="2">314,2</td><td rowspan="2">11,0</td></tr>
<tr><td>Ucraineni</td></tr>
<tr><td>Velicoruşi</td><td>155,7</td><td>8,05</td><td>351,9
(ruşi)</td><td>12,3</td></tr>
<tr><td>Bulgari</td><td>25,6</td><td>2,5</td><td>103,2</td><td>5,33</td><td>163,7</td><td>5,7</td></tr>
</table>

[91] I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, Bucureşti, 1991, p. 312.
[92] A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 1992, p. 493.

Naționalități	1871 N.N. Oberucev		1897 Date oficiale ruse (recensământ)		1930 Date oficiale române (recensământ)	
	mii	%	mii	%	mii	%
Nemți	33,5	3,5	60,2	3,11	81,1	2,8
Evrei	93,5	9,1	228,1	11,79	204,8	7,2
Ceilalți (țigani, găgăuzi, armeni, polonezi ş.a.)	17,1	1,7	81,2	4,39	138,0	4,8
TOTAL	**1.023,9**	**100,0**	**1.931,4**	**100,0**	**2.864,4**	**100,0**

Concluzia lui A. Boldur este limpede:

> „Şi e de mirare că ruşii cu toată stăruința lor seculară de a coloniza această regiune de margine, nu au putut obține decât rezultate foarte modeste, mai mult în județele de nord şi de sud”[93].

Căci, pentru diplomația rusă românii prezentau principala piedică în expansiunea Rusiei spre Balcani. Un diplomat rus afirma în secolul trecut:

> „Acest popor – românii – au trăsături bine distincte şi nu pot să ascund că, privind harta, mă apucă o dosadă (mâhnire – n.ns., Gh.I.) că aceste 8 milioane de oameni străini de nația slavă s-au aşezat aici pe fermecătoarele povârnişuri ale munților Carpați, formând parcă o săgeată (e clar că nu avea în vedere şi populația din Transilvania – n.ns., Gh.I.) înfiptă între națiunile slave, împiedicându-le unirea lor” [...] „Dacă în locul acestor români, ar trăi sârbi sau bulgari, cât de uşor s-ar dezlega atunci problema orientală sau slavă”[94].

I. Nistor apreciază că datele recensământului din 1897, ca şi cele din 1912, au fost falsificate de autoritățile ruseşti. Falsul a fost demascat şi de P. Dicescul, membru în Consiliul imperial din Petrograd, într-un raport către Ministerul Instrucțiunii Publice, în care sublinia că „numărul Moldovenilor în Basarabia este cu mult mai mare, formând peste 75% din întreaga populațiune”[95].

România Întregită

Structura etnică a populației României, în urma recensământului din anul 1930, era următoarea[96]:

---

[93] *Ibidem*, p. 492.
[94] L. Casso, *Rusia şi bazinul dunărean*, Iaşi, 1940, p. 338.
[95] I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 1991, p. 212.
[96] D. Şandru, *op.cit.*, p. 50.

Grupe etnice	Nr. locuitori	%
ROMÂNIA	**18.057.028**	**100,0**
români	12.981.324	71,9
unguri	1.415.507	7,9
germani	745.421	4,1
evrei	728.115	4,0
ruteni, ucraineni	582.115	3,2
huțuli	12.456	*
ruși	409.150	2,3
bulgari	366.384	2,0
țigani	262.501	1,5
turci	154.772	0,9
tătari	22.141	0,1
găgăuzi	105.750	0,6
sârbi, croați, sloveni	51.062	0,3
cehoslovaci	51.842	0,3
polonezi	48.310	0,3
greci	26.493	0,1
armeni	15.544	*
albanezi	4.670	*
alte naționalități	54.355	0,3
nedeclarați	7.114	*

*) Mai puțin de 0,1%.

Din datele recensământului de la 1930, se desprind câteva constatări:

• majoritatea absolută a populației (71,9%) era formată din români;

• românii aveau majoritatea absolută în aproape toate provinciile; făceau excepție Dobrogea și Bucovina, unde aveau majoritatea relativă, de 44,2%, respectiv 44,5%, dar unde „depășeau în mod covârșitor din punct de vedere numeric orice entitate etnică ce convețuia aici”[97];

• între minorități, ungurii ocupau locul întâi, cu 7,9%; de reținut că în această categorie au fost incluși toți locuitorii care s-au declarat unguri, deci și secuii și o mare parte a ceangăilor;

• locurile doi și trei la minorități erau reprezentate de germani și evrei;

• dintre minorități, cea mai ridicată cotă de populație urbană o aveau evreii: 68,2 din totalul acestei populații[98].

---

[97] D. Șandru, *op.cit.*, p. 52.

[98] *Ibidem*, p. 53.

8. STRUCTURA POPULAȚIEI DUPĂ RELIGIE

Conform recensământului din anul 1899, structura populației după religie în România şi pe provincii era următoarea[99]:

România/ provincii	Din 100 locuitori, sunt de religie:						
	Ortodoxă	Mozaică	Catolică	Protestantă	Mahomedană	Armeană	Lipoveană
ROMÂNIA	**91,5**	**4,5**	**2,5**	**0,4**	**0,7**	**0,1**	**0,3**
Moldova	84,2	10,6	4,8	0,1	0,0	0,2	0,1
Muntenia	95,4	2,3	1,6	0,5	0,1	0,0	0,1
Oltenia	98,5	0,4	0,9	0,1	0,1	0,0	–
Dobrogea	73,4	1,6	2,2	2,1	15,6	0,6	4,5

Pentru structura etnică a oraşelor țării, este interesantă prezentarea principalelor trei religii[100] şi pe sexe:

Oraşele	Din 100 locuitori, sunt de religie:					
	Ortodoxă		Mozaică		Catolică	
	M	F	M	F	M	F
Bucureşti	74,6	69,2	13,7	15,7	8,1	10,6
Iaşi	47,1	43,3	49,1	52,4	2,9	3,5
Galați	71,4	66,6	21,1	23,7	5,9	8,4
Brăila	76,4	73,5	17,0	17,9	4,2	7,3
Craiova	87,1	81,7	5,7	7,3	5,7	8,9
Ploieşti	90,4	89,4	5,2	5,8	3,4	3,7
Botoşani	95,5	42,4	50,3	53,1	2,8	2,8
Turnu-Severin	79,4	73,0	3,8	4,8	15,9	21,2
Bacău	45,6	40,9	45,7	50,9	7,8	7,3
Piteşti	88,5	83,6	4,8	6,6	4,4	7,1
Huşi	60,6	60,4	25,8	26,3	13,3	13,3
Dorohoi	45,9	41,1	51,4	56,0	3,5	2,7
Călăraşi	95,0	94,3	3,2	3,5	1,5	1,9

Prin urmare, majoritatea covârşitoare a populației țării era formată din ortodocşi; în comunele rurale procentul acestora era de 95,9%, iar în cele urbane de 72,5%[101]:

---

[99] L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 84; vezi informații pentru anul 1895 şi în idem, *Mişcarea populației României în 1895*, p. XVII: la 100 născuți era următoarea structură: 92,02, ortodocşi; 4,50 mozaici; 2,19 catolici; 0,59 mahomedani; 0,35 protestanți; 0,26 lipoveni; 0,09 alte religii şi necunoscută; 0,06 armeni.

[100] I. Simionescu, *op.cit.*, p. 259.

România/ provincii	Din 100 locuitori în comunele urbane, sunt de religie:						
	Orto-doxă	Mozaică	Catolică	Protes-tantă	Maho-medană	Armeană	Lipo-veană
ROMÂNIA	**72,5**	**19,0**	**5,6**	**1,4**	**0,9**	**0,4**	**0,2**
Moldova	55,7	38,7	4,4	0,3	0,1	0,6	0,2
Muntenia	80,5	10,6	6,4	2,1	0,2	0,2	0,0
Oltenia	86,9	4,1	7,6	1,1	0,3	0,0	–
Dobrogea	74,3	5,6	2,8	1,1	12,2	1,8	2,2

România/ provincii	Din 100 locuitori în comunele rurale, sunt de religie:						
	Orto-doxă	Mozaică	Catolică	Protes-tantă	Maho-medană	Armeană	Lipo-veană
ROMÂNIA	**95,9**	**1,1**	**1,8**	**0,2**	**0,7**	**0,0**	**0,3**
Moldova	91,3	3,6	4,9	0,1	0,0	0,1	0,0
Muntenia	99,4	0,0	0,4	0,1	0,0	0,0	0,1
Oltenia	99,8	0,0	0,2	0,0	0,0	–	–
Dobrogea	73,1	0,2	2,0	2,4	16,7	0,2	5,4

Se constată deci că a doua religie după cea ortodoxă era cea mozaică. Din acest punct de vedere, România se afla între primele țări ale Europei[102]:

Țara	Anul	Nr. de locuitori mozaici	Proporția la 1.000 a mozaicilor față de total populație
Anglia*	1901	120.000	3,0
Austria	1900	1.225.000	46,8
Belgia*	1900	4.000	0,6
Bulgaria	1900	33.663	9,0
Danemarca	1901	3.476	1,4
Elveția	1900	12.551	3,9
Franța*	1900	100.000	2,6
Germania	1900	586.833	10,4
Grecia	1899	5.800	2,6
Italia	1901	35.617	1,7
Norvegia	1900	642	0,3
Olanda	1899	103.988	24,0
ROMÂNIA	**1899**	**266.652**	**45,0**
Rusia**	1897	5.189.401	40,6
Serbia	1895	5.100	2,2
Spania*	–	1.000	–
Suedia	1900	3.500	0,3

---

101 *Ibidem*, p. 85-90.
102 *Ibidem*, p. 88.

Țara	Anul	Nr. de locuitori mozaici	Proporția la 1.000 a mozaicilor față de total populație
Ungaria	1900	851.378	44,2

*) Cifre aproximative.
**) Se cuprinde Rusia asiatică şi europeană.

Conform recensământului din anul 1930, structura populației după religie şi pe medii era următoarea[103]:

Religia	România nr. loc.	%		
		România	urban	rural
Ortodoxă	13.108.227	72,6	60,9	75,6
Greco-catolică	1.427.391	7,9	4,6	8,7
Romano-catolică	1.234.151	6,8	10,4	5,9
Reformată (calvină)	710.706	3,9	4,9	3,7
Evanghelică (luterană)	398.759	2,2	2,6	2,1
Unitariană	69.257	0,4	0,3	0,4
Armeano-gregoriană	10.005	*	0,3	*
Armeano-catolică	1.440	*	*	*
Lipoveană	57.288	0,3	0,3	0,3
Adventistă	16.102	*	*	*
Baptistă	60.562	0,3	0,1	0,4
Mozaică	756.930	4,2	14,3	1,6
Mahomedană	185.486	1,0	1,0	1,0
Alte religii şi secte	7.434	*	*	*
Fără religie	6.604	*	*	*
Religie nedeclarată	6.686	*	*	*

*) Procente sub 0,1%.

Se constată:

– menținerea ortodoxiei ca principală religie a țării (72,6%); împreună cu greco-catolicii, locuitorii ortodocşi depăşeau 80% din populația țării;

– după greco-catolici (7,9%) şi romano-catolici (6,8%), vin locuitorii de religie mozaică (4,2%);

– în mediul rural ortodocşii şi greco-catolicii reprezintă aproximativ 85% din totalul populației;

– majoritatea celor de religie mozaică locuieşte la oraşe;

– față de anul 1899, proporția ortodocşilor a scăzut de la 91,5% la 72,5% şi a crescut cea a greco-catolicilor şi catolicilor;

– procentul populației de religie mozaică scade de la 4,5% la 4,2%.

---

[103] Informații din *Bréviaire Statistique*…, p. 29-34 şi Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 68-69.

În capitala țării, în comparație cu anul 1899, are loc o creștere a populației de religie ortodoxă – la care se adaugă greco-catolicii – și o scădere a populației de religie mozaică[104]:

Religia	Număr locuitori	%
Ortodoxă	486.193	76,1
Mozaică	76.480	12,0
Romano-catolică	36.414	5,7
Greco-catolică	12.882	2,0
Evanghelică (luterană)	12.203	1,9
Reformată (calvină)	7.316	1,1
Armeano-gregoriană	2.829	0,4
Mahomedană	1.220	0,2
Fără religie	989	0,2
Adventistă	576	0,1
Baptistă	566	0,1
Unitariană	389	0,1
Armeano-catolică	52	*
Lipoveană	14	*
Alte religii și secte	163	*
Religie nedeclarată	754	0,1
TOTAL	**639.040**	**100,0**

9. ŞTIINȚA DE CARTE. DATE DESPRE ÎNVĂȚĂMÂNT

Știința de carte și învățământul reprezintă, fără îndoială, un parametru important pentru urmărirea procesului de modernizare a țării și, în același timp, de raportare la celelalte țări europene.

La recensământul din 1859/1860, problema științei de carte n-a figurat în formular[105].

Conform recensământului din 1899, structura populației după știința de carte, de la 7 ani în sus, era următoarea[106]:

România urban/ rural	**Locuitori între 7-14 ani împliniți**		**Locuitori peste 15 ani**		**Total locuitori peste 7 ani**	
	Știu carte	**Analfabeți**	**Știu carte**	**Analfabeți**	**Știu carte**	**Analfabeți**
România	330.499	193,279	704.098	2.866.412	1.034.597	3.659.691
%	**29,0**	**71,0**	**19,7**	**80,3**	**22,0**	**78,0**

---

[104] *Ibidem*, p. 99.
[105] L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 109.
[106] *Ibidem*.

România urban/ rural	Locuitori între 7-14 ani împliniţi		Locuitori peste 15 ani		Total locuitori peste 7 ani	
	Ştiu carte	Analfabeţi	Ştiu carte	Analfabeţi	Ştiu carte	Analfabeţi
urban	120.322	64.963	241.060	406.717	461.382	471.680
%	**65,0**	**35,0**	**45,5**	**54,5**	**49,4**	**50,6**
rural	210.177	728.316	363.038	2.459.695	573.215	3.188.011
%	**22,6**	**77,4**	**12,8**	**87,2**	**15,2**	**84,1**

Datele reflectă o situaţie tragică: acum un veac, 78% din populaţia ţării era analfabetă. Şi, totuşi, începând cu domnia lui Alexandru Ioan Cuza, statul român a făcut eforturi pentru dezvoltarea învăţământului; progresul a fost însă lent. În anul şcolar 1864-1865, populaţia şcolară cuprinsă în reţeaua de învăţământ elementar era de 61.977 elevi la sate şi 23.260 elevi la oraşe.

În anul şcolar 1877-1878 această populaţie a crescut cu aproximativ 12.000: 68.756 elevi la sate şi 28.472 elevi la oraşe[107].

Pentru situaţia învăţământului primar la sate, un exemplu este edificator: în anul şcolar 1876-1878, în cele 271 de sate ale judeţului Iaşi existau 35 de şcoli; dar în aceste şcoli au fost declaraţi absolvenţi doar 43 de şcolari[108].

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, dezvoltarea învăţământului are un ritm semnificativ; între anii 1891/1892 şi 1899/1900 numărul absolvenţilor din şcolile primare urbane a crescut de la 5.715 la 9.310[109].

Pentru învăţământul secundar şi superior, prezentăm situaţia din Bucureşti şi Iaşi.

La Bucureşti[110], în anul 1897/1898 existau 6 şcoli secundare, din care 4 licee clasice şi 2 gimnazii. În şcolile secundare publice de băieţi, existau 3.895 elevi înscrişi, din care 3.296 prezenţi la examen, 2.347 promovaţi şi 949 repetenţi. În şcolile secundare publice de fete erau înscrise 1.418 eleve. Pentru acelaşi an, şcolile secundare private, în număr de 19, aveau 1.359 elevi, din care 612 băieţi şi 747 fete.

În acelaşi an, 1897/1898, Universitatea din Bucureşti avea înscrişi 2.141 studenţi: 815 la drept, 394 la litere, 380 la ştiinţe, 148 la teologie şi 404 la medicină.

În afara Universităţii, existau la Bucureşti 3 şcoli superioare: Şcoala Normală Superioară, cu 34 elevi interni; Şcoala Naţională de poduri şi şosele, cu

---

[107] Dan Berindei, *op.cit.*, p. 211.
[108] *Ibidem*.
[109] L. Colescu, *op.cit.*, p. 109.
[110] Informaţii din *Marele Dicţionar Geografic al României*, I, Bucureşti, 1898, p. 732, 736.

117 elevi înscrişi; Şcoala Superioară de Farmacie, cu 117 studenţi. Funcţionau, de asemenea, 15 şcoli speciale (o şcoală de medicină veterinară, 2 şcoli comerciale, 2 seminarii, o şcoală de agricultură, o şcoală de institutoare ş.a.) frecventate în anul 1897/1898 de 3.000 de elevi şi eleve.

La Iaşi[111], principalele instituţii şcolare erau: 10 şcoli primare de băieţi, cu 1400 de elevi; 8 şcoli primare de fete cu 883 de eleve; 2 gimnazii, 2 licee, Universitatea cu 4 facultăţi; Seminarul Veniamin, Şcoala Normală Superioară; Şcoala Normală „Vasile Lupu"; Şcoala Comercială; Şcoala Tehnică; Şcoala Fiilor de Militari; Conservatorul şi altele. Între şcolile private, Liceul Institutele Unite şi Liceul Normal Humpel, pentru fete.

Prezintă, credem, interes, situaţia elevilor de la Liceul Internat „Costache Negruzzi" din Iaşi, înfiinţat în anul 1895 ca liceu model[112]:

Clasele	Înscrişi	Prezenţi la examen	%		
			Promovaţi	**Corigenţi**	**Repetenţi**
I	37	37	56,76	18,92	24,32
II	38	37	78,38	10,81	10,81
III	20	20	80,00	15,00	5,00
IV	25	21	80,96	14,29	4,75
V	31	27	74,08	18,52	7,40
VI	30	29	68,96	27,29	3,45
VII	15	15	93,34	6,66	–
Procentul total faţă cu numărul elevilor prezenţi la examen			**73,27**	**16,58**	**10,15**

Din cei 15 absolvenţi, 11 au trecut bacalaureatul în sesiunea iunie 1896.

Deci, un liceu model pe ţară, având elevi selecţionaţi şi cadre didactice de nivel universitar, avea o promovabilitate de 93,34%.

Evoluţia numărului de studenţi la Universitatea din Iaşi este reflectată în următorul tabel[113]:

Anii	Drept	Filosofie şi litere	Ştiinţe	Medicină	TOTAL
1868-1869	55	19	10	–	84
1876-1877	100	27	44	–	171
1880-1881	64	27	34	24	149
1885-1886	100	40	34	50	224
1890-1891	70	102	57	48	277

[111] *Ibidem*, IV, Bucureşti, 1901, p. 26.

[112] Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Iaşi, Fond Liceul Internat „C. Negruzzi", *Situaţiunea elevilor din Liceul Internat Iaşi, anul şcolar 1895-1896*, Iaşi, 1896, p. 11-12.

[113] D. Berlescu, *Universitatea din Iaşi de la 1860 până la 1918*, în *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi, 1860-1960*, I, Bucureşti, 1960, p. 191.

Câteva tabele întocmite de Victor Axenciuc completează imaginea evoluției învățământului din România:

Școli superioare de meserii pentru băieți în perioada 1901-1938[114]

Anii	Școli	Elevi			Cadre didactice
		Înscriși	Promovați	Absolvenți	
1901-1902	2	595	450	80	11
1910-1911	2	351	295	47	48
1924-1925	3	962	707	86	113
1930-1931	9	1.432	1.125	–	170
1937-1938	24	6.341	5.297	–	711

Școli profesionale, gradul I și II, de fete, în perioada 1889-1938[115]

Anii	Școli	Elevi			Cadre didactice
		Înscriși	Promovați	Absolvenți	
1889-1890	5	335	141	–	–
1904-1905	24	3.802	2.912	17	273
1910-1911	31	4.558	3.325	388	333
1920-1921	36	4.158	3.236	260	–
1925-1926	66	10.737	8.263	702	1.041
1930-1931	58	11.390	7.626	–	1.243
1937-1938	96	14.344	9.948	–	1.815

Știința de carte, în general, dar mai ales în lumea satelor, rămâne aproape un privilegiu. Tabelul următor este edificator în acest sens (inclusiv pentru repartiția pe sexe)[116]:

Din 100 locuitori		România – 1899	
Vârsta	Sexul	Știu carte	Nu știu carte
7-15 ani	M	42,3	57,7
7-15 ani	F	16,2	83,8
Peste 15 ani	M	29,8	70,2
Peste 15 ani	F	9,1	90,9
Total peste 7 ani	M	32,8	67,2
Total peste 7 ani	F	10,9	89,1
TOTAL		**22,0**	**78,0**

[114] V. Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, I, *Industria*, București, 1992, p. 463-464.

[115] *Ibidem*, p. 464-465.

[116] L. Colescu, *op.cit.*, p. 110-111; vezi și idem, *Statistica electorală...*, p. 35.

În raport cu Europa, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, situația se prezenta astfel[117]:

Țara (anul)	Analfabeți la 1.000 locuitori (pe sexe şi în total)		
	M	F	Total
Belgia (1900)	30,6	33,3	31,9
Austria (1901)	34,3	36,0	35,6
Ungaria (1900)	–	–	50,2
Italia (1901)	51,1	60,8	56,0
Spania (1900)	55,8	71,4	63,8
Portugalia (1890)	–	–	79,2
ROMÂNIA (1899)	**74,1**	**91,5**	**82,6**
Serbia (1900)	78,3	94,4	85,5
Bulgaria (1888)	82,9	95,5	89,3

România se situa, alături de Serbia şi Bulgaria, în partea finală a unui „clasament" european al ştiinței de carte.

La următorul recensământ, cel din 1912, s-a înregistrat o creştere semnificativă a numărului ştiutorilor de carte[118]:

Categorii	1899	1912
Populația de la 7 ani în sus	4.694.288	5.716.400
– ştiutori de carte	1.032.743	2.242.868
– %	22,0	39,3

Ritmul creşterii ştiutorilor de carte era în acord cu ritmul general de dezvoltare a țării în aceşti ani.

Faptul se reflectă şi în situația ştiutorilor de carte din rândul recruților, raportată la alte țări europene[119]:

Țara (anul)	Din 100 de recruți sunt analfabeți
Germania (1911)	0,1
Olanda (1911)	0,8
Franța (1912)	4,9
Belgia (1911)	10,9
Bulgaria (1907)	25,7
Italia (1910)	31,1
ROMÂNIA (1912)	**41,0**
Serbia (1907)	50,9

[117] Idem, *Analiza rezultatelor...*, p. 124.

[118] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 34; vezi şi L. Colescu, *Statistica ştiutorilor de carte din România întocmită pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populației din 19 decembrie 1912*, Bucureşti, 1947.

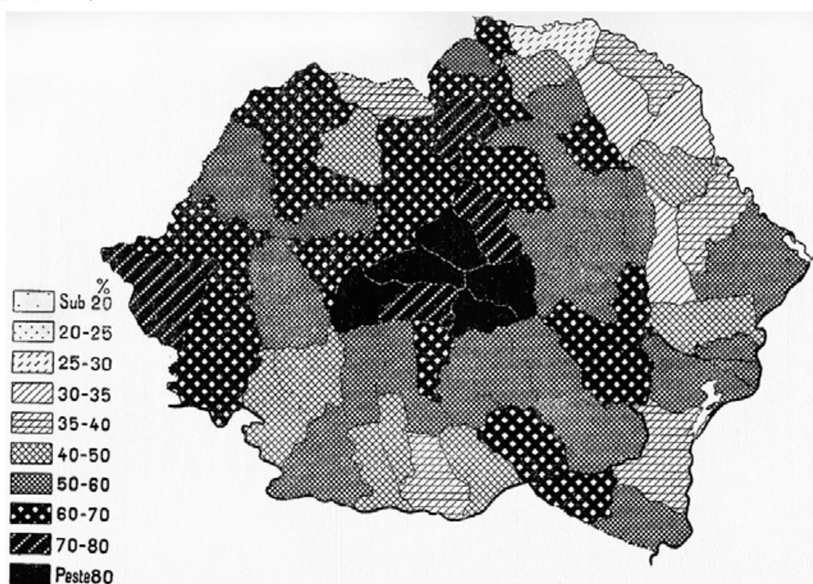
[119] Informații din *ibidem*, p. 63.

Marea Unire a influențat și numărul locuitorilor știutori de carte. Pe de o parte, Transilvania și Bucovina aveau un procent de știutori de carte superior Vechiului Regat, pe de alta, s-au intensificat eforturile pentru dezvoltarea rețelei de învățământ.

Conform recensământului din anul 1930, situația știutorilor de carte, pe provincii, mediu și sexe, era următoarea[120]:

Provincii	Mediul rural şi urban întrunite			Mediul rural			Mediul urban		
	Total	M	F	Total	M	F	Total	M	F
ROMÂNIA	**57,0**	**69,2**	**45,5**	**51,3**	**64,9**	**38,7**	**77,3**	**84,5**	**70,3**
Oltenia	49,5	70,4	31,0	46,5	68,5	27,4	68,5	81,8	55,3
Muntenia	57,6	74,2	44,9	48,8	68,5	30,4	78,4	87,4	69,6
Dobrogea	52,9	65,1	40,2	47,5	60,7	34,1	68,5	77,1	58,9
Moldova	57,0	71,3	43,3	51,6	67,6	36,3	72,4	81,6	63,3
Basarabia	38,1	51,4	25,1	34,1	48,0	20,6	62,6	72,3	53,1
Bucovina	65,7	72,2	59,0	59,8	67,1	53,2	80,3	84,8	76,1
Transilvania	68,3	73,8	62,9	64,2	70,4	58,1	88,0	90,0	86,0
Banat	72,0	80,1	64,4	68,5	77,7	59,9	87,4	90,7	84,2
Crişana-Maramureş	61,5	67,8	55,4	54,9	62,4	47,7	85,9	88,0	83,8

Deosebit de interesantă este și cartograma privind repartizarea știutorilor de carte pe județe[121]:

[120] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 36.
[121] *Ibidem*, p. 43.

Se poate constata: – se păstrează o mare diferență între numărul bărbaților ştiutori de carte şi cel al femeilor ştiutoare de carte, în special la sate; – din această perspectivă, cea mai mare disproporție se întâlneşte în Oltenia şi Basarabia; – diferențe mai mici între sexe sunt în Transilvania şi Bucovina; – dintre provinciile Vechiului Regat, Moldova are la sate cel mai ridicat procent de ştiutori de carte.

În privința ordinii județelor, situația se prezenta astfel[122]: județul Braşov – 86,9% ştiutori de carte; județul Sibiu – 85%; Odorhei – 85%; Trei Scaune – 84,2%; Făgăraş – 79,5%; Timiş – 80%; Ilfov – 69,6%; Covurlui – 69,6%; Iaşi – 62,2%...; Bălți – 31,9%; Hotin – 29,7% etc.

Deosebit de interesant este tabelul privind ştiutorii de carte după gradul de instrucție atins[123]:

Gradul de instrucție	Total		Bărbați		Femei	
	Cifre absolute	%	Cifre absolute	%	Cifre absolute	%
TOTAL	**8.213.592**	**100,0**	**4.871.064**	**100,0**	**3.342.528**	**100,0**
Extraşcolară	125.435	1,5	72.662	1,5	52.773	1,6
Primară	6.987.811	85,1	4.153.990	85,3	2.833.821	84,7
Secundară	705.108	8,6	367.728	7,5	337.381	10,1
Profesională	262.231	3,2	169.857	3,5	92.374	2,8
Universitară	90.653	1,1	69.631	1,4	21.021	0,6
Alte şcoli sup.	42.354	0,5	37.196	0,8	5.158	0,2

Se constată că 85,1% dintre ştiutorii de carte au doar instrucție primară, aici fiind luați în calcul toți cei înscrişi, indiferent de numărul claselor absolvite; în învățământul secundar, este un echilibru între bărbați şi femei, ceea ce nu se întâmplă în învățământul superior, unde bărbații sunt de peste trei ori mai mulți.

După procentul ştiutorilor de carte, poziția României pe continentul european era următoarea[124]:

Țara	Anul	%
Belgia	1920	92,5
Bulgaria	1926	60,3
Cehoslovacia	1921	92,6*
Estonia	1922	89,2
Franța	1926	94,1
Grecia	1928	56,7
Italia	1921	73,2
Letonia	1930	81,2
Lituania	1923	67,3

[122] *Ibidem*, p. 38-39.
[123] *Ibidem*, p. 44.
[124] *Ibidem*, p. 48.

Țara	Anul	%
Polonia	1921	67,3
Portugalia	1920	34,8
ROMÂNIA	**1930**	**57,0**
Rusia	1926	51,3
Spania	1920	57,0
Ungaria	1920	84,8

*) Peste 5 ani.

Prin urmare, deşi procentul ştiutorilor de carte a crescut, România se situa în a doua jumătate a „clasamentului". Fireşte, aceste date au gradul lor de relativitate (diferă metodele de calcul, anii etc.). În acelaşi timp, este limpede că, deşi s-au făcut eforturi mari, perioada a fost prea scurtă pentru a se recupera marele decalaj faţă de ţările dezvoltate.

În completarea datelor privind structura învăţământului, oferim câteva exemple şi pentru perioada interbelică.

Învăţământul primar (1930-1938)[125]:

Anii	Învățământ public					
	Nr. şcoli	Cadre didactice	Elevi			
			Înscrişi		Clasele IV şi VII	
			M	F	M	F
1930-1931	14.900	34.754	1.068.857	905.092	124.132	94.125
1931-1932	14.875	37.635	1.107.474	946.860	130.891	96.254
1932-1933	14.890	37.990	1.174.822	996.374	136.416	100.408
1933-1934	15.066	41.734	1.216.281	1.026.600	141.775	101.017
1934-1935	15.344	43.684	1.273.709	1.058.803	159.197	113.238
1935-1936	15.510	43.181	1.280.786	1.059.106	169.335	124.349
1936-1937	15.630	45.160	1.276.424	1.062.427	185.255	131.135
1937-1938	15.663	45.769	1.281.268	1.076.796	189.563	144.968

Anii	Învățământ public					
	Nr. şcoli	Cadre didactice	Elevi			
			Înscrişi		Preparați la domiciliu cu examene susținute la şcoli publice	
			M	F	M	F
1930-1931	1.307	3.046	68.935	67.914	3.177	2.966
1931-1932	1.417	3.651	76.625	76.716	1.511	1.960
1932-1933	1.433	3.715	80.031	78.714	1.795	1.316

[125] *Bréviaire Statistique*…, p. 117.

Anii	Învățământ public					
	Nr. şcoli	Cadre didactice	Elevi			
			Înscrişi		Preparați la domiciliu cu examene susținute la şcoli publice	
			M	F	M	F
1933-1934	1.439	3.678	76.148	74.654	2.757	1.663
1934-1935	1.423	3.748	74.437	72.558	1.097	752
1935-1936	1.414	3.711	69.923	67.688	1.504	904
1936-1937	1.407	3.795	71.581	69.659	1.309	737
1937-1938	1.405	3.824	67.068	66.116	1.560	759

Învățământul secundar (1929-1938)[126]:

Anii	Învățământ public					
	Nr. şcoli	Cadre didactice	Înscrişi	Absolvenți	Înaintea absolvirii	
					Curs inf.	Curs sup.
1929-1930	901	12.338	161.502	125.624	*	*
1930-1931	805	10.895	145.530	112.944	16.147	11.632
1931-1932	754	11.259	136.524	113.729	13.004	14.480
1932-1933	752	13.285	134.567	115.697	12.879	13.124
1933-1934	747	11.699	132.313	105.668	12.827	12.103
1934-1935	756	12.411	146.728	118.998	14.347	8.257
1935-1936	762	12.391	149.558	123.618	17.002	7.674
1936-1937	708	13.120	155.716	128.952	16.392	7.385
1937-1938	726	13.549	164.534	133.193	17.787	7.892

Anii	Învățământ public						Preparați la domiciliu cu examene susținute la şcoli publice
	Nr. şcoli	Cadre didactice	Înscrişi	Absolvenți	Înaintea absolvirii		
					Curs inf.	Curs sup.	
1929-1930	*	*	*	*	*	*	15.900
1930-1931	208	3.043	27.820	22.642	3.433	1.839	15.030
1931-1932	214	3.115	29.576	23.244	2.188	2.072	11.872
1932-1933	214	3.173	28.758	24.563	2.859	1.967	11.032
1933-1934	217	3.227	31.333	25.499	3.589	1.831	11.053
1934-1935	218	3.397	31.451	26.223	3.807	1.249	10.962
1935-1936	220	3.756	35.193	27.768	4.448	1.096	10.026
1936-1937	205	3.911	34.556	27.967	4.564	1.126	10.999
1937-1938	209	3.789	35.922	30.126	4.058	2.471	11.760

*) Informații lipsă.

[126] *Ibidem*, p. 119.

Examenul de bacalaureat (1925-1938)[127]**:**

Anii	Candidați		Promovați		Promovați în %	
	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.
1925	3.887	2.768	1.887	987	48,6	35,7
1926	4.997	3.674	2.631	1.720	52,7	46,8
1927	5.584	4.219	2.795	1.865	50,1	44,2
1928	6.538	9.883	2.870	3.823	43,9	38,7
1929	11.111	8.039	6.104	3.911	54,9	48,7
1930	8.815	7.019	4.938	3.377	56,0	48,1
1931	9.357	5.225	6.497	3.234	69,4	61,9
1932	8.508	4.563	6.531	3.256	76,8	71,4
1933	7.815	4.532	6.005	2.917	76,8	64,4
1934	6.015	5.549	3.182	2.182	52,9	39,3
1935	2.847	2.176	1.070	563	37,6	25,9
1936	4.689	3.460	2.428	1.578	50,7	45,6
1937	5.212	3.573	2.777	1.506	53,3	42,1
1938	6.270	3.440	3.820	1.562	60,9	45,4

Studenți înscrişi la diverse facultăți, academii, şcoli superioare (1935-1938)[128]**:**

Facultăți, academii, şcoli superioare	1935-1936		1936-1937		1937-1938	
	M	F	M	F	M	F
Total	**28.900**	**9.328**	**25.650**	**8.443**	**23.683**	**7.088**
Fac.de Medicină, Bucureşti	708	279	717	324	832	383
Fac.de Medicină, Iaşi	552	186	501	208	513	221
Fac.de Medicină, Cluj	795	155	720	140	733	162
Fac.de Medicină veterinară, Bucureşti	364	37	372	34	347	27
Fac.de Farmacie, Bucureşti	417	631	322	504	227	313
Fac.de Farmacie, Iaşi	16	11	10	6	9	10
Fac.de Ştiințe, Bucureşti	1582	455	856	710	1.022	557
Fac.de Ştiințe, Iaşi	433	345	345	244	315	215
Fac.de Ştiințe, Cluj	194	138	267	171	228	129
Fac.de Ştiințe, Cernăuți	163	112	117	59	123	53
Fac.de Drept, Bucureşti	6.599	960	5.840	786	4.511	564
Fac.de Drept, Iaşi	2.451	500	1.189	265	1.350	154
Fac.de Drept, Cluj	1.602	117	1.276	65	1.235	86
Fac.de Drept, Cernăuți	586	53	435	30	872	64
Fac.de Litere şi Filosofie, Bucureşti	1.125	2.335	1.011	2.022	1.194	1.841
Fac.de Litere şi Filosofie, Iaşi	220	468	198	328	126	233

[127] *Ibidem*, p. 120.
[128] *Ibidem*, p. 121.

Facultăți, academii, școli superioare	1935-1936		1936-1937		1937-1938	
	M	F	M	F	M	F
Fac.de Litere şi Filosofie, Cluj	270	302	288	312	288	294
Fac.de Litere şi Filosofie, Cernăuți	184	297	146	211	117	157
Fac.de Teologie, Bucureşti	949	26	812	28	826	21
Fac.de Teologie, Cernăuți	1.247	6	1.336	3	1.208	9
Fac.de Teologie, Chişinău	361	7	328	5	410	6
Ac.de Înalte Studii Comerciale, Buc.	3.109	751	3.202	825	2.065	547
Ac.de Înalte Studii Com., Cluj	778	106	875	92	750	85
Ac.de Înalte Studii Agron., Bucureşti	323	36	339	38	350	34
Ac.de Înalte Studii Agron., Cluj	306	23	298	22	309	15
Ac.de Înalte Studii Agron., Chişinău	373	54	394	56	239	31
Ac.de Arhitectură, Bucureşti	182	41	173	41	177	40
Ac.de Muzică şi Artă Dram., Bucureşti	377	263	416	250	401	242
Ac.de Muzică şi Artă Dram., Iaşi	251	149	234	157	258	154
Ac.de Muzică şi Artă Dram., Cluj	138	95	136	90	137	88
Ac.de Arte Frumoase, Bucureşti	104	163	123	185	108	127
Ac.de Arte Frumoase, Iaşi	56	83	50	72	43	56
Ac.de Arte Frumoase, Timişoara	21	21	28	22	24	23
Şcoala Politehnică, Bucureşti	1.382	28	1.716	47	1.862	76
Şcoala Politehnică, Timişoara	517	3	415	5	395	2
Şc.de Desen şi Arhitectură, Bucureşti	71	6	71	6	–	–
Ac.de Educație Fizică, Bucureşti	94	86	94	80	79	69

Studenții şi cadrele didactice de la şcolile politehnice (1921-1938)[129]:

Anii	Studenți	Absolvenți	Cadre didactice
1921-1922	632	56	–
1925-1926	1.192	164	333
1929-1930	1.649	153	189
1937-1938	2.257	244	232

O primă concluzie care se desprinde din aceste tabele este cea privind creşterea semnificativă, uneori spectaculoasă, la toate treptele sistemului de învățământ. O a doua, la fel de semnificativă, dar mai puțin îmbucurătoare, era cea privind disproporția dintre înscrişi şi absolvenți. Astfel, pentru anul şcolar 1928/1929 în învățământul primar erau înscrişi 1.676.851 elevi, din care au promovat 61,3%[130]. În acelaşi an şcolar, din 3.707.749 copii de vârstă şcolară, 1.534.025, adică 41,1%, au rămas fără instruire[131].

[129] V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 468.
[130] D. Şandru, *op.cit.*, p. 171.
[131] *Ibidem*, p. 173.

Cu o asemenea situație este previzibilă poziția României în raport cu alte țări; pentru şcoala primară, România avea un procent de frecvență de 59,81% în anul 1932, situându-se pe locul 26 din 27 țări, fiind întrecută doar de Turcia – 33%[132].

Între cauzele frecvenței slabe se aflau[133]: – sărăcia populației, în special din mediul rural; – folosirea copiilor la muncile agricole; – o anume mentalitate, în unele regiuni, privind utilitatea şcolii etc.

Fără a diminua valoarea şi semnificația tuturor acestor date statistice, credem că este nevoie de o viziune echilibrată asupra a ceea ce putem numi nivelul cultural al românilor. Pentru că, civilizația satului românesc compensa, într-o anumită măsură, lipsa ştiinței de carte. Pentru a judeca satul românesc, trebuie avut în vedere un complex de factori – tradițiile, mentalitățile, rolul religiei etc. – şi nu doar ştiința de carte.

10. OCUPAȚIILE

În preajma Primului Război Mondial, conform studiului lui G.D. Creangă[134], structura populației României după ocupație era următoarea: 10-12% în industrie, comerț şi transporturi; 75-80% în agricultură. În acea etapă, poziția României pe plan european era următoarea[135]:

Țara (anul)	Industrie, comerț, transporturi	Agricultură
Belgia (1910)	2.090.500	500.000
Danemarca (1911)	469.500	500.000
Finlanda (1911)	417.000	900.000
Germania (1907)	48,6%	34%
Italia (1911)	5.900.000	9.000.000
Norvegia (1911)	294.000	309.000
Olanda (1910)	1.194.000	600.000
Suedia (1911)	765.000	1.000.000
ROMÂNIA (1911)	**10-12%**	**75-80%**

132 *Ibidem*, p. 174.

133 *Ibidem*, p. 174-175.

134 Informații din G.D. Creangă, *Considerațiuni generale asupra reformelor agrare şi asupra exproprierii*, Bucureşti, 1913, p. 4.

135 Informații din *ibidem*; pentru celelalte țări: A. Armengaud, M.R. Reinhard, *Histoire générale de la population mondiale*, Paris, 1961, p. 284 şi 296-302.

Chiar dacă din tabel lipsesc țări ca Serbia, Bulgaria, Rusia – cu o structură economică asemănătoare –, este evident că România se afla între țările cu un procent mic de locuitori care lucrau în industrie, comerț şi transporturi.

*

*   *

În perioada interbelică, conform recensământului din 1930, raportul dintre populația activă şi pasivă a țării era următorul[136]:

Categorii de populație	Țara întreagă		Pop. urbană		Pop. rurală	
	în mii	%	în mii	%	în mii	%
Populația totală	18.053	100,0	3.632	100,0	14.421	100,0
Populația activă	10.543	58,4	1.824	50,2	8.719	60,5
Populația pasivă	7.510	41,6	1.808	49,8	5.702	39,5

Din aceeaşi perspectivă, situația României în raport cu alte țări se prezenta astfel[137]:

Țara	Anul	Populația totală (în mii)	Populația activă (%)
ROMÂNIA	**1930**	**18.053**	**58,4**
URSS	1926	147.028	57,5
Bulgaria	1926	5.749	56,2
Franța	1934	41.229	52,4
Germania	1933	65.336	49,4
Elveția	1930	4.077	47,6
Anglia	1931	39.948	47,2
Austria	1934	6.760	46,9
Ungaria	1930	8.688	46,0
Japonia	1930	64.450	45,3
Grecia	1928	6.204	44,3
Italia	1931	41.177	41,9
Norvegia	1930	2.814	41,3
Cehoslovacia	1930	14.729	40,2
Olanda	1930	7.936	40,1
Statele Unite	1930	122.775	39,8

Faptul că România ocupa primul loc în privința proporției de populație activă se explica prin aceea că cea mai mare parte a locuitorilor lucra în agricultură (78,2%).

[136] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 70.
[137] *Ibidem*, p. 71.

Edificatoare în acest sens este şi structura profesională a populaţiei României în raport cu alte ţări[138]:

Ţara	Anul	%				
		Expl. solului	Industrie	Comerţ, credit	Transport	Alte categorii
URSS	1926	84,9	5,9	1,4	1,5	6,3
Bulgaria	1926	80,0	9,0	2,7	1,3	7,0
ROMÂNIA	**1930**	**78,2**	**7,2**	**3,2**	**1,7**	**9,7**
Grecia	1928	53,7	15,9	7,6	3,9	18,9
Ungaria	1930	50,8	23,0	5,7	2,8	17,7
Japonia	1930	50,3	19,5	17,0	3,2	10,0
Italia	1931	47,3	29,5	8,3	4,6	10,3
Franţa	1934	35,7	33,7	12,5	5,0	13,1
Norvegia	1930	35,3	26,9	12,5	9,3	16,4
Austria	1934	31,7	33,4	12,4	4,6	18,3
Germania	1933	28,9	40,4	13,6	4,8	12,3
Cehoslovacia	1930	28,3	42,2	8,7	4,9	15,9
Statele Unite	1930	22,0	31,8	18,2	9,1	19,0
Elveţia	1930	21,3	45,0	14,6	4,4	14,3
Olanda	1930	20,6	38,1	15,8	7,6	17,7
Anglia	1931	5,6	46,2	19,0	7,9	21,9

Deci, în privinţa procentului de populaţie care lucra în agricultură, România era depăşită doar de URSS şi, cu puţin, de Bulgaria. La fel, pentru numărul locuitorilor care lucrau în industrie, se situa pe penultimul loc, înaintea URSS, la distanţă apreciabilă faţă de ţările industrializate, şi destul de mult în urma unor ţări precum Grecia şi Ungaria.

[138] *Ibidem*, p. 74; vezi şi *Bréviaire Statistique*…, p. 89.

X.
CUM TRĂIAU ROMÂNII ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Acest capitol are valenţe concluzive. Fenomenul modernizării nu poate fi înţeles doar la nivelul statului, al instituţiilor şi al legilor sau pe palierul interpretativ al cifrelor din economie. Modernitatea este strâns legată de viaţa cotidiană a oamenilor, de nivelul lor de trai. Din acest motiv, analiza modului în care trăiau românii în perioada interbelică este de natură să ofere un înţeles mai larg modernizării din spaţiul românesc, privită din perspectiva momentului ei de final. Pe parcursul acestui text, ne-am referit uneori la beneficiarii şi perdanţii procesului de transformare socială pe care l-a cunoscut societatea românească după anul 1860. Ne oprim însă, în acest capitol, doar la partea a doua a perioadei studiate, dintr-un motiv mai curând polemic, dar şi pentru faptul că putem astfel avea o perspectivă de ansamblu asupra întregului fenomen.

După 1989, perioada interbelică s-a bucurat de o atenţie specială din partea cercetătorilor – istorici, economişti, sociologi –, dar şi a unor publicişti etc. Faptul este firesc. Pentru mulţi, România a reluat un „curs istoric" întrerupt de cel de-al Doilea Război Mondial şi de perioada comunistă. Reorganizarea partidelor istorice a potenţat această preocupare şi confruntările de idei asupra problemei. Aprecierile privind nivelul de trai se plasează pe o „scală" largă: de la exagerări evidente, care văd doar belşug şi trai bun, la cele care consideră România un „pol" al sărăciei şi înapoierii în Europa vremii.

În consecinţă, o discuţie pe această temă devine deosebit de dificilă. O primă cauză priveşte chiar definirea termenilor. Sunt greu de armonizat opiniile istoricilor, sociologilor, economiştilor etc. Spre exemplu, într-un recent *Dicţionar de sociologie*, pentru „nivel de trai" sau „nivel de viaţă" se propune următoarea definiţie[1]:

> „Corespunde nivelului de consum (pentru o gospodărie) sau venitului naţional pe locuitor (pentru o ţară). A nu se confunda cu puterea de cumpărare".

Credem necesară o viziune care să includă mai multe repere ale vieţii cotidiene şi anume: locuinţele, alimentaţia, asistenţa sanitară şi starea de sănătate

---

[1] G. Ferréol ş.a., *Dicţionar de sociologie*, Iaşi, 1998, p. 134.

a populației, mortalitatea şi natalitatea, raportul salarii / prețuri. De asemenea, sunt utile comparații cu alte țări ale Europei, atât din Occident, cât şi din rândul vecinilor. La fel, numai printr-o abordare echilibrată, nuanțată, care să evite „şabloanele" şi „etichetările" poate fi oferită o imagine veridică asupra modului de viață al românilor în perioada interbelică. Este ceea ce ne propunem.

Ca metodă, vom prezenta informațiile pentru fiecare reper, urmând ca în final să concentrăm comentariile şi concluziile.

1. LOCUINȚELE

Mediul urban. Acest „reper" trebuie încadrat în problematica generală privind urbanizarea în România. Procesul de tranziție de la oraşul-târg la oraşul modern, de tip occidental, a fost lent în sud-estul Europei. El s-a accelerat în perioada interbelică, cunoscând grade diferite, în funcție şi de mărimea oraşelor. Un aspect semnificativ este structura populației active a oraşelor în anul 1930[2]: industrie şi construcții – 24%; agricultură – 20,5%; instituții publice – 18,5%; diverse – 17%; comerț – 13,5%; transport – 6,5%. Dacă avem în vedere doar prezența lucrătorilor în agricultură, în proporție de 1/5, trebuie să acceptăm că oraşele din România erau mai apropiate de cele europene de la sfârşitul secolului al XIX-lea, decât de cele din anii '30 ai secolului al XX-lea.

Conform recensământului din anul 1930[3], repartiția clădirilor era următoarea: din totalul de 3.792.992, 560.558 se aflau în mediul urban şi 3.232.434 în mediul rural.

Structura clădirilor din mediul urban, după materialul de construcție, se prezenta astfel[4]: 50% din cărămidă şi piatră; 20% din lemn (în zonele muntoase şi subcarpatice); 30% din paiantă, nuiele şi pământ. Se constată o „armonizare" a procentelor cu structura populației active din oraşe.

Deosebit de interesante sunt datele privind oraşul Bucureşti, cuprinse în recensământul din anul 1941[5]. Au fost recenzate 105.000 corpuri de casă cu 266.000 apartamente. Dintre acestea 75,8% erau din cărămidă, iar 24,2% din paiantă. 78,9% dispuneau de apă curentă, iar 21,1% foloseau apa din fântâni. Doar 54% din locuințe aveau electricitate. Caloriferele erau introduse în 11% dintre apartamente, restul fiind încălzite cu lemne.

[2] V. Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Bucureşti, 1997, p. 373.

[3] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României*, Bucureşti, 1937, p. 16-17.

[4] V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 381.

[5] *Ibidem*, p. 378.

Mediul rural. Conform unei statistici întocmite de Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale în anul 1929, locuințele din mediul rural se prezentau astfel[6]:

„663.000 locuințe la țară nu posedă decât o singură încăpere, cu un spațiu de 20-30 mc și cu ferestrele lipite; 2.188.207 locuințe au pardoseala din pământ lipit cu bălegar."

„[...] Dintr-un total de 3.078.820 case de la țară, numai 772.594 sunt de zid; 189.881 sunt de piatră; 1.022.556 din bârne lipite cu pământ; 40.485 sunt bordeie; 887.613 sunt pardosite cu scânduri; 2.188.287 sunt lipite pe jos; 388.169 locuințe sunt acoperite cu paie, 456.181 cu stuf, 901.982 cu șindrilă, 760.239 cu tablă și 572.251 cu țiglă".

Anchetele echipelor studențești din anul 1938 au adunat un material deosebit de bogat și variat privind viața la țară. Un astfel de raport consemna[7]:

„Locuințele celor bogați au de obicei câte 3-4 încăperi, uneori cu cîte o bucătărie de vară...; odăile au podeaua de scânduri, ori sunt lipite cu lut... Dar multe odăi rămân nelocuite, întrebuințându-se o încăpere sau două, celelalte sunt păstrate, cu o adevărată sfințenie, pentru oaspeți sau pentru nunți, botezuri etc.

Casele celor săraci sunt mult mai mici și mai simple. Au două încăperi, chiar una, în genere acoperite cu stuf, lipite cu lut, clădite din garduri de nuiele umplute cu pământ. Interiorul este sărăcăcios – oglindă a mizeriei economice – cu ferestre mici, fără podoabe. Hambarele, chiar grajdurile lipsesc."

O imagine asemănătoare ne oferă și monografia comunei Gropeni, din județul Brăila, publicată în anul 1931[8].

2. ALIMENTAȚIA

Informațiile pe care le-am putut depista au un caracter general sau se referă la lumea satelor. Deși sunt disparate, ele ne pot oferi câteva indicii asupra acestei componente importante a nivelului de trai.

---

[6] G. Banu, *Sănătatea poporului român*, București, 1935, p. 124, *apud Starea materială a țărănimii și premisele mișcărilor țărănești. 1848-1945. Texte de gândire economică*, coordonată de V. Axenciuc, București, 1989, p. 195; vezi și D. Șandru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași, 1980, p. 163.

[7] V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 386.

[8] I. Bogoiu, *Schița monografică a comunei Gropeni*, în *Analele Brăilei*, III, nr. 3-4, iulie-decembrie 1931, *apud* N. Radu ș.a., *Prefaceri socio-umane în România secolului XX. De la comunitatea tradițională la societatea postcomunistă,* București, 1996, p. 154.

Structura consumului de cereale alimentare în perioada 1920-1939[9]

Cereale	% în chintale						
	1920-1924	1925-1929	1930-1934	1935-1939	1920-1929	1930-1939	1920-1939
Porumb	45,4	53,2	55,2	55,8	50,3	55,5	53,3
Grâu şi secară	54,6	46,8	44,8	44,2	49,7	44,5	46,7
Total	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Consumul unor produse alimentare în Europa[10]

	Cereale kg	Carne kg	Lapte şi brânză kg	Zahăr kg
Anglia	94	60	110	49
Franţa	121	52	89	24
Polonia	134	26	128	9
Bulgaria	222	22	78	3
România	202	18	103	5

Hrana ţăranilor din comuna Gropeni, jud. Brăila[11]

„Iarna, săteanul munceşte mai puţin şi trăieşte mai bine, mai ales după Crăciun, cât ţine dulcele «câşlegi». Atunci se mănâncă mai mult carne de porc, pe care-l taie de sfintele sărbători şi ţăranul bea mai mult. Din primăvară până toamna, când munceşte din greu la munca câmpului, mănâncă mai mult legume şi zarzavaturi: fasole, praz, ceapă şi salată (lăptuci) cu oţet, cartofi, borş, peşte, mai puţin ouă, brânză şi lapte. Carne de pasăre, numai la zile mari. Se mănâncă mămăligă. Pâinea o cumpără de la brutari, numai la pomeni, nunţi, botezuri, cumetrii, petreceri familiale, sau când merg la vreo muncă în depărtare vreunul din membrii familiei, unde nu are posibilitatea să gătească mămăliga, cum ar fi plecatul în baltă. Se obişnuieşte în post şi «turtoiul», făcut din făină de grâu cu mult mălai opărit şi copt la cuptor în tavă; azima (pâine nedospită făcută din făină de grâu sau orz). Mâncarea o găteşte femeia. Se mănâncă la masă rotundă, cu trei picioare mici. Se aşază toţi împrejur pe scăunele sau jos şi mănâncă din vase de pământ cu linguri de lemn. A început a înlocui lingurile de lemn cu cele de aluminiu sau tablă şi a început a întrebuinţa furculiţa parte din săteni."

Alimentaţia copiilor în perioada interbelică[12]

„Cercetările asupra alimentaţiei la copii în diferite zone ale ţării arătau că 29,7% dintre ei nu mâncau decât una sau două mese pe zi, 21,4% nu serveau

[9] Gh. Dobre, *Producţia şi consumul de cereale în România interbelică (1920-1939)*, Bucureşti, 1987, p. 117.
[10] V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 403.
[11] N. Radu, *op.cit.*, p. 154-155.
[12] D. Şandru, *op.cit.*, p. 157.

niciodată dejunul, 11,8% nu consumau leguminoase, 42,3% mâncau o dată pe săptămână carne, iar 83,9% mâncau în mod constant mămăligă. Rezultate similare au dat şi anchetele efectuate cu prilejul recrutării tinerilor pentru armată. În anii 1936-1937, la Căianul Mic, judeţul Someş, au fost cercetaţi, timp de 8 zile la rând, 50 de elevi. Dintre aceştia, 14% nu mâncau dimineaţa, 60% mâncau mălai gol şi restul de 26% mâncau zeamă ori carne cu mălai; la prânz, 78% mâncau mălai cu lapte, cârnaţi ori zeamă, 18% pită ori mămăligă goală, iar 4% nu mâncau; seara, 40% mâncau mălai gol, 18% pâine goală şi 42% mălai cu groştior. Din cei 50 de elevi, unul singur era hrănit bine. În curs de 8 zile, s-a constatat că ei au mâncat de 3 ori carne, 17 o singură dată, iar unul niciodată. Pâine au mâncat în medie 4 elevi pe zi, şi numai la o singură masă. Din cele 1.200 mese, în cursul a 8 zile, elevii au servit ceai, cafea ori zahăr în 9."

Concluzii ale unor anchete privind alimentaţia ţăranilor în perioada interbelică[13]

„Concluzia tuturor cercetărilor a fost aceasta: insuficientă alimentaţie cantitativă şi calitativă.

Baza alimentaţiei ţăranului român este porumbul, care prin el însuşi este un aliment incomplet, fiindcă din substanţele sale proteice îi lipsesc unii aminoacizi, ca triptofanul, iar lizina, cistina şi glicocolul sunt în cantităţi mici; de asemenea, îi lipsesc vitaminele necesare creşterii, precum şi cele pentru combaterea rahitismului şi xeroftalmiei.

Uneori însă porumbul este consumat în cantitate insuficientă, alteori este stricat şi din această cauză dă naştere unei boli numită pelagră, destul de răspândită în România.

Porumbul în alimentaţia ţăranului român mai este însoţit cu ceva fasole, cartofi, varză, ceapă, castraveţi, puţină carne şi peşte, puţin lapte şi derivate.

În concluzie, constatăm că o bună parte a populaţiei rurale, nutrindu-se cu porumb insuficient cantitativ, uneori stricat, însoţit de insuficiente alimente calitative, duce la mortalitate timpurie, debilitate organică, lipsa creşterii normale şi la o muncă de producţie inferioară."

„... Cercetările ştiinţifice şi analizele au dat, în privinţa alimentaţiei ţăranului român, următoarele rezultate: a) raţia calorică insuficientă; b) raţia de proteine animale insuficientă; c) substanţe ternale (grăsimi şi hidraţi de carbon) insuficiente; d) elemente minerale, exceptând calciul, insuficiente; e) vitaminele A şi D, insuficiente."

---

13 Institutul de drept agrar şi economie agrară din România. *Studii şi comunicări*, Bucureşti, 1943, p. 150-153, *apud Starea materială a ţărănimii...*, p. 230-231.

3. ASISTENȚA SANITARĂ ŞI STAREA DE SĂNĂTATE A POPULAȚIEI

Rețeaua sanitară în anul 1921[14]

Provincie	Nr. comune/ circ. Sanitară		Mii locuitori/ circ. sanitară		Nr. circ. sanitare		Medie locuitori/ circ. sanitare		
	urbane	rurale	urbane	rurale	urbane	rurale	urbane	rurale	pe țară
Vechiul Regat	1,03	11,49	1.399,7	6.971,5	70	228	19.996	27.949	26.078
Transilvania	0,47	7,66	723,9	4.390,2	83	533	8.722	8.237	8.302
Basarabia	0,75	39,04	3.343,7	2.001,1	12	50	28.642	40.022	37.819
Bucovina	0,71	7,76	171,8	628,2	14	42	12.274	14.958	14.287
România	0,73	10,53	2.639,1	13.391,1	179	853	14.744	15.699	15.533

Cheltuieli în scopuri sanitare în diferite țări în anul 1935[15]

România	83 lei/locuitor
Olanda	170 lei/locuitor
Ungaria	216 lei/locuitor
SUA	250 lei/locuitor
Italia	261 lei/locuitor

Număr de medici la sate în anul 1937[16] (situație comparativă cu alte state)

Țara	Nr. loc. rurali la un medic	Țara	Nr. loc. rurali la un medic
România	8.130	Belgia	2.344
Iugoslavia	3.568	Grecia	1.727
Polonia	3.289	Franța	1.697
Bulgaria	3.059	Germania	1.552
Brazilia	2.958	Uruguay	1.067
Suedia	2.980	Statele Unite	789

Mortalitatea prin tuberculoză între anii 1932-1939[17] (comparație cu Europa)

„După cifrele oficiale din Buletinul Demografic al României, rezultă că între anii 1921 şi 1938 mortalitatea prin tuberculoză pe țară a oscilat între limitele de 165,7 în 1933 şi 182,3 în anul 1932, la 100.000 de locuitori. Pe medii de locuire se observă o mai mică mortalitate la sate decât la oraşe. [...] Deşi tuberculoza era mai răspândită la oraşe, ea făcea în mediul urban cele mai multe victime în rândurile

[14] D. Şandru, *op.cit.*, p. 187.
[15] C. Banu, *op.cit.*, *apud Starea materială a țărănimii...*, p. 209.
[16] D. Şandru, *op.cit.*, p. 193.
[17] *Ibidem*, p. 205-206.

populației venită de la sate. [...] Explicația acestei stări constă în faptul că, în timp ce orăşeanul, trăind în mediu infectat de tuberculoză, se imuniza încet, încet prin mici contaminări, locuitorii de la țară, nefiind vaccinați, nu posedau această imunizare, iar o infecție masivă îi omora.”

„România se situa printre țările cu o mortalitate tuberculoasă apropiată de aceea găsită în statele agrare din sud-estul Europei: Polonia având 201 morți la 100.000 locuitori, Ungaria – 197, Iugoslavia – 210, Bulgaria – 207, şi cu mult peste mortalitatea medie a țărilor industrializate din Occident, Anglia având o mortalitate de 86 de locuitori la 100.000, Germania – 87, Danemarca – 69, Belgia – 18, SUA – 75, Olanda – 73 şi Italia – 108.”

4. NATALITATEA ŞI MORTALITATEA

Natalitatea între anii 1931-1934[18] (comparație cu alte țări)

Țara	Clasificare 1931-1934	Născuți la 1.000 locuitori (1931-1934)
România	1	33,4
Iugoslavia	2	32,4
Japonia*	3	32,1
Portugalia	4	29,8
Grecia*	5	29,2
Bulgaria*	6	28,8
Polonia	7	27,4
Spania*	8	27,1
Lituania	9	25,8
Argentina	10	25,4
Italia	11	23,7
Ungaria	12	22,5
Uruguay*	13	22,3
Canada	14	22,1
Olanda	15	21,4
Cehoslovacia	16	20,1
Finlanda*	17	20,0
Irlanda liberă	18	19,2
Letonia*	19	18,8
Danemarca	20	17,7
Belgia*	21	17,5

[18] Informații din Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 86; vezi şi *Bréviaire Statistique*, Institutul Central de Statistică, Bucureşti, 1940, p. 48.

Țara	Clasificare 1931-1934	Născuți la 1.000 locuitori (1931-1934)
Australia	22	17,0
Franța	23	16,8
Estonia	24	16,7
Statele Unite*	25	16,6
Elveția	26	16,5
Noua Zeelandă	27	16,3
Germania	28	15,9
Anglia	29	15,5
Norvegia	30	15,5
Austria	31	14,7
Suedia	32	14,4

*) Proporții medii în perioada 1931-1933.

Mortalitatea între anii 1931-1934[19] (comparație cu alte țări)

Țara	Clasificare 1931-1934	Morți la 1.000 de locuitori 1931-1934
România	1	20,5
Iugoslavia	2	18,5
Japonia*	3	18,1
Grecia*	4	17,5
Portugalia	5	17,2
Spania	6	16,3
Ungaria	7	15,8
Franța	8	15,7
Bulgaria	9	15,6
Letonia	10	15,0
Lituania	11	14,6
Polonia	12	14,5
Olanda	13	8,9

*) Proporții medii în perioada 1931-1933.

[19] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 86; vezi şi *Bréviaire Statistique*..., p. 48.

5. SALARIILE

Repertoriul alfabetic al funcțiunilor existente în bugetul general al statului pe anii 1934-1935[20]

Denumirea funcțiunii	Limitele de salarizare (lei)
Agent sanitar, clasa a III-a	3.015-2.582
Arhiepiscop	27.050
Avocat, clasa a III-a	8.300-5.650
Bibliotecar, clasa a II-a	8.600
Brutar	2.650-750
Bucătar	3.600-500
Căpitan de armată	9.350-8.500
Chestor de poliție	10.600-10.300
Cizmar	1.000
Colonel	18.050-16.700
Conferențiar universitar cu 6 gr.	19.150-17.750
Consul general, clasa I	17.400-11.900
Contabil şef, clasa III	10.440-7.700
Controlor vamal	5.650-5.200
Electrician, clasa a II-a	3.300
Gardian public	2.300
General de divizie	25.450
Impiegat, clasa a II-a	4.800-2.250
Inginer	19.500-3.300
Institutor cu 3 gradații	10.500-5.550
Învățător definitiv cu 3 gradații	4.700-3.700
Judecător	19.150-9.250
Locotenent	7.800-7.200
Mareşal	35.100
Mecanic locomotivă pr., clasa a II-a	5.535-4.288
Medic	11.900-850
Ministru	30.400
Mitropolit	28.350-23.500
Notar	4.000-1.900
Patriarh	31.550
Plutonier şef de post	3.400
Prefect de județ	17.250-16.750
Prefect de poliție	19.900-10.950
Profesor universitar cu 6 gradații	29.550-25.350

[20] *Statistica funcționarilor publici*, Bucureşti, 1937, p. 455-497.

Denumirea funcţiunii	Limitele de salarizare (lei)
Şofer	5.350-1.900
Uşier	3.240-2.400
Zidar de cazane	2.650

Salariile muncitorilor agricoli în anul 1938[21]

„În anul 1938, salariile bărbaţilor au variat, după datele oficiale, între 36 lei şi 43 lei pe zi, iar ale copiilor între 19 şi 29 lei. Ziua cu carul s-a plătit între 123 şi 128 lei; cu plugul, între 159 şi 182 lei; iar aratul unui hectar între 375 şi 383 lei etc. Aceste preţuri sunt însă cele stabilite de Minister; în realitate, sunt cu mult mai mici."

6. PREŢURILE

Preţul mediu de vânzare al unor articole în anul 1934[22]

Articolul	U.M.	Lei	
		Bucureşti	Iaşi
Carne de vacă, calitatea I	1 kg.	17,50	15,10
Carne de porc, calitatea I	1 kg.	28,40	22,15
Mezeluri	1 kg.	48,50	48,50
Lapte	1 l.	8,25	5,15
Unt proaspăt	1 kg.	65,10	61,90
Brânză de burduf	1 kg.	53,75	38,20
Ouă	100 buc.	154,15	104,60
Găină	1 buc.	40,90	33,00
Gâscă	1 buc.	90,00	55,00
Grâu	100 kg.	452,25	377,10
Porumb	100 kg.	213,50	220,85
Orz	100 kg.	193,10	190,00
Ovăz	100 kg.	263,45	240,40
Făină de grâu, calitatea 000	1 kg.	10,00	9,35
Pâine albă	1 kg.	7,75	7,10

---

[21] *Ibidem*, p. 137. Utilizând alte surse, D. Şandru indică următoarele preţuri la muncile agricole: „... media lor pe ţară a înregistrat 20 lei la ziua de muncă a bărbaţilor, 15 lei la cea a femeilor şi 10-12 lei pentru tinerii sub 17 ani" (D. Şandru, *Satul românesc între anii 1918-1944*..., p. 408).

[22] *Statistica preţurilor şi a costului vieţii pentru 1934*, cu o Introducere de dr. I. Teodorescu, Bucureşti, 1935, p. 44, 54, 59, 67.

Articolul	U.M.	Lei	
		București	Iași
Pâine neagră	1 kg.	5,55	5,75
Cafea	1 kg.	88,50	107,90
Măsline	1 kg.	33,90	36,25
Cartofi	1 kg.	3,10	2,40
Ulei de floarea-soarelui	1 l.	25,75	24,65
Vin alb	1 l.	19,50	22,65
Şifon indigen	1 m.	34,10	30,00
Stofă haine indigenă	1 m.	458,00	400,00
Pantofi bărbăteşti	1 per.	530,00	425,00
Pantofi de damă	1 per.	430,00	450,00
Lemne de fag	1.000 kg.	712,00	746,25
Petrol lampant	1 l.	4,65	4,35
Benzină uşoară	1 l.	8,35	9,00
Alcool rafinat	1 l.	94,00	94,15
Săpun de toaletă	1 buc.	18,00	16,00

Dezechilibrul între prețurile agricole şi cele industriale în perioada 1929-1939[23] (baza 1929 = 100)

Anul	Indicele prețurilor produselor agricole	Indicele prețurilor produselor industriale cumpărate de agricultori	Raport între prețurile agricole şi industriale
1929	100,0	100,0	100,0
1930	68,2	93,2	73,2
1931	50,8	74,5	68,2
1932	47,7	68,6	69,5
1933	44,9	69,0	65,1
1934	44,1	74,1	59,5
1935	48,4	89,5	54,1
1936	54,8	102,9	52,5
1937	64,6	106,8	60,5
1938	67,1	108,0	62,1
1939	72,7	123,0	59,1

[23] D. Şandru, *Populația rurală a României*..., p. 149.

*
* *

Pe baza acestor consideraţii şi date statistice, putem formula o serie de observaţii:

- România întregită a cunoscut un proces accelerat de modernizare, de integrare în Europa vremii. Rezultatele obţinute trebuie comparate cu perioada anterioară, cu cele din alte ţări europene, inclusiv cele vecine.

> „S-au depăşit mari greutăţi, au existat abuzuri, n-au lipsit convulsii sociale, dar, în ansamblul său, societatea românească a mers pe un drum ascendent, întrerupt brutal de tragedia anului 1940. În cei aproape 22 de ani, vocaţia constructivă, materială şi spirituală s-a manifestat mai puternic, în plan naţional şi universal."[24]

- În condiţiile în care peste 78% din populaţia activă se afla la sate, imaginea asupra nivelului de trai este dominată de datele privind viaţa la sate. Este cât se poate de clar că realizarea reformei agrare din anul 1921 a dus la creşterea nivelului de trai a ţărănimii din Vechiul Regat şi din provinciile unite cu Ţara. Cu toate greutăţile determinate de aplicarea reformei, refacerea economică, criza economică, „foarfecele preţurilor", ţăranul din România interbelică a trăit mai bine decât ţăranul dinainte de Primul Război Mondial.
- Nivelul de trai al orăşenilor a crescut evident în perioada interbelică. În oraşele mari, aceştia beneficiau de electricitate, apă curentă, transport, telefon etc. În oraşele mici, aveau avantajul preţurilor mai mici la transport, chirie, produse de consum ş.a. În acest sens, este semnificativ faptul că, în anul 1931, aproape 80% din casele din Bucureşti aveau apă curentă, iar peste jumătate aveau lumină electrică. În raport cu Occidentul este puţin, dar în comparaţie cu anul 1914 sau cu alte oraşe din sud-estul Europei la această dată – 1941 – era o evoluţie evidentă.
- Nivelul de trai al ţărănimii – de la cei cu pământ puţin până la cei cu 40-50 ha – era afectat de lanţul de intermediari din procesul de vânzare a produselor agricole. Ca urmare, „mărfurile agricole pentru export erau vândute de ţărănime abia la un sfert sau la o treime din preţul lor de desfacere pe piaţa externă"[25]. Cei care aveau proprietăţi foarte mari, beneficiind şi de informaţiile necesare, puteau reduce aceste pierderi provocate de intermediari.

---

[24] I. Agrigoroaiei, *Modernizarea societăţii româneşti în perioada interbelică. Propuneri pentru o dezbatere*, în *Xenopoliana*, VI, 1998, 1-2, p. 36.

[25] V. Axenciuc, *Introducere în Istoria economică...*, p. 335.

- Prețurile produselor industriale au fost mărite de organizațiile monopoliste private[26]; de asemenea, statul a mărit taxele şi impozitele în procesul de dirijare a economiei şi de sprijinire a industriei; toate aceste creşteri erau suportate de țărani, meşteşugari, mici industriaşi, comercianți etc., influențând direct nivelul de trai.
- Schimbul dintre sat şi oraş reflectă o componentă esențială a problemei agrare. „Foarfecele prețurilor" nu permitea acumulări pentru modernizarea agriculturii, afectând traiul țăranilor.
- În privința prețurilor, trebuie avut în vedere că mecanismul stabilirii acestora la nivelul pieței europene „a determinat un mod de formare a prețurilor pe piața românească în detrimentul economiei naționale, al producătorului mic agricol şi al consumatorului salariat. Prețurile de import şi export au constituit, ca pretutindeni şi oricând în țările slab dezvoltate, mijloace şi canale de transfer din economia națională, printr-un flux în unisens către piața europeană, a unei cote-părți din venitul național, contribuind la diminuarea resurselor de dezvoltare internă şi la nevoie permanentă de capitaluri externe"[27].
- La sate, nivelul de trai era determinat de mărimea suprafeței de pământ avută în proprietate. În anul 1930, aproape 30% dintre proprietăți erau sub 5 ha, din care jumătate sub 3 ha. Ceea ce înseamnă – din perspectiva statisticii – că aproape o treime din țărănime avea un trai modest, iar jumătate din aceasta se afla la limita subzistenței.
- În oraşe, $^1/_5$ din populație era formată din lucrători în agricultură. Aceştia beneficiau de unele dintre avantajele civilizației, având şi resursele agriculturii. Aveau o situație superioară țăranilor, dar mult inferioară orăşenilor cu salarii.
- Faptul că între cele aproape 3.100.000 de case de la țară – în anul 1929 – existau şi 40.000 de bordeie, ne arată că cel puțin 200.000 de oameni trăiau la nivelul Evului Mediu.
- Statistica comparativă cu unele țări europene, privind consumul unor produse alimentare, ne dezvăluie faptul că românii consumau cereale, lapte şi brânzeturi în limite apropiate de țările dezvoltate, dar erau surclasați la carne (1:3) şi zahăr (1:5).
- Alimentația țăranilor era influențată de mărimea proprietății. Cei care aveau până la 5 ha trăiau modest; ei mâncau bine doar duminica, la sărbători şi

[26] Conform unei statistici, „din 26 de produse industriale, 17 se aflau sub regim şi cu prețuri de monopol" (idem, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, II, p. 728).

[27] Idem, *Introducere în istoria economică*..., p. 388.

după Crăciun, „în dulcele câşlegi”. Nu de puține ori preferau să vândă păsări, animale şi alte produse pentru a obține bani, decât să le consume în gospodărie.

- În privința asistenței sanitare, deşi s-a înregistrat o evidentă îmbunătățire, România continua să se situeze între țările cu alocații bugetare total insuficiente. Situația cea mai gravă era la sate, unde numărul medicilor era de peste două ori mai mic în comparație chiar cu țări vecine din estul Europei.
- Un „reper” semnificativ pentru nivelul de trai al unei țări îl reprezintă natalitatea şi mortalitatea. Înainte de Primul Război Mondial, România ocupa primele locuri într-un „clasament” european[28]. Cu toate transformările social-economice care au influențat nivelul de trai, România continua să se situeze pe primele locuri în acelaşi „clasament”, fiind „concurată” doar de țări din aceeaşi zonă geografică.
- Analiza structurii ministerelor ne arată că existau aproape 250.000 de salariați. Prin urmare, aproximativ acelaşi număr de familii beneficia de un salariu în casă. Fireşte, astfel de aproximații sunt într-o anumită măsură riscante. Totuşi, având în vedere numărul mediu al membrilor de familie, putem aprecia că circa un milion de persoane beneficiau de un salariu în casă – ca bugetari. Ceea ce însemna – vom vedea la raportul salarii/prețuri – un trai decent.
- Repertoriul funcțiilor din bugetul general dovedeşte că în perioada interbelică a existat o concepție unitară asupra raportului dintre diferite domenii de activitate, dintre plata muncii fizice şi celei intelectuale, dintre diferitele trepte de responsabilitate, dintre stagiari şi cei aproape de pensie etc. Menționăm doar câteva aspecte: un profesor universitar avea salariu cât un ministru; un prefect de județ nu depăşea un conferențiar universitar; un mecanic de locomotivă avea cel mult cât un institutor; un şef de post avea de aproximativ 8 ori mai puțin decât un profesor universitar; un colonel avea aproximativ cât un conferențiar universitar; un deputat primea circa 20.000 lei pe lună, pe când un profesor universitar aproape 30.000 lei etc.
- În privința populației salariate, trebuie observat că în anul 1930, în industrie şi transporturi lucrau 920.825 de persoane. Scăzând numărul ucenicilor, se poate aprecia că existau cel puțin 750.000 de familii care aveau un salariu în familie, ceea ce însemna – cum am mai subliniat – un trai decent.

---

[28] L. Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României de la 1899*, Bucureşti, 1944, p. 26.

- Nivelul de trai impune şi o raportare a salariilor la prețuri. Dacă luăm exemplul anului 1934, constatăm că un învățător, care avea un salariu de aproximativ 4.000 lei, putea cumpăra: peste 40 kg cafea, sau 80 kg mezeluri, sau 250 kg carne de vacă etc. În acelaşi timp, țăranii erau grav dezavantajați. În anul 1938, un bărbat nu putea obține pentru o zi de muncă la câmp decât circa 40 de lei. Şi aceasta în condițiile în care dinamica puterii de cumpărare a agricultorilor a scăzut de la 100% în anii 1927-1929 la 56,9% în anul 1933 şi 61,9% în anul 1940.
- Dacă luăm în considerație structura populației după mediul de locuire, structura populației active, repartiția proprietății în agricultură, numărul salariaților, raportul salarii/prețuri ş.a., constatăm că: – aproximativ 1/3 din țărănime (cei cu proprietăți până la 5 ha) aveau un nivel de trai foarte scăzut (la limita subzistenței) şi scăzut; – o jumătate din numărul familiilor țărăneşti (incluzând deci şi proprietarii cu 5-10 ha) aveau un nivel de trai foarte scăzut, scăzut şi decent; – aproximativ 20% din populația oraşelor trăia modest sau decent; – un nivel de trai bun şi foarte bun aveau proprietarii agricoli care dețineau peste 10 ha de pământ, salariații din industrie, transporturi, construcții etc., bugetarii, meseriaşii, patronii etc. Adăugând şi celelalte repere – locuințele, alimentația, asistența sanitară etc. –, se poate concluziona că aproximativ o treime din populația țării avea un nivel de trai foarte scăzut şi scăzut. Două treimi trăiau decent, bine, foarte bine etc.

Trebuie subliniat că populația României interbelice avea un nivel de trai mai ridicat decât în perioada anterioară şi superior la unele capitole – locuințele, alimentația – unor țări vecine. Înfăptuirea reformei agrare – cea mai radicală din această parte a Europei –, procesul de urbanizare, creşterea semnificativă a numărului de lucrători în industrie, transporturi, construcții, mărirea personalului bugetar, au determinat creşterea numărului de familii care aveau un nivel de trai peste cel decent.

ÎNCHEIERE

Având în vedere că fiecare capitol a avut observații cu valoare de concluzii – în text sau în final –, ne limităm la câteva aprecieri generale:

• Punerea sub semnul întrebării a apartenenței poporului român la „familia” europeană presupune incultură sau pur şi simplu rea intenție. Vechimea românilor în Europa nu poate fi cuantificată, dar nici nu trebuie „uitată” pe motiv că suntem o „rudă săracă”. Italienii, francezii, germanii, nordicii ş.a. nu vor renunța niciodată la valorile şi tradiția lor istorică, indiferent de gradul de integrare europeană.

• După constituirea statului român modern şi apoi după Marea Unire din anul 1918, România a fost percepută, la nivelul „cancelariilor europene”, ca şi la „nivelul comun”, ca țară europeană.

• Situația geopolitică, raportul dintre factorii politici interni şi cei externi, conjuncturile istorice au influențat decisiv procesul de modernizare / integrare europeană. Trebuie subliniat că atunci când condițiile istorice au fost favorabile – la începutul secolului al XX-lea şi în primul deceniu interbelic – românii şi elita lor politică au demonstrat că pot trăi „de la egal la egal” în Europa.

• În dezvoltarea României moderne au apărut, evident, datorită ritmului impus de necesități, contradicții, discrepanțe. Acestea reprezentau o manifestare firească pentru o societate aflată în plin proces de modernizare, care păstra încă destule componente ale vechiului regim, care nu avea o burghezie puternică şi trebuia să înfrunte presiunile economice şi politice ale marilor puteri; era o societate în care nu se putea realiza un echilibru permanent între cerințe şi posibilități.

• În judecarea „performanțelor” poporului român în procesul de modernizare trebuie avute în vedere şi anumite „trăsături”, care pot fi incluse în „zona determinismului istoric”: – *originea latină*; – *„componenta slavă”* (spre deosebire de celelalte popoare cu origine latină, care au componentă germanică); – *ortodoxismul* (singurul popor cu origine latină ortodox); – *predominarea şerbiei* în Evul Mediu (peste 70% din populație se afla în această situație); – *experiența comunistă*.

• În ultimă instanță, trebuie răspuns la întrebarea dacă *mentalitatea* de grup sau individuală a reprezentat un stimulent sau o frână pentru procesul de

modernizare, în toate laturile sale din sfera politicului, economicului, socialului, culturalului etc. În țările occidentale transformările social-economice specifice epocii moderne – desfăşurate de-a lungul a câtorva secole – au fost însoțite de schimbarea treptată a mentalităților care, uneori, au anunțat şi pregătit adevărate „revoluții" în sfera tehnicii şi ştiinței. În estul Europei – şi în alte zone slab dezvoltate ale lumii – mentalitățile vor „ține greu pasul" cu procesul înnoitor. Ritmul preluării realizărilor civilizației occidentale a crescut permanent, făcând imposibilă o adaptare la acelaşi nivel, mai ales dacă avem în vedere întreaga societate. Pentru că, în afara trăsăturilor specifice „societăților agrare", trebuie adăugate „tarele" moştenite de la vecinătatea şi coabitarea cu lumea orientală; „balcanismele" se regăseau în toate straturile societății, făcând şi mai dificilă adaptarea la „exigențele" civilizației occidentale. O influență deloc neglijabilă asupra mentalităților a avut politicianismul. Spre deosebire de țări din Occident – Marea Britanie, Germania, SUA – unde guvernanții au adoptat o legislație rigidă – pe care au şi aplicat-o – pentru a impune adaptarea – uneori, de nevoie – la cerințele modernității a fiecărui cetățean, în România erau „la mare preț" specula, improvizația, protecția politică, posturile bugetare etc., multe din „inițiativă" şi „protecție" guvernamentală. Acestea existau şi în țările occidentale, dar afectau mult mai puțin mecanismul economic şi comportamentul social.

• Se poate aprecia că, la nivelul întregii societăți din România acestor decenii, mentalitatea claselor şi păturilor sociale, a indivizilor, în general, a reprezentat mai mult o „frână" decât un „stimulent" în procesul de modernizare, de apropiere de lumea civilizată a Europei occidentale. Abia în perioada interbelică, când şi nivelul cultural al populației va înregistra o creştere semnificativă, se va echilibra raportul dintre mentalități şi realizările modernizării. Odată cu înfăptuirea reformelor agrară şi electorală, în noul cadru al statului națioal unitar român, vor deveni mai active în procesul modernizării şi acele forțe „regeneratoare, înzestrate cu toate însuşirile morale ce pot da stabilitate şi impulsuri de energie vieții unui popor şi încredere într-un viitor construit pe temelii trainice" [1].

• În preajma declanşării Primului Război Mondial, societatea românească, privită în general, în resorturile sale economico-sociale, prin tendințele şi perspectivele dezvoltării, în mediul extern european, se afla pe un drum ireversibil, *de tip capitalist*. Aceste caracteristici ale dezvoltării s-au regăsit şi în noul context social-economic şi politic din România interbelică; între cele două perioade există o continuitate organică. După perioada refacerii economice,

---

[1] N. Iorga, *O viață de Om aşa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu şi Sanda Râpeanu, Bucureşti, 1972, p. XL.

modernizarea – deşi frânată de criza dintre anii 1929-1933 – a avut un ritm rapid şi consistent (mai ales în privinţa industrializării) în comparaţie cu etapa anterioară, dar şi cu statele din sud-estul Europei.

• Revenind la întrebarea din titlu, *succes sau eşec al modernizării*, considerăm că modernizarea României reprezintă *o realitate semnificativă, de necontestat*, întrucât sensul evoluţiei societăţii româneşti a fost evident de creştere cantitativă şi calitativă. Nivelul modernizării trebuie analizat printr-o nuanţată contextualizare internă şi externă pentru fiecare domeniu în parte.

• Pentru *prezent* trebuie avut în vedere că nu doar România luptă pentru redefinirea identităţii, ci însăşi Europa se confruntă cu această „provocare”. Iar *identitatea* nu înseamnă neapărat *o diferenţă care desparte*; poate şi trebuie să fie *o diferenţă care uneşte*.

TOWARDS A MODERN ROMANIA
(I859-I939)

FOREWORD

Modernization in Romania has generated prolific writing in history, economics, sociology, political sciences, and so on. However, it has not yet produced a unanimously agreed definition. Only some of its features have been agreed upon: industrialization, a new bureaucracy, statehood, urbanization, development and spread of education and knowledge, an emphasis on individualism, etc. These aspects were mentioned as early as the eighteenth century and came to prevail at the beginning of the nineteenth century. The majority of authors agree that the Romanian Principalities – and then Romania – made special efforts to adopt the Western model of modernity, to close the gap between them and the more developed countries. Regardless of the timing or methods for our measurements, the conclusions are far from unanimous. Some authors believe the gap only got wider, whereas others uphold the contrary. We belong to the latter group.

We have written a number of books, chapters and articles on this topic. What we attempt now is a two-volume synthesis where this second book retraces the coordinates, main stages and hallmarks in the process of modernization as it unfolded in Romania. The first volume (*Modernizarea României (l859-l939). Legislație şi strategie economică,* Iasi, 2012) *Romania in Modern Times (l859-l939). Laws and Economic Strategy,* Iasi, 2012) represents the ideological support for this book.

The chronological boundaries are easy to justify. Although the transformation of Romanian society began towards the end of the Middle Ages, Romania only gained statehood in 1859. Therefore, the institutional side of modernization, where the state actually plays a decisive role, became apparent only after this year. Then, the outset of World War II in 1939 interrupted this process which was resumed under the communist regime.

It is important to state from the beginning that, despite the apparently generous title, the main aim of this book is to study the process of modernization. Some ‘segments’ were then, naturally, left out. Also, most texts have been published before, For example, the chapter “Romania’s Way to Modernity” was published in the volume coordinated by Cluj-based historians I.A. Pop and I. Bolovan (*History of Romania. Compendium*, Romanian Cultural

Institute, Cluj-Napoca, 2006). As a matter of fact, we included the texts in English hoping for a wider audience.

We thank all those involved in publishing this book, especially my colleague, Ovidiu Buruiana, PhD, its first reader and critic.

Gh. Iacob

INTRODUCTION

The modernization of Romania between 1830 and 1939 has been a central topic of social sciences in our country over the past few decades. A century's worth of development in Romanian society has compelled numerous historians (e.g., Gheorghe Platon, Ion Bulei or Ioan Scurtu), sociologists, psychologists, philologists, and so on, to understand structures and limits of the present time by establishing a pattern from the past. There have been various approaches in terms of method and interpretation, some motivated ideologically, empirical, or joining certain trends and idealizing (albeit tacitly, accepting modernization as a success) or, on the contrary, challenging this historical phenomenon as a whole. The prevailing interpretative course of modernization in recent years is that of failure through the negative construal of the social, economic, cultural, and psychological changes in Romanian society after 1829. Victor Axenciuc, Liviu Antonesei, and, especially, Bogdan Murgescu are the most noticeable spokesmen of this tide. After extensive studies into Romania's economic history emphasizing the dynamism of these changes in the Principalities and then the Romanian state, as well as the rapid accumulation on all levels, Victor Axenciuc concludes in his treaty, *Istoria României*, that "during the entire modern period, Romania's growth complemented that of industrial economies, much like other agrarian states, with very small chances of reaching the former; it was a dependent and peripheral growth, with limited possibilities of structural change even on a long term (…). Therefore, despite its undisputable progress in development and modernization that made up for an important century-long delay, interwar Romanian economy was at the bottom of the development scale in Europe, the same position it had held at the end of the 19th century and the same it would hold at the end of the 20th century"[1]. In a different, more philosophical approach, Liviu Antonesei resumes an older study, talking about the missed steps of modernization from early 19th century until the post-communist period[2].

[1] *Istoria Românilor*, VIII, *România Întregită (1918-1940)*, Ioan Scurtu (coord.), Bucharest, 2003, p. 122, 124, respectively.

[2] Liviu Antonesei, *Modernizările româneşti, populismul şi demagogia*, in Sorin Antohi (coord.), *Modernism şi antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*, Bucharest, 2008.

The most interpretative recent work belongs to Bogdan Murgescu, *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*[3], and the assertions made by the Bucharest-based historian are among the premises for the present work. In scores of pages, the author sets out to pinpoint the failure of Romanian modernization emphasising the idea of economic lag. He conclusively states: "The Old Kingdom, as well as the Romanian territories under Russian or Austro-Hungarian administration, had taken some modernizing steps forward, but they had not truly become modern societies, they had not set out on the path of sustained economic development and had lost ground in comparison to Europe's average rate of economic growth"[4]. As for the interwar period, the title of chapter III.2, *România Mare şi eşecul ei economic*[5] makes a clear point.

In our opinion, the approach to modernization should take place in a balanced manner and methodology. In fact, the contexts which serve as a backdrop to Romania's modernization process are of great importance. A series of interrogations seems necessary from this viewpoint, which will also build the structure of this current endeavour; the answers will enable us, hopefully, to offer a solution to the problem stated in the title. Therefore, when we talk about lags do we compare ourselves with ourselves, with Romania's stages of development in the *age of modernization*? Do we relate to the other states in the same geo-economic area? Or just to the other states of comparable size? Or do we make the comparison with developed states in the West? Do we just make a quantitative analysis and/or a qualitative one? Which modernization do we relate to, ultimately; just the economic one, the bureaucratic, the political, et cetera? Do we emphasize the achievements, or just the limitations of this modernization? The questions could go on even as we attempt to eliminate any kind of ideological "pressure", inherited or contemporary. Based on this, I believe we can design a *balanced approach* to Romania's modernization during the period 1859-1939.

THE HISTORY AND PROBLEMATICS OF ROMANIA'S MODERNIZATION FROM 1800 TO 1939

The concept of modernity is hard to define. It refers to various aspects (political, economic, cultural, aesthetic, social modernity, and so on) and takes on a multitude of meanings. In general, the concept is used by historians to

[3] Bogdan Murgescu, *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010*), Iaşi, 2010.

[4] *Ibidem*, p. 150-151.

[5] *Ibidem*, p. 212.

describe the changes in European society from the 15th to the 20th centuries. From a historical point of view, the significance of modernization as a phenomenon may be understood in relation to a specific time frame for each country or society and on multiple levels; which leads to definning several simultaneous or consecutive instances of modernity.

Technological progress, the development of new means of communication, the growing number of cities, the growth of literacy, etc., which are measurable indicators of modernity, have generated, and were at the same time the result of, changes on several levels; we can speak of social modernization as a result of urbanization and the decline of agrarianism. The modern world is deeply individualist, even if the autonomous individual seeks new forms of integration, such as national solidarity, as a consequence of changes in representation; modernization may be found at the same time on a political level: the impersonal state, and not the monarch, designates the national community from this point of view. The new state meant new representative institutions and extended responsibilities, which subsequently led to growing bureaucracy and an effect on all areas of social life. Economic modernity, based on capitalism, performance, efficiency, profit, and so on obviously exists in all aspects. Each field has had its own path, progress being sometimes spectacular (as in the case of science). However, what defines modernization, according to Shmuel Noah Eisenstadt, is the way in which all of these phenomena coalesce, leading to new radical changes. According to the Israeli sociologist, modernity does not reside in change itself, but in the fact that change entails other changes in a process with cumulative components and irreversible gains[6]. This chain of changes occurring at a high speed in different layers of society creates the image of a great social transformation, so that society becomes aware of the "break" with the past.

Coming from the field of social sciences, especially sociology and political sciences, there are a number of theories regarding the phenomenon of modernity and how the process of modernization came into being[7]. These take Western Europe as a hallmark since the economic, social and cultural transformations began here. From a historical perspective, the theories of modernization, which we will not summarize here, raise a number of questions on methodology: *the*

---

[6] S.N. Eisenstadt, *Tradition, Change and Modernity*, 2nd edition, Robert E. Kriegel Publishing Company, Malabar, 1983, p. 15-18.

[7] S.N. Eisenstadt, *Modernization: Protest and Change*, Prentince-Hall Inc., 1966; C.E. Black, *The Dynamics of Modernization. A Study in Comparative History*, Harper & Row Publishers, 1966; A. Nous, *Modernitatea*, translated from the French language by Viorica Popescu and Gheorghe Crăciun, Piteşti-Braşov-Cluj-Napoca, 2000; A. Roth, *Modernitate şi modernizare socială*, Iaşi, 2000.

relation between modernity and tradition, the issue of the nation-state as a key-element in approaching modernization, since it brings up the items for discussion, such as rationality, industrialization, level of literacy, urbanization, and the existence of a democratic election system; the relation *elite vs. majority of the population* (the latter rather resistant to change); the *relation between development and underdevelopment* within the capitalist world-system, where unequal trade stunts the development potential of underdeveloped countries[8], and so on.

In the context of newly approached problems and criticism coming from various regions (e.g., the necessity to avoid all ideology, or even philosophy[9]), the positive meaning of modernity has significantly diminished; yet the term still remains operational from the historian's perspective as it allows, even with its inaccurate and broad nature, the global, comparative, and integrative analysis of profoundly different realities from the past two centuries, which can be accurately described as secularization, industrialization, rationalization, et cetera. However, social development as a whole, with its complexity, interdependence, and dynamics implies a methodological reference to the process of modernization.

The concept of modernity is vital in understanding development in Central and East-European countries after the year 1800. It requires an analysis into the causes of this region's lagging behind the Western model of modern society, which revolves at the beginning of the 19th century around the joint influence of the Industrial Revolution in Great Britain and other territories of Western Europe, and the French Revolution[10]. The Western world becomes the ultimate, though inaccurate, reference point for the elite of this "backwards", "peripheral" society. Seen as a process of more or less rapid change, according to the social,

---

[8] The socio-economic and political structures of the "world economy" has been analysed ever since the end of the 1960s (*apud* David Harrison, *The Sociology and Modernization and Development*, Routledge, London and New York, 1988).

[9] Which refers to a value judgement between old and new, traditional and modern, with a tendency towards introducing a compulsory positive meaning when judging the victory of modernity over the traditional world. On a philosophical level, see the case of French philosopher Michel Foucault, for whom modernity is less governed by the idea of progress or reason and does not imply emancipation, freedom, autonomy; it is rather related to control and punishment.

[10] D. Chirot (coord.), *Originile înapoierii în Europa de Est. Economie şi politică din Evul Mediu până la începutul secolului al XX-lea*, with a preface in Romanian by Daniel Chirot, translation by Victor Rizescu, Bucharest, 2004; see D. Chirot, *Schimbarea socială într-o societate periferică. Formara unei colonii balcanice*, with a preface by the author in Romanian, translation by Victor Rizescu, Bucharest, 2002; I.T. Berend, *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II*, University of California Press, 1998; I.T. Berend, *History Derailed. Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century*, University of California Press, 2003.

economic, political, and cultural model of the Western European countries, modernity was adopted by the elites in a desire to overcome the lack of material development and to ensure their own political status. Thus, the impetus for modernization is external in Central and Eastern Europe. The special character of the rapid and uneven modernization in these societies is given by the different starting points and by the local, traditional, characteristics of each territory. For the Romanian territory, this political and economic tradition had been structured until the 18th century in relation to the Ottoman Empire, which partially explains the deficit of modern thinking as well as the historical causes for lagging behind. The inadequacy of initial conditions was vital in the transformation of the state as a decisive agent for the process of social transformation, which most often generated a "top down" modernization by means of interventionist policies, even in agriculture. On the other hand, the political elites in East- and Central European countries emulating the West showed reservations regarding this pattern of modernity. In a recent work, Ion Bulei states that the Western model of modernization was assumed with a certain influence of the local factor, with compressed or removed stages; but that lack of substance and of a certain maturity ensuing from a steady succession of generations led to a sense of violent rupture, and to the perception of modernity as a sum of "forms without substance" or a symbol, as economist John Kenneth Galbraith phrases it, but Bulei clearly states this was not a transfer from civilized to "barbarian"[11].

[11] I. Bulei, *Românii în secolele XIX-XX. Europenizarea*, Bucharest, 2011, p. 37.

I.

THE ROMANIANS AND EUROPE. ROMANIA'S GEOPOLITICAL POSITION

Ever since the chroniclers, the geopolitical position of the territory inhabited by Romanians has been approached in a variety of ways.

The first issue that has incited controversy concerns the geographical area in which Romania should be included, with choices including: "Balkan", "Southeastern" or "Eastern Europe", "the Carpathian space", "the Carpathian-Danubian-Pontic space", as well as others. In some (absurd) situations it even came to the point where Romania featured in atlases on different illustrations: the northern part in Central Europe, and the southern part in the Balkan Peninsula[1].

Of course, some choices were motivated by political factors more often than ignorance or geographical considerations. We do not intend to go into much detail regarding this issue; one would need a different research altogether. We do, however, offer a few points of view. Ion Simionescu wrote in 1937:

> "The eastern border of Central Europe is to be approximately regarded as the line drawn from the mouth of the Niemen River, where it flows into the Baltic Sea, to the mouth of the Danube. Romania lies within this area, closely tied to the Carpathians, the mountain range across Central Europe. Because of deep fracture lines, as well as Europe's most important river, Romania is separated from the Balkan Peninsula in which it was often, but inaccurately, included by foreign atlases (subl.ns., Gh.I.). Our country is not just tied to Central Europe because of its relief design, but also because of its climate and most of its historical evolution. It lies on the extreme border of Central Europe, just like Poland, or part of Germany. Therefore, it does not lack the influence of the eastern climate, and neither has it remained untouched by the ever tumultuous waves of migrations from the heart of Asia. In every regard, physical, biological and historical, it lies at the crossroads"[2] (our highlight, Gh.I.).

A year later, N. Al. Rădulescu stated, after browsing most European specialized literature:

---

[1] *Goode's World Atlas*, Chicago, 1966, drawings 121 and 127, *apud* C.C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Bucharest, 1977, p. 17.

[2] I. Simionescu, *Țara noastră*, Bucharest, 1937, p. 17.

"... we may conclude that the majority of recent geographical research regards Romania as a fragmented part of Central Europe – thereby forever leaving behind the idea of placing our country within the Balkan Peninsula. It is a right we had been deprived of for too long and we bestow all our gratitude on the Western researchers who announced it to us"[3].

In the context of World War II, so unfortunate for Romania, Gh. Brătianu stated:

"We live here at a crossroads of cultures and, unfortunately, of invasions and spells of imperialism. We cannot be separated from the entire geographical complex which, as you will see, cuts our borders and decides our fate, between the two governing elements, the mountain and the sea. What I would like to be clear is that, in order to understand our past, we first have to understand the entire geographical, historical, and geopolitical system it is part of"[4].

Almost forty years later, C.C. Giurescu expressed the following opinion:

"From a geographical point of view, the answer to the two questions [...] is obvious: Romania belongs to the Carpathian and Carpathian-Danubian space, which takes its name from the Carpathian mountain range – a range longer than the Balkans – while the states south of the Danube and Drava take their name after those mountains. We also want to add that the name Balkan comes, in all likelihood, from the 16th century Osmanlı (Ottoman) Turks in who gave a new Turkish name to the old Hæmus. Thus, geographically, Romania is an integral part of the Carpathian region, as are Hungary and Slovakia. [...] *Romania therefore belongs to the Carpathian and Carpathian-Danubian space, and not the Balkan Peninsula* (our highlight, Gh.I.). It has had close ties to the peninsula in politics, economics, and culture. So, both territories south and north of the Danube, may be incorporated in the larger unit which is South-East Europe. [...] And, under this umbrella name of South-East Europe, we include both territories south and north of the Danube, the Balkan Peninsula, and the Carpathian, or Carpathian-Danubian, region"[5].

During the transition period, the debate regarding Romania's geopolitical position and its relation to Europe is, of course, marked by the new internal and international political context.

Geographer Vasile S. Cucu wrote in 1994:

---

[3] N.Al. Rădulescu, *Poziția geopolitică a României*, I, în *Geopolitica*, I (ed. Emil I. Emandi, Gh. Buzatu, Vasile S. Cucu), Iași, 1994, p. 96.

[4] Gh.I. Brătianu, *Chestiunea Mării Negre*, course 1941-1942, p. 11-12, *apud* Paul Dobrescu, Alina Bârgăoanu, *Geopolitica*, Bucharest, 2001, p. 61.

[5] C.C. Giurescu, *op.cit.*, p. 77.

"From a regional point of view, within the physical geographical and geopolitical borders of Europe, the Romanian territory coincides with a region in transition – in the east, west, and south, where peninsular Europe meets continental Europe"[6].

Concerned with defining the European integration process, Andrei Marga emphasizes that:

"Geography and history are fundamental prerequisites, but since the European unification is a primarily institutional and cultural process, European affiliation resides in institutions and culture. Being a part of European geography and history does not automatically generate a cultural Europeanness, and cultural Europeanness may just as well be found in countries which, geographically and historically, do no strictly belong to Europe..."[7].

Octavian Paler takes a similar stand:

"... it is clear that, for the time being, Europe cannot mean to us what it means to a Westerner or what it normally could have meant in our representations but for the abusive post-Yalta history. And it is just as clear that re-joining Europe is a much more complicated problem than may appear at first sight. It far exceeds diplomatic arrangements"[8].

Particularly interesting is also the opinion expressed by Alina Mungiu Pippidi:

"At this time (i.e. 1995 – Gh.I.) we can say there are three Europes and our fate depends on which of them we will stay in. The first is the de facto Europe, which has nothing to do with the one in Romanian history books or in our would-be political speeches. In the West, when they say: so what are we going to do with Europe? the question exclusively means the states of the European Union. [...] The second Europe is called 'Central Europe'. [...] According to Geremek (adviser to Lech Wałesa), Central Europe may extend as far as possible towards the East, it may even include the Baltic states and Ukraine, but it cannot stretch toward the south, strange as that may seem. [...] Beyond successful Central Europe and the extended one (including Slovenia and the Baltic states), begins Europe's third region"[9].

---

[6] V.S. Cucu, *România – Considerații geopolitice* (I), in *Geopolitica*, I, p. 361.

[7] A. Marga, *Europa şi specificul european. Filosofia unificării europene*, Cluj, 1995, *apud Revenirea în Europa. Idei şi controverse româneşti. 1900-1995*, anthology and preface by Adrian Marino, Craiova, 1996, p. 24.

[8] O. Paler, *Noi şi Europa*, in *România liberă*, March 6th, 1992, *apud Revenirea în Europa...*, p. 226.

[9] A. Mungiu Pippidi, *Vom alunga „Fantomele Balcanilor"?*, in *România liberă*, May 11th,

Al. Duțu places a lot of importance on the religious factor:

> "Europe may not be divided geographically, but according to how it has construed its political existence: on the one hand *a permissive society* which allows its citizens initiative and enforces accountability; on the other hand, a *society of coercion* which asks its citizens to take part in the happiness of the 'homeland', the 'people' and the 'country', and demands obedience. [...] As wrong as it is to use religious terms for political realities, speaking of orthodox states with an orthodox policy (after long decades of atheism) is as unnatural as ignoring the religious component in the political structure"[10].

In a study titled *Provincial Europes* Sorin Alexandrescu offers a "chance" to Europe's "outskirts" too:

> "The New Europe is a space of endless contrasts, not of closed homogeneous blocs opposed to one another, as the concepts of West, East, and Mitteleuropa seem to suggest.
>
> In this context, 'the provincial cultures' can regain their interest, dignity, and even their right to exist. The outskirts become as interesting as the centres. [...] Yes, there are many such Europes of the outskirts – not those of minorities, though theirs as well – and of provincial and regional cultures which constitute the authentic local culture in the underground of great cultural centers, pulsing in steady tempo, persisting despite established, and especially unfinished history, shattered by those who are great, struggling to come into their own, but never succeeding. Europe's forgotten, neglected, and despised Europes. The Europes that, if explored, would heal us of our own fears because we would find these same fears in with many other people, and then we would stop defining ourselves through those fears"[11].

Adrian Marino himself concluded:

> "First of all, we should acknowledge something that is elementarily obvious: the Romanian perception of 'Europe' has long been widely differentiated. 'Europe' remains a symbolic notion to Romanians. But at a closer look, we immediately notice several areas of perception, even if some are quite discrete. There are, in fact, more 'Europes' in the public and spiritual Romanian conscience. Ultimately, all of them are foreign to one another, some even contradictory"[12].

One may notice that the opinions and concerns regarding geopolitics are extremely varied. Henceforth, we will present some aspects that are significant

---

1995, *apud Revenirea în Europa...*, p. 229-231.

[10] Al. Duțu, *Ideea de Europa şi evoluția conştiinței europene*, Bucharest, 1999, p. 52.

[11] S. Alexandrescu, *Europele provinciale*, in *Secolul 20*: *Europele din Europa*, 10-12, 1999; 1-3, 2000, p. 38-39.

[12] A. Marino, *Pentru Europa*, Polirom, Iaşi, 1995, p. 11.

for Romania's position over the course of eighty years, from 1859 to 1939 (*territory, neighbours, population, economic status, strategic goals*), grouped in three stages: Romania in 1859, Romania in 1914, and interwar Romania.

ROMANIA IN 1859

Territory

Romania had an area of 123,355 km^2 (including the three counties in southern Bessarabia, restored after the Peace Congress of Paris in 1856)[13]. It was a small country as compared to the Western powers, and very small compared to the great neighbouring empires.

Neighbours

The situation is very well-known. One must, however, recall that the three neighbouring empires (Ottoman, Habsburg, and Russian), were aiming to maintain and strengthen domination – in various forms – (from suzerainty to economic domination, military occupation or even annexation). In this context, the mission of Prince Al.I. Cuza seemed impossible.

Population

Approximately 4 million inhabitants (more precisely 3,917,541[14]), with a density of 33 inhabitants/ km^2 (in 1866)[15].

The main cities were: Bucharest – 121,734 inhabitants; Brăila – 15,767 inhabitants; Botoşani – 27,147 inhabitants; Buzău – 9,027 inhabitants; Bacău – 8,972 inhabitants; Craiova – 21,521 inhabitants; Focşani – 13,164 inhabitants; Galaţi – 26,050 inhabitants; Iaşi – 65,745 inhabitants; Ploieşti – 7,299 inhabitants; Turnu-Severin – 8,925 inhabitants. The comparison with population statistics from these cities in 1912, 1930, and 1940 will be extremely interesting[16].

---

[13] *Bréviaire Statistique*, Central Institute of Statistics, Bucharest, 1940, p. 10; Leonida Colescu indicates 123.000 km^2 (L. Colescu, *Progresele economice ale României îndeplinite sub Domnia M.S. Regelui Carol I (1866-1906). Tablouri figurative şi notiţe explicative* de Dr. L. Colescu, Chief of General Statistical Service, Bucharest, 1907, p. 6).

[14] *Bréviaire Statistique...*, p. 9.

[15] L. Colescu, *op.cit.*, p. 48.

[16] Data concerning the years 1859 and 1899 are taken from Leonida Colescu, *Analiza*

Economic Status

The main branch of economy was agriculture, which ensured over 90% of the country's exports and, therefore, the sole resource for the process of modernization[17]. Industry was in the manufacturing "phase". In 1863 there were only 173 steam engines in Romania's "industry"[18].

A significant reference point was communications. In the modern world railroads, sewers, bridges, and other such commodities were being built, but in Romania they were barely turning the main country roads into passable modern roads. It took Prince Al.I. Cuza 59 hours by coach to go from Iaşi to Bucharest[19]. And transportation from Iaşi to Galați was more expensive than that from Paris (France) to Galați[20].

Strategic Goal

Right after the Union, Al.I. Cuza had three main goals: to strengthen the Union, to modernize the country, and to gain its Independence. In seven years of rule he succeeded in strengthening and asserting the new state on a European level, kickstarted its modernization through the reforms he implemented, and created the internal and external conditions necessary for obtaining state independence.

ROMANIA IN 1914

Territory

At the beginning of the 20th century, Romania's area was 1.3% of Europe. Though a small state, Romania had a larger area than the states south of the Danube[21]: Serbia – 48,382 km^2; Bulgaria – 95,704 km^2; Greece – 64,688 km^2.

---

rezultatelor recensământului general al Populației României de la 1899, Bucharest, 1944, p. 33; for the year 1930, data from *Bréviaire Statistique...,* p. 18-20.

[17] *Istoria Românilor*, VII.1, *Constituirea României Moderne (1821-1878)*, coordinated by Acad. Dan Berindei, Bucharest, 2003, p. 604 and the following.

[18] *Ibidem*, p. 607.

[19] I. Simionescu, *op.cit.*, p. 393.

[20] *Istoria Românilor…*, p. 614.

[21] Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Iaşi, 1992, p. 145.

Neighbours

Romania bordered the Austro-Hungarian Empire to the west and north, the Tsarist Empire to the east, Serbia to the south-west, and Bulgaria to the south. Starting from 1878, the country had access to the Black Sea.

Population

With its 7,160,682 inhabitants (in 1912)[22], Romania was ranked among the small countries, having a population smaller than Austria (26,150,599 – in 1900), Hungary [with its subjugated provinces, n.ns. – Gh.I.] (19,254,559 – in 1900), Germany (56,367,178 – in 1900), France (38,961,945 – in 1901), Great Britain (41,458,721 – in 1901), etc. However, it should be mentioned that, given its position in the south-eastern part of the continent, the country had a much larger population when compared to the states south of the Danube[23]: Bulgaria (3,733,189 – in 1900), Serbia (2,493,770 – in 1900), Greece (2,430,807 – in 1896).

Economic Status

A significant reference point is the population distribution by profession. Approximately 80% of inhabitants worked in agriculture, which matter-of-factly, ensured a similar percentage in the country's exports. However, it should be noted that the Act for Industry Support which was passed in 1887 (completed by the 1912 Act) created proper conditions for the growth of mechanized industry. The Mining Act of 1895 favoured the oil extraction and Romania became an important exporter in the years before World War I. However, the economy of 1914 Romania was predominantly agrarian, dependent of the imported industrial products and technologies.

Strategic Goal

After winning state independence, the ideal of Romanians in the Kingdom and subjugated provinces – creating a unitary state – was asserted ever more clearly, with conviction and hope. The Alliance with the Central Powers,

---

[22] *Bréviaire Statistique...*, p. 9.

[23] L. Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României de la 1899*, Bucharest, 1944, p. 40.

required by the political context in the last decades of the 19th century, ensured a secure environment necessary for the consolidation of the state, and even attracted foreign investments. Gradually, Romanian diplomacy created ties with the Entente, who was able support the final stages of the union of the Romanian principalities, as well as the national state.

*
*   *

In 1914, Romania was seen as a European country that had much reduced the gap which had separated it from the West in 1859. Its geographical position was of great interest from a *strategic* point of view: cca 900-km border with Tsarist Russia, cca 1300-km border with the Austro-Hungarian Empire, its Danubian position, and access to the sea offered Romania important advantages both in time of peace and war. The country's economic resources (grain, wood, oil, and so on) were important for its own economic development and for international trade, which was potentially important in case of conflict and contributed to ensuring its dominant position in the south-east of Europe.

Moreover, *the communications and telecommunications system* held a substantial strategic value. From the same perspective – the event of a European conflict – the *military force* should be noted, not just because of its size and equipment, but also because of the high esteem it had gained in the war of 1877-1878.

At the same time, *the country's rhythm of modernization* had been noticed by historians, political figures, and journalists who gave Romania the name of "Oriental Belgium" or "European Japan."

On the other hand, the state of economic development placed Romania in the second section of the European "hierarchy," still in the sphere of the Great Powers' political and economic interests.

INTERWAR ROMANIA

Territory

After the Great Union, Romania, with its area of 295,049 km^2 , represented more than 2.52% of Europe's territory, the 10th biggest European country[24]. Romania was smaller than Germany (470,714 km^2), France (550,986 km^2), and

[24] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României*, Bucharest, 1937, p. 9.

Poland (388,635 km^2), but larger than Czechoslovakia (140,499 km^2), Hungary (93,061 km^2), Bulgaria (103,146 km^2), Yugoslavia (249,468 km^2), and Greece (130,199 km^2)[25].

Therefore, Greater Romania strengthened its position in Southeast Europe, with a significantly larger area than the other states, outsized only by Poland and, of course, the Soviet Union.

Neighbours

Greater Romania had new neighbours: Soviet Russia (later the Soviet Union) to the east, Poland and Czechoslovakia to the north, Hungary to the west, Yugoslavia to the south-west, and Bulgaria in the south. In addition to this, it strengthened its position at the Black Sea by significantly lengthening its coastline stretching from southern Dobrogea to the Dniester's mouths. The dissolution of Austro-Hungary, as well as the vicinity of Poland and Czechoslovakia, increased the feeling of security in this part of Europe.

Population

One consequence of the Great Union of 1918 was an almost twofold increase in population from 7,771,341 inhabitants in 1914 to 14,669,841 inhabitants in 1919[26]. Thus, it became a mid-sized country, the eighth in Europe by population[27].

In 1930[28], with over 18,000,000 inhabitants, Romania was only surpassed by: the Soviet Union (including its Asian territory) – 160,000,000 inhabitants; Germany – 65,092,000 inhabitants; France – 41,610,000 inhabitants; Italy – 41,069,000 inhabitants; Great Britain – 39,952,377 inhabitants; Poland – 31,685,000 inhabitants; and Spain – 23,563,867 inhabitants. It had a larger population than: Hungary – 8,688,319 inhabitants; Yugoslavia – 13,822,505 inhabitants; Czechoslovakia – 14,735,711 inhabitants; Greece – 6,398,000 inhabitants; and Bulgaria – 5,776,400 inhabitants, etc.

An important issue was the Romanians who remained in other states after the Great Union[29]: in Russia – 249,711; in Yugoslavia – 229,398; in Bulgaria –

[25] *Bréviaire Statistique...*, p. 10.
[26] *Ibidem*, p. 9.
[27] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 9.
[28] *Bréviaire Statistique...*, p. 8.
[29] D. Şandru, *Populaţia rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iaşi, 1980, p. 49.

60,080; in Hungary – 23,760; in Czechoslovakia – 13,610; in Albania – 40,000; in Greece – 19,703.

Economic Status

The main direction of modernization in the interwar period was industrialization. The legislation adopted by liberal governments between 1922-1926 and 1934-1937 favoured a growth of domestic industry and capital. In 1938, the industry contributed over 30% to create the national income and ensured approximately 80% of the goods necessary for domestic consumption. Significant progress was also recorded in transportation; Romanian automobiles and locomotives were competetive in Europe; civil aviation was also comparable to that of other European countries that had a superior level of economic development.

However, Romania still depended on importing machine tools, highly technical industrial products, and so on. As to the percentage of population working in agriculture, Romania was only outnumbered by the Soviet Union and Bulgaria. Moreover, Romania ranked among the last in Europe in what concerns agricultural productivity and national income per capita.

Strategic Goal

Interwar Romania’s foreign policy aimed to maintain its *status-quo*, to enforce and defend the terms of the peace treaties signed at the Paris Peace Conference.

Romania relied on the support of France and Great Britain, on regional alliances – the Little Entente and the Entente, on good neighbour relations with Poland; in addition, because of N. Titulescu especially, it kept in high regard the role of the League of Nations in safeguarding peace.

*

* *

Eighty years after the institutionalisation of the modernization process – during Al.I. Cuza’s rule –, Romania becomes a country situated in the “middle” zone of Europe: the 8th country in terms of population (approximately 20 million in 1940) and 10th in area, with an economy comparable to that of developed countries. In some regards, however (such as national income/capita; productivity; birthrate and mortality and so on), it remained among the underdeveloped countries on the continent.

Romania was seen – among international chancellors, but also in the public eye – as a member of the European family. World War II interrupted this process, which in a few decades could have significantly improved its position in Europe.

II.

ROMANIA'S WAY TO MODERNITY
(1859–1918)

1. A POLICY OF THE *FAIT ACCOMPLI*: FROM THE UNION OF THE PRINCIPALITIES TO THE PROCLAMATION OF THE KINGDOM (1859–1881)

Between the Union and the Independence, many of the major political acts in the modern history of Romanians were said to fall under the category of *faits accomplis*. Neither were these completely isolated actions. Yet, speaking about Europe in the "century of nations", Nicolae Iorga estimated that the "*fait accompli* system" was "an element of originality created by Romanians…" Cavour's words were also significant: "The union of the principalities and the vote of the people marked the beginning of a new era in Europe's political system". The series of *faits accomplis* of that time in Romania included: the double election of Prince Alexandru Ioan Cuza, the subsequent consolidation of the union, the secularization of monastic properties, the 2 May 1864 coup, 11 February 1866, the appointment of the foreign prince, the 1866 Constitution, and Romania's proclamation of independence (1877).

All these have something in common: they all expressed the will of the Romanians in the two principalities, and later, of the new state, to forge their own destiny, despite the great European powers' policies. The "*fait accompli* system" was the reaction of Romanian political actors to the decisions – too often unfavorable – of the guaranteeing powers (resulting from international congresses and conferences). It was thus proven to Europe that Romania was not a product of European diplomacy – as some European chancelleries had affirmed –, which could therefore intervene at any time in its policies, and that small nations could also create a place for themselves in history.

The Double Election of Prince Alexandru Ioan Cuza (5-24 January 1859)

As per the provisions of the Paris Convention, provisional commissions of three kaimakams were created in the principalities to organize elections for the

assemblies intended to elect the two princes. The Moldavian elective assembly was dominated by the representatives of the national movement, while the Wallachian one comprised mainly conservatives, who also wanted the union, but favored the formerly appointed prince, G. Bibescu. In Jassy, capital of Moldavia, the assembly unanimously elected Alexandru Ioan Cuza as the new prince. He was the only candidate voted by all members of the national movement, and the conservatives accepted him after the son (G. Sturdza) of the formerly appointed Prince Michael Sturdza was invalidated. Colonel Cuza, head of the army, was a former 1848 revolutionary, also known for his resounding resignation as Galați district bailiff (*pârcălab*) as a result of Moldavian elections rigging. The results of the Moldavian elections raised hopes for the national movement in Bucharest. As no provision in the Convention of Paris expressly forbade electing the same person to be the prince of the two principalities, and the conservatives had become intimidated by the mass demonstration organized by the national movement, Bucharest unanimously elected the same Alexandru Ioan Cuza as head of state.

This double election was an intelligent and bold solution found by the Romanians to the refusal of the great powers to admit a complete union of the two provinces. This *fait accompli* "took European diplomats, who did not expect any such result of the elections, by surprise", as J. Jooris, Belgian diplomat in Constantinople, wrote afterwards. The words used all over Europe to describe the situation are significant: "an extraordinary solution", "a clever and daring political action", "a victory as we have rarely seen in history", "a fortunate stroke of inspiration". In Vienna, the news was received with "the greatest astonishment", in Constantinople with "stupefaction and confusion", in Paris with "bewilderment and admiration", and in St. Petersburg as "a fairly big surprise".

Speaking about this as an example of political maturity to be followed by the Romanian Parliament while discussing the amendments to the Constitution, I.C. Brătianu said before the Chamber of Deputies on 1 June 1883: "I remember that when we chose Cuza to be our prince, not only the younger nations, but even England was bewildered by our political cleverness, which allowed us to elude a treaty imposed to us by the whole of Europe. That was how we worked and that is how we got here"[1]. Choosing the same prince as the head of state of the two principalities represented *the birth of modern Romania.*

[1] I.C. Brătianu, *Acte şi cuvântări*, VIII, Bucharest, 1939, p. 199.

Consolidating the Union: The Reform Policy

After an intense and ingenious diplomatic activity – also taking advantage of the war opposing France (allied with Sardinia) and Austria –, Al.I. Cuza persuaded the seven great powers to acknowledge the double election, but only for the period of his own term in office. Yet his mission was extremely difficult, as he had to move constantly between two governments, two assemblies, etc., that is, between Bucharest and Jassy (cities located at some 400 km from one another, which, in those times, represented a journey of about 60 hours). The prince immediately operated the administrative centralization of the two principalities: the armies were united, as well as the telegraph administration and the currencies, as steps towards a *full union*. After a great deal of diplomatic effort, Al.I. Cuza finally obtained recognition for the union from the Porte and the guaranteeing powers. In the Proclamation of 11/23 December 1861, the prince declared: "The union has been achieved, and the Romanian nation is now established... On 5 and 24 January, you all put your trust in one ruler; your chosen man gives you today a united Romania". The capital was set in Bucharest, where a single government and a single parliament opened their session on 24 January 1862. The official documents began to bear the header *Romania*, though the suzerain power refused to acknowledge the new official name.

The new political context allowed for the continuation of the *reforms* the prince had designed together with his main advisor, Mihail Kogălniceanu. The first important reform to be carried out was the *secularization of monastic properties* (the Law of December 1863), which placed 25% of the country's territory under state ownership. It is worth mentioning that most of these properties belonged to monasteries that were subordinated to patriarchies or monasteries from Greece or the Middle East. Secularizing their assets – together with the ones belonging to all-Romanian monasteries, naturally – proves once more the capacity of the prince and his counselors to assert the young state's independence from the Porte and the other great powers.

But the *agricultural reform* was much more complicated, as, besides the foreign resistance – the neighboring empires opposed all "revolutionary" measures meant to consolidate the new state –, there was the fierce internal resistance of the great landlords, who dominated the Assembly. After several failed attempts, it became effective as a result of the *coup d'état* of 2 May 1864. The prince dismissed the Assembly and promulgated the *Developmental Statute of the Paris Convention*. Despite the reassuring name, the document was in fact a new constitution, replacing the dispositions of the Convention, written in the country, and adopted by plebiscite. A new *authoritarian regime* was installed.

The parliament was subordinated to the prince, who had the unique right to pass a bill and to veto the decisions of the Assembly. Through an *Addendum*, the representatives of the guaranteeing powers in Constantinople acknowledged the *Statute* and the right of the Bucharest power to pass laws without their consent. This was another milestone on the path towards the full independence of the country.

In this new context, the new *agricultural law* was passed, on 14/26 August 1864. Its first article stated: "The peasants [*clăcaşii*, *pontaşii*] shall be and remain full owners of their property (land); the land granted to each shall be decided by law"[2]. The size of the plots distributed depended on the number of animals in the peasant's possession. Article 10 stated that "the labor duty [*claca*, *boierescul*] and the tithe are hereby abolished, now and forever, on all Romanian territory"[3], as well as all the other obligations towards the boyars the peasants had had since the Middle Ages. The property thus allocated was to be paid for in installments calculated for 15 years. The agricultural law of August 1864 distributed about 2 million hectares of land to some 500,000 families. And, though no more than $^2/_3$ of the great estates were divided and the forests were not included in the reform program, this law had a great effect on peasants, who henceforth regarded Cuza as the man who had brought them economic freedom and citizens' rights. This reform laid the foundations for a capitalist agriculture in Romania, and we should bear in mind that agriculture employed by then 80% of the country's population.

The reform program also included the reorganization of the *education system, justice and the army.* In December 1864, the *law on public education* was passed, unifying the education system in the whole country: thus, primary education comprised four years of study, was compulsory and free of charge, secondary education consisted of seven years of study, and university education was of three years. In October 1860, the University of Jassy was created – the oldest university in Romania –, followed in July 1864 by the University of Bucharest. During the same years, Music Academies were created in Jassy and Bucharest, as well as schools of fine arts, regular schools and several gymnasiums all over the country.

In December 1864, the *Penal Code* (after the model of the French and the Prussian penal codes) and the *Civil Code* (based on the Napoleonic and the Italian codes) came into force. Both codes were based on foreign models and both contained provisions of the former national legislation in force.

---

[2] C. Hamangiu, *Codul general al României*, 2nd edition, II, *1856-1900*, Bucharest, n.d., p. 78.
[3] *Ibidem*, p. 79.

Given the urgent need for a strong defensive force and the fact that he was most familiar with this field, Cuza paid special attention to the *army*: he unified the two armies, reorganized the training system, broadened the recruitment base, invited French military advisers, sent young Romanian military officers to study in France, modernized the infantry and artillery equipment, established factories to produce arms and ammunition, etc. Towards the end of his reign, Al.I Cuza wrote to Emperor Napoleon III that he had an army of 40,000 people (20,000 people in the regular army, 12,000 border troops and 8,000 militiamen (*dorobanți*), well equipped with modern rifles and canon, all imported from France. This was actually the core of the army which won the War of Independence in 1877-1878.

Among the many reforms carried out during Cuza's reign, mention should also be made of: *the communal law*, *the county councils law*, *the public accountancy law*, *the Court of Auditors law*, *the State Council law*, *the Chambers of Commerce law*, *the metric system law*, *the Church laws* (as regards the appointment of metropolitans bishops and bishops and the self-governing status of the Romanian Orthodox Church, from then on tied only by dogma to the Patriarchy of Constantinople), *the expropriation in the public interest law*, *the state pensions law*, etc.

In a seven-years reign, Cuza, guided by an extraordinary political will and vision, managed to lay the constitutional and economic foundations of modern Romania. In the periods that followed, Cuza continued to be seen as the founder of modern Romania. His work equals, at a European level, the importance of the work carried out by Cavour in Italy and by Bismarck in Prussia.

Installing the Foreign Dynasty (10 May 1866)

After what was to be considered a "glorious" reign and after imposing, in quite a short period of time, a vast, complex, and sometimes radical reform program, Al.I. Cuza was forced to abdicate and leave the Romanian throne to a foreign prince. The 11 February 1866 act was considered both a "revolution" and "an act of betrayal". A century and a half later, the historiographical debate is still continuing.

Here are some of the factors which determined and could perhaps explain Cuza's overthrow:

a) When he was chosen, the idea of bringing a foreign prince to the throne had not died out, but was only postponed. Most of the politicians believed he had a role to play only for as long as the Union was not completed and wanted to

prepare the way for the coming of a foreign prince. Paradoxically, Cuza's domestic and external success precipitated his forced abdication.

b) The political leaders who prepared the 11 February coup wanted the abdication – as well as the coming of the foreign prince – to be a complete surprise, to avoid bringing the Romanian issue back on the European powers' agenda, which was thought to endanger the very Union.

c) The abdication was imposed by the so-called "monstrous coalition" – composed of radical and conservative leaders, each having their own reasons for wanting Cuza overthrown –, which had one purpose: to get rid of Cuza and bring in the foreign prince; the coalition disappeared afterwards.

d) The social, economic and political context favored the coup. The manner in which Cuza played his political role – and especially the manner in which he treated the radical and conservative leaders –, the personal authority he assumed, the immediate effect of the reforms, the economic hardships of the country, the ruling clique, and some personal and political mistakes – such as alienating Mihail Kogălniceanu –, all so vulnerable to speculations in the press, created an atmosphere of discontent in the country.

e) The "monstrous coalition's" acts were greatly encouraged by France's shift of attitude towards Cuza.

f) Last, but not least, comes the political credo of the Union prince himself. Immediately after his double election, he wrote in a note to the guaranteeing powers: "This country demanded to be united under a foreign prince. As far as I am concerned, I have always endeavored to do everything in my power for the success of this idea, and my election did not alter my old convictions. Lacking any personal ambition and wishing nothing better than the development of my country, it is superfluous to say that I shall indeed be ready to return to my old private life at any moment, and I shall never regard such retirement as a personal sacrifice"[4].

Towards the end of his reign, with a feeling of accomplished duty, Cuza declared in his message at the opening of the Chamber, on 5/17 December 1865: "On this solemn occasion, I declare that my only ambition is to preserve the love of the Romanian people, to be of use to my country, and to defend its rights. I am far from seeking to secure power by force. As head of the state or common citizen, I shall have no other purpose but the national will, and no other aim but Romania's greater interests. I myself shall never be an obstacle to any event likely to further consolidate the political edifice I was fortunate to help build"[5].

---

[4] G. Chiriță, *Preludiile şi cauzele detronării lui Cuza Vodă*, in *RdI*, 29, 1976, 3, p. 371-376.

[5] *Ibidem*, p. 366.

And it is true that Cuza never attempted or accepted any initiative meant to bring him back on the Romanian throne. He was however extremely affected that the army, which he loved and for which he had made great organizational efforts, took part in the 11 February 1866 events.

On 11 February 1866, the ruling stewardship convened the legislative bodies. The government was to be led by Ion Ghica, an important member of the "monstrous coalition" and a person with personal connections at the Porte. He proposed that the Romanian throne be entrusted to Count Philip of Flanders, the brother of King Leopold II of Belgium. It was a sign that the political elites in Bucharest wanted to keep the country independent, following the successful model offered by Belgium, also a small country located in the dangerous vicinity of great powers. Yet the "delicate" position of Belgium prevented the count from accepting the offer: he was not wanted by Napoleon III, as he belonged to the House of Orléans, also a claimant to the French throne. In this complex – and one might say fortunate – set of political circumstances, Ion C. Brătianu – with the provisional government's mandate – managed to persuade His Highness Charles-Louis of Hohenzollern-Sigmaringen to accept the offer. He was the son of Prince Charles Anthony of Hohenzollern-Sigmaringen, governor of Rhineland, and would become Romania's prince under the name of Charles (Carol) I. Given that the German prince was related to Emperor Napoleon III, no objections came from France. Chancellor Bismarck, seeing with his quick eye an opportunity for future German influence in Southeastern Europe, considerably encouraged this decision.

Continuing the *fait accompli* policy, the ruling stewardship organized a plebiscite – between 2/14 and 8/20 April 1866 – by which the citizens expressed – with a crushing majority – their agreement to the installation of a foreign dynasty in Romania and their acceptance of Carol I. On 10/22 May 1866, the prince took the oath in front of the representatives of the nation. The Porte was displeased with the new situation, but could do nothing, as all the other powers accepted the new configuration and the political leaders in Bucharest, now lead by a relative of King William I of Prussia and of the French Emperor Napoleon III, stood firmly by their decision. With this *new fait accompli*, Romania, now known and renowned in Europe under this name, opened a new chapter in its modern history, a chapter that would end in 1918.

Securing the Independence (1877-1878)

The series *of faits accomplis* achieved by Cuza and then by Carol I (especially the adoption of the new Constitution) had already prepared Europe to

accept more easily a greater autonomy for Romania, which, naturally, aimed at complete independence. The Bucharest government had signed several conventions with the European powers, including the commercial act with Austria-Hungary, which were further steps towards independence from the Ottoman Empire. And yet, the Porte continued to consider the “United Principalities” – as they insisted on calling Romania – as one of its “privileged provinces”. The new Oriental crisis which broke out in 1875, heralding a new Russian-Turkish war, was the occasion for cutting off the centuries-old tie with the Porte. However, the international circumstances were not favorable to Romania. As the Romanian Ministry of Foreign Affairs brought about this issue in January 1876 with the guaranteeing powers, trying to secure their neutrality, it became obvious that there was going to be no political support; even worse, in some cases their reaction was downright hostile.

But Bucharest politicians were firm in their decision. Thus, I.C. Brătianu declared in Parliament: “Should all the powers in Europe... say that Romania be a Turkish province, we would not suffer it”[6]; the powers were presented with a Romanian note of protest, and anti-Ottoman demonstrations took place in the whole country, demanding armed resistance. As a sign of Romania’s newly acquired status, I.C. Brătianu (prime-minister) and Mihail Kogălniceanu (minister of foreign affairs) asked Tsar Alexander II and Chancellor A.M. Gorchakov – during a meeting in Crimea, in September-October 1876 – to sign a convention with Romania stipulating the conditions in which the Russian army could cross Romania on its way to the Balkans. The Convention was finally signed on 4/16 April 1877, in Bucharest. For the Porte, this was a sign that Romania had become an enemy, so they started the reprisals (pillaging, bombings of Romanian towns on the banks of the Danube, etc.). Public opinion, the press and the army reacted promptly, demanding that the government take the necessary measures. On 26 April/8 May 1877, the “Stephen the Great” battery in Calafat answered by bombing the fortress of Vidin and the Ottoman ships in the harbor. War had begun. On 29 April/11 May and 30 April/12 May respectively, the Chamber of Deputies and the Senate officially declared war on the Ottoman Empire.

These were the circumstances in which the two Chambers declared Romania’s independence. Mihail Kogălniceanu said in front of the Chamber: “Therefore, gentlemen, I have neither doubt nor fear in declaring... that we are a free and independent nation”[7]. The first measures taken as an independent state

---

[6] N. Adăniloaie, *Independența națională a României*, Bucharest, 1986, p. 139.

[7] *Istoria românilor*, VII.1, *Constituirea României moderne (1821–1878)*, edited by D. Berindei,

were the creation of the "Romanian Star" military medal and the cancellation of the tribute to the Porte. The money thus saved was used to better equip the army. On 10/22 May, the first celebration of Carol I's enthronement, the prince was congratulated on the newly proclaimed independence of the country. The event was marled by numerous rallies in the capital and in the districts. Although the Romanian government expressed their wish to participate in the Russian-Turkish war and force the Ottoman Empire, by force of arms, to acknowledge the independence, Russia would not admit it. First of all, the condition imposed by Prince Carol I, that the Romanian army should be considered an independent army in its relations with Russia, was considered unacceptable. Then, underestimating the Ottoman army, the Russian military and diplomats hoped the war would be short and the victory an easy one. The later developments – the Turks resisted furiously, so that the Russians were in danger of being thrown back across the Danube – offered Romania a chance to bring a decisive contribution to the victory.

Briefly, Romania contributed to the victory against the Ottomans by: helping the Russian army cross the Danube and conquer the city of Nicopolis; intervening on the battlefield, at the request of Grand Duke Nicholas, in a most critical moment; mobilizing an army of about 100,000 men, of which 60,000 were operational troops. At Fort Pleven about 40,000 Romanian soldiers fought, with 108 canon (out of the total number of 190 canon); the Commander in Chief of the Romanian and Russian troops fighting at Pleven – where the main battle of the war took place – was Prince Carol I, who negotiated his way to this position; a decisive contribution in occupying Redoubt Grivitza I, conquering Pleven, occupying Vidin, etc. The Romanian soldiers distinguished themselves by their valor and sacrifice, as the European press of the time remarked.

Mention should be made that the government appealed to the people to cover the military expenses. The Romanians in the Austro-Hungarian occupied territories contributed alongside the Moldavians and the Wallachians to the war effort, with money and manpower. Dozens of volunteers from Transylvania, Banat, and Bukovina enlisted in the Romanian army.

If, during the war, the Romanian-Russian cooperation had been difficult, the 19/31 January 1878 armistice and then the Treaty of San Stefano – signed on 19 February/ 3 March – brought the two armies to an open conflict. Saying that Romania's independence had not been officially acknowledged and that the guarantees stipulated by the Convention of April 1876 were only meant against the Ottoman Empire, Russia did not accept Romania's participation in the peace talks. In the end, though the Treaty of San Stefano officially recognized the

---

Bucharest, 2003, p. 659.

independence and granted Romania the whole of Dobruja, the Serpents' Island and the Danube Delta, the Russian army took over southern Bessarabia (the districts of Cahul, Bolhrad and Izmayil), barely reunited with Moldavia after the Paris Peace Congress (1856).

Under pressure from the other great powers – namely, Austria-Hungary, Britain and Germany – worried about Russia's growing influence in the Balkans, the Congress of Berlin was convened between 1/13 June and 1/13 July 1878. Romania's representatives – I.C. Brătianu and M. Kogălniceanu – were not officially accepted to the talks and were only allowed a brief presentation of their country's position. As it was said, "they were listened to, but not heard". Romania's independence was acknowledged, alongside Serbia and Montenegro's. Also recognized was the annexation by Romania of Dobruja, of Serpents' Island, and of the Danube Delta. Still, southern Bessarabia had to be ceded to Russia. The de jure recognition of the independence by some great powers required that two conditions be met: the Constitution was to be modified, to grant citizenship to the Jews; and the Stroussberg affair had to be cleared up (named after the German company which had earned an important railway construction contract in Romania and which had gone bankrupt). Only after these conditions were met (the first one, only partially, as the Jews were granted conditional and restrictive citizenship), Great Britain, Germany, and France officially acknowledged Romania's independence, in February 1880.

This newly gained independence gave Romania a new status among the other European states. The foundations were laid for the consolidation of the political and institutional system – whose role obviously increased within the process of social-economic development –, for the promotion of a foreign policy truly and completely dedicated to defending the country's best interests, and for an accelerated modernization of the country towards a fully developed Romanian unitary nation-state. The end of the Ottoman suzerainty and of the collective guarantee regime imposed by the great powers was practically a quantum leap, fundamentally changing the position of the Romanian state from autonomy to independence, a decisive factor in stimulating the energies and the development of the country. Romania's integration in the Europe of that time accelerated, affecting more and more aspects of the social, economic, and cultural life.

Proclamation of the Kingdom (March 1881)

One of the first important consequences of Romania's becoming independent was the fact that it could proclaim itself a kingdom. This next *fait*

accompli was carried out in March 1881. Romania, although independent, being a small state in an area of influence of more than one great power, was permanently confronted with external economic and political pressures. Austria-Hungary was particularly firm in promoting its interests, the main ones being control over the Danube and cessation of the national movements in Transylvania and Bukovina. Hoyos, Austria-Hungary's representative in Bucharest, "advised" Brătianu to postpone the proclamation of the kingdom until the Danube issue was settled and tried to obtain guarantees that Romania would not support the national movement of the Romanians in the Austro-Hungarian Empire.

Without waiting for the agreement of Austria-Hungary, the Romanian government proclaimed the kingdom on 14 March 1881 (old style date), proving once more the determination of the Romanian politicians when it came to pursuing national objectives. The moment and the manner of the proclamation surprised everybody. The same Hoyos, who had known something since February – as he had touched upon the matter with the Romanian prime minister –, wrote to Vienna that the event had come unexpectedly.

The development of the events falling into the category of *faits accomplis* and the strategy chosen by the politicians in Bucharest to impose the country at an international level and to consolidate the young state allow us to speak of a "Romanian model" in the "century of nations". The Romanians proved their originality as, within the rigid limits of the order the great powers had imposed, they managed to find, with lucidity and daring, the means to pursue their national objectives. They believed in their cause and found the strength and determination to go on, despite the often unfavorable international circumstances. Except for the act of 11 February 1866, all the other *faits accomplis* benefited from large popular support, increasing the originality conferred by the Romanians to this kind of political action.

2. POLITICAL SOLIDARITY: TOWARDS THE CREATION OF GREATER ROMANIA

The Imperative of Political Solidarity

Independence, the acquisition of Dobruja and the proclamation of the kingdom opened the last stage in the 1848 revolutionary program: the construction of a unitary and independent Romanian state, comprising the whole of the Romanian nation. In an international context of growing aggression from the neighboring empires, unity was the only chance of survival for a small

nation. In this respect, Nicolae Iorga wrote on 17 August 1914: "This imperialism, with London ruling over five continents, with St. Petersburg claiming the Balkans and Manchuria, with Vienna's eyes set on Serbia and Ukraine, with Berlin dreaming of Asia Minor and the road to Baghdad, oppressing us all and meaning us to be scorned and despoiled vassals, this bastard product of the old century's vile ambitions, this brutal monster eager to crush nations and rights, as with Luxembourg or Belgium, this is our greatest enemy; and we can only exist and continue to exist if we are united by the national ideal, by the national ideal alone"[8].

Though – in the political context of the end of 19th century and the beginning of the 20th century – Romanian diplomacy seemed focused on other objectives, its true aims were clear to the well-informed political observer. Thus, the Austro-Hungarian army Chief of Staff, Franz Conrad von Hoetzen-dorf, wrote to his country's minister of foreign affairs, on 21st October/3rd November 1913, that "The idea of a *Greater Romania* has gained a lot of ground in Romania, so much in fact that Transylvania and Bessarabia are now the next objectives of their foreign policy; greater interest is shown, though, to Transylvania than to Bessarabia"[9]. In a conversation with the German General Moltke, in May 1914, he was also saying that: "Romania is lost for us. It is said that the fault for the broken relations lies on our side, but, in fact, our attitude merely served to dissimulate the true feelings and reasons. The issue of Greater Romania is now thirty years old. For a while, it was kept in the shadow. But the Balkan crisis brought it back into the daylight"[10].

The political solidarity between all social and political forces in the Old Kingdom and in the occupied provinces became an imperative at the end of the 19th century and the beginning of the 20th. Only joint coordinated action could bring success to the national objective, and national sentiment ("national instinct", as Take Ionescu used to call it) began to be extremely powerful in those decades. National solidarity found different expressions: participation of Romanians from the occupied provinces in the political and cultural events taking place "in the country", mass protests of the Romanians in the kingdom against the oppression suffered by their brethren from the other provinces, and permanent links between the Romanian politicians inside and beyond the borders of the kingdom.

---

[8] N. Iorga, *Voinţa obştii româneşti*, Bucharest, 1983, p. 15.

[9] *1918 la români. Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român: Documente externe, 1879-1916*, I, Bucharest, 1985, p. 351 (hereafter cited as *1918 la români*).

[10] P. Oprescu, *Problema naţională în politica externă a României din preajma primului război mondial*, in *RdI*, 36, 1983, 11, p. 1095.

Though difficult to select, we shall only give a few examples: in 1904, numerous Romanians from Transylvania and Bessarabia took part in the commemoration at Putna of four centuries since the death of Prince Stephen the Great of Moldavia, in 1906, at the great exhibition in Bucharest, in 1909, for the anniversary of half a century since the Union of the principalities, in 1911, the anniversary, by way of a popular gathering in Blaj, of fifty years since the establishment of the Astra cultural association, etc. The diplomatic representative of Austria-Hungary in Bucharest wrote, upon the arrival of Transylvanians in the capital city, for the celebrations held in the autumn of 1906: "With three military bands playing, the Romanians from Transylvania, with their choirs, who had just got off five successive trains, were welcomed with great enthusiasm by a huge rally of people and by numerous Romanian associations… Then, the choir from Lugoj started singing 'Awaken thee, Romanian!' and so many people gathered that Bucharest had never witnessed such scenes. On all streets, the guests we are received with great joy and enthusiasm; welcoming messages and bunches of flowers accompanied the group all the way"[11]. On 24 January 1891, the Cultural League was created to organize solidarity actions and coordinate all efforts of the cultural forces towards awakening the national consciousness of all and fighting against national oppression, compensating for what the politicians in the kingdom were unable to achieve.

Continuing the tradition started during the 1848 Revolution and during Cuza's reign, the contacts between politicians in the Kingdom of Romania and those in the occupied provinces were close and permanent. Of course, there were been disagreements as to the tactics to be adopted or the means to be employed, but all agreed on the final goal. The Romanian government supported financially – at an official, but also at an unofficial level – the struggle of the Romanian forces in the occupied provinces. D. Onciul, vice-chairman of the Cultural League, said at the celebrations organized in the autumn of 1911: "The echo the League had in all Romanian social circles is a touching proof of the cultural unity of all Romanians. This is a great joy to all who toil on the ground of national culture and unity, for the soil where they sowed the seeds is fertile and, when the time is ripe, the harvest will be rich"[12]. The same frame of mind also animated the Romanian soldiers crossing the Danube in 1913, during the Balkan War: they were all chanting "In Transylvania".

---

[11] *1918 la români*, I, p. 286.
[12] *Ibidem*, p. 322.

All political actors in Romania were focused on this purpose; the liberals and the conservatives worked together for it. Count Pallavicini, an Austro-Hungarian diplomat, was writing after a mission to Romania that the politicians "are all agreed on a single creed: that the day will come when Romania's national dream comes true, despite the [Habsburg] monarchy"[13]. The Viennese observer's remark was correct: as a small state, Romania could not afford to have, in its modernizing and national effort, a divided political class, at least not insofar as foreign affairs were concerned. Of course, not all politicians shared the same views on the tactics, the timing or the means; yet, the foreign policy never lost sight of the ideal of the national unity, and all the political forces answered to this higher imperative. The necessity to have one firm foreign policy was felt by liberals and conservatives alike. "It is my belief that, as far as foreign policy is concerned, there is genuine solidarity between all Romanians" – declared N. Lahovari, a member of the government, in the Chamber of Deputies, on 30 March 1899 – "and that no government will be so treacherous or foolish as to act otherwise than in our country's best interest"[14], or, on another occasion, "We can be divided here, but outside, in front of the foreigners, we must stand united…"[15]. In the same idea, that the foreign policy should not be linked to any party's policy, P.P. Carp – who had accepted to represent Romania in Vienna during a liberal legislature – considered that "we need consistency and we need to prove that the liberals and the conservatives have the same goals, irrespective of their internal policies; the foreign policy has to be national, and can only be national if all agree to it"[16].

The solidarity of the Romanian governmental political parties at the end of the 19th century and the beginning of the 20th was "practice" for the crisis to follow: the Balkan Wars, the World War I, Romania's participation in World War I, and the separate armistice and peace.

From an Alliance with the Central Powers to that with the Entente

The relations with Russia during the Treaty of San Stefano and the Congress of Berlin cast a shadow on the general satisfaction of having obtained the independence. The political leaders in Bucharest understood only too quickly

[13] T. Pavel, *Mişcarea românilor pentru unitate naţională şi diplomaţia Puterilor Centrale*, II, Timişoara, 1982, p. 107.

[14] N. Lahovary, *Discursuri parlamentare*, II, Bucharest, 1915, p. 140-141.

[15] *Ibidem*, p. 214.

[16] P.P. Carp, *Discurs în Adunarea Deputaţilor*, in *DAD*, 1899/1900, 26 November 1899, p. 45.

that the great powers – and especially the two great neighboring empires – were not ready to respect without compromise the independence of the small young states in South-Eastern Europe. Obtaining international recognition and defending independence would be just as difficult a task as conquering it. In the new geo-political circumstances on the continent – that of a rising Germany and a weaker France –, Romania needed strong allies, who could guarantee and support its independence and the modernization process.

But there were limited options as to who the allies should be. Russia was, of course, out of the question. France no longer had the position and the influence it had had during Napoleon III's reign; during the Congress of Berlin, it had shown much reserve and had taken a position alongside Germany and Great Britain, which only recognized Romania's independence in February 1880. Relations with Austria-Hungary were delicate, due to the national issue and to difficult economic questions. This dualism had sharpened the national struggle in the province occupied by Austria-Hungary, and the Commercial Convention of 1875 had had disastrous consequences for the Romanian economy – especially for industry and manufacturing –, hard to accept now that the country had become independent and that the liberals, who were known as protectionists, had come to power.

The power that seemed to ensure most possible advantages and the least problems of all was Germany. After the Franco-Prussian War of 1870-1871 and the Congress of Berlin, it had become the first continental power, with a huge military potential and a spectacular industrial development. Also, Germany continued to be Romania's main economic partner – both for exports and imports –, and its main creditor. We must not overestimate the importance of having a German prince on the Romanian throne, but neither should we fail to appreciate that. Carol I's role in the country's foreign policy was very active, though no major decision was taken without the prior agreement of the main Romanian political forces. Last, but not least, the lack of common borders was a guarantee that no territorial conflicts would tarnish the relations between the two countries.

Romania's option was forced by the creation of the Triple Alliance (Germany, Austria-Hungary, and Italy) in 1882. But the road to Germany, the hard core of the alliance, passed through Vienna and Budapest. Romanian diplomats had a particularly difficult task, as the Austro-Hungarian diplomats tried to impose a continuation of the Commercial Convention of 1875 and a non-implication of Romania in the national struggle of the Romanians in Transylvania. Very skilled and well supported by the Chancellery in Berlin – which restrained a little the aggressiveness shown by Vienna and Budapest –, the

Romanian politicians, led by I.C. Brătianu, managed to pave the way to Romania's joining the Alliance.

Of course, Berlin's support – which meant Bismarck's support – was no deed of charity. The Triple Alliance wanted to control the south-eastern front in a foreseeable confrontation with Russia. Romania was very suitable from this point of view: located between Austria-Hungary and Russia, it had control over the area of the Carpathians, the Danube and had access to the Black Sea; it was the biggest state in South-Eastern Europe, both in territory and in population; it was rich in natural resources of high strategic importance, especially wheat and oil; it had a strong army, as proved during the 1877-1878 War of Independence, etc. Consequently, we can consider that the signing of the treaty came as a consequence of the joint actions of German, Austro-Hungarian, and Romanian diplomats, with added pressure coming from Berlin and Bucharest.

During the negotiations, I.C. Brătianu managed to block Kálnoky's attempt – he was minister of foreign affairs of the dualist monarchy – to include an article in the treaty stipulating that the Romanian government would not tolerate any political actions against Austria-Hungary on Romania's territory. He thus avoided the creation of legal grounds allowing Vienna and Budapest to interfere in Romania's domestic affairs; also, official support for the Romanians in Transylvania was therefore not forfeit.

The alliance treaty between Romania and Austria-Hungary was signed in Vienna, on 18/30 October 1883. Germany also signed it later the same day. Italy signed the treaty five days later, on 3/15 May 1883. The treaty consisted of a preamble and seven articles. The Alliance declared its defensive role and the parties promised each other mutual support in case of external aggression; the treaty also stated the conditions of the political and military cooperation. It was valid for 5 years and would be automatically renewed for another 3 years if none of the parties demanded revision at least one year before expiry. The treaty was a secret one. In Romania, before the beginning of World War I, it had only been known to Carol I and the most important of his counselors. But that was very common at the time. The treaty signed between Great Britain and France in 1904 remained secret even to their parliaments, let alone the general public.

The treaty was very useful to all parties, and certainly very useful to Romania. Austria-Hungary had secured its south-eastern border. Germany felt secured against a Russian attack and free to focus on the western border. Romania, a small young state, felt secure and free to continue the modernization process meant to bring it among the modern European states. The treaty was a diplomatic success for Romania, and was mainly due to King Carol I and to I.C. Brătianu.

Renewing the treaty was a "test" to all diplomats involved and a sensitive "barometer" of international relations in Eastern Europe. Several difficulties had appeared: Romanians in Transylvania were increasingly pressing with their attempt to obtain more national rights; a customs war had broken out between Austria-Hungary and Romania; Chancellor Bismarck, one of the "fathers" of the treaty, had lost his position; it had become increasingly difficult for all parties to keep the treaty a secret; the Austro-Hungarian diplomats were trying to obtain more advantages out of the treaty; Russia had closer and closer relations with Great Britain and France, which had already signed the "entente cordiale"; Romania was increasingly interested in the Romanian diaspora in the Balkans, etc.

After long and difficult negotiations, Romania and Austria-Hungary signed the new treaty in Sinaia, on 13/25 July 1892. It appeared to everyone as a new treaty, though it was almost identical to the one signed in 1883. During the same year, on 11/23 November and 16/28 November, respectively, Germany and Italy also signed the treaty. It was valid for four years and renewable for another three, unless one of the parties demanded revision at least one year before expiry. The treaty was renewed in Bucharest, on 4/17 April 1912, and signed by Germany in July and by Italy in November. This time, it was signed for five years and it was also automatically renewed, unless one of the parties demanded revision. Gradually, at the beginning of the 20th century, an automatic renewal of the treaty meant fewer and fewer guarantees for its application in a crisis situation. The changes in international relations would seriously affect the relations between the parties, and especially those between Romania and Austria-Hungary. After occupying Bosnia-Herzegovina in 1908, the dualist monarchy became increasingly aggressive in the Balkans and started to see a more interesting and faithful ally in Bulgaria. The new orientation given to the Austro-Hungarian foreign policy would estrange Romania and make it look more and more towards the Entente.

The Balkan Wars were the great test for the often-renewed 1883 treaty. The Balkan states estimated the time was right to free themselves from the Ottoman yoke, as the Ottoman Empire was weakened by its war with Italy (1911). The war between Montenegro and the Ottoman Empire began on 26 September/9 October 1912, and soon a concerted attack from Greece, Bulgaria and Serbia followed, on 17/30 October. The Ottoman armies were crushed on all fronts. The Porte asked for an armistice. After the hostilities broke out again, the great powers – fearing an escalation – intervened and imposed the signing of a preliminary Peace Treaty in London (May 1913).

Romanian diplomacy was overworked during those months. At the beginning, Romania accepted the status quo in the Balkans; yet, it had reserved

the right to clarify its position in case of border modifications. To check Bulgaria's increasingly aggressive intentions – strengthened after it had also proclaimed itself a kingdom in 1908 and supported by Austria-Hungary, which thought it could counterbalance Serbia's position –, the Romanian diplomats suggested a rectification of Dobruja's southern border. Besides the strategic interest, not answered in 1878, the request was meant to compensate for the inclusion of Aromanians in other Balkan states. Discontented by the distribution of the freed territory and instigated by the Austro-Hungarian diplomacy, Bulgaria attacked its former allies without even a declaration of war, on 17/30 June 1913. The Romanian government reacted by sending the army south of the Danube. After a march without open fighting, Bulgaria demanded a cease-fire. In recognition of the role played by Romania in this war, the peace treaty was negotiated and signed in Bucharest (20 July/10 August 1913). The peace congress was chaired by the Romanian Prime Minister, Titu Maiorescu. It was the first peace congress in modern times attended only by small states. Austria-Hungary asked for a congress of the great powers – a San Stefano-style congress – to re-discuss the decisions, especially since Bulgaria was forced to abandon some of the recently freed territories to Greece, Turkey, Serbia and Romania.

For different reasons, however, France and Russia supported Romania's position. The "separation" from the Central Powers and the consolidation of relations with the Entente entered the final stage. The coming to power of the liberal government led by I.C. Brătianu accelerated this process. After the Balkan Wars, Romania had to change its foreign policy and adopt one which would allow for the liberation of the Romanians living in occupied territories. A significant signal came with Tsar Nicholas II and his family's visit to Romania, on 1/14 June 1914. Though I.C. Brătianu had not yet undertaken any obligations towards the Entente – not wishing to add further tension to the already tense relations with Germany and Austria-Hungary –, it became more and more obvious that Romania had become estranged from the Central Powers.

3. ROMANIA'S PARTICIPATION IN WORLD WAR I

Neutrality (1914–1916)

The beginning of the war found Romania in a difficult situation. Located at a strategic point between the two sides, it had but very small chances to keep its neutrality. Centuries of being the "battlefield" of confronting neighboring armies had taught it that lesson. Romania was a member of the Triple Alliance. At the

same time, it was obvious that its army was not equipped for a modern war, carried out with machineguns, planes, etc. At a time when the armies of the great powers had modern equipment (heavy artillery, machineguns, etc.), Romania had only three factories producing light armament and ammunitions. The public opinion was Francophile and was sympathetic to the national struggle of Romanians in Austro-Hungarian territories. The government had to make sure it obtained solid guarantees from the great powers so as not to be confronted again with a situation similar with that of 1878, when Russia, once the war was over, acted more like an enemy than like an ally during the peace negotiations. Given all these circumstances, although it had become obvious to the Romanian politicians that, before being finally completed, national unity still required a blood "tribute", through participation in a war, the outbreak of World War I found Bucharest quite unprepared. There was so much at stake for Romania in this war that any decision was bound to be extremely difficult. Fortunately, the government was led at the time by I.C. Brătianu, who proved to be the right man for such times.

The king convened the Crown Council, an institution not mentioned in the Constitution and having only a consultative role, at Sinaia, on 21 July/3 August 1914. It comprised the prime minister, members of the government, former prime ministers, leaders of political parties and other influential public figures who were asked to express their opinion concerning Romania's position in the war (the first Crown Council had taken place on 2 April 1877, during the Oriental crisis). Taking part in the Sinaia Crown Council were: King Carol I and Crown Prince Ferdinand; I.I.C. Brătianu, prime minister, and several other government members; Mihail Pherekyde, chairman of the Chamber of Deputies; T. Rosetti and P.P. Carp, former prime ministers; A. Marghiloman (chairman), I. Lahovari and I.C. Grădişteanu, representing the Conservative Party; and Take Ionescu (chairman), C.C. Dissescu, C. Cantacuzino-Paşcanu, representing the Conservative Democratic Party. The atmosphere was extremely tense in the Council, although I.I.C. Brătianu and the chairmen of the opposition parties – A. Marghiloman and T. Ionescu – had already agreed in principle over a statement of neutrality. The king opened the talks by laying on the table the treaties signed with the Triple Alliance (mention should be made that it was only now that many of the participants heard about them) and by claiming that Romania should enter the war on the side of the Central Powers. To his great surprise, all those present – except for P.P. Carp, who was on his side, invoking the danger represented to Romania by Russia – opposed this idea, all desiring, for various reasons, that Romania stay neutral. One convincing argument was that Romania was not bound by the treaty to enter the war, as Austria-Hungary and Germany

had not been attacked by anyone; on the contrary, they had been the attackers, and they had not even informed Romania of their intentions. Brătianu made, in a memorable speech, a very lucid analysis of Romania's international position at the beginning of this war. The final decision was to adopt a position of *provisional neutrality*, and of *armed expectation*. The government issued a press communiqué to announce that "Romania will take all necessary measures to protect its borders".

The attitude of Romanian politicians was further justified by the fact that Italy had also declared its neutrality a short time before the Crown Council in Sinaia. Russia signed the 18 September/1 October 1914 convention with Romania, in St. Petersburg, guaranteeing Romania's territorial integrity and its right over the Austro-Hungarian territories inhabited by Romanians, in exchange for a benevolent neutrality.

The two years of neutrality were nevertheless dominated by concerns over the war: how to present and apply the neutrality, the choice of the side, what was the right time to enter the war, etc. The liberals, a homogeneous and disciplined party, led with authority by I.I.C. Brătianu – who was very prudent and… "quiet" –, supported the neutrality, while preparing the entry into war at the right moment. The conservatives were divided on the war issue. The A. Marghiloman faction promoted strict neutrality and maintenance of good relations with the Central Powers; the N. Filipescu faction wanted Romania to enter the war alongside the Entente. In May 1915, during the Conservative congress, the two factions split and later joined the Conservative Democratic Party, led by Take Ionescu. King Ferdinand and Queen Mary – who was a great supporter of the Entente, being the granddaughter of Queen Victoria of Great Britain and a cousin of Tsar Nicholas II –, together with I.I.C. Brătianu, later pressed for Romania's entering the war on the Entente's side.

The national struggle in the Romanian Kingdom, and especially the national struggle of the Romanians in Transylvania forced the decision. The former League for Cultural Unity of all Romanians, created in 1891, adopted in December 1914 the name of League for Political Unity of all Romanians and created an executive committee which included V. Lucaciu (chairman), Barbu Ştefănescu-Delavrancea (deputy chairman), Nicolae Iorga (secretary), S. Mândrescu, T. Ionescu, N. Filipescu, and O. Goga. The League organized a series of press campaigns, meetings and street demonstrations, managing to persuade public opinion the war was necessary in order to achieve national unity.

The period of neutrality gave Brătianu's government time to prepare the economic, military and diplomatic conditions for Romania's entry into the war. As Bulgaria and Turkey entered the war on the side of the Central Powers,

Romania was caught between two fronts. The exports of cereals decreased dramatically; the imports of arms and ammunition were also obstructed and had to be carried out through northern Europe and then by the Russian railways. The Entente's countries accepted to credit Romania with 2 billion lei in gold for arms and ammunition to be bought mainly in France. And in the country, a General Bureau for Ammunition was created, under engineer Anghel Saligny.

The diplomatic campaign carried out to settle the conditions for Romania's entering the war proved extremely difficult. The Central Powers continued to pressure Bucharest, using the influence of supportive political leaders, such as P.P. Carp, A. Marghiloman, C. Stere, and others. They promised more rights for the Romanians in Austria-Hungary and the cession of a part of Bukovina and the whole of Bessarabia. The Entente countries had varying attitudes, with only one constant common point: Romania should enter the war as quickly as possible and with as few guarantees as possible. But Brătianu's determination would not falter: he risked criticism from both potential allies or enemies – risking keeping Romania out of the conflict and thus losing the opportunity of recovering the occupied territories – and insisted on obtaining political and military guarantees before engaging his country in the conflict. Russia was the main opponent to these demands, as it would not accept Romania's claim over Bukovina, where the tsar's army was already stationed, and would not offer military guarantees. But the political and military context in the summer of 1916 determined France to intervene energetically and push Russia towards signing the agreement with Romania, though Russia continued to hope the conditions could be renegotiated at the end of the war. In August 1916, the agreement was signed.

The Military and Political Conventions between Romania and the Entente (4/17 August 1916)

The political convention was signed by I.I.C. Brătianu for Romania and by the diplomatic representatives of the Entente countries in Bucharest, that is, by Saint-Aulaire for France, Barclay for Great Britain, Fasciotti for Italy and Poklevski-Koziell for Russia. The military convention was also signed by I.I.C. Brătianu for Romania – he was also war minister – and by the military representatives of the same countries. The political convention[17] – also called a treaty by the historians, given its content and importance – stipulated that the signatory powers guaranteed Romania's territorial integrity and acknowledged its rights over the Romanian-inhabited territories within the Austro-Hungarian

[17] *1918 la români*, I, p. 765-767.

Empire. Article 4 fixed these territories: the borders were the river Tisza (in Transylvania), the Danube (in Banat) and the Pruth (in Bukovina). The first article of the military convention[18] specified that Romania would enter the war by attacking Austria-Hungary on 15/28 August 1916 at the latest, that is, eight days after the Thessaloniki operations. Also, the Russian army would attack in Bukovina at the same time as the Romanian army's attack in Transylvania, the Russian fleet would defend the Romanian harbor of Constanța, the Russian army would help the Romanians against a probable Bulgarian attack, the Entente countries would supply Romania with arms and ammunition – as per the contracts – to the amount of 300 tons a day, etc. Undoubtedly, the treaty with the Entente was a success of Romanian diplomacy led by I.I.C. Brătianu. Four powers acknowledged Romania's rights over the Romanian-inhabited territories within the Austro-Hungarian Empire and undertook to confirm them at the Peace Conference after the war.

The Military Campaign in 1916

A new Crown Council was convened on 14/27 August 1916 in Cotroceni to ratify the treaty with the Entente. King Ferdinand, who chaired the Council, firmly supported the government. Again, P.P. Carp was the only speaker to demand that Romania enter the war alongside the Central Powers, invoking the danger Russia represented. But, again, I.I.C. Brătianu gave an impressive speech in favor of the newly signed treaty, assuming all responsibility and stressing the importance of the moment[19]: "The fact that four great powers have acknowledged the justice of our claims and the ethnic borders of the Romanians beyond the Carpathians means a huge step forward for our national cause". The same evening, Romania's representative in Vienna, Edgar Mavrocordat, presented the declaration of war to the Austro-Hungarian minister of foreign affairs, and King Ferdinand issued a proclamation to all Romanians and passed the mobilization decree. Romania's decision not only took Berlin and Vienna by surprise, but also public opinion within and beyond the country. This was Brătianu's merit, as he had demanded that all negotiations be kept secret until de final decision was made.

During the night of 14/27-15/28 August 1916, the Romanian army crossed the mountains and entered Transylvania. In just a few days, the troops had entered Braşov, Făgăraş, Miercurea-Ciuc and Odorhei, and were headed for

---

[18] *Ibidem*, p. 771-774.

[19] I.G. Duca, *Memorii*, I, Bucharest, 1992, p. 282.

Sibiu and Sighişoara. Morale was very high, as the Romanian population received them with immense enthusiasm. But the high spirits did not last very long, as, after the first surprise, the Alliance reacted swiftly and strongly. Fresh troops from the western front were brought to Transylvania, equipped with machineguns and artillery, and the German and Bulgarian armies attacked from the south. The defeat at Tutrakan (on 24 August/6 September) seriously unbalanced the Romanian front. Despite the desperate attempts to keep the Carpathian passes, and the heroic fights in Dobruja and on the Danube, the enemy, with superior numbers and equipment, occupied the region on the river Jiu, south of the Carpathians, including the city of Craiova, and was threatening Bucharest. On 23 November/6 December 1916, the capital was taken. In the Eastern Carpathians, and especially at Oituz, the enemy advance was finally stopped, but with heavy losses. After other fierce battles, during which the towns of Focşani and Brăila were occupied, the front stabilized in early January 1917, on the line formed by the Eastern Carpathians and the river Siret, in southern Moldavia. The royal family, the government, the Parliament and a large part of the civilian population withdrew to Moldavia; Jassy became the de facto capital of the country. After almost five months of war, Oltenia, Wallachia and Dobruja were in the hands of the enemy, and the very existence of the Romanian state was threatened.

There were two explanations for such a military disaster: *external* and *internal*. The main external causes were: Romania entered the war at the wrong time (there were very few operations on the western front; the Russian campaign in Galicia, as well as the Entente offensive at Thessaloniki, had been stopped; all these had allowed for German and Bulgarian troops to be moved to the Romanian front); the German and Austro-Hungarian armies outnumbered the Romanian army and had superior equipment (for example, a Romanian division had 3 to 4 pieces of field artillery and 1 to 2 heavy machine-guns per battalion, while a German or Austro-Hungarian one had 6 to 7 pieces of field artillery, 6 to 8 heavy machineguns and 12 light machineguns per battalion); the Russians did not fulfill the obligations assumed under the military convention (they did not secure the southern front, and especially Dobruja, and only intervened when the front had already reached southern Moldavia); the Entente allies did not ensure Romania's supply of arms and ammunition as per the contractual terms. The main internal causes were: the campaign had not been well prepared from a logistical point of view, nor had it been prepared for a war on more than one front; the army equipment was not adequate, partly due to the economic situation of the country, and partly because of the inefficient administration within the Ministry of War; the number of army officers was insufficient, and the 800,000

soldiers were not sufficiently trained, especially since the mobilization decree had brought to war many people just before the first attacks; the lack of professionalism, hesitations and fear in the command structures, all led to certain battles being lost, such as the battle of Tutrakan.

Although the 1916 campaign proved a disaster, Romania did not enter the war for nothing. Despite the heavy losses, the Romanian army still counted half a million people ready to fight, representing an important military potential. Then, the campaign fought between August and December also caused great losses to the enemy. Germany and Austria-Hungary were forced to move troops to the eastern front, which made the war on the western front easier for the Entente powers, especially for France. And even after the front became stable, the Central Powers still kept 500,000 people in Romania, with important consequences for the western front. In fact, looking at the whole picture of World War I, Italy and Romania's entering the war – after both had received guarantees for certain Italian and Romanian territories, respectively – were crucial for the final disintegration of the Austro-Hungarian Empire.

The Military Campaign from the Summer of 1917

The winter of 1917 was a turning point in Romania's history. Jassy became overcrowded, and the winter came with extreme temperatures and diseases. The city had become the capital of "resistance to the last man", as N. Iorga said in a speech delivered on 14/27 December 1916 in front of the Parliament convened in the building of the National Theatre. A new government was formed, led by I.I.C. Brătianu, but comprising, besides the liberals, four democratic-conservatives, among them Take Ionescu, deputy prime minister since July 1917. Its main objective was to reorganize and better equip the army, the only hope of defense for the country. New recruitment led to a total of 700,000 men, of which 450,000 were combat troops. The French mission played an important part in reorganizing and instructing the new troops – about 1,500 people, including 300 officers, led by General Henri Berthelot. As the arms and ammunition supplies from France started to arrive at a more regular pace, the army was soon equipped with artillery, machineguns, grenades, etc. and was again ready to fight.

To raise troops' morale – as most of the recruits were peasants – new legislation was adopted in the agricultural and electoral fields. The government proposed a constitutional reform, and King Ferdinand, in two proclamations to the soldiers, promised them land and the right to vote upon their return from the war.

The confrontations in the summer of 1917 found the Romanian army in a much better condition than that of the previous year. The promised reforms had raised troops' morale, and the motivation was further increased by the idea that the Romanian state itself was threatened unless the army achieved victory. The heaviest battles were fought during the months of July and August. The Romanian 2nd Army, led by General Averescu, won an important victory at Mărăşti, managing to liberate about 500 square km – and 30 villages – and capturing almost 3,000 prisoners and a great deal of military equipment. The German General Mackensen ordered the counteroffensive, but without success. The most important battle was carried out at Mărăşeşti, on 6/10 August 1917. The Romanian battle chant – "You shall not pass" – remained as a symbol of this heroic victory. The enemy attempts to break the front at Oituz were fruitless.

The heroism the Romanian soldiers proved in the summer of 1917 saved Romania and the honor of the Romanian army. David Lloyd George, the British prime minister, was writing to the Romanian government on 21 August 1917[20]: "The Romanian army's reconstruction and its fierce resistance – so precious to our common cause – in extraordinarily difficult conditions is a great illustration of the force freedom gives to a people".

These victories were very important for the eastern front, as they stopped the Central Powers from advancing eastwards. Anyway, given what was to come in Russia, they were the last important confrontations on this front.

The Armistice. The Separate Peace. The Return to the War

The Russian Bolshevik Revolution caused chaos on the eastern front, as the Russian troops deserted or refused to fight. The situation worsened on 7 November 1917, when the Bolshevik government announced its intention to conclude a separate peace. Indeed, on 20 November/3 December, in Brest-Litovsk, peace negotiations began between Russia and Germany. Again, Romania was faced with a very difficult situation. Allied to the Entente since August 1916, it remained alone on the eastern front to face the German and Austro-Hungarian forces. Despite the 19 November/2 December 1917 decision of the Crown Council – General Berthelot also took part in this Council – to continue the resistance, the Russian General Scerbachev's position in favor of an armistice and the armistice signed between Russia and Germany at Brest-Litovsk on 22 November/5 December forced Romania to also sue for peace.

[20] C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria românilor: Din cele mai vechi timpuri până astăzi,* Bucharest, 1971, p. 598.

Romania signed the armistice with the Central Powers at Focşani, on 26 November/9 December 1917.

The liberal government of I.I.C. Brătianu was replaced by one led by General Averescu, while the Central Powers insisted more and more on a separate peace treaty. After Russia signed its own peace treaty at Brest-Litovsk – on 18 February/3 March 1918, Romania remained completely isolated, with no chance of resistance in the face of the overwhelming enemy. A new, conservative government, led by A. Marghiloman, came to power in Jassy to try and postpone the signing or to obtain at least less severe terms. But all efforts were in vain. A very unfavorable peace treaty was finally signed in Bucharest, on 24 April/7 May 1918, an act of revenge of the Central Powers rather than anything else. The country started to be systematically despoiled, while Moldavia, where the Romanian central institutions were now located, was increasingly isolated.

However, in the autumn of 1918, the victories won by the Entente on the western and Balkan fronts changed the balance of powers once more and allowed Romania to mobilize its army and re-enter the war on 28 October/10 November 1918. Though, officially, World War I ended the next day – the armistice was signed on 29 October/11 November 1918 at Compiègne –, the Romanian army had to continue the war for almost one more year, in order to defend the borders against the Hungarian invasion. Hungary could not accept the Transylvanian people's decision, manifested at Alba Iulia on 1 December 1918, to have Transylvania united to Romania.

Romania's participation in World War I was an enormous human and material effort[21]. The army alone lost some 220,000 people, which represented around 3% of the whole population (as compared to 3.6% in France, 1.25% in Great Britain, 1.24% in Italy, 0.96% in Belgium, 0.12% in the USA); around 80,000 civilians died during the war, without counting the wounded, the prisoners and the missing. According to some estimates, adding to the above-mentioned the lives lost in the occupied provinces now united to the country, the Romanian nation's losses in the war for the Union amounted to almost 800,000 people.

As for the economic effort, the damages repotted to the Reparations Commission reached 31 billion lei in gold, plus: a General Bank emission in the occupied territories of more than 2 billion lei, Romania's national treasury confiscated by the Bolshevik government (about 10 billion lei in gold), the destruction of the oil industry by the retreating enemy armies, the payments

---

[21] C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, II, Bucharest, 1989, p. 496-501.

made under the separate peace treaty, the credits granted by France, Great Britain, USA, Italy and Belgium (about 2 billion lei in gold used to buy arms and ammunition), etc.

4. THE GREAT UNION

The Historical Context

Romania entered the war in 1916 in order to free the Romanian-inhabited territories under the rule of the Austro-Hungarian Empire. The Treaty of 4 August 1916 with the Entente acknowledged Romania's historical rights over these lands. Transylvania (with Banat, Crişana and Maramureş) had been – since the 11th-13th century, when it had been conquered – under the successive domination or occupation of Hungary, the Ottoman Empire, the Habsburg Empire, and, finally, the Austro-Hungarian Empire. Bukovina had been occupied by the Habsburg Empire in 1775, as a result of a "deal" with the Ottoman Empire brokered by Russia and Prussia. Although, in 1916, Romania – being allied with Russia – could not hope to free Bessarabia – occupied by the Tsarist Empire since 1812 –, the Romanian government had not entirely given up this objective, especially since the Central Powers had recognized its rights over this province.

Besides the historical rights over the abovementioned regions – justified by the fact that the very genesis of the Romanian people had taken place in these areas and by the existence of smaller Romanian medieval states –, one must add that, at the beginning of the 20th century, despite the many denationalization attempts, the Romanians still represented the majority of the population.

During the dramatic days of 1917-1918, the Jassy government continued its diplomatic efforts to obtain support for the Romanian cause. Delegations of politicians, men of letters and various personalities from the occupied territories visited the allied capitals. Some of the people with the most important roles in the Great Union propaganda were: Dr. C. Angelescu, Take Ionescu, C.I. Istrati, D. Hurmuzescu, T. Lalescu, S. Mândrescu, O. Tafrali, I. Ursu, D. Voinov, V. Lucaciu, V. Stoica, O. Goga, and others.

As the Austro-Hungarian military force was weakening, the unionist Romanian movements gained momentum in Transylvania and Bukovina. In Russia, some voluntary battalions were formed of the Transylvanian and Bukovina Romanian soldiers who had been held prisoners as Austro-Hungarian combatants. The first such battalions arrived in Jassy in June 1917. They took an

oath to fight for King Ferdinand and the Kingdom of Romania, saying, though the voice of Lieutenant Victor Deleu: “Today, we have become citizens of Romania, but of a Greater Romania”.

At an international level, the national movement in Bessarabia was favored by the Bill of Rights of the Peoples of Russia (stipulating the peoples’ right to self-determination), and the Transylvania and Bukovina movements by the Fourteen Points of President W. Wilson, stating the necessity of an autonomous development for the oppressed peoples in the Austro-Hungarian Empire.

The union of all Romanian provinces was achieved in a moment when the fall of the Austro-Hungarian Empire and the political changes in Russia favored the formation or the unification of various nation-states in Central and Eastern Europe. The leaders of the national movement in Bessarabia, Bukovina and Transylvania, together with the Romanian government, paved the way for the complete political union of the provinces with Romania.

The Union of Bessarabia with Romania

All the oppressed people in the Tsarist Empire intensified their national struggle for freedom following the political events in Russia. These, together with the evolution of the war (armistice, separate peace) and the Jassy Romanian government’s attitude led to the final union of 27 March/9 April 1918.

The first important step in the process that would lead to the union was the creation in Kishinev, on 3/16 April 1917, of the Moldavian National Party, fighting for a larger autonomy of the province. It was this party that represented Bessarabia at the Congress of the Peoples of Russia, which took place in September in Kiev.

On 20 October/2 November 1917, in Kishinev, the Congress of the Moldavian soldiers was held, which gathered about 800 people representing the 250,000 soldiers of Bessarabia fighting on different fronts. The congress decided that Bessarabia should have political and administrative autonomy, adopted a democratic reforms program and created the Country Assembly to administer the province. The Assembly included representatives of all the nationalities, religious denominations, political parties, professional and cultural associations, etc. The ethnic structure was as follows: 105 Romanians, 15 Ukrainians, 14 Jews, 7 Russians, 2 Germans, 2 Bulgarians, 2 Gagauzes, 1 Pole, 1 Armenian and 1 Greek. I. Inculeț was elected chairman of the Assembly.

On 2/15 December 1917, the Assembly proclaimed the Moldavian (Autonomous) Democratic Republic. The executive power was vested in a Council of General Directors, led by Pantelimon V. Erhan.

During the following weeks, the situation in Bessarabia exploded. The anarchy caused by Bolshevik groups, deserting Russian soldiers and paramilitary Ukrainian gangs threatened communications, the Romanian army warehouses – organized during the war with the agreement of the Tsarist government – and, generally, the security of all Moldavian citizens. Upon repeated demands of the Kishinev authorities, the Romanian army entered Bessarabia on 10/23 January 1918 to restore and protect order. In retaliation, the same day, the Soviet government in Moscow broke diplomatic relations with Romania and confiscated the Romanian state treasury, which had been sent to Russia for safekeeping.

All these precipitated the events in Kishinev. While Russia and Ukraine were putting increased pressure and the Jassy government's support grew stronger, the political debate in Kishinev returned more and more often to the idea of complete independence. On 24 January/6 February 1918, the Country Assembly unanimously adopted the Declaration of Independence. This was the last step before the union with Romania. Political ties between Jassy and Kishinev were closer than ever, especially thanks to the efforts of C. Stere, a Bessarabian who had taken refuge in Jassy at the end of the 19th century. As Ukraine started claiming parts of Bessarabia's territory, the union appeared very desirable, particularly since Germany opposed Ukraine's claims.

On 27 March/9 April 1918, the Country Assembly adopted the Proclamation of the union of the Moldavian Democratic Republic (Bessarabia), between the river Pruth, the river Dniester, the Black Sea and the old Austrian borders, with Romania. The result of the vote (86 for, 3 against and 36 abstentions) and the program of radical reforms then adopted (exceeding by far the position of the Romanian government) proved that the Assembly had acted on its own accord, without any pressure from the Romanian army, which kept to its mission to defend order and the Ukrainian border. The Romanian Prime Minister, A. Marghiloman, invited by Bessarabia's Country Assembly to be officially informed of the results of the vote, declared that Romania's government accepted this decision gladly and finished his speech by saying: "Long live Romania, one and undivided!".

The Country Assembly appointed C. Stere as its chairman, and I. Inculeț and D. Ciugureanu as ministers without portfolio in the Romanian government. On 9/22 April 1918, the king and the Romanian government adopted a decree to ratify the union of Bessarabia with Romania. The same days, huge manifestations of joy – also attended by Bessarabian delegates – took place in Jassy to celebrate the long-awaited union.

In December 1918, after Romania was also united with Transylvania and Bukovina, Bessarabia's Country Assembly gave up the conditions of the union between Bessarabia and Romania it had demanded on 27 March/9 April (conditions regarding agricultural reform, Bessarabia's administration, its representation in the Romanian parliament, etc.).

The Union of Bukovina with Romania

The process was quite different in Bukovina, where the ethnic structure of the population did not favor the Romanians. After an intense denationalization policy against the ethnic Romanians and a great many incentives for the immigrants, Bukovina had come to comprise about 300,000 Romanians in a population of 800,000 people. Ruthenians were slightly more numerous than the Romanians; the rest of 200,000 people were Germans, Poles, Hungarians, Armenians, etc. Then, Bukovina had suffered a lot more from the war, as it had been three times occupied by the Tsarist armies and then retaken by the Austro-Hungarians. As Ruthenians had not been hostile to the Russian troops, when the province was taken back by the Central Powers, severe reprisals followed. On top of this, the Romanian political elite did not have a common position, as most desired a union with Romania, but some people – among whom Aurel Onciul – demanded that Bukovina be divided between Romania and Ukraine.

The Russian Revolution, the separate peace negotiations and the developments on the western and Central European fronts speeded up the reorganization of the Austro-Hungarian Empire. The Ukrainian Rada asked in Brest-Litovsk that Galicia, Bukovina and Carpathorussia be ceded to Ukraine. The Central Powers accepted many Ukrainian claims in exchange for a large quantity of wheat, which made people say that Bukovina "was sold for food". Emperor Charles I's proclamation (3/16 October 1918) announced the federalization of the Austro-Hungarian Empire. Six states were to be created: the Austrian, Hungarian, Czech, Yugoslavian, Polish and the Ukrainian states. Nothing was said about the Romanians in Transylvania and Bukovina.

During the summer and autumn of 1918, the Romanian national struggle in Bukovina intensified. The examples of Bessarabia, Transylvania and of practically all of the peoples oppressed by the dualist monarchy stimulated the movement in Bukovina. The creation by the Ukrainians of paramilitary units, strengthened with Ukrainian soldiers from the former Austro-Hungarian army, and the weakening of state institutions speeded up and concentrated the actions meant to bring about a union with Romania.

On 6/19 October 1918, a rally of Romanians who had emigrated from the Austro-Hungarian Empire took place in Jassy. It rejected the federalization project, considering it "a desperate attempt to save a crumbling empire". A few days later, the first issue of the newspaper *Glasul Bucovinei* (*The Voice of Bukovina*) published an editorial signed by Sextil Puşcariu, which presented the program of the national struggle of Romanians in Bukovina and Transylvania.

On 14/27 October 1918, a National Assembly of the Romanians in Bukovina took place in Chernovtsy. It declared itself a Constituent Assembly and chose a 50-members National Council led by an Executive Committee chaired by Iancu Flondor. In response, on 3/16 November 1918, the Ukrainian Assembly in Chernovtsy decided that most of Bukovina should be incorporated in Ukraine. The Ukrainian paramilitary units became increasingly violent, even threatening the security of the Romanian National Council. In the new situation, the Romanian National Council asked the Romanian government for military support. On 11/24 November 1918, the 8th Division, led by General Iacob Zadic entered Chernovtsy and restored public order. On 15/28 November, the General Congress of Bukovina convened in Chernovtsy, at the Metropolitan Palace. It assembled 74 delegates of the Romanian National Council, 13 delegates of the Ukrainian communes, 7 speaking on behalf of the German population, and 6 for the ethnic Poles. Bessarabia had also sent representatives (Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Ion Buzdugan, Grigore Cazacliu), and so had Transylvania (G. Crişan, Victor Deleu, Vasile Osvadă). The Congress unanimously voted the Declaration of Union with Romania, read by Iancu Flondor, and expressed the will to have "an unconditional and perpetual union of Bukovina, within its borders on the Cheremosh, the Colacin and the Dniester, with the Kingdom of Romania".

Official telegrams were sent to all the Entente governments, announcing this decision. A delegation led by Iancu Flondor went to Jassy to meet with King Ferdinand and present the Act of Union to him. He declared: "We present to Your Majesty, King of all Romanians, the will of union of a whole country, of Bukovina... It is not a conquest, it is the return home of all the estranged brothers, happy to find upon their return the King, the long-missed father of the nation". On 19 December 1918/1 January 1919, the Decree signed jointly by King Ferdinand and the Prime Minister I.I.C. Brătianu was published, acknowledging the union between Bukovina and Romania. Another decree stipulated that two ministers without portfolio entered the Romanian government as Bukovina's representatives (one posted in Chernovtsy, the other in Bucharest); the first two such ministers were Iancu Flondor and Ion Nistor.

The Union of Banat, Crişana, Maramureş and Transylvania with Romania

As soon as Transylvania was included in Hungary as a result of the creation of the dualist monarchy (1867), the Romanians in the province intensified their fight for autonomy. The *Memorandum* of 1892, addressed to the emperor, the trial and subsequent imprisonment of its signatories brought Transylvania to the attention of the European political and public opinion. Romania, from King Carol I to the students who organized street protests, constantly supported the Romanians in Transylvania in their struggle. The constant refusal of the government in Budapest to hear the demands of the Romanians radicalized their political movement (embodied in the National Romanian Party of Transylvania) and determined them to fight for a union with Romania.

The 1 December 1918 Great Union has a series of specific features: the Romanian army was not present in Alba Iulia, so there was no external pressure for the union; a sense of national solidarity made the members of the National Romanian Party of Transylvania and of the Social Democratic Party work together for the union; the 1,228 delegates of the Great National Assembly had been democratically elected and presented their credentials in Alba Iulia, thus giving the decision a plebiscite character; the Act of Union proved the maturity and the openness of the Transylvanian political elites, who had stipulated minority rights for all minorities, with no thoughts of revenge towards those who ethnically belonged to the oppressors in Vienna or Budapest.

All Romanians in Transylvania, from the intellectual and political elites to the peasants in the remotest villages, had dreamed about this union. During the war, even the Romanians abroad had tried to fight for the union. Thus, in April 1918, the National Committee of the Romanians in Transylvania and Bukovina was created in Paris, with Traian Vuia as its president. In June, in Italy, Simion Mândrescu became the leader of the Executive Committee of the Romanians in Transylvania and Bukovina, while in Washington, the same month, V. Stoica created the Romanian National League.

The events rapidly unfolding on the battlefronts and the actions taken by the nations present within the Austro-Hungarian Empire also affected the Romanians. In Oradea, on 29 September/12 October, the conference of the Executive Committee of the National Romanian Party adopted a Declaration stating the will of the Romanians in Hungary and Transylvania to decide upon their own fate in a national assembly. A. Vaida-Voevod said the same thing during his discourse in the Budapest Parliament, on 5/18 October 1918.

On 18/31 October 1918, the Central Romanian National Council (later known as the National Council) was created in Budapest, comprising 6 representatives of the National Romanian Party and 6 of the Social Democratic Party. The Council was chaired by Ştefan Cicio-Pop. At the beginning of November, the Council moved to Arad, while local Romanian National Councils were being created all over Transylvania. On 7/20 November, the National Council convened a Great National Assembly in Alba Iulia for Sunday, 18 November/1 December 1918. The delegates were elected by way of popular gatherings, and they came from all social strata, political organizations, churches, cultural institutions, professional associations, etc.

In Alba-Iulia, on 18 November/1 December 1918, the 1,228 delegates/deputies decided Transylvania shall be united with Romania. The Act of Union was read by Vasile Goldiş and received a unanimous vote. All the 100,000 people present at Alba Iulia on the occasion cheered upon hearing the decision. The democratic procedure of electing the delegates and the massive popular participation to the Great National Assembly in Alba Iulia marked a unique moment in the history of Romania; its importance should not be neglected, yet nor should it be exaggerated.

The Act of Union was a synthesis of the Romanian national and social objectives, and a compromise between the unconditional and the conditional union. Here are some of its stipulations[22]:

I. The National Assembly of all Romanians in Transylvania, Banat and the Hungarian lands, duly represented by their delegates to Alba Iulia on this day of 18 November/1 December 1918, hereby decree the union of the said Romanians and of the lands they inhabit with Romania. The National Assembly hereby proclaims the inalienable right of the Romanian nation to the whole of Banat, between the rivers Mureş, Tisza and the Danube.

II. The National Assembly proclaims the provisional autonomous status of the aforementioned territories pending the decision of the Constituent Assembly elected by universal suffrage.

III. To this end, as founding principles underlying the new Romanian state, the National Assembly states the following:

1. Complete national freedom for all cohabitant nations. Each nation shall be entitled to education, administration, and justice in its own language, by way of representatives of said nation, and each shall be represented in the legislative bodies and in the government in direct proportion to its numbers.

---

[22] *1918 la români. Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român: Documente externe, 1916-1918*, II, Bucharest, 1983, p. 1246-1247.

2. Equal rights and complete religious freedom for all denominations in the state.

3. A truly democratic regime shall be implemented in all fields of public life. The vote shall be direct, equal, secret, carried out in communes, and proportional; all men and women shall have the right to vote and, above the age of 21, shall have the right to stand as representatives in their commune, county or in parliament.

4. There shall be complete freedom of the press, of association and gathering, as well as freedom of expression of all opinions.

5. A radical agricultural reform shall take place. All estates, and especially the large estates, shall be registered. On the basis of this conscription, following the abolishment of the fidei-commissum practice, and in keeping with the right to adjust the large estates as necessary, peasants shall be given the possibility to obtain property (agricultural or pastureland, forest) so that they and their families be able to work and sustain themselves. The guiding principles of this reform shall be, first, a social leveling, and second, an increase in production.

6. Industrial workers shall have the same rights and benefits as in the advanced industrialized Western states.

IV. The National Assembly declares its hope that the peace congress shall accomplish the communion of all free nations in such manner as to ensure justice and freedom to all nations, be they great or small, and to eliminate war as a means of regulating international relations.

A delegation led by Vasile Goldiş, A. Vaida-Voevod, Miron Cristea and Iuliu Hossu went to Bucharest to present the Act of Union to King Ferdinand and the Romanian government. The Decree of 13/26 December 1918 ratified the historic act of Alba Iulia: “The lands mentioned in the Act of Union adopted by the National Assembly in Alba Iulia on 18 November/1 December 1918 become and shall forever remain part of the Kingdom of Romania”.

International Recognition

Romania took part in the Paris Peace Conference (1919-1920), but in the category of the states with limited interests. The Romanian delegation, led by Prime Minister I.I.C. Brătianu, then (after the resignation of the liberal government and the elections of November 1919) by A. Vaida-Voevod, had huge difficulties in defending Romania’s independence and sovereignty, in having Romania’s contribution to World War I and its great human and material losses acknowledged, in having the provisions of the treaty with the Entente

(August 1916) observed, etc. After long and difficult negotiations, on 10 December 1919, A. Vaida-Voevod signed the Peace Treaty with Austria, recognizing the union between Bukovina and Romania, at Saint-Germain-en-Laye. At least just as difficult were the peace talks with Hungary, which would admit neither the decision of the Great National Assembly in Alba Iulia, nor the conclusions of the international experts called upon to set the new borders. Romania had to make a compromise and have the border with Hungary established for their east of the one stipulated in the treaty with the Entente. Romania was also forced to accept splitting Banat in two and to share it with Serbia. On 4 June 1920, the Romanian delegates, Dr. I. Cantacuzino and N. Titulescu, signed the Treaty of Trianon with Hungary, recognizing the union decided in Alba Iulia.

Bessarabia had a less fortunate fate. As Russia did not sent a delegation to the Peace Conference, the Russians never actually gave their approval to the union. On 28 October 1920, Great Britain, France, Italy, Japan and Romania signed a treaty in Paris acknowledging the union between Bessarabia and Romania. In the end, Japan – due to Russian pressures – did not ratify the treaty.

The 1919-1920 peace treaties were of vital importance for Romania. They recognized the Acts of Union of Kishinev, Chernovtsy and Alba Iulia, as well as Romania's effort and sacrifice for the cause of the Entente during World War I.

5. THE PLACE OF THE COMPLETE ROMANIA IN THE NEW EUROPE

The 1918 completion of the union was important from a territorial, demographic, social, economic, and political point of view, but also from the point of view of the mentalities. The first question raised was whether we should say "Greater Romania" or "Complete Romania". The term "greater" has always had political connotations close to the idea of expansionism, which was not the case here. It is therefore preferable, as closer to the historical reality, to speak about the "Complete Romania". After all, King Ferdinand himself was called "the Completer" (*Întregitorul*).

Another issue in discussion is who benefited from the union. Was it the Old Kingdom? Had it obtained less or more than intended? Did the former occupied provinces attain their aim? The political leaders from Romania and the united territories did not act for petty political reasons. In fact, the idea of the Great Union had been present for several generations in all Romanian-inhabited lands, and people had been struggling for it for many years. Transylvania, Banat, Maramureş and Bukovina brought to Romania natural resources, industrial

development, etc., but the former Old Kingdom also brought its oil reserves and its rich agricultural land. And the exports of Romania between the two world wars – which ensured the money to cover the modernization costs – consisted of oil (about 40% of exports) and agricultural products (again, about 40%).

World War I, the disintegration of the Austro-Hungarian Empire, the fall of the tsars and the Russian revolution, and the defeat of imperial Germany had resulted in a new Europe. The Paris Peace Conference, establishing the Versailles system, drew the new political map of the continent, giving a *voice* to the new smaller states in Central and Eastern Europe. New meaning was given to the idea of territorial order, and the new diplomacy, based on openness, tended to replaces the old one, mainly based on secret agreements. Having played its part during the war in the creation of this new Europe, Romania became more active in the post-war period on the international political scene. It might seem a bit romantic, but we think it important to establish Romania's place in this new world, by comparison with other countries, seeking to find its position in a possible "chart". Naturally, this is something quite difficult to establish, as the questions to be asked seem endless: in what fields should we compare the achievements? With which countries? (The developed ones? The neighboring ones?) How to reach a balanced outlook, without exaggerating the achievements or the shortcomings?, etc. Fully aware of these risks, we have decided to focus of the following coordinates: *territory*, *population*, *political regime*, and *international relations*.

Territory

After the Union, Romania – with an area of 295,049 km^2 – represented 2.52% of the whole of Europe, thus being the tenth largest country on the continent. Romania was smaller than Germany (470,714 km^2), France (550,986 km^2) or Poland (388,635 km^2), but larger than Czechoslovakia (140,499 km^2), Hungary (93,061 km^2), Bulgaria (103,146 km^2), Yugoslavia (249,468 km^2) or Greece (130,199 km^2). It follows that the Romania became an important country in South-Eastern Europe, the only two countries in the area larger than it being Poland and, of course, the USSR.

Population

Number and density. After the Great Union, Romania's population almost doubled: from 7,771,341 inhabitants in 1914 to 14,669,841 inhabitants in 1919,

thus becoming the eighth most populated country in Europe. In 1930, having reached 18,000,000 inhabitants, Romania was only smaller than the USSR (including its Asian territories) – 160,000,000 inhabitants, Germany – 65,092,000 inhabitants, France – 41,610,000 inhabitants, Italy – 41,069,000 inhabitants, Great Britain – 39,952,377 inhabitants, Poland – 31,685,000 inhabitants, and Spain – 23,563,867 inhabitants. It was significantly larger than its neighbors: Yugoslavia – 13,822,505 inhabitants, Hungary – 8,688,319 inhabitants, Czechoslovakia – 14,735,711 inhabitants, Greece – 6,398,000 inhabitants, or Bulgaria – 5,776,400 inhabitants. In 1930, the population density was of 61.2 inhabitants per km^2, larger than the European average of 44.3 inhabitants per km^2. By comparison, here are the figures for some other European countries at the time: Great Britain – 265 inhabitants/km^2; Germany – 138.3; Hungary – 93.4; France – 75.5; Czehoslovakia – 104.9; Bulgaria – 56; Yugoslavia – 55,6; Greece – 49.1.

Many Romanians had nevertheless remained within the borders of other states, even after the Great Union: in Russia – 249,711; in Yugoslavia – 229,398; in Bulgaria – 60,080; in Hungary – 23,760; in Czechoslovakia – 13,711; in Albania – 40,000, and in Greece – 19,703.

Birth rate. In 1931–1934, the birth rate per 1,000 inhabitants was: Romania – 33.4; Yugoslavia – 32.4; Portugal – 29.8; Poland – 27.4; Lithuania – 25.8; Italy – 23.7; Hungary – 22.5; the Netherlands – 21.4; Czechoslovakia – 20.1; Den-mark – 17.7; France – 16.8; Switzerland – 16.5; Germany – 15.9; Great Britain – 15.5; Austria – 14.7, Sweden – 14.4, etc.

Death rate. During the same period, the death rate per 1,000 inhabitants was: Romania – 20.5; Yugoslavia – 18.5; Portugal – 17.2; Poland – 14.5; Lithuania – 14.6; Italy – 14; Hungary – 15.8; the Netherlands – 8.9; Czechoslovakia – 13.8; Denmark – 10.8; France – 15.7; Switzerland – 11.7; Germany – 11; Great Britain – 12.2; Austria – 13.5; Sweden – 11.8, etc.

Life expectancy (for a population of 60 years and above) was: Romania (1930) – 6.6; Bulgaria (1926) – 8.1; Yugoslavia (1931) – 8.2; Greece (1928) – 8.9; Italy (1931) – 10.8; the Netherlands (1930) – 9.4; Hungary (1930) – 9.7; Czechoslovakia (1930) – 10.2; France (1931) – 14; Germany (1933) – 11.1; Sweden (1930) – 12.8; Great Britain (1931) – 11.3; Austria (1934) – 12.2; Norway (1930) – 11.6; Switzerland (1930) – 10.7, etc.

The *literacy rate* (in percentages) was as follows: Belgium (1920) – 92.5; Bulgaria (1926) – 60.3; Estonia (1922) – 89.2; France (1926) – 94.1; Greece (1928) – 56.7; Italy (1921) – 73.2; Latvia (1930) – 81.2; Lithuania (1923) –

67.3; Poland (1921) – 67.3; Portugal (1920) – 34.8; Romania (1930) – 57; Russia (1926) – 51.3; Spain (1920) – 57; Hungary (1920) – 84.8, etc. The dramatic increase in the literacy rate (almost three times the 1912 figures) is due to the fact that Transylvania, Banat and Bukovina had a significantly superior literacy rate than the Old Kingdom (largely owed to the presence of minorities) and that the Romanian state initiated a very serious education program, which started to bear fruits in the first decade after 1918. Much credit for the success in the fight against the illiteracy is deserved by the liberal Minister of Education of the time, C. Angelescu.

Political Regime

In the aftermath of World War I, democratic regimes became the rule in Europe. Only Russia had a totalitarian regime, from 1917, while Hungary was under a dictatorship (from 1920). Yet after only two decades, there was a significant increase in the number of dictatorial (authoritarian) regimes on the continent: in Albania, Austria, Bulgaria, Estonia, Germany, Greece, Italy, Yugoslavia, Latvia, Lithuania, Poland, Portugal, Romania, Spain. Given that, we should mention that Romania was among the last to have an authoritarian regime, that of King Carol II, who came to power in 1938.

Romania's International Relations

After the Paris Peace Conference, European states became divided into two separate "camps": the first included the states that tried to have the treaties applied correctly, the borders maintained and the peace defended, and the second the states that did not agree with the treaties and wanted war and revenge. Romania had a very active position within the Little Entente, the Balkan Entente and the League of Nations, fighting against any breach of treaties and against a new war. Yet soon enough, after the Versailles system fell apart and Germany, Soviet Russia, Italy, Hungary and Bulgaria went to war again, Romania was one of the first victims, losing, in the summer of 1940, a third of its territory and population. Under threat from its neighbors of Germany and Italy, Romania was about to collapse. All of Romania's policy after 1940 has to be considered in the light of these events. It would be very unfair that Romania's actions be judged only by the developments of the eastern front, leaving aside its constant policy of defending the peace between the wars, and the western front campaign after 23 August 1944.

*
* *

In any historical study, it is of vital importance to try and judge things objectively, without exaggerations and without stereotypes or political bias. Historians must have a sense of balance. The demographic, territorial and economic consequences of the Great Union had been spectacular, but the interwar period – marked by economic recovery but also by crises – was too short to bring significant progress and consolidate it.

Cultural life developed in a similarly spectacular way between the wars. The literacy rate tripled, new schools, universities and cultural institutions were created, the written press boomed, the first national radio channel went on the air, etc. Romanian modern culture started a new life in that period and relations with Western culture were permanent. Bucharest came to be known as "Little Paris", primarily due to its rich cultural life.

The evolution of the Romanian political regime from democracy to dictatorship, the activity of the political parties, demagogic manifestations, etc. are all very controversial topics. It is our belief that, to make a fair judgment on the situation, we need to see all the facts in the light of the European political context, and by comparison with the developments in other countries, regardlessof their size of parliamentary tradition. We should not try to hide or underrate the flaws of the political regime in Romania, but neither should we exaggerate them, or it would be very difficult to explain how it was possible to pass from democracy to an authoritarian regime and then to dictatorship, and especially why this happened precisely in the internal and external political context generated by the outbreak of World War II.

Again, Romania's role on the international stage should not be overestimated; yet mention should be made that the Bucharest government stood beside the Western democracies until de summer of 1940, when France fell, that is to say, well after King Carol II had imposed his authoritarian regime.

6. THE CONSTITUTIONAL REGIME

The 1866 Constitution

Modern Romania's political system was based on the Constitution voted on 30 June 1886 by the Constituent Assembly and promulgated by King Carol I on 1 July 1866. The constitution was drawn up and passed amid particularly

complex internal circumstances. The constitutional debates were very heated as the conservatives and the liberals, united in their common purpose of overthrowing Cuza and of replacing him with a foreign prince, were again opposed in their principles and interests. The debate concerning the directions, the alternatives, and especially the pace of development continued in an ever fiercer manner, being, at least in a first stage, centered on the Constitution.

The Constitution had 8 chapters: *On the Romanian Territory*, *On the Rights of Romanians*, *On the Powers within the State*, *On Finances*, *On the Army*, *General Provisions*, *On the Revision of the Constitution*, *Transitory and Final Provisions*. Several important principles were consecrated by the Constitution: national sovereignty, the hereditary monarchy, the inviolability and the immunity of the monarch, the representative government, the separation of powers, ministerial accountability, etc. The Constitution also guaranteed: the equal status of all citizens before the law, the freedom of thought, press, education, association and gathering, the inviolability of the person and the home; also, it forbade the reintroduction of the death penalty, censorship, and of class based privileges and monopolies.

As per the principle of the separation of powers, the legislative power belonged to the Parliament (the Chamber of Deputies and the Senate) and the prince, the executive power belonged to the prince and the ministers he appointed (the prince also had the power to dismiss the ministers), and the judicial power belonged to the courts of justice. Property of all kinds was declared "sacred and inviolable". To protect themselves from further agricultural reforms, the landlords imposed the provision that "expropriation is forbidden, unless it is done for reasons of public utility, lawfully acknowledged and duly compensated" (Art. 19). It was also stated that "the decisions upon the properties granted to the peasants as per the agricultural reform and the compensations to the former owners herewith established shall never be altered".

The electoral provisions under title III bore the mark of the conservatives. Thus, for the election of the representatives in the Chamber of Deputies, the electorate was divided into four categories, according to their wealth, and, implicitly, to their social origin. The first college comprised the great landlords, with revenues above 300 gold pieces; the second comprised the gentry with revenues between 100 and 300 gold pieces; the third included the merchants, the industrial owners, the liberal professions, retired military officers, teachers and the state employees and pensioners. These three colleges had the right to a direct vote. The fourth college, comprising the peasantry, was only entitled to an indirect vote. Thus, every 50 people would elect a delegate, and all the delegates in an administrative district would choose a deputy. As for the Senate, the

electorate was divided into two colleges. The first college included the landowners with revenues above 300 gold pieces, while the second college comprised owners of real estate with revenues under 300 gold pieces. The deputies were elected for four years, while the senators were elected for eight years. After four years, half of the senators had to stand for reelection or be replaced.

The 1866 Constitution had numerous implications and consequences at an international level. After Cuza's abdication, the great powers, invoking the regime of collective guarantee, tried to keep internal political forces under control by sending representatives to Bucharest to recommend that the provisional government give up any internal or external political initiatives. Moreover, the neighboring empires were ready for a military intervention at any moment. However, the provisional government resisted the pressure and decided to act in Romania's best interest. It convened the Constituent Assembly, took all necessary political steps to bring to power a foreign prince and took measures to defend the country.

The voting of the Constitution was an essential political act; it represented in important step towards the removal of the guaranteeing powers' regime and of Ottoman suzerainty. The desire to be independent was clear from the fact that in the Constitution no mention whatsoever was made to the above-mentioned powers and to the Ottoman suzerainty. Also, the first article established the official name of the country: Romania. The prince had prerogatives similar to any head of an independent state. Last but not least, the Romanian territory was declared inviolable and unalterable, and any foreign army was forbidden to pass through the country without prior approval.

The fundamental law voted on in 1866 was a liberal one, and an important factor of progress; despite the shortcomings stemming from the manner in which it had been drawn up, but especially from the insufficient implementation and even violation of its provisions, it defined a new framework for the development of the country, favoring Romania's modernization and integration into the capitalist Europe of that time.

Up to 1914, this Constitution was modified twice. The first time it was modified was in October 1879, to answer the condition set by the Treaty of Berlin. Thus, Art. 7, which said "Only foreigners who are Christian by religion can be naturalized...", was modified to say "A foreigner, irrespective of his or her religion, being or not under foreign protection, can become a Romanian citizen…"; naturalization was granted on an individual basis. The second modification intervened in 1884 and concerned issued relates to the head of the state – a king since 1881 –, the national territory, the press, the electoral system and the rural estates.

Political Parties in the Government

After the constitutional regime was introduced, the struggle between the liberals and the conservatives concerned mainly the direction, the means and the pace of development of the country, namely, the strategy towards a modern society. The political struggle and the need for coordinated political action at a national level made the different liberal and conservative groups coalesce. Two strong political parties were formed and they would succeed one another in the government. They would each have definite political programs and doctrines.

The historians are almost unanimous in agreeing that the National Liberal Party (NLP) can be considered to have been born in June 1875, while the Conservative Party was created in February 1880. The politicians having contributed most to the creation of the NLP were: I.C. Brătianu, D. Brătianu, M. Kogălniceanu, I. Câmpineanu, Ion Ghica, D. Giani, C.A. Rosetti, M.C. Epureanu, A.G. Golescu, C. Grădişteanu, D.A. Sturdza, George Vernescu, N. Fleva, etc. Among the founders of the Conservative Party were: I. Catargiu, T. Maiorescu, P. Mavrogheni, V. Pogor, T. Rosetti, M.C. Epureanu (having deserted the liberals), General I.E. Florescu, Alexandru, Ion and N. Lahovari, etc.

The liberal and the conservative doctrine, respectively, crystallized during that period, to form the ideological basis of the parties in question. Especially after 1878, it cannot be denied that the two parties had distinct political doctrines and programs; it cannot be said that they pursued nothing more than their own political interests without any clear view, disregarding the greater social, economic and political interests of the country.

The political programs presented in Parliament or to the public, the opinions expressed concerning this or that course adopted for the country's development, and the continuous preoccupation to define one's own political views by contrasting them with those of the political enemy are sufficient evidence that indeed there were clearly defined political doctrines on the Romanian political scene.

The liberal doctrine crystallized while the National Liberal Party was consolidating its position in Romania's political life, coming in response to the developmental needs of society, to the rapid pace of the changes, and by the rivalry against the conservative forces. Among the main programmatic directions of this doctrine, there were: the political and economic consolidation of the country; obtaining political independence by gradually gaining economic independence; a strengthening of the bourgeoisie's economic and political role, which implied the modernization of society; a constant presence of the national

element in socio-economic life. The national focus was a distinctive feature of the Romanian liberal doctrine of the time. In order to attain these objectives, the economic policy needed to protect and encourage industry, develop most of the industrial branches, accept foreign investments only with certain conditions, introduce protectionist customs duties, practice a well-balanced and cautious fiscal policy, etc. The liberal doctrine launched the formula "by ourselves"; though already known before 1877, it was only after the independence that it actually became the motto of the party, and its distinctive feature in the domestic political struggle.

In defining the conservative doctrine, the traditional conservative ideas were sustained and completed by the members of the *Junimea* (*The Youth*) cultural society. The relations between the traditional wing of this party and the *Junimea* wing were extremely complex, ranging from complete agreement to complete disagreement; yet, the main pool of ideas was the same and together they defined the concepts and principles concerning the social, economic and political development priorities of the country in the modern context. The main programmatic objective of the Conservative Party was to ensure the development of the country according to the interests of the great landlords. They were aware of the need to modernize, but thought that this should take place at a slower pace. Supporters of a moderate rhythm of development, one that would not trigger social unrest, the conservatives accused the liberals of having adopted views that were too "revolutionary" and of having put forward measures and reforms not adapted to reality. The liberals forced the rhythm of modernization by taking up "forms" of Western civilization and implanting them on an underdeveloped "substance", thus creating a hybrid society. The conservatives believed in a return to the good traditional ways advocated by their party. The well-known theory of the "forms without substance" was the political weapon of the Conservative Party in their struggle with the NLP.

Obviously, there were also exaggerations and falsehoods used in the service of party interests. There were contradictions and discrepancies: but these did not represent the incompatibility between the "forms" and the "substance", but rather the normal reactions of a society during a speedy process of modernization. The society was still based on many of its old components, the middle class was not yet sufficiently strong, yet this society had to face the economic and political pressures of the great powers; it was a society in which the balance between needs and possibilities could be achieved. We believe we cannot truthfully speak of an imitation of Western "forms", which failed to meet any internal demands, for what was there to be imitated? Britain, France, Germany, countries that were on a completely different stage of development?

Or was it Russia, with problems as big as the country itself? Romania had to take steps towards a capitalist society, only that it had to take them faster. After the state independence was achieved, the need for economic and political consolidation imposed a quick pace of development, the only way to ensure political independence and further the ideal of national unity.

It follows that both main political parties agreed upon the need to modernize the country. The NLP's actions were guided by the need to develop the industry, to stimulate the national elements, and to consolidate economic independence – the main condition for a genuine political independence. The liberal doctrine and the legislative initiatives of this party are all proof of this. On the other hand, the conservatives viewed modernization rather as a slow process, which would not alter the great structures of society and would not endanger the economic and political positions of the landlords. When it came to changes likely to affect the internal balance between the political-economic forces, the landlords and their political party voiced their firm opposition; the position of P.P. Carp in the historic Parliament meeting of March 1907, the opposition of the Conservative Party following the presentation and the debate concerning the reforms of 1913-1914, are all clear evidence in this respect. One can say that this involvement in the modernization process – to the extent in which modernization was actually achieved – was forcibly imposed to them, as they had to adapt to the requirements of a developing society. Their legislative activities and the measures related to the organization of the rural world that the Conservative Party imposed (the land agreements, the increase the agricultural taxes, the establishment of the gendarmerie, etc.), their attitude in front of the foreign capital, and their customs policy are all illustrative of their political beliefs.

The construction of the modern society was marked by the permanent confrontations between the two parties; the administrative measures were among the few which endured under all governments, as they were recognized to be necessary by everybody. The preservation of some laws passed by the liberals even after the conservatives took the power does not indicate an endorsement of their provisions, but rather the impossibility to change them, as these laws had come in direct response to the requirements of social development. The shift of political power between the two parties was a manifestation of the political mechanism (resulting from a combination of socio-economic and political factors), and not the outcome of a shared vision, of a pact, of a prior agreement between them. One can therefore not accept the idea of a "government by rotation", understood as the result of a political compromise. Neither the liberals, nor the conservatives could have agreed upon such a thing; even if, at times of serious domestic or external danger, such as in 1907, the two parties worked

together to better handle the situation, such moments of close cooperation were by no means a sign that a "government by rotation" had ever existed.

The Monarchy

Carol I ascended to the throne of Romania on 10 May 1866. He was to have the longest reign in the whole history of the country: 48 years, 4 months and 17 days. The idea of a foreign prince on the Romanian throne had existed – in memoranda, brochures, etc. – since the period between the revolutions of 1821 and 1848, and had been frequently reiterated – even in diplomatic reports – during the Crimean War. There were several reasons to prefer a foreign prince on the throne. First of all, it was hoped that bringing a prince from a Western dynasty – the royal families of Austria, Russia and Turkey were explicitly excluded from this category – would put an end to the pressures of the neighboring empires, by attracting the support of the Western powers. (Greece and Belgium, who had chosen this alternative, were mentioned as examples.) Then, offering the throne to a foreign prince also had the role of putting an end to the disputes among the local great boyars who could have claimed the throne for themselves. It was a wise decision to impose upon the new prince and his heirs the condition that they refrain from establishing family relations with any of the local boyar families. Of course, apart from these, both the liberals and the conservatives had their own reasons to want a foreigner on the throne.

On 10/22 May 1866, Carol I of Hohenzollern-Sigmaringen took the oath in front of the Romanian Parliament. The period between 1866 and 1914 was a period of great achievements, but also of serious shortcomings. For both, the responsibility belongs to the political powers, legislative and executive, and it is in this context that Carol I's role in the Romanian political life should be evaluated. The 1866 Constitution gave the head of the state quite a strong position within the political system: his person was inviolable; he was the head of the executive branch; together with the Parliament, he had the right of legislative initiative; he was supreme commander of the army, etc. Though the Constitution instituted the representative system of government, in practice, it favored the strong position of the head of the state, by offering him the right – albeit limited – to dissolve the Parliament and to appoint and dismiss the members of the government.

In the first years of his reign (1870-1871), in the context of governmental instability and of a permanent struggle between the liberals and the conservatives, Carol I – who estimated that the constitutional provisions were

too democratic, given the level of development of the country – attempted to obtain the introduction of an authoritarian regime, by modifying the Constitution. In his attempt, he tried to use the influence of the guaranteeing powers and of the Conservative Party. He failed to attain this objective, but he managed to substantially consolidate his political position in the country.

Taking advantage of the tense relations between the Liberal and the Conservative Parties and of the shortcomings of the whole political system, Carol I intervened directly in the life of the political parties, especially within the Conservative Party. He maintained and even caused dissensions, he sometimes tried to solve crisis situations, briefly, he sought to have and maintain a dominant position in the political life of the country. He supported the two-party system and their alternation in the government. He opposed the creation of a third political party, asserting that it was better to keep two strong parties in good condition. This is indicated by his attitude with regard to the initiatives of Gheorghe Panu and later of Take Ionescu. And even when Take Ionescu managed to create the third party, the Conservative Democratic Party, the king only accepted it within the government in an alliance with the Conservative Party.

Another important point in Carol I's political activity was his foreign policy. Brought to the throne to consolidate Romania's position in the European context and in its relations with the neighboring powers, Carol I always had clear views on these matters. His prestige and political position in international relations were consolidated when Romania became independent and he was proclaimed king. Carol I had an active role in signing the treaty with the Triple Alliance and in renewing it after 1883, and also during the Balkan Wars. However, one should not forget that very skilled and gifted politicians were in power during those times too, such as I.C. Brătianu, D.A. Sturdza, P.P. Carp, Lascăr Catargiu, Titu Maiorescu, I.I.C. Brătianu, while the Ministry of Foreign Affairs was headed by great politicians, such as Mihail Kogălniceanu and Take Ionescu. Moreover, the two political parties in Romania – however different their opinions concerning the means of modernization or the tactics to be adopted in foreign affairs – had a unitary policy on the international political stage.

The political life of the time shows that the executive could only adopt the position decided upon by the political parties. The beginning of World War I clearly demonstrated this, as – during the Crown Council in Sinaia – Carol I, at the end of a long reign in which he had assumed wide prerogatives in matters of foreign policy, had to accept the neutrality decided by both parties. King Carol I was in quite a difficult situation when Romania declared itself neutral at the beginning of the war.

To conclude, it is obvious that, indeed, bringing a foreign prince of the Romanian throne – as decided by the ad hoc assemblies – consolidated the Romanian state and favored a quicker integration into the Europe of the time. It is then obvious that Prince, then King Carol I was an exceptional person: he was realistic, had a well-organized mind, was cautious and had a high sense of duty. Titu Maiorescu left us this portrait of the king: "The Prince's tenacity in the pursuit of his objectives, his patience and lenience, the lack of all vengeful feelings in his heart, his sense of duty, the lack of any intrigues and cliques around him, and his exemplary family life – all these signs of an exceptional character were, unlike so many of our previous reigns, of too intimate a nature to produce an immediate effect upon the large public"[23]. And I.G. Duca wrote: "King Carol was indeed a genuine personality... Unusually patient, he could pursue his objectives year after year, with an unfailing will and without betraying his mind. When the storm blew over him, he knew how to bend in order to raise his head, when the sky was clear again, with more pride and honor than before. Such a man is not ordinary, he truly has an exceptional character. If, to all these, we add a great pride, an extraordinary sense of duty and a noble character, noble in the highest sense of the word, all in the service of this country and of this people, we shall have the whole image of the King Carol I's exceptional personality"[24].

He was indeed a born politician. After the 1870-1871 crisis, he gradually grasped the whole image of Romania's situation, position and interests in Europe, and especially in the south-eastern part of the continent. He thought of himself as a Romanian and as the first public servant of the country. To complete the portrait, here is what Prince von Bülow said about the Romanian king: "King Carol was one of the kindest men and the wisest kings I have ever met, and I must say I met quite a few monarchs... His strengths were his patience, his tenacity, his sense of duty and his noble idea of his destiny as a king"[25].

The reign of Carol I increased the country's political stability, so necessary during times of profound social, economic and political changes. He completely fulfilled his duty: he obtained domestic political stability and increased Romania's prestige on the European stage.

---

[23] T. Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, edited by S. Neagoe, Bucharest, 1994, p. 113.

[24] I.G. Duca, *Amintiri politice*, I, Munich, 1981, p. 94.

[25] *Din viața Regelui Carol I: Mărturii*, Bucharest, 1939, p. 320.

Parliamentary Life

The debates in the Chamber of Deputies and in the Senate took place during sessions of 4-5 months and caused great confrontations of ideas on the future of the country. Many political and cultural personalities left behind their ample and interesting speeches on the ways, means and pace of development of the society (among others, Mihail Kogălniceanu, Ion C. Brătianu, Titu Maiorescu, D.A. Sturdza, P.P. Carp, N. Iorga, Take Ionescu, I.G. Duca, I.I.C. Brătianu, V. Lascăr, P.S. Aurelian, Spiru Haret, etc.). The Parliament was also important in political life, as it had the right to control the executive and the duty to see that laws were put into practice. And the Parliament took these duties very seriously, as proven by the hundreds of interpellations made by the deputies and senators, which forced several ministers to resign and, sometimes, even put the very government in danger.

Therefore – for all the limitations and shortcomings –, it is right to say that the activity of the Parliament stimulated the democratization of the society and defined Romania as a factor for progress and stability in this area of Europe.

Politicianism

Although the constitutional regime was a representative one, the actual participation of citizens in political life was quite limited. For a population of over 6 million people, in 1901 only 74,332 citizens voted. According to other estimates, of the whole population, only 93,250 people had the right to vote directly in the elections for the Chamber of Deputies (i.e., 1.3% of the population), while for the Senate, the number of voters was 27,260, that is, 0.34% of the population. This was a simulacrum of national will, on the basis of which the political parties took responsibility for and reaped the benefits that came with the representation of the general interests of the country.

Another characteristic feature of the political life with politicianist overtones was the frequent breach of the constitutional regime insofar as the delimitation of power was concerned; the executive sometimes went beyond its prerogatives. Also, the elections were influenced so that the ruling party would obtain the majority in the Parliament. Of course, it was all much easier as the electorate did not have a high political education. Both parties acted just the same in this respect. As C. Bacalbaşa wrote: “As far as the elections were concerned, the conservatives were no better than the liberals; the elections were organized with the help of the administration, following the same pattern meant to give to the government not only the majority, but near unanimity in

Parliament. Without degenerating into electoral orgies, it is certain that the elections organized by the conservatives were just as rigged than the ones organized by the liberals"[26].

The civil service was involved in politics through the appointments the new government made, as well as through the manner of recruiting public officials. Many people joined one party or the other merely to receive some public office once the party had come to power. There were also situations when mayors or other senior public officials passed from one party to another in order to be able to keep their office. As indicated above, whenever we discuss the politicianism manifest in modern Romania we must consider the features of the constitutional regime, of political life. This does not mean that politicianist flaws are to be encountered only in those countries where the constitutional regime is in its infancy. In fact, politicianism has been a constant presence since the very creation of the modern political system.

7. SOCIETY AND ECONOMY: THE MODERNIZATION PROCESS

Overview

Any analysis of the society of that time is inevitably linked to the modernization process and involves a complex, interdisciplinary approach – involving history, economy, sociology, and political science. Therefore, the question regarding the meaning of modernization – in general or in the case of Romania – is indeed a very difficult one to answer. All in all, historians are called upon to provide a synthetic overview. Thus, modernization becomes one of the keys for interpreting the spectacular changes that occurred in Romania's evolution between 1859 – especially after 1878 – and 1914.

Before discussing the main characteristics of the modernization process in Romania during these decades, we can accept that any definition should include industrialization, rationalization, secularization, and bureaucratization. We can also accept as landmarks the stages identified by the German historian Lothar Maier[27]: 1829-1853; 1856-1875; 1878-1907; 1918-1938. The main domestic and international events of the period are, according to Maier: the Peace of Adrianople, the Crimean War, the War of Independence, the peasants' uprising

[26] C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, II, Bucharest, 1928, p. 183.

[27] L. Maier, *Vom Frieden von Adrianopel bis zur Thronbesteigung Carols II. 1829-1930. Stadien der Modernisierung Rumäniens*, in *Rumänien im Brennpunkt: Sprache und Politik, Identität und Ideologie im Wandel*, edited by Krista Zach, Munich, 1998.

of 1907 and World War I. A further explanation is required for the peasants' uprising of 1907, which the author considers to be the moment that triggered the radicalization of the liberal reform program.

An essential problem is how the Romanian political elites imagined and conducted the modernization process, and the integration of the country into the Europe of the time. The creation of the modern Romanian state and then the country's independence forced the Romanian political elite to analyze the context of the integration into the greater European family. Modernization implied a rapid adaptation to the pace and the requirements of an already developed Europe. The people belonging to the political elite of Romania had – at least approximately 75% of them – attended university studies in Western Europe, thus getting to know "European civilization" directly. They understood very soon that the only possible way for Romania was towards Europe and the level of development it had reached.

It is in this context that the fundamental question arises, whether the National Liberal Party and the Conservative Party devised a national strategy of modernization. It would seem that they both agreed on the need for modernization; it was only the path and the pace upon which they did not agree. The alternation in government of opposing political parties was merely and expression of a functional political mechanism, resulting from a combination of socio-economic and political factors, and not at all the expression of a shared vision concerning the direction, the alternatives, and the pace of modernization.

At that time, and afterwards, there were many opinions on the "key" to or the "paradigm" of modernization. There were also criticisms of Romania's modernization towards the end of the 19th century and the beginning of the 20th. The liberal motto, "by ourselves", was illustrative of the mentality of a rising bourgeoisie, aware that the consolidation of its political force was highly dependent on the consolidation of the capitalist economy, which they could only achieve by themselves.

The crystallization of the conservative doctrine was grounded in the traditional set of conservative ideas, supported and completed by the *Junimea* cultural society. Relations between the traditional faction and the *Junimea* faction of the Conservative Party were always problematic, involving mergers and agreement, but also much dissension. At the level of the doctrine, however, they shared a common denominator, and the *Junimea* members played an important role in defining some of the main principles and concepts regarding the social, economic, and political development priorities of the country. The main feature of the conservative doctrine was the idea of a slow evolution towards modernity, avoiding all social disruption.

In this confrontation, the liberals were favored by the consolidation of the economic and social positions of the bourgeoisie, while within the party itself, the younger generation – led by I.I.C. Brătianu – would take the lead, imposing new reforms. The announcement concerning these new reforms in the autumn of 1914 and the summoning of the Constituent Assembly represented a liberal victory.

The process was intensely criticized. The first to do it were, the *Junimea* society and the Conservative Party. Supporting the idea of a slow development and of a moderate pace, the conservatives accused the liberals of having guided the country on to a revolutionary path and of having adopted measures and reforms that had nothing to do with the real situation. Implanting Western "forms" upon an underdeveloped "substance", they had allegedly created a hybrid, incomplete society, which needed to return to its good old traditional ways. As L. Maier[28] noticed, this theory, of the "forms without substance" corresponds precisely to John Kenneth Galbraith's formula of "symbolic modernization". It is true that, during the development process, contradictions and discrepancies occurred. Still, they did not represent a contradiction between "forms" and "substance", but rather a natural stage in the development of a society in which coexisted elements of the old regime and the new and which still did not have a sufficiently strong middle class allowing it to successfully face the economic and political pressures of the great powers. It was a society in a stage of development in which there was not yet a clear balance between demands and possibilities.

From the left, the best-structured "criticism" came from C. Dobrogeanu-Gherea. He thought that Romania, located in the underdeveloped area of Europe, had suffered the influence of the economically advanced countries and was trying to "connect" itself to Western capitalism. Consequently, social and economic relations were being altered by the imposition of the Western capitalist system. His theory has some similarities with that of the *Junimea*, but differed from it inasmuch as he considered that, gradually, the social and economic evolution would lead to the development of the "substance", including in the industrial field, and that the "forms" of the Western civilization would end up matching the "subtance" of economic life. Indeed, Dobrogeanu-Gherea put the sign of equality between modernization and industrialization, and saw them as a question of "to be or not to be" for Romania's existence.

Among the interwar "critics" of the modernization process, we should mention Ştefan Zeletin and E. Lovinescu. In his works *Burghezia română:*

---

[28] *Ibidem*, p. 24.

Origina şi rolul ei istoric (*The Romanian Bourgeoisie: Its Origins and Historic Role*) (1925) and, to a lesser extent, *Neoliberalismul* (*The Neoliberalism*) (1927), Ştefan Zeletin attempted to prove that the Romanian economy took exactly the same steps as the Western economies, only a century or a century and a half later. After the Treaty of Adrianople (1829), the economy in the Romanian principalities had become connected to that of the West, and thus the modernization process began. Although admitting the great importance of the Western factor, he believed that the consolidating Romanian bourgeoisie had played the major role. For E. Lovinescu, the Western ideas represented the fundamental drive behind Romania's modernization. His interpretation saw modernization as a "revolution mounted from the top to the bottom".

One final issue concerns the methodology employed in the presentation and the interpretation of the data concerning the modernization process. For a better understanding of those phenomena, it is important to exaggerate neither the achievements, nor the limitations brought about by modernization. In this respect, a good method is the comparison with other European states, especially those in the same geographic area. Only thus could we provide a credible image of the modernization of Romania. Still in what concerns the method, we have to estimate the costs, the beneficiaries, and those sacrificed for the modernization process. As for the costs, they were paid from export earnings; agriculture represented between 85% and 95% of the country's exports. It follows then that most of the modernization costs were paid by agriculture. Nevertheless, although the peasants paid the price, the main beneficiaries of modernization were the people living in cities, first the ruling class, than the middle class. The rural world changed but very little in the 19th century. Although railways and rail stations, warehouses, better roads, etc. were built, the life of the peasantry in 1914 was very much the same as the life of their ancestors during the time of the regulatory rulers. Modernization meant first of all a better life for the "gentlemen in the cities" and for the few peasants who decided to migrate towards the cities.

Features of Modernization

Defining the features of the modernization is a rather delicate undertaking. Comparisons should be made with the former and the later historical periods and with other countries in order to extract specific information. Among these main features we have identified: *national/ modern interdependence*, *state intervention*, *the changes in the ratio between industry and agriculture – a "key" factor of the*

modernization process, *the accelerated pace of modernization* and *the confrontation with foreign pressure*.

National/ modern interdependence. The best illustration of this feature in the modern history of Romania is the 1848 Romanian Revolution program, as it sought to draw up the roadmap for the Romanian nation up to the Great Union. The creation of the modern Romanian state, the War of Independence, and the intensification of the struggle of the Romanians in the provinces under foreign rule represented a new stage of the national/modern interdependence. Prince Al.I. Cuza's reform program created the necessary framework for the modernization process to take place – completed by the 1866 Constitution –, and the independence allowed for the political and institutional system to consolidate and for domestic and international policies favorable to modernization to be put into practice.

The modernization of the Romanian state was thus a national undertaking, reflecting a desire to become integrated in Europe and in the developed world, to secure, eventually, the premises for the final state unity. This process imposed an adaptation to the rhythm and the requirements of a developed Europe, which meant an immense effort to achieve and maintain a high speed of development. Besides the domestic obstacles that slowed down the modernization process – lack of capital, lack of other resources, lack of specialized labor force, etc. –, there were also those from outside, as, despite the union of the Principalities and the War of Independence, the modernization depended on Romania's relations with the world. The European powers were, as always, interested first of all in satisfying their own economic and political interests and in defining spheres of economic and political influence for themselves.

The political circles in Romania wanted the country to modernize with as little foreign involvement as possible. Before World War I, the national/ modern interdependence was at its peak, the Romanian politicians pursuing, above anything else, the goal of national union. This interdependence becomes even more obvious if we take into account the interest of the Romanians from the occupied lands in Romania's modernization, in Romania's complete integration in the European circuit, and in the national ideal.

State intervention. This is a feature specific to all countries that started the modernization process fairly late; in this situation, the state had to make up for the lack of coordination and the weak economic power of the entrepreneurs and to correct the errors of an economy in rapid transformation. The state intervened with three different initiatives: *secularization*, *creation of modern institutions (bureaucratization)*, and *involvement in the economic life*. As far as secularization

is concerned, the most important step was the adoption of the Law of December 1863, by which 25.26% of country's territory became once again state property. Apart from the political significance, the assertion of national independence, the law created the conditions for an agricultural reform. The creation of modern institutions began during the reign of Al.I. Cuza with laws regarding the accountancy system, county councils, the communes, pensions, justice, the army, public education, etc. The rural law of 1864 established the new status of property and of the labor force. It also consecrated individual freedom and the freedom to choose one's employment, thus creating the conditions for the free negotiation of one's paid employment. The elimination of the great owners' monopolies – as stipulated in the rural law and in the 1866 Constitution – meant a decisive step towards eliminating the obstacles to production and trade.

A series of measures for institutional modernization were then adopted: the creation of the national monetary system (1867), the adoption of the metric system (the law was adopted in 1864, but came into force on 1 January 1866) and the joining of the International Metric Convention (1881), the law of trademarks and patents (1879), the Code of Commerce (1886), the law on inventions and patents (1906), etc. Many local and central institutions were created or reorganized; for example, the creation of the ministries as modern institutions started during Cuza's reign and was completed and perfected by a series of new laws up to World War I.

Special attention was granted to the Orthodox Church. By secularizing the properties of the monasteries and by adopting a firm attitude towards the Patriarchy in Constantinople, Al.I. Cuza opened the way towards the autonomy of the Romanian Orthodox Church. In April 1885, after the War of Independence and the acknowledgement of Romania's sovereignty, the talks with the Patriarchy in Constantinople were successfully completed. An autonomy convention was signed by the patriarch and 10 metropolitan bishops recognizing the Romanian Church's right to administer itself; it was then sent to Bucharest and to the other Orthodox Patriarchates and Churches. After the proclamation of the Kingdom of Romania in March 1881, this was the next political step towards consolidating Romania's independence and place in Europe.

The involvement of the state in economic life was one of the major points of dispute between the liberals and the conservatives. The state was involved in the economy first of all by the legislation adopted – such as the law of 1887, designed to encourage industry –, then by the construction of railways, rail stations and harbors, by creating state monopolies, etc.

The ratio between industry and agriculture – a "key" factor of the modernization process. Modernization meant first of all industrialization, which was a very complex process, as it supposed the existence of capital, of a specialized labor force, of coherent policies of protection and encouragement, of adequate customs duty policies, etc. Again, industrialization and the industry/agriculture ratio caused a huge public debate not only between the two main political parties, but also among intellectuals, be they with or without specific political sympathies. One could even say that the whole debate concerning the modernization of Romania revolved around the issue of the ratio between industry and agriculture. The conditions in which the industrialization process took place – with limited financial means, an insufficiently qualified labor force, rather limited interest of the capital owners in the most profitable industrial branches, and high foreign competition – forced the state to intervene in order to encourage and protect the industry, and this affected the agriculture and the living standards of the peasantry. The fact that when World War I began Romania already had an industrial sector, and Parliament was debating the new agricultural reform, is illustrative of the important steps Romanian society had managed to take towards modernization. The direction chosen by the liberals had proven to be closer to the country's social and economic needs.

Accelerated pace of modernization. At the beginning of the 20th century, some observers called Romania "the Belgium of the Orient" or else "the European Japan". The fact was due to the accelerated pace of modernization Romania had managed to maintain, much faster in fact than that of its neighbors, being the largest country in the area, both in terms of territory and in terms of population. A comparison would probably be more illustrative: the volume and the value of Romania's exports were greater – in 1913 – than the total volume and value of Serbia, Bulgaria and Greece's exports combined. Also, the railway network had been in place one decade earlier than in the above-mentioned countries. Other economic parameters confirm the idea of accelerated development. If in 1862 the total number of industrial plants was 45, in 1901 it was close to 2,000. Between 1866 and 1906, oil production had increased by 8,400%, while sugar production had increased by 4,500%. As for telecommunications, if in 1894 there were 177 telephone users, in 1913 their number had gone up to 18,000. The country's budget had evolved very much the same way. Between 1864 and 1914, the revenues had increased from 60.1 million lei to 608.5 million lei, while expenditure had gone from 62.3 million lei to 512.2 million.

Global social and economic statistics prove that Romania went through a stage of accelerated development during the period 1866-1914. Romania of the year 1914 was a completely different country from the one Carol I had discovered in 1866. If, when he had arrived in the country, Prince Carol I had needed about 60 hours to go from Bucharest to Jassy, by the end of his reign there was a direct railway between the two cities, good automobile roads, good telephone connections, etc. The discrepancies between Romania and the Western countries had been considerably reduced.

Facing the foreign pressure. The relations between the domestic and the international factors are essential in the history of every people, and more so in the history of smaller peoples, especially when these smaller peoples are located in disputed geopolitical areas, which was the case of the Romanian state. After the union and the independence, Romania would have to face continuous economic and political pressures, and sometimes even the danger of military aggression. Austria-Hungary was pursuing its own interests in the matter of the Danube, and sought to obtain guarantees that the national movement of the Romanians living in the empire would be kept in line.

The economic pressures were indeed very dangerous, given the state of the Romanian economy; competition was very unequal. Political weapons were often used in the economic war and the Stroussberg affair is very illustrative in this respect. Into the same category falls the customs war between Romania and Austria-Hungary. Economic pressures were at their peak in times of crisis, when Romania was even more vulnerable. Speaking about the attempts of the great powers to impose the interests of some of their great industrial companies, Vintilă Brătianu declared in front of the Chamber of Deputies, on 30 March 1913: “We were indeed very honest with these companies, as we told them they cannot flourish under a Turkish-style regime. If they want to be profitable here, they need to find a European-style regime in place, not a regime of African or Asian colonies, but a regime similar to that which they have in their own country”[29]. Bucharest politicians sought to prevent and limit the impact of such pressure, constantly striving to maintain Romania on the path opened by the Union and the Independence, towards the fulfillment of the national ideal.

For a thorough understanding of the modernization process in Romania, we need to take into account the balance between the domestic and the foreign factors. The external pressure should not be exaggerated or used to justify the problems manifest in social and economic life, but neither should it be overlooked, as it obviously left its mark on this period of Romanian history.

[29] V.I.C. Brătianu, *Scrieri şi cuvântări*, III, Bucharest, 1940, p. 177.

Population

Here are the main census figures between the 1859 union of the Principalities and the outbreak of World War I: 1860 – 3,917,541 inhabitants[30]; 1866 – 4,115,000 inhabitants[31]; 1877 – 4,479,813 inhabitants[32]; 1899 – 5,956,690 inhabitants[33]; 1912 – 7,160,682 inhabitants[34]. The population density passed from 33 inhabitants/km^2 in 1859 to 45.3 inhabitants/km^2 in 1899[35].

Compared to other European states, the density of Romania's population in 1906, at 50 inhabitants/km^2, was smaller than in Western Europe (with an average of 63 inhabitants/km^2), but bigger than the continental average (of 41.6 inhabitants/km^2) and almost double the average density in Eastern Europe (27,4 inhabitants/km^2)[36].

Here are the statistics of the evolution per type of area: 1859/1860[37]: urban – 17.6%, rural – 82.4%; 1899[38]: urban – 18.8%, rural – 81.2%.

During the four decades, the urban population increased by almost 90%, while that of rural areas increased by 46%. Actually, the population growth was higher in the rural areas, and the high increase in the urban population (by almost 500,000 people) is due to: 65,000 inhabitants – natural growth, 250,000 – immigrants from other countries, and 185,000 – immigrants from rural areas[39].

The birth rate increased slightly, while the death rate was somewhat reduced, which gave way to quite a significant population growth. After the 1859 union of the Principalities, the birth rate was of 30-32 births/1,000 inhabitants, the death rate of 26-27 deaths/1,000 inhabitants; it follows that the natural population growth was of 4-5[40]. According to the 1899 census, the

[30] *Bréviaire Statistique*, The Central Institute for Statistics, Bucharest, 1940, p. 9.

[31] L. Colescu, *Progresele economice ale României îndeplinite sub Domnia M.S. Regelui Carol I (1866–1906): Tablouri figurative şi notiţe explicative de Dr. L. Colescu, şeful Serviciului Statisticei Generale*, Bucharest, 1907, p. 6 (hereafter cited as *Progresele economice*).

[32] *Bréviaire Statistique*, p. 9.

[33] L. Colescu, *Progresele economice*, p. 48.

[34] *Bréviaire Statistique*, p. 9.

[35] L. Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al Populaţiei României de la 1899*, Bucharest, 1944, p. 40 (hereafter cited as *Analiza rezultatelor*).

[36] L. Colescu, *Progresele economice*, p. 48.

[37] D. Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, Bucharest, 1992, p. 74 (hereafter cited as *Societatea românească*).

[38] L. Colescu, *Analiza rezultatelor*, p. 44-45.

[39] *Ibidem*, p. 38.

[40] *Ibidem*, p. 6; see also Berindei, *Societatea românească*, p. 79.

situation was as follows[41]: birth rate – 39.7‰; death rate – 26.5‰; natural population growth – 13.2‰.

The comparative birth rate at the end of the 19th century was as follows[42] (the average for the period 1896-1900, childbirths per thousand inhabitants): Russia – 49.4; Bulgaria – 41.2; Serbia – 40.3; Romania – 40.2; Hungary – 39.7; Austria – 37.0; Germany – 36.0; Spain – 34.6; Italy – 33.9; the Netherlands – 32.2; France – 22.2, etc.

As to the comparative death rate, Romania was also in the "upper" part of the European ranking. Thus, for the period 1891-1895, the situation was[43] (deaths per thousand inhabitants): European Russia (without Poland) – 36.0; Hungary – 31.1; Romania – 30.6; Serbia – 29.3; Bulgaria – 28.2; Austria – 27.9; Italy – 25.6; Germany – 23.3; France – 22.3; Sweden – 16.6, etc.

The high death rate of those times can be explained by the high infant mortality rate. For the period 1880-1895, out of 100 babies born alive, between 19 and 22 died during the first year of life[44].

The population age structure in 1899[45] (per thousand inhabitants) was: 401 people under 15 years, 386 people between 15 and 40 years, 160 people between 41 and 60 years and 53 people above 60 years. Romania's population was significantly younger than that of other countries[46]: in 1900, only Serbia had comparatively more people under 15 years (41.9%, as opposed to 40.1% in Romania), while for the 15-40 age group, only the USA, Switzerland, the Great Britain, Belgium, Serbia, Germany and France had comparatively more people (Romania had 38.6%). At the same time, Romania, with 5.3% of the population above the age of 60, was again one of the younger states. Thus, this age group comprised: in France – 12.5% of the population, in Sweden – 11.9%, in Norway – 11.0%, in Ireland – 10.9%, in Denmark – 9.9%, in Belgium – 9.6%, in Bulgaria – 8.6%, etc.

The literacy rate and the education system are undoubtedly an important tool in measuring the modernity of a country. According to the 1899 census, the literacy rate of people above the age of 7 was as follows[47]: literate – 22%, illiterate – 78%. However, the situation was extremely different in rural as

[41] L. Colescu, *Analiza rezultatelor*, p. 26; see also idem, *Mişcarea populaţiei României în anii 1904 şi 1905*, p. XXVII.
[42] L. Colescu, *Mişcarea populaţiei în anii 1904 şi 1905*, p. XXVII.
[43] L. Colescu, *Mişcarea populaţiei în 1895*, Bucharest, 1900, p. XXI.
[44] *Ibidem*, p. XXVII.
[45] Colescu, *Analiza rezultatelor*, p. 65.
[46] *Ibidem*.
[47] *Ibidem*, p. 109.

compared to urban areas. Thus, in the urban areas, there were 49.4% literate people and 50.6% illiterates, while in the rural areas, there were 15.2% literate people and 84.1% illiterates.

According to the same census, the religious structure of Romania's population was the following[48]:

Religious affiliation per 100 inhabitants						
Orthodox	Mosaic	Catholic	Protestant	Muslim	Armenian	Lippovan
91.5	4.5	2.5	0.4	0.7	0.1	0.3

As shown, most of the population was Orthodox by denomination; in the rural areas, the percentage of Orthodox Christians was even higher (95.9%), while in the urban areas in was significantly lower (72.5%)[49].

After the Orthodox religion, the most numerous believers in Romania were of the Mosaic faith. From this point of view, Romania had one of the highest percentages in Europe[50]: 45.0‰ (in 1899), as compared to 46.8‰ in 1900 in Austria, 44.2‰ in 1900 in Hungary, 40.6‰ in 1897 in Russia, 24.0‰ in 1899 in the Netherlands, 10.4‰ in 1900 in Germany, 9.0‰ in 1900 in Bulgaria, 3.9‰ in Switzerland, etc.

Closely linked to the religious affiliation was the ethnic composition of the country. We can thus establish the population structure as per citizenship. In 1899, the situation was as follows: for 100 inhabitants, 92% were Romanians, 3.2% were foreign citizens, while 4.7% were foreigners under Romanian protection[51].

According to the 1899 census, the population structure was[52]:

Citizenship	**Moldavia**	**Wallachia**	**Oltenia**	**Dobrudja**	**ROMANIA**
Romanians	1,606,470	2,487,960	1,149,124	245,742	5,489,296
Foreign citizens					
Austro-Hungarians	24,529	62,302	14,160	3,117	104,108
Germans	1,352	4,975	910	399	7,736
Bulgarians	1,001	4,618	1,240	1,105	7,964
French	330	1,049	65	120	1,564
Greeks	4,808	9,871	1,159	4,219	20,057
Italians	1,818	4,024	1,396	1,603	8,841
Russians	1,694	1,131	37	1,339	4,201

48 *Ibidem*, p. 84.
49 *Ibidem*, p. 85-90.
50 *Ibidem*, p. 88.
51 *Ibidem*, p. 95.
52 *Ibidem*, p. 93.

Citizenship	Moldavia	Wallachia	Oltenia	Dobrudja	ROMANIA
Serbs	197	1,117	2,616	59	3,989
Turks	2,632	10,843	3,540	5,974	22,989
Citizens of other states	309	1,019	78	220	1,626
Jews	2,510	2,383	694	272	5,859
Jews under Romanian protection	193,282	58,142	4,187	877	256,488
Other foreigners under Romanian protection	7,190	10,083	2,037	2,762	22,072
TOTAL	**1,848,122**	**2,659,517**	**1,181,243**	**267,808**	**5,956,690**

Mention should be made that the category of Austro-Hungarians "comprised also the Romanians from Transylvania, Bukovina, etc., citizens of the dualist monarchy, who lived in Romania at the time. Also, the Turks included the Macedonian Romanians, that is to say, citizens of the Ottoman Empire who had settled in Romania"[53].

As shown in the table, the "foreign citizens under Romanian protection" included 256,488 Jews and 22,072 foreigners of different nationalities, which represented 47 per thousand inhabitants.

Social Changes

The modernization process was immediately reflected by the social structure, with consequences for all social classes or strata; the mutations which occurred during those years mirrored both the pace and the features of modernization. Having regard to two criteria, occupation and income, we can present the Romanian society at the end of the 19th century and the beginning of the 20th as having the following hierarchy: the peasantry, "the middle class", the workers, the great proprietors (landlords, industrialists, bankers, owners of major companies, etc.).

According to practically all statistical data, *the peasantry* represented over 80% of the population. The 1864 agricultural reform had transformed the peasants into small landowners, which had a great impact on Romania's capitalist development. However, after three decades of reform, the statistics showed that about 300,000 peasants possessed very little land (under 2 hectares), while another 300,000 had none whatsoever, being dependent upon the system of sharecropping, money lending, etc. Should we take only these data into

[53] *Ibidem*, p. 94-95.

account, it is already obvious that one third of Romania's population (600,000 heads of family, to whom we must add 3 to 4 dependents each) had a very poor standard of living and did not benefit from modernization. They are the ones, as we have mentioned before, who bore the costs but did not enjoy the advantages of the changes. Modernization brought benefits only to the well-to-do peasants, owners of at least 10 hectares of land, who, considering their incomes, might be considered the rural "middle class". Yet for most of the peasants – even for the better-off ones mentioned above, who, in times of drought or tax increases, also came near poverty –, modernization meant a better life for the "city folk" and for the few of them who fled the countryside for the cities. It wouldn't be until after the end of World War I – and the agricultural and electoral reforms that followed – that the life of Romanian peasantry would clearly and radically change for the better.

"*The middle class*", which began to appear after the Treaty of Adrianople, was the main beneficiary of modernization. The industrial survey of 1901-1902 speaks about the existence of 61,000 businesses, listed under the heading "small industry" (crafts) or small specialized industries (different types of mills, wood processing plants, etc.). The same survey informs us that about 24,000 people worked in the administrative and technical sectors, people paid with wages that included also them in the "middle class" category. Also, we must include here the people working in the service sector, the traveling merchants and others who do not appear in the official statistics.

Another important segment of the "middle class" is represented by the liberal professions. Statistics published at the beginning of the 20th century inform us that there were 1,325 lawyers in Romania. Then there were the teachers and professors, doctors and public administration officials (over 100,000 people); half of them had "middle class incomes", while the others had revenues more similar to the industrial workers. In the rural areas, the "middle class" was represented by the peasants who owned between 10 and 50 hectares of land, merchants, priests and schoolmasters. Their incomes place the majority of them in the "middle class", while a few could even draw incomes similar to the great landowners.

The short amount of time and the lack of balance between the needs and the possibilities of development did not allow for the emergence of a truly strong middle class, which, through its economic importance, could have become the dominant class of Romanian society. The great majority of the population continued to belong to the peasantry – and, later, to the category of industrial workers – and a part of it to the great owners, especially to the great landlords.

The workers employed in industry and transports numbered almost 250,000 on the eve of World War I, and tended to form a separate social class, especially if we add to their number the 120,000 craftsmen, with or without their own workshop, and also those involved in commerce. There were a total of about 400,000 people working in industry, transport and trade. Most of them were of peasant origin, while some were former small workshops owners who had gone bankrupt and had found employment in the new factories. A permanent flow of workers coming from rural areas allowed the great industrial owners to keep wage levels to a minimum, and the workers at subsistence level.

The great proprietors can be separated into two different categories: the great landlords and the industrialists, bankers, owners of major companies, etc. At the beginning of the 20th century, the great landlords represented one of the most important economic and political forces in the country. They possessed about 60% of the agricultural lands and forests (there were more than 2,000 estates larger than 500 hectares and more than 3,300 ranging from 100 to 500 hectares), and almost 50% of the members of the Parliament belonged to this class in 1911. Taking a closer look at the way their vast lands were administered, we discover that most of the landlords had cut their ties with the rural world, lived in the cities and their estates were being administered by tenants. The first result was that they began to have serious financial problems. Consequently they started to reorient their money and invest in industries, trading companies, banks, the oil industry, etc., thus becoming more "bourgeois". Those who had embraced these changes would be part of the "economic elite" of the country between the two world wars; the "nostalgic" ones, those who dwelt on dreams about the old ranks and their "historical rights" would slowly disappear, swept by the social and political transformations following World War I.

The industrialists, bankers, owners of major companies, etc., also known as "the great bourgeoisie", consolidated their positions after the coming into force of the 1887 Law for the encouragement of industry, after the creation of the National Bank in 1880 and of the credit system, after the adoption of the 1895 Law on mining and, generally, as a result of the acceleration of the pace of modernization at the end of the 19th century and the beginning of the 20th. Although foreign capital was very important – it represented 95% of the oil industry –, the local great bourgeoisie, whose political interests were represented by National Liberal Party (which also controlled the National Bank of Romania) guided by the idea "by ourselves", started to consolidate.

Around the outbreak of World War I, Romanian society was experiencing profound changes. The great reforms of 1918-1921 accelerated these changes and defined more clearly the social classes and strata of interwar Romania.

The Agricultural Issue

The agricultural issue is so complex, involving social, economic, political, and even national elements, that a global approach is absolutely necessary. The "agricultural system" in Romania between 1864 and 1914 was called "semi-feudal", "semi-serfdom", "serfdom" or "neo-serfdom". In fact, it continued to be characterized by sharecropping, regulated by the law on agricultural agreements, in money, produce, or various combinations thereof. This "agricultural regime" favored anyone involved in the production and circulation of agricultural produce, except for the peasants.

There are many explanations for this fact. Maybe the most important one is given by the very structure of property. According to information supplied by G. D. Creangă[54], 4,171 proprietors, owning each more than 100 hectares, possessed globally 3,810,351 hectares (or 54.72% of the agricultural land), while 920,739 peasants – with properties under 10 ha – possessed 3,153,645 ha (or 45.28%). We must add to this situation the law concerning the exceptions applicable to agricultural agreements, which, in Radu Rosetti's words[55], "put ninety five percent of the Romanian nation [in the Old Kingdom] outside any law". The laws on agricultural agreements were actually unconstitutional, as they specifically favored the landlords and the tenants against the peasants, while their lack of clarity and precision left the door open for abuse and arbitrary decisions.

Characteristic of this period was the institution of leasehold. In 1913, about 55% of properties larger than 1,000 hectares were being administered by tenants; other sources indicate that the percentage was actually of 70%. Leasehold had a disastrous effect upon peasants' lives, as the tenants only wanted as large a profit margin as possible in the shortest time possible. And the shortest and easiest way to achieve this was by exploiting the peasants' work. Money lending worsened the peasantry's low standard of living. The state offered insufficient credit to the peasants, who came to be dependent of the landowner or the leaseholder, who offered them credit in exchange for work. The amount of work demanded was worth maybe ten times the interest on the borrowed money; the usurers

[54] G.D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, Bucharest, 1907, p. XLVI-XLVII.

[55] R. Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii,* Bucharest, 1908, p. 447.

maintained poverty, perhaps even worsened it. On top of everything, the peasants were the first to be affected by economic crises and droughts. Droughts were followed by famine, which again forced the peasants to resort to the usurers in order to survive. The freedom from this state of dependency seemed to be postponed *sine die.*

Statistical data shows that, at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, the Romanian peasantry's standard of living was among the lowest in Europe. It was not by accident that the only great peasant uprising in 20th century Europe took place in Romania. As for the general standard of living in the country, taking into account that 80% of the population lived in rural areas, this "component" is highly significant. At the end of the 19th century, the birth rate in Romania was of 40.2‰, while the death rate was of 30.6‰, placing our country near the top of the European lists for both rates (alongside Russia, Serbia, Bulgaria, Hungary). At the same time, in France, the birth rate was of 22.2‰ and the death rate was of 22.3‰. As for the health situation in rural Romania, we shall only mention one illustrative example: in 1911, there were 1,128 people suffering from pellagra for each 100,000 inhabitants; 634 people for each 100,000 inhabitants still suffered from this disease the following year. The health care system was very deficient in rural areas, and food was far from being sufficient and sufficiently nutritious; all these factors combined to explain the high death rate. Another significant indicator of the standard of living are the houses. In this respect too, significant changes took place during the period under investigation. Thus, from 1860 to 1912, the number of houses built of brick and stone increased from 1.8% to 9.5%; in 1912, a house comprised an average of 2.2 rooms, while in 1860, the average had been of 1.4 rooms. Yet, at the same time, in 1912, there were 270,000 single-room houses and 42,000 huts built in a style reminiscent of the Early Middle Ages.

All these data concerning living standards must not shift attention away from the transformations occurred within the rural environment, from the involvement of the peasantry in the modernization process. The rural world was indeed quite bleak at the time, and the situation was also partly due to the very low prices paid for agricultural produce, while industrial products were comparatively very expensive. Moreover, as the peasants did not export their products themselves, the ones who earned the most on the agricultural produce were the middlemen and the exporters. The lack of property was accompanied for them by a lack of political rights. From this point of view, the agricultural problem was closely linked to the democratization of political life. According to statistics, in the year 1911, among the 6 million inhabitants living in Romania, there were only 74,332 voters. It was not by accident that I.I.C. Brătianu

simultaneously announced the agricultural and the electoral reform of the autumn of 1913. It was a sign that indeed the agricultural problem was a national one, and that nation and modernization were interdependent.

The Balkan Wars and growing tension in international relations were a sign for Romania that it needed to consolidate its internal situation, therefore, to find a solution to the agricultural issue. The main foreign policy objective – national state unity – required a quick solution to the agricultural issue. From an economic point of view, the Romanian peasant was far from being envied by the peasants in the provinces under foreign occupation; on the contrary, he was to be pitied. And the two neighboring empires never lost the opportunity to speculate upon the poor situation of the Romanian peasantry. In 1907, during the peasant uprising, both Russia and Austria-Hungary offered to intervene and "calm" the situation. Given the "historical tradition" of the "friendly" interventions, from both east and west, the consequences would have been easily predictable for the Romanian political elite.

The new historical context – created at the end of World War I – allowed for the solving of the painful agricultural issue: a new and radical agricultural reform took place, accompanied by the introduction of universal suffrage. It represented the most important impulse to modernization in Romanian society and for integration among the civilized countries of Europe.

Industrialization

Industrialization was an important part of modernization, in all countries, and Romania was no exception. The debates on industrialization, on the best industry/ agriculture ratio, inflamed not only the political and intellectual elites, but also public opinion.

Tw o fundamental issues provoked most interest: the balance between industry and agriculture in the modernization strategy, and the customs policy: free trade or protectionism. Two theories crystallized during that period: the theory that Romania was and should remain an agricultural country (N. Suțu, I. Ghica, I. Strat, etc.), and that theory and Romania should develop a competitive industry (M. Kogălniceanu, D. Pop Marțian, B.P. Hasdeu, P.S. Aurelian, A.D. Xenopol, E. Costinescu, I.N. Angelescu, Vintilă I.C. Brătianu, etc.). Both theories were supported with economic and political arguments.

In the political realm, the two theories were illustrated by the doctrines of the conservatives and the liberal parties, respectively, as the political programs, the economic legislation and parliamentary speeches prove. The liberals were in

favor of large scale industrialization in the country, even if the state had to support it – by protectionism and incentives – and the consumers should – in the short term – be somehow sacrificed, as they should be forced to buy inferior quality goods at higher prices, until Romanian industry became truly productive and competitive. To them, this was the only way towards economic independence, which would then lead to political independence. The conservatives, on the other hand – who saw their interests threatened, as the destination countries of their exports, agricultural produce, took retaliatory measures against Romanian industrial protectionism – were completely opposed to creating an "artificial" industry, supported by the state and the consumers.

The outcome of this confrontation came as a result of the political battle between the two parties, but was also influenced by the evolution of international economic relations. In 1876, under a conservative government, Romania signed free trade conventions with Austria-Hungary, Germany, France, Russia, etc. As a result, foreign industrial goods – especially those coming from Austria-Hungary and Germany – came freely on the Romanian market, competing with Romanian ones and thus impeding all attempts to create a local industry. After independence was achieved and the free trade convention with Austria-Hungary expired, the liberal government adopted, in 1886, a protectionist customs duty, by which the standard general duty of 7% on the import of industrial products was replaced by differential duties of between 8% and 20%. The new customs tariffs boosted the local industry, and even more so in 1904, when another liberal government adopted a new customs tariff, which increased the protectionist duty by an average 10-30%, depending upon the type of product.

The general policy of industrial encouragement adopted by the National Liberal Party was embodied, in 1887, in the law known as "General Measures for the Encouragement of National Industry". Large companies were assisted if they met some conditions: they had to have fixed assets of at least 50,000 lei or use at least 25 employees for a minimum of 5 months a year; they should use modern machinery in their production; they should have, within 5 years, $^{2}/_{3}$ Romanian personnel. The 1887 Law was completed by the Law for the Encouragement of National Industry adopted by a conservative government in 1912, which granted incentives to companies using local agricultural raw materials. These companies included mills, beer and spirits producers, craftsmen's associations and, in certain circumstances, the workshops employing more than 4 workers. The main conditions (except for the small enterprises) were to use at least 20 employees and machinery of at least 5 HP. The Mines Law, also adopted by a conservative government (in 1895) was another

important law, as it set the foundations for oil exploitation. It basically separated the property on the surface from property beneath, the latter, with all its resources, belonging to the state, except for the oilfields, which belonged to the owner of the land.

Participation of Foreign Capital

Estimating the weight of foreign capital during this period is quite difficult a task, as often the figures are contradictory. Nevertheless, we can advance some estimates of the participation of foreign capital in industrial companies in 1915[56]. Thus, out of a total of 638,888,000 lei, the distribution per country was as follows: German capital – 120,821,000 lei; Dutch – 97,901,000 lei; British – 96,923,000 lei; Austria-Hungarian – 66,390,000 lei; Belgian – 59,695,000 lei, French – 38,028,000 lei; American – 25,000,000 lei; Italian – 7,750,000 lei. Of special importance is the structure of the capital in the oil industry in 1913[57]: German – 33.33%; British – 16.15%; Anglo-Dutch – 15.64%; French – 7.95%; Dutch – 7.18%; American – 6.67%; Romanian – 4.62%, Belgian – 4.10%, Italian – 1.28%; other countries – 3.08%. It follows that, before World War I, foreign capital represented about 80.4% of the capital of industrial companies, and about 95% of the oil industry capital.

Another important aspect of the foreign capital participation in Romania's modernization effort was credit. The first foreign credit obtained by Romania was granted by the Stern Bank of London, in 1864, and amounted to 916,000 pounds. It was a loan taken for 22 years, with an interest rate of 16%. In the period 1866-1914, most of the foreign credit was contracted in Germany, which also became one of Romania's main trading partners. The balance of external debt for the period 1864–1914[58] tells us that, for the contracted credit of 2,161 million lei, Romania actually received 1,860 million lei. Interest and depreciation represented 2,635 million lei, and the debt to be repaid, with the interest, amounted to 2,690 million lei. The annuity *per capita* increased from 2.10 lei in 1864 to 9.45 lei in 1884, then to 15 lei in 1914. Although this credit meant 300% profits for the financial institutions lending the money, while creating deficits equal to Romania's budget for 15-20 years, it must be said that

[56] V. Axenciuc, *Evoluția economică a României: Cercetări statistico-istorice, 1859-1947*, I, *Industria*, Bucharest, 1992, p. 453.

[57] C. Bogdan, A. Platon, *Capitalul străin în societățile anonime din România în perioada interbelică*, Bucharest, 1981, p. 54.

[58] V. Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României: Epoca modernă*, Bucharest, 1997, p. 182 (hereafter cited as *Introducere în istoria economică).*

it was indeed the only solution for the country's modernization. And the use of this money was quite "productive": 68% of the credit was spent on infrastructure, public buildings, etc.; 23% represented investments and military equipment, while 9% was used to cover budget deficits.

The participation of foreign capital – be it by direct investments or by international credit – is characteristic to all countries that started the process of modernization so late. The good thing was that Romania under Carol I offered enough guarantees to be able to obtain the necessary credit: economic and political stability (strenghtened by the German dynasty on the throne); strategic resources, especially wheat and crude oil; a good growth rate; a responsible and internationally credible political class; European-style economic legislation, encouragement and guarantees for foreign investments, etc.

8. CREATING A EUROPEAN FRAMEWORK FOR CULTURAL DEVELOPMENT

As already mentioned, the Romanian political and intellectual elites were, by and large – about 75% – educated in Western countries, especially France. When this generation came to power, they were keen to create an institutional framework similar to the one existing in "civilized" countries, thus trying to reduce the gap between Romania and the Western states.

Naturally, the first step towards cultural development was the reorganization of the education system. Prince Al.I. Cuza had a very important role in this respect. Thus, in November 1859, he sanctioned the creation of the School of Law and the law on university staff. In October 1860, Jassy became the "university capital" of the country, as three new higher education institutions were created: the Conservatory of Music and Drama, the University of Jassy – with four schools: Law, Philosophy and Letters, Science, and Theology –, and the School of Fine Arts and the Picture Gallery. After four years, similar institutions were also created in Bucharest: the University of Bucharest, with three schools: Law, Philosophy and Letters, and Science; the Conservatory of Music and Drama; and the School of Fine Arts.

Also during Cuza's reign, the Law on Public Education was adopted (December 1864) and the education system was thereby unified. Primary education comprised four years of study, secondary education consisted of seven years of study, and university education was of three years. Primary education was compulsory and free of charge, a measure that Romania was among the first countries in the world to take. This was the law that regulated public education

until the end of the century and the adoption of the Poni Law (1896) and the Haret Law (1898), after the names of two ministers of education of the time. The Haret Law created the eight-years secondary education system, divided into two cycles (inferior and superior); the superior cycle could have three sections: modern humanities, classical humanities, and science.

The effects of these laws were reflected in the 1899 census: there were 24 gymnasiums, 19 boys high schools, 9 girls first degree and 2 second degree secondary schools, 10 boys regular schools and 2 regular schools for girls, 5 theological schools, 2 vocational high schools and 2 military high schools. New higher education institutions were also created: the School of Medicine in Bucharest (1869), the School of Medicine in Jassy (1879), the National School of Bridges and Roads in Bucharest (1881), the Institute of Architecture in Bucharest (1897, as a department of the School of Fine Arts).

The 1859-1860 census did not even have a question concerning the literacy rate. And the most optimistic estimate should not rate it at more than 10% of the population. The census of 1899 already announced a literacy rate of 22%, while in 1912 it had increased to almost 40%. Romania was at the bottom of the European list in this respect, but was making significant efforts to catch up.

The development of the education system called for the creation of public libraries. As per the 1864 Regulation concerning public libraries, the library of the St. Sava National Gymnasium became the Central Library of Bucharest, while the library of the University of Jassy became the Central Library of Jassy. In 1867, the Library of the Romanian Academic Society was created, and in 1898, it became the public library open to researchers in all fields.

In April 1885, the law on "official deposit" was adopted, imposing on each publishing house the responsibility of sending three copies of any new published material to the central libraries of Jassy, Bucharest and the Library of the Romanian Academy. Other cultural institutions created in the same period were The National Museum of Antiquities (1864) and The National Commission for Public Monuments (1874).

The creation of the Romanian Academy is of special importance. In August 1867, the Romanian Literary Society became the Romanian Academic Society, chaired by Ion Heliade Rădulescu. The law of 30 March/10 April 1879 made the Romanian Academic Society a national institution under the name of Romanian Academy, with three sections: literature, history, and science. The General Regulation of the Romanian Academy (adopted in June/July 1879 and modified in 1881, 1884, and 1887) set the working rules for the library, for publishing, for the evaluation of members' contributions, etc. In a European spirit, the Romanian Academy also received foreign members, among whom: E. Quinet,

J.H.A. Ubicini, J. Jung, K. Lamprecht, H.J. Poincaré, Victor Emmanuel III, E. A. Leconte de Nouy, E. de Martonne, E. Picot, F. Miklosich, and others.

A series of associations, foundations and societies appeared, to involve cultural, scientific and political personalities and institutions in the cultural and scientific life. Among the most active, we should mention: the Romanian Athenaeum Society (Jassy, 1860, reorganized in Bucharest in 1865), Junimea (Jassy, 1863), the Society of Natural Sciences (Bucharest, 1865), the Society of Physics and Mathematics (1868), the Society of Geography (1875), the Society of Medical Science (1877), the Society of Romanian Architects (1891), the National Society for Agriculture (1897), the Society of Romanian Writers (1912), the National Society of Maritime Navigation (1913), and the Romanian Olympic Committee (1914). Of special importance was The Carol I Foundation, created on 3/15 May 1891, when King Carol I donated a building and 200,000 lei for its activities. From the very beginning, the Foundation library had about 3,500 volumes. In 1911, King Carol I decided to buy a piece of land and have a palace built on it for the Foundation; the new building was open to the public on 9 May 1914. This Foundation was to be very active until just before World War II.

The new cultural life needed new buildings, so in May 1882 Parliament adopted the Law concerning the public buildings and construction. In the Chamber of Deputies, the chairman of the Committee of Section Delegates was M. Kogălniceanu, and the bill reader was P.S. Aurelian. The buildings belonging to ministries, public education institutions, military institutions, churches and cathedrals, the Palace of Justice, the Legislative Palace, the National Printing House, etc. were to be "built gradually, according to the means at our disposal, yet as quickly as possible". The 1882 law was completed with the provisions of the Law concerning the building of secondary schools and cultural institutes (April 1886), by which more than 30 schools and cultural institutes were built in the whole country: the Bucharest boarding school, the Jassy boarding school, high schools like Matei Basarab of Bucharest, Laurian of Botoşani and Codreanu of Bârlad, the Vasile Lupu Normal School and the Jassy Central School for Girls, the Bucharest Seminary and the Veniamin Costachi Seminary of Jassy, Jassy University, the Bucharest Museum, Library, Central Archive, and Academy, etc.

Should we study the history of the architecture and urbanism in Romania, we would conclude that many of the public buildings with a part to play in Romania's cultural life were erected during the reign of King Carol I. Limiting our perspective to the two major Romanian cities of the time, we can mention in Bucharest: the University, the National Bank, the Athenaeum, the Palace of

Justice, the Palace of the Ministry of Agriculture, the Central Post Office, the CEC bank, the Cantacuzino Palace, the Carol I Park, the City Hall, the Palace of the Chamber of Deputies, the Officers' Club, the Institute of Architecture, the Library of the Carol I Foundation, etc.; and in Jassy: the Metropolitan Cathedral, the National Theatre, the University, the National Gymnasium, the Boarding School, the Administrative Palace (now the Palace of Culture, completed after the war), etc.

Half a century after the creation of the modern Romanian state, the country had made tremendous efforts and had largely achieved its European "integration". A series of Romanian personalities – scientists, writers and poets, historians, painters and musicians, etc. – asserted themselves during that period, not only in Romania, but at an international level: Grigore Antipa, P.S. Aurelian, Victor Babeş, I. Cantacuzino, Henri Coandă, Mihai Eminescu, Nicolae Grigorescu, Spiru Haret, Dragomir Hurmuzescu, Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, Gheorghe Marinescu, A. Myller, D. Pompeiu, Petru Poni, Emil Racoviță, Traian Vuia, A.D. Xenopol, and others.

The creation of a European-level framework for the cultural, scientific and artistic life had encouraged a cultural effervescence in the interwar period of a kind the Romanian lands had never seen before.

9. CONCLUSIONS: ROMANIAN SOCIETY BETWEEN TRADITION AND MODERNITY

The first aspect that needs to be investigated concerns the completion of the modernization process. It was sometimes said that "modernization, painful, yet necessary, had gradually become an everyday fact"[59]. Indeed, statistics, as well as foreign observers, showed that the Romania of 1914 had achieved spectacular transformations in many fields of life. The attempt to synchronize Romanian civilization with that of Europe covered all social, economic and political fields of activity, and was carried out at an accelerated pace. Romania had opened all "channels" of communication with the "civilized" world.

It is a difficult task to estimate the costs and the sacrifices which were needed to modernize the country. Although the society as a whole made these efforts, the hardest part was played by the peasantry, which represented 80% of the population and made the greatest contribution to the GDP. Yet making these

[59] I. Bulei, *Lumea românească la 1900*, Bucharest, 1984, p. 48.

sacrifices was the only way to reduce the gap between Romania and the Western countries.

The political elites are, of course, those mainly responsible for steadily pursuing the modernization objective; they are also responsible for the achievements and the shortcomings of the process. Although they differed on the directions and especially on the pace of modernization, both the liberals and the conservatives worked together as complementary forces in the administration of the country, which speeded up the process. King Carol I, who ensured the necessary political balance and stability, at a time when social discontent had risen again, also had a very important role.

We must also see whether the individual or group mentality represented a stimulus or a hindrance to the modernization process, in all its aspects. Speaking about European society at the beginning of the 20th century, N. Filipescu stated that: "What characterizes our time above all other things is the infinite confidence in progress. Until one hundred years ago, the world looked for happiness in the past, in a Biblical paradise, in an immemorial golden age… But in the last century, the world has looked for happiness in the future, in progress, and all the peoples try to attain this progress and rise to a superior level of civilization"[60]. It is hard to say to what extent this was true in Romania's case, as, in the Western countries, the social and economic transformations specific to the modern era took place over centuries and were accompanied by a gradual change of mentalities, which made all the technical and scientific "revolutions" possible and anticipated.

In Eastern Europe – as well as in other underdeveloped regions of the world – the mentalities would not be able to change at the same pace as the technical progress of the society. The pace at which the achievements of Western civilization were being taken up here experienced a steady increase, making impossible their adoption at the same level, especially if we take into account society as a whole, because "between the demands of work, behavior, mentalities, and, generally speaking, the modern, industrialized economic life, on one hand, and, on the other, agricultural work and the corresponding mentalities there were essential differences, and sometimes even incompatibilities"[61]. The aforementioned considerations may seem exaggerated, but they are, to a great extent, true for Romania's situation at the end of the 19th century and beginning of the 20th century. Moreover, besides the features specific to an "agricultural society", the previous close connection with the Oriental

---

[60] N. Filipescu, *Discursuri politice*, II, Bucharest, 1915, p. 45.
[61] V. Axenciuc, *Introducere în istoria economică*, p. 75.

world had left its marks in the mentalities of all social strata, making it even more difficult for the people to adapt to the Western "requirements". Unlike in the Western countries, where governments had adopted strict rules that everyone observed, in Romania there was always place for political "protection" and exceptions, for improvisation, for speculations and for cushy government jobs for the right people. Of course, no country is completely spared from these problems, but in the Western countries they affected economic mechanisms and social behavior to a much lesser extent.

Naturally, there were people who adapted to the new conditions more quickly than others. The political and economic elites (with the exception of the nostalgic or the failures), as well as a significant part of the "middle class", sought progress and modernization and acted to accelerate this process.

Overall, at the level of the whole of the Romanian society, the mentalities were rather a hindrance to the modernization process than a stimulus. Only after World War I, when the cultural level of the whole population had changed enough, would popular mentality begin to match the modern achievements. After the agricultural and the electoral reforms, within the united and unitary Romanian nation-state, the "regenerating forces, blessed with all the moral features able to give stability and impetus to the life of a people and trust in a future built upon solid foundations"[62] became active in the modernization process.

From an economic point of view, Romania of the year 1914 was completely different from the country of the year 1866 or 1878. To illustrate this dramatic change, we shall take a look at the progress of national wealth, in million lei (the statistics calculate national wealth as a sum of the accumulated material goods, both the goods produced by human activity and the natural resources exploited) during the said period[63]:

Sector	**1860-1864**	**1880-1884**	**1900-1904**	**1912-1914**	**1912-1914/ 1860-1864**
Agriculture, forestry, food and grain stock	1,848.0	3,681.9	6,585.0	10,522.9	569%
Buildings, homes and durable goods	235.4	388.6	1,471.9	2,386.8	1,014%
Transport and communications	20.6	525.2	1,417.0	2,543.4	12,347%
Industry	60.9	68.9	415.2	1,171.2	1,923%

[62] N. Iorga, *O viață de Om așa cum a fost*, edited by V. Râpeanu and S. Râpeanu, Bucharest, 1972, p. XL.

[63] V. Axenciuc, *Avuția națională a României: Cercetări istorice comparate, 1860-1939*, Bucharest, 2000, p. 12 (hereafter cited as *Avuția națională).*

Sector	1860-1864	1880-1884	1900-1904	1912-1914	1912-1914/ 1860-1864
Trade	192.0	582.4	659.8	1,075.3	560%
Construction sector	* * *	* * *	* * *	250.4	* * *
Monetary metal stock	37.0	85.3	177.0	381.0	1,030%
Gross assets	*2,393.9*	*5,332.3*	*10,725.9*	*18,331.0*	*766%*
External financial obligations	50.1	547.0	1,577.3	3,065.6	6,119%
Net assets	*2,343.8*	*4,785.3*	*9,148.6*	*15,265.4*	*651%*

If we make a comparison with the period 1880-1884, the most significant growth took place in the transport and communications sector, in industry, in the monetary metal stock, and in external financial obligations, which are all representative of the intense rhythm of development and modernization. Within half a century, the importance of the agricultural sector decreased by almost 20%. External financial obligations increased eight times, as massive investments were made in the transport infrastructure, in industry, in the construction sector, etc.

As for the distribution of the national wealth, N. Xenopol's 1916 work provides interesting data. Thus, in the rural areas, 2,228 landowners with revenues above 10,000 lei possessed an accumulated wealth of 102,131,897 lei, while 1,240,376 peasants, with revenues below 600 lei, possessed an accumulated wealth of 117,490,169 lei[64]. In the urban areas, 528 property holders with revenues above 10,000 lei had total revenues of 13,229,800 lei, while 103,305 people with revenues below 600 lei had total revenues of 18,396,047 lei[65]. Romanian society – concludes the author – "from the point of view of the distribution of wealth and revenues, was not very egalitarian: there was a small wealthy class, very rich people possessing lands and forests, banks and big industrial or trade companies, with huge revenues; a not so numerous urban middle class; in rural areas, some well-to-do peasants – luckily, their number increases by the year – and an immense mass of peasants and agricultural workers, with a precarious living; and finally, in the whole country, a numerous class of functionaries, poorly paid"[66].

Compared to other countries, Romania's national wealth (the average for 1912-1914) – of about 3,351 million dollars or 476 dollars *per capita* – was bigger than that of Norway and Russia and 2.2 times bigger than Japan's[67].

[64] N. Xenopol, *La Richesse de la Roumanie*, Bucharest, 1916, p. 106.
[65] *Ibidem*, p. 107.
[66] *Ibidem*, p. 111.
[67] V. Axenciuc, *Avuţia naţională,* p. 297.

Romania's GDP *per capita* at the beginning of the 20th century was of 68 dollars, significantly lower than in the developed Western countries (USA – 228, Great Britain – 181, France – 160, Germany – 125), yet higher than the GDP of Portugal (61.5), Serbia (62), Greece (60), Bulgaria (57) or Russia (50)[68].

From the information presented here, we can conclude that, on the eve of World War I, "Romania's social and economic system, by its different aspects, its trends and its development in the European capitalist environment, can already be considered to be a *capitalist* one, irreversible in its evolution, comprising all the factors and the working mechanisms of a market economy, yet having specific social structures, its own qualities and shortcomings, its problems and its contradictions"[69].

Between the two world wars, Romania would move along the same developmental coordinates, but within a new social, economic and political context. The two periods form a continuum, and only an investigation of the decades between the Independence and the Great Union that would fail to highlight the achievements of these decades could suggest that they were separate entities.

---

[68] *Ibidem*, p. 294.

[69] V. Axenciuc, *Introducere în istoria economică*, p. 214.

III.

ROMANIAN POPULATION IN THE AGE OF MODERNIZATION

This is a more descriptive chapter. It is not directly related to modernization, though some parts may offer clues – in terms of evolution and comparison, at least – as to the social transformations in a particular society, e.g. mortality and birthrate.

1. POPULATION SIZE

Even though we are talking about different political realities, the territory of Greater Romania was more than twice the area of the Old Kingdom; the mere enumeration of the Romanian population size shows the differences from one stage to another.

• after 1859: 3,917,541 inhabitants (1860)[1]; 4,115,000 inhabitants (1866)[2];

• between 1878 and 1914: 4,479,813 inhabitants (1877)[3]; 5,956,690 inhabitants (1899)[4]; 7,160,682 inhabitants (1912)[5];

• between 1918 and 1938: 18,057,028 inhabitants (1930)[6]; 19,750,004 inhabitants (1938)[7].

2. POPULATION DENSITY

• after 1859: 33 inhabitants/km^2 (1866)[8];

• between 1878 and 1914: 45.3 inhabitants/ km^2 (1899)[9];

---

[1] *Bréviaire Statistique*, Central Institute of Statistics, Bucharest, 1940, p. 9.

[2] L. Colescu (ed.), *Progresele economice ale României: îndeplinite sub domnia M.S. Regelui Carol I, 1866-1906: tablouri figurative şi notiţe explicative*, Bucharest, 1907, p. 6.

[3] *Bréviaire statistique*…, p. 9.

[4] L. Colescu, *Progresele economice*..., p. 48.

[5] *Bréviaire statistique*, p. 9.

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*, p. 10.

[8] L. Colescu, *op.cit.*, p. 48.

[9] Idem, *Analiza rezultatelor. Recensământul general al populaţiei României dela 1899*,

• between 1918 and 1938: 61.2 inhabitants/ km^2 (1930)[10].

Analysing the evolution of the Romanian population from 1859 to 1899, L. Colescu notes that it reached the number 2,091,842 in a period of 40 years:

> "1,762,282 units represent the total surplus of live births over deaths, and another 329,560 units constitute the difference between the number of emigrants and immigrants, the former fewer than the latter"[11].

Romania is among Europe's smaller countries, with a population smaller than Austria (26,150,599 – 1900), Hungary (with subjugated provinces – 19,254,559 – 1900), Germany (56,367,178 – 1900), France (38,961,945 – 1901), Great Britain (41,458,721 – 1901), and others. However, considering the country's south-eastern position, its population outnumbered that of other South-Danubian states[12]: Bulgaria (3,733,189 – 1900), Serbia (2,493,770 – 1900), Greece (2,430,807 – 1896).

The Great Union of 1918 almost doubled Romania's population: from 7,771,341 inhabitants in 1914 to 14,669,841 in 1919[13]. Thus Romania became a mid-size country, the eighth in Europe by population size[14].

In 1930[15], Romania was ranking under: the Soviet Union (including the Asian territories) – 160,000,000 inhabitants, Germany – 65,092,000 inhabitants, France – 41,610,000 inhabitants, Italy – 41,069,000 inhabitants, Great Britain – 39,952,377 inhabitants, Poland – 31,685,000 inhabitants, Spain – 23,563,867 inhabitants. And it had a larger population than: Hungary – 8,688,319 inhabitants, Yugoslavia – 13,882,505 inhabitants, Czechoslovakia – 14,735,711 inhabitants, Greece – 6,398,000 inhabitants, Bulgaria – 5,776,400 inhabitants and so on.

An important issue is that of Romanians remaining outside the country's borders after the Great Union[16].

Country	Romanian population
Russia (former Russian Empire)	249.711 inhabitants
Yugoslavia	229.398 inhabitants
Bulgaria	60.080 inhabitants
Hungary	23.760 inhabitants

Bucharest, 1944, p. 40.

10 *Bréviaire statistique*…, p. 8.

11 L. Colescu, *op.cit.*, p. 30.

12 *Ibidem*, p. 40.

13 *Bréviaire statistique*…, p. 9.

14 Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populaţia României*, Bucharest, 1937, p. 9.

15 *Bréviaire statistique*…, p. 8.

16 D. Şandru, *Populaţia rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iaşi, 1980, p. 49.

Country	Romanian population
Czechoslovakia	13.610 inhabitants
Albania	40.000 inhabitants
Greece	19.703 inhabitants

The population density almost doubled over 80 years: from 33 inhabitants/ km^2 in 1860 to 65.1 inhabitants/ km^2 in 1935[17].

Romania's population density of 50 inhabitants/ km^2 in 1906 was lower than that of Western Europe (63 inhabitants/ km^2), but higher than the continental average (41,6 inhabitants/ km^2) and almost double compared to that of Eastern Europe (27,4 inhabitants/ km^2)[18].

In 1930 Romania's population density, 61.2 inhabitants/ km^2, was higher than the European average[19] of 44.3 inhabitants/ km^2. We may offer a few examples for the sake of comparison[20]: Great Britain – 265 inhabitant/ km^2, Germany – 138.3 loc./ km^2, Italy – 132.4 inhabitants/ km^2, France – 75.5 inhabitants/ km^2, Czechoslovakia – 104.9 inhabitants/ km^2, Hungary – 93.4 inhabitants/ km^2, Bulgaria – 56 inhabitants/ km^2, Yugoslavia – 55.6 inhabitants/ km^2, Greece – 49.1 inhabitants/ km^2.

One last issue concerns the population size and density by region; we will also include the area for an easier data comparison[21]:

Romania's population, area and population density in 1930

Provinces	Population	Surface area		Density
		km^2	%	
ROMÂNIA	**18.052.896**	**295.049**	**100,0**	**61,2**
Oltenia	1.519.389	24.078	8,2	63,1
Muntenia	4.028.303	52.505	17,8	76,7
Dobrogea	811.332	23.262	7,9	34,9
Moldova	2.427.498	38.058	12,9	67,8
Bessarabia	2.863.409	44.422	15,1	64,5
Bukovina	853.524	10.442	3,5	81,7
Transylvania	3.217.677	62.229	21,1	51,7
Banat	941.521	18.715	6,3	50,3
Crişana-Maramureş	1.390.243	21.338	7,2	65,2

[17] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 9.

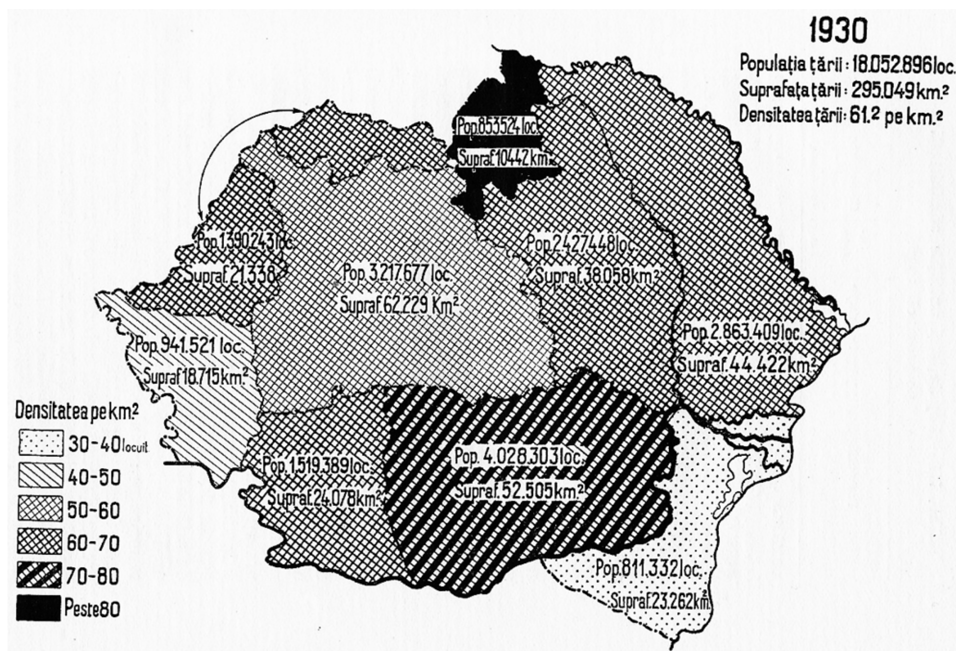
[18] L. Colescu, *Progresele economice*..., p. 48; at another point the same author showed that in 1899 Romania was the 12th in Europe, in terms of population density (idem, *Analiza rezultatelor*..., p. 39).

[19] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 9.

[20] *Bréviaire statistique*…, p. 8.

[21] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 10.

Population density by provinces[22]

The table shows that Transylvania is the region with the largest area (without Banat, Crişana, Maramureş), but Muntenia has the largest population; the highest density was in Bukovina – 81.7 inhabitants/ km^2 compared to the country's average of 61.2 inhabitants/ km^2.

3. THE ADMINISTRATIVE STRUCTURE. CITIES

Urban and Rural Population

According to the 1912 census there were 30 counties, 2620 rural communes and 72 cities[23].

The counties were the following[24]: Argeş, Bacău, Botoşani, Brăila, Buzău, Covurlui, Dâmboviţa, Dolj, Dorohoi, Fălciu, Gorj, Ialomiţa, Iaşi, Ilfov, Mehedinţi,

---

[22] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 11.

[23] *** *Romania during the Glorious Rule of Carol I*, Bucharest, f.a., p. 4.

[24] L. Colescu, *Statistica electorală. Alegerile generale pentru Corpurile legiuitoare în 1907 şi 1911*, Bucharest, 1913, p. 18.

Muscel, Neamţ, Olt, Prahova, Putna, Râmnicu-Sărat, Roman, Romanaţi, Suceava, Tecuci, Teleorman, Tutova, Vaslui, Vâlcea, and Vlaşca. In 1913 two other counties were added, Durostor and Caliacra from the Cadrilater region.

After 1918, according to the Administrative Organisation Act of June 1925, the country is divided into 71 counties, 498 subprefectures; there were 166 municipalities (out of which 17 big cities), and 8,708 rural communes[25]. The counties were as follows[26]: in Oltenia – Dolj, Gorj, Mehedinţi, Romanaţi, Vâlcea; in Muntenia – Argeş, Brăila, Buzău, Dâmboviţa, Ialomiţa, Ilfov, Muscel, Olt, Prahova, Râmnicu-Sărat, Teleorman, Vlaşca; in Dobrogea – Caliacra, Durostor, Constanţa, Tulcea; in Moldova – Bacău, Baia, Botoşani, Covurlui, Dorohoi, Fălciu, Iaşi, Neamţ, Putna, Roman, Tecuci, Tutova, Vaslui; in Basarabia – Bălţi, Cahul, Cetatea Albă, Hotin, Ismail, Lăpuşna, Orhei, Soroca, Tighina; in Bucovina – Câmpulung, Cernăuţi, Rădăuţi, Storojineţ, Suceava; in Transilvania – Alba, Braşov, Ciuc, Cluj, Făgăraş, Hunedoara, Mureş, Năsăud, Odorhei, Sălaj, Sibiu, Someş, Târnava-Mare, Târnava-Mică, Trei-Scaune, Turda; in Banat – Caraş, Severin, Timiş ; and in Crişana-Maramureş – Arad, Bihor, Maramureş, and Satu-Mare.

In order to show the evolution of the main cities, we give the population numbers in the following table[27]:

City	1859	1899	1930
Arad	–	–	77.181
Bucureşti	121.734	276.178	639.040*
Brăila	15.767	56.330	68.347
Botoşani	27.147	32.521	32.355
Buzău	9.027	21.877	35.687
Bacău	8.972	16.378	31.138
Braşov	–	–	59.232
Călăraşi	1.037	11.077	18.053*
Craiova	21.521	45.579	63.215*
Cernăuţi	–	–	112.427
Chişinău	–	–	114.896
Cluj	–	–	100.844
Constanţa	–	–	59.164
Focşani	13.164	23.601	32.481*

[25] I. Puia, J. Tambozi, *Istoria economiei naţionale*, Constanţa, 1993, p. 185; at the time of the census in 1930 the situation was as follows: 71 counties, 322 plăşi (administrative subunits), 172 cities, 15.201 villages (Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 10).

[26] *Bréviaire statistique*…, p. 38-39.

[27] Data for the years 1859 and 1899 were taken from L. Colescu, *Analiza rezultatelor*..., p. 33; for the year 1930, data from *Bréviaire Statistique*…, p. 18-20.

City	1859	1899	1930
Galați	26.050	62.545	100.611*
Iaşi	65.745	77.759	102.872
Oradea	–	–	82.687
Ploieşti	26.468	45.107	79.149
Piatra-Neamț	11.805	17.384	29.827*
Piteşti	7.299	15.669	19.532
Sibiu	–	–	49.345
Suceava	–	–	17.028*
Turnu-Severin	8.925	19.753	21.107
Târgu-Mureş	–	–	38.517
Timişoara	–	–	91.580

*) Suburban communes are also included.

For the sake of comparison, we will examine the population of the capital, Bucharest, against other European cities around 1890[28]:

City	Population	City	Population
Athenes	68.677	The Hague	107.897
Bucharest	221.000	Lisbon	265.032
Brussels	391.393	Munich	230.000
Copenhague	235.254	Madrid	367.000
Christinia (Norway)	106.000	Rome	233.663
Dresden	197.295	Stockholm	161.594

One first observation is that the urban population in Romania grew steadily (we will come back on that with hard data). However, the rate was not the same for every main city. By World War I some cities recorded a spectacular growth: Călăraşi – 968%; Brăila – 257%; Tecuci – 143%; Galați – 140%; Buzău – 142%; Bucharest – 127%; Craiova – 112%; Piteşti – 117% etc. One explanation is the growing number of businesses, most of them commercial; and also the sudden rise in the development of Danubian ports. A slower rate was recorded in the case of Botoşani – 20%, and Iaşi – 18%, due to the slow rate of economic development, the gradual decrease in Jewish immigrants, and the large number of Iaşi citizens moving to Bucharest.

[28] G.I. Lahovari, *Regatul României față cu celelalte regate europene. Statistica comparativă*, Bucharest, 1881, p. 32.

Population by Living Area

• 1859/1860[29]: urban – 17.6 %; rural – 82.4 %.
• 1899[30]: urban – 18.8 %; rural – 81.2 %.
• 1930[31]: urban – 20.1 %; rural – 79.9 %.

The country's urban population grew over the course of 70 years, albeit slowly. For the period 1859-1899 the country's urban population grew by approximately 90%, whereas in villages by approximately 46%. In fact, the rate of natural increase is higher in the countryside. The population growth in cities by approximately 500,000 inhabitants between 1859 and 1899 may be explicated by three factors[32]: 65,000 inhabitants – natural increase; 250,000 – immigrants from foreign countries; and 185,000 – inhabitants from the countryside who moved to the city.

Another reason for urban population growth after the 1918 Union is the significant number of provincial cities which now joining the country, and of course the urban inflow of villagers continued, especially during the years of economic upsurge, 1924-1928.

4. BIRTHRATE. MORTALITY. NATURAL INCREASE. MARRIAGE

This general chart indicates, for the entire period of modernization, the birthrate growth, the mortality decrease, and an ensuing higher rate of the natural population growth.

Birthrate (per 1000 inhabitants)

• after 1859: 30-32[33];
• in 1878-1914: 39.7 (1899)[34];

---

[29] D. Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, Bucharest, 1992, p. 74.

[30] L. Colescu, *Analiza rezultatelor*..., p. 44-45 by provinces, the situation was as follows (*ibidem*): Moldova: 20,2% urban and 79,8% rural; Muntenia: 21,2% and 78,8%; Oltenia: 9,8% and 90,2%; Dobrogea: 26,0% şi 74,0%.

[31] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit*., p. 72.

[32] L. Colescu, *op.cit.*, p. 38.

[33] Idem, *Progresele economice*..., p. 6; reading M.G. Obedenaru's work, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Paris, 1876, Dan Berindei indicates the average birthrate of 33.1 per thousand inhabitants for the period 1866-1876 (D. Berindei, *op.cit*., p. 79).

[34] L. Colescu, *op. cit*., p.26; the same author indicates the number of 42.1 per thousand

• in 1918-1938: 35 (1930) and 31.5 (1936)[35].

Mortality (per 1000 inhabitants)

• after 1859: 26-27[36];
• in 1878-1914: 26.5 (1899)[37];
• in 1918-1938: 19.4 (1930) and 19.8 (1936)[38].

Rate of Natural Increase (per 1000 inhabitants)

• after 1859: 4-5[39];
• in 1878-1914: 13.2[40];
• in 1918-1938: 15.6 (1930) and 11.7 (1936)[41].

Marriage Rate (per 1000 inhabitants)

• after 1859: 12 (1866)[42];
• in 1878-1914: 8.1 (1904)[43];
• in 1918-1938: 9.2 (1931)[44].

We will first present the birthrates in Romania at the end of the 19th century and beginning of the 20th century compared with the rates in other European states[45]:

Country	**Live births per 1.000 inhabitants**	
	Average 1896-1900	**Average 1901-1905**
ROMANIA	**40,2**	**39,4**
Bulgaria	41,2	40,3
Serbia	40,3	38,8

inhabitants and the average of 40.2 per thousand for the years 1896-1900 (idem, *Mişcarea populaţiunii României în anii 1904 şi 1905*, *s.a.*, p. XXVII).

35 Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 81.
36 L. Colescu, *Progresele economice*..., p. 6.
37 Idem, *Analiza rezultatelor*..., p. 26.
38 Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 81.
39 Personal calculation.
40 *Ibidem.*
41 Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 81.
42 L. Colescu, *Progresele economice*..., p. 8.
43 L. Colescu, *Mişcarea populaţiunii României în anii 1904 şi 1905*..., p. V.
44 *Bréviaire Statistique*…, p. 51.
45 L. Colescu, *op.cit.*, p. XXVII.

Country	Live births per 1.000 inhabitants	
	Average 1896-1900	Average 1901-1905
Russia	49,4	47,5
Hungary	39,7	37,0
Austria	37,0	35,4
Germany	36,0	34,3
Sweden	26,9	26,0
Norway	30,3	28,2
Denmark	30,0	29,0
Great Britain	28,7	27,6
Belgium	28,2	27,7
Netherlands	32,2	31,3
France	22,2	21,2
Switzerland	28,9	27,5
Italy	33,9	32,6
Spain	34,6	35,0
Portugal	29,9	31,7

Thus, the top ranking rates come from Eastern Europe, in the following order: Russia, Bulgaria, Serbia, Romania, and Hungary, who were in the phase of "naïve birthrate"[46]. They are followed by Austria, Germany, The Netherlands, Italy, Spain, Portugal, France, Belgium, Great Britain, etc.

Romania's birthrate remained quite high compared to both Europe and other parts of the world, even between the wars[47]:

Country	Classification 1931-1934	Live births per 1000 inhabitants (1931-1934)
ROMANIA	**1**	**33,4**
Yugoslavia	2	32,4
Japan*	3	32,1
Portugal	4	29,8
Greece*	5	29,2
Bulgaria*	6	28,8
Poland	7	27,4
Spain*	8	27,1
Lithuania	9	25,8
Argentina	10	25,4
Italy	11	23,7
Hungary	12	22,5

[46] *Ibidem*, p. XXVII.

[47] Data taken from: Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 86; see also *Bréviaire Statistique*…, p. 48.

Country	Classification 1931-1934	Live births per 1000 inhabitants (1931-1934)
Uruguay*	13	22,3
Canada	14	22,1
The Netherlands	15	21,4
Czechoslovakia	16	20,1
Finland*	17	20,0
Ireland	18	19,2
Latvia*	19	18,8
Denmark	20	17,7
Belgium*	21	17,5
Australia	22	17,0
France	23	16,8
Latvia	24	16,7
USA*	25	16,6
Switzerland	26	16,5
New Zeeland	27	16,3
Germany	28	15,9
Great Britain	29	15,5
Norway	30	15,5
Austria	31	14,7
Sweden	32	14,4

*) Average ratios between 1931 and 1933.

In 1924, with a birthrate of 37.9 per 1000 inhabitants, Romania was only surpassed by Yugoslavia, with 38.6 births for every 1000 inhabitants. Furthermore, in 1926-1930, Romania was the first among 24 world countries, with a birthrate of 35 per 1000 inhabitants, followed by Japan, Poland, Portugal, Bulgaria, and Argentina[48].

At the same time, it must be mentioned that, during the interwar period, the Romanian birthrate began to go down[49]: 36.3 per 1000 inhabitants in 1925; 34 in 1929; 33.4 in 1931 (but also 35.9 in 1932); 32 in 1933; 30.7 in 1935. This was because of the low birthrate in Transylvania, Crişana and Banat, which was half of that in Muntenia and Moldova[50].

One must also keep in mind the birthrate variation between cities and the countryside[51]:

[48] D. Şandru, *Populaţia rurală a României...*, p. 15.
[49] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 80-83.
[50] D. Şandru, *op.cit.*, p. 16.
[51] Data taken from Dr.S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 80-83.

Year	Birthrate per 1000 inhabitants		
	Romania	urban area	rural area
1920	34,7	19,7	39,0
1925	36,3	20,7	30,5
1930	35,0	23,6	37,7
1933	32,0	20,8	34,7
1936	31,5	21,5	33,1

Generally speaking, the larger the city, the lower the birthrate; there were variations in the rural area too: the highest rate was recorded in Moldova, and the lowest in Banat[52].

As for mortality, here too, Romania ranked high among European countries. At the end of the last century (between 1891 and 1895), the situation was as described in the table[53]:

Country	Deaths per 1000 inhabitants	Country	Deaths per 1000 inhabitants
Sweden	16,6	Prussia	22,8
Norway	16,8	Würtemberg	25,1
Denmark	18,5	Saxony	25,5
Ireland	18,5	Bavaria	26,6
GB and Wales	18,7	Italy	25,6
Scotland	19,1	Austria	27,9
The Netherlands	19,6	Bulgaria	28,2
Switzerland	20,0	Serbia	29,3
Belgium	20,2	**ROMANIA**	**30,6**
France	22,3	Hungary	31,1
German Empire	23,3	European Russia (without Poland)	36,0

A certain improvement is recorded at the beginning of the 20th century[54]:

Country	Deaths per 1.000 inhabitants	
	1901	1905
ROMÂNIA	**26,5**	**25,1**
Bulgaria	23,1	21,9
Serbia	21,0	24,4
Russia	32,2	31,7
Hungary	25,4	28,5

52 D. Şandru, *op.cit.*, p.16.

53 L. Colescu, *Mişcarea populaţiei României în 1895...*, p. XXI.

54 Idem, *Mişcarea populaţiei României în anii 1904 şi 1905*, p. XXIX; also see idem, *Analiza rezultatelor...*, p. 25-26.

Country	Deaths per 1.000 inhabitants	
	1901	1905
German Empire	20,6	19,8
Austria	24,1	25,2
Sweden	16,1	15,6
Norway	14,9	14,8
Great Britain	16,9	15,3
Denmark	15,8	15,0
Belgium	17,1	16,5
The Netherlands	17,2	15,3
Switzerland	18,0	17,6
Italy	22,0	22,9
Spain	27,7	25,8
Portugal	21,0	20,2

One factor in the high mortality of these decades is infant mortality. Out of 100 live births per year during the period 1880-1895, between 19 and 22 died before reaching one year of age[55]. From this perspective, it is also interesting to see some figures regarding infant mortality (under a year) by county in 1901[56]:

• 23-25%: the counties of Suceava, Iaşi, Roman, Fălciu, Tecuci, Tutova, Covurlui, Brăila;

• 20-22%: the counties of Dorohoi, Botoşani, Vaslui, Putna, Râmnicu-Sărat, Tulcea, Constanța, Ialomița, Ilfov, Vlaşca, Dâmbovița;

• 15-19%: the counties of Neamț, Bacău, Buzău, Prahova, Muscel, Argeş, Dolj, Romanați, Olt, Teleorman;

• 10-14%: the counties of Mehedinți, Dolj, Vâlcea.

Although interwar research "could not strictly determine the influence of biological and social factors"[57] on the birth-mortality ratio, the county list shows that, generally speaking, Moldova has the highest rate of infant mortality, and the Subcarpathian regions the lowest.

Here is a picture of most frequent causes of mortality[58] (1895):

Cause of death	Romania		rural area		urban area	
	No.	%	No.	%	No.	%
Natural death	152.214	97,7	123.801	97,7	28.413	97,9
Death by accident	2.187	1,40	1.771	1,40	416	1,40
Suicide	390	0,25	268	0,21	122	0,42

55 L. Colescu, *Mişcarea populației României în 1895...*, p. XXVII.
56 Idem, *Mişcarea populației României în anii 1904 şi 1905*, Cartogram no. 2.
57 D. Şandru, *op.cit.*, p. 17.
58 L. Colescu, *Mişcarea populației României în 1895...*, p. XXXI.

Cause of death	Romania		rural area		urban area	
	No.	%	No.	%	No.	%
Homicide	114	0,07	88	0,07	26	0,09
Unknown causes	797	0,51	755	0,59	42	0,15
TOTAL	**155.702**	**100,00**	**126.683**	**100,00**	**29.019**	**100,00**

There is a perceptible decrease in mortality during the interwar period. However, it does remain high compared with the other European countries.

The following table presents the variations in mortality between 1920 and 1936[59]:

Year	Mortality per 1000 inhabitants		
	Romania	urban area	rural area
1920	26,7	18,3	29,1
1925	21,7	15,7	23,3
1930	19,4	17,7	19,8
1933	18,7	17,2	19,1
1936	19,8	19,4	19,9

This is how things looked between 1931 and 1934 compared to Europe and other countries in the world[60]:

Country	Classification 1931-1934	Deaths per 1000 inhabitants 1931-1934
ROMANIA	**1**	**20,5**
Yugoslavia	2	18,5
Japan*	3	18,1
Greece*	4	17,5
Portugal	5	17,2
Spain	6	16,3
Hungary	7	15,8
France	8	15,7
Bulgaria	9	15,6
Latvia	10	15,0
Lithuania	11	14,6
Poland	12	14,5
The Netherlands	31	8,9

*) Average ratios during 1931-1934.

59 Data from Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 80-83.

60 *Ibidem*, p. 86; see also *Bréviaire Statistique*…, p. 48.

Romania ranked first when it came to infant mortality, too[61]:

Country	Deaths before one year of age per 100 live births
ROMANIA	**17,4**
Yugoslavia (1932)	16,7
Bulgaria	14,4
Hungary	13,6
Greece (1932)	12,9
Poland	12,8
Czechoslovakia	12,7
Japan	12,1
Latvia	12,1
Spain	11,2
Italy	9,3
Belgium	8,6
Scotland	8,1
Germany	7,6
Finland	7,6
France	7,5
Ireland	6,9
Denmark	6,8
Great Britain	6,4
Sweden	5,0
Switzerland	4,8
Norway (1932)	4,6
The Netherlands	4,4
Australia	3,9

The causes of infant mortality in 1930 were as follows[62]:

Cause of death	Number of dead children under a year	Per 100 live births
Tetanus	1.669	17,6
Infantile convulsions	2.452	
Congenital debilities	69.786	
Preterm births	2.558	
Lack of care	340	

---

61 Data taken from Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 88; see also *Bréviaire Statistique*…, p. 50.

62 D. Şandru, *op.cit.*, p. 21.

Cause of death	Number of dead children under a year	Per 100 live births
Infanticide	72	
Other causes	33.078	
TOTAL	**109.955**	

Interwar research shows that the main causes of infant mortality were linked to some socioeconomic factors: the mother's physical weakness; lack of proper diet and care during pregnancy; mothers working excessively during pregnancy; lack of care after birth etc.[63].

Mortality was high among children 1-4, but also among children of school age, mainly caused by malnutrition[64]:

Age groups	Death percentage per groups out of the total number of deaths	rural	urban
0-1 year	29,8	31,9	19,9
1-4 years	12,0	12,9	7,8
5-9 years	3,2	3,4	2,4
10-14 years	1,8	1,8	1,7
15-19 years	1,9	1,8	2,6

L. Colescu[65] analyses the rate of natural increase in the period 1901-1905, with the following conclusions: there was a weak vitality in the counties Iaşi, Roman, Tutova, Putna, Covurlui (70-76 deaths per 100 live births); Botoşani, Suceava, Neamţ, Bacău, Fălciu, Tecuci, Gorj, Vâlcea, Argeş, Dolj, Romanaţi (65-69 deaths per 100 live births); and strong vitality (term used by L. Colescu) in the counties Mehedinţi, Vlaşca, Ilfov, Ialomiţa, Tulcea, Constanţa (50-59 deaths per 100 live births). In some counties vitality is high or very high around cities due to a certain category of immigrants – mature citizens – with a lower mortality rate.

During the interwar period the rate of natural increase varied between 8 per thousand inhabitants in 1920 and 15.6 in 1930. There was a great difference between the countryside and cities[66]:

[63] *Ibidem*, p. 22.
[64] *Ibidem*, p. 23.
[65] L. Colescu, *Mişcarea populaţiei României în anii 1904 şi 1905...*, Cartogram no. 1.
[66] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 80-83.

Year	Natural increase per 1,000 inhabitants		
	Romania	**urban**	**rural**
1920	8,0	1,4	9,9
1925	14,6	5,0	17,2
1930	15,6	5,9	17,9
1933	13,3	3,6	15,7
1936	11,7	2,0	13,9

According to D. Şandru's[67] calculations, the average for the period 1920-1939 was: 12.2 per thousand inhabitants for the entire country; 3.6 for the urban area and 15 for the rural area.

The following table shows the situation of Romania compared with other countries in Europe and in the world[68]:

Country	Classification 1931-1934	Natural increase 1931-1934
Argentina	1	14,1
Japan*	2	14,0
Yugoslavia	3	13,9
Bulgaria*	4	13,2
Poland	5	12,9
ROMANIA	**6**	**12,9**
Portugal	7	12,6
Netherlands	8	12,5
Canada*	9	12,3
Greece*	10	11,8
Uruguay*	11	11,8
Lithuania	12	11,2
Spain*	13	10,8
Italy	14	9,8
New Zeeland*	15	8,5
Australia	16	8,1
Denmark	17	6,9
Hungary	18	6,7
Czechoslovakia	19	6,3
USA*	20	6,2
Finland*	21	6,1
Ireland	22	5,3
Latvia*	23	5,1
Norway	24	5,1

[67] D. Şandru, *op.cit.*, p. 115.
[68] Data taken from Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 86-87.

Country	Classification 1931-1934	Natural increase 1931-1934
Germany	25	4,9
Switzerland	26	4,8
Belgium*	27	4,3
Great Britain	28	3,3
France	32	1,1

*) Average ratios during 1921-1933.

Therefore Romania comes after Argentina, Japan, Yugoslavia, and Bulgaria, ranking 5-6 together with Poland, even though it had a higher birthrate than the latter. The main reason is a very high mortality "exclusively caused by the lack of organization, both of health services and of the general conditions of socioeconomic life"[69].

As for the marriage rate, firstly we must note that the number of marriages in different cultures depends on many factors including racial tradition, education, marriage legislation and so on.

In Romania, marriage rates vary in time generally around 8-9 marriages per thousand inhabitants, which places it among the first 5 countries in Europe. The following table shows Romania's ranking in Europe during 1904 and 1905[70]:

Country	Number of marriages per 1000 inhabitants	
	1904	1905
ROMANIA	**8,1**	**7,9**
Bulgaria	11,3	10,8
Serbia	11,6	9,9
European Russia (without Poland, Finland)	7,8	7,8
Hungary	9,1	8,4
Germany	8,0	8,1
Sweden	5,9	5,9
Norway	5,9	5,8
Great Britain	7,3	7,9
France	7,6	7,7
Belgium	8,0	7,9
The Netherlands	7,4	7,3
Denmark	7,1	7,1
Switzerland	7,3	7,5
Italy	7,6	7,2

[69] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 88.
[70] L. Colescu, *Mişcarea populaţiei României în anii 1904 şi 1905...*, p. V.

Country	Number of marriages per 1000 inhabitants	
	1904	**1905**
Spain	7,7	7,7
Portugal	6,8	6,7

This table shows the marriage rate in different countries during the interwar period[71]:

Country	Number of marriages per 1000 inhabitants		
	1931	**1935**	**1937**
Germany	8,0	9,7	9,1
Austria	7,4	6,8	6,9
Belgium	8,1	7,6	7,6
Bulgaria	9,5	7,9	8,1
Denmark	8,1	9,3	9,1
Estonia	7,8	8,2	8,5
Finland	6,9	8,1	9,6
France	7,8	6,8	6,6
Greece	7,1	6,7	6,6
Hungary	8,8	8,5	8,9
Ireland	4,4	4,8	5,0
Italy	6,7	6,7	8,7
Latvia	8,5	8,4	8,1
Lithuania	8,0	7,3	7,4
Luxembourg	8,7	7,4	8,3
Norway	6,3	7,1	8,3
The Netherlands	7,4	7,2	7,7
Poland	8,6	8,3	8,0
Portugal	6,5	6,8	6,4
ROMANIA	**9,2**	**8,7**	**9,5**
Great Britain	7,6	8,5	8,6
Sweden	7,0	8,2	8,7
Switzerland	7,9	7,3	7,3
Czechoslovakia	8,8	7,6	8,3
Yugoslavia	9,0	7,4	7,7

[71] *Bréviaire Statistique*…, p. 51.

5. POPULATION BY GENDER AND BY MARITAL STATUS

Population by Gender

The population distribution by gender evolved as follows[72]:

Population	1859/1860	1899	1930
Male	51,6	50,8	49,1
Female	48,4	49,2	50,9

There is a significant difference between the population structure before the Great Union and in the interwar years. By World War I there was an abundance of male births (106-107 boys to 100 girls), to which immigration was added, with mostly mature, male population coming into the country. After the war, the sex ratio reverts due to a combination of factors[73]: the biological evolution of the population, the war, and the effects of the Union with new provinces, particularly Bukovina, Banat, Crişana, and Maramureş.

Around the year 1900, the gender ratio in Romania was a somewhat special situation[74]: 97 women to 100 men. A similar situation was to be found in Bulgaria (100 men – 96 women), Serbia (100 men – 94.5 women), Greece (100 men – 92.1 women) etc. The ratio was noticeably different in other countries: Germany (100 men – 103.2 women), Austria (100 men – 103.5 women), Hungary (100 men – 101.1 women), Russia (100 men – 102.2 women), Finland (100 men – 106.2 women), Spain (100 men – 109 women) etc.

Around 1930, this ratio placed Romania in the middle section of the world statistics[75]:

Country	Census year	Male gender (%)
Canada	1931	51,8
USA	1930	50,6
Japan	1930	50,3
Bulgaria	1934	50,2
The Netherlands	1930	49,7
Greece	1928	49,6
Belgium	1930	49,5
Yugoslavia	1931	49,5

[72] Data taken from L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 55 and Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 25.
[73] *Ibidem*, p. 23.
[74] L. Colescu, *op.cit.*, p. 55.
[75] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 25; see also *Bréviaire Statistique*…, p. 54.

Country	Census year	Male gender (%)
Sweden	1931	49,2
ROMANIA	**1930**	**49,1**
Finland	1930	49,0
Denmark	1930	48,9
Italy	1931	48,9
Hungary	1930	48,9
Norway	1930	48,8
Spain	1930	48,8
Czechoslovakia	1930	48,5
Germany	1933	48,5
France	1931	48,3
Switzerland	1930	48,2
Turkey	1927	48,1
Austria	1934	48,0
Great Britain	1931	47,9
Portugal	1930	47,7
Soviet Union	1927	47,5
Estonia	1934	47,0
Latvia	1930	46,6

Marital Status

Although there is a difference in the analysis and presentation in the two censuses of 1899 and 1930, the comparison offers interesting data.

The 1899 census took into consideration gender and marital status[76]:

Marital status	Romania		urban area		rural area	
	men	women	men	women	men	women
Unmarried	58,0	52,0	62,5	50,6	56,9	52,3
Married	38,1	38,9	34,3	35,7	39,0	39,7
Widowed	3,7	8,7	2,8	12,6	3,9	7,8
Divorced	0,2	0,4	0,4	1,1	0,2	0,2
TOTAL	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Thus, it is safe to conclude that[77]: – the higher number of widowed and divorced women can be explained by the fact that married men die sooner than women; – at the same time, married (or widowed) men remarry sooner than

[76] Data taken from L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 59.
[77] *Ibidem*.

women; – we must also mention the practice of unmarried women of declaring themselves widowed after a certain age, especially if they have natural children.

This situation is found in other countries as well. In Belgium, for example, there were at this time 127,014 widowed men, compared to 252,202 widowed women, while in Germany there were 809,238 widowed men and 2,352,921 women[78].

Divorces are more numerous in cities, as opposed to the countryside (where most likely divorces were not made official), especially among women.

The following table shows the results of the 1930 census[79]:

Marital status (persons aged 13 and over)	Romania	urban area	rural area
Unmarried	30,6	38,5	28,3
Married	58,7	50,6	61,1
Widowed	9,9	9,5	10,0
Divorced	0,6	1,1	0,5
Undeclared	0,2	11,3	0,1

Note: The number of single people is higher in cities than in the countryside, where familial stability is higher.

6. POPULATION BY AGE

Around 1900, the distribution of Romanian population, compared to other European countries, the USA and Japan, was the following[80]:

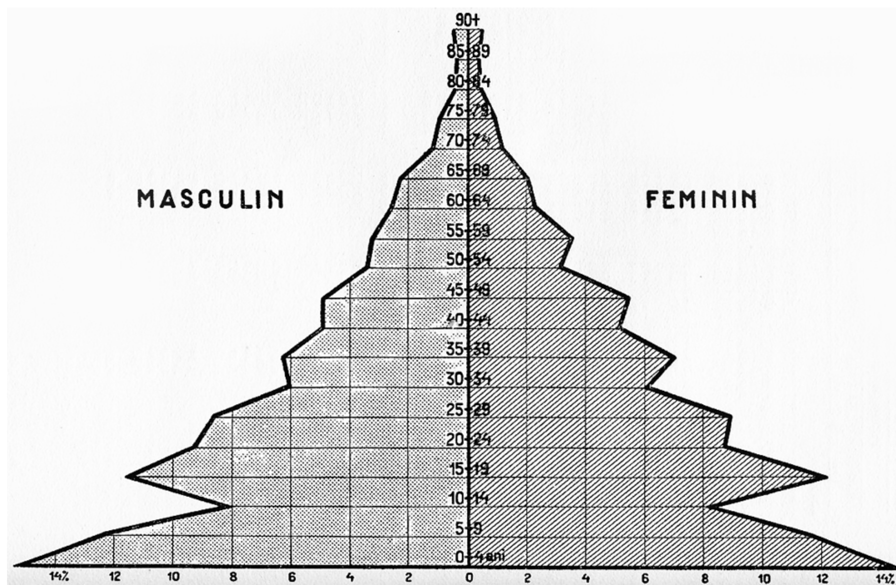
Country	Census year	per 1000 inhabitants (both genders)			
		Under 15	15-40 years of age	41-60 years of age	over 60
ROMANIA	**1899**	**401**	**386**	**160**	**53**
Hungary	1900	356	379	189	76
Serbia	1900	419	396	141	77
Bulgaria	1900	402	358	154	86
Germany	1900	348	395	179	78
Austria	1900	370	382	180	68
France	1896	260	392	223	125
Belgium	1900	317	413	184	96

[78] *Ibidem*.
[79] Data taken from from Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit*, p. 32-33.
[80] L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 65.

Country	Census year	per 1000 inhabitants (both genders)			
		Under 15	15-40 years of age	41-60 years of age	over 60
Italy	1901	339	365	195	101
The Netherlands	1899	348	384	175	93
Sweden	1899	325	366	190	119
Norway	1900	354	361	175	110
Denmark	1901	339	376	186	99
Great Britain + Wales	1891	352	405	170	74
Scotland	1891	356	398	167	79
Ireland	1901	304	407	180	109
Switzerland	1900	310	419	186	85
USA	1900	344	421	170	65
Japan	1898	329	389	201	81

Romania had a very young population: in the age group 0-15 (40.1%), it was only surpassed by Serbia (41.9%); in the age group 15-40 (38.6% of the population), it was under the USA, Switzerland, Great Britain, Belgium, Serbia, Germany, and France. But it also had the lowest percentage of inhabitants under 60: 5.3%.

Romania's age pyramid in 1930 looked like this[81]:

[81] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 30.

Romania continues to have a steady growth of population after 1918, too. The following table shows a comparison with other countries[82]:

Country	Year	Total population (thousands)	Age groups %								
			0-4	10-14	15-19	25-29	35-39	45-49	55-59	60 and >	Undeclared
ROMANIA	**1930**	**18.053**	**14,6**	**8,0**	**11,7**	**8,6**	**6,5**	**5,1**	**3,2**	**6,6**	**0,4**
Bulgaria	1926	5.479	14,3	10,3	11,0	8,1	5,6	4,2	3,3	8,1	–
Japan	1930	64.067	14,1	10,5	9,8	7,5	5,5	4,8	3,6	7,4	–
Yugoslavia	1931	13.934	14,1	7,9	9,2	8,4	5,5	4,6	3,1	8,2	–
Greece	1928	6.205	12,3	9,7	11,2	8,4	6,0	5,0	3,4	8,9	0,3
Italy	1931	41.177	11,1	7,7	9,8	7,8	6,1	5,2	4,0	10,8	–
The Netherlands	1930	7.936	10,5	9,5	9,4	8,2	6,5	5,2	4,0	9,4	–
Canada	1931	10.377	10,4	10,4	10,0	7,6	6,6	5,6	3,5	8,4	–
Hungary	1930	8.688	10,1	7,1	9,6	8,6	6,7	5,5	3,9	9,7	–
Czechoslovakia	1930	14.730	9,6	6,4	9,3	9,2	6,7	5,3	4,3	10,2	0,1
USA	1930	122.775	9,3	9,8	9,4	8,0	7,5	5,7	3,8	8,5	0,1
France	1931	41.229	8,7	5,6	7,4	8,5	6,7	6,2	5,5	14,0	0,2
Norway	1930	2.814	8,4	10,1	9,6	8,1	6,6	4,9	3,9	11,6	0,1
Switzerland	1930	4.066	8,0	8,0	8,9	8,7	7,0	6,0	4,8	10,7	–
Great Britain	1931	44.765	7,6	8,1	8,6	8,4	7,0	6,4	3,2	11,3	–
Sweden	1930	6.142	7,4	8,9	9,1	8,3	6,9	5,7	4,4	12,8	–
Germany	1933	65.362	7,3	8,7	6,2	9,4	7,5	6,1	5,2	11,1	–
Austria	1934	6.760	6,9	8,7	5,8	8,8	7,6	6,4	5,4	12,2	0,2

Romania still ranks first in the age group 0-4 (14.6%), as well as age groups 0-4 and 5-9 together (26.7%); but life expectancy remains very low compared to other countries.

If compared to the 1899 census, we may notice no significant changes for the age groups over 40; a slight increase from 16% to 16.5% in the 40-60 age group (there is a one-year gap in the two statistical methods), and a more significant increase in the age group over 60, from 5.3% to 6.6%.

[82] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 26-27; see also Bréviaire *Statistique*…, p. 52-53.

7. THE POPULATION DISTRIBUTION BY ETHNICITY

The End of the 19th Century and Beginning of the 20th Century

Starting from the existing data, we will first focus on the population distribution by citizenship. In 1899, 92% of the population were Romanian citizens, 3.2% were foreign subjects, and 4.7% foreigners under Romanian protection[83]. As I. Simionescu wrote, "before the war, the Kingdom of Romania was an almost homogenous state from an ethnic point of view"[84].

According to the 1899 census, the population distribution was[85]:

Citizenship	Moldova	Muntenia	Oltenia	Dobrogea	Romania
Romanian	1.606.470	2.487.960	1.149.124	245.742	5.489.296
foreign subjects					
Austro-Hungarian	24.529	62.302	14.160	3.117	104.108
German	1.352	4.975	910	399	7.736
Bulgarian	1.001	4.618	1.240	1.105	7.964
French	330	1.049	65	120	1.564
Greek	4.808	9.871	1.159	4.219	20.057
Italian	1.818	4.024	1.396	1.603	8.841
Russian	1.694	1.131	37	1.339	4.201
Serbian	197	1.117	2.616	59	3.989
Turkish	2.632	10.843	3.540	5.974	22.989
other states	309	1.019	78	220	1.626
Jewish	2.510	2.383	694	272	5.859
Jewish people under Romanian protection	193.282	58.142	4.187	877	256.488
other foreign nationals under Romanian protection	7.190	10.083	2.037	2.762	22.072
TOTAL	**1.848.122**	**2.659.517**	**1.181.243**	**267.808**	**5.956.690**

It is important to note that the statistics referring to Austro-Hungarians "also included the Romanians in Transylvania, Bucovina etc., citizens from the time of the dualist monarchy who were found to be living in the country. In the same manner, the number of Turkish citizens also included Macedonian Romanians, vassals of the Ottoman Empire who have settled here"[86].

---

[83] L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 95.
[84] I. Simionescu, *Ţara Noastră*, Bucureşti, 1937, p. 259.
[85] L. Colescu, *op.cit.*, p. 93.
[86] *Ibidem*, p. 94-95.

As the chart indicates, the category "foreign nationals under Romanian protection" included 256,488 Jewish people and 22,072 foreign nationals, a total of 47 per thousand inhabitants.

The following chart presents the number of foreign nationals in various European states around 1900[87]:

Country (year)	Number of foreign nationals	Foreign nationals per 1000 inhabitants
Switzerland (1900)	383.419	115,6
ROMANIA (1899)*	**467.394**	**79,0**
Denmark (1901)**	80.018	32,7
Belgium (1900)	206.061	31,0
Norway (1900)**	64.689	29,0
France (1896)	1.051.907	27,3
Austria (1900)***	517.903	20,2
Germany (1900)	779.536	13,8
Bulgaria (1900)	49.838	13,3
Hungary (1900)****	245.544	12,8
The Netherlands (1899)	52.989	10,4
Serbia (1900)	24.280	9,7
Great Britain (1901)**	385.835	9,3
Portugal (1900)	41.728	7,5
Sweden (1900)	15.274	3,0
Spain (1900)	55.383	3,0
Italy (1901)	61.606	1,9

*) Out of this number, 278,560 citizens (46.8 per thousand) do not have foreign protection.
**) Including citizens born abroad but residing in the country at the time of the census.
***) Including Hungarian subjects.
****) Including Austrian subjects.

Therefore, apart from Switzerland, Romania's population had the highest proportion of foreign nationals.

*

* *

Given the importance of this issue, we will also mention the ethnic distribution of the Romanian provinces under foreign domination.

According to the Hungarian 1910 census, the ethnic situation in Transylvania was as follows[88]:

[87] *Ibidem*, p. 95.

Ethnicity	Inhabitants	%
Romanian	**2.909.260**	**46,2**
Hungarian	1.617.231	25,7
Székely	441.636	7,0
German	731.964	11,6
Serbian and Croatian	287.122	4,6
Ruthenian	164.443	2,6
Slovakian	42.674	0,6
other nationalities	109.842	1,7
TOTAL	**6.304.170**	**100,0**

There is no point in restating how the manner of conducting this census was to the disadvantage of the Romanian population in Transylvania[89].

[88] Data taken from M. Muşat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucharest, 1983, p. 384.

[89] In order to understand the viewpoint of ruling circles from Budapest on the situation in Transylvania, the conversation that took place in Buda, January 1896, between Take Ionescu and Baron Bánffy, prime minister of Hungary, is particularly interesting. We quote an excerpt here:

'What do you mean, Baron', I told him, 'don't I know what elections mean in our countries? Could you kindly tell me that if Romanians showed up at the vote and you didn't want them to be elected, could at least one of them be elected against your will?'

Bánffy answered:

'Not even one, if I don't want to.'

Therefore, I made him leave the elections joke out of our conversation, as it could not really have any reason to it unless the Romanians got along with the Hungarians. We got back to the idea of finding a modus vivendi and I answered:

'I don't have any mandate from the Romanians in Hungary, I don't speak in their name; but couldn't you maybe come to an agreement with them, for example, such as the one you made with the Transylvanian Saxons and thus protect their churches, schools and a few electoral districts?'

Bánffy answered with most brutal honesty:

'Never! The Transylvanian Saxons', he insisted, 'only amount to 230,000 and are more 1,000 km away from the Germans in Germany. There are 3 million and a half Romanians in Hungary and they are in geographical continuity with the Romanians in the Kingdom. This will never happen!'

We continued to analyse the matter. I asked him if we could not give those in Transylvania Hungarian electoral qualification (the residential qualificationin Transylvania was more restricted) and the secret vote.

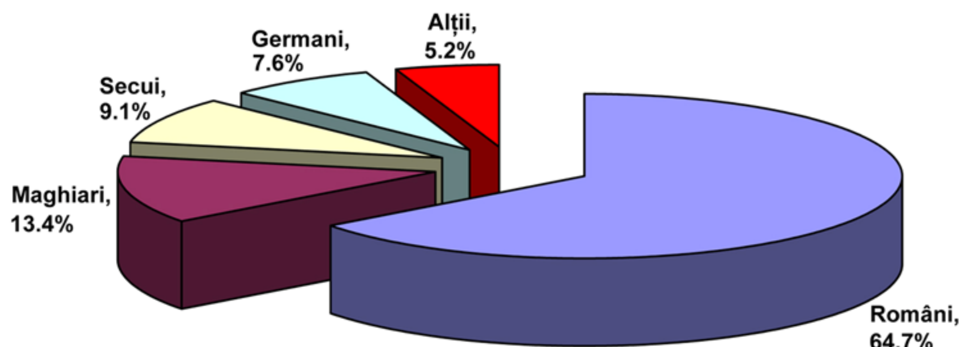
'Never!' answered Banffy again.

He called to bring in the electoral map of the Hungarian Kingdom.

'See this map', he told me; 'all the Hungarian parts of the Kingdom send us Kossuth representatives, supporters of the split with Austria, which would be the end of Hungarian rule. My government, like the ones before me, or the ones who will follow, is only based on the national districts. If a secret vote was to be put into place, we would lose those districts and could not rule any longer.'

After an hour of pointless discussion, Bánffy asked me if there was any point that we had agreed upon.

Romanians were the majoritarian population in most parts of Transylvania. This was the state of things in the 4,597 communes[90]:

• Romanians held the majority in 2,971 communes – 64.7%
• Hungarians " " in 616 " – 13.4%
• Szekelys " " in 417 " – 9.1%
• Germans " " in 350 " – 7.6%
• others " " in 243 " – 5.2%
TOTAL 4,597 " – 100.0%

I. Nistor's table is particularly enlightening on the population structure in Bucovina[91]:

Year	Bucovina's population	Romanians	Ukrainians	Germans, Poles, Hungarians, Armenians, etc.
1774	71.750	52.750	15.000	4.000
1779	116.926	87.811	21.114	8.000
1786	135.494	91.823	31.671	12.000
1800	192.830	150.000	48.481	
1848	377.571	209.293	108.907	59.381
1851	378.536	184.718	142.682	51.136
1861	456.920	202.655	170.983	83.282
1869	511964	207.000	186.000	118.364
1880	568.453	190.005	239.690	138.758

'Yes,' I answered him, 'we agree that we will not ever come to an agreement' (Take Ionescu, *Amintiri*, Bucharest, 1923, p. 16-18, *apud* M. Muşat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac…*, p. 327).

90 P. Balogh, A. Népfajok, *Magyavországon*, Budapest, 1902, p. 1113, *apud* M. Muşat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac…*, p. 385.

91 I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, Bucharest, 1991, p. 312.

Year	Bucovina's population	Romanians	Ukrainians	Germans, Poles, Hungarians, Armenians, etc.
1890	642.495	208.301	268.367	165.827
1900	730.195	229.018	297.798	203.379
1910	794.942	273.254	305.101	216.474

The population dynamics of the Romanian-minority ratios between 1774 and 1910 reflects the harsh denationalization policies implemented by the Habsburgs in Bucovina.

Bessarabia's case is not much better, with the difference in the authority of the Tsarist rule[92]:

Nationalities	1871 N.N. Oberucev		1897 Official Russian data census		1930 Official Romanian data census	
	thousands	%	thousands	%	thousands	%
Moldavians	692,0	67,4	920,9	47,58	1.610,7 (Romanians)	56,2
Ruthenians	162,2	15,8	382,1	19,75	314,2	11,0
Ukrainians						
Velikorussians			155,7	8,05	351,9 (Russians)	12,3
Bulgarians	25,6	2,5	103,2	5,33	163,7	5,7
Germans	33,5	3,5	60,2	3,11	81,1	2,8
Jewish people	93,5	9,1	228,1	11,79	204,8	7,2
Other (Roma people, Gagauz people, Armenians, Poles and so on)	17,1	1,7	81,2	4,39	138,0	4,8
TOTAL	**1.023,9**	**100,0**	**1.931,4**	**100,0**	**2.864,4**	**100,0**

A. Boldur's conclusion here is quite clear:

"And it is surprising that the Russians, with all their century-long persistence in colonising this border region, could only obtain very modest results, predominantly in some counties in the north and south"[93].

[92] A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Bucharest, 1992, p. 493.
[93] *Ibidem*, p. 492.

For, in the eyes of Russian diplomats, Romanians constituted the main impediment to the Russian expansion into the Balkans. One Russian diplomat stated in the previous century:

> "This population – the Romanians – has very distinct features and I cannot conceal that, looking at the map, I feel sad that these 8 million people foreign to the Slavs have settled here on the enchanting slopes of the Carpathians, like an arrow (clearly, he did not have in mind the population in Transylvania – our conjecture, Gh.I.) stuck between the Slavic nations, preventing their unification" [...] "If Serbians or Bulgarians lived here instead of these Romanians, how easy it would then be to solve the Oriental or Slavic problem"[94].

I. Nistor estimates that the data in the 1897 census were falsified by the Russian authorities, just as in 1912. The fake was exposed by P. Dicescul, member of the Imperial Council in Petrograd, in a report to the Ministry of Public Instruction, where he emphasized that "the number of Moldavians in Bessarabia is much higher, in fact over 75% of the entire population"[95].

Greater Romania

According to the 1930 census, the ethnic distribution of Romania's population was the following[96]:

Ethnic groups	Number of inhabitants	%
ROMANIA	**18.057.028**	**100,0**
Romanians	12.981.324	71,9
Hungarians	1.415.507	7,9
Germans	745.421	4,1
Jewish people	728.115	4,0
Ruthenians, Ukrainians	582.115	3,2
Hutsuls	12.456	*
Russians	409.150	2,3
Bulgarians	366.384	2,0
Roma people	262.501	1,5
Turks	154.772	0,9
Tatars	22.141	0,1
Gagauz people	105.750	0,6
Serbians, Croatians, Slovenians	51.062	0,3

94 L. Casso, *Rusia şi bazinul dunărean*, Iaşi, 1940, p. 338.
95 I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 1991, p. 212.
96 D. Şandru, *op.cit.*, p. 50.

Ethnic groups	Number of inhabitants	%
Czechoslovakians	51.842	0,3
Poles	48.310	0,3
Greeks	26.493	0,1
Armenians	15.544	*
Albanians	4.670	*
other nationalities	54.355	0,3
undeclared	7.114	*

*) Less than 0,1%.

A few ideas can be inferred from the 1930 census:

- The absolute majority of the population (71,9%) was Romanian;
- Romanians had absolute majority in almost all provinces; Dobrogea and Bucovina were the exceptions, with a relative majority of 44.2% and 44.5%, respectively. However "they overwhelmingly outnumbered any other ethnic group that lived here"[97];
- Among the minorities, the Hungarians were the most numerous (7.9%); but this category included all the citizens who declared themselves Hungarian, such as the Székelys and most of the Csangos;
- The second and third largest minorities were German and Jewish;
- Of all the minorities in Romania, the Jewish citizens had the largest urban communities: 68.2% of their total number[98].

8. POPULATION DISTRIBUTION BY RELIGION

According to the 1899 census, the religious structure of the Romanian population was the following[99]:

Romania/ provinces	Out of 100 inhabitants:						
	Orthodox	Mosaic (Judaism)	Catholic	Protes-tant	Muslim	Armenian	Lipovan
ROMANIA	**91,5**	**4,5**	**2,5**	**0,4**	**0,7**	**0,1**	**0,3**
Moldova	84,2	10,6	4,8	0,1	0,0	0,2	0,1

[97] D. Şandru, *op.cit.*, p. 52.

[98] *Ibidem*, p. 53.

[99] L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 84; see data for the year 1895 in idem, *Mişcarea populaţiei României în 1895*, p. XVII – for every 100 newborns there was the following structure: 92.02, Orthodox; 4.50 Mosaic; 2.19 Catholic; 0.59 Muslim; 0.35 Protestant; 0.26 Lipovan; 0.09 other religions and unknown; 0.06 Armenian.

Romania/ provinces	Out of 100 inhabitants:						
	Orthodox	Mosaic (Judaism)	Catholic	Protes-tant	Muslim	Armenian	Lipovan
Muntenia	95,4	2,3	1,6	0,5	0,1	0,0	0,1
Oltenia	98,5	0,4	0,9	0,1	0,1	0,0	–
Dobrogea	73,4	1,6	2,2	2,1	15,6	0,6	4,5

As for the ethnic distribution of Romanian cities, it is interesting to present the three main religions[100] and their distribution by gender:

Cities	Out of 100 inhabitants:					
	Orthodox		Mosaic		Catholic	
	M	F	M	F	M	F
Bucharest	74,6	69,2	13,7	15,7	8,1	10,6
Iaşi	47,1	43,3	49,1	52,4	2,9	3,5
Galați	71,4	66,6	21,1	23,7	5,9	8,4
Brăila	76,4	73,5	17,0	17,9	4,2	7,3
Craiova	87,1	81,7	5,7	7,3	5,7	8,9
Ploieşti	90,4	89,4	5,2	5,8	3,4	3,7
Botoşani	95,5	42,4	50,3	53,1	2,8	2,8
Turnu-Severin	79,4	73,0	3,8	4,8	15,9	21,2
Bacău	45,6	40,9	45,7	50,9	7,8	7,3
Piteşti	88,5	83,6	4,8	6,6	4,4	7,1
Huşi	60,6	60,4	25,8	26,3	13,3	13,3
Dorohoi	45,9	41,1	51,4	56,0	3,5	2,7
Călăraşi	95,0	94,3	3,2	3,5	1,5	1,9

Therefore, the overwhelming majority of the country's population were Orthodox Christians: 95.9% in rural communes and 72.5% in cities[101]:

Romania/ provinces	Out of 100 inhabitants in the urban communities:						
	Orthodox	Jewish	Catholic	Protes-tant	Muslim	Armenian	Lipovan
ROMANIA	**72,5**	**19,0**	**5,6**	**1,4**	**0,9**	**0,4**	**0,2**
Moldova	55,7	38,7	4,4	0,3	0,1	0,6	0,2
Muntenia	80,5	10,6	6,4	2,1	0,2	0,2	0,0
Oltenia	86,9	4,1	7,6	1,1	0,3	0,0	–
Dobrogea	74,3	5,6	2,8	1,1	12,2	1,8	2,2

[100] I. Simionescu, *op.cit.*, p. 259.
[101] *Ibidem*, p. 85-90.

Romania/ provinces	Out of 100 inhabitants in the rural communes:						
	Orthodox	Mosaic	Catholic	Protes-tant	Muslim	Armenian	Lipovan
ROMANIA	**95,9**	**1,1**	**1,8**	**0,2**	**0,7**	**0,0**	**0,3**
Moldova	91,3	3,6	4,9	0,1	0,0	0,1	0,0
Muntenia	99,4	0,0	0,4	0,1	0,0	0,0	0,1
Oltenia	99,8	0,0	0,2	0,0	0,0	–	–
Dobrogea	73,1	0,2	2,0	2,4	16,7	0,2	5,4

The second largest religious community after Orthodoxy were the Jews. From this point of view, Romania was among the first countries in Europe[102]:

Country	Year	Number of Jewish inhabitants	Ratio to 1000 of Jews compared to the total population
Great Britain*	1901	120.000	3,0
Austria	1900	1.225.000	46,8
Belgium*	1900	4.000	0,6
Bulgaria	1900	33.663	9,0
Denmark	1901	3.476	1,4
Switzerland	1900	12.551	3,9
France*	1900	100.000	2,6
Germany	1900	586.833	10,4
Greece	1899	5.800	2,6
Italy	1901	35.617	1,7
Norway	1900	642	0,3
The Netherlands	1899	103.988	24,0
ROMANIA	**1899**	**266.652**	**45,0**
Russia**	1897	5.189.401	40,6
Serbia	1895	5.100	2,2
Spain*	–	1.000	–
Sweden	1900	3.500	0,3
Hungary	1900	851.378	44,2

*) Approximate numbers.
**) Both Asian and European provinces of Russia are included.

According to the 1930 census, the population structure by religion and living areas was as follows[103]:

[102] *Ibidem*, p. 88.
[103] Data taken from *Bréviaire Statistique*…, p. 29-34 and Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 68-69.

Religion	Romania Number of inhabitants	%		
		Romania	urban	rural
Orthodox	13.108.227	72,6	60,9	75,6
Greek Catholic	1.427.391	7,9	4,6	8,7
Roman Catholic	1.234.151	6,8	10,4	5,9
Reformed (Calvinist)	710.706	3,9	4,9	3,7
Evangelical (Lutheran)	398.759	2,2	2,6	2,1
Unitarian	69.257	0,4	0,3	0,4
Armenian Apostolic	10.005	*	0,3	*
Armenian Catholic	1.440	*	*	*
Lipovan	57.288	0,3	0,3	0,3
Adventist	16.102	*	*	*
Baptist	60.562	0,3	0,1	0,4
Jewish	756.930	4,2	14,3	1,6
Muslim	185.486	1,0	1,0	1,0
Other religions and faiths	7.434	*	*	*
No faith	6.604	*	*	*
Undeclared religion	6.686	*	*	*

*) Less than 0.1%.

We can conclude that:

– Orthodoxy remains the main religion in the country (72.6%); together with the Greek Catholics, it makes more than 80% of the country's population;

– The Jews (4.2%) come third after the Greek Catholics (7.9%) and Roman Catholics (6.8%);

– More than 85% of the population is either Orthodox or Greek Catholic in rural areas;

– Most Jews live in cities;

– From 1899, Orthodox communities dropped from 91.5% to 72.5% whereas the proportion of Greek and Roman Catholics increased;

– Jewish representation dropped from 4.5% to 4.2%.

In Bucharest, we note an increase of the Orthodox faith (including here the Greek Catholics) as compared to the year 1899, whereas the Jewish communities diminished[104]:

Religion	Number inhabitants	%
Orthodox	486.193	76,1
Jewish	76.480	12,0

[104] *Ibidem*, p. 99.

Religion	Number inhabitants	%
Roman Catholic	36.414	5,7
Greek Catholic	12.882	2,0
Evangelical (Lutheran)	12.203	1,9
Reformed (Calvinist)	7.316	1,1
Armenian Apostolic	2.829	0,4
Muslim	1.220	0,2
No faith	989	0,2
Adventist	576	0,1
Baptist	566	0,1
Unitarian	389	0,1
Armenian Catholic	52	*
Lipovan	14	*
Other religions and faiths	163	*
Undeclared religion	754	0,1
TOTAL	**639.040**	**100,0**

9. LITERACY AND EDUCATION

Undoubtedly, literacy and education are important parameters of the country's modernization and its relation to the other European countries at the same time.

The 1859/1860 census did not measure literacy at all[105].

After the 1899 census, the population structure by literacy for citizens aged 7 and over is presented in the following table[106]:

Romania urban/ rural	Citizens of 7-14 yrs.		Citizens older than 15		Total number of citizens over 7	
	Literate	Illiterate	Literate	Illiterate	Literate	Illiterate
Romania	330.499	193,279	704.098	2.866.412	1.034.597	3.659.691
%	**29,0**	**71,0**	**19,7**	**80,3**	**22,0**	**78,0**
urban area	120.322	64.963	241.060	406.717	461.382	471.680
%	**65,0**	**35,0**	**45,5**	**54,5**	**49,4**	**50,6**
rural area	210.177	728.316	363.038	2.459.695	573.215	3.188.011
%	**22,6**	**77,4**	**12,8**	**87,2**	**15,2**	**84,1**

[105] L. Colescu, *Analiza rezultatelor...*, p. 109.
[106] *Ibidem.*

The situation was tragic: 78% of the country's population was illiterate one century ago. Yet, starting with Alexandru Ioan Cuza's rule, the Romanian government made efforts to develop education. But the process was rather slow. During the 1864-1865 school year the elementary school population counted 61,977 pupils in villages and 23,260 in cities.

In the 1877-1878 school year these numbers grew by approximately 12,000: i.e., 68,756 pupils in rural areas and 28,472 in urban areas[107].

Here is an illustration of school life in rural primary education: in the 1876-1877 school year there were 35 schools in the 271 villages in the county of Iaşi but only 43 pupils graduated from them[108].

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th, education grew enthusiastically: between 1891/1892 and 1899/1900 the number of graduates in urban primary school grew from 5,715 to 9,310[109].

In the following we will show the situation of secondary and higher education in Bucharest and Iaşi.

In Bucharest[110], in 1897/1898, there were 6 secondary schools (4 classical highschools and 2 secondary schools). There were 3,895 pupils in the public secondary schools for boys, out of whom 3,296 took the final examination, 2,347 graduated, and 949 had to repeat the year. There were 1,418 pupils in the public secondary schools for girls. During the same year, the 19 private secondary schools enrolled 1,359 pupils (612 boys and 747 girls).

Also in 1897/1898, the University of Bucharest had a 2,141 enrollment: 815 in law, 394 in letters (philology), 380 in sciences, 148 in theology, and 404 in medicine.

There were three higher education institutions in Bucharest besides the University: the Normal College with 34 boarding pupils; the National School of bridges and highways with 117 pupils, and the National School of Pharmacy with 117 students. There were also 15 special schools (a school of veterinary medicine, 2 schools of commerce, 2 theological seminaries, a school of agriculture, a teacher training school and so on) with a total enrollment of 3,000 male and female students in 1897/1898.

The most important educational institutions in Iaşi[111] included 10 primary schools for boys with 1400 pupils, 8 primary schools for girls with 883 pupils, 2

[107] D. Berindei, *op.cit.*, p. 211.
[108] *Ibidem.*
[109] L. Colescu, *op.cit.*, p. 109.
[110] Data taken from: *Marele Dicţionar Geografic al României*, I, Bucharest, 1898, p. 732, 736.
[111] *Ibidem*, IV, Bucharest, 1901, p. 26.

secondary schools, 2 highschools, the University with 4 faculties; the Veniamin Seminary of Theology, the Normal College; the "Vasile Lupu" Normal School, the School of Commerce, the Technical School, the School for Military Children, the Music School, and others. Among the private schools there were the Highschool of United Institutions and the Humpel Normal Highschool for girls.

It is interesting to see the school record at the "Costache Negruzzi" Boarding High-school in Iaşi, founded in 1895 as a pilot institution[112]:

Form	Registered	Present at the final examination	%		
			Passed	Resits	Year failure
I	37	37	56,76	18,92	24,32
II	38	37	78,38	10,81	10,81
III	20	20	80,00	15,00	5,00
IV	25	21	80,96	14,29	4,75
V	31	27	74,08	18,52	7,40
VI	30	29	68,96	27,29	3,45
VII	15	15	93,34	6,66	–
Total percentage compared to the number of pupils who took the examination			**73,27**	**16,58**	**10,15**

11 of the 15 graduates passed the Baccalaureate examination in the June 1896 session.

So, a national pilot high-school with selected pupils and university level teaching staff boasted a graduation rate of 93.34%.

The following table shows the evolution of enrollment at the University of Iaşi[113]:

Years	Law	Philosophy and Letters	Sciences	Medicine	TOTAL
1868-1869	55	19	10	–	84
1876-1877	100	27	44	–	171
1880-1881	64	27	34	24	149
1885-1886	100	40	34	50	224
1890-1891	70	102	57	48	277

112 National archives, County administration Iaşi, "*C. Negruzzi*" High-school Archive, *Situaţiunea elevilor din Liceul Internat Iaşi, school year 1895-1896*, Iaşi, 1896, p. 11-12.

113 D. Berlescu, *Universitatea din Iaşi de la 1860 până la 1918*, in *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi, 1860-1960*, I, Bucharest, 1960, p. 191.

A few tables drawn up by Victor Axenciuc complete the picture of education in Romania:

Higher vocational schools for boys between 1901 and 1938[114]

Years	Schools	Pupils			Teaching staff
		Registered	Graduated	Alumni	
1901-1902	2	595	450	80	11
1910-1911	2	351	295	47	48
1924-1925	3	962	707	86	113
1930-1931	9	1.432	1.125	–	170
1937-1938	24	6.341	5.297	–	711

Vocational schools for girls, ranks I and II, between 1889 and 1938[115]

Years	Schools	Pupils			Teaching staff
		Registered	Graduated	Alumni	
1889-1890	5	335	141	–	–
1904-1905	24	3.802	2.912	17	273
1910-1911	31	4.558	3.325	388	333
1920-1921	36	4.158	3.236	260	–
1925-1926	66	10.737	8.263	702	1.041
1930-1931	58	11.390	7.626	–	1.243
1937-1938	96	14.344	9.948	–	1.815

Generally speaking, literacy is still almost a privilege in the countryside. The following table is illustrative in this respect (and for the distribution by gender)[116]:

Out of 100 inhabitants		Romania – 1899	
Age	**Gender**	**Literate**	**Illiterate**
7-15 years of age	M	42,3	57,7
7-15 years of age	F	16,2	83,8
Over 15 years of age	M	29,8	70,2
Over 15 years of age	F	9,1	90,9
Total over 7 years old	M	32,8	67,2
Total over 7 years old	F	10,9	89,1
TOTAL		**22,0**	**78,0**

---

114 V. Axenciuc, *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, I, *Industria*, Bucharest, 1992, p. 463-464.

115 *Ibidem*, p. 464-465.

116 L. Colescu, *op.cit.*, p. 110-111; see also idem, *Statistica electorală...*, p. 35.

This table shows a comparison with the rest of Europe at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries[117]:

Country (year)	Illiterate per 1000 inhabitants (by gender and per total)		
	M	F	Total
Belgium (1900)	30,6	33,3	31,9
Austria (1901)	34,3	36,0	35,6
Hungary (1900)	–	–	50,2
Italy (1901)	51,1	60,8	56,0
Spain (1900)	55,8	71,4	63,8
Portugal (1890)	–	–	79,2
ROMANIA (1899)	**74,1**	**91,5**	**82,6**
Serbia (1900)	78,3	94,4	85,5
Bulgaria (1888)	82,9	95,5	89,3

Romania, along with Serbia and Bulgaria, was among the last in Europe in terms of literacy.

The 1912 census recorded a significant increase in literacy[118]:

Categories	1899	1912
Population of 7 yrs. and over	4.694.288	5.716.400
– literate	1.032.743	2.242.868
– %	22,0	39,3

The growth rate of literacy was proportional to the general rate of development at that time.

This is also reflected in the rate of literacy among army recruits compared to other European countries[119]:

Country (year)	Illiterate out of 100 recruits
Germany (1911)	0,1
Netherlands (1911)	0,8
France (1912)	4,9
Belgium (1911)	10,9
Bulgaria (1907)	25,7
Italy (1910)	31,1
ROMANIA (1912)	**41,0**
Serbia (1907)	50,9

117 Idem, *Analiza rezultatelor...*, p. 124.

118 Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 34; see also L. Colescu, *Statistica ştiutorilor de carte din România întocmită pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populaţiei din 19 decembrie 1912*, Bucharest, 1947.

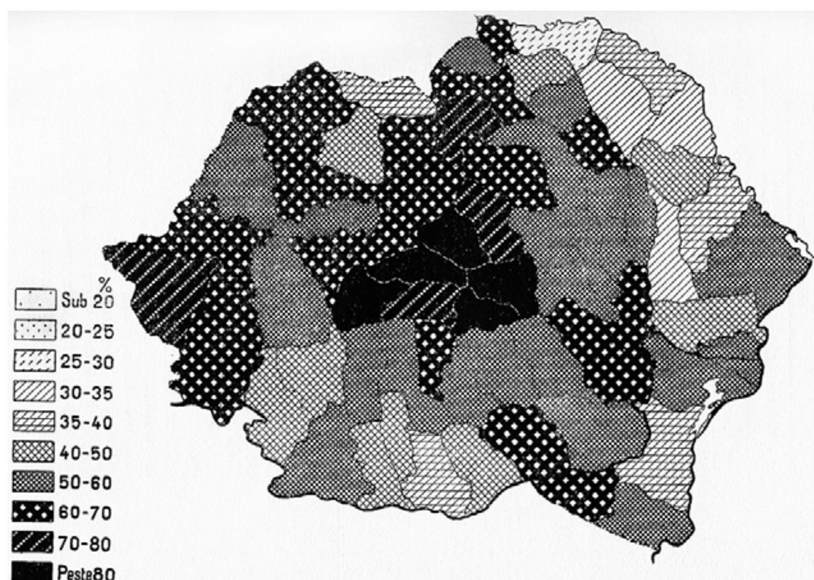
119 Data taken from *ibidem*, p. 63.

The Great Union also influenced the number of literate citizens. On the one hand, Transylvania and Bucovina had better literacy as compared to the Old Kingdom, on the other hand, it reflected a definite effort to develop the educational system on the whole.

The 1930 census shows literacy by province, living area and gender[120]:

Provinces	Rural and urban as a whole			Rural			Urban		
	Total	M	F	Total	M	F	Total	M	F
ROMANIA	**57,0**	**69,2**	**45,5**	**51,3**	**64,9**	**38,7**	**77,3**	**84,5**	**70,3**
Oltenia	49,5	70,4	31,0	46,5	68,5	27,4	68,5	81,8	55,3
Muntenia	57,6	74,2	44,9	48,8	68,5	30,4	78,4	87,4	69,6
Dobrogea	52,9	65,1	40,2	47,5	60,7	34,1	68,5	77,1	58,9
Moldova	57,0	71,3	43,3	51,6	67,6	36,3	72,4	81,6	63,3
Bessarabia	38,1	51,4	25,1	34,1	48,0	20,6	62,6	72,3	53,1
Bucovina	65,7	72,2	59,0	59,8	67,1	53,2	80,3	84,8	76,1
Transylvania	68,3	73,8	62,9	64,2	70,4	58,1	88,0	90,0	86,0
Banat	72,0	80,1	64,4	68,5	77,7	59,9	87,4	90,7	84,2
Crişana-Maramureş	61,5	67,8	55,4	54,9	62,4	47,7	85,9	88,0	83,8

The cartogram about the distribution of literacy by county is also extremely informative[121]:

[120] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 36.
[121] *Ibidem*, p. 43.

As we can see, there is still a big gap in the literacy of men and women, especially in the countryside. The largest discrepancy is found in Oltenia and Bessarabia, while smaller differences between genders are in Transylvania and Bukovina. In Moldova has the highest literacy rate of all the Old Kingdom provinces.

This list shows literacy by county[122]: Braşov – 86.9% literate inhabitants; Sibiu – 85%; Odorhei – 85%; Trei Scaune – 84.2%; Făgăraş – 79.5%; Timiş – 80%; Ilfov – 69.6%; Covurlui – 69.6%; Iaşi – 62.2%; Bălți – 31.9%; Hotin – 29.7%, etc.

The following table gives details about the education level of literate citizens[123]:

Level of education	Total		Men		Women	
	Total numbers	%	Total numbers	%	Total numbers	%
TOTAL	**8.213.592**	**100,0**	**4.871.064**	**100,0**	**3.342.528**	**100,0**
Extracurricular	125.435	1,5	72.662	1,5	52.773	1,6
Primary	6.987.811	85,1	4.153.990	85,3	2.833.821	84,7
Secondary	705.108	8,6	367.728	7,5	337.381	10,1
Vocational	262.231	3,2	169.857	3,5	92.374	2,8
University	90.653	1,1	69.631	1,4	21.021	0,6
Other colleges	42.354	0,5	37.196	0,8	5.158	0,2

As we can see, 85.1% of all citizens registered in schools only have primary education. When they go on to secondary education, men and women feature in fairly equal numbers, but this is not the case with higher education, where there are three times more men than women.

This is how Romania looked among other European countries in terms of literacy[124]:

Country	Year	%
Belgium	1920	92,5
Bulgaria	1926	60,3
Czechoslovakia	1921	92,6*
Estonia	1922	89,2
France	1926	94,1
Greece	1928	56,7
Italy	1921	73,2
Latvia	1930	81,2
Lithuania	1923	67,3
Poland	1921	67,3
Portugal	1920	34,8

[122] *Ibidem*, p. 38-39.
[123] *Ibidem*, p. 44.
[124] *Ibidem*, p. 48.

Country	Year	%
ROMANIA	**1930**	**57,0**
Russia	1926	51,3
Spain	1920	57,0
Hungary	1920	84,8

*) Over 5 years of age.

Therefore, even though literacy had gone up, Romania was still in the lower half of the list. Of course, the data is relative to a certain extent (there are different calculation methods, different years, etc.). At the same time it is clear that, despite genuine efforts, the period was too short to cover the great gap between Romania and the more developed countries.

In the following, we offer a few details about the structure of education in the interwar period.

Primary education (1930-1938)[125]:

Years	Public education					
	No. of schools	Teaching staff	Pupils			
			Registered		Forms IV and VII	
			M	F	M	F
1930-1931	14.900	34.754	1.068.857	905.092	124.132	94.125
1931-1932	14.875	37.635	1.107.474	946.860	130.891	96.254
1932-1933	14.890	37.990	1.174.822	996.374	136.416	100.408
1933-1934	15.066	41.734	1.216.281	1.026.600	141.775	101.017
1934-1935	15.344	43.684	1.273.709	1.058.803	159.197	113.238
1935-1936	15.510	43.181	1.280.786	1.059.106	169.335	124.349
1936-1937	15.630	45.160	1.276.424	1.062.427	185.255	131.135
1937-1938	15.663	45.769	1.281.268	1.076.796	189.563	144.968

Years	Free education					
	No. of schools	Teaching staff	Pupils			
			Registered		Home-schooled, but took exams in public schools	
			M	F	M	F
1930-1931	1.307	3.046	68.935	67.914	3.177	2.966
1931-1932	1.417	3.651	76.625	76.716	1.511	1.960
1932-1933	1.433	3.715	80.031	78.714	1.795	1.316
1933-1934	1.439	3.678	76.148	74.654	2.757	1.663
1934-1935	1.423	3.748	74.437	72.558	1.097	752

125 *Bréviaire Statistique*…, p. 117.

Years	Free education					
	No. of schools	Teaching staff	Pupils			
			Registered		Home-schooled, but took exams in public schools	
			M	F	M	F
1935-1936	1.414	3.711	69.923	67.688	1.504	904
1936-1937	1.407	3.795	71.581	69.659	1.309	737
1937-1938	1.405	3.824	67.068	66.116	1.560	759

Secondary education (1929-1938)[126]:

Years	Public education					
	No. of schools	Teaching staff	Registered	Graduates	Before graduation	
					Lower sec school	Upper sec. school
1929-1930	901	12.338	161.502	125.624	*	*
1930-1931	805	10.895	145.530	112.944	16.147	11.632
1931-1932	754	11.259	136.524	113.729	13.004	14.480
1932-1933	752	13.285	134.567	115.697	12.879	13.124
1933-1934	747	11.699	132.313	105.668	12.827	12.103
1934-1935	756	12.411	146.728	118.998	14.347	8.257
1935-1936	762	12.391	149.558	123.618	17.002	7.674
1936-1937	708	13.120	155.716	128.952	16.392	7.385
1937-1938	726	13.549	164.534	133.193	17.787	7.892

Years	Public education						Home-schooled, but took exams in public schools
	No. of schools	Teaching staff	Registered	Graduates	Before graduation		
					Lower sec. school	Upper sec. school	
1929-1930	*	*	*	*	*	*	15.900
1930-1931	208	3.043	27.820	22.642	3.433	1.839	15.030
1931-1932	214	3.115	29.576	23.244	2.188	2.072	11.872
1932-1933	214	3.173	28.758	24.563	2.859	1.967	11.032
1933-1934	217	3.227	31.333	25.499	3.589	1.831	11.053
1934-1935	218	3.397	31.451	26.223	3.807	1.249	10.962
1935-1936	220	3.756	35.193	27.768	4.448	1.096	10.026
1936-1937	205	3.911	34.556	27.967	4.564	1.126	10.999
1937-1938	209	3.789	35.922	30.126	4.058	2.471	11.760

*) Missing information.

[126] *Ibidem*, p. 119.

The Baccalaureate (1925-1938)[127]:

Years	Candidates		Successful candidates		Successful candidates in %	
	June	Sept.	June	Sept.	June	Sept.
1925	3.887	2.768	1.887	987	48,6	35,7
1926	4.997	3.674	2.631	1.720	52,7	46,8
1927	5.584	4.219	2.795	1.865	50,1	44,2
1928	6.538	9.883	2.870	3.823	43,9	38,7
1929	11.111	8.039	6.104	3.911	54,9	48,7
1930	8.815	7.019	4.938	3.377	56,0	48,1
1931	9.357	5.225	6.497	3.234	69,4	61,9
1932	8.508	4.563	6.531	3.256	76,8	71,4
1933	7.815	4.532	6.005	2.917	76,8	64,4
1934	6.015	5.549	3.182	2.182	52,9	39,3
1935	2.847	2.176	1.070	563	37,6	25,9
1936	4.689	3.460	2.428	1.578	50,7	45,6
1937	5.212	3.573	2.777	1.506	53,3	42,1
1938	6.270	3.440	3.820	1.562	60,9	45,4

Students registered at various faculties, academies, colleges (1935-1938)[128]:

Faculties, academies, colleges	1935-1936		1936-1937		1937-1938	
	M	F	M	F	M	F
Total	**28.900**	**9.328**	**25.650**	**8.443**	**23.683**	**7.088**
Medical School, Bucharest	708	279	717	324	832	383
Medical School, Iaşi	552	186	501	208	513	221
Medical School, Cluj	795	155	720	140	733	162
Fac. of Veterinary Medicine, Bucharest	364	37	372	34	347	27
Fac. of Pharmacy, Bucharest	417	631	322	504	227	313
Fac.of Pharmacy, Iaşi	16	11	10	6	9	10
Fac. of Sciences, Bucharest	1582	455	856	710	1.022	557
Fac. of Sciences, Iaşi	433	345	345	244	315	215
Fac. of Sciences, Cluj	194	138	267	171	228	129
Fac. of Sciences, Cernauti	163	112	117	59	123	53
Law School, Bucharest	6.599	960	5.840	786	4.511	564
Law School, Iaşi	2.451	500	1.189	265	1.350	154
Law School, Cluj	1.602	117	1.276	65	1.235	86
Law School, Cernauti	586	53	435	30	872	64
Fac.of Letters and Philosophy, Bucharest.	1.125	2.335	1.011	2.022	1.194	1.841

[127] *Ibidem*, p. 120.
[128] *Ibidem*, p. 121.

Faculties, academies, colleges	1935-1936		1936-1937		1937-1938	
	M	F	M	F	M	F
Fac. of Letters and Philosophy, Iaşi	220	468	198	328	126	233
Fac. of Letters and Philosophy, Cluj	270	302	288	312	288	294
Fac. of Letters and Philosophy, Cernauti	184	297	146	211	117	157
Fac.of Theology, Bucharest.	949	26	812	28	826	21
Fac.of Theology, Cernauti	1.247	6	1.336	3	1.208	9
Fac.of Theology, Chişinău	361	7	328	5	410	6
Academy of High Commercial and Industrial Studies, Bucharest	3.109	751	3.202	825	2.065	547
Academy of High Commercial and Industrial Studies, Cluj	778	106	875	92	750	85
Academy of High Agronomic Studies, Bucharest	323	36	339	38	350	34
Academy of High Agronomic Studies, Cluj	306	23	298	22	309	15
Academy of High Agronomic Studies, Chişinău	373	54	394	56	239	31
Ac.of Architecture, Bucharest.	182	41	173	41	177	40
Ac.of Music and Dramatic Arts, Buc.	377	263	416	250	401	242
Ac. of Music and Dramatic Arts Iaşi	251	149	234	157	258	154
Ac. of Music and Dramatic Arts, Cluj	138	95	136	90	137	88
Ac.of Fine Arts, Bucharest	104	163	123	185	108	127
Ac. of Fine Arts, Iaşi	56	83	50	72	43	56
Ac. of Fine Arts, Timişoara	21	21	28	22	24	23
The Polytechnic School, Bucharest	1.382	28	1.716	47	1.862	76
The Polytechnic School, Timişoara	517	3	415	5	395	2
School of Design and Architecture, Bucharest	71	6	71	6	–	–
Academy of Physical Education, Buc.	94	86	94	80	79	69

Students and teaching staff in polytechnic schools (1921-1938)[129]:

Years	Students	Graduates	Teaching staff
1921-1922	632	56	–
1925-1926	1.192	164	333
1929-1930	1.649	153	189
1937-1938	2.257	244	232

A first conclusion from these tables is that of the significant, sometimes spectacular, development at all levels of the education system. A second idea,

[129] V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 468.

equally important though less heartening, is the discrepancy between the enrollment and graduates numbers. In 1928/1929 there were 1,676,851 pupils, out of which only 61.3%[130] passed the school year. During the same year, out of 3,707,749 children of school age 1,534,025 passed, which means 41.1% were left without education[131].

Thus, Romania's situation compared to other countries is rather predictable; in 1932 Romania had an attendance rate of 59.81%, the 26th out of 27 countries, just before Turkey (attendance rate – 33%)[132].

Among the causes of low attendance were[133]: poverty, particularly in villages; children having to work in agriculture; a certain mentality regarding the usefulness of schooling in some parts of the country, etc.

Without diminishing the value and meaning of these statistics, it is necessary to adopt a balanced view on education in Romania. This is because some particular cultural aspects of the Romanian village compensate the lack of schooling to a certain extent. In order to judge rural Romania, one should also consider a complex set of factors – customs and traditions, mentalities, the role of religion etc. – and not just literacy.

10. OCCUPATIONS

Around World War I, according to G.D. Creangă[134], the structure of the Romanian population by occupation was as follows: 10-12% in industry, commerce, and transport; and 75-80% in agriculture. At this point, Romania's position among other European countries was as shown in the following table[135]:

Country (year)	Industry, commerce, transport	Agriculture
Belgium (1910)	2.090.500	500.000
Denmark (1911)	469.500	500.000
Finland (1911)	417.000	900.000
Germany (1907)	48,6%	34%
Italy (1911)	5.900.000	9.000.000

[130] D. Şandru, *op.cit.*, p. 171.
[131] *Ibidem*, p. 173.
[132] *Ibidem*, p. 174.
[133] *Ibidem*, p. 174-175.
[134] Data taken from G.D. Creangă, *Consideraţiuni generale asupra reformelor agrare şi asupra exproprierii*, Bucharest, 1913, p. 4.
[135] Data taken from *ibidem* for the other countries: A. Armengaud, M.R. Reinhard, *Histoire générale de la population mondiale*, Paris, 1961, p. 284 and 296-302.

Country (year)	Industry, commerce, transport	Agriculture
Norway (1911)	294.000	309.000
The Netherlands (1910)	1.194.000	600.000
Sweden (1911)	765.000	1.000.000
ROMANIA (1911)	**10-12%**	**75-80%**

Even though this table does not include countries with a similar economic structure such as Serbia, Bulgaria, and Russia, it is obvious that Romania had a low percentage of citizens working in industry, commerce, and transport.

*

*   *

In the 1930 census, the proportion between the country's active and passive population was the following[136]:

Population categories	The entire country		Urban population		Rural population	
	By thousands	%	By thousands	%	By thousands	%
Total population	18.053	100,0	3.632	100,0	14.421	100,0
Active population	10.543	58,4	1.824	50,2	8.719	60,5
Passive population	7.510	41,6	1.808	49,8	5.702	39,5

From the same point of view, Romania's position compared with other countries was as follows[137]:

Country	Year	Total population (by thousands)	Active population (%)
ROMANIA	**1930**	**18.053**	**58,4**
Soviet Union	1926	147.028	57,5
Bulgaria	1926	5.749	56,2
France	1934	41.229	52,4
Germany	1933	65.336	49,4
Switzerland	1930	4.077	47,6
Great Britain	1931	39.948	47,2
Austria	1934	6.760	46,9
Hungary	1930	8.688	46,0
Japan	1930	64.450	45,3
Greece	1928	6.204	44,3
Italy	1931	41.177	41,9

[136] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 70.
[137] *Ibidem*, p. 71.

Country	Year	Total population (by thousands)	Active population (%)
Norway	1930	2.814	41,3
Czechoslovakia	1930	14.729	40,2
The Netherlands	1930	7.936	40,1
USA	1930	122.775	39,8

The fact that Romania was first in terms of active population is due to the fact that most people worked in agriculture (78.2%).

The structure of Romania's population by profession as compared with other countries is shown in the following[138]:

Country	Year	%				
		Agriculture and land-use	Industry	Commerce, banking	Transport	Other categories
Soviet Union	1926	84,9	5,9	1,4	1,5	6,3
Bulgaria	1926	80,0	9,0	2,7	1,3	7,0
ROMANIA	**1930**	**78,2**	**7,2**	**3,2**	**1,7**	**9,7**
Greece	1928	53,7	15,9	7,6	3,9	18,9
Hungary	1930	50,8	23,0	5,7	2,8	17,7
Japan	1930	50,3	19,5	17,0	3,2	10,0
Italy	1931	47,3	29,5	8,3	4,6	10,3
France	1934	35,7	33,7	12,5	5,0	13,1
Norway	1930	35,3	26,9	12,5	9,3	16,4
Austria	1934	31,7	33,4	12,4	4,6	18,3
Germany	1933	28,9	40,4	13,6	4,8	12,3
Czechoslovakia	1930	28,3	42,2	8,7	4,9	15,9
USA	1930	22,0	31,8	18,2	9,1	19,0
Switzerland	1930	21,3	45,0	14,6	4,4	14,3
Netherlands	1930	20,6	38,1	15,8	7,6	17,7
Great Britain	1931	5,6	46,2	19,0	7,9	21,9

So, Romania was only surpassed by the Soviet Union and Bulgaria in terms of people working in agriculture. It only comes before the Soviet Union in terms of industrial workers, significantly below industrialized countries, and quite far from countries such as Greece and Hungary.

[138] *Ibidem*, p. 74; see also *Bréviaire Statistique*…, p. 89.

IV.
HOW ROMANIANS LIVED IN THE INTERWAR PERIOD

This chapter brings together some conclusive data. Modernization cannot be understood just at state level, in institutions and laws, or based on interpreting numbers in the economy. Modernity is closely related to people's daily lives, to their standard of living. Thus, the analysis of how Romanians lived in the interwar period is meant to offer a wider meaning to modernization in Romania, as seen through the perspective of its final moment. In this text, we sometimes refer to the beneficiaries and losers in the social transformation that Romanian society had undergone after 1860. In this chapter we will, however, focus on the second part of the analysed period, for a rather polemical reason, but also because it offers a comprehensive view over the entire phenomenon.

After 1989, the interwar period received special attention in specialized research and less formal thinking as well. Romania was generally believed to have resumed a "historic course" interrupted by World War II and the communist period. The fresh start of the historic parties intensified this preoccupation and the clash of ideas over the matter. Assessments of the standards of living may be placed on a large "scale": from obvious exaggerations, which only show luxury and good living, to those who see Romania as a "pole" of poverty and backwardness in Europe at the time.

Consequently, a discussion on this topic is bound to be particularly difficult. A first reason concerns the definition of the term itself as it is hard to reconcile the opinions of historians, sociologists, economists, etc. For example, in a recent *Dictionary of Sociology,* the "standard of living" or "standard of life" is defined as follows[1]:

> "It corresponds to the level of consumption (of a household) or the national income per capita (of a country). Not to be mistaken for purchasing power".

We believe in the necessity of a vision which incorporates more aspects of daily life including: housing, diet, health service and the population's health level, mortality and birthrate, and income/prices ratio. Comparisons with other European countries, whether Western or otherwise, are also useful. Only a

---

[1] G. Ferréol *et al.*, *Dicţionar de sociologie*, Iaşi, 1998, p. 134.

balanced and varied approach, which avoids "patterns" and "labels", can provide a truthful depiction of Romanian lifestyle in the interwar period. This is exactly what we aim to achieve.

As a method, we will present the data for each reference point, and then centralize all comments and conclusions.

1. HOUSING

Urban Areas

This "reference point" should be placed in the general context and set of issues concerning urbanization in Romania. The transition process from the market-town to the modern town, by Western standards, was rather slow in Southeast Europe. It accelerated in the interwar period, at different levels, depending on the city's size among other factors. A significant aspect is the distribution of the active population in cities in 1930[2]: industry and constructions – 24%; agriculture – 20.5%; public institutions – 18.5%; various – 17%; commerce – 13.5%; transportation – 6.5%. If we take into consideration the presence of workers in agriculture only, adding up to a fifth of the population, we must accept that cities in Romania were closer to the European model at the end of the 19th century than that of the 1930s.

According to the 1930 census[3], the distribution of buildings was as follows: out of a total of 3,792,992 buildings, 560,558 were located in urban areas and 3,232,434 in rural areas.

The distribution of buildings in the urban area, by building material, was as follows[4]: 50% were made of bricks and stone; 20% of wood (in mountain and sub-Carpathian areas); 30% half-timber, twigs and dirt.

Particularly interesting is the data collected regarding the city of Bucharest, included in the 1941 census[5]. 105,000 buildings with a total of 266,000 apartments were surveyed. Among these, 75.8% were made of brick, and 24.2% half-timber. 78.9% had tap water, and 21.1% used water from fountains. Only 54% homes had electricity. Radiators had been introduced in 11% of the apartments, the rest were heated with wood.

---

[2] V. Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Bucharest, 1997, p. 373.

[3] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *Populația României*, Bucharest, 1937, p. 16-17.

[4] V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 381.

[5] *Ibidem*, p. 378.

Rural Areas

According to certain statistics issued by the Ministry of Labour, Health, and Social Protection in 1929, homes in the rural area were as follows[6]:

> "663,000 homes in the rural area only have one room of about 20-30 sqm in area, with glued windows; 2,188,207 homes have earthen floors."
>
> "[...] Out of a total of 3,078,820 homes in the countryside, only 772,594 have brick walls; 189,881 have stone walls; 1,022,556 are made of plastered beams; 40,485 are huts; 887,613 have wood flooring; 2,188,287 have clay floors; 388,169 homes have straw roofs; 456,181 thatched roofs; 901,982 shingle roofs; 760,239 tin roofs and 572,251 have tiled roofs."

Investigations made by student teams in 1938 resulted in a very rich material regarding life in the countryside. One such report recorded[7]:

> "The houses of the well off usually have 3 or 4 rooms, sometimes a summer kitchen...; the floors in the rooms are made out of wooden boards, or clay... But many rooms are unused, and only one or two are used, the others being religiously kept, for guests or special occasions such as weddings, christenings and so on.
>
> The houses of the poor are much smaller and simpler. They have 2 rooms, or just one, generally with straw roofs, walls made from plastered clay bricks, or built out of stick fences filled with dirt. The interior is shabby – a mirror of their paucity – with small unadorned windows. The barns, or even stables, are absent".

A monograph of the Gropeni commune, in the Brăila county, published in 1931, offers a similar picture[8].

2. DIET

The information we could trace has a general character or refers to the rural world. Although scattered, they can offer us some clues as to this important component of the standard of living.

---

[6] G. Banu, *Sănătatea poporului român*, Bucureşti, 1935, p. 124, *apud Starea materială a ţărănimii şi premisele mişcărilor ţărăneşti. 1848-1945. Texte de gândire economică*, coordinated by V. Axenciuc, Bucharest, 1989, p. 195; see also D. Şandru, *Populaţia rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iaşi, 1980, p. 163.

[7] V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 386.

[8] I. Bogoiu, *Schiţa monografică a comunei Gropeni*, in *Analele Brăilei*, III, July-December 1931, 3-4, *apud* N. Radu *et al.*, *Prefaceri socio-umane în România secolului XX. De la comunitatea tradiţională la societatea postcomunistă*, Bucharest, 1996, p. 154.

The distribution of edible grain consumption in the period 1920-1939[9]

Grain	% in quintals						
	1920-1924	1925-1929	1930-1934	1935-1939	1920-1929	1930-1939	1920-1939
Corn	45.4	53.2	55.2	55.8	50.3	55.5	53.3
Grain and rye	54.6	46.8	44.8	44.2	49.7	44.5	46.7
Total	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**	**100.0**

Consumption of some food items in Europe[10]

	Grain kg	Meat kg	Milk and cheese kg	Sugar kg
Great Britain	94	60	110	49
France	121	52	89	24
Poland	134	26	128	9
Bulgaria	222	22	78	3
ROMANIA	**202**	**18**	**103**	**5**

The peasants' staple food in the Gropeni commune, Brăila county[11]

"In winter time, the villagers work less and live better, especially between Christmas and Lent. During that time their diet consists mainly of pork from the pigs butchered before the Holidays, and they also drink more. From spring to autumn, when they toil the land, their staple consists mainly of vegetables and greens: beans, leek, onion, lettuce in salads dressed with vinegar, potatoes, borsch, fish, but fewer eggs and dairies. Chicken is reserved for special occasions. Polenta is a frequent item in the meals. Bread is generally bought at the baker's, usually at commemoration offerings, weddings, christenings, family parties, or when a family member goes to work away from home and cannot cook polenta, e.g. going fishing or going to the field. During fasting periods peasants eat special types of bread – 'turtoiul', made from wheat flour with a lot of cooked cornflour added and baked in a tray in the oven; and 'azima' (a type of unleavened bread made from wheat or barley flour). The woman usually prepares the food. The dinner table is usually round, with three small legs. They all sit on small stools around the table and eat out of earthen pots, with wooden spoons. Some villagers have started replacing wooden spoons with aluminium or tin ones, and have taken up using the fork."

---

[9] Gh. Dobre, *Producţia şi consumul de cereale în România interbelică (1920-1939)*, Bucharest, 1987, p. 117.

[10] V. Axenciuc, *op.cit.*, p. 403.

[11] N. Radu, *op.cit.*, p. 154-155.

The children's diet during the interwar period[12]

"Research on children's diet in different parts of the country shows that 29.7% only ate one or two meals per day, 21.4% never had lunch, 11.8% did not eat leguminous foods, 42.3% only ate meat once a week, and 83.9% ate polenta on a regular basis. Similar findings resulted from other investigations upon recruiting young men for the army. In 1936-1937, at Căianul Mic, in the Someş county, 50 pupils were examined over 8 days. In this sample, 14% did not have breakfast at all, 60% only had cornmeal, and the remaining 26% had soup or meat with cornmeal; for lunch, 78% had cornmeal with milk, sausages or soup, 18% pita bread and 4% had no lunch; as for dinner, 40% had plain cornmeal, 18% bread, and 42% cornmeal with sour cream. Out of the 50 pupils, only one was well fed. In 8 days they had eaten meat only 3 times, 17 of them only once and one of them none at all. An average of 4 pupils per day had had bread, and only at one meal. Over the course of 8 days, the pupils had had tea, coffee or sugar in only 9 out of the 1.200 meals."

Conclusions regarding the diet of peasants during the interwar period[13]

"The conclusion of all research was the following: insufficient nutrition in terms of both quantity and quality.

The staple of the Romanian peasant is cornmeal, which in itself is an incomplete food because it lacks some amino acids, such as tryptophan, from its protein, and lysine, cystine, and glycine are only found in small quantities; moreover, it lacks the vitamins necessary for growth and for fighting diseases such as rickets and xerophthalmia.

Sometimes, however, cornmeal is consumed in insufficient quantities, other times it is rancid and causes a disease called pellagra, relatively widespread throughout Romania.

Apart from cornmeal, the Romanian peasant's staple also includes beans, potatoes, cabbage, onion, cucumbers, and small quantities of meat, fish, and dairies.

In conclusion, a large part of the rural population feeds on cornmeal in insufficient quantities, sometimes spoiled, as well as insufficient nutritional food, which leads to an early mortality, organic infirmity, underdevelopment and inferior productivity at work."

"… The outcome of scientific research and analysis regarding the diet of Romanian peasants: a) insufficient calory intake; b) insufficient animal protein intake; c) insufficient fat and carbohydrates; d) insufficient minerals, except for calcium; e) insufficient intake of vitamins A and D."

---

[12] D. Şandru, *op.cit.*, p. 157.

[13] *Institutul de drept agrar şi economie agrară din România. Studii şi comunicări*, Bucureşti, 1943, p. 150-153, *apud Starea materială a ţărănimii...*, p. 230-231.

3. THE HEALTH SERVICE AND THE POPULATION'S HEALTH STATUS

The health system in 1921[14]

Province	No. communes/ Medical centre		Thousands of inhabitants/ Medical centre		Number of medical centres		Average population/ Medical centres		
	urban	rural	urban	rural	urban	rural	urban	rural	per country
Old Kingdom	1.03	11.49	1,399.7	6,971.5	70	228	19,996	27,949	26,078
Transylvania	0.47	7.66	723.9	4,390.2	83	533	8,722	8,237	8,302
Bessarabia	0.75	39.04	3,343.7	2,001.1	12	50	28,642	40,022	37,819
Bukovina	0.71	7.76	171.8	628.2	14	42	12,274	14,958	14,287
ROMANIA	**0.73**	**10.53**	**2,639.1**	**13,391.1**	**179**	**853**	**14,744**	**15,699**	**15,533**

Expenditure on health in various countries in 1935[15]

Country	Expenditure on health
ROMANIA	**83 lei/capita**
The Netherlands	170 lei/capita
Hungary	216 lei/capita
USA	250 lei/capita
Italy	261 lei/capita

Number of doctors in villages in 1937[16] (compared to other states)

Country	No. of rural inhabitants for every doctor	Country	No. of rural inhabitants for every doctor
ROMANIA	**8,130**	Belgium	2,344
Yugoslavia	3,568	Greece	1,727
Poland	3,289	France	1,697
Bulgaria	3,059	Germany	1,552
Brasil	2,958	Uruguay	1,067
Sweden	2,980	USA	789

Mortality from tuberculosis from 1932 to 1939[17] (compared to Europe)

"According to the official numbers in the Romanian Demographic Report, it appears that from 1921 to 1938 mortality from tuberculosis per country fluctuated

[14] D. Şandru, *op.cit.*, p. 187.
[15] C. Banu, *op.cit.*, *apud Starea materială a ţărănimii...*, p. 209.
[16] D. Şandru, *op.cit.*, p. 193.
[17] *Ibidem*, p. 205-206.

between the limits of 165.7 in 1933 and 182.3 in 1932, per 100,000 inhabitants. By living area, villages had a lower mortality rate in comparison to cities. [...] Although tuberculosis was more widespread in cities, its victims in urban settlements were in the segment of population which had moved there from villages. [...] The explanation is the fact that, while the city dwellers, living in an environment infected with tuberculosis, had grdually gained immunity through light contamination, people from the countryside were prone to massive and fatal infection due to an endemic lack of vaccination."

"Romania was among the countries with a tuberculosis mortality rate comparable to other agrarian states in Southeast Europe (e.g. Poland had 201 deaths per 100,000 inhabitants, Hungary – 197, Yugoslavia – 210, Bulgaria – 207), and much higher than the average mortality rate in Western industrialized countries, since Great Britain had a mortality of 86 people per 100,000 inhabitants, Germany – 87, Denmark – 69, Belgium – 18, the USA – 75, the Netherlands – 73, and Italy – 108."

4. BIRTHRATE AND MORTALITY

Birthrate in 1931-1934[18] (comparison with other countries)

Country	Classification 1931-1934	Live births per 1,000 inhabitants (1931-1934)
ROMANIA	**1**	**33.4**
Yugoslavia	2	32.4
Japan*	3	32.1
Portugal	4	29.8
Greece*	5	29.2
Bulgaria*	6	28.8
Poland	7	27.4
Spain*	8	27.1
Lithuania	9	25.8
Argentina	10	25.4
Italy	11	23.7
Hungary	12	22.5
Uruguay*	13	22.3
Canada	14	22.1
The Netherlands	15	21.4
Czechoslovakia	16	20.1
Finland*	17	20.0
Ireland	18	19.2

[18] Data taken from: Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.,* p. 86; see also *Bréviaire Statistique*, Central Institute of Statistics, Bucharest, 1940, p. 48.

Country	Classification 1931-1934	Live births per 1,000 inhabitants (1931-1934)
Latvia*	19	18.8
Denmark	20	17.7
Belgium*	21	17.5
Australia	22	17.0
France	23	16.8
Estonia	24	16.7
USA*	25	16.6
Switzerland	26	16.5
New Zeeland	27	16.3
Germany	28	15.9
Great Britain	29	15.5
Norway	30	15.5
Austria	31	14.7
Sweden	32	14.4

*) Average numbers in 1931-1933.

Mortality in 1931-1934[19] (comparison with other countries)

Country	Classification 1931-1934	Deaths per 1,000 inhabitants 1931-1934
ROMANIA	**1**	**20.5**
Yugoslavia	2	18.5
Japan*	3	18.1
Greece*	4	17.5
Portugal	5	17.2
Spain	6	16.3
Hungary	7	15.8
France	8	15.7
Bulgaria	9	15.6
Latvia	10	15.0
Lithuania	11	14.6
Poland	12	14.5
The Netherlands	13	8.9

*) Average numbers in 1931-1933.

[19] Dr. S. Manuilă, D.C. Georgescu, *op.cit.*, p. 86; see also *Bréviaire Statistique*..., p. 48.

5. SALARIES

Alphabetical register of all existing occupations in the general state budget for 1934-1935[20]:

Name of occupation	Salary limits (lei)
Health agent, 3rd class	3,015-2,582
Archbishop	27,050
Lawyer, 3rd class	8,300-5,650
Librarian, 2nd class	8,600
Baker	2,650-750
Cook	3,600-500
Captain of the army	9,350-8,500
Chief of police station	10,600-10,300
Shoemaker	1,000
Colonel	18,050-16,700
Associate university professor, rank VI	19,150-17,750
General consul, 1st class	17,400-11,900
Chief accountant, 3rd class	10,440-7,700
Customs officer	5,650-5,200
Electrician, 2nd class	3,300
Public watchman	2,300
Division general	25,450
Train dispatcher, 2nd class	4,800-2,250
Engineer	19,500-3,300
Teacher, rank III	10,500-5,550
Permanent elementary teacher, rank III	4,700-3,700
Judge	19,150-9,250
Lieutenant	7,800-7,200
Marshal	35,100
Locomotive mechanic pr., 2nd class	5,535-4,288
Doctor	11,900-850
Minister	30,400
Metropolitan bishop	28,350-23,500
Notary	4,000-1,900
Patriarch	31,550
Sergeant - Chief of police	3,400
County prefect	17,250-16,750
Police prefect	19,900-10,950
University professor, rank VI	29,550-25,350

[20] *Statistica funcționarilor publici*, Bucharest, 1937, p. 455-497.

Name of occupation	Salary limits (lei)
Driver	5,350-1,900
Usher/Bailiff	3,240-2,400
Mason	2,650

The salaries of agriculture workers in 1938[21]

"In 1938, men's salaries varied, according to official data, between 36 and 43 lei per day, and children's between 19 and 29 lei per day. For one day with the oxcart, the pay was between 123 and 128 lei; for the plough, between 159 and 182 lei; a hectare's ploughing was between 375 and 383 lei, etc. These are the prices as established by the Ministry; in fact, they were much lower."

6. PRICES

Average selling price of some items in 1934[22]

Item	UM	Lei	
		Bucharest	Iaşi
Beef, 1st quality	1 kg	17.50	15.10
Pork, 1st quality	1 kg	28.40	22.15
Cold cuts	1 kg	48.50	48.50
Milk	1 l	8.25	5.15
Fresh butter	1 kg	65.10	61.90
Brânză de burduf (sheep's-milk cheese)	1 kg	53.75	38.20
Eggs	100 pieces	154.15	104.60
Chicken	1 piece	40.90	33.00
Goose	1 piece	90.00	55.00
Wheat	100 kg	452.25	377.10
Corn	100 kg	213.50	220.85
Barley	100 kg	193.10	190.00
Oat	100 kg	263.45	240.40
Wheat flour, 000 quality	1 kg	10.00	9.35
White bread	1 kg	7.75	7.10
Black bread	1 kg	5.55	5.75
Coffee	1 kg	88.50	107.90

[21] *Ibidem*, p. 137. Using other sources D. Şandru indicates the following prices in agricultural work: "... the country average was 20 lei per day for men, 15 lei for women and 10-12 lei for young people under 17" (D. Şandru, *Satul românesc între anii 1918-1944*..., p. 408).

[22] *Statistica preţurilor şi a costului vieţii pentru 1934, cu o Introducere de dr. I. Teodorescu*, Bucharest, 1935, p. 44, 54, 59, 67.

Item	UM	Lei	
		Bucharest	Iaşi
Olives	1 kg	33.90	36.25
Potatoes	1 kg	3.10	2.40
Sunflower oil	1 l	25.75	24.65
White wine	1 l	19.50	22.65
Indigenous chiffon	1 m	34.10	30.00
Indigenous felt	1 m	458.00	400.00
Men's shoes	1 pair	530.00	425.00
Women's shoes	1 pair	430.00	450.00
Beechwood	1,000 kg	712.00	746.25
Lamp oil	1 l	4.65	4.35
Light gasoline	1 l	8.35	9.00
Refined alcohol	1 l	94.00	94.15
Toilet soap	1 piece	18.00	16.00

The imbalance between agricultural and industrial prices in the period 1929-1939[23] (base 1929 = 100)

Year	Index for prices of agricultural products	Index for prices of industrial products bought by farmers	Proportion between agricultural and industrial prices
1929	100.0	100.0	100.0
1930	68.2	93.2	73.2
1931	50.8	74.5	68.2
1932	47.7	68.6	69.5
1933	44.9	69.0	65.1
1934	44.1	74.1	59.5
1935	48.4	89.5	54.1
1936	54.8	102.9	52.5
1937	64.6	106.8	60.5
1938	67.1	108.0	62.1
1939	72.7	123.0	59.1

*
* *

Based on these considerations and statistical data, we can formulate a series of observations:

Greater Romania underwent an accelerated process of modernization and integration in Europe at the time. The outcome must be compared to the previous period, and to other European countries, including its neighbours.

[23] D. Şandru, *Populaţia rurală a României*..., p. 149.

> "Great hardships were overcome, abuse was as frequent as social convulsions, but, on the whole, Romanian society was clearly on its way up at the time of the brutal tragedy of 1940. In almost 22 years, the constructive, material and spiritual vocation manifested itself more strongly, at a national and universal level."[24]

Considering that 78% of the active population lived in villages, the standard of living is mostly characterized by data concerning life in the countryside. It is very clear that the agrarian reform in 1921 led to the growth of the living standard in villages of the Old Kingdom and the provinces united with Wallachia. Despite the hardships ensued from the implementation the reform, economic recovery, the economic crisis, and the so-called "price scissors", the peasants in interwar Romania lived better than those before World War I.

The living standard of city dwellers clearly increased in the interwar period. In large cities, they had access to electricity, tap water, public transport, phones, etc. In small cities, they had the advantage of lower prices for transportation, rent, consumer goods, and so on. In this sense, the fact that, in 1931, almost 80% of homes in Bucharest had tap water, and more than half had electric light, is quite significant. By Western standards this is not much, but compared to the situation of 1914, or to other cities in Southeast Europe in 1941 – this is a definite improvement.

The peasants' standard of living – those who owned up to 40 or 50 hectares of land – was affected by the chain of intermediaries in selling agricultural produce. As a result, "agricultural goods for export were sold by farmers at a quarter or a third of their price on the foreign market"[25]. Large property owners who were well informed could cut down on the losses caused by intermediaries.

The prices for industrial products were increased by private monopoly groups[26]; furthermore, the state raised taxes, which had a direct and heavy impact on the living standard of peasants, craftsmen, small manufacturers, merchants and so on.

The exchange between village and city shows an essential component of the agrarian problem. The "price scissors" did not allow growth in terms of agricultural modernization, which again affected peasant life.

As for prices, the mechanisms of the European market "determined a way of shaping prices on the Romanian market to the disadvantage of the national

---

[24] I. Agrigoroaiei, *Modernizarea societății româneşti în perioada interbelică. Propuneri pentru o dezbatere*, in *Xenopoliana*, VI, 1998, 1-2, p. 36.

[25] V. Axenciuc, *Introducere în Istoria economică*..., p. 335.

[26] According to a statistics study, "out of 26 industrial products, 17 were under regime and monopoly prices" (idem, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, II, p. 728).

economy, the small agricultural producer, and the employed consumer. Import and export prices constituted, as everywhere and anytime in the weaker economies, means and channels for a one-way transfer of a share of the national income towards the European market, which resulted in the decrease of internal development resources and in a permanent need for external capital"[27].

In villages, the standard of living was determined by the size of the owned land. In 1930, almost 30% of properties were under 5 ha, half of which were under 3 ha. This means that, statistically, almost a third of the peasants led a very poor life, and half of these lived at subsistence level.

In the cities, agriculture workers made up a fifth of the population. These benefitted from some of the advantages of civilization apart from agricultural resources. Their situation was superior to that of peasants, but inferior by far to that of city dwellers with proper paid employment.

The fact that out of the almost 3,100,000 countryside houses (recorded in 1929) 40,000 were huts indicates that at least 200,000 people lived in quasi-medieval conditions.

A statistical comparison with some European countries regarding the consumption of some food items shows that Romanians consumed as much grain, milk and dairies as citizens of developed countries, but less meat (1:3) and sugar (1:5).

The peasants' diet was influenced by the size of their property. Owners of up to 5 ha of land lived humbly; they ate well only on Sundays, at holidays, and between Christmas and Lent. They usually preferred selling their poultry, animals, and other produce to consuming them.

As for the public health service, despite a visible improvement, the Romanian government still alotted insufficient budget. The worst conditions were in villages where the number of doctors was twice smaller compared to neighbouring countries in eastern Europe.

A significant "point of reference" for a country's living standards is birthrate and mortality. Before World War I, Romania had one of the highest rates in Europe[28]. With all the socioeconomic transformations which influenced the standard of living, Romania's rates remained among the highest, the only "competition" coming from countries in the same geographical area.

The ministry structure shows there were approximately 250,000 paid employees. Therefore, a similar number of families benefitted from at least one source of income per household. Of course, such approximations are to a certain

---

[27] Idem, *Introducere în Istoria economică...*, p. 388.

[28] L. Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României de la 1899*, Bucharest, 1944, p. 26.

extent risky. However, considering the average number of family members, it is safe to estimate that almost one million people benefitted from one salary per home – as state employees. Which meant a decent living, as will be shown in the salary/price ratio.

The general record of state-established pay for each occupational category between the wars proves that there was a unitary view on the relationship between various types of activity, payment for physical and intellectual work, different levels of responsibility, trainees and senior employees, and so on. We will only mention a few aspects: a university professor earned as much as a minister; a county prefect did not earn more than an associate professor; a locomotive mechanic earned as much as a teacher at the most; a police chief earned almost 8 times less than a university professor; a colonel received as much as an associate professor; a state representative earned some 20,000 lei per month, whereas a university professor almost 30,000 lei, and so on.

Regarding the population with paid employment, it must be noted that in 1930 there were 920,825 people working in industry and transportation. If we substract the number of trainees and apprentices, we can estimate at least 750,000 families that had a salary per home, which means – as previously pointed out – a decent living.

The standard of living also requires a calculation of the salary/price ratio. If we take 1934 as an example, we may notice that a teacher earning some 4,000 lei could afford to buy: more than 40 kg coffee or 80 kg cold cuts or 250 kg beef. At the same time, the peasants were critically deprived. In 1938 a man could not get more than 40 lei for a day's work in the field. Besides, the agriculture worker's purchasing power had decreased from 100% between 1927-1929 to 56,9% in 1933 and 61,9% in 1940.

An analysis of the population distribution by living area, the distribution of active population, the distribution of property in agriculture, the number of paid employees, the salary/price ratio and so on, we notice that: – approximately a third of peasants (those with properties up to 5 ha) lived poorly or very poorly (at subsistence level); – half of the peasant families (including the owners of 5-10 ha of land) had very poor, poor, or decent living standards; – approximately 20% of the city dwellers had a modest or decent living; – people who owned more than 10 ha of land, those employed in industry, transportation or constructions, state employees, craftsmen, business owners and so on were shown to have a good or very good living standards. Adding the other points of reference – housing, diet, health service etc. –, we may conclude that for approximately one third of the country's population the standard of living was low or very low. Two thirds lived decently, well, very well, etc.

Despite this picture, the population of interwar Romania had a higher standard of living than in the previous period and better in some particular aspects – housing, diet – than some of the neighbouring countries. The realization of the agrarian reform – the most radical in this part of Europe –, the process of urbanisation, the significant rise in the number of workers in industry, transportation, and constructions, and the growing staff in state institutions led to a rising number of families that had an above-decent standard of living.

V.

THE MODERNIZATION OF ROMANIA – A SUCCESS OR A FAILURE?

After a relatively long period we revisit this topic starting from the conclusions of the recent work by Bogdan Murgescu[1]. On the question of modernization many a historian have written in the past decades, including Gh. Platon, Ion Bulei, Victor Axenciuc, Ioan Scurtu, and others, plus sociologists, psychologists and writers such as Liviu Antonesei. The approaches vary greatly in terms of method and interpretation, from positive attitudes that tacitly assume a success in the process of modernization of Romania – if we think of the period between the rule of Alexandru Ioan Cuza and World War II, to a negative view, as we suggest in the title. Here are just a few examples.

As a result of such an intense study that we expected to lead to a positive outcome, Victor Axenciuc concludes: "In all the modern period, Romania's growth complemented that of industrial countries, like any agrarian nation, with very slim chances of ever drawing near the former; it was a dependent and peripheral manner of growing, with reduced possibilities of structural change even within the century to follow. Consequently, despite all certain progress in development and modernization and in making up for its century-long stagnation, Romanian economy between the Wars was still ranking very low in Europe, the same place it had been at the end of the 19th century and the very same it would be at the end of the 20th"[2].

In the same book, Bogdan Murgescu argues the same conclusion in several tens of pages, emphasizing the idea of economic discrepancies: "Both the Old Kingdom, and the territories under Russian or Austro-Hungarian administration had done some progress in the sense of modernization, but had not become genuine modern societies, they had not assumed a sustained economic growth and had still lost field as compared to the European average of economic growth"[3].

---

[1] B. Murgescu, *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010*), Iaşi, 2010.

[2] *Istoria Românilor*, VIII, *România întregită (1918-1940*), coordinated by Ioan Scurtu, Bucharest, 2003, p. 122, 124.

[3] B. Murgescu, *op.cit.*, p. 150-151.

As for the interwar period, the title Great Romania and its economic failure for chapter III.2 is illustrative[4].

In the same vein, Liviu Antonesei revisits an older analysis and points out the failed modernizations from the beginning of the 19th century to the post-communist period[5].

In our opinion, modernization ought to be approached in a balanced manner and with an adequate methodology. As a matter of fact, it is very important to select the contexts of reference for the process of modernization in Romania's case. Do we look on ourselves at different times in the evolution of Romanian society *during modernization*? Do we put Romania against other states of comparable size? Or against the developed countries in the Western world? Is it a quantitative and/or qualitative comparison? Do we try to eliminate any would-be ideological pressure, past or present? Do we only highlight achievements, or only setbacks? And such questions could go on. We therefore revisit an older inquiry where we wanted to find some of the answers. On this basis I believe that we can build a *balanced view* on the modernization of Romania between 1859-1939. The considerations here refer especially to the first stage of the process, although some assessments may include the interwar period.

Before discussing the features of modernization in Romania during these decades, admittedly, we cannot rule out of a possible definition industrialization, rationalization, secularization, and bureaucratization. From the same viewpoint of research methodology we can also admit to a sequence of stages in the process of modernization in Romania as established by the German historian Lothar Maier: 1829-1853, 1856-1875, 1878-1907, and 1918-1938[6]. In this sequence he places particular emphasis on some internal and external events including the Adrianopoles peace treaty, the Krimean war, the Independence War, the 1907 uprising, and the First World War. A special note is needed on the 1907 uprising, which the author considers to be the radical momentum for the liberal reforms programme.

An essential issue is the way in which Romania's political elite perceived and conducted the process of modernization and integration in the European environment of the time. The proclamation of the modern Romanian state and then the state independence forced politicians to analyse the context for the

---

4 *Ibidem*, p. 212.

5 L. Antonesei, *Modernizările româneşti, populismul şi demagogia*, in Sorin Antohi (coord.), *Modernism şi antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*, Bucharest, 2008.

6 L. Maier, *Studii de modernizare a României. Între pacea de la Adrianopole şi urcarea pe tron a lui Carol II (1829-1930)*, in *România în obiectiv. Limbă şi politică. Identitate şi ideologie în transformare*, edited by Krista Zach, München, 1998, p. 16 and the next.

integration among the other European states as modernization involved an adaptation to the requirements and rhythm of developed Europe. Besides, more than three out of four politicians had gone to university in Western countries and, consequently, had become familiar with what was referred to as "European civilization". The people in charge of modernization of the country had understood early on that the only way for the Romanians was progress 'in step with' Europe, as it were. This was reflected, for example, in I.C. Bratianu's declaration at January 10, 1861, in the Deputy Assembly: "Gentlemen, I traveled abroad, spoke with capitalists, even had negotiations with them, and they told me that as long as we did not have institutions to guarantee their business transactions, they would not come and place their capital here…"[7]. We find the same idea reformulated in the Report on the *Act on the Development of Industry* of 1887: "… no one will come from abroad to help us start businesses in industry unless purposely encouraged by the state system in our country"[8]. Conservative leader P.P. Carp admitted to this reality himself during the debates on the *Mining Act* in the Deputy Assembly of April 14, 1895: "Modern standards are in order, it is no use trying to keep on a past however glorious it may be. The past is gone. It is no use shutting the door on modern visions, for the future will make itself seen and becomes present"[9].

In the same context, an essential problem is whether the governing coalition had a concrete strategy for the modernization of the country. The experts' views – be they historians, economists, sociologists, political analysts and so on – can be seen in two categories even though they are not always explicit.

A first category of authors believe that it is not possible to clearly outline a conscious construct, an articulated vision with precise goals in the social, political and economic life. Instead, it is more reasonable to see a gradual development depending on the political dynamics of the parties in power especially since, among other things, there were no political and economic doctrines to support such a theory, apart from the compromise between the liberals and conservatives that resulted in what was seen as a governmental reel with opposite parties coming to power in alternative succession.

Other authors – especially historians – argue that it is possible to outline a strategy behind Romania's modernization between 1878 and 1914. The two ideological sides – liberal and conservative – now show signs of transformation in the sense that they formulate clear-cut liberal and, respectively, conservative

---

[7] *Naţionalismul economic şi doctrina partidelor în România. Rezultatele politicii de la 1859 până la 1939*, Bucharest, 1930, p. 34.

[8] *Studii. Revistă de Istorie*, 1972, 1, p. 194.

[9] C. Gane, *P.P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, II, Bucharest, 1936, p. 136.

doctrines. Even in the absence of theoretical support, the positions of the two parties on the direction, means, and pace of modernization are clearly explained in Parliament and in various political speeches, in the legislation of the time, booklets and party publications.

There was no political compromise or any kind of agreement behind the "governmental reel". There was a permanent contest between the two political parties, stemming in the political vision and doctrine, and its variable intensity depended on a series of internal and external factors.

Both parties favoured the idea of modernization. But they could not agree on the methods and especially the pace of achieving it. We can say that the co-participation of the Conservative Party in the process of modernization indicated an attempt to adapt the party to the new demands of the Romanian society in full emergence.

This suggests that modern *development* took place in a context of *perpetual tension*; there was only continuity in what concerned the administrative aspects – for example, the fact that the Conservatives maintained some laws passed by the Liberals indicates the inability to change them because these laws covered some development necessities.

The *alternative succession to power* under the circumstances represented a modus operandi of the political machine, as a result of a series of social, economic, and political factors, and *not an assumed identity of strategy* on the direction, means, and pace of modernization.

*

*   *

Even at that time, but also in the following period, there were certain opinions on what we could call the motto of modernization. Also, there has been a critical vein concerning the progress at the turn of the 20th century.

The Liberal motto – "by ourselves", was a symbol of the programme that the emerging bourgeoisie formulated in full awareness of the fact that its political strength depended on the consolidation of the entire economy, which was a goal attainable through domestic effort. This motto resulted in a protectionist customs policy from 1886, in measures meant to encourage the national industry especially the 1887 Act, in a series of restrictive terms for foreign investors, in establishing the National Bank and other banks, the Rural Office, buying back the railway company and some monopoly businesses from foreign capitalists, and so on. I.G. Duca defined the motto "by ourselves" as a national economic policy "which is not exclusivist or chauvinistic, which is not meant to put off foreign investors, but which aims primarily to develop the

country's own economic force by domestic means"[10]. The motto had been expressed before 1877, too. After obtaining the state independence, it became the hallmark of the Liberal doctrine and a political weapon against the Conservatives.

In the process of consolidating the Conservative doctrine, the traditional core of these ideas was supported and completed by the members of the Junimea group. The relationships between the traditional wing of the party and the Junimea group were rather uneven, winding between merges and divergences. But from the point of view of the doctrine, both sides shared the same ground, with the Junimea group playing an important role in defining some principles and concepts on the main aspects of social, economic, and political life, depending on the recent developments in the country's priorities.

As supporters of evolution, the Conservatives favoured a slow growth of economic, social, and political structures so as to avoid social quakes. In Al. Marghiloman's view[11], conserving a society translated as "no tampering with the Constitution", "no expansion of suffrage", and "respect for property", while for N. Filipescu it meant "wise and slow evolution"[12]. We could say that the essence of the Conservative doctrine is accurately reflected in Lascar Catargiu's motto: "If it is possible, then yes, but only if it is possible"[13].

In this confrontation, the power balance changed slowly but constantly in favour of the National Liberal Party, which will push forward the new reforms at the same time with the new economic and political strongholds of the bourgeoisie and the changes in the party's dominance positions – favouring the young Liberal wing lead by I.I.C. Bratianu. The official announcement of these reforms in the fall of 1914 and the call for the Constituant Assembly represented the Liberals' victory.

And yet, modernization means more than the Liberal momentum. For example, the way the state participated in the process of institutionalization of modernization and in running and providing it with financial support is, to a great extent, the result of a combined effort of both parties. Also, the motto "by ourselves" could not be put into practice as far as the investment strategy was concerned because of the uneven competition with the foreign capital.

[10] I.G. Duca, *Consecinţele războiului şi dezvoltarea internă în urma lui*, in *Războiul neatârnării. 1877-1878*, Bucharest, 1927, p. 150.

[11] Al. Marghiloman, *Doctrine conservatoare*, Speech addressed to the Chamber, 12 December 1908, Bucharest, 1909, p. 115.

[12] N. Filipescu, *Discurs rostit la Craiova*, 21 octombrie 1901, in *Discursuri politice*, II, Bucharest, 1915, p. 29.

[13] I. Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul conservator*, Bucharest, 1987, p. 495.

Thus, if we try to make a synthesis of Romania's modernization from the Independence to the First World War, an apt description for it is on *at full speed and by state intervention*. The following salient features of modernization will support this formula.

As it is commonly known, this process has been widely criticised.

The first detractors were the Junimea group and, of course, the conservative Party. As supporters of the slow pace of development, the latter accused the Liberals of leading the country astray on a revolutionary path, and of adopting reforms and measures that did not meet the country's needs in an attempt to force modernization after the Western model, thus borrowing "forms" only to graft them onto an underdeveloped essence. Consequently, the hybrid society that resulted could only be brought back to normal, back to tradition, by the Conservatives alone.

This familiar theory of form without essence was the Conservative weapon in its political dispute with the Liberals over Romania's direction, ways and rhythm of development. P.P. Carp briefly summarized this in the Deputy Assembly of September 28, 1879, on the occasion of the debates regarding Article 7 of the Constitution: "When Romania, a country rather devoid of any culture, suddenly came face to face with the Western civilization, it naturally was unable to understand the fine detail in the latter's entire mechanism. Naturally, it was bound to confuse the cause for its effect and believe that mere imitation of the forms the Western civilization had taken would automatically bring the same results as in the rest of Europe…"[14].

As L. Maier remarks, the "form without essence" theory matches John Kenneth Galbraith's formula of "symbolic modernization" to a tee[15].

Of course, in the development of modern Romania there have emerged contradictions and discrepancies of all sorts, obviously due to the racy activity triggered by sheer necessity. However, they did not go against the "forms" or "essence", but were a natural phenomenon for a society in full process of modernization that still kept quite a few elements from the old order, that did not have a strong bourgeoisie and had to face the economic and political pressure coming from the great powers; it was a society where it was impossible to strike a permanent balance between demands and resources.

C. Dobrogeanu-Gherea was the representative critic from the left wing. He believed that Romania, in the underdeveloped part of Europe at the time, had come under the influence of developed countries and its historical course was

---

[14] P.P. Carp, *Era nouă. Discursuri parlamentare*, Bucharest, 1888, p. 21.
[15] L. Maier, *op.cit.*, p. 24.

decisively determined by this connection to Western capitalism. Consequently, the social and economic relations were reshaped once Western capitalist system had come into place. To a certain extent, Dobrogreanu-Gherea's theory comes close to the Junimea group. He believes that the economic and social evolution will inevitably lead to the development of the "essence," industry included, and to an alignment of the so-called Western "forms" – especially those represented by institutions – with the "essence" of economic life. To him, therefore, modernization meant to have industrialisation or not to have Romania.

We must mention two authors who wrote between the Wars and criticised modernization: Stefan Zeletin and Eugen Lovinescu.

In the following works with the titles literally translated as *The Romanian Bourgeoisie. Its Origins and Historical Role* (Bucharest, 1925) and, to a certain extent, *New Liberalism* (Bucharest, 1927), Stefan Zeletin tries to argue that Romanian economy has walked the road the Western states had walked. There was a chronological difference of about a century or a century and a half between Western and Eastern Europe. After the Adrianople Treaty (1829), the economy of the Romanian Principalities got wired to the Western one, which virtually triggered the process of modernization. Although the external component is essential, the author considers that the emerging Romanian bourgeoisie played a vital role.

With Eugen Lovinescu, the main factor in the process of modernization is the influence of the Western thought. Therefore, the way to interpret modernization should be a "revolution from top to bottom".

Another issue is the methodology of presentation and interpretation of the data on the process of modernization. It is necessary to keep a balanced and nuanced view so as not to exaggerate the achievements or the drawbacks. For example, there are a number of achievements from 1878-1914: over 3,000 km railway; a national industry mainly around oil extraction; the National Bank and a loan system; the Maritime and River Service; numerous public buildings in the main cities, and so on. But at the same time there were some problems: the alarming situation of the rural population with over 300,000 peasants lacking land; illiteracy; the birth rate; mortality ranking among the highest in Europe; health care in villages, etc.

Apart from a healthy sense of balance in either direction of assessment, we need comparisons to other European states, including those in the same geographical area. Only thus can we offer a credible picture on the modernization of Romania in these decades around the turn of the 20th century.

Again, methodwise, we have to explicate the problem of costs, beneficiaries, and losers (or the sacrificed parties) in modernization. Even if the

data are used as arguments in other subchapters, we can suggest some general considerations.

The costs of modernization were covered by exports. We will only give two examples of such sources. In 1890 the value structure of exports was as follows: total worth – 276 mill. lei, out of which live stock – 2.7; grains, seeds, and related products – 226.1; food of animal origin – 3.8; other animal products – 2.2; food of vegetal origin – 29.1; timber and related products – 2.9; oil products – 1.2; others – 8.0[16]. The same export structure, but in 1912, was as follows: total worth – 642.1 mill. lei, out of which, by the same division: – 4.0; – 486.5; – 13.8; – 6.7; – 29.3; – 24.4; – 66.2; – 11.2[17]. In other words, agriculture contributed to the country's exports a share that grew to somewhere between 85%-95%. Consequently, it is a safe assumption that modernization in this period relied on agriculture.

Although the peasants did their fair share in supporting the costs of modernization, the main beneficiaries were the urban communities, especially the ruling class, followed by the middle-class citizens. The villages did not see a significant impact in the 19th century. Although railways, railway stations, warehouses, and roads were built, the peasants' life in 1914 was not dramatically different from their ancestors. To them, modernization meant a better life for the "city gentlemen" and for the few who could move to the city.

A last issue that demands attention is the end of the modernization. In a book dedicated to this particular period, I. Bulei argued: "Modernization, painful but necessary, gradually became reality"[18]. Indeed, statistics, as well as accounts of Romanian and foreign observers, show that 1914 Romania had undergone dramatic, sometimes spectacular, transformations in all domains. The century-old synchronization with European civilization is accelerated in these decades and spreads to all areas of the social, economic and political life. Romania is now a European country connected to civilization through all communication channels.

The effects of modernization were understood and assimilated in a different manner for each social class, group or even individual. Lastly, we must address the question whether the group or individual mentality represented an incentive or a hindrance in the process of modernization in all the zones of political, economic, social, or cultural activity.

---

[16] V. Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, III, *Monedă-Credit-Comerț-Finanțe Publice*, Bucharest, 2000, p. 364.

[17] *Ibidem*.

[18] I. Bulei, *Lumea românească la 1900*, Bucharest, 1984, p. 48.

Referring to the turn of the century European society, N. Filipescu said: "What characterizes our times is an unabated faith in progress. A hundred years back, people used to see happiness somewhere behind them, in a biblical paradise, or in a Golden Age… But in the past century, people have seen progress ahead of them, and all the nations seek to embrace it and rise to a higher state of civilization"[19]. It is hard to establish to what extent this opinion describes the Romanians. In the Western world, the social and economic changes specific to modernity – which in fact took a few centuries – were accompanied by a gradual change in mentality that sometimes forewarned and begot genuine revolutions in science and technology.

In Eastern Europe – as well as in other underdeveloped parts of the world – mentality is usually the last to keep up with progress. The rhythm of progress in the Western world has increased permanently, which makes it impossible to adapt at the same speed especially if we talk about society as a whole. Because, as V. Alexiuc points out, "between the demands of work, type of behaviour, mentality and modern industrialized economic life, on the one hand, and working the land and the mentality that goes with it on the other hand, there are not only essential differences, but also inherent, if not incompatible"[20].

Harsh and exaggerated as it may seem, this opinion is accurate to a great extent for the way the Romanian society looked at the end of the 19th century and the beginning of the 20th. Because to the salient features of "agrarian societies" we have to add the legacy from the vicinity and co-habitation alongside Oriental communities; what has recently been nicknamed 'Balkanisms' was then found in all social strata, which made it even more difficult to adapt to the requirements of Western civilization. The political business had quite an influence here. Unlike the Western countries such as the Great Britain, Germany, the USA, where the laws were strict and immediately put into practice, in Romania political speculation, improvisation, political protection, nepotism, and so on were the preferred practice in order to meet the demands of progress and force the citizens to adapt if necessary; many such solutions came directly from, or were supported by, the government itself. This is not to say that the other countries were exempt from such practices, but their impact on the economic mechanism and social behaviour was very weak by comparison.

And yet there were branches of society that were quicker to adapt: the economic and political elite – minus the nostalgic and the losers, as well as a

---

[19] N. Filipescu, *Discursuri politice*, II, Bucharest, 1915, p. 45.

[20] V. Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca Modernă*, Bucharest, 1997, p. 75.

part of the middle-class which ranked among the beneficiaries of modernization and so wanted and acted in view of speeding up the process.

In conclusion, we can say that, on the whole, during these decades, the mentality across social classes and individuals in general was more of a hindrance than an incentive in the process of modernization and alignment with the civilization standards of the Western world. Not until the First World War had finished would mentality catch up with the achievements of modernization, namely when education was more widespread among the population. At the same time with the agrarian and electoral reforms, in the new framework of the Romanian national and unitary state, we would see those seminal "forces, endowed with all the moral qualities that can ensure stability and energy for a nation's life, as well as faith in a future erected on a solid foundation"[21].

From an economic point of view, 1914 Romania was very different from 1866 Romania, or that of 1878. An illustrative point of reference is the national wealth (according to statistics, it includes the material assets acquired or produced by man, as well as the natural resources that can be capitalized upon[22]), with the following evolution in the outlined period[23]:

Sectors	1860-1864	1880-1884	1900-1914	1912-1914	1912-14/ 1860-64
Agriculture, forests, food and seeds stock	1,848.0	3,681.9	6,585.0	10,522.9	569%
Buildings, homes and long-term consumer goods	235.4	388.6	1,471.9	2,386.8	1,014%
Transports and communications	20.6	525.2	1,417.0	2,543.4	12,347%
Industry	60.9	68.9	415.2	1,171.2	1,923%
Trade	192.0	582.4	659.8	1,075.3	560%
Urban planning	xxx	xxx	xxx	250.4	xxx
Coin metal stock	37.0	85.3	177.0	381.0	1,030%
Gross assets	2,393.9	5,332.3	10,725.9	18,331.0	766%
External financial obligations	50.1	547.0	1,577.3	3,065.6	6,119%
Net assets	2,343.8	4,785.3	9,148.6	15,265.4	651%

[21] N. Iorga, *O viață de Om așa cum a fost*, coordinated by Valeriu and Sanda Râpeanu, Bucharest, 1972, p. XL.

[22] V. Axenciuc, *Avuția națională a României. Cercetări istorice comparate. 1860-1939*, Bucharest, 2000, p. 12.

[23] *Ibidem*, p. 159.

Even if we compare the situation to the period 1880-1884, we see dramatic growth in transports and communications, industry, coin metal stock, and external financial obligations, which all indicate an intense modernization activity.

We can also get a relevant insight from the evolution of the ratio between different sectors in the national wealth[24]:

%

Sector	1860-1864	1880-1884	1900-1904	1912-1914
Agriculture, forests, food and seeds stock	77.2	69.0	61.4	57.4
Buildings, homes and long-term consumer goods	9.8	7.3	13.7	13.0
Transports and communications	0.9	9.8	13.2	13.9
Industry	2.5	1.3	3.9	6.4
Trade	8.0	10.9	6.2	5.9
Urban planning	xxx	xxx	xxx	1.4
Coin metal stock	1.5	1.6	1.7	2.1
Gross assets	100.0	100.0	100.0	100.0
External financial obligations	2.1	10.3	14.7	16.7

After half a century, the agricultural sector dropped by about 20%, the same percentage that appears in other sectors, especially transports and industry. External financial obligations rose eight times and are found in the investments made in transports, industry, urban development and so on.

As for the distribution of national wealth, we find interesting data in N. Xenopol's work published in 1916[25]. In rural areas, a number of 2,228 landowners with incomes higher than 10,000 lei had a total amount of 102,131,897 lei together, whereas 1,240,376 peasants with incomes under 600 lei had only 117,490,169 lei taken together[26]. In cities, a number of 528 landowners with incomes higher than 10,000 lei had earnings worth 13,229,800 lei, whereas 103,305 citizens with incomes under 600 lei had a total amount of 18,396,047 lei[27]. Based on these data, the author concludes that Romanian society appears "from the point of view of wealth and income distribution rather discouraging, with quite a small group of very wealthy citizens who own large pieces of land or woods, banks and powerful commercial or industrial

[24] *Ibidem*, p. 161.
[25] N. Xenopol, *La Richesse de la Roumanie*, Bucharest, 1916.
[26] *Ibidem*, p. 106.
[27] *Ibidem*, p. 107.

businesses, with huge earnings, and a thin middle class; in the countryside, next to a class of well-off peasants in an ever growing number from one year to the next, a large mass of agricultural workers with a precarious condition; finally, all across the country, a numerous group of underpaid clerks”[28].

In comparison to other countries, Romania’s national wealth – estimated at some $3,351 between 1912-1914, or some $476 per capita – was larger than that of Norway or Russia and 2.2 larger than that of Japan[29].

At the beginning of the 20th century the national income per capita was approximately $68, much lower than in the developed countries (the USA – 228, Great Britain – 181, France – 160, Germany – 125), but higher than in Portugal (61.5), Serbia (62), Greece (60), Bulgaria (57), or Russia (50)[30].

In conclusion, we can say that by the debut of the First World War “Romania’s economic and social body, by its partial contents, by the trends and perspectives of its development in the capitalist European context, was generally emerging as a capitalist unit with an irreversible evolution with its entire set of factors and mechanisms of market economy, with its specific structures, with its advantages and disadvantages, with its problems and contradictions”[31].

The premises of Romania’s development at the end of the 19th century and beginning of the 20th century will manifest themselves anew between the Wars in a fresh social, economic and political context. There is an organic continuity between the two periods.

To return to the question in the title – success or failure – we believe that the modernization of Romania is a significant and undeniable reality because the direction of Romania’s social dynamics was clearly ascendant, both in quality, and in quantity. The level of modernization must be analysed with a finely nuanced contextualisation for each and every domain, both internally and externally.

---

[28] *Ibidem*, p. 111.

[29] V. Axenciuc, *Avuția națională a României. Cercetări istorice-comparate. 1860-1939*, Bucharest, 2000, p. 297.

[30] *Ibidem*, p. 294.

[31] Idem, *Introducere în Istoria economică...*, p. 214.

În colecţia HISTORICA au apărut:

Ion Agrigoroaiei, Vasile Cristian, Ion Toderaşcu (editori), *Prelegeri universitare inaugurale. Un secol de gîndire istoriografică românească (1843-1943)*
Ioan Ciupercă, *Opoziţie şi putere în România anilor 1922-1928*
Gh. Pungă, *Ţara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu*
Ion Toderaşcu, *Permanenţe istorice medievale. Factori ai unităţii româneşti*
Mihai Cojocariu, *Partida naţională şi constituirea statului român (1856-1859)*
Gh. Platon, *De la constituirea naţiunii la Marea Unire. Studii de istorie modernă*, vol. I-IV
Silviu Sanie, *Din istoria culturii şi religiei geto-dacice*
Gh. Iacob, Luminiţa Iacob, *Modernizare-europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea*, vol. I: *Ritmul şi strategia modernizării*; vol. II: *Percepţie*, *trăire*, *identitate etnică*
Ioan Ciupercă, *România în faţa recunoaşterii unităţii naţionale. Repere*
Vasile Cristian, *Istoriografia paşoptistă*
Alexandru-Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*
Victor Spinei (coordonator), *Spaţiul nord-est-carpatic în mileniul întunecat*
Ştefan S. Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*
Vasile Neamţu, *Istoria oraşului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*
Veniamin Ciobanu, *Statutul juridic al Principatelor Române în viziune europeană (sec. al XVIII-lea)*
Gh. Platon, *Geneza revoluţiei române de la 1848. Introducere în istoria modernă a românilor*
Alexandru-Florin Platon, *Societate şi mentalităţi în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*
Nicolae Ursulescu, *Contribuţii privind neoliticul şi eneoliticul din regiunile est-carpatice ale României*, vol. I
Vasile V. Russu, *Viaţa politică în România (1866-1871)*, vol. I: *De la domnia pământeană la prinţul străin*; vol. II: *De la liberalismul radical la conservatorismul autoritar*
Ion Agrigoroaiei, *România interbelică*
Maria Magdalena Szekely, *Sfetnicii lui Petru Rareş. Studiu prosopografic*
Alexandru-Florin Platon, Cristiana Oghină-Pavie, Jacques-Guy Petit (studii reunite de), *Noi perspective asupra istoriei sociale în România şi Franţa/ Nouvelles perspectives de l'histoire sociale en France et en Roumanie*
Ştefan Lemny, *Întîlniri cu istoria în secolul XVIII. Teme şi figuri din spaţiul românesc*
Petronel Zahariuc, *Ţara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ştefan voievod (1653-1658)*
Ştefan S. Gorovei, *Între istoria reală şi imaginar. Acţiuni politice şi culturale în veacul XVIII*
Silviu Sanie, *Scriere şi imagini în spaţiul carpato-nistrian (secolele VI a.Ch. – IV p.Ch.)*
Victor Cojocaru, *Populaţia zonei nordice şi nord-vestice a Pontului Euxin în secolele VI-I a.Chr. pe baza izvoarelor epigrafice*
Lucreţiu Mihailescu-Bîrliba, *Sclavi şi liberţi imperiali în provinciile romane din Illyricum. Dalmatia*, *Pannonia*, *Dacia şi Moesia*
Laurenţiu Rădvan, *Oraşele din Ţara Românească pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea*
Flavius Solomon, *Politică şi confesiune la început de Ev Mediu moldovenesc*

Mihai-Răzvan Ungureanu, *Convertire şi integrare religioasă la începutul epocii moderne*
Gabriel Bădărău, *Raporturi politice româno-habsburgice. De la Unire la Independenţă*
Elena Chiaburu, *Carte şi tipar în Ţara Moldovei pînă la 1829*
Ion Toderaşcu (coordonator), *Etnie şi confesiune în Moldova medievală*
Valentin Constantinov, *Ţara Românească şi Ţara Moldovei în timpul domniilor lui Radu Mihnea*
Dumitru Nastase, Ştefan S. Gorovei, Benoit Joudiou, *De potestate. Semne şi expresii ale puterii în Evul Mediu românesc*
Laurenţiu Rădvan (editor), *Civilizaţia urbană din spaţiul românesc în secolele XVI-XVII*
Bogdan-Petru Maleon, *Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI*
Laurenţiu Rădvan (editor), *Oraşul din spaţiul românesc între Orient şi Occident. Tranziţia de la medievalitate la modernitate*
Andi Mihalache, Adrian Cioflâncă (coordonatori), *In medias res. Studii de istorie culturală*
Liviu Pilat, *Între Roma şi Bizanţ. Societate şi putere în Moldova (sec. XIV-XVI)*
Claudiu-Lucian Topor, *Germania*, *România şi războaiele balcanice*
Petronel Zahariuc, *De la Iaşi la Muntele Athos. Studii şi documente de istorie a Bisericii*
Daniel Niţă-Danielescu, *Războaiele dintre ruşi şi turci din secolul al XVIII-lea şi implicaţiile lor asupra Bisericii Ortodoxe Române din Moldova*
Andi Mihalache, Alexandru Istrate (coordonatori), *Romantism şi modernitate. Atitudini*, *reevaluări*, *polemici*
Alexandru-Florin Platon, Bogdan-Petru Maleon, Liviu Pilat, *Ideologii politice şi reprezentări ale puterii în Europa*
Ioan Ciupercă, Bogdan-Alexandru Schipor, Dan Constantin Mâţă (coordonatori), *România şi sistemele de securitate în Europa (1919-1975)*
Ionuţ Nistor, „*Problema aromână*" *în raporturile României cu statele balcanice (1903-1913)*
Dan Lazăr, *România şi Iugoslavia în primul deceniu interbelic. Relaţii politico-diplomatice (1919-1929)*
Mihai Cojocariu, *Zimbrul şi Vulturul. Cercetări privitoare la unirea Principatelor*
Andi Mihalache, Silvia Marin-Barutcieff (coordonatori), *De la fictiv la real. Imaginea*, *imaginarul*, *imagologia*
Elena Chiaburu, *Carte şi tipar în Ţara Moldovei*, ediţia a doua revăzută şi adăugită
Armin Heinen, *România*, *Holocaustul şi logica violenţei*
Dan Constantin Mâţă, *Relaţiile franco-române în perioada 1964-1968. Dialog în anii destinderii*
Laurenţiu Rădvan, *Oraşele din Ţările Române în Evul Mediu: sfârşitul secolului al XIII-lea - începutul secolului al XVI-lea*
Laurenţiu Rădvan, Bogdan Căpraru (editori), *Oraşele*, *orăşenii şi banii: atitudini*, *activităţi*, *instituţii*, *implicaţii (sec. XVI-XX)*
Mihai Chiper, *O societate în căutarea onoarei. Duel şi masculinitate în România (1859-1914)*
Andrei Sălăvăstru, *Reprezentări şi semnificaţii politice ale maladiei la începuturile modernităţii (Anglia anilor 1470 - 1610)*
Gheorghe Iutiş, *Din istoria literaturii didactice româneşti. Manualele de istorie naţională (secolul al XIX-lea - prima jumatate a secolului al XX-lea)*